Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije (povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada): Jubilej

Cvitković, Ivan

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/849

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA
RAZVOJU POLITOLOGIJE

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Special Editions
VOLUME CCXXI

Department of Social Sciences
Volume 22

Contribution of Academician Mirko Pejanović to the Development of Political Science

(on the occasion of his 80th anniversary and 40 years of scientific research)

Proceedings

Editor
Ivan Cvitković

SARAJEVO 2025

DOI: 10.5644/PI2025.221.00

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Posebna izdanja
KNJIGA CCXXI

Odjeljenje društvenih nauka
Knjiga 22

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije

(povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada)

Zbornik radova

Urednik
Ivan Cvitković

SARAJEVO, 2025.

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije
(povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada)

Izdavač
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Za izdavača
Akademik Muris Čičić

Urednik
Akademik Ivan Cvitković

Redakcija:
Akademik Ivan Cvitković
Akademik Miodrag Simović
Akademkinja Adila Pašalić Kreso
Prof. dr. Snežana Đorđević
Prof. dr. Elmir Sadiković

Lektura
Zenaida Karavdić

Korektura
Sabina Vejzagić
Minela Đelmo

DTP
Eldin Hodžić

Tiraž
500

Štampa
Blicdruk d.o.o.

Sarajevo, 2025. godine

C.E.E.O.L.
EBSCO

ISBN 978-9926-574-18-5
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 67292934

SADRŽAJ

Uvod 9

DRUGI SVJETSKI RAT, AVNOJ I ZAVNOBIH U DJELIMA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Husnija Kamberović
Ideja ZAVNOBiH-a u naučnom opusu Mirka Pejanovića 17

Dženan Dautović
Doprinos akademika Mirka Pejanovića izučavanju i obilježavanju dešavanja iz historije Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu 27

Sarina Bakić
Mirko Pejanović: osvrt na kulturu i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine u studijama o I, II i III zasjedanju ZAVNOBiH-a 35

POLITIČKI PLURALIZAM U RADU AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Asim Mujkić
Etnički politički pluralizam i rastakanje Bosne i Hercegovine 51

Zdravko Lučić
Mirko Pejanović – državnopravni mislilac i državnik 71

Sead Turčalo
Geopolitička osnova izgradnje države u postdejtonskom periodu: osvrt na istraživanja akademika Mirka Pejanovića 83

Neven Anđelić
Politički pluralizam u naučnom radu akademika Mirka Pejanovića 103

Elvis Fejzić
Politička misao Mirka Pejanovića: teorijske koncepcije i aksiološki okvir 117

Elma Huruz Memović
Politički pluralizam u Bosni i Hercegovini trideset godina nakon Dejtona: izazovi i perspektive 133

Nerzuk Ćurak
Etikecija kao način života 143

ANU BiH АНУ БиХ

POLITIČKI ŽIVOT U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1990. DO 2025.

Stefano Bianchini
Države nasljednice Jugoslavije i dileme evropskih integracija: može li se ponoviti primjer Evropske unije? 151

Kadrija Hodžić
Od pozitivne utopije do akademske refleksije: rani period Mirka Pejanovića 169

Slaviša Orlović
Glavne teme, ideje i teze u istraživanjima Mirka Pejanovića 187

Igor Lukšič
Akademik Mirko Pejanović: politološka istraživanja bosanskohercegovačkog društva u procesu postsocijalističke tranzicije 205

Nail Kurtić
Kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine u demokratskoj perspektivi 219

Milivoj Bešlin
Političke koncepcije Mirka Pejanovića o mestu i ulozi srpskog naroda u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine u 20. veku 233

Lada Sadiković
Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine trideset godina poslije Dejtonskog mirovnog sporazuma 247

Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović
Pravni značaj pretpostavke nevinosti u krivičnom procesnom pravu Bosne i Hercegovine 265

Rasim Muratović
Doprinos akademika prof. dr. Mirka Pejanovića izučavanju genocida nad Bošnjacima u Srebrenici 285

Zijad Bećirović
Naučni doprinos akademika prof. dr. Mirka Pejanovića kroz saradnju s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) 303

Franjo Topić, Dražen Janko
HKD "Napredak" i akademik Mirko Pejanović – politološka analiza društvene uloge "Napretka" i ratnom i postdaytonskom vremenu 317

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA RAZVOJU LOKALNE I REGIONALNE SAMOUPRAVE

Elmir Sadiković
Doprinos akademika Mirka Pejanovića teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne i regionalne samouprave 333

ANU BiH АНУ БиХ

Zijad Hasić
Lokalna i regionalna samouprava u političkom i pravnom fokusu akademika Mirka Pejanovića 345

Ana-Mari Bošnjak
Lokalna samouprava u BiH u politološkom kontekstu: analiza istraživačkog doprinosa 369

Albin Muslić, Jasmina Bešlagić
Pravne pretpostavke za učešće jedinica lokalne samouprave pri izgradnji poslovnih zona 379

OSVRT NA KNJIGE U KOJIMA JE AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ AUTOR ILI KOAUTOR

Jasmina Osmanković, Muamer Halilbašić
Euroregije i Bosna i Hercegovina – pro i post-librum 401

Dževad Drino
Zlatna grana Mirka Pejanovića 419

OSVRT NA MENTORSKI RAD AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Hoda Dedić
Naučno-pedagoški doprinos akademika Mirka Pejanovića izvođenju politološkog istraživanja kroz mentorstvo u izradi dvanaest doktorskih disertacija 435

Faik Špago
Konflikti interesa uzrokovani iskorištavanjem prirodnih resursa 451

BIOGRAFIJA I BIBLIOGRAFIJA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Biografija akademika Mirka Pejanovića 473

Minela Đelmo
Bibliografija akademika Mirka Pejanovića (1978–2025) 477

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

UVOD

Osamdeset godina života, to je 29.200 noći snova i isto toliko dana nadanja. Doživjeti taj jubilej, i 40 godina znanstvenog i nastavno-pedagoškog rada, predstavlja hvale vrijedan događaj za slavljenika, njegovu obitelj, prijatelje i suradnike.

Još kao tinejdžer odlučio se za nastavni poziv. Završio je Učiteljsku školu u Tuzli, osjetio "slast" učionice, a potom završio fakultet Političkih nauka u Sarajevu. Svoju visokoškolsku nastavnu aktivnost započeo je na nekadašnjoj Višoj upravnoj školi u Sarajevu, pa nastavio na Fakultetu političkih nauka – Odsjek Politologija. O ranom periodu Pejanovićevog razvoja i o njegovim "ranim radovima" lijepo piše Kadrija Hodžić u prilogu "Od pozitivne utopije do akademske refleksije; rani period Mirka Pejanovića".

Jedan period, pred sami rat, Pejanović je radio kao znanstveni suradnik u Institutu za proučavanje nacionalnih odnosa koji smo, nažalost, kao i mnogo šta drugoga, uništili u ratu. A ako je ikad Bosni i Hercegovini trebao takav institut, to je upravo u ovom periodu od 1990. do danas.

Pejanović je obnašao sve rukovodne dužnosti na Fakultetu – od šefa Odsjeka za politologiju do dekana Fakulteta. Bio je direktor Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave pri Fakultetu, te voditelj istoimenog centra pri ANUBiH. Pamtim ga kao dobrog kormilara na Fakultetu s pet odsjeka i tisuće studenata. Vodio je računa ne samo o unapređivanju nastavnog procesa već i o obnovi u ratu dobrim dijelom devastirane zgrade fakulteta. Za vrijeme njegovog mandata Fakultet je, i njegovom zaslugom kao dekana, po prvi put dobio akademika (danas ih ima četvoricu članova ANUBiH – dvojicu umirovljenih i dvojicu aktivnih profesora). Obavljao je i dužnost prorektora Univerziteta u Sarajevu.

Teško bi bilo nabrojiti sve diplomske, magistarske i doktorske radnje koje su rađene pod Pejanovićevom "dirigentskom palicom". Nešto o tome pišu H. Dedić i F. Špago u svojim prilozima.

Ne treba zaboraviti ni Mirka Pejanovića kao javnog društvenog radnika i aktera u političkom životu Bosne i Hercegovine. Prošao je put od studentskog aktiviste i rukovodioca, preko vodeće ličnosti nekadašnjeg Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine, do člana ratnog Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Još čekamo njegova sjećanja na ratni pakao kroz koji je prošla i opstala Bosna i Hercegovina. Duguje nam to napisati i objaviti, manje zbog nas koji smo preživjeli pakao rata, a više zbog budućih generacija. "Mirko Pejanović nije (samo) kabinetski

profesor, već javni intelektualac koji je angažovan građanski i politički", kako zaključuje S. Orlović. Pejanović je iskusio politiku i kao praktičnu i kao akademsku djelatnost, kako to u radu "Politička misao Mirka Pejanovića: teorijske koncepcije i aksiološki okvir" navodi E. Fejzić. U svojim referatima profesori Sead Turčalo s Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, Nail Kurtić s Filozofskog fakulteta u Tuzli i Igor Lukšič s Fakulteta za Družbene vede iz Ljubljane izvode konstataciju da je akademik Mirko Pejanović svojim teorijskim radom i empirijskim istraživanjima kao i praktičnim učešćem u javnom političkom životu oblikovao politološka stajališta i koncepte o razvoju bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine u historijskom dobu političke pluralizacije 90-ih godina XX. stoljeća i post-dejtonskom dobu na početku XXI. stoljeća.

Mirko Pejanović je bio i ostao vjeran antifašističkoj tradiciji kao temelju opstanka Bosne i Hercegovine. S koliko samo entuzijazma godinama afirmira antifašizam, organizira skupove i teorijske rasprave o značaju AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i njihovih odluka za sadašnju i buduću Bosnu i Hercegovinu! Zašto je važno prepoznavati i podržavati Pejanovićev antifašizam, kao i svih njegovih istomišljenika? Jer virus fašizma nije uništen 1945. godine. On je tu – u nama, među nama, okolo nas. Ne pravimo se slijepim da to ne vidimo, ako ne zbog nas, a ono zbog dolazećih generacija.

Iz Pejanovićevih radova se da zaključiti kako je ideja ZAVNOBiH-a istodobno i ideja bosanskohercegovačke državnosti, te kako je jedino ideja ZAVNOBiH-a postala oblik političke organizacije multietničkog bosanskohercegovačkog društva, što podcrtava H. Kamberović u saopćenju "Ideja ZAVNOBiH-a u naučnom opusu Mirka Pejanovića". A slovenski politolog Igor Lukšić ističe da je "Mirko Pejanović u svojim djelima opisao nastanak moderne Bosne i Hercegovine od AVNOJ-a nadalje, a posebno detaljno u godinama od 1990. do danas." S. Bakić u radu "Mirko Pejanović: osvrt na kulturni razvoj Bosne i Hercegovine u studijama o I, II i III zasjedanju ZAVNOBiH-a" zaključuje: "U atmosferi otpora fašizmu i težnje za oslobođenjem, kultura je bila sredstvo mobilizacije, obrazovanja i integracije, ali i oblikovanja kolektivnog identiteta. Ona se nije razvijala u izolaciji, već je bila duboko povezana sa širim društvenim promjenama koje su donosile nove vrijednosti, nove institucije i nove kulturne orijentacije."

Imao sam ulogu biti supotpisnik akademiku Dušanu Bilandžiću na prijedlogu upućenom ANUBiH da bira Mirka Pejanovića u status dopisnog člana. Na tajnom izjašnjavanju akademika, Pejanović je i izabran. Vrijeme je pokazalo, a i rad Pejanovića u Akademiji, opravdanost prijedloga. Koliko god je doprinio radu Odjeljenja društvenih nauka, toliko se angažirao i kao potpredsjednik ANUBiH.

Od izbora u ANUBiH 2012. godine Mirko Pejanović je imao intenzivan znanstvenoistraživački rad. Unutar Odjeljenja društvenih nauka inicirao je i vodio pripreme pet međunarodnih naučnih konferencija i više okruglih stolova. Predvodio je tri istraživačka projekta iz oblasti lokalne samouprave. Bio je urednik šest

zbornika radova u izdanju ANUBiH. Od izbora u ANUBiH objavio je pet knjiga: tri na maternjem i dvije na engleskom jeziku. Knjiga *Državnost Bosne i Hercegovine u XX. i XXI stoljeću* predstavlja višedecenijsko istraživanje koje daje doprinos novoj spoznaji državnosti Bosne i Hercegovine u suvremenom dobu.

U Zborniku objavljujemo radove od teorijskih rasprava o političkom sistemu inspiriranih Pejanovićevim radovima, do osvrta na Pejanovićeve pojedine knjige. Našao se i poneki rad koji i nije toliko u vezi s Pejanovićevim jubilejom i njegovim znanstvenim opusom, ali uvršten je u Zbornik. Za zbornik radova povodom 40. godina naučnoistraživačkog i pedagoškog rada priređeno je 29 autorskih priloga, od čega je 23 iz Bosne i Hercegovine, a 6 iz inozemstva.

Za Pejanovića će N. Anđelić napisati da je jedan od najvažnijih autora suvremene bosanskohercegovačke politologije. U svom politološkom opusu Pejanović se bavi državnošću Bosne i Hercegovine, razvojem i funkcioniranjem regionalne i lokalne samouprave, o čemu se može čitati u više autorskih radova koje objavljujemo u zborniku. Obrađujući temu državnosti Bosne i Hercegovine, Pejanović nas – u raznim tekstovima – vraća zaboravljenim političkim akterima zaslužnim za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine, poput J. B. Tita, R. Čolakovića, A. Hume, H. Brkića, R. Dugonjića, C. Mijatovića, Dž. Bijedića, B. Mikulića, H. Pozderca…

Unutar svojih istraživačkih aktivnosti akademik Pejanović se posvetio i teorijskom i empirijskom istraživanju karaktera i strukture stranačkog političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini uspostavljenog u prelomnom historijskom vremenu na prvim višestranačkim izborima 1990. godine.

Istraživanje je provedeno u zajedničkom projektu Fakulteta za Družbene vede u Ljubljani i Fakulteta političkih nauka u Sarajevu od 2002. do 2006. godine pod naslovom: "Politički pluralizam u Sloveniji i Bosni i Hercegovini". Kao rezultat istraživanja 2006. godine objavljena je istraživačka studija s naslovom *Razvoj politološkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini* (urednici Mirko Pejanović i Danica Fink Hafner).

Istraživačke spoznaje potvrdile su općeteorijske postavke da u sistemu liberalne demokratije pozicija građana u ispoljavanju interesa ostaje primarna.

Kao multietničko društvo Bosna i Hercegovina ima ustavni princip o ravnopravnoj zastupljenosti Bošnjaka, Srba i Hrvata u institucijama zakonodavne i izvršne vlasti.

Mirko Pejanović je u okviru istraživanja došao do naučne spoznaje da političko-stranački pluralizam, zasnovan na etničkoj osnovi, nema historijsku prohodnost da gradi konsenzus o glavnim pitanjima državnog razvoja Bosne i Hercegovine. Zbog toga postoji višedecenijsko sukobljavanje vladajućih etničkih, zapravo nacionalnih stranaka u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

U svojoj opširnoj studiji pripremljenoj za zbornik radova pod naslovom "Etnički politički pluralizam i rastakanje Bosne i Hercegovine" Asim Mujkić, dopisni član ANUBiH, na temelju Pejanovićevih istraživanja, izvodi cjelovitu naučnu kritiku

etničkog političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini. Mujkić iskazuje suglasnost s teorijskim pristupom akademika Pejanovića da će politički pluralizam, zasnovan na etničkim kolektivističkim interesima, ući u putanju slabljenja unutar historijskog procesa integracije Bosne i Hercegovine u Europsku uniju i punog preuzimanja europske pravne stečevine u zakonima Bosne i Hercegovine.

Polazeći od negativnog iskustva i posljedica djelovanja nacionalno-religijskih političkih organizacija u Bosni i Hercegovini pred Drugi svjetski rat, a posebno od strašnih posljedica tog djelovanja od 1941. do 1945. godine, pred višestranačke izbore donesen je Zakon o zabrani osnivanja političkih stranaka na nacionalnoj i religijskoj osnovi. Međutim, početkom 90-ih dio intelektualaca, koji su imali snažan nacionalni naboj, pohvalio je iluziju da će nam biti bolje ako u političkom pluralizmu nacionalne stranke budu igrale glavnu ulogu. Zato su se zdušno zalagali za ukidanje zabrane osnivanja stranaka na nacionalnoj osnovi, što je na kraju i urađeno. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je, od kako postoji, prvi put vijećao pred TV-kamerama kad ju je poništio (po drugi put je Ustavni sud vijećao pred TV-kamerama 14. 9. 1992. godine kada je poništio Odluku o formiranju HZ "Herceg-Bosna"). Nakon toga osnovane su nacionalne stranke, a finale njihovog djelovanja vidjeli smo u ratu 1991. – 1995. U svom Dnevniku, 12. ožujka 1991. godine zapisao sam: "Stranke koje jašu na nacionalnoj ideji najviše doprinose anti (hrvatskom, slovenačkom, srpskom, muslimanskom) stavu. Mogu oni u Zagrebu hrvatovati, a u Beogradu srbovati, a kako će se to odraziti na položaj Hrvata, Srba koji živimo u Bosni i Hercegovini, baš njih briga." Da li sam bio u pravu? Koliko je odluka Ustavnog suda SR BiH iz 1990. o ukidanju zabrane osnivanja stranaka na nacionalnoj osnovi bila klica političkih događanja do danas, o čemu je pisao Mirko Pejanović, šire elaborira Asim Mujkić u svom radu "Etnički politički pluralizam i rastakanje Bosne i Hercegovine" (s tim što Mujkić, umjesto pojma "nacionalne stranke", kako je stajalo u ukinutom zakonu i Odluci Ustavnog suda, uvodi pojam "etničke"). Inače, riječ je o zanimljivoj analizi političkih procesa u Bosni i Hercegovini od 1990-ih do danas.

S. Orlović u svom prilogu ukazuje na osnovnu tematiku kojom se Pejanović bavi u svojim radovima – državnost Bosne i Hercegovine. Pejanović obrađuje faze razvoja te državnosti, "obrađuju se pitanja oblika državnosti, teritorijalna i politička organizacija, stvaranje regionalnih centara, lokalne samouprave, stranih utjecaja i unutrašnjih problema" (Orlović). U vrijeme Austro-Ugarske Bosna i Hercegovina prolazi proces europeizacije, uvode se prvi elementi moderne uprave. Tek u doba Kraljevine Jugoslavije, Bosna i Hercegovina postaje poprište podjela i nadmetanja između velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalnih interesa. Orlović izdvaja i Pejanovićevo razmatranje razvoja političkog pluralizma i višestranačja u Bosni i Hercegovini.

U nekim prilozima (npr. Mujkić, Orlović) koristi se termin "komunizam", a ne "socijalizam", kako je bio zvanični naziv prethodnog poretka (nije bila Komunistička Federativna Republika Jugoslavija, već Socijalistička Federativna Republika

Jugoslavija). Ne bi li trebalo, zbog znanstvene korektnosti, koristiti oficijelni naziv, ma kakvim ocjenjivali to društvo? Ovako se olako i nekritički prihvata odomaćen naziv koji se koristio i koristi (iz jasnih razloga) u zapadnoj Europi od 1945. godine do danas (ne sumnjam da je autorima poznata razlika između pojmova socijalizam i komunizam u marksističkoj teoriji).

Pejanović je nastavio istraživati razvoj lokalne i regionalne samouprave kojima su se ranije na Fakultetu političkih nauka bavili S. Tomić i O. Ibrahimagić, naravno u drugačijim društvenim okolnostima. Lokalnoj i regionalnoj samoupravi Pejanović je, kako to navodi Z. Hasić, posvetio devet knjiga u koautorstvu, osam knjiga kao urednik, devet radova u zbornicima, osam radova u časopisima, pet recenzija i šest mentorstava doktorskih disertacija. E. Sadiković s pravom zaključuje da je Pejanović "svojim višedecenijskim istraživačkim radom dao izuzetan doprinos zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini", kao i institucionalno-zakonskim rješenjima za funkcioniranje sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Njegova naučna ekspertiza bila je osnova za uvođenje neposrednog izbora načelnika i gradonačelnika u općinama i gradovima Bosne i Hercegovine.

"Bosna i Hercegovina može biti ponosna što u svojim redovima ima tako predanog i pronicljivog mislioca i mudraca, stratega, svjedoka i aktera kao što je Mirko Pejanović", zaključuje svoj prilog Igor Lukšić.

Mirko Pejanović je miran, staložen, spreman saslušati Drugoga i sva sporna pitanja rješavati dijalogom. "Njegova sklonost ka Drugom, sklonost za horizontalno umrežavanje među ljudima na premisama međusobnog uvažavanja (pa čak i kada uvažavanje izostaje s druge strane), vođena idejom da se dođe do konsenzusa ili do višeg nivoa spoznaje koji vode u opći boljitak", naglašava Nerzuk Ćurak. Kako to primjećuje S. Orlović, Pejanović je ostao do kraja posvećen svom gradu i svojoj državi u kojoj je rođen i u kojoj živi i uzorno joj služi osamdeset godina.

Neka ga služi dobro zdravlje i inspiracija za pisanje novih istraživačkih studija i knjiga.

Ivan Cvitković

ANU BiH

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DRUGI SVJETSKI RAT, AVNOJ I ZAVNOBIH U DJELIMA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.01

IDEJA ZAVNOBIH-A U NAUČNOM OPUSU MIRKA PEJANOVIĆA

Husnija Kamberović
dopisni član
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
hkamberovic@anubih.ba
ORCID: 0000-0003-0460-5018

Apstrakt: U radu se predstavljaju uvidi Mirka Pejanovića u važnost ideje ZAVNOBiH-a za koncept državnosti Bosne i Hercegovine. Njegova istraživanja su važna jer ona ne samo da pokazuju kontinuitet bosanskohercegovačke državnosti nego nude i model za očuvanje državnosti Bosne i Hercegovine u budućnosti. Ključna ideja ZAVNOBiH-a je ravnopravnost naroda, a Pejanović u svojim istraživanjima pokazuje kako je ta ideja, sadržana već u odlukama Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, bila zastupljena u svim ustavima Bosne i Hercegovine (1946, 1963, 1974), kao i u prečišćenom tekstu Ustava RBiH iz 1993, u kojem se Bosna i Hercegovina definira istovremeno kao država ravnopravnih građana i država ravnopravnih naroda.

Odlika svih njegovih radova je interdisciplinarnost u pristupu, kombinacija historiografskog i politološkog pristupa, i taj pristup daje posebnu vrijednost njegovom akademskom radu. Pejanovićevi uvidi prate razvojnu liniju ideje o ravnopravnosti naroda od ZAVNOBiH-a 1943. do Odluke Ustavnog suda o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine 2000. godine. On ukazuje na suprotstavljenost zavnobihovske ravnopravnosti naroda, s jedne, te etničke diskriminacije u postdejtonskoj Bosni, kao posljedice etničkih podjela tokom rata, s druge strane. Zato su njegova istraživanja važna ne samo za historiografiju nego i za savremene diskusije o uređenju Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, Mirko Pejanović, ravnopravnost naroda, konstitutivnost naroda, etnička diskriminacija

Jedna od važnih tema kojima se Mirko Pejanović bavio u svom naučnom radu odnosi se na ZAVNOBiH i temeljne ideje koje je ZAVNOBiH uspostavio i na kojima je Bosna i Hercegovina kao država funkcionirala tokom druge polovice 20. stoljeća. Pejanović u pristupu istraživanju ideja ZAVNOBiH-a polazi s politoloških i historiografskih pozicija. On analizira historijske kontekste u kojima su održana tri zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943, 1944. i 1945. godine, ali ide i dalje od toga pa kao politolog traži uporišta u tim idejama za rješavanje savremene političke krize države Bosne i Hercegovine. Pejanović, dakle, interdisciplinarnim pristupom istražuje povijesnu temu, ali cilj njegovog istraživanja nije samo spoznaja historijske realnosti same po sebi nego traganje za modelima rješavanja aktuelnih kriza na temelju historijskih iskustava. Zato su njegovi uvidi u razvoj ideje ZAVNOBiH-a važni ne samo za historijsku nauku nego i za savremeno bosanskohercegovačko društvo i državu. Istražujući ideju ZAVNOBiH-a, Pejanović objašnjava kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine u drugoj polovici 20. i početkom 21. stoljeća.

Pejanović je o ideji ZAVNOBiH-a govorio na naučnom skupu povodom 70 godina održavanja Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a. Skup je organizirao Institut za istoriju, a saopćenja su objavljena u institutskom časopisu *Historijska traganja*. Pejanović je na ovom skupu pokazao kontinuitet državnosti BiH od ZAVNOBiH-a 1943. do Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine. Koliko se može pratiti iz Pejanovićeve bibliografije, ovo je bio njegov prvi rad u kojem je na tako izravan način uspostavio vezu između ova dva povijesno udaljena događaja. Pejanović najprije ocrtava povijesni kontekst nastanka ideje ZAVNOBiH-a. Na temelju dostupnih izvora i literature on pokazuje stanje na ratištu sredinom 1943. godine, kada su snage Narodnooslobodilačkog pokreta izvojevale velike pobjede na prostoru Bosne i Hercegovine. Riječ je o pobjedi na Neretvi i razbijanju četničkih snaga, ali je nakon toga uslijedila tzv. Peta neprijateljska ofanziva, u kojoj su se partizanske snage našle opkoljene na prostoru Maglića, Volujka, Tjentišta i Zelengore. Josip Broz Tito se s glavninom snaga uspio probiti iz obruča prema istočnoj Bosni i jedno vrijeme boravio je u naselju Plahovići, prigradskom dijelu Kladnja. Pejanović piše da je tada Tito odlučio početi pripreme za održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a. U pripremama za to zasjedanje on je potaknuo lidere partizanskog pokreta u Bosni i Hercegovini, nakon razgovora s delegacijom koju su činili Rodoljub Čolaković i Avdo Humo, da i sami pokrenu pripreme za održavanje ZAVNOBiH-a. Pejanović naglašava da je u pozadini te ideje bila Titova namjera da potakne bosanskohercegovačke lidere da pokrenu pitanje ravnopravnog statusa BiH u budućoj jugoslavenskoj državi. Nakon razgovora s Titom u Plahovićima, bosanskohercegovački lideri su počeli pripreme za zasjedanje ZAVNOBiH-a, a "partizanske jedinice i NOO-i postaće autentična socijalna osnova naroda koji se bore za svoju slobodu, u izboru delegata za prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a" (Pejanović, 2013: 29; 2015), koje je svoje prvo zasjedanje održalo u Mrkonjić-Gradu 25. novembra 1943. godine.

Pejanović u ovom radu prati političke pripreme za Prvo zasjedanje koje su se odvijale nakon ovog susreta s Titom. On se oslanja na objavljene dokumente, svjedočenje Avde Hume i drugih tadašnjih političkih aktera, uspostavlja hronologiju događanja, a osnovna linija koju prati u vezi je s odnosom ZAVNOBiH-a i koncepcije bosanskohercegovačke državnosti. Zato on skreće pažnju i na diskusiju koju je tadašnje bosanskohercegovačko rukovodstvo imalo s članovima CK KPJ – Mošom Pijadeom, Sretenom Žujovićem i Milovanom Đilasom – koji su pripremali nacrte odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Koncepcija "punog oblika bosanskohercegovačke državnosti", koju je zastupalo rukovodstvo BiH, razlikovala se od koncepcije autonomije, koju su zastupali članovi CK KPJ. Zato Pejanović detaljno ukazuje na argumente Bosne i Hercegovine, sve do razgovora koji je delegacija Bosne i Hercegovine vodila s Titom i na kojem je Tito podržao bosanskohercegovačke argumente. Ovdje je za nas ključna ne samo ova detaljna analiza argumenata koju Pejanović izvodi nego ideja koju on razvija. Ta ideja bi se mogla svesti na sljedeću formulaciju: ideja ZAVNOBiH-a je istodobno i ideja bosanskohercegovačke državnosti.

To je posebno vidljivo u odlukama Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1944, o čemu Pejanović također piše u ovom radu. On posebno naglašava činjenicu da je na Drugom zasjedanju "u državnost Bosne i Hercegovine inkorporirana ravnopravnost naroda" (Pejanović, 2013: 35), da bi na Trećem zasjedanju izgradnja državnosti BiH bila dovršena definitivnim konstituiranjem državne vlasti, prerastanjem ZAVNOBiH-a u Narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine i formiranjem prve vlade federalne Bosne i Hercegovine. Time je Pejanović zaokružio svoje razumijevanje ideje ZAVNOBiH-a povezujući je s državnošću BiH i pri tome posebno naglašavajući princip ravnopravnosti naroda i važnost državnih institucija – Narodne skupštine i Vlade. Pejanović je u ovom radu pratio razvoj tih principa u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1990, ukazujući na velike promjene koje su se odvijale krajem 20. i početkom 21. stoljeća, ali vraćajući se osnovnim principima ZAVNOBiH-a iz 1943. i 1944. kao temeljima na kojima se može graditi sada potpuno samostalna država Bosna i Hercegovina.

Nakon ovog prvog naučnog rada o ZAVNOBiH-u Pejanović se u nekoliko navrata vraćao ovoj temi produbljujući svoja saznanja i šireći perspektive gledanja na ZAVNOBiH. Prvim zasjedanjem ZAVNOBiH-a Pejanović se bavio i 2019. na skupu što ga je organizirala Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine povodom 75 godina od zasjedanja. Na ovom skupu podnio je referat pod naslovom "Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine" (Pejanović, 2019; 2021a). U ovom radu on je zaključio:

> Unutar narodnooslobodilačkog i antifašističkog pokreta u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata nastala je ideja ZAVNOBiH-a kao sveopšteg političkog predstavništva građana i naroda u Bosni i Hercegovini.

> Na ideji ZAVNOBiH-a obnovljena je i uspostavljena savremena državnost Bosne i Hercegovine, na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1943. godine. Političko-ustavna organizacija bosanskohercegovačkog društva, utemeljena odlukama Prvog (1943), Drugog (1944) i Trećeg (1945) zasjedanja ZAVNOBiH-a, postala je istorijski pronađen politički oblik organizacije multietničkog i multikulturnog društva koje u viševjekovnom trajanju egzistira u Bosni i Hercegovini. *Bit njene državnosti je ravnopravnost građana i istovremeno ravnopravnost naroda koji žive u Bosni i Hercegovini*. (Pejanović, 2019: 27-28)

Na skupu održanom u Sanskom Mostu 2019. povodom 75 godina od Drugog zasjedanja ZAVNOBiH, Pejanović je detaljno analizirao odluke s tog zasjedanja i pri tome ponovo akcenat stavio na ideju državnosti Bosne i Hercegovine i razvoj institucija kao ključnog faktora u izgradnji državnosti (Pejanović, 2020b: 37). To je posebno naglašeno u radu povodom 75 godina od Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a. Ovaj skup je organizirala Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, a Pejanović je podnio referat u kojem je posebno analizirao odluku o formiranju prve vlade Bosne i Hercegovine, što je ocijenio kao završetak konstitucije državne vlasti Bosne i Hercegovine. (Pejanović, 2020a)

Osim ovih krupnih tema i referata koje je podnosio na okruglim stolovima povodom 70. i 75. godišnjice od zasjedanja ZAVNOBiH-a, Pejanović je u razdoblju od desetak godina objavio niz drugih radova i održao više predavanja o sličnoj temi. Tako je, na primjer, o važnosti Titovog razgovora s delegacijom PK KPJ za BiH u julu 1943. u Plahovićima kod Kladnja detaljno pisao u članku naslovljenom "Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a", koji je predstavljen na okruglom stolu o tom događaju i potom objavljen u posebnom zborniku (Pejanović, 2024). Iako se čini da Pejanović u ovom radu veliku važnost posvećuje ulozi (Titove) ličnosti u sazivanju i kasnije odlukama ZAVNOBiH-a, akcenat je i ovdje stavljen na povezivanje ideja ZAVNOBiH-a i državnosti Bosne i Hercegovine. On, doduše, naglašava da je inicijativa za održavanje ZAVNOBiH-a došla od Tita, ali ukazuje i na to da je ideja o državnosti BiH, a ta ideja će biti u osnovi ZAVNOBiH-a, produkt unutarnjeg dozrijevanja u BiH i evoluiranja koncepta narodne autonomije u koncept državnosti, što je u razgovoru s Titom posebno naglasio Avdo Humo. Pejanović je tako ne samo reafirmirao važnost ovog susreta u Plahovićima za kasnije sazivanje ZAVNOBiH-a nego je i posebno razradio temeljne odrednice osnovnih akata donesenih na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, posebno njegove Rezolucije. On je podvukao i važnost činjenice da uz komuniste na zasjedanju ZAVNOBiH-a sudjeluju i neki predstavnici prijeratnih građanskih stranaka i kulturnih društava, kao što su Bogomir Brajković, Jure Begić, Ante Kamenjašević, Jure Mikulić, Aleksandar Preka, Niko Tolo, Ismet Bektašević, Simo Eraković, Sulejman Filipović, Sulejman Dizdar, Hamdija Ćemerlić, Muhamed

Sudžuka, Novak Mastilović i tako dalje. Pejanović i ovdje posebno izdvaja stav iz Rezolucije o Bosni i Hercegovini kao državi "u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata".

U Pejanovićem pristupu istraživanju ZAVNOBiH-a dominira, dakle, ideja državnosti. Zato se on ne ograničava samo na konkretni povijesni kontekst održavanja tri zasjedanja ZAVNOBiH-a od 1943. do 1945. nego analizira i koliko su ideje ZAVNOBiH-a bile prisutne u političkoj praksi demokratskih snaga u Bosni i Hercegovini. Učinio je to najtemeljitije u jednom radu iz 2021. godine. Tu je jasno istakao kako je jedino ideja ZAVNOBiH-a oblik političke organizacije multietničkog bosanskohercegovačkog društva (Pejanović, 2021b; 2023).

Tu dolazimo do ključnog pitanja u Pejanovićevom razumijevanju ideja ZAVNOBiH-a. Ako to pokušamo sumirati, onda možemo zaključiti da je za njega osnovna važnost ZAVNOBiH-a u tome što se pojavljuje kao temelj bosanskohercegovačke državnosti. Osnovna ideja koju on vidi u ZAVNOBiH-u kao najvišem političkom predstavništvu Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini jest ravnopravnost i jednakost svih naroda i svih građana. U tome on vidi model za konstituciju savremene države Bosne i Hercegovine.

Ovo pitanje ravnopravnosti naroda kao temeljne vrijednosti ZAVNOBiH-a Pejanović je povezivao i s razvojem Bosne i Hercegovine u postdejtonskom razdoblju (Pejanović, 2005). U članku o ustavnoj ravnopravnosti naroda u Bosni i Hercegovini u kontekstu provedbe Dejtonskog sporazuma, Pejanović polazi od ideje o političkoj ravnopravnosti naroda u koncepciji Narodnooslobodilačkog pokreta BiH 1941–1945, čiji su korijeni postavljeni na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1943. i imaju kontinuitet do referenduma o nezavisnosti i suverenosti 1992. godine (Pejanović, 2005: 235). Posebno naglašava stav iz Rezolucije Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u kojem se ravnopravnost izričito navodi: "Slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata." (Pejanović, 2005: 236).[1] Načelo ravnopravnosti naroda je kasnije bilo zastupljeno u svim ustavima Bosne i Hercegovine (1946, 1963. i 1974), a prema Pejanovićevom mišljenju to načelo je ostalo vidljivo i u prečišćenom tekstu Ustava RBiH iz 1993, u kojem se Bosna i Hercegovina definira istovremeno kao država ravnopravnih građana i država ravnopravnih naroda. Da bi to argumentirao, on citira odredbu Ustava: "U Republici Bosni i Hercegovini zajamčena je ravnopra vnost naroda Bosne i Hercegovine i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive" čime je "sačuvan kontinuitet ideje ustavne ravnopravnosti naroda" (Pejanović, 2005: 239).

[1] Vrijedi skrenuti pažnju na to da se u Rezoluciji Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. upotrebljavaju pojmovi "ravnopravnost i jednakost" Srba, Hrvata i Muslimana, dok se u Deklaracijama o pravima građana s Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1944. upotrebljava samo pojam "ravnopravnost" bez pojma "jednakost", ali uvijek se misli samo na Srbe, Hrvate i Muslimane iz Bosne i Hercegovine (kojima je Bosna i Hercegovina "zajednička i nedjeljiva domovina"). Vidjeti u: Ibrahimagić, 2003: 78-79.

U vezi s ravnopravnošću naroda tokom historije Bosne i Hercegovine i utemeljenosti tog principa u odredbama ZAVNOBiH-a, o čemu je Mirko Pejanović jako puno pisao, važni su i njegovi akademski uvidi u pitanje konstitutivnosti naroda. On se pobliže tim pitanjem bavio u nizu svojih radova, a mi skrećemo pažnju na rad "Provođenje amandmana o konstitutivnosti naroda u Federaciji BiH i Republici Srpskoj" (Pejanović, 2005: 254-269), koji je prvobitno objavljen 2004. u časopisu *Pravna misao*. U tom radu, na tragu ideja ZAVNOBiH-a, on jasno definira stav da je ravnopravnost naroda ključni element državnosti Bosne i Hercegovine. Po njegovim uvidima, državnost Bosne i Hercegovine se temelji na ravnopravnosti građana i ravnopravnosti naroda, a taj koncept državnosti "nastao je kao izraz društveno-istorijskog bića bosanskohercegovačkog društva i njegove, kroz istoriju oblikovane, multietničke strukture stanovništva" (Pejanović, 2005: 254-255).

U tom kontekstu Pejanović piše o etničkoj diskriminaciji u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini kao posljedici etničke podjele u vrijeme rata, te ukazuje na važnost Odluke Ustavnog suda o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine 2000. godine. Njegovi uvidi u tok donošenja ove Odluke su važni, jer, zapravo, ne samo da svjedoče o njegovom akademskom doprinosu razumijevanja pojma ravnopravnost naroda kao temeljne ideje ZAVNOBiH-a nego ukazuju i na njegovo praktično djelovanje da se taj princip održi u životu kao model po kojem se može sačuvati državnost Bosne i Hercegovine. Pejanović piše i o poteškoćama u primjeni ove odluke o konstitutivnosti naroda na čitavom prostoru države Bosne i Hercegovine, kao što je problem konstituiranja klubova u pojedinim domovima naroda, ali je ovdje važno koliko je Pejanović svojim radovima doprinio razumijevanju ovih pojmova.

Zašto je ovo važno? Upravo zato što savremeni politički akteri nameću različita razumijevanja pojma ravnopravnosti i jednakosti. Naime, sve se više počinju poistovjećivati pojmovi ravnopravnosti i konstitutivnosti naroda, pa čak postoje tendencije da se savremeni pojam *konstitutivnost naroda* izjednačava s pojmom *ravnopravnost naroda* koja je u osnovi ZAVNOBiH-a.

Valjalo bi raščistiti dilemu da li postoji razlika između ravnopravnosti naroda i ravnopravnosti građana. Kao što smo mogli vidjeti, Pejanović u svojim radovima o idejama ZAVNOBiH-a govori i o ravnopravnosti naroda i ravnopravnosti građana ne nalazeći tu nikakav sukob. I drugi autori imaju slično mišljenje. "U našoj političkoj zbunjenosti plasira se lažna teza o sukobu i isključivosti građanina i naciona. Nacionalno i građansko nije i ne može biti u nikakvom odnosu sukoba, već u stalnoj međusobnoj stvaralački podupirućoj konstelaciji. Jasno je da nema uređene državne zajednice bez građanina kao političkog subjekta, pri čemu se ne treba plašiti nacionalne dimenzije u realiziranju osnovnih ljudskih prava." (Lučić, 2024: 260). Prema Pejanovićevom mišljenju, ideja ravnopravnosti naroda i građana iz ZAVNOBiH-a je bila osnova na kojoj je Bosna i Hercegovina organizirala referendum 1992. i izvojevala neovisnost.

Ostaje još pitanje da li je ravnopravnost naroda iz ZAVNOBiH-a isto što i konstitutivnost naroda u savremenoj Bosni i Hercegovini? Pravnici su već utvrdili kako je konstitutivnost naroda relativno novi pojam. "Pojam konstitutivnosti naroda u ustavnoj i političkoj teoriji i praksi je novi pojam. On je korišten i ranije u Jugoslaviji ali isključivo kao politička kategorija. Status ustavne norme dobiva kada je uveden u ustavni sistem Federacije Bosne i Hercegovine Vašingtonskim mirovnim sporazumom 1994. godine. Potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma godinu dana kasnije pojam konstitutivnosti naroda postaje ustavom određena i zaštićena vrijednost na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine." (Efendić, 2018: 63-64). Iako današnja "konstitutivnost Bošnjaka, Srba i Hrvata podrazumijeva njihovu ravnopravnost koja se ostvaruje na nivou kolektiviteta – kroz ravnopravnu/paritetnu zastupljenost u ustavom određenim institucijama sistema i posebnim mehanizmima zaštite vitalnih interesa konstitutivnih naroda", valja naglasiti kako postoje autori koji insistiraju na tome da treba razlikovati *ravnopravnost* naroda koja je bila zagarantirana odlukama ZAVNOBiH-a od *konstitutivnosti* kojoj svjedočimo u savremenom bosanskohercegovačkom društvu. Neki autori, pak, smatraju, da je riječ o pojmovima istoga značenja te da je pojam konstitutivnost u javnoj i političkoj sferi danas neopravdano poprimila suviše negativne konotacije (Barbarić, 2023). Ne ulazeći u diskusiju o tome na koji način se danas u Bosni i Hercegovini treba realizirati pravo konstitutivnih naroda zagarantirano dejtonskim Ustavom, treba uzeti u obzir i tezu Nerzuka Ćurka o tome da je riječ ipak o različitim pojmovima kada govorimo o zavnobihovskoj ravnopravnosti i dejtonskoj konstitutivnosti. Naime, "ideja ZAVNOBiH-a [je] procesualna ideja zajedničke konstitutivnosti – Hrvati, Srbi i Bošnjaci kao Jedno grade svoju državu Bosnu i Herecgovinu a ne u odvojenim konstitutivnim kolonama što je [...] suštinska negacija ZAVNOBiH-a" (Ćurak, 2021: 83).

No, da bi se valjano razumjele osnovne ideje ZAVNOBiH-a, nije se dovoljno zadržati samo na pojmu *ravnopravnost* ili *konstitutivnost* nego i na pojmu *teritorijalna cjelovitost* Bosne i Hercegovine. Naime, na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a uz "ravnopravnost Srba, Hrvata i Muslimana Bosne i Hercegovine" posebno se ističe da je ona "*njihova zajednička i nedjeljiva domovina*". Ovaj stav iz Deklaracije o pravima građana od 1. jula 1944. sigurno je jedan od najznačajnijih stavova koje je usvojio ZAVNOBiH, jer upravo ova Deklaracija, naslanjajući se na raniju Rezoluciju s Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, definira *nedjeljivost* Bosne i Hercegovine. Na toj *nedjeljivosti* su insistirale i bosanskohercegovačke vladajuće elite poslije Drugog svjetskog rata. Na tome su one posebno bile aktivne tokom 1960-ih i 1970-ih godina, kada je Bosna i Hercegovina učvrstila svoju ravnopravnu poziciju unutar jugoslavenske federacije. Tako su nacionalna ravnopravnost i teritorijalna nedjeljivost istodobno značili afirmaciju bosanskohercegovačke državnosti, koja, doduše, nije imala međunarodni pravni status, ali će početkom 1992. i taj status međunarodno priznate države Bosna i Hercegovina dobiti zahvaljujući odlukama donesenim na ZAVNOBiH-u.

Literatura

Barbarić, Dražen (2023) Konstitutivnost – sadržaj i konotacije neželjenog načela, u: Barbarić, Dražen; Galić, Domagoj *(Ne)legitimnost i medijske funkcije: analiza zastupljenosti temeljnih ustavnih načela u medijskom prostoru Bosne i Hercegovine*, Institut za društveno-politička istraživanja i Sveučilište u Mostaru, Mostar, 13-41.

Ćurak, Nerzuk (2021) *Zašto je Bosna a ne ništa*, Centar za kritičko mišljenje, Mostar.

Efendić, Kemal (2018) Konstitutivnost naroda u Bosni i Hercegovini: pregled teorijsko-pravnih i pojmovnih određenja, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 11, br. 21, 61-89.

Ibrahimagić, Omer (2003) *Bosanska državnost i nacionalnost*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.

Lučić, Zdravko (2024) Bosna i Hercegovina mora biti koncipirana na osnovnim načelima ZAVNOBiH-a, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, ANUBiH, Sarajevo, 250-263.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) Bosna i Hercegovina od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma: kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću, *Historijska traganja*, br. 12, 27-48.

Pejanović, Mirko (2015) Bosna i Hercegovina od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma: kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću, u: Pejanović, Mirko, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo, 19-38.

Pejanović, Mirko (2019) Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBIH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine, u: Pašalić Kreso, Adila; Pejanović Mirko; Katz, Vera (ur.) *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka 46/1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13-32.

Pejanović, Mirko (2020a) Obrazovanje Prve narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti federalne Bosne i Hercegovine, u: Simović, Miodrag; Pejanović Mirko; Šehić, Zijad (ur.) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 43-62.

Pejanović, Mirko (2020b) Značaj odluka Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a za uspostavu i razvoj državnih institucija federalne Bosne i Hercegovine, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i njihov značaj za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine. Zbornik radova sa Okruglog stola povodom obilježavanja 75. godišnjice Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, održanog u Sanskom Mostu, 30. juni i 1. juli 2019. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021a) Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a 1943. i obnova državnosti Bosne i Hercegovine, u: Pejanović, Mirko, *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021b) Ideje ZAVNOBiH-a u političkoj praksi demokratskih snaga u Bosni i Hercegovini, u: Zijadić, Suad (ur.) *ZAVNOBiH i politika odbrane Bosne i Hercegovine u odnosu na rezultate Dejtonskog sporazuma. Zbornik radova sa okruglog stola, održanog u Sarajevu, 15. 12. 2020. godine / Okrugli sto "ZAVNOBiH i politika odbrane Bosne i Hercegovine u odnosu na Dejtonski sporazum"*, Fond Memorijala Kantona Sarajevo, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023) Ideje ZAVNOBiH-a u političkoj praksi demokratskih snaga u Bosni i Hercegovini, u: Pejanović, Mirko, *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2024) Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u: Muratović, Rasim (ur.) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-a za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo, 23-38.

ANU BiH АНУ БиХ

THE IDEA OF ZAVNOBIH IN MIRKO PEJANOVIĆ'S SCHOLARLY WORK

Husnija Kamberović
Corresponding Member
Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina
hkamberovic@anubih.ba
ORCID: 0000-0003-0460-5018

Abstract: The paper presents Mirko Pejanović's insights into the importance of ZAVNOBIH's ideas for the concept of statehood in Bosnia and Herzegovina. His studies are significant because they demonstrate not only the continuity of Bosnian-Herzegovinian statehood but also offer a model for preserving the statehood of Bosnia and Herzegovina in the future. The key idea of ZAVNOBIH is the equality of peoples, and Pejanović's research shows how this idea, already embedded in the decisions of ZAVNOBIH's First Session, was represented in all constitutions of Bosnia and Herzegovina (1946, 1963, 1974), as well as in the consolidated text of the Constitution of the Republic of Bosnia and Herzegovina from 1993, which defines Bosnia and Herzegovina simultaneously as a state of equal citizens and a state of equal peoples.

A hallmark of all his works is the interdisciplinary approach, combining historiographical and political science perspectives, which adds particular value to his academic work. Pejanović's insights trace the developmental line of the idea of equality of peoples from ZAVNOBIH in 1943 to the Constitutional Court's decision on the constitutiveness of peoples throughout the territory of Bosnia and Herzegovina in 2000. He points to the contrast between ZAVNOBIH's concept of equality of peoples, on one hand, and ethnic discrimination in post-Dayton Bosnia, as a consequence of ethnic divisions during the war, on the other. Therefore, his research is important not only for historiography but also for contemporary discussions on the organization of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBIH, Mirko Pejanović, equality of peoples, constitutiveness of peoples, ethnic discrimination

DOI: 10.5644/PI2025.221.02

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA IZUČAVANJU I OBILJEŽAVANJU DEŠAVANJA IZ HISTORIJE BOSNE I HERCEGOVINE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Dženan Dautović
viši kustos
Zavičajni muzej Travnik
vanjski saradnik doc. dr.
Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet
dzenandautovic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7858-3977

Apstrakt: Rad je posvećen jednoj obimom možda sporednoj niši akademskog djelovanja prof. dr. Mirka Pejanovića, koja je, međutim, prema svim pokazateljima, njemu bila jako važna, i u profesionalnom i u aktivističkom djelovanju. Cilj je da se identificiraju i proanaliziraju svi oblici doprinosa akademika Pejanovića proučavanju historije Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, ali i da se osvijetle i drugi oblici njegovanja antifašističke baštine, koji akademika svrstavaju u red onih angažiranih intelektualaca koji svojim djelovanjem kako podsjećaju zajednicu na dobre i loše aspekte njenog razvoja, tako i svojim primjerom pokazuju kako treba biti i društveno aktivan u toj istoj zajednici.

Ključne riječi: akademik Mirko Pejanović, Drugi svjetski rat, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, narodno-oslobodilački odbori, antifašizam, državnost

Kao politolog po struci i obrazovanju, akademik prof. dr. Mirko Pejanović prije svega se bavio temama iz opsega društvenih nauka, tj. procesima aktuelnim u modernom vremenu u kojem je i sam živio i djelovao. To se najbolje može vidjeti iz akademikove bibliografije. Međutim, kako iz profesionalnih razloga – u potrazi

za historijskim korijenima društvenih procesa koje je istraživao, tako i iz privatnih razloga – posvećenosti očuvanju sjećanja i tekovina antifašističke baštine Bosne i Hercegovine, akademik se neminovno morao doticati i tema istraživanja približnijih humanističkim naukama, konkretnije historiji, a posebno historiji Drugog svjetskog rata. Sasvim logično, ti susreti su se dešavali u okviru širih tema, pogotovo dviju koje su obilježile znatnu karijeru akademika Pejanovića – proučavanja lokalnih samoupravnih zajednica i proučavanja historijata državnosti naše zemlje.

Kako je već spomenuto, jedno od najvažnijih analitičkih područja u akademskoj karijeri dr. Mirka Pejanovića bilo je istraživanje organa lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini tokom 20. stoljeća. Tema je to u kojoj je ostavio mnogo napisanih stranica, ali i koju je doslovno etablirao kao zasebnu znanstvenu poddisciplinu u okviru politologije, posebno osnivanjem Centra za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2020. godine, u okviru Odjeljenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH). O cjelokupnom istraživanju ove teme će sigurno meritorniji nešto više napisati u ovom Zborniku, nama je ona važna zbog akademikovog sagledavanja historijskog razvoja lokalnih samouprava na području Bosne i Hercegovine, koje se tokom Drugog svjetskog rata manifestiraju u pojavnosti narodnooslobodilačkih odbora (NOO). Ove se analize mogu pronaći u brojnim akademikovim radovima, a mi smo se poslužili jednim od najsvježijih (Pejanović, 2014). Poznati *Fočanski propisi* iz februara 1942. pravno su regulisali formiranje, ustrojstvo i rad NOO, koji su definirani kao privremeni organi narodne vlasti na teritoriji oslobođenoj od tiranije Nezavisne Države Hrvatske, ili pak od okupacije njemačkih i italijanskih trupa. Kako je naglašeno, osnovni "ciljevi za osnivanje NOO ogledaju se u tome da oni služe vršenju vlasti od samog naroda i za interese naroda te da doprinesu aktiviranju naroda za učešće u narodnooslobodilačkoj borbi za oslobođenje zemlje od okupatora" (Pejanović, 2014: 44). Pored *Fočanskih*, prof. Pejanović naglašava značaj i *Septembarskih* ili *Krajiških propisa* donesenih 26. 9. 1942. godine, kojima je odlučeno da NOO-i iz statusa privremenosti prerastu u stalne organe vlasti. Kako se obujam oslobođene teritorije u tom vremenu stalno mijenjao, tako su se mijenjali i broj te nazivi NOO, no jako brzo su dosegnuli količinu od preko 1.000, što seoskih, što opštinskih, sreskih ili oblasnih NOO. Ova mreža je postala temelj budućeg demokratskog uređenja Jugoslavije. U radu se jasno identificiraju tri osnovne skupine zadataka koje su NOO imali: osiguranje legitimiteta za vršenje vlasti, uz otvorenost i transparentnost prema narodu od svog početka, uključujući i žene koje su imale jednaka kako aktivna tako i pasivna biračka prava; rješavanje privrednih, zdravstvenih, kulturno-prosvjetnih i tehničko-saobraćajnih pitanja; obezbjeđenje lične i imovinske sigurnosti. Iz predočenih analiza vidljiv je jedan od najvećih fenomena Narodnooslobodilačke borbe – u izuzetno teškim uslovima, kada su protiv sebe imali daleko nadmoćnijeg protivnika, kojem su pomagali brojni domaći izdajnici i kolaboracionisti, bez bilo kakve stabilnosti, sigurnosti, pa i upitne prehrane i očuvanja života, njeno vodstvo

je bilo toliko samouvjereno da je već tada počelo da razmišlja o uređenju vlasti nakon konačne pobjede, koja je pogotovo 1942. godine bila sve samo ne izvjesna.

Prilikom sagledavanja mikroprimjera ustavnopravnog položaja Sarajeva, akademik Pejanović također sagledava dešavanja iz Drugog svjetskog rata u ovom gradu kao jednu inicijalnu kapislu za njegov razvoj u kasnijem vremenu. Velika stradanja civilnog stanovništva, izuzetno organizirana mreža "ilegalnog" otpora teroru ustaške vlasti, doprinos građana Sarajeva formiranju i popunjavanju partizanskih odreda i bataljona te finalna organizacija Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, na kojoj je formirana Prva narodna vlada Federalne Bosne i Hercegovine, sve su kratke epizode za siže antifašističke historije najvažnijeg bosanskohercegovačkog grada (Pejanović, 2023: 212).

Naredna velika tema akademskog opusa dr. Pejanovića svakako je proučavanje državnosti naše zemlje. Bibliografija nam ponovo govori koliko je vremena i truda uložio u njeno istraživanje. Dio ovih istraživanja, povezanih s prilikama iz perioda 1941–1945, svakako se odnosi prije svega na pitanja tri zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH).[1] Prvo i Drugo zasjedanje je obrađeno veoma sustavno u smislu opisa priprema, historijskog konteksta, najvažnijih rasprava i opisa značaja donesenih dokumenata. Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a je kasnije dobilo i svoju posebnu raspravu (Pejanović, 2020). Budući da je na ovom zasjedanju osnovana i prva narodna vlada Bosne i Hercegovine, ovdje su dodatno istražene i zakonske osnove po kojima je ona formirana, te programska koncepcija njenog rada. U zaključku je rečeno: "Izgradnja demokratske vlasti u Bosni i Hercegovini odvijala se uporedo s izgradnjom organa vlasti Demokratske Federativne Jugoslavije. (...) Ukupan rad na izgradnji demokratske narodne vlasti u Federalnoj Bosni i Hercegovini omogućio je da se formira prva Narodna vlada BiH. (…) Obrazovanje Prve narodne vlade označilo je historijski put dalje izgradnje državnosti Bosne i Hercegovine kao federalne državne jedinice unutar Demokratske Federativne Jugoslavije" (Pejanović, 2021a: 65-67). Istraživanje državnosti Bosne i Hercegovine i uloge dešavanja tokom Drugog svjetskog rata u tom procesu akademik Pejanović je dodatno osvježio i proširio u članku iz Zbornika radova posvećenog upravo ovoj temi u izdanju ANUBiH:

> Sa idejom ZAVNOBiH-a pronađen je model političke organizacije multietničkog bosanskohercegovačkog društva. Postoji višev jekovni historijski kontinuitet zajedničkog življenja naroda izmiješanog na cijelom prostoru. Svoj državni život bosanskohercegovački građani, uzeti kao demos, organizuju na principu ravnopravnosti naroda u smislu razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta svakog naroda pojedinačno i svih zajedno. Na ovoj osnovi je oblikovana institucionalna državnost Bosne i

[1] Zaokružena i sumirana razmišljanja o ovim dešavanjima ponuđena su u: Pejanović, 2019; 2021a: 27-50.

> Hercegovine na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 1944. godine. (Pejanović, 2024a: 54).

Poseban angažman je prikazao akademik Pejanović prilikom organizacije obilježavanja godišnjice boravka Vrhovnog štaba NOVJ i Josipa Broza Tita na području općine Kladanj u naselju Plahovići, pri čemu su sigurno važnu ulogu igrali i lokalpatriotski osjećaji, budući da su njegovi rodni Matijevići udaljeni od Plahovića tek 12-ak kilometara zračnom linijom. Zajedno s predstavnicima SABNOR-a Tuzlanskog kantona učestvovao je u dogovorima s općinskim vlastima oko zahtjevne organizacije jednog naučnog skupa u samom Kladnju, te posebnoj organizaciji tradicionalne manifestacije narodnog okupljanja u Titovoj pećini u Plahovićima. Konferencija je održana 30. juna 2023. godine, a godinu dana kasnije objavljen je Zbornik radova s Konferencije, pod uredništvom prof. dr. Rasima Muratovića (Muratović, 2024) s 14 stručnih i naučnih tekstova. Ovaj Zbornik otvara upravo tekst prof. Pejanovića (Pejanović, 2024b), kojim nastavlja i produbljuje svoja istraživanja historijata državnosti Bosne i Hercegovine, s posebnim fokusom na značaj dešavanja iz Drugog svjetskog rata u tom procesu, specifično godinu 1943. i niz događaja koji su preokrenuli kako tok NOB-a, tako i restauraciju bosanskohercegovačke državnosti, te prije svega ulogu Josipa Broza Tita, koji je podstakao vodstvo Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu (Rodoljub Čolaković i Avdo Humo) da krenu u formiranje Zemaljskog antifašističkog vijeća, a zatim podržao njihove argumente u sporu s Komisijom o konstituisanju Jugoslavije (Milovan Đilas, Moša Pijade, Sreten Žujović) o statusu Bosne i Hercegovine u budućem ustrojstvu nove države, *de facto* presudivši da ona dobije status Republike ravnopravne Srbiji i Hrvatskoj, a ne autonomne pokrajine. Uslijedio je i naredni korak, tj. organizacija prvog Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja u Mrkonjić-Gradu 25. 11. 1943, s kojeg su u tekstu posebno analizirani govori Ivana Ribara, Rodoljuba Čolakovića, Osmana Karabegovića, Hamdije Ćemerlića i Avde Hume. Ova presudna uloga Tita u obnovi bosanskohercegovačke državnosti, koja je zapravo utemeljila povoljne pravne okolnosti za posljedičnu nezavisnost nakon raspada Jugoslavije u 1990-im godinama, privukla je pažnju akademika Pejanovića i ranije (Pejanović, 2013; 2017). Utvrdio je nekoliko izuzetno važnih segmenata Titovog doprinosa obnovi bosanske državnosti: viziju zasnovanu na tri ideje – ideji nacionalne slobode, ideji nacionalne ravnopravnosti i ideji o napretku u socijalnom razvoju. Na osnovu ovog idejnog obrasca pronađena je pokretačka snaga antifašističkog pokreta na prostoru Bosne i Hercegovine, realizirana na tri zasjedanja ZAVNOBiH-a i dva zasjedanja AVNOJ-a na njenoj teritoriji. Spomenutu organsku povezanost ZAVNOBiH-a s nezavisnom Bosnom i Hercegovinom istakao je i u analizi Referenduma o nezavisnosti iz 1992. godine:

> U tim uslovima, Skupština Republike Bosne i Hercegovine kao najviši organ vlasti započinje raspravu o pronalaženju demokratskog rješenja državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine u budućnosti. Pri tome se pošlo od

> historijski dostignutog razvoja državnosti u miru, unutar jugoslovenske federacije. Republika Bosna i Hercegovina je kao i druge jugoslovenske republike razvila svoju državnost do visokog stupnja samostalnosti. U datim historijskim okolnostima Bosna i Hercegovina u svome Parlamentu oblikuje političku opciju u pogledu njene državnosti po kojoj će Bosna i Hercegovina ići u viši nivo državnosti. To je suveren i nezavisan državno-pravni status koji uključuje međunarodno priznanje integriteta i suvereniteta. (Pejanović, 2021b: 285).

Veliki doprinos organizaciji i obilježavanju značajnih datuma iz antifašističke prošlosti akademik Pejanović je imao i u ulozi predsjednika Naučnog odbora manifestacije "Meokrnje – simbol borbe protiv fašizma". Agilne travničke organizacije Saveza antifašista i boraca NOR-a Srednjobosanskog kantona/Kantona Središnja Bosna i Organizacija demobilisanih boraca odbrambenooslobodilačkog rata 1992–1995. Srednja Bosna, na čelu s Amelom Lolić i Nevzudinom Vihrićem, tri godine zaredom su organizirale naučne konferencije na kojima je učešće uzelo mnogo eminentnih imena iz akademskih krugova naše zemlje, u čijem je angažmanu veliku ulogu igrao upravo autoritet i lični angažman prof. dr. Pejanovića. Osim toga, izlaganja s prve dvije konferencije su ukoričena u prigodne Zbornike radova, a treći se trenutno priprema. Akademik Pejanović je bio i urednik Zbornika radova iz 2023. godine (Pejanović / Dautović, 2024) u kojem je objavljeno jedanaest naučnih i stručnih radova.

Umjesto zaključka

Političko djelovanje prof. dr. Mirka Pejanovića poznato je manje-više svim stanovnicima Bosne i Hercegovine. Njegovo uključivanje u Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine jedan je od poteza s dalekosežno gledano najpozitivnijim odjecima na razvoj odnosa evropske i svjetske javnosti prema Bosni i Hercegovini i ratnim dešavanjima u njoj. Akademsko djelovanje prof. dr. Mirka Pejanovića poznato je pak daleko manjem krugu ljudi, prije svega brojnim generacijama studenata koje je podučavao i uvodio u svijet visokog obrazovanja, te drugim akademskim radnicima koji su koristili njegova brojna istraživanja i druge rezultate akademskog rada. U ovom prilogu smo sagledali jedan još manje poznati segment akademikovog djelovanja, no onaj po kojem je poznat u krugu historičara i drugih pojedinaca koji baštine tekovine antifašizma u današnjem bosanskohercegovačkom društvu. Svojim višestranim djelovanjem akademik Mirko Pejanović je jasno demonstrirao da praktično djelovanje na polju primijenjene politike zasnovane na osnovama demokratskog života i odbijanja povlačenja pred uskrsnulim fašističkim duhovima može da ima svoj nastavak i u akademskom te aktivističkom djelovanju. Tako je u liku i djelu akademika Pejanovića otjelotvorena ideja organskog intelektualca koji pozitivno djeluje na svoju društvenu zajednicu, van okvira bilo koje ideologije, koju je Antonio Gramsci u svojim esejima tako dobro opisao.

Literatura

Muratović, Rasim (ur.) (2024) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) Titova vizija državnosti Bosne i Hercegovine, u: Pejanović, Mirko, *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 23-31.

Pejanović, Mirko (2014) Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, *Pregled*, god. LV, br. 3, 27-70.

Pejanović, Mirko (2017) Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1946), u: Pekić, Milan (ur.) *Tito i mi: jučer, danas, sutra*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izd., SUBNOR BiH, Sarajevo, 131-147.

Pejanović, Mirko (2019) Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine, u: Pašalić Kreso, Adila; Pejanović Mirko; Katz, Vera (ur.) *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka 46/1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13-32.

Pejanović, Mirko (2020) Obrazovanje Prve narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti federalne Bosne i Hercegovine, u: Simović, Miodrag; Pejanović Mirko; Šehić, Zijad (ur.) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 43-62.

Pejanović, Mirko (2021a) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021b) Referendum građana Bosne i Hercegovine 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni i nezavisni državno-pravni status Bosne i Hercegovine u historijskom vremenu disolucije SFRJ, u: Bešlija, Sedad (ur.) *Prijelomne godine bosanskohercegovačke prošlosti 2*, Institut za historiju, Sarajevo, 277-295.

Pejanović, Mirko (2023) Ustavno-pravni položaj grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko, *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo, 211-224.

Pejanović, Mirko (2024a) Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, ANUBiH, Sarajevo, 52-67.

Pejanović, Mirko (2024b) Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u: Muratović, Rasim (ur.) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo, 23-38.

Pejanović, Mirko; Dautović, Dženan (ur.) (2023) *Zbornik radova s okruglog stola Meokrnje - simbol borbe protiv fašizma, 22. juli 2022. godine, Travnik*, Savez antifašista i boraca narodno-oslobodilačkog rata Srednjobosanskog kantona / Kantona Središnja Bosna – Organizacija demobilisanih boraca Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992–1995 Srednja Bosna, Travnik.

ANU BiH АНУ БиХ

THE CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ TO THE STUDY AND COMMEMORATION OF EVENTS FROM THE HISTORY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN WORLD WAR II

Dženan Dautović
Senior Curator
Native Museum Travnik
External associate, Assoc. Ph.D.
University of Tuzla – Faculty of Philosophy
dzenandautovic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7858-3977

Abstract: The work is dedicated to a niche of the academic work of Prof. Dr. Mirko Pejanović, which may be secondary in scope, but which, according to all indications, was very important to him both in his professional and activist work. The goal is to identify and analyze all forms of academician Pejanović's contribution to the study of the history of Bosnia and Herzegovina in the Second World War, but also to shed light on other forms of nurturing the anti-fascist heritage, which place the academician among those engaged intellectuals who remind the community of the good and bad aspects of its development through their actions, but also show by example how to be socially active in the same community.

Keywords: academician Mirko Pejanović, World War II, National Antifascist Council of the People's Liberation of Bosnia and Herzegovina, People's Liberation Committees, antifascism, statehood

DOI: 10.5644/PI2025.221.03

MIRKO PEJANOVIĆ: OSVRT NA KULTURU I KULTURNI RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE U STUDIJAMA O I, II I III ZASJEDANJU ZAVNOBIH-A

Sarina Bakić
vanredna profesorica
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka
sarina.bakic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-3031-4970

Tek kada smo se suočili s ruševinama
otkrili smo koliko je bio lijep naš san
Mile Stojić (Prognane elegije)

Apstrakt: Ovaj rad analizira pristup akademika Mirka Pejanovića kulturi i kulturnom razvoju Bosne i Hercegovine u njegovim promišljanjima o I, II i III zasjedanju ZAVNOBiH-a. Poseban naglasak stavljen je na način na koji Pejanović interpretira ulogu ZAVNOBiH-a u oblikovanju kulturnih temelja savremene bosanskohercegovačke državnosti. Kroz Pejanovićeve uvide razmatra se kako je koncept Bosne i Hercegovine kao zajednice ravnopravnih naroda i građana imao svoju projekciju i u kulturnoj sferi, pri čemu je kulturna politika sagledavana kao sredstvo integracije, emancipacije i modernizacije društva. Analiziraju se i implikacije koje njegova istraživanja imaju za razumijevanje savremenih izazova kulturnog razvoja u BiH, uključujući fragmentaciju kulturnog prostora, pitanje kulturnih identiteta i potrebu za inkluzivnim kulturnim politikama. Rad nastoji pokazati da Pejanovićev doprinos ne predstavlja samo historiografsko tumačenje već i teorijsko-politički okvir za promišljanje kulture kao ključne dimenzije društvene kohezije i demokratskog razvoja Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, ZAVNOBiH, kultura, kulturni razvoj, državnost Bosne i Hercegovine, kulturna politika, društvena kohezija

Uvod

Kulturni razvoj se nikada ne može sagledavati izvan historijskog i društvenog konteksta u kojem nastaje i u kojem se oblikuje. Svaka kultura je rezultat složenih društvenih procesa, političkih okolnosti i historijskih zbivanja, te nosi u sebi tragove epohe u kojoj se artikulira. Bez uvida u historijski okvir, promišljanje kulturnog razvoja se svodi na apstraktne forme lišene smisla i uporišta, dok tek u relaciji s historijskim okolnostima postaje moguće razumjeti njegovu funkciju, značenje i emancipatorski potencijal kulture.

U slučaju Bosne i Hercegovine, kulturni razvoj u doba Drugog svjetskog rata neodvojiv je od procesa osnivanja i djelovanja ZAVNOBiH-a. Ovo političko-historijsko tijelo nije samo predstavljalo temelj za obnovu državnosti Bosne i Hercegovine nego je u sebi nosilo i snažnu kulturnu dimenziju. Koncept Bosne i Hercegovine kao zajednice ravnopravnih naroda i građana bio je neodvojivo povezan s idejom kulturnog pluralizma i emancipacije, što je određivalo i tadašnje kulturne politike. Drugim riječima, kulturni razvoj tog perioda bio je istovremeno društveni i politički projekt, čvrsto utemeljen na historijskim potrebama i vizijama novog društvenog poretka.

ZAVNOBiH se u historiografiji i političkoj teoriji prepoznaje prvenstveno kao mjesto reafirmacije državnosti i političkopravnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine unutar jugoslavenskog konteksta (Pejanović, 2012). Međutim, dubljim pronicanjem u Pejanovićeve studije može se uvidjeti da se u okviru zasjedanja oblikovala i specifična kulturna paradigma, koja je u temelju imala ideju multietničkog zajedništva, ravnopravnosti i kulturnog pluralizma. Kultura se, u tom smislu, ne pojavljuje tek kao prateći element političkih odluka već kao konstitutivni faktor društvenog razvoja i identitetske stabilnosti. Analizom kulturnih orijentacija sadržanih u dokumentima i odlukama ZAVNOBiH-a, Pejanović ukazuje na to da je kulturni razvoj shvaćen kao prostor očuvanja historijskog nasljeđa, ali i kao polje modernizacijskih procesa nužnih za izgradnju demokratskog društva. Time se otvara mogućnost sagledavanja ZAVNOBiH-a ne samo u političko-historijskoj već i u kulturno-sociološkoj perspektivi, što doprinosi dubljem razumijevanju njegove uloge u oblikovanju savremene države Bosne i Hercegovine.

U ovom radu fokus će biti usmjeren na teorijske uvide suodnosa između kulture i politike te na sociološko razumijevanje kulturnih aspekata prisutnih u dokumentima Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, pri čemu će se posebno razmatrati način na koji su političke odluke i kulturne inicijative međusobno povezane. Rad će kratko prvo prikazati historijski i politički kontekst zasjedanja, zatim će naglasiti generalne kulturne strategije i inicijative koje su oblikovale multietnički identitet Bosne i Hercegovine, a potom će se osvrnuti na njihov značaj za dugoročni kulturni i društveni razvoj zemlje. Poseban akcenat bit će stavljen na interpretaciju Pejanovićevih nalaza i teorijskih uvida, čime se nastoji

pružiti koherentna slika uloge kulture kao konstitutivnog elementa državotvornog procesa Bosne i Hercegovine.

Kultura i politika: isprepleteni putevi

O suodnosu kulture i politike promišljali su mnogi sociolozi i sociologinje kulture, istraživači i istraživačice kulture i kulturološkog pristupa u politici te se promišljanja uglavnom razlikuju zbog načina na koji se kultura razumijeva. U tom smislu, može se izdvojiti pristup Marca Howarda Rossa (2000), koji smatra da je kultura okvir za organizaciju svijeta, za pronalaženje sebe i drugih u njemu, za objašnjenje djelovanja i interpretaciju motiva djelovanja drugih, za objašnjenje različitih interesa, za povezivanje kolektivnih identiteta i političkog djelovanja te za motivaciju ljudi i grupa za neke ideologije i akcije ili protiv njih. Kako bi se razumio odnos politike i kulture, prema Rossu, važne su ove dvije karakteristike kulture: prva, da je kultura sistem značenja koje ljudi koriste za postupanje u svakodnevnim aktivnostima i poslovima, te da je kultura temelj socijalnog i političkog identiteta, koji utiču na to kako se ljudi svrstavaju i djeluju (Ross, 2000: 42). Iz ovoga slijedi da je kultura, a u kontekstu ovog rada, ono što ljudima omogućuje razumijevanje vlastitih postupaka u svijetu kojem pripadaju te da kultura u tom smislu predstavlja i tačku određenja ili identiteta u odnosu različitih političkih i socijalnih aktera.

Nadalje, korisno se vratiti promišljanjima Clifforda Geertza (1998), koji je uviđao važnost kulture za politički život jedne zemlje, ali je u isto vrijeme smatrao kako je između toka događaja koji čine politički život i mreže vjerovanja koja obuhvataju kulturu teško pronaći zajednički imenitelj (Geertz, 1998: 83). Međutim, smatrao je da je tako nešto ipak moguće ako se promijeni viđenje i razumijevanje kulture, ako se kultura ne izjednačava s ponašanjem, s načinom života u cjelini, ili ako se kultura ne shvata metafizički. Kulturni činovi kao što su konstrukcija, razumijevanje i korištenje simboličkih formi jesu "društveni događaji" (Geertz, 1998: 125) baš kao i bilo koji drugi te se mogu apstrahirati iz društvenih procesa kao "simbolička dimenzija tih događaja" (Ibid). S druge strane, kulturni obrasci, odnosno kompleks simbola, predstavljaju samoinicijativne i samomotivirajuće izvore informacija, jer se nalaze u intersubjektivnom svijetu svakodnevnih razumijevanja u kojima ljudi žive. Kultura je javna, jer su njena značenja javna, te ako se pod pojmom kultura razumijevaju i društveno uređeni sistemi značenja, a politiku posmatramo i kao arenu u kojoj se takvi sistemi značenja javno iskazuju, onda je suodnos politike i kulture veoma jasan.

Važno je također podsjetiti na to da je jedno od ključnih određenja kulture to da kultura prestavlja identitet pojedinca i zajednica, pripadanje, prepoznavanje, razlikovanje, samoodređenje i suodređenje s drugima. Ona je i skup univerzalnih vrijednosti i vjerovanja koja predstavljaju simboličke, normativne i regulativne aspekte ljudske egzistencije. Vrijednosti su eksternalne i intersubjektivne socijalne pojave u

obliku načela, normi, pravila i "programa" za upravljanje ponašanjem i socijalnim odnosima ljudi, kako tvrdi Hofstede (2001). Prema njegovim promišljanjima, kultura se razumijeva i kao skup mentalnih programa koji uslovljavaju odgovore pojedinca na društvo (Hofstede, 2001: 46). Iz toga proizilazi da se kultura očituje u svakodnevnom životu i svakodnevnim interakcijama, u odnosu pojedinaca na njihovo okruženje, društvo kojem pripadaju, ali i da je njihov suodnos kontrolisan upravo duboko usađenim mentalnim programima.

I na kraju, kultura jest sistem simboličkih društveno uređenih značenja koja su ugrađena u sve kulturne artefakte ljudi. Ta su značenja ugrađena u sve simbole, vrijednosti, vjerovanja, identitete, društvene odnose i institucije, aktivnosti i ponašanja ljudi. Uostalom, ako je sam "čovjek kulturni artefakt" (Geertz, 1998), onda je i sve ono što čovjek čini, gradi i stvara kulturno konstruisano. Ovakvo razumijevanje kulture kao značenja omogućuje ljudima da razumiju sami sebe, svoje odnose s drugima i međusobnu komunikaciju, daje njima i grupama smisao, važnost, prepoznatljivost, preferenciju i orijentaciju u ostvarivanju određenog načina života. Također, kultura predstavlja intersubjektivnu pojavu, intersubjektivni fenomen, i zbog toga je od iznimne važnosti analizirati kontekst u kojem ljudi žive, a ne samo njihove stavove, mišljenja i vrijednosne orijentacije neovisno o tom kontekstu.

Upravo na ovakvim određenjima kulture može se utemeljiti i razumijevanje kulture u konkretnom historijskom periodu, kao što je to period Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, u vremenu zasjedanja ZAVNOBiH-a. Historijski kontekst ZAVNOBiH-a također pokazuje kako kulturni razvoj nije linearan, već je uslovljen promjenama u društvenim strukturama i političkim ideologijama. U atmosferi otpora fašizmu i težnje za oslobođenjem, kultura je bila sredstvo mobilizacije, obrazovanja i integracije, ali i oblikovanja kolektivnog identiteta. Ona se nije razvijala u izolaciji, već je bila duboko povezana sa širim društvenim promjenama koje su donosile nove vrijednosti, nove institucije i nove kulturne orijentacije.

Koncept Bosne i Hercegovine kao federalne državne zajednice ravnopravnih naroda i građana, definisan u temeljnim aktima ZAVNOBiH-a, nije ostao ograničen samo na političkopravni okvir, već je imao i svoju značajnu projekciju u kulturnom polju. Kulturna politika, u tom smislu, oblikovana je kao sredstvo integracije, emancipacije i modernizacije društva, pri čemu je kultura shvatana kao jedno od najvažnijih područja očuvanja i afirmacije zajedničkog identiteta. Drugim riječima, kultura je bila istaknuta kao prostor u kojem se materijalizira ideja jednakopravnosti naroda i građana te je Bosna i Hercegovina bila prepoznata kao zajednica u kojoj različite tradicije, jezici i vjere ne predstavljaju prepreku, nego temelj za izgradnju bogatijeg i integriranijeg društva. Ova vizija reflektovala se u nastojanjima da se kulturna politika usmjeri na valorizaciju zajedničke baštine, ali i na stvaranje modernih institucija koje će artikulirati progresivne kulturne tokove.

Povezanost politike i kulture u slučaju Bosne i Hercegovine najjasnije se može uočiti upravo u periodu djelovanja ZAVNOBiH-a. Ovaj forum nije bio samo političko

tijelo koje je reafirmisalo i utemeljilo državnost Bosne i Hercegovine, već i prostor u kojem su se artikulisale kulturne politike kao sredstvo integracije i emancipacije. Sama ideja Bosne i Hercegovine kao zajednice ravnopravnih naroda i građana imala je snažnu kulturnu projekciju: podrazumijevala je njegovanje kulturnog pluralizma i zajedničkog identiteta, zasnovanog na antifašističkim vrijednostima[1] i modernizacijskim težnjama.

Politika ZAVNOBiH-a je kroz kulturne politike nastojala stvoriti okvir u kojem će kultura biti dostupna svima, oslobođena od elitizma i usmjerena ka integraciji različitih društvenih grupa. Prema Nametku, cilj tadašnjih vlasti bio je učiniti kulturu opštedruštvenim dobrom, kako u pogledu mogućnosti stvaranja, tako i u mogućnosti uživanja i kulturnim postignućima, čime se rušila barijera između kulturne elite i običnog stanovništva (Nametak, 2019: 183). Kultura je u tom kontekstu bila shvaćena kao sredstvo demokratizacije i obrazovanja, ali i kao instrument oblikovanja novog društva koje se gradi na ruševinama rata. Time se pokazuje da kulturni razvoj nije bio slučajan niti spontani proces, nego duboko vezan za politički projekt i njegove ciljeve.

S tim u vezi, kulturne prakse su imale važnu ulogu u legitimizaciji političkog projekta ZAVNOBiH-a. Kroz književnost, pozorište, umjetnost i medije promovirale su se vrijednosti slobode, jednakosti i zajedništva, čime se jačala politička vizija Federalne Bosne i Hercegovine unutar Demokratske Federativne Jugoslavije. U tom smislu, kultura je bila i sredstvo otpora i emancipacije, ali i nosilac političkih poruka koje su oblikovale kolektivnu imaginaciju društva (Ross, 2000: 44).

Dakle, politika i kultura u okviru ZAVNOBiH-a bile su nerazdvojne: politika je davala okvir i pravac kulturnom razvoju, dok je kultura osiguravala legitimitet i društvenu prihvatljivost političkog projekta. Ova međuovisnost potvrđuje da kulturni razvoj uvijek treba promatrati kroz prizmu političkog i historijskog konteksta, jer tek tada postaje jasno koliko su kulturni procesi duboko ukorijenjeni u društvenu stvarnost.

Kako je već naglašeno, razumijevanje kulturnog razvoja kroz prizmu ZAVNOBiH-a pokazuje da je historijski kontekst ključan za njegovo ispravno tumačenje. Samo unutar društvenih i političkih okolnosti moguće je uočiti njegovu punu dinamiku, njegov emancipacijski karakter, ali i njegovu ulogu u oblikovanju moderne Bosne i Hercegovine kao državne zajednice ravnopravnih i kulturno pluralnih subjekata.

[1] Kultura antifašizma predstavlja složen društveni i vrijednosni sistem koji je nastao kao odgovor na totalitarne režime i fašističke ideologije 20. stoljeća. Ona se temelji na univerzalnim principima slobode, jednakosti i solidarnosti, ali i na etičkoj obavezi sjećanja na žrtve rata i zločina. Antifašistička kultura oblikovala je specifične obrasce kolektivnog identiteta kroz književnost, umjetnost, obrazovanje i javne komemoracije, pri čemu je naglasak stavljen na vrijednosti humanizma i otpora represiji. U kontekstu postjugoslavenskih društava, kultura antifašizma dobija dodatnu dimenziju jer se povezuje s borbom za očuvanje multietničkog suživota i građanskog konsenzusa. Time ona ne samo da podsjeća na prošlost nego djeluje i kao kritički korektiv u savremenim društvima, suprotstavljajući se revizionizmu i ponovnom jačanju ekstremističkih ideologija.

Sociološko razumijevanje kulture kroz prizmu ideja ZAVNOBiH-a

Prema Pejanoviću (2012: 29), izgradnja državne strukture Bosne i Hercegovine kao federalne jedinice u okviru nove Demokratske Federativne Jugoslavije odvijala se u nekoliko konkretnih etapa. Prva se odnosi na Prvo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) koje održano u Mrkonjić-Gradu 25. i 26. novembra 1943. godine, u trenutku kada je bosanskohercegovačko društvo bilo desetkovano ratnim razaranjima i dubokim društvenim podjelama. U tom smislu, odluke ZAVNOBiH-a predstavljale su radikalni politički iskorak, jer je Bosna i Hercegovina prvi put artikulisana kao politički subjekt sa svojom historijskom legitimnošću i teritorijalnim integritetom (Pejanović, 2021: 45). Deklaracijom Prvog zasjedanja naglašena je ravnopravnost svih naroda Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu, kultura je dobila emancipatorsku funkciju naglašavanjem kulturnog pluralizma i antifašističkog karaktera društva, pri čemu je i kultura posmatrana kao zajedničko dobro svih naroda i narodnosti. Time su postavljeni temelji kulturnog identiteta Bosne i Hercegovine u modernom smislu, gdje kultura postaje sredstvo afirmacije ideje zajedničkog života. Zatim, Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a, održano u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944. godine, imalo je ključnu ulogu u institucionalnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine kao federalne državne jedinice unutar Demokratske Federativne Jugoslavije (Ibid). Poseban naglasak stavljen je na demokratizaciju kulture, odnosno na ideju da kultura više ne pripada samo privilegovanim elitama nego svim građanima. Također je na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a ustanovljeno načelo o ravnopravnosti bosanskohercegovačkih naroda kao kulturološka odrednica historijskog multietničkog bića Bosne i Hercegovine.[2]

Kulturne aktivnosti bile su usmjerene na jačanje prosvjetnih i kulturnih institucija, širenje pismenosti i obrazovanja te uključivanje mladih i žena u kulturni život. Na taj način, kultura je bila shvaćena i kao sredstvo socijalne emancipacije i modernizacije (Doknić, 2013).

I na kraju, Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a održano je u Sarajevu od 26. do 28. aprila 1945. godine, u trenutku završnih operacija oslobađanja zemlje i neposredno pred uspostavu nove jugoslavenske države. Na ovom zasjedanju ZAVNOBiH se transformisao u Narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine, čime je definitivno institucionalizirana državnost Bosne i Hercegovine (Ćemerlić, 1970: 141). Na tadašnjem zasjedanju potvrđena je državna struktura federalne Bosne i Hercegovine tako što je izglasan rad Predsjedništva ZAVNOBiH-a između dva zasjedanja, a zatim se ZAVNOBiH konstituisao u Privremenu Narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine. Donesen je i Zakon o Narodnoj vladi Bosne i Hercegovine. Upravo je ova Prva narodna vlada Bosne i Hercegovine kreirala i razvijala smjernice razvoja kulturne politike u Bosni i Hercegovini, u vezi s čim postoje jasni navodi

[2] Vidjeti više u Pejanović, 2020.

u stenografskim zabilješkama i skupštinskom zasjedanju u to vrijeme.[3] Kultura je u ovom periodu dobila snažniji politički značaj, a kulturna politika imala svoju najjasniju institucionalnu artikulaciju. Formiranjem organa vlasti s jasno određenim kulturnim nadležnostima (npr. Odjel za prosvjetu i kulturu), proces kulturnog razvoja dobio je stabilnu institucionalnu osnovu. Ciljevi kulturne politike obuhvatali su konsolidaciju kulturnog pluralizma, jačanje kulturnih i obrazovnih institucija, povezivanje kulturnog razvoja s ekonomskim i društvenim napretkom te izgradnju kulture sjećanja na antifašističku borbu.

Borba protiv nepismenosti predstavljala je prioritetni zadatak, jer je bila neophodna za uključivanje širokih slojeva stanovništva u društveni, politički i kulturni život. Prema Nametku (2017: 26), u tom periodu su ciljevi kulturne politike obuhvatali iskorjenjivanje nepismenosti, obrazovanje što većeg broja djece, popravljanje i širenje školske mreže, stvaranje novih kadrova za rad u prosvjeti, jačanje i obnavljanje radiodifuzne mreže, kulturno uzdizanje sela te omasovljenje kulturnog rada u duhu marksizma – lenjinizma. Ti ciljevi su se, formalno i suštinski, neprestano mijenjali i nadopunjavali u skladu s političkom situacijom, privrednim zadacima, kao i lokalnim potrebama i mogućnostima (Nametak, 2017: 26-27). Njihovo oblikovanje bilo je uslovljeno tadašnjom kulturnom zaostalošću, iskustvima iz perioda ilegalnog rada Partije prije rata i u NOB-u, kao i praksom i teorijom preuzetom iz tadašnjeg SSSR-a (Bakić, 2020: 243).

Osim eliminacije nepismenosti stanovništva, jedan od glavnih zadataka koji je definisan i potvrđen na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a bilo je stvaranje ekonomskih i socijalnih uslova za razvoj kulture (NS NR BiH, 1955: 83). Rješavanje ekonomske nerazvijenosti i sociokulturni preobražaj društva odvijali su se u uslovima apsolutne devastiranosti privrednog potencijala uzimajući u obzir prije svega ogromne ljudske žrtve i masovna materijalna razaranja. Najviše truda i materijalnih sredstava je utrošeno za oporavak vitalnih funkcija privrede, ali je i u ostalim oblastima društvenog života bio prisutan veliki entuzijazam i potreba da se stanje što prije dovede u normalu (Doknić, 2013: 37). Nerazvijena materijalna, odnosno privredna baza bila je osnova i za identično stanje kada je kultura bila u pitanju. Najvažniji pokazatelji su se odnosili na obrazovni i kulturni status stanovništva u cjelini, naročito s aspekta pismenosti,[4] ali i podršku stvaranja mreže prosvjetnih i kulturnih organizacija koje su imale za cilj ne samo borbu protiv nepismenosti već i afirmaciju zajedničkog kulturnog identiteta.

Drugim riječima, kultura je imala ulogu društvene snage koja služi ne samo nacionalnom identitetu pojedinačnih grupa već i stvaranju zajedničkog bosansko-hercegovačkog napretka u razvoju. Parafrazirajući Pejanovića (2021), potvrdilo se

[3] Vidjeti više u: NS NR BiH, 1955.

[4] U prvim decenijama nakon Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini je 70% stanovništva bilo nepismeno.

da kultura, u kontekstu vrijednosti i vjerovanja, postaje temelj izgradnje zajedništva u Bosni i Hercegovini, ali i otpora svakom obliku diskriminacije. Posebno je istaknuta ideja kulturnog pluralizma i modernizacijskih inicijativa. Kultura se posmatrala kao polje u kojem je trebalo razvijati ideju ravnopravnog učešća svih naroda i građana, ali i kao moćan instrument društvenog napretka. Promovisane su politike obrazovanja, nauke i umjetnosti koje su trebale biti nosioci modernizacije i demokratizacije društva. U tom smislu, kulturna dimenzija ZAVNOBiH-a imala je dvostruku funkciju: očuvanje pluralnog identiteta Bosne i Hercegovine i otvaranje prostora za društveni razvoj u okvirima socijalističkog modernizma.

U knjigama, studijama i radovima akademika Mirka Pejanovića u kojima govori o ZAVNOBiH-u, kultura, iako više indirektno određivana i promišljana, ipak zauzima važno mjesto u kontekstu jednog od ključnih temelja društvenog razvoja i političkog opstanka Bosne i Hercegovine. Na osnovu analiziranog, kulturni razvoj za akademika Pejanovića nije samo proces unapređenja umjetničkog i obrazovnog stvaralaštva nego i instrument društvene integracije i emancipacije građana i građanki. Kultura, tumačeći Pejanovića, djeluje kao moralna i duhovna infrastruktura bosanskohercegovačkog društva koja omogućava njegov kontinuitet i otpor prema dezintegracijskim silnicama istorije (Pejanović, 2021). Društvena i politička funkcija kulturnog razvoja, prema njemu, leži u formiranju vrijednosnih orijentira, bez čega nije moguće uspostaviti stabilan demokratski poredak.

Analizirajući odluke i dokumente ZAVNOBiH-a, Pejanović pokazuje da kultura nije imala marginalni, već konstitutivni značaj. Kultura je bila sastavni dio političkog projekta reafirmacije bosanskohercegovačke državnosti i njenog multietničkog karaktera. Posebna pažnja posvećena je obrazovanju, razvoju narodnih škola, jezika i stvaranju kulturnih institucija koje bi reflektirale pluralni identitet zemlje (Pejanović, 2013). Iz ovoga proizilazi da su kulturne inicijative u tom periodu imale dvostruku ulogu: s jedne strane afirmisale su tradiciju otpora, borbe protiv fašizma, a s druge stvarale simbolički okvir za novu, slobodnu demokratsku zajednicu. Na taj način, koncept Bosne i Hercegovine kao državne zajednice ravnopravnih naroda i građana i građanki oblikovao je i kulturni razvoj zemlje. Kultura je postala prostor u kojem su se susretale ideje integracije, emancipacije i modernizacije, potvrđujući da politički ideali ZAVNOBiH-a nisu ostali samo deklarativni nego su nalazili svoje utemeljenje i u svakodnevnoj društvenoj praksi. Ova dimenzija kulturne politike pokazuje da je kultura u bosanskohercegovačkom kontekstu bila neraskidivo povezana s projektom društvene kohezije i demokratizacije te da je upravo kroz nju moguće sagledati dugoročne učinke vizije zajednice ravnopravnih naroda i građana. S tim u vezi, Pejanovićeva promišljanja posebno naglašavaju da ideje ZAVNOBiH-a djeluju kao most između različitih etničkih i političkih identiteta, omogućavajući izgradnju zajedničkog konsenzusa (Pejanović, 2013). U njegovoj interpretaciji, odluke ZAVNOBiH-a imale su historijski značaj jer su afirmisale multietničku strukturu Bosne i Hercegovine i istakle ravnopravnost svih njenih naroda i građana (Pejanović, 2012).

Kulturu u tom smislu možemo shvatiti kao korektiv isključivih ideologija, ali i kao kreativni prostor u kojem se gradi zajednički bosanskohercegovački identitet. Jezik, obrazovanje, književnost, film, slikarstvo, umjetnost uopšte predstavljali su ne samo sredstva izražavanja već i simboličke resurse za učvršćivanje ideje Bosne i Hercegovine kao zajedničkog prostora. Na ovaj način kultura postaje jedan od ključnih stubova političke zajednice i mehanizam integracije društva. Primjeri integracijske dimenzije kulturne politike mogu se vidjeti u obnovi i radu institucija kao što su Zemaljski muzej u Sarajevu, Narodno pozorište, Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine te kasnije osnivanju brojnih kulturno-umjetničkih društava širom Bosne i Hercegovine. Organizovanje kulturnih manifestacija, otvaranje biblioteka te razvoj radničkih i omladinskih kulturnih inicijativa ukazivali su na intenciju da kultura ne bude privilegija elite, nego zajedničko dobro svih građana i građanki.[5]

Zato se sa sigurnošću može reći da je uloga, konkretno, Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a za razvoj kulturne politike važna jer su u pitanju "pionirski koraci" u osmišljavanju kulturnog toka života bosanskohercegovačkog društva u ovom konkretnom historijskom periodu. Naročito se ovo odnosi na osnivanje institucija kulture koje i danas egzistiraju i čije se univerzalne i humanističke vrijednosti i ciljevi rada nisu promijenili, njegujući umjetnost te kulturu pismenosti i čitanja u današnjem za sve nas vrlo turbulentnom i izazovnom vremenu (Bakić, 2020). Drugim riječima, ideje ZAVNOBiH-a nisu samo postavile temelje političkopravnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine nego su u značajnoj mjeri trasirale i smjernice kulturnog razvoja. Upravo kroz institucionalizaciju kulturnog života, afirmaciju pismenosti i osnaživanje umjetničkog stvaralaštva, ovaj period se može razumjeti kao svojevrsna prekretnica u stvaranju kulturnih politika koje su imale dugoročan karakter. Uspostavljene institucije nisu bile puka birokratska rješenja, nego su odražavale ideju kulture kao javnog dobra dostupnog svima, čime je otvoren prostor za demokratizaciju kulturnih praksi i njihovu duboku ukorijenjenost u svakodnevni život građana i građanki. Time se naslijeđe ZAVNOBiH-a može tumačiti i kao mogućnost kontinuiteta kulturno-prosvjetiteljskog projekta koji prevazilazi političke i ideološke okvire vremena u kojem je nastao.

Zaključak

Kulturni razvoj u vrijeme ZAVNOBiH-a imao je izrazito emancipatorski i integrativni karakter. Kultura je tada bila neraskidivo povezana s političkom borbom za oslobođenje i reafirmaciju državnosti Bosne i Hercegovine. Njeni ciljevi bili su jasno

[5] Modernizacijski aspekt kulturne politike ogledao se u uvođenju savremenih kulturnih tokova i uvezivanju Bosne i Hercegovine u šire evropske i svjetske procese. Poseban značaj imalo je osnivanje Univerziteta u Sarajevu 1949. godine, koji je ubrzo postao intelektualni centar modernizacije kulturnog i društvenog života. Istovremeno, razvoj medija, izdavaštva i naročito filma doprinio je formiranju novih oblika kulturne komunikacije i otvorio prostor za širenje emancipatorskih i antifašističkih vrijednosti.

usmjereni na demokratizaciju, obrazovanje i uključivanje svih društvenih slojeva u proces kulturnog stvaralaštva. Takav pristup kulturi bio je prožet idejom da kulturni pluralizam i zajedničke vrijednosti mogu postati temelj stabilne i moderne države.

Danas, iako je kontekst bitno drugačiji, izazovi kulturnog razvoja u Bosni i Hercegovini i dalje odražavaju naslijeđe tih historijskih temelja. Umjesto antifašističke borbe i obnove državnosti, kultura je suočena s izazovima tranzicije, globalizacije i fragmentacije društva. Kulturna politika danas često oscilira između potrebe da očuva pluralizam i zajedničko naslijeđe i pritisaka etnonacionalnih podjela koje sputavaju njen integrativni potencijal. Upravo zbog toga, historijsko iskustvo ZAVNOBiH-a ostaje važna referenca u razumijevanju kako kultura može doprinijeti društvenoj koheziji i izgradnji boljeg i pravednijeg društva.

Zaključno, i u prošlosti i danas kulturni razvoj Bosne i Hercegovine ne može se odvojiti od šireg društvenog i političkog konteksta. Ako je u vrijeme ZAVNOBiH-a kultura bila orijentirana ka emancipaciji i izgradnji pluralnog identiteta, savremena kulturna politika treba težiti istim vrijednostima, prilagođenim savremenim izazovima. Očuvanje kulturnog pluralizma, demokratizacija i modernizacija i dalje ostaju ključni ciljevi, jer bez njih Bosna i Hercegovina ne može u potpunosti razviti svoj društveni, ali ni politički potencijal. Drugim riječima, "veliki paradoks 'kulturnog opstanka' je u tome da samo slobodne individue mogu upotrebom svoje imaginacije održavati jednu kulturu u životu, širiti njezine horizonte, učestvovati u njezino ime u dijalogu i kulturalnim interakcijama. Kultura bez slobodnih individua, bez priznatih individua uopće, jest *himera*, 'fosil' zreo za arhiviranje i konzerviranje" (Mujkić, 2007: 109).

Vrijednosti na kojima je utemeljen kulturni razvoj u vrijeme ZAVNOBiH-a – pluralizam, jednakopravnost i zajedništvo – imale su jasno emancipatorsko i integrativno značenje. Danas, međutim, vrijednosni okvir kulturnog razvoja u Bosni i Hercegovini značajno se promijenio. Umjesto humanističkih univerzalnih vrijednosti zajedništva i zajedničkog progresa, u prvi plan često dolaze partikularni interesi, etnonacionalne podjele i fragmentacija kulturnog prostora. To dovodi do slabljenja integrativne funkcije kulture, koja je nekada predstavljala oslonac političke i društvene kohezije.

Kroz sva tri zasjedanja, ZAVNOBiH je artikulisao viziju Bosne i Hercegovine kao državne zajednice ravnopravnih naroda i građana. Posebno važan aspekt tog procesa bila je kultura, koja je zamišljena ne samo kao sredstvo izgradnje identiteta već i kao ključni faktor integracije društva, njegove emancipacije i modernizacije. U odlukama Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a ustanovljena je osnova politike kulturnog razvoja Federalne Bosne i Hercegovine što će postati odrednica razvoja kulture u decenijama nakon Drugog svjetskog rata.

Iz sociološke perspektive, ovakvo razumijevanje kulture predstavlja oblik društvene integracije u kojem se kroz zajedničke simbole, narative i institucije stvara osjećaj

pripadnosti širem kolektivu. Kultura tako postaje mehanizam društvene kohezije, ali i sredstvo otpora fragmentaciji i marginalizaciji različitih grupa. Na taj način, vizija ZAVNOBiH-a nije bila ograničena na trenutne političke ciljeve, već je anticipirala dugoročnu potrebu za kulturnim temeljima stabilnog i pluralnog društva.

Današnja Bosna i Hercegovina često nije društvo susreta, dijaloga i međusobnog razumijevanja, već društvo u kojem dominiraju isključenja i podjele. Umjesto da kultura bude prostor susreta i zajedničkog stvaranja, ona je pretežno podložna partikularnim interesima, političkim instrumentalizacijama i etničkim definicijama identiteta. Takav razvoj rezultirao je akumulacijom brojnih problema unutar društva – od marginalizacije različitih narativa, preko slabog institucionalnog oslonca kulture, do potiskivanja kritičkog mišljenja.

ZAVNOBiH je artikulirao viziju Bosne i Hercegovine kao državne zajednice ravnopravnih naroda i građana, u kojoj kultura ima ključnu ulogu u integraciji društva, emancipaciji i izgradnji zajedničkog identiteta. Kultura bi trebala biti prostor dijaloga i susreta, a ne podjela; instrument integracije, a ne marginalizacije. Kako bi se ovakvo stanje barem malo poboljšalo, potreban je kontinuirani rad na međusobnom razumijevanju, inkluzivnim kulturnim inicijativama i kritičkoj refleksiji prošlosti, kako bi država Bosna i Hercegovina mogla izrasti u društvo susreta, a ne isključenja. Drugim riječima, danas Bosna i Hercegovina predstavlja disfunkcionalno društvo u kojem institucionalna nesigurnost, etničke podjele i političke blokade otežavaju razvoj zajedničkog kulturnog i društvenog prostora. Umjesto da povezuje i osnažuje svoje građane i građanke, bosanskohercegovačko društvo često reproducira isključenja i fragmentacije, što dodatno usporava proces izgradnje koherentnog i inkluzivnog društvenog tkiva.

Ovaj rad je imao namjeru pokazati da kultura u kontekstu ideja ZAVNOBiH-a nije bila periferno polje, već centralni instrument oblikovanja bosanskohercegovačkog društva kao državne zajednice ravnopravnih naroda i građana. Kultura se javlja kao integracijsko tkivo koje povezuje različitosti, kao emancipatorski prostor u kojem se ostvaruje demokratizacija društva, te kao modernizacijska snaga koja otvara Bosnu i Hercegovinu prema širim evropskim i globalnim horizontima. Na ovaj način predočena perspektiva potvrđuje da se kulturna politika ne može posmatrati odvojeno od političkog i društvenog razvoja, već kao jedan od ključnih elemenata u artikulaciji vizije modernih društava, pa tako i bosanskohercegovačkog društva danas.

Literatura

Bakić, Sarina (2020) Uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u razvoju kulturne politike Bosne i Hercegovine u: Simović, Miodrag; Pejanović Mirko; Šehić, Zijad (ur.) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 241-251.

Ćemerlić, Hamdija (1970) *ZAVNOBiH i izgradnja bosanskohercegovačke državnosti*, Svjetlost, Sarajevo.

Doknić, Branka (2013) *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*, Službeni glasnik, Beograd.

Geertz, Clifford (1998) *Tumačenje kultura*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Hofstede, Geert (2001) *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, Sage Publications, London.

Mujkić, Asim (2007) *Mi građani etnopolisa*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.

Nametak, Muhamed (2017) *Bosanski trougao u crvenoj zvijezdi, Kulturni tokovi i izgradnja "socijalističkog društva" u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952.*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo.

Nametak, Muhamed (2019) Utjecaj ZAVNOBiH-a na kulturu i obrazovanje u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata, u: Pašalić Kreso, Adila; Pejanović Mirko; Katz, Vera (ur.) *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka 46/1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 181-196.

NS NR BiH (1955) *Treće zasjedanje Zemaljskog Antifašističkog Vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine 26, 27 i 28 aprila 1945 u Sarajevu (po stenografskim bilješkama i skupštinskom zapisniku)*, Narodna skupština Narodne Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) Bosna i Hercegovina od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma: kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću, *Historijska traganja*, br. 12, 27-48.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (ur.) (2020) *Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBIH-a i njihov značaj za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine. Zbornik radova sa Okruglog stola povodom obilježavanja 75. godišnjice Drugog zasjedanja ZAVNOBIH-a, održanog u Sanskom Mostu, 30. juni i 1. juli 2019. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo.

Ross, Marc Howard (2000) Culture and Identity in Comparative Political Analysis, u: Crothers, Lane; Lochart, Charles (ur.) *Culture and Politics: A Reader*, St. Martins Press, New York, 39-70.

MIRKO PEJANOVIĆ: OVERVIEW ON CULTURE AND CULTURAL DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN STUDIES ON THE I, II AND III SESSIONS IF ZAVNOBIH

Sarina Bakić
Associate Professor
University of Sarajevo – Faculty of Political Sciences,
sarina.bakic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-3031-4970

Abstract: This paper analyses the approach of academician Mirko Pejanović to culture and cultural development in Bosnia and Herzegovina in his observations related to the First, Second, and Third Sessions of ZAVNOBIH. Special emphasis is placed on how Pejanović interprets the role of ZAVNOBIH in shaping the cultural foundations of modern Bosnian statehood. Through Pejanović's understandings, the paper examines how the concept of Bosnia and Herzegovina as a community of equal peoples and citizens also had its projection in the cultural sphere, where cultural policy was seen as a means of integration, emancipation, and modernisation of society. The paper also analyses the implications of his research for understanding contemporary challenges of cultural development in Bosnia and Herzegovina, including the fragmentation of cultural space, the issue of cultural identities, and the need for inclusive cultural policies. The aim is to demonstrate that Pejanović's contribution represents not only a historiographical interpretation but also a theoretical-political framework for considering culture as a key dimension of social cohesion and democratic development in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Mirko Pejanović, ZAVNOBIH, culture, cultural development, statehood of Bosnia and Herzegovina, cultural policy, social cohesion

ANU
BiH
АНУ
БиХ

POLITIČKI PLURALIZAM U RADU AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.04

ETNIČKI POLITIČKI PLURALIZAM I RASTAKANJE BOSNE I HERCEGOVINE

Asim Mujkić
dopisni član
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
amujkic@anubih.ba
ORCID: 0000-0002-9677-8137

Apstrakt: Na tragu istraživanja i tekstova Mirka Pejanovića o etničkom političkom pluralizmu, u svom tekstu autor govori o nastanku, razvoju i posljedicama jednog temeljno "pogrešnog sistema vladavine", oličenog u etnički utemeljenom parlamentarizmu, dizajniranog da trajno mobilizira glasačko tijelo na etničkoj osnovi i na taj način u stvari proizvodi neprijateljstvo i konflikt među građanima BiH i tako osigurava svoju hegemoniju. Nakon Odluke Ustavnog suda BiH o ukidanju zabrane formiranja političkih stranaka na etničkoj osnovi, 1990. godine, otvorio se prostor za pojavu političkih organizacija, stranaka koje će te terete prošlosti postepeno artikulirati u političke, ideološke platforme. Stvorili su se, sugerira autor, uslovi za naročiti *etnoparlamentarizam* koji je udario temelje svakog budućeg političkog artikuliranja i djelovanja.

Ključne riječi: etnonacionalizam, etnoparlamentarizam, ljudska prava

Uvod: O pravu građana BiH da se udružuju i formiraju stranke na etničkoj osnovi

Veliki revolucionar koji je učestvovao i u Američkoj i Francuskoj građanskoj revoluciji i jedan od očeva utemeljivača Sjedinjenih Američkih Država, slobodarski intelektualac, čiji je pamflet *Zdravi razum* poslužio kao neposredni povod za izradu *Deklaracije o nezavisnosti*, rekao je kako po prirodi "čovjek nije neprijatelj čovjeku, nego samo posredstvom pogrešnog sistema vladavine" (Paine, 1945: 58). U tekstu će se, u svjetlu ovog stava koji će poslužiti kao hipoteza, a na tragu istraživanja

i tekstova Mirka Pejanovića o etničkom političkom pluralizmu, govoriti o tome kako jedan temeljno "pogrešan sistem vladavine", oličen u etnički utemeljenom parlamentarizmu, dizajniran da trajno mobilizira glasačko tijelo na etničkoj osnovi, u stvari proizvodi neprijateljstvo i konflikt među građanima BiH i tako osigurava svoju vladavinu.

Obrazloženje Ustavnog suda SRBiH iz 1990. godine po kojem bi, piše Pejanović, "zabrana formiranja političkih stranaka na etničkoj osnovi mogla ograničiti ljudsko pravo na slobodu udruživanja" (Pejanović, 2012: 83), danas, trideset i pet godina nakon uspostave i dominacije tog principa, treba propitati, tim prije što su empirijski evidentne negativne posljedice takve odluke o kojima piše Mirko Pejanović. Te posljedice iz godine u godinu postaju sve većom preprekom racionalnoj organizaciji i funkcioniranju kako države tako i društva u cjelini. Odluka najviše sudske instance BiH po kojoj, kako piše Pejanović, "građani imaju političko pravo da se udružuju i formiraju stranke na etničkoj osnovi" (Pejanović, 2023: 155), na fundamentalan način odredila je političku budućnost, oblike političkog organiziranja, a da i ne govorimo o zločinima i stupnju destrukcije koji je uslijedio po uvođenju višestranačja na etničkoj osnovi. Vrijeme će pokazati, uz sve ozbiljnije teorijske i empirijske analize i rastući konsenzus među istraživačima, da, zaključuje Pejanović, "etničke stranke u BiH dobijaju većinsko povjerenje *građana usljed širenja straha na etničkim suprotnostima*. Tako se izborno tijelo BiH tokom izbornih procesa javlja u obliku tronacionalne podjele na srpsko, hrvatsko i bošnjačko izborno tijelo. Cjelina izbornog tijela – demosa BiH se fragmentira na tri odvojene podcjeline" (Pejanović, 2023: 159).

Mogli bismo za početak blagonaklono pretpostaviti da je ustavnim sucima, na moćnom valu kontinentalnih promjena i općega sloma socijalizma, bilo teško sa sigurnošću predvidjeti da bi organiziranje na etničkoj osnovi moglo biti kobno, zato ćemo se u ovoj retrospektivnoj analizi držati minimuma konsekvencijalističkih obzira sudske deliberacije tog historijskog trenutka i posvetiti se samom deontološkom okviru problema. Dakle, pođimo od problema mogućeg ograničenja ljudskog prava na slobodno udruživanje. Najvažnija kritičko-teorijska, ili deontološka primjedba koju bismo mogli uputiti ovoj sudskoj odluci glasi: ljudska prava – pa tako i ono na slobodno udruživanje – nisu i *ne smiju biti apsolutna* u svojoj pojedinačnosti. Naime, ljudsko pravo i sloboda imaju smisla jedino ako su kontekstualizirana s drugim ljudskim pravima i slobodama. A taj kontekst iščitava se iz tendencija partikularnog društva, njegovog historijskog i političkog razvoja, vrijednosnih okvira njegovih stanovnika kao i historijskih iskustava.

U suprotnom, apsolutizacija jednoga, među drugim ljudskim pravima, redovno završava u redukciji, pa i kvalitativnom poništavanju, obesmišljavanju drugih ljudskih prava, bez obzira na to što ona i dalje stoje nabrojana u preambulama ustava i slično. Recimo, u okvirima neoliberalnog poretka, apsolutizacija ljudskoga prava imovinskog posjeda, koja je omogućila nesmetano kretanje kapitala u potrazi za profitom i uvijek jeftinijom radnom snagom, dovela je do niza cikličnih ekonomskih kriza na

globalnoj razini, produbila imovinske razlike u pojedinačnim državama na drastičan način, potopila srednju klasu, na kraju otvorila prostor za pojavu populističkih, radikalno desničarskih političkih pokreta, fundamentalizama, iznova gurnuvši svijet na ivicu globalnog sukoba. Da i ne govorimo o tome u kojoj mjeri dominacija kolektivnih prava kao verzije individualnih ljudskih prava utječe na individualna ljudska prava u ustavnopravnoj arhitektonici BiH i obesmišljava ih, kako je već pokazano u nizu presuda Evropskog suda za ljudska prava od 2009. godine do danas.

Ako su ljudska prava i slobode u prvom redu izrazi ljudskog *samoodređenja* u jednoj modernoj političkoj zajednici, onda moramo znati da je najvažnija karakteristika ljudskog individualnog samoodređenja u samonametanju i samouspostavljanju granica, samoograničavanju, prema diktatu zdravoga razuma. Dakle, samoodređenje individuuma ima smisla jedino kao samoograničenje bez kojega bi ono bilo puko htijenje, nasumična žudnja koja zahtijeva svoje trenutačno ostvarenje, u biti iracionalna volja, ili hir. S tim u vezi dovoljno je posegnuti, recimo, za Unescovim dokumentom[1] iz 1948. godine koji prenosi najvažnije akcente s rasprava svjetskih intelektualaca koje su prethodile konačnom tekstu *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* koja će biti usvojena na Generalnoj skupštini UN 10. 12. 1948.

Tamo se, između ostalog, kaže da su "prava čovjeka pokušaji definiranja prostora individuuma (ili male grupe ljudi) prema svojim susjedima i većim grupama. Ona nikada ne mogu biti apsolutna i ne smiju predugo ostajati fiksirana bilo kakvom kodifikacijom" (Gerard, 1948: 211). Još eksplicitnije Jacques Maritain tvrdi da, ako je "svako od ovih prava po sebi apsolutno i ne podliježe nikakvom ograničenju, poput nekog božanskog atributa, onda će svaki konflikt među njima biti nerješiv" (Maritain, 1948: vii). U dodatku, Maritain smatra da se čak i "kada govorimo o 'neotuđivim' pravima mora praviti distinkcija između posjedovanja i uživanja prava, s obzirom na to da je uživanje podložno modifikacijama i ograničenjima koje nameće pravda u svakoj svojoj instanci" (Maritain, 1948: vii). Stav da bi zabrana političkog organiziranja na nacionalnoj osnovi mogla ograničiti ljudsko pravo na slobodu udruživanja bez uzimanja u obzir šireg historijskog i društvenog konteksta, ali i zamisljivih posljedica koje mogu proizići iz jedne takve odluke, u suštini je *apsolutizirao*, ili divinizirao jedno pravo i doveo u podređeni položaj i opasnost druga ljudska prava, pa čak, kako će vrijeme pokazati, i ono temeljno ljudsko pravo – pravo na život individualnih građana.[2] Upravo tumačenje ljudskog prava kao

[1] Šire pogledati u UN, 1948.

[2] U Appendixu II, koji predstavlja finalni rezultat Unescovog istraživanja o teorijskim osnovama ljudskih prava koji je napisao komitet eksperata od 25. 7. 1948. naslovljenog kao *Temelji internacionalne deklaracije ljudskih prava*, pod pravom, odnosno slobodom govora, okupljanja, udruživanja, štovanja i štampe navodi se sljedeće: "Kao instrumente u uživanju prava na političko djelovanje, ne manje posljedice njegovog prava na samoizražavanje, čovjek ima pravo iznijeti svoje ideje i nastojati da ubijedi druge da ih prihvate. Društvo ima ovlast da ograniči uživanje ovih prava samo u izuzetnim okolnostima i samo *ukoliko njihovo uživanje dovodi u opasnost postojanje društva ili principa na kojima je utemeljeno*" (Unesco, Appendix II, 1948: 14; Italik: A. M.) Uživanje prava

fiksnog i kodificiranog, na jedan *esencijalistički* način, izvan svakog društvenog i političkog konteksta na koji ono treba da se odnosi, iz današnje perspektive gledano, bilo je, najblaže rečeno, ishitreno.

Da su se zdravi razum i širi kontekst situacije uzeli u deliberaciju ustavnih sudaca toga doba, to nesporno fundamentalno ljudsko pravo moglo je biti zadovoljeno naprimjer listom uslova pod kojima može biti ostvareno, kao što propisujemo – adekvatnim zakonskim okvirima, nabrajanjem uslova i procedura – načine na koje ostvarujemo ljudsko pravo na obrazovanje ili zdravstvenu skrb, koji se razlikuju od načina na koji se ostvaruju u drugim zemljama. Uostalom, primjer njemačke ustavne zabrane nacističkog političkog organiziranja jedan je od načina zadovoljenja temeljnog ljudskog prava na udruživanje, s jedne, njegovoga uklapanja (potrebnih, svrsishodnih modifikacija) s drugim ljudskim pravima, s druge strane, a ponajprije uklapanja u društveno-historijski kontekst njemačkog društva i države, s treće strane. Upravo na tragu tada još uvijek živih iskustava Drugog svjetskog rata koji je u BiH imao dimenziju "bratoubilačkog rata", istrebljivanja na nacionalnoj osnovi, mogla se u obzir kao zamisliva posljedica uzeti mogućnost izbijanja novog bratoubilačkog sukoba. Uostalom, u javnosti se govorilo, uključujući i neke vodeće političke ličnosti kao što je Nijaz Duraković, predsjednik SK-SDP BiH, da će poteći rijeke krvi ukoliko se dozvoli organiziranje na nacionalnoj osnovi. Taj stav je imao status zdravorazumske pretpostavke šire javnosti.

Odluka Ustavnog suda RBiH iz 1990. godine da ukine zabranu političkog organiziranja na nacionalnoj osnovi uživala je i podršku Evropske zajednice koja je u novoosnovanim nacionalnim strankama vidjela, kako piše Pejanović, promotore političkog pluralizma, odnosno u njima su Evropljani tada vidjeli "nove stranke bez opterećenja iz prošlosti" (Pejanović, 2012: 84). Ovaj, danas sa sigurnošću možemo reći apsolutno pogrešan zaključak proistekao je iz jedne apsolutno pogrešne, ideološki navođene premise koja je dominirala Zapadnom Evropom toga doba. Naime, prošlost na koju misli Evropska komisija u ovom stavu je prvenstveno *komunistička*, to je prošlost komunističkog autoritarizma, diktature, totalitarizma. Međutim, problem je bio u tome što je ova teza s dubokim ideološkim zaleđem bila izuzetno površna, jer je u tom olakom, trijumfalističkom i radikalnom odbacivanju komunizma bivših jugoslavenskih republika, s njim istovremeno odbačen i njegov širi legitimacijski okvir, i to s dubokim historijskim naslijeđem, a to je *antifašizam*. "Odbacivanje tereta prošlosti" u zemljama bivše Jugoslavije u poređenju sa zemljama evropskog istoka kojima je komunizam stigao s ruskim tenkovima, čiji je legitimitet počivao na sili oružja strane velesile, pokazao se procesom nabacivanja novog – starog, još tegobnijeg i opasnijeg tereta prošlosti. Odbacivanje komunističko-antifašističkog

na političko organiziranje na nacionalnoj osnovi dovelo je, netom nakon njegovog uvođenja, u opasnost postojanje bosanskohercegovačkog društva u cjelini zajedno s vrijednostima i principima na kojima je ono utemeljeno, prije svega viševjekovnim zajedničkim životom u razlici.

tereta prošlosti koji je u BiH i drugim jugoslavenskim republikama išao "u paketu", otvorilo je prostor za povratak čitavog tereta nacionalističke pa i fašističke prošlosti. Drugim riječima, otvorilo je vrata pakla za građane i narode u BiH i dobrom dijelu bivše Jugoslavije. Sada, kao "generali poslije bitke", nakon stotinjak hiljada pobijenih sugrađana, znamo da se, za razliku od drugih istočnoevropskih zemalja, komunizam utemeljen na antifašizmu na području bivše Jugoslavije nije smio tako radikalno odbaciti, nego ga je trebalo nadgrađivati postepenim ekonomskim i institucionalnim reformama. Trebalo je pokazati više takta, ali i elementarnog poštovanja njegovih uistinu civilizacijskih tekovina.

Ne samo da su građani BiH na svojoj koži, a neki i svojim životima platili tu prošlost koja je oslobođena, poput bujice, nahrupila i potopila javni i politički diskurs tog ljeta i jeseni 1990. godine nego se, u mjesecima koji će uslijediti, ta prošlost vratila u svom punom fašističkom izdanju s otvorenim veličanjem fašističkih formacija iz Drugog svjetskog rata, njihovih ideologija, sveobuhvatnog revizionizma, pa čak i simbola i obilježja koja su danas gotovo mainstream, osobito u Srbiji, Hrvatskoj i dijelovima BiH. Može se, s ove vremenske distance, predložiti zaključak da je ova odluka najviše sudske instance Republike imala katastrofalne posljedice koje i danas, nakon 35 godina, uništavaju BiH i kao društvo, i kao kulturu, i kao politički subjekt. A stranke kojima se tepalo da su bez opterećenja prošlosti, pokazale su se kao stranke koje upravo svojim verzijama prošlosti kao teškim tegovima drže građane BiH u blatu.

Osnovna obilježja i institucionalni dizajn etnopolitičkog pluralizma

Nakon ovog pravosudnog preokreta od 180 stepeni, otvorio se prostor za pojavu političkih organizacija, stranaka koje će te terete prošlosti postepeno artikulirati u političke, ideološke platforme. Stvorili su se, dakle, uslovi za naročiti *etnoparlamentarizam* koji je udario temelje svakog budućeg političkog artikuliranja i djelovanja. U svojim istraživanjima Mirko Pejanović dokazuje, analizirajući izborne cikluse od 1990. pa sve do 2022. godine, da se tzv. etnički pluralizam, pluralizam čiju okosnicu čine tzv. nacionalne stranke, pokazao kao najsigurnija brana zdravom političkom pluralizmu, stalno onemogućavajući uspostavu klasične političke spektralizacije od ljevice, preko centra, ka desnici. Drugim riječima, političko organiziranje na nacionalnoj osnovi bio je recept za *obesmišljavanje i dokidanje pravog političkog pluralizma*. Ono što smo 1990. godine dobili bio je više jedan "multijednostranački" sistem, odnosno, pluralan je bio jedino okvir unutar kojega su, samo u najpovršnijem, trgovačkom smislu, koegzistirala tri faktički jednopartijska monolita sa svim karakteristikama jednopartijske vladavine na teritoriji koja je zaposjednuta, isprva apsolutnom glasačkom većinom, a potom i ilegalnom upotrebom sile, što od strane izvanjskog agresora, što od domaćih iredentističkih milicija koje su prionule na zadatak teritorijalnog zaokruženja.

Kakve smo, naime, stranke dobili nakon Odluke o poništenju zabrane političkog organiziranja na nacionalnoj osnovi? Prije svega, ovom, danas se mora reći historijskom odlukom Ustavnog suda SRBiH, namještena je pozornica za svako buduće *političko subjektiviranje ne građana BiH nego narodnih grupstava*. Prelaskom na etnoparlamentarizam ozakonio se prelazak s jednog društvenog grupstva – *klasa* – na drugo društveno grupstvo – *narod* – kao jedini relevantni oblik političke subjektivacije. Dobili smo takve političke organizacije čiji je vodeći politički sloj koji to grupstvo predstavlja sebe, stjecajem historijskih okolnosti i neumitnih promjena, proizveo kao avangardnu partiju, odnosno jedine legitimne predstavnike grupstva čiju političku subjektivaciju ta partija artikulira.[3] Glasovi građana su bili ušutkani i omalovaženi kao "anacionalni", "nacionalno nesvjesni", subverzivni, na isti način kako su, do jučer, u komunističkom režimu ušutkivani i omalovažavani kao "klasno nesvjesni", "klasno neprijateljski" i subverzivni. Opisujući osnovne karakteristike preddemokratskog jednopartijskog sistema Pejanović naročito naglašava "potpunu centralizaciju upravljačkih funkcija, jednopartijski monopol u kadrovskoj politici", a u sferi kulture i stvaralaštva, naglašava Pejanović, "bila je njegovana ideološka podobnost" (Pejanović, 2012: 82). Sada, kada, kako piše Pejanović, "etnički moment postaje osnova za ispoljavanje stranačkih interesa" (Pejanović, 2012: 106). Najednom dobijamo stranke, *nacionalne stranke*, koje, "zbog suprotstavljenih političkih stajališta o razvoju države BiH, a koje su rezultat etnonacionalnih politika, nemaju istorijsku prohodnost i pokazuju nemoć da uspostave konsenzus u odlučivanju o najvažnijim pitanjima socijalnog i političkog razvoja bosanskohercegovačkog društva" (Pejanović, 2012: 110).

Šta ovo znači? Prije svega znači da, kako će objašnjavati Pejanović, etnički moment preuzima ulogu dojučerašnjeg vladajućeg, klasnog momenta za ispoljavanje stranačkih interesa. Bivša vladajuća, jedina stranka, Savez komunista, svoje je

[3] Ko su bili pretendenti na "jedine legitimne predstavnike naroda", odnosno ko su bili ti bosanskohercegovački etnopolitički poduzetnici – osnivači nacionalnih stranaka? Prvi etnopolitički poduzetnici su bili pojedinci i grupe koje su u vrijeme "demokratskog prevrata" imali neku vrstu pristupa postojećoj mreži političke moći nakon prvih demokratskih izbora, jer su izborili pobjedu kao članovi nove narodnjačke, "nacionalne" stranke. Činili su je bivši komunistički partijski aparatčici, vojni, policijski ili obavještajni časnici, pojedini direktori državnih i društvenih preduzeća, ali i ljudi koji su u to vrijeme naširoko percipirani kao dokazani, notorni antikomunisti koji su narodnom pokretu davali svoj simbolički kapital: određeni akademici, intelektualci najčešće bliski identitetski stožernoj vjeri i vjerska lica, inžinjeri, liječnici koje se smatralo najmanje aficiranim od "komunističke pošasti", pjesnici čije su knjige bile zabranjivane (najčešće zbog raspirivanja međunacionalne mržnje), povjesničari s revizionističkim sklonostima, općenito ljudi koji su u prethodnom režimu bili zatvarani zbog svojih političkih stavova i nacionalističkih sentimenata, razni društveni marginalci, ponekad i prestupnici i slični. U svakom slučaju, ova ispočetka labava društvena grupa, koja je činila jezgru "nacionalne stranke", i širi krug ljudi oko nje, dakle pokret, uspio je iskoristiti historijski momentum kontinentalne promjene ideološke paradigme, učvrstivši se, najprije medijski, kao ideološka kontrasila onoj raspadajućoj komunističkoj, istupajući kao pravi predstavnici svoga etničkog naroda koji mogu odoljeti izazovu novog demokratskog doba.

interese legitimirao klasnim momentom, a svoje djelovanje razumijevao je kao zastupanje interesa radničke klase. Ta zamjena klasnog etničkim momentom u nosećoj strukturi nacionalne stranke odvela je političku pluralizaciju u sasvim drugom pravcu, pa bismo mogli u tom pogledu govoriti ne toliko o političkoj pluralizaciji koliko o transformiranoj i kontekstu prilagođenoj *boljševizaciji* političkog života u BiH, po kojoj formalna struktura, misija, organizacija partije iz prošlog sistema samo mijenja ili, bolje reći, prilagođava "svoju izbornu bazu" postajući partija *svoga* naroda – nacije. Pejanović zaključuje:

> Redukcija građanskog izbornog tijela u BiH na tri nacionalna tijela: bošnjačko, srpsko i hrvatsko postaće osnova istorijskom procesu u BiH koji se može označiti kao proces u kome je politički pluralizam zamijenjen etničkim pluralizmom. Radi se o tome da se politička pripadnost javlja istovremeno i kao nacionalna pripadnost. Građanski identitet je redukovan isključivo na nacionalni. Osnova političke reprezentacije nije građanin već nacija i nacionalni identitet ... a interesi političke elite postaju interesi nacije. (Pejanović, 2012: 86)

Zbog činjenice etničkog pluralizma, naprosto naročite etničke distribucije stanovništva, opseg djelovanja nacionalne partije bit će nešto manji nego što je bio one izvorne, boljševičke partije koji je obuhvaćao cijelu Republiku, a obuhvat državnih poluga moći morat će od sada biti *dijeljen* s drugim nacionalnim strankama na *partnerski* način, što će ostati trajna karakteristika političkog života u BiH, kako je to identificirao Mirko Pejanović. Međutim, princip političkog djelovanja ostaje manje-više isti, fokusirajući se oko uloge avangarde predstavljenog kolektiviteta i njegovog "legitimnog predstavljanja", koja je obuhvaćena isprva političkom floskulom, a potom i političkopravnom kategorijom "vitalnog nacionalnog interesa", pri čemu se ono nacionalno odnosi na etnonacionalno, a ne na državno, kakav je smisao sličnih formulacija na Zapadu. Boljševička struktura i organizacija nove nacionalne partije najbolje izlazi na svjetlo dana u slučajevima gdje postoji jasnija etnička dominacija, kao kod Tuđmanovog HDZ u Hrvatskoj ili kod Miloševićevog SPS-a u Srbiji. Djelovanje transformirane boljševičke partije je "neposredno", "sraslo" – jer ona je partija svoga naroda – jer je njezino biračko tijelo neposredno – pravi pripadnici naroda su glasači svoje nacionalne stranke, po čemu je ta stranka uvijek avangarda, nekoć radničke klase, a nakon 1990. godine svoga naroda. Ta će *neposrednost* ostati važna karakteristika političkog života u BiH, kako u svom komunističkom, tako i u novom, etnonacionalističkom periodu, nasuprot pluralističkom interesnom posredovanju na kojem se temelji jedan građanski, ili liberalno-demokratski politički poredak.

Ovaj moment *neposrednosti* jako je važan u konstituciji i samopoimanju nacionalne stranke. Biračka baza se, vidjeli smo, mobilizira neposredno iz etnonacionalne grupacije: ime, porodični i religijski background jednostavno *predodređuje* individuuma u pripadanju naročitoj grupi, čime se politička subjektivacija okončava

"tu", "na licu mjesta" i prije nego što je počela. Dok je građanska politička subjektivacija samoodređujuća i posredna u svom ozbiljenju preko artikuliranih interesa, ova etnopolitička je neposredna i predodređujuća. Uz podršku odgovarajuće vjerske zajednice ta neposrednost poprima još i *vrhunaravni* legitimitet po kojem je svaki pravi pripadnik naše nacije istovremeno i vjernik i glasač naše stranke, a onaj među nama koji se u tu sliku ne uklapa nacionalni je izdajnik, nacionalno neosviješćen, komunist, ateist itd., što je postalo novom vrstom kriterija "ideološke podobnosti", kao karakteristike, kako piše Pejanović, iz preddemokratskog perioda. Time je nametnut i arhetip pravog pripadnika naroda prema kojemu će se mjeriti svi drugi i snositi određene sankcije za svoja individualna, građansko-anacionalna odstupanja. Ovakav politički okvir i jedini "legitimni" oblik političke subjektivacije u zemlji na širem društvenom planu usmjerio je procese koordinacije djelovanja građana, koji bismo mogli, po analogiji s društveno-političkim procesima nakon Hitlerovog dolaska na vlast u Njemačkoj, nazvati *Gleichschaltungom* (poravnanjem). Ovaj fenomen se odnosi na političko i šire društveno preorijentiranje izraženo u prihvaćanju, s početka nacističke ere, nove političke klime, a s prvenstvenim ciljem osiguranja vlastite pozicije, možda i napredovanja u karijeri ili društvenoj hijerarhiji, kao i stjecanja zaposlenja. U dodatku, ovaj pojam opisuje nacističku politiku pretvaranja tradicionalnih organizacija – omladinskih grupa i svih vrsta klubova ili asocijacija – u specifično nacističke organizacije.

Proces "poravnanja" zahvatio je, na korjenit način, cjelokupno bosansko-hercegovačko društvo naročito nakon pobjede na izborima u jesen 1990. godine, kada se, naprasno, kako se to u BiH kaže, počinju brojati nacionalna "krvna zrnca", kada se počinju nacionalizirati razne udruge, kada otpočinje masovni transfer iz "one bivše" u "nove", nacionalno svjesne partije, kada nova vrsta političke podobnosti, ovaj put kao etnopolitička podobnost, postaje preduslov za napredovanje u karijeri ili zaposlenje. Naravno, poravnanje, koje je u BiH bilo prisutno i za vrijeme komunizma, a nakon 1990. godine postalo etnopolitičko, ili nacionalnoidentitetsko poravnanje, nije svojstveno samo za BiH ili nacističku Njemačku. Ono je karakteristika svakog modernog, otuđenog društva koje je zapalo u tešku krizu i predstavlja jedan oprobani oportuni način preživljavanja u turbulentnim vremenima. Uostalom, Hannah Arendt, pišući o *Gleichschaltungu* iz 1933. godine, kaže kako je svjedočila kako njezini prijatelji, obični narod, "postaju koordinirani ravnajući se u jednu liniju relativno dobrovoljno. Ali, nisam vjerovala ni tada ni danas da bi Jevreji i njemački jevrejski intelektualci postupili ikako drukčije da su okolnosti bile različite." (Arendt, 1994: 11).

Neposrednost i sraslost političke subjektivacije nema nikakve naročite političke ideje, jer ono što je političko u djelovanju nacionalne stranke od 1990. pa sve do danas je "egzistencijalno", to je politika *ugroženosti* opstanka partikularne narodne skupine. Stranka koja na kredibilan način može da ponudi opstanak i preživljavanje partikularnog naroda u narednom mandatnom periodu, nacionalna

stranka, dobija izbore. Naravno, u kasnijim izbornim ciklusima, ulog se povećava, kako stranka ovladava ključnim resursima i mrežom institucija, kada se javlja i kao najjači poslodavac, pri čemu se pojam opstanka širi i na egzistencijalni interes i boljitak nacionalnog individuuma. Zato artikulacija politike nacionalne stranke i sama mora biti neposredna – egzistencijalna,[4] jer se centrira oko opasnosti samog opstanka svoje nacionalne grupe, s vjerom kao nekim neupitnim krajnjim garantom ispravnosti opredjeljenja građanina. To i nije politika u pravom smislu riječi, već više neka vrsta "eshatologije".

Pejanović piše:

> Postojalo je zajedničko stanovište u tretmanu pozicije svog naroda i kod HDZ i kod SDA i kod SDS. To stanovište se zasnivalo na tezi o ugroženosti naroda u pogledu slobode na nacionalni razvitak, a naročito u pogledu političkih sloboda i slobode vjeroispovjesti. Na ovoj osnovi došlo je do iskazivanja otvorene podrške vjerskih zajednica etničkim strankama u kampanji za izbore u novembru 1990. godine. (Pejanović, 2012: 85)

Ovo identitetsko, kolektivističko poravnanje, inicirano naročitim oblikom političke subjektivacije, bilo je, na žalost, samo prvi korak u cijepanju društva u cjelini i razvrgavanja vrijednosti na kojima je ono historijski počivalo. Ono što se, nakon izborne pobjede nacionalnih stranaka 1990. godine, počelo odvijati jest naročita vrsta *teritorijalnog* poravnanja. Pejanović piše: "Upravljanje na dijelu prostora gdje živi većina jednog naroda javlja se u obliku jednopartijskog monopola." (Pejanović, 2023: 146). Udareni su temelji za procese etničke teritorijalizacije, koji će doživjeti svoju kulminaciju u ratu protiv BiH kada zaposjedanje teritorije nakon prethodnog političkog ovladavanja putem izbora postaje i oružano. Na tim etniciziranim prostorima etnopolitičke elite će se na svaki način pobrinuti da se, kako Louis Althusser piše, osigura reprodukcija uslova proizvodnje ove naročite konstelacije vladavine, što pogodnim zakonima i procedurama, što uvezivanjem sa "svojim" vjerskim rukovodstvom, što umrežavanjem sa "svojim" poduzetnicima, akademicima, medijima, držeći razgranatu mrežu unutar sebe suprotstavljenih klanova boračkih organizacija kao svoju pretorijansku gardu.

Do sada smo govorili samo o inicijalnim fazama etničke pluralizacije, do prvih višestranačkih izbora, kada preovladava, do sada, *jedini* konsenzus između ove tri nacionalne stranke, koji se sastojao od saglasnosti rušenja komunističke vlasti. Ostvarenjem tog cilja, barem prema predizbornim obećanjima, trebalo je prijeći u drugu fazu, fazu *dogovaranja* legitimnih nacionalnih predstavnika oko političkih

[4] Da opet parafraziram Hannah Arendt, naime, kada si napadnut kao Jevrej, onda se braniš kao Jevrej. Upravo je obilježje neposredne, etnopolitičke nacionalne ugroženosti zadržavanje u prvom redu političkog fokusa na taj napad, odnosno egzistencijalnu ugroženost pojedinca kao Bošnjaka, Srbina ili Hrvata, što u političkom smislu iziskuje naredni korak, naime, odbrane kao Bošnjaka, Srbina ili Hrvata. To je politika "opće opasnosti", koja iziskuje "mobiliziranost" i adekvatnu pripremu za odbranu koju organizacijski pruža naša nacionalna stranka.

pitanja kako u BiH tako i na nivou Jugoslavije. Međutim, preduslov za bilo kakvo dogovaranje su neke osnovne, zajedničke premise i vrijednosti, za koje su, kako je vrijeme odmicalo, bosanskohercegovački birači uvidjeli da ne postoje. Formalnu tranziciju pa i preoblikovanje boljševičke partijske strukture još bi se i dalo podnijeti, u nadi da će vremenom val demokratizacije utjecati i na samu strukturu partijskog organiziranja, da u prvi plan, odmah poslije izbora, nije izbio sadržajni element, to jest, kako Pejanović piše, programske razlike između samih nacionalnih stranaka:

> SDS ... osnove svoje programske platforme zasnovala je na ideji očuvanja Jugoslavije što je i dalje podrazumijevalo dominaciju i premoć srpskog naroda u njoj ... zadržavanje BiH u Jugoslaviji, ako ne cijele BiH onda jednog njenog dijela koji će se kasnije i proglasiti teritorijem Republike srpskog naroda. HDZ je imala programsko stanovište o političkom razvitku BiH kao suverene, nezavisne i međunarodno priznate države. Ali usljed velikog uticaja Tuđmana ... /nešto kasnije – A. M./ izvela je etničku teritorijalizaciju svoje vlasti sa sjedištem u Grudama. U činjenici formiranja postojanja i etničkog zaokruživanja HRHB sadržan je osnov za nastajanje hrvatsko-bošnjačkog vojnog sukoba 1993. godine. SDA ... zadržava interes za očuvanje jugoslavenske federacije pod pretpostavkom njene transformacije u konfederativni savez suverenih i nezavisnih republika, ali, u slučaju osamostaljenja Hrvatske i Slovenije, SDA ne pristaje da Bosna bude dio velike Srbije. (Pejanović, 2012: 88)

Naravno, kako su to diktirali događaji u BiH i njezinom okruženju, mijenjale su se donekle, nikada korjenito, i programske postavke nacionalnih stranaka. SDS je vremenom radikalizirao svoju poziciju i uključio se u agresiju na BiH s ciljem okončanja etničke teritorijalizacije i prisajedinjenja s ostalim "srpskim zemljama". HDZ se isprva opredijelila za međunarodno priznanje BiH sa SDA, ali i drugim opozicionim partijama u BiH, ali je to opredjeljenje počivalo na etnonacionalnim razlozima, što je vidljivo u pokušaju da se izmijeni referendumsko pitanje od marta 1992. godine. Uostalom, od posebnoga značaja za onodobnu borbu Republike Hrvatske za međunarodno priznanje bilo je da se spriječi da BiH ostane u sastavu neke Jugoslavije, odnosno proširene Srbije. Nakon ostvarenja tog cilja HDZ se također radikalizirao i potpuno priključio SDS-u u etničkoj teritorijalizaciji, koja je podrazumijevala i oružanu agresiju s ciljem oružanog zaokruženja hrvatskih prostora u BiH i njihovog prisajedinjenja s Hrvatskom, ili naročitim autonomnim statusom u okvirima BiH, ukoliko ona ipak opstane. Najzanimljivija je bila pozicija SDA. Za razliku od druge dvije nacionalne stranke, SDA nije imala luksuz "matične" države izvan BiH pa time ni centar moći koji bi negdje izvana mogao koordinirati političko djelovanje u BiH i djelovati kao krajnji sigurnosni garant, pa je to uvelike diktiralo i djelovanje SDA u narednom periodu u pravcu održanja bosanskohercegovačke države.

Time smo došli do naredne važne karakteristike etnopolitičkog pluralizma u BiH, a to je *nemogućnost postizanja konsenzusa*, i to onog najvažnijeg, o

samoj opstojnosti BiH, dakle oko njenog "državnog razloga". Već nakon prvih višestranačkih izbora iskristalizirala su se dva važna gravitaciona, međusobno suprotstavljena politička polja, koja su zadirala u sami državni razlog BiH. S jedne strane, kako piše Pejanović, bila je opcija "suverenog političkog razvitka BiH i međunarodno priznanje BiH u njenim istorijskim granicama. Ovu opciju zagovarale su SDA, HDZ i pet opozicionih stranaka. Druga opcija bila je da BiH ostane unutar redukovane Jugoslavije, što znači Miloševićeve Jugoslavije. Ovu opciju zagovarala je SDS i Draškovićev SPO, uz već pripremljenu i od Miloševića osiguranu vojnu opciju." (Pejanović, 2012: 91). Kako se vrlo brzo aktivirala vojna opcija, HDZ je napustio prvu i priključio se drugoj reduciranoj opciji prisajedinjenja s matičnom državom. Nakon kraja rata i propasti, barem one oružane, dezintegrirajućih projekata razvila se takozvana "probosanska" opcija, koju čine SDA i opozicione stranke, čiji je hendikep da se razvila isključivo na prostorima s bošnjačkom većinom, što je u konačnici svodi na jednu od nacionalnih opcija, i nacionalna opcija koju čine HDZ i SNSD, koji je u međuvremenu zauzeo ključnu poziciju srpske nacionalne stranke.

Cilj prve opcije je uspostava "građanske BiH", koju srpska i hrvatska nacionalna opcija razumijevaju kao *unitarističku* opciju. Takvo razumijevanje, pored zlonamjernih učitavanja prilagođenih vlastitim ideološkim potrebama, umnogome duguje, možda namjernoj, neartikuliranosti same "probosanske" opcije, koja sebe vrlo paušalno često određuje kao "građansku" opciju i koja može, baš zahvaljujući toj nedorečenosti, u sebi izjednačiti i sljedbenike nacionalne stranke i one koji se ne određuju kao takvi. Međutim, jedna je stvar reći da *želimo BiH bez etničkih razlika*, "građansku" BiH, koja negira etničke razlike (institucionalnim, zakonskim dizajnom, odozgo), a sasvim druga je da *ne želimo BiH bez etničkih razlika* (naravno i rodnih i kulturnih i slično), ali u kojoj te i takve razlike neće određivati hegemonijsku moć; nećemo razlike na temelju kojih će se uspostavljati hijerarhija moći / potčinjavanja i diskriminatorni poredak. To je BiH kao pravi pluralistički, društveno-politički okvir slobodnog izražavanja najšireg mogućeg spektra razlika: to *nije "građanska", već* jedna *demokratska BiH*. Tu se pozicija Mirka Pejanovića razlikuje od paušalnog, namjerno maglovitog građansko-bošnjačkog nacionalizma. Cilj druge opcije je troentitetska BiH, Bosna kao unija tri visokoautonomna i suverena etnički utemeljena entiteta (doslovno mininacionalne države s jasnom, homogenom etničkom većinom i što je moguće zanemarljivijom manjinom) s eventualnom mogućnošću prisajedinjenja s matičnom državom ("srpski svet"), koju "probosanska opcija" razumijeva kao *separatističku* opciju.

Dakle, unatoč modifikacijama, pa čak i reteriranjima od "udruživanja na nacionalnoj osnovi", recimo, povremeno kod SDA, duh iz boce je već bio pušten i etnička homogenizacija jednog u opreci prema druga dva naroda zahvatila je sve bosanskohercegovačke narode. Kako dogovora o političkom djelovanju na temelju disparatno različitih političkih programa nacionalnih stranaka nije moglo biti, jedini

dogovor koji se mogao postići je onaj operativni, dogovor o djelidbi pozicija moći u Republici. Pejanović piše:

> Sve je ovo pogodovalo da se narod u BiH na prvim višestranačkim izborima, zapravo i nije pluralizovao i stranački opredjeljivao, nego se etnički svrstavao. Tako se stvorila društvena osnova da pluralizacija bosanskohercegovačkog političkog prostora bude izvedena na etničkoj osnovi. (Pejanović, 2012: 89-90)

Ovakav način djelovanja do današnjeg dana, 35 godina nakon prvih višestranačkih izbora u BiH, ostao je na snazi. Pejanović taj odnos u političkom životu BiH naziva "partnerstvom" koje, kako 1990. tako i dan-danas, počiva na "samo jednoj saglasnosti: da će zajedno izvršiti podjelu svog učešća u vlasti" (Pejanović, 2012: 90). I zaista, tokom svih ovih desetljeća to će biti sve od slaganja koje građani BiH od svojih "nacionalnih rukovodstava" mogu očekivati.

Nakon uspješno obavljenog stvaranja vlastitog, u ovom slučaju etnički određenog izbornog tijela i njegovog ozbiljenja u izbornim rezultatima, po kojima je 84% bosanskohercegovačkih glasača koji su izašli na izbore povjerilo svoj glas "nacionalnim strankama" i time potvrdilo da je subjekt političkog odlučivanja u BiH *etnos*, *narod* predstavljen svojom partijom, a ne individualni građanin, moglo se pristupiti narednoj fazi institucionalnog i teritorijalnog zaokruživanja:

> Budući da se sa dogovorom o podjeli učešća u vršenju vlasti dobila neka vrsta vlasništva nad državnim aparatom, kod pobjedničkih stranaka se ispoljila želja da teritorijalizuju svoju vlast na etničkoj osnovi. Ovakva želja bila je olakšana zajedničkim stavom tri nacionalne stranke o tome da su one jedini i autentični predstavnici interesa tri naroda. (Pejanović, 2012: 90)

Ako ovoj nepovoljnoj slici etničkog pluralizma koji opstaje na principu egzistencijalnog straha za nestanak naroda na unutrašnjem planu pridodamo turbulencije iz susjedstva, osobito ratne okolnosti u susjednoj Hrvatskoj, a potom i strateška prepozicioniranja JNA unutar same BiH, etnički pluralizam imao je neviđeni poticaj da učini naredni korak u ozbiljenju kolektivne politike. Doveo je, najprije, do stvaranja separatnih etnonacionalnih institucija i teritorija gdje su pripadnici datog naroda u većini, a potom i proglašenja zasebnih etničkih republika unutar BiH, mini, ili kvazidržava nacija na tlu BiH. Zanimljivo je, kada govorimo o etničkom pluralizmu, da te tvorevine (republike srpskog i republike hrvatskog naroda u BiH osnovane krajem 1991. godine i početkom 1992. godine) unutar sebe više ne njeguju etnički pluralitet, nego klasični, građanski princip "jedan čovjek, jedan glas" kao tip političkog odlučivanja. Iz datog se može zaključiti da je etnički pluralizam, čija je glavna karakteristika politički subjektivitet naroda, poslužio kao neka vrsta inkubatora za separatne, unutar sebe nepluralne kvazidržavne entitete na čelu sa svojom nacionalnom strankom koja se pokazuje i nastupa kao utemeljujuća "državotvorna" snaga.

U svrhu postizanja tog cilja, dvodiobe ili trodiobe BiH na nacionalnoj osnovi, bit će pokrenut rat protiv BiH kako iz njezinog susjedstva – odnosno, najprije transformacijom Jugoslavenske armije koja svrstavajući se na jednu stranu postaje okupaciona sila – tako i iznutra s ciljem uništenja ključne prepreke ostvarenju čistih državotvornih projekata, a to je stvarni pluralizam ljudi i naroda u BiH koji se oblikovao kroz vijekove i osiguravao njezin naročiti subjektivitet. Najbolji način za postizanje tog, kako ga je Rogers Brubaker nazvao, *etničkog razlučivanja* je ratni zločin, uključujući i genocid.

Poslijeratna politička spektralizacija u BiH i mogućnosti promjene

Poslije rata, politički život BiH, a s njime i naročiti etnički parlamentarizam, ulaze u novu, dejtonsku fazu. Pejanović piše kako je Dejtonski mirovni sporazum "nastao kao kompromis ratujućih subjekata i međunarodne zajednice" te da je novo dejtonsko ustrojstvo države BiH "dominantno izvedeno na etničkoj osnovi" (Pejanović, 2012: 93). Put od odluke Ustavnog suda o pravu na političko udruživanje na nacionalnoj osnovi do ustavom određenog cjelokupnog političkog života na nacionalnoj osnovi bio je pređen u vrlo kratkom roku od pet godina, zahvaljujući ratnim djelovanjima i pritisku međunarodne zajednice. Ovako koncipirano ustrojstvo na etničkoj osnovi s etnopolitikom kao finalnim političkim izrazom koji artikulira nacionalna stranka sa svojom državotvornom politikom koja isključuje svaku drugu, naravno da nije, kao uostalom niti 1990. godine, moglo počivati na konsenzusu. Dejtonskim sporazumom uvedena je civilna komponenta međunarodne zajednice zadužena za njegovu implementaciju – Ured visokog predstavnika koji, kako primjećuje Pejanović, nadomješćuje nepostojanje konsenzusa u vladajućoj strukturi etničkih partija u BiH.

Time se, i to ne iz nekih ideoloških razloga, konačno pokazalo da sloboda političkog organiziranja na nacionalnoj osnovi ne samo da potkopava razvoj političkog pluralizma nego i podrazumijeva neku nadinstancu s legitimitetom međunarodne zajednice koja osigurava bazični konsenzus o postojanju države. Političko organiziranje na nacionalnoj osnovi jedino je moglo dovesti do legitimacije, generiranja i daljeg grananja partikularnih, međusobno isključujućih, nacionalnih projekata i njegovih aktera. Međutim, ako bismo rekli da su građani BiH, nakon podjela i razornog rata, izvukli lekciju o pogubnosti organiziranja na nacionalnoj osnovi, grdno bismo pogriješili, jer već na prvim poslijeratnim izborima, kako piše Pejanović, blok etničkih stranaka pobijedio je apsolutnom većinom glasova, ponovivši rezultat od prijeratnih izbora sa 84%.

Istina, u nizu narednih izbora dešavat će se preokreti i generalno govoreći pobjeda stranaka vitalnog nacionalnog interesa više neće biti apsolutna, ali ono što se, na žalost, neće promijeniti u narednih trideset godina jest zadati i ustavom betonirani okvir etničkog pluralizma i njegovi principi političkog djelovanja, što Pejanovića

navodi na zaključak da "politički pluralizam u BiH nije samo izveden na etničkoj osnovi i da je nefunkcionalan, nego je i privid postojanja pluralnog sistema vladavine uopšte" (Pejanović, 2012: 102). Najgore u svemu je što je, za razliku od izbora 1990. godine, etničko biračko tijelo danas zagarantirano ustavom, nizom diskriminatornih odredbi koji propisuju načine biranja za različita državna tijela.

Na temelju svojih istraživanja Mirko Pejanović zaključuje:

> Politički pluralizam u BiH zasnovan na etničkoj osnovi, zbog istorijske nemogućnosti da postiže međusobni stranački konsenzus u pitanjima državnog razvitka, predstavlja stalnu opasnost za blokadu funkcionisanja političkog sistema i za stabilan razvitak bosanskohercegovačkog društva. (...) U svom djelovanju, a to se i u društvenoj praksi potvrdilo, etničke partije generišu društvenu svijest o nemogućnosti zajedničkog življenja između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda. Etničkim strankama je imanentna politička djelatnost unutar koje se vrši etnička teritorijalizacija vlasti po modelu: jedan narod – jedna stranka – jedan vođa. (...) Pitanje etničke ravnopravnosti naroda u BiH (...) ne rješava se postojanjem etničkih stranaka. To pitanje se rješava primjenom ustavnog principa o ravnopravnoj i srazmjernoj zastupljenosti naroda u organima javne vlasti i to na svim nivoima vlasti. (Pejanović, 2012: 104)

Nakon inicijalne faze etnicizacije političkog života u BiH, potom svojevrsne, tragične ratne verifikacije tog principa koja se našla pretočena u ustavni okvir Dejtonske BiH, dakle, kada, kako kaže Pejanović, "etnički moment postaje osnova za ispoljavanje stranačkih interesa" (Pejanović, 2012: 106), kakva je i postoji li uopće ikakva perspektiva BiH kao države? Naime, ako se složimo s autorom da nacionalne stranke nisu u stanju uspostaviti konsenzus o pitanjima društvenog i državnog razvoja, pa niti samoga državnog razloga, ako danas imamo izborno tijelo, kako piše autor, koje se "javlja i funkcioniše kao bošnjačko, kao srpsko i kao hrvatsko" (Pejanović, 2012: 119), kakvi su, ako o takvima možemo uopće i razgovarati, izgledi za jednu "transformaciju pluralizma formiranog na etničkoj osnovi u interesni politički pluralizam čija je osnova građanin" (Pejanović, 2012: 118)?

Pejanović u mnogim tekstovima pokušava dati odgovor na ovo pitanje. Naime, kao što postoje izvanjski destruktivni utjecaji na prilike u BiH, recimo, projekt "srpskoga sveta" i izravna koordinacija političkog djelovanja Banje Luke i Beograda ojačana podrškom Putinovog režima, ili povremene eskapade visokih dužnosnika Republike Hrvatske koji, najčešće kroz difamaciju "političkog Sarajeva", pa i bošnjačkog elementa u BiH (izjava predsjednice Grabar-Kitarović o 10.000 islamskih terorista u BiH ili neke populističke izjave predsjednika Milanovića o Bosni i Bošnjacima), postoje i izvanjski poticajni utjecaji, uglavnom vezani za EU i NATO. S tim u vezi Pejanović piše:

> Iako nije osigurana funkcionalna struktura unutrašnjeg državnog ustrojstva, Dejtonskim mirovnim sporazumom je u BiH zaustavljen rat, započeo proces izgradnje mira. Unutar mirovnog procesa posredovanog angažovanjem vojnih i civilnih snaga međunarodne zajednice u izgradnji demokratskih institucija države BiH ostvaruje se njena integracija u NATO savez i EU. Kroz integracijski proces u evroatlantske institucije dovršava se internacionalizacija bosanskog pitanja u smislu izgradnje i funkcionisanja države BiH u zajednici evropskih naroda i država. (Pejanović, 2012: 38)

Na stranu što su od vremena pisanja ovog teksta pa do danas značajno promijenjene geopolitičke okolnosti koje se odražavaju ne samo na BiH nego i na faktor međunarodne zajednice involvirane u našoj zemlji, to nam ne smije skrenuti pogled od pretresanja unutarnjih snaga i mogućnosti za transformaciju političkog pluralizma s etničkog na građanski, bez koje, kako smo uostalom i imali priliku gledati sva ova desetljeća, internacionalni faktor ne može unijeti značajniju razliku u živote običnih ljudi.

Jedan aksiom bosanskohercegovačke političke scene funkcionira već 35 godina, a taj je da je, nakon što je političko organiziranje na nacionalnoj osnovi dovelo do ustanovljenja tri međusobno sukobljene etnonacionalne matrice političkog djelovanja, koje, kako piše Pejanović, "imaju bitno različita stajališta o državnosti BiH i njenom unutrašnjem političkom ustrojstvu" (Pejanović, 2012: 189), stalno se, nakon svakog izbornog ciklusa, ponavlja situacija da se "parlamentarna većina formira ne na principu koalicionog političkog sporazuma, što je", kako piše Pejanović, "model i praksa u demokratskim zemljama Evrope, već na osnovu partnerstva u podjeli i vršenju vlasti" (Pejanović, 2012: 189). Višedecenijska vladavina principa političke organizacije na nacionalnoj osnovi dovela je do takve transformacije političkog pluralizma u BiH koja je više neka vrsta *eutanazije* političkog spektra na nivou BiH.

Zaista, jedna od karakteristika etnonacionalističkog parlamentarizma, koju je opazio Pejanović, jest da nema više desnice niti ljevice, da se uobičajena moderna politička spektralizacija u takvim okolnostima organiziranja na nacionalnoj osnovi nikada nije mogla uspostaviti. Uostalom, egzistencijalna politika koja govori o opstanku, koja je uvijek politika "biti ili ne biti", ne dopušta spektralizaciju na desnicu – centar – ljevicu. Kao narativ opstanka ona je moguća jedino kao *desnica*, pa se politička pluralizacija u BiH može razumjeti jedino kao fuzionirano polje na desnoj strani političkog spektra. Istina, postoje partije koje usvajaju liberalne pa čak i socijaldemokratske elemente, ali ipak ne prekoračuju crvenu crtu egzistencijalističkog ili "državotvornog" narativa desnice, što zbog stvarnog uvjerenja u opasnost kolektivnog opstanka, što zbog straha od gubitka koliko-toliko pouzdane etnički određene glasačke baze.

Ono što je ostalo od političkog spektra u BiH izgleda ovako: kao u Sunčevom sistemu – u njegovom centru je državotvorna, etnonacionalistička ideja, a planete,

politički subjekti, odnosno partije, kruže oko njega pravilnom (predvidljivom) putanjom, s ciljem da dospiju što bliže toj ideji i da po mogućnosti istisnu druge planete. Izvan tog polja političke, ili bolje reći etnopolitičke gravitacije, nema ništa osim političke smrti. Ono što je porazno u svemu tome je da je područje djelovanja jedne od državotvornih ideja koje legitimiraju pojedinačnu političku stranku u tom prostoru uglavnom etnonacionalizirano, jer je, kako je pokazao Pejanović, etnoteritorijalizacija nešto što prirodno proističe iz takve vrste političkog organiziranja. Nacionalna stranka govori o naciji, a nacija podrazumijeva svoju teritoriju.

Tako čak i stranke koje za sebe tvrde da nisu "nacionalne", na ovako suženom, usmjerenom prostoru djelovanja, osiguranom Dejtonskim ustavom i zakonima, takvima postaju opsegom svoga djelovanja. To za posljedicu ima da se jedine prave političke borbe odvijaju unutar svakog od tih partikularnih etnopolitičkih gravitacionih polja, ali više ne na nivou cjelokupne države. Politička borba koja se tokom izbora vodi, dakle, više nije između pojedinih etnopolitičkih centara gravitacije na nivou BiH, premda jedno drugo koristi za opće, okvirne teme za političku mobilizaciju etničkog grupstva, nego jedino unutar svakog od tih centara ponaosob. Borba se vodi za poziciju centralne "državotvorne" stranke ili najjačeg garantora vitalnog nacionalnog interesa svoga naroda u naredne četiri godine. Ili, kako to u okvirima političke teorije opisuje Benjamin Reilly:

> Političke stranke u podijeljenim društvima su uglavnom etničke stranke, čiji su glasači uglavnom etnički glasači, koji nisu skloni da svoj glas daju članu suparničke grupe, kao što ni takve stranke nisu sklone da stječu povjerenje među glasačima suparničke grupe. Pod takvim okolnostima "polariziranog pluralizma" (...) izborna logika se mijenja od one konvergencije političkih pozicija ka jednoj politici ekstremne divergencije. Politika postaje centrifugalnom igrom. Bez umjerenih glasača, kompeticija za glasove dešava se na ekstremima, a ne unutar centra. Rezultat je jedan pojačano polariziran politički proces u kojem strateški poticaji za političare takmace za vlast njih usmjeravaju sve više prema pravcu djelovanja koji ohrabruje etničku netrpeljivost i razvijanje percepcije grupne nesigurnosti. Često je krajnji rezultat toga užasno nasilje unutar zajednice. Teoretičari tvrde da je od ključnog značaja za reguliranje etničkog konflikta promjena uslova koji ga ohrabruju uz pomoć alternativnog institucionalnog dizajna. (Reilly, 2001: 9-10)

Unutar tako polariziranog pluralizma i čestih centrifugalnih izbornih procesa, jedina transformacija političkog pluralizma koja se desila u proteklim decenijama bila je ta da prva nacionalna stranka iz 1990. godine nema ekskluzivitet predstavnika naroda, nego se ona određuje na izborima koji su po svojoj sadržini intraetnički i može je zamijeniti neka druga, isto tako nacionalno utemeljena stranka, i to ne svojim programom, nego političkim djelovanjem, pa je tako SNSD, isprva izvanjskom

intervencijom, a potom i izbornim putem detronizirao SDS s pijedestala zastupnika vitalnih nacionalnih interesa srpskog naroda, kao što je SzBiH detronizirala SDA u nekoliko navrata i slično. Tako da, ako uporedimo današnje stanje etničkog pluralizma s onim iz 1990. godine, jedina promjena koja se desila je svojevrsna "deboljševizacija", odnosno izgubio se monopol samo jedne, širokoobuhvatne nacionalne stranke u predstavljanju svoga kolektiva, i to ne u potpunosti, jer HDZ tu ulogu nije izgubio unutar hrvatskog nacionalnog bloka, dok je SNSD postao jedinom "legitimnom" strankom u srpskom bloku i nesmetano nastavio kvaziboljševički upravljati i vladati na svojoj teritoriji. Ono što je važno, naime, jedina politička spektralizacija koja se pod principom organiziranja na nacionalnoj osnovi odvija jest bliskost, odnosno udaljenost, ili bolje reći opća percepcija, stvorena kroz medije i propagandu, bliskosti, odnosno udaljenosti datog političkog subjekta od centralne "državotvorne" ideje. Tako su jedine prave političke borbe one koje se dešavaju unutar svakog od partikularnih etnopolitičkih gravitacionih polja, dok su sučeljavanja između lidera tih polja – u parlamentarnim raspravama, medijskom prostoru – više ritualna, performativna:

> U većini izbornih kampanja, naprimjer, političari koji se takmiče za poziciju imaju malo izgleda za dobitak, a daleko više za gubitak ako se uključe u pregovore sa svojim rivalima (...) učešće u dijalogu licem u lice s etničkim suparnicima lako se može karakterizirati kao izraz slabosti ili "prodaja" suprotstavljenom taboru. Etnički poduzetnici tada počinju "dizati cijenu" gurajući srednju političku poziciju dalje od umjerenog centra prema krajnostima, što postaje uobičajena praksa. Posljedice tog poteza mogu biti razorne: umjerene snage bivaju brzo preplavljene ekstremnim glasovima što vodi u tekući krug nasilja i odmazde – "upravo zato što je umjereni etnički centar često nesposoban da se održi pred centrifugalnim silama koje bivaju razularene usljed vatrene retorike etničkog šovinizma". (Reilly, Sisk, u Reilly, 2001: 9)

I dok imamo različite ideje, pa i elemente pravog političkog pluralizma, doduše bez klasičnog političkog spektra, unutar pojedinačnog etnonacionalnog bloka, vrlo malo ili bolje reći nimalo ideja, platformi, konkretnih poteza koji bi zasijecali preko pojedinačnih etnonacionalnih blokova nemamo, a to bi bilo potrebno ako smo zainteresirani za transformaciju pluralizma formiranog na etničkoj osnovi u interesni politički pluralizam, čija je, kako piše Pejanović, osnova građanin.

Ono po čemu se Mirko Pejanović razlikuje od velikog dijela istraživača našega podneblja je da pored detaljne analize problema on pokušava uobličiti i predložiti neke korisne ideje za njihovo prevazilaženje. Te ideje, međutim, nisu one radikalne, one koje dobro zvuče, koje su istinite, ali, zdravorazumski, praktično gledano, što je jedino relevantno za sferu političkog, nisu izvedive, neuvjerljive su čak i dok se izgovaraju, a kada se izgovore u eter, samo dodatno kompliciraju ionako kompliciranu političku sliku BiH. U zadatim okvirima etničkog parlamentarizma,

za početak, moguće je poduzeti male korake, koji bi u konačnici mogli polučiti velike rezultate, možda čak u vidu promjene ove cjelokupne političke paradigme. Pejanović, između ostalog, predlaže uvođenje "vanrednih izbora" kao važnog mehanizma protiv opstrukcija, ali i demokratizacije. On predlaže da onda "kada pobjedničke stranke ne formiraju vlast u predviđenom zakonskom roku", treba da "uslijedi raspisivanje vanrednih izbora i u entitetima i u državi" (Pejanović, 2023: 161). Suvišno je prisjećati se stalnih "talačkih kriza" u kojima pobjedničke političke elite znaju držati građane ove zemlje mjesecima, u vakumu bez kontinuiteta vlasti. Takva vrsta neodgovornosti ne treba od sada biti nagrađivana i ostajati nekažnjena. Upravo kroz instituciju vanrednih izbora građani bi imali priliku da, nakon višemjesečnog mrcvarenja i maltretiranja zapaljivim izjavama izabranih, njih prikladno sankcioniraju i kazne i svoj glas povjere nekom drugom.

Druga ideja vezana je za dizanje cenzusa za učešće političkih stranaka na izborima s 3 na 5%. Premda se prag od 3% čini poticajan za razbijanje partijskih monopola, poticajan za politički pluralizam, istovremeno uviđamo, iz jednog u drugi izborni krug, da politički prostor ove zemlje nije pluraliziran, pogotovo ne ovaj etnički parlamentarni sistem s karakteristikama koje smo ranije u tekstu izložili, nego je samo dodatno fragmentiran. S nižim izbornim pragom fragmentacija prerasta u apsurd. U zemlji čiji već fragmentirani izborni sistem naprosto ne dopušta mogućnost jasnog izbornog pobjednika izvan svog etničkog gravitacionog područja, ulazak manjih partija u političku arenu, osobito u kombinatoriku prilikom pregovora o uspostavi vlasti na kantonalnom, entitetskom i državnom nivou, dovodi do apsurdnih okolnosti da od jednog ili dva zastupnika manje partije zavisi cjelokupna konstrukcija većinske vlasti, što je izrugivanje glasačkoj volji većine građana i demokratiji kao takvoj. Funkcioniranje takve vlasti postaje zavisno od jednog ili dva čovjeka, udovoljavanja njihovim zahtjevima i trenutnim hirovima.

Pejanović također insistira na skeniranju glasačkih listića, s obzirom na porast općeg nepovjerenja građana prema cjelokupnom izbornom procesu. Brojni primjeri glasanja mrtvih, kupovine glasova, biračkih spiskova u kojima broj birača nadilazi ukupni broj stanovnika, bačene vreće s glasačkim listićima i slično samo ukazuju na ozbiljne dimenzije problema. Možda najvažnija i rekao bih dalekosežnija ideja za reformu izbornog zakonodavstva usmjerena je, kako piše Pejanović, na "ojačavanje građanskog interesnog pluralizma" (Pejanović, 2023: 161), ali ne odozgo prema dolje, već obrnuto, odozdo prema gore, naime od mjesne zajednice ili grupe mjesnih zajednica kao osnovne izborne jedinice, a ne općine. Mjesne zajednice već decenijama tavore u zapećku služeći uglavnom za kadrovske kombinatorike i trgovinu lokalnih pobjedničkih stranaka, otuđene od svojih sugrađana i njihovih stvarnih egzistencijalnih potreba. Međutim, upravo su one najbliže običnom građaninu i predstavljaju, samo ako se pravilno koriste, ulaz u sferu politike i političkog odlučivanja. Zato je u postojećoj konstelaciji odnosa važno ove kapije i mostove držati irelevantnim, zapuštenim, dalekim od pogleda običnih građana. A

da se upravo iz lokalnog okruženja, svoga kvarta, mogu pokrenuti politički procesi dokazuju nam ovih dana brojni zborovi građana u Srbiji, koji postaju ozbiljna platforma za promjenu političkog režima cijele zemlje. Kada govorimo o BiH, na ovom institucionalnom nivou, egzistencijalna politika naroda je najudaljenija, ustupajući mjesto egzistencijalnoj politici individualnih građana, čime postaje potencijalnom iskrom za buđenje demosa.

Literatura

Arendt, Hannah (1994) "What Remains? The Language Remains": A Conversation with Gunter Gaus, u: Kohn, Jerome (ur.) *Essays in Understanding 1930–1954. Hannah Arendt*, Schocken Books, New York, 1-24.

Gerard, Ralph W. (1948) The Rights of Mand. A Biological Approach, u: *Human Rights. Comments and interpretations*, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Paris, 209-214. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000155042.

Horowitz, Donald (2003) Electoral Systems: A Primer for Decision Makers, *Journal of Democracy*, Vol. 14, 115-127.

Maritain, Jacques (1948) Introduction, u: *Human Rights. Comments and interpretations*, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Paris, I-IX. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000155042.

Paine, Thomas (1945) *The Complete Writings of Thomas Paine*, The Citadel Press, New York.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Reilly, Benjamin (2001) *Democracy in Divided Societies. Electoral Engineering for Conflict Management*, Cambridge University Press, London.

UN (1948) *Human Rights. Comments and interpretations*, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Paris. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000155042

ETHNIC POLITICAL PLURALISM AND DISMANTLING OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Asim Mujkić
Corresponding Member
Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina
amujkic@anubih.ba
ORCID: 0000-0002-9677-8137

Abstract: Based on researches and texts of Mirko Pejanović on ethnic political pluralism, author investigates the beginning, development and consequences of one fundamentally flawed system of government, designed to permanently mobilize voters on ethnic basis, and thus producing animosity and conflict among citizens of Bosnia and Herzegovina and maintaining its hegemony. After the decision of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina in 1990 to cancel the ban on formation of political parties on ethnic basis, the entire new political space had been opened for the appearance of particular political organization that would articulate their political platforms on historical or mythical grievances. The conditions have been produced, as author suggests, for a specific model of ethnic parliamentarianism that set up foundations for any future political articulation and action.

Keywords: ethnonationalism, ethnic parliamentarianism, human rights

ANU BiH АНУ БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.05

MIRKO PEJANOVIĆ – DRŽAVNOPRAVNI MISLILAC I DRŽAVNIK

Zdravko Lučić
umirovljeni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet
z.lucic@pfsa.unsa.ba
ORCID: 0009-0002-8337-689X

Apstrakt: U radu autor pokušava dati svoj osvrt na nekoliko segmenata iz bogatog stvaralačkog opusa akademika Mirka Pejanovića. U svom znanstvenom radu Pejanović je najviše pažnje posvetio državi Bosni i Hercegovini, njenim povijesnim korijenima, aktualnim pitanjima njene transformacije i putevima daljnjeg razvoja. Posebnu cjelinu čine njegova istraživanja fenomena lokalne zajednice, lokalne samouprave i regionalnog ustrojstva zemlje. U svojim istraživanjima akademik Pejanović je dosegao do skrivenih dubina znanstvenih istina. Autor u ovom radu posebno naglašava državnički angažman Pejanovića kao člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, delegata u Parlamentu Federacije BiH, osnivača Srpskog građanskog vijeća i ukupnost javnopolitičkog djelovanja. U vrednosnim procjenama i ocjenama ga uspoređuje s Ciceronom iz vremena najviših dosega republikanskog uređenja antičkog Rima, dajući mu istinski zasluženu počast *pater patriae*.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, Bosna i Hercegovina, država, Ciceron, državnik, lokalna zajednica

Uvodne napomene

Kada sam dobio poziv da svojim skromnim prilogom dam doprinos u obilježavanju impozantnog jubileja – 80 godina rada i života akademika Mirka Pejanovića, bio sam pred velikom dilemom: šta reći i napisati o životnoj gromadi mog zavičajnog zemljaka. No ta dilema je vrlo kratko trajala jer mi je u misli došao Marko Tulije Ciceron i njegovo kolosalno djelo sa svim strukturnim elementima koje nalazimo

i u djelu akademika Pejanovića. Rimski mislilac Ciceron kao retoričar, pravnik i filozof u svojim je razmišljanjima stalno naglašavao da se učeni ljudi trebaju javno angažirati i da se ne smiju zatvarati u svoje skrovite akademske kutke. Očito je gospodin Pejanović čitav svoj životni put uskladio s ovom idejom. U Ciceronovom teorijsko-filozofskom segmentu njegovog velikog intelektualnog habitusa (*De legibus*, *De re publica*, *De finibus bonorum et malorum*, *De natura deorum*, *De oficiis*) saznajemo da je bio veliki borac za očuvanje rimskog republikanskog mješovitog državnog uređenja kao najoptimalnijeg do tada poznatog oblika države. Sličnu intelektualnu pojavu nalazimo i kod Pejanovića u njegovoj ljubavi i borbi za opstojnost i razvitak Bosne i Hercegovine.

Akademik Mirko Pejanović i država Bosna i Hercegovina

Glavninu svog intelektualno-znanstvenog opusa Pejanović je posvetio pitanjima vezanim za državu Bosnu i Hercegovinu. To se primjećuje već iz naslova njegovih najznačajnijih knjiga u kojima se fenomenu bosanskohercegovačke državnosti prilazi s najrazličitijih aspekata. Posebnu vrijednost u elaboriranju istraživačkih pitanja koju želimo naglasiti imaju historijska dimenzija i široka teorijsko-filozofska fundiranost autorovih pogleda i stavova. Njegove knjige pružaju cjelinu elaboracije najvažnijih društvenih procesa koji su bitno uticali na pravce razvoja političkog sistema Bosne i Hercegovine. Kao neposredni aktivni sudionik u ovim procesima autor ispoljava inventivnost spajanja teorijskog i praktičnog u punoj znanstvenoj fundiranosti. Njegove knjige bi trebale biti najbolji politički vodič u određivanju pravaca razvoja za nosioce javnih ovlašćenja. Harmonizacija društvenog stanja je moguća samo s nosiocima tolerancije, političke mudrosti i saznanjima modernih vizija razvoja.

Temelje moderne državnosti Bosne i Hercegovine Pejanović nalazi u Odlukama ZAVNOBiH-a prateći njeno državnopravno profiliranje kroz različite povijesne cjeline sve do današnjeg dana. Analizirajući političko-pravna razmišljanja akademika Pejanovića nailazimo na vrlo široku lepezu problemskih pitanja kao npr. historijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine, odluke ZAVNOBIH-a koje uvode ideju o ravnopravnosti građana i naroda kao model izgradnje multietničkog društva, državnost BiH u društveno-historijskom kontekstu, kultura međuetničke i međureligijske tolerancije, protivrječnosti razvoja parlamentarne demokratije.

Posebnu pažnju akademika Pejanovića privlačio je Dejtonski mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu. Njegove analize ovog dokumenta su znanstveno objektivne bez kakvih primjesa političkog voluntarizma. Autor ga ocjenjuje kao dokument koji potvrđuje državnopravni subjektivitet i kontinuitet Bosne i Hercegovine, a bosansko pitanje internacionalizira kao jedno od najsloženijih izazova svjetske političke zbilje.

Pejanović govori i o historijskim, kulturološkim, geopolitičkim i ustavno-zakonskim pretpostavkama uključivanja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Sudbinu Bosne i Hercegovine on neraskidivo povezuje s evropskim integracijskim procesima. Koncept Evropske unije i određenje državnosti Bosne i Hercegovine su podudarni i kompatibilni. Višenacionalna struktura je povijesna odrednica Bosne i Hercegovine i predstavlja evropsku paradigmu zajedničkog življenja. Pejanović je veliki poznavalac evropskih vrijednosti i analizirajući uporednopravnim metodom praksu pojedinih evropskih država pokušava trasirati puteve razvoja naše zajednice.

Posebnu pažnju akademik Pejanović posvećuje pitanjima iz ustavne problematike. Za njega ustavno pitanje nije samo akademsko-stručne naravi, niti isključivo političko, već mnogo šire društvenorazvojno pitanje. Analizirajući pretpostavke za oblikovanje konsenzusa o ustavnim reformama naglašava potrebu stvaranja široke proevropske političkoprogramske koalicije. Neophodno je izvršiti evropeizaciju dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine. Zbog složenosti političkog pluralizma u našoj zemlji kao mogući put se predlažu izmjene u pojedinim fazama. Iskorak po svakom pojedinom pitanju olakšava dobijanje jasnije slike za cjelovitost mogućih rješenja. Promjene Ustava su preduvjet za ulazak u Evropsku uniju. Neophodno je osigurati ustavnopravni status centralnih institucija države Bosne i Hercegovine (Predsjedništva, Parlamenta, Ustavnog suda BiH, Centralne banke). Ukazuje na složenost geopolitičkih pretpostavki i ulogu međunarodnog faktora u predstojećim ustavnim promjenama te neophodnost ostvarivanja političko-ustavne ravnopravnosti naroda u Bosni i Hercegovini. Pejanović ističe:

> Diskusija o reformi ustava u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju mora biti proširena na cjelovitu stručnu i političku raspravu, uz uključivanje civilnog društva, domaćih i međunarodnih eksperata, uvažavajući i mišljenja evropskih institucija (Evropske komisije, Evropskog parlamenta, Venecijanske komisije, Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope), u kojima se postojeći ustav Bosne i Hercegovine ocjenjuje antinomičnim i poziva na nužnost ustavne reforme. (Pejanović, 2015: 89)

Da bi se obezbijedila veća prohodnost pronalaženja puteva ustavnih promjena, prethodno je neophodno izvršiti promjene izbornog zakonodavstva jer smo jedina evropska zemlja koja zbog praznine u postojećem izbornom zakonu nemamo institut vanrednih izbora kao neophodnu pretpostavku za veću političku pokretljivost i izmjenu nosilaca retrogradnih političkih ideja. Pejanović to obrazlaže sljedećim riječima:

> Kao prva ideja javlja se nužnost ugradnje odredbe u izbornom zakonu o vanrednim izborima. To podrazumijeva da se u zakonu ograniči vrijeme na šest mjeseci u kome se vrši implementacija izbora. Kad pobjedničke stranke ne formiraju vlast u predviđenom zakonskom roku slijedi raspisivanje vanrednih izbora (...) Ovakva zakonska odredba će ukinuti monopol i neodgovornost stranaka da izbjegavaju sprovesti izborne rezultate. Osim toga ova odredba će dovesti do konsolidacije stranačkog sistema. Otpadaće

> stranke koje ne mogu ili neće da grade koalicione sporazume o formiranju parlamentarne većine. (Pejanović, 2023: 161)

Naravno da je akademik Pejanović dosta svoje intelektualne snage posvetio pitanjima strukture i razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini. U analizama različitih teorija klasifikacije modela i tipova demokratije polazi od antičkih mislilaca do modernih predstavnika političkopravne misli (Held, Hague, Harrop, Pavlović). Posebnu pažnju je posvećivao problemima moderne participativne demokratije. Analizirajući uzroke postojećeg kriznog stanja dolazi do zaključka da je u našoj političkoj stvarnosti demokratija pretvorena u partitokratiju. Model političkog upravljanja odvija se u partnerstvu vladajućih stranaka i otuđene moći partijskih lidera uz zanemarivanje i zaobilaženje predstavničkih organa vlasti sačinjenih od bezobrazno visoko plaćenih stranačkih poslušnika. Bosna i Hercegovina je nefunkcionalna i skupa država s trinaest parlamenata i vlada, gdje dvije trećine društvenog proizvoda ide za javnu potrošnju na administraciju. Pogubno je odsustvo koalicionih političkih programa na svim nivoima vlasti ovako složene države kao što je Bosna i Hercegovina. Vrijednost dijaloga je za Pejanovića nezamjenljiva. Kada govori o bauku nepostojanja konsenzusa o platformi predstojećih ustavnih promjena, akademik kao da polazi od Ciceronovih pogleda na univerzalni, općeniti konsenzus kao sredstvo saznanja božanskog *logosa* i samorazumljivosti primjene prirodnopravnih normi. Ljudskost – čovječnost se označava kao cjelokupna kulturna djelatnost ljudi. Naš autor vješto ujedinjuje svoje životno iskustvo s rezultatima filozofsko-političkih reminiscencija. Centralna nit i vodilja su platonovsko-aristotelovska određenja pravednosti kao najviše vrline koja svakome daje ono što mu pripada i koja poštuje jednakost svih. Filozofija je nauka o ljudskim stvarima i predstavlja spoj etike i politike. Vrlina dobrog vladara je da građane čini sretnim, a državnici mogu biti samo ljudi s velikim stručnim znanjima. Pejanović pri tome naglašava:

> Time se negira osnovni princip parlamentarne demokratije. Bit tog principa je da se slobodna i legitimna volja građana, iskazana na izborima davanjem povjerenja strankama, oblikuje koalicionim sporazumom pobjedničkih stranaka u parlamentu, sa javno proklamovanim programom društvenog ekonomskog razvoja. Tako parlament konstituiše svoju moć i ostvaruje je u odnosima političkog nadmetanja stranaka parlamentarne većine i stranaka opozicije. U tom kontekstu ostvaruje se parlamentarna demokratija kao moderno predstavništvo građana, i to u nekoliko uloga parlamenta: donosi zakone, bira vladu, vrši političku kontrolu nad radom vlade, potvrđuje odgovornost za oblikovanje opšteg interesa zajednice u ekonomskom i kulturnom razvoju. Zato parlament u zemljama razvijene demokratije ima najveću moć i najveću odgovornost za razvoj države. (Pejanović, 2015: 121)

Prijedloge za promjenu postojećeg stanja nudi kroz istraživački projekt o razvoju političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini. Značajno mjesto u ovim pitanjima Pejanović posvećuje i u cjelovitoj naučnoj studiji o nastanku i razvoju

ljudskih prava. Postavljajući pitanja sadašnjosti i političke budućnosti BiH i političkopravnih aspekata mogućnosti ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju, Pejanović se profilirao u nepokolebljivog borca za ljudska prava. Na tom putu je doživljavao dosta neugodnosti koje je on jedne prilike u našoj zajedničkoj večernjoj šetnji iskazao kroz riječi da je najteže biti prognanik u sopstvenoj domovini. Budućnost Bosne i Hercegovine uvijek posmatra u evropskim integracijama. Ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju znači mogućnost preveniranja opasnosti za ovu zemlju koja dolazi zbog promjene geopolitičkih kretanja u Evropi i svijetu.

Pejanović o lokalnoj i regionalnoj organizaciji države

Značajno mjesto u stvaralačkom opusu akademika Pejanovića svakako pripada problematici lokalnih i regionalnih zajednica i njihovih samouprava. Pejanović nam pruža široku historijsku elaboraciju ovih tema. Naravno da i u ovim pitanjima polazi od evropskih iskustava. Evropski koncept ustrojstva države zasniva se na tri nivoa vlasti: lokalnom, regionalnom i centralnom. Lokalne vlasti su u evropskim demokratskim državama najbliže građanima i za građanina su najvažnija struktura vlasti. Analizirajući evropska iskustva Pejanović naglašava:

> Polazimo od tri bitne spoznaje: a) sve zemlje članice Evropske unije imaju uspostavljenu i razvijenu regionalnu strukturu; b) Evropska unija svoj razvoj temelji na interesima država i regija; c) unutar Evropske unije postoji Komitet regija kao struktura koja oblikuje interese regija u koncipiranju politike regionalnog razvoja (...) U evropskom konceptu regije smatra se da je regija područje koje predstavlja zaokruženu geografsku cjelinu nastanjenu stanovništvom koje karakterišu određeni zajednički kulturni, istorijski, privredni, saobraćajni i drugi elementi. (Pejanović, 2015: 56)

Pred nas se postavlja zadatak usvajanja i realiziranja savremenih evropskih standarda u razvoju lokalne i regionalne samouprave. U svojim istraživanjima Pejanović polazi od Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, prema kojoj "lokalna samouprava podrazumijeva pravo i osposobljenost lokalnih vlasti da, u granicama zakona, regulišu i rukovode znatnim dijelom javnih poslova, na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva". Analizira i euroregije i pokušava naći poveznice s unutrašnjom strukturom državne zajednice. Dao je najveći doprinos kristaliziranju pojmova lokalna zajednica i lokalna samouprava te razvoju demokratskih oblika u lokalnim strukturama. U Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine nema razvijenog koncepta političko-ustavne pozicije gradova kao posebnih zajednica življenja. Također je neophodno primjenjivati uporednopravna iskustva modela organiziranja glavnih gradova. Neophodno je i široko poznavanje savremenih teorijskih stremljenja u participativnim demokratskim procesima u lokalnim zajednicama. Kao logičan slijed usko uz ovu problematiku Pejanović

se posvećuje istraživanjima demografske i migracijske problematike. U ovim istraživanjima dolazi do zaključaka da su percepcija političke nestabilnosti, lošeg ekonomskog stanja u zemlji i institucionalne neefikasnosti faktori koji najviše doprinose visokim tendencijama emigracija iz zemlje. Posebno treba naglasiti praktičan doprinos njegovih istraživanja u profiliranju organizacije pojedinih gradova na čije pozive se rado odazivao i nesebično prenosio znanja i iskustva.

U svojim gledanjima i analizama državnopravne stvarnosti Bosne i Hercegovine Pejanović polazi od Ciceronovog shvaćanja države u *De re publica 1, 39.* Prema riječima antičkog mislioca: "Država je dakle stvar naroda, a narod nije svaka i bilo kako sastavljena skupina ljudi, nego skupina mnoštva udružena prihvaćenjem prava zajedničkom korišću (...) A što je grad nego mnoštvo ljudi, povezano slogom (...) te da su ljudi stupili u zajednicu zato što ljudska narav izbjegava samoću i teži zajedništvu i druženju." (Lučić, 2006: 143) Ciceronova definicija države ima dosta sličnosti sa stoičkom definicijom helenističkog polisa. Pozadinu ovih pojmovnih određenja nalazimo u Aristotelovom učenju, prema kojem država ima osnovnu svrhu osigurati sretno i pravično življenje. U tome nalazimo zajedničku pripadnost *iustitia* i *utlitas*. Aristotel uči o pravednosti i pravičnosti u *Nikomahovoj etici*, gdje se pravičnost kao viša vrsta pravednosti stavlja nasuprot opće zakonske pravednosti, koja ne može biti pravedna za svaki pojedinačni slučaj. On razlikuje *iustitia distributiva* kao pravičnost koja dijeli društvena dobra prema vrijednosti ili zasluzi, te koja prema geometrijskoj proporciji omogućuje da zaslužniji i vredniji članovi društva u raspodjeli dobiju više. Na drugoj strani *iustitia commutativa* aritmetičkom proporcijom održava ravnotežu socijalnih dobara tako što se onome koji suviše ima oduzima onoliko koliko je iznosio gubitak onog koji je doživio nepravdu. Pravednost je determinirajući faktor koji stvara moralni zakon. Pravo ispunjeno pravednošću (*aequitas*) treba činiti osnov pravne države. Ciceron je ljude koji se identificiraju i svoj životni moto izjednačuju sa zakonitim državnim uređenjem nazivao državnicima. U cjelini posmatrane filozofsko-političko-državotvorne ideje akademika Pejanovića u svojim osnovama imaju antičku ukorijenjenost i s punim pravom ga možemo tretirati kao iskonskog državnika. U njegovoj osobi su se ujedinile političko iskustvo (*usus*) i povjerenje s teorijom (*studium discendi et doscendi*). On je centralni pojam pravednosti iz jednog filozofskog principa i duhovne norme modificirao u nit vodilju svakog političkog vođe uz stalno izražene napore redefiniranja ključnih javnopravnih koncepata. Kako su Cicerona s pravom nazivali učiteljem svih obrazovanih Rimljana, akademik Pejanović i njegovo djelo bi trebali postati učiteljem za naše aktualne nosioce javnih ovlašćenja.

Mirko Pejanović kao državnik

Prihvatajući Ciceronovo učenje o neophodnosti javnog angažmana svakog učenog čovjeka akademik Pejanović je čitav svoj život posvetio dobrobiti zajednice u kojoj živi i radi. Još kao student stavlja se u prve redove nosilaca i predvodnika

studentskih buntovnih zahtjeva iz 1968. godine kao prvih nagovještaja potrebe za demokratizacijom društvenog uređenja. Kao aktivista studentske organizacije postaje predsjednik Univerzitetskog odbora Saveza studenata Univerziteta u Sarajevu. Cjelokupnim svojim angažmanom će biti pripadnik centrifugalnih silnica javnopravno-političkog društvenog domena. Ostvario je respektabilnu akademsku karijeru koja mu je otvarala vrata javnog angažmana. Kao profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu bio je rukovodilac Odsjeka za politologiju, predavač na postdiplomskim i doktorskim studijama, dekan Fakulteta političkih nauka 2007–2012. godine, na Univerzitetu u Sarajevu je obnašao dužnost prorektora i člana Upravnog odbora, bio je nosilac i član mnogobrojnih istraživačkih projekata i mentor velikom broju magistranata i doktoranata.

U burnim vremenima disolucije nekadašnje Jugoslavije i ratnim dešavanjima u Bosni i Hercegovini profesor Pejanović će se naći u epicentru prelomnih povijesnih događanja. Nakon što su predstavnici srpskog naroda napustili Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, prema tadašnjim izbornim pravilima u sastav kolektivnog šefa države ulazi profesor Pejanović i daje krupan doprinos radu ovog organa u periodu od juna 1992. do septembra 1996. godine. Multietničko ratno Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine bilo je najbolji katalizator za očuvanje multietničke strukture Sarajeva kao glavnog grada, kao i cjelokupne države. Profesor Pejanović je bio jedan od vodećih autora u donošenju izuzetno važnog dokumenta Platforme o radu višenacionalnog i višestranačkog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uvjetima. Prvi Nacrt ovog dokumenta je izradio profesor Pejanović. Platforma Predsjedništva je imala programsko-politički i ustavnopravni karakter i bila je osnova za pridobijanje podrške međunarodne zajednice i internacionaliziranje bosanskohercegovačkog pitanja. U Platformu su inkorporirani principi i načela ZAVNOBiH-a kao temelja moderne državnosti Bosne i Hercegovine. Odranije su bili poznati stavovi profesora Pejanovića: "Svi oblici državnosti Bosne i Hercegovine, uključujući i budući status članice Evropske unije, svoju osnovu i korijen imaju u odlukama Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a i kontinuitetu razvoja državnosti Bosne i Hercegovine na ideji ZAVNOBiH-a." (Pejanović, 2015: 37). U ovom dokumentu je izražen jedinstveni stav u pogledu karaktera države koja se grčevito brani za svoju opstojnost.

> Radi se o tome da je država Bosna i Hercegovina u Platformi za rad Predsjedništva BiH u ratnim uslovima definisana na temelju savremenih demokratskih standarda egzistencije pravnih država u zemljama Evropske unije i viševiјekovnoj multikulturalnosti bosanskohercegovačke zajednice tri njena naroda koji su unutar Bosne i Hercegovine uspostavili i razvili svoj kulturni i nacionalni identitet (...) Unutrašnje ustrojstvo BiH, kao multikulturalne i multireligijske zajednice zasniva se na regionalnoj i lokalnoj samoupravi koja uvažava ekonomske, kulturne, istorijske i etničke kriterije. Ovim bi se rješenjem unutrašnjeg ustrojstva države

> Bosne i Hercegovine a koje bi bilo izvedeno na lokalnoj i regionalnoj samoupravi Bosna i Hercegovina približila modelima organizacije lokalne i regionalne samouprave u zemljama Evropske unije (...) U Platformi se izvodi i programski cilj: BiH ima poseban interes da postane ravnopravna članica Evropske zajednice. Time je Platforma za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima postala prvi državni programsko-politički dokument u kome se definiše interes države Bosna i Hercegovine da je njena politička budućnost u sticanju članstva u Evropskoj uniji. (Pejanović, 2015: 47-48)

Multietnički sastav i jedinstvo Predsjedništva Bosne i Hercegovine bili su osnov za pridobijanje povjerenja međunarodne zajednice prema konceptu države Bosne i Hercegovine i njenog historijskog multietničkog bića. Aktivni doprinos profesora Pejanovića u profiliranju i realiziranju principa Platforme najbolji je primjer ostvarivanja Platonovog ideala ostvarenja dobrobiti državnih zajednica kada su na njihovom čelu učeni ljudi koje je on nazivao filozofima. Pejanović je dobio priliku da u prelomnim povijesnim procesima kao kreator povijesnih zbivanja primjenjuje svoje bogato učeno znanje i iskustvo. Imao je osobne hrabrosti da se upusti u vrtloge najsloženijih procesa i na taj način postane neposredni kreator povijesnih zbivanja.

Kao član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Pejanović je bio uključen u dugotrajne i mnogobrojne mirovne pregovore kojima se pokušavala riješiti bosanskohercegovačka ratna tragedija. Prema njegovom shvaćanju na referendumu 1992. godine se glasalo za modernu evropsku Bosnu i Hercegovinu i svakim svojim činom je pokušavao pronalaziti puteve za ostvarenje tog koncepta. Bio je učesnik mirovnih pregovora u Ženevi i dao je krupan doprinos u ostvarenju međunarodnopravnog subjektiviteta naše države. Prema njegovim riječima:

> Čin međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine od Evropske unije i vodećih svjetskih sila označio je novo istorijsko doba u egzistenciji države Bosne i Hercegovine. To je doba njenog samostalnog i nezavisnog političkog razvoja unutar evropske zajednice država i naroda (...) Na činjenici da je Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine bilo višestranačko i višeetničko, da je Armija RBiH imala multietnički sastav pridobijeno je povjerenje vodećih sila u međunarodnoj zajednici prema konceptu države Bosne i Hercegovine, konceptu njene odbrane od uništavanja. (Pejanović, 2015: 51)

Kao osnivač i prvi predsjednik Srpskog građanskog vijeća – Pokreta za ravnopravnost 1994–2010. godine bio je glavni nosilac borbe za sticanje ustavne ravnopravnosti Srba u Federaciji Bosne i Hercegovine a aktivnosti ovog društvenog tijela su dale značajan doprinos za donošenje Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine iz 2000. godine o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru zemlje. Ideja vodilja akademika Pejanovića uvijek je bila o potpunoj ravnopravnosti svih naroda i građana kao biću opstojnosti Bosne i Hercegovine. Svojim znanstvenim

angažmanom dubinski prilazi problemima migracija, javnopolitčki se zalaže za povratak izbjeglica i obnovu multietničkog povjerenja.

Profesor Pejanović pokazuje stalnu spremnost da svojim znanstvenim i političkim autoritetom doprinosi razrješavanju i smirivanju konfliktnih situacija u našem društvu. Njegova riječ i stav imaju svoju težinu, a sadržajno predstavljaju siguran putokaz od etimologije korijena konflikta do njegovog potpunog rješavanja na dobrobit svih zainteresiranih. Nikada nije ustuknuo pred složenom društvenom problematikom, već uvijek daje jasne odgovore. Iz tih odgovora isijava sva složenost njegovih znanja o državnoj organizaciji u lančanoj poveznici od antičke preko srednjovjekovne do moderne filozofsko-pravne i političke svjetske misli. Pejanović ruši pregrade između pojedinih znanstvenih disciplina dovodeći ih u interakcijsku harmoniju. Naravno da su ove odlike dovele kako do zavidnog internacionalnog znanstvenog ugleda profesora Pejanovića, tako sigurno i do povećanja reputacijskog nivoa zemlje koju predstavlja.

Zaključak

Kada sagledamo sveukupnost angažmana akademika Mirka Pejanovića, nemoguće se oteti utisku divljenja grandioznosti njegovog životnog djela. Postojanost tolikog stupnja energije i u ovim poznim godinama svakako je zadivljujuća. Svoju energiju i znanje nesebično prenosi na mlađe kolege i studente kao nepresušni izvor motivacije za iznalaženje novih saznanja i iskustava. Posjeduje moć ubjeđivanja sagovornika u sopstvene kreativne sposobnosti i otklanjanje svih prepreka za uključivanja u stvaralačke procese. To se posebno može zapaziti u njegovim aktivnostima unutar ANUBiH u sprovođenju mnogobrojnih istraživačkih projekata. Njegove državničke ideje i aktivnosti svakako ne daju za pravo vrlo čestim paušalnim stavovima iz političkog diskursa kako intelektualna i znanstvena zajednica kod nas ne daje svoj glas i doprinos rješavanju aktualnih društvenih problema. Svim aktualnim nosiocima javnopolitičkih dužnosti treba odavde poručiti da čitaju djelo akademika Mirka Pejanovića.

Mirkovo djelo predstavlja harmoničan sklad elemenata njegove državničke filozofije, od teorijsko-političkih, psiholoških, etičkih pa do gnoseoloških učenja. On je istinski predstavnik kraljevske ili božanske nauke dijalektike baveći se genezom suštine državnopravnog bića države u kojoj je rođen i u kojoj je proveo svoj životni vijek. Ono što bismo posebno istakli ovom prilikom je dosljedno i nikada dovedeno u pitanje domoljublje akademika Pejanovića prema Bosni i Hercegovini. Njegove filozofsko-političke i državnopravne ideje, kao i neposredan kreativni državnički angažman, daju nam potpuno opravdanje za dodjelu počasnog naslova *pater patriae* Bosne i Hercegovine akademiku Pejanoviću.

Literatura

Klarić, Dragutin (2000) Pravednost kao temeljna vrijednost pojedinca i bit Platonove države, *Pravni vjesnik – Tromjesečni glasnik za pravne i društveno-humanističke znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku*, god. 16, br. 3–4, 267-275.

Lučić, Zdravko (2006) *Ciceron i prirodno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Lučić, Zdravko (2017) *Osnove evropskog privatnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Mayer-Maly, Theo (2001) *Rechtsphilosophie*, Wien – New York.

Pejanović, Mirko (1997) Međunarodna zajednica i država Bosna i Hercegovina, u: Imamović, Mustafa (ur.) *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i borba za njen opstanak 1992.–1995. godine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 155-160.

Pejanović, Mirko (1997) *Sadašnjost i politička budućnost Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005) Novo političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine kao pretpostavka integracije u Evropsku uniju, u: Droca, Veljko (ur.) *Bosna i Hercegovina pred izazovom evropske budućnosti i novog političkog ustrojstva*, Srpsko građansko vijeće – Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca – Hrvatsko narodno vijeće – Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99, Sarajevo, 68-75.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva, u: Cvitković, Ivan (ur.) *Reforma izbornog zakonodavstva Bosne i Hercegovine: zbornik radova*, Posebna izdanja CXCVIII, Odjeljenje društvenih nauka 17, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 227-238.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Perović, Slobodan (2004) Prirodno pravo kao neophodno svojstvo pravne države, *Pravna riječ – Časopis za pravnu teoriju i praksu*, god. I, br. 1, Banja Luka, 27-50.

ANU BiH АНУ БиХ

MIRKO PEJANOVIĆ – LEGAL THINKER AND STATESMAN

Zdravko Lučić
Retired Professor
University of Sarajevo – Faculty of Law
z.lucic@pfsa.unsa.ba
ORCID: 0009-0002-8337-689X

Abstract: In the paper, the author tries to give his overview of several segments from the rich creative oeuvre of the academician Mirko Pejanović. In his scientific work, Pejanović devoted the most attention to the state of Bosnia and Herzegovina, its historical roots, current issues of its transformation and ways of further development. A special whole is made up of his research into the phenomenon of local community, local self-government and regional organization of the country. In his research, Academician Pejanović reached the hidden depths of scientific truths. In this paper, the author particularly emphasizes Pejanović's political engagement as a member of the Presidency of Bosnia and Herzegovina, a delegate in the Parliament of the Federation of Bosnia and Herzegovina, the founder of the Serbian Civic Council and the totality of his public and political activities. In his evaluations, he compares him with Cicero from the time of the highest reaches of the republican system of ancient Rome, giving him the truly deserved honor *pater patriae*.

Keywords: Mirko Pejanović, Bosnia and Herzegovina, state, Cicero, statesman, local community

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.06

GEOPOLITIČKA OSNOVA IZGRADNJE DRŽAVE U POSTDEJTONSKOM PERIODU: OSVRT NA ISTRAŽIVANJA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Sead Turčalo
redovni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka
sead.turcalo@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-3577-6509

Apstrakt: Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. godine označio je prekretnicu u modernoj historiji Bosne i Hercegovine. Zaustavljanjem agresije i uspostavom novog ustavnopolitičkog okvira, Dejton je istovremeno očuvao međunarodnopravni kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine i uveo složenu unutrašnju strukturu s dva entiteta i više nivoa vlasti. Time je postavljen temelj za poslijeratnu izgradnju mira i državnih institucija, ali i kreiran sistem opterećen etničkom podjelom vlasti i složenim mehanizmima odlučivanja. Taj proces odvijao se unutar specifičnog geopolitičkog okvira isprepletenog globalnim uticajima i lokalnim etnopolitičkim vizijama.

Fokus ovog istraživanja je na analizi geopolitičke osnove izgradnje države u poslijeratnoj BiH, oslanjajući se prvenstveno na radove akademika Mirka Pejanovića u povodu 40 godina njegovog naučnog rada. Pejanović, kao istaknuti politolog i učesnik političkih procesa, između ostalog kao bivši član Predsjedništva Republike BiH, u svojim djelima detaljno analizira razvoj postdejtonske državnosti BiH.

Mirko Pejanović je svojim naučnim i javnim radom dao značajan doprinos rasvjetljavanju postdejtonskog razvoja Bosne i Hercegovine. Njegove analize obuhvataju ključne aspekte – od uloge Dejtonskog sporazuma kao temelja novog poretka, preko pitanja međunarodnog protektorata i izgradnje institucija, do strategije evropskih integracija i izazova demokratizacije u multietničkom kontekstu. U ovom dijelu rada prikazujemo i kritički razmatramo četiri tematska segmenta Pejanovićevog opusa koji su u direktnoj vezi s pojmom geopolitičke osnove izgradnje države: (1) koncepcija Dejtonskog sporazuma

kao geopolitičkog okvira, (2) institucionalni razvoj BiH pod međunarodnim nadzorom, (3) evropske integracije kao geopolitički cilj postdejtonske BiH te (4) demokratska konsolidacija u multietničkom društvu. Kroz ove teme nastojimo sagledati na koji način Pejanović interpretira i evaluira geopolitičke faktore u izgradnji države te kako se ti njegovi uvidi mogu reartikulirati unutar kritičko-geopolitičkog okvira – uzimajući u obzir i alternativne narative i "kodove" etnopolitičkih aktera. Kroz ovaj prikaz i kritičku reinterpretaciju Pejanovićevih radova, cilj nam je istaći njegov naučni doprinos razumijevanju izazova i perspektiva izgradnje države u savremenim geopolitičkim okolnostima.

Ključne riječi: geopolitika, kritička geopolitika, Dejtonski mirovni sporazum, međunarodna zajednica, postkonfliktna izgradnja države, evropske integracije, multietničko društvo, Mirko Pejanović

Uvod

Bosna i Hercegovina ušla je u postkonfliktni period krajem 1995. godine potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma, čime je okončana agresija 1992–1995. Uspostavljen je kompleksan državni okvir i ustavno uređenje koje je odredilo pravac izgradnje mira i demokratskih institucija u narednim decenijama. Taj pravac nije bio samo unutrašnje pitanje političkog dogovora domaćih aktera nego je u velikoj mjeri bio uslovljen i širim geopolitičkim okvirom, odnosno međunarodnim okolnostima i angažmanom vodećih svjetskih sila u Bosni i Hercegovini. Drugim riječima, postdejtonska izgradnja države odvijala se unutar specifične geopolitčke konstrukcije, to jest spoja unutrašnjih i vanjskih faktora koji su zajedno kreirali prostor za obnovu Bosne i Hercegovine. Geopolitička osnova izgradnje države u kontekstu ovog istraživanja podrazumijeva skup međunarodnih političkih, sigurnosnih i institucionalnih uslova, ali i diskursa moći i teritorije, koji su omogućili i oblikovali taj proces nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Ključnu ulogu igrale su Sjedinjene Američke Države i evropske sile okupljene u Kontaktnoj grupi, koje su posredovale u uspostavi mira i ostale neposredno uključene u implementaciju sporazuma. Istovremeno, unutrašnja politika u BiH ostala je opterećena naslijeđem ciljeva agresije i polarizacijom, što je proces izgradnje funkcionalne države činilo izazovnim i ovisnim o kontinuiranoj međunarodnoj podršci.

Već u ranim analizama postdejtonske BiH pojavili su se termini poput "međunarodni protektorat" ili "podijeljeni suverenitet" (Yannis, 2002: 264; Knaus, 2003: 61; Krasner, 2004: 1081), ukazujući na činjenicu da je suverenitet države u prvim godinama mira bio ograničen snažnom ulogom Visokog predstavnika s Bonskim ovlastima i međunarodnim mirovnim snagama itd. Paralelno, postepeno su definirani strateški ciljevi, integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

te u strateškim dokumentima i zakonu utemeljen, ali u političkim strukturama i javnosti polarizirajući cilj, članstvo u NATO. Ova dva cilja su postala istovremeno svojevrstan geopolitički putokaz za budućnost države i tačke trvenja unutar bosanskohercegovačke političke scene.

Kritička geopolitika naglašava da državotvorni procesi nisu neutralni: oni su isprepleteni s narativima i vizijama ključnih aktera o tome kakva Bosna i Hercegovina treba ili (ne) može biti. Tako su se unutar postdejtonskog okvira ispoljile etno-geopolitičke vizije budućnosti zemlje. Dok je za međunarodnu zajednicu i prodržavne snage Dejton predstavljao temelje obnove jedinstvene, multietničke države, dotle su pojedine nacionalističke elite tumačile taj okvir kao prelaznu fazu prema ostvarenju vlastitih etnoteritorijalnih projekata. Nakon neuspjeha maksimalističkih ratnih ciljeva podjele BiH, u miru su se pojavile sekundarne geopolitičke vizije usmjerene na konstituisanje "unutrašnjih domovina", to jeste entitetskih ili regionalnih prostora shvaćenih kao nacionalna teritorija unutar BiH (Turčalo, 2020). Te unutrašnje domovine možemo razumjeti kao etnoteritorijalističke projekte kojima se nastoji postići podudaranje između etničkog identiteta i određene teritorije, nakon što je propao pokušaj stvaranja etnički homogenih velikih država ratom (Turčalo, 2020). Drugim riječima, nova geopolitička realnost BiH sadrži paralelne procese, s jedne strane formalno izgradnju države, ali i tihe teritorijalne strategije etnopolitičkih elita koje nastoje učvrstiti vlastite "poludržavne" entitete kao trajne političke jedinice. U tom diskurzivnom sukobljavanju vizija, pojavljuju se i narativi o "Drugome". Svaki etnonacionalni projekt konstruira pripadnike drugih grupa kao prijetnju ili opozit, kako bi legitimisao vlastite teritorijalne aspiracije i mobilizirao podršku unutar svoje etničke baze (Kraske, 2017: 4). Sve to čini teorijski okvir u kojem promatramo Pejanovićeve analize.

Mirko Pejanović, kao ugledni politolog i akter bosanskohercegovačke političke scene, u svojim radovima detaljno je razmatrao poslijeratni razvoj BiH upravo kroz prizmu geopolitičkih okolnosti. Njegovi radovi pružaju dubinski uvid u to kako je Dejtonski mirovni sporazum postavio geopolitički okvir za izgradnju mira i državnih institucija, kako je međunarodna zajednica uticala na institucionalni razvoj BiH, kako su evropske integracije postale geopolitički cilj zemlje, te kako se odvijala i kako je usporavana i opstruirana demokratska konsolidacija u njenom multietničkom društvu (Pejanović, 2005; 2015; 2023).

Geopolitička osnova postdejtonske izgradnje države

Ono što u ovom radu određujemo kao geopolitičku osnovu jesu temeljne međunarodne i unutrašnje političke okolnosti, prostorne strukture i odnosi moći unutar kojih se odvija poslijeratna izgradnja države. Za Bosnu i Hercegovinu, tu osnovu prije svega određuje Dejtonski mirovni sporazum, ne samo kao mirovni ugovor već kao produkt globalnog konsenzusa velikih sila o budućnosti zemlje.

Dejton je, slikovito rečeno, uspostavio novi svjetski poredak na lokalnom nivou. Bosna i Hercegovina je nastavila kontinuitet kao međunarodno priznata, suverena država, ali s promijenjenom unutrašnjom strukturom – dva entiteta, Brčko distrikt, složeni mehanizmi odlučivanja – dizajniranom uz posredovanje stranih pregovarača i garancije velike petorke. Geopolitička osnova znači da su volja i interesi vodećih međunarodnih aktera ugrađeni u same temelje tog poretka. Akademik Pejanović naglašava upravo tu dimenziju, ističući da je Dejtonski sporazum geopolitički okvir unutar kojeg je ujedinjena volja ključnih svjetskih sila da se u BiH učvrsti mir i otpočne integracija zemlje u evropske i euroatlantske tokove: "Dejtonski mirovni sporazum predstavlja geopolitički okvir unutar koga su u Bosni i Hercegovini ujedinjeni volja i angažovanje vodećih svjetskih sila članica Kontaktne grupe da se učvrsti mir i izvede integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez" bilježi Pejanović (2020b). Drugim riječima, stabilnost i razvoj BiH nakon rata bili su osigurani kroz međunarodni okvir, prisustvo međunarodnih snaga IFOR/SFOR, ovlaštenja Visokog predstavnika da intervenira u domaćoj politici te perspektivu euroatlantskih integracija kao konačnog cilja.

Prema Pejanoviću (2020a), upravo je intenzivan angažman međunarodne zajednice i Evropske unije omogućio poslijeratnu izgradnju mira i demokratskih institucija BiH. Period do otprilike 2006. godine obilježila je relativna stabilizacija i izgradnja kapaciteta države, što Pejanović (2020c, 2023) djelimično pripisuje efikasnoj ulozi međunarodnih mehanizama upravljanja, uključujući i vojno prisustvo i civilnu implementaciju sporazuma kroz Ured visokog predstavnika. Bonske ovlasti visokog predstavnika korištene su kao sredstvo da se premoste etničke blokade u vlasti i ubrzaju reforme, od uvođenja jedinstvene valute i registarskih tablica do uspostave novih državnih institucija, državne granične službe, jedinstvene vojske i nametanja zakona potrebnih za funkcioniranje jedinstvenog tržišta i vladavine prava.

Ovi primjeri ilustriraju da je međunarodna zajednica bila suštinski "kohezivni faktor" bez kojeg bi BiH teško ostvarila i formalne atribute jedinstvene države u prvim godinama mira. Kroz Pejanovićevu (2010: 63-64) prizmu, geopolitička karakteristika postdejtonske BiH ogleda se upravo u činjenici da je BiH izgradnju svojih institucija započela kao međunarodni projekt mira. On ističe da je implementacija Dejtonskog sporazuma od početka zasnovana na učešću međunarodnih vojnih i civilnih snaga, uključujući OHR kao vrhovni autoritet tumačenja i primjene sporazuma (Pejanović, 2005: 61–62). Drugim riječima, suverenitet BiH nakon 1995. bio je limitiran konsenzusom Kontaktne grupe velikih sila koje su nadgledale mir. To je stvorilo paradoks modernog državotvornog procesa u BiH: dok se gradi demokratska država, ključni arbitri njenog političkog razvoja su stranci s eksplicitnim geostrateškim interesima da održe stabilnost na Balkanu. Pejanović ovakvo stanje ne posmatra nužno kao negativno, već kao realnost koju treba iskoristiti za dobrobit BiH, uz zalaganje da se međunarodni uticaj usmjeri ka jačanju domaćih institucija i približavanju BiH evropskim integracijama.

U teorijskom pogledu, slučaj BiH potvrđuje teze da poslijeratna "podjela suvereniteta" može biti nužna u nedostatku povjerenja među lokalnim akterima. BiH je formalno suverena, ali je njen Ustav dio međunarodnog ugovora (Aneks IV), a ključne odluke se godinama donose u saradnji ili pod pritiskom izvana.

Međunarodni faktor kao već spomenuti element geopolitičke osnove izgradnje države Pejanović (2010: 67) eksplicitno naziva internacionalizacijom bosansko-hercegovačke državnosti, odnosno procesom u kojem su izgradnja mira i državnih institucija u BiH integrisani u širi historijski proces evropskih integracija i u kojem su velike sile garanti i akteri promjene. Tako je državnost BiH postala dijelom geopolitičkog uticaja vodećih svjetskih sila na razvoj BiH. Ovo je ključna premisa za dalje razmatranje: nijedna značajna reforma u BiH nakon rata ne može se posmatrati izolirano od međunarodnog okvira koji ju je omogućio ili onemogućio.

Dejtonski sporazum kao geopolitički okvir izgradnje države

U Pejanovićevim (1999; 2005; 2010) radovima često se naglašava da Dejtonski mirovni sporazum nije samo pravni akt kojim je okončan rat nego i koncepcijski geopolitički okvir unutar kojeg se odvija poslijeratna izgradnja države. On Dejton posmatra kao rezultat saglasja velikih sila u specifičnom posthladnoratovskom trenutku historije, u eri SAD kao jedine preostale supersile i odlučnosti zapadnih zemalja da stabiliziraju Balkan. Dejton je postavio osnovne geopolitičke parametre, a to su mir, međunarodni nadzor, integracijski kurs, koji su omogućili Bosni i Hercegovini da opstane kao država i da započne put prema EU i NATO. U svojim naučnim radovima Pejanović (2020a; 2020b) detaljnije obrazlaže šta podrazumijeva pod geopolitičkim okvirom Dejtona. Prije svega, to je ujedinjenost volje međunarodnog faktora, ugrađena u sporazum. Taj međunarodni konsenzus garantovao je implementaciju sporazuma i spriječio njegovo podrivanje od strane lokalnih aktera sklonih nastavku sukoba ili secesije. Za Pejanovića, sam Dejtonski ustav (Aneks 4) odražava kompromis između građanskog principa i etničkog predstavljanja. On ga vidi kao dvojni identitet BiH: i država građana i država konstitutivnih naroda. Pozivanjem na ZAVNOBiH i druge historijske temelje, Pejanović argumentira da je takva dvostruka priroda državnosti potvrđena i u Dejtonu, što BiH čini specifičnim geopolitičkim entitetom koji balansira između dva principa (Pejanović, 1999; 2005; 2010; 2020a).

Smještajući Dejton u širi geopolitički kontekst, Pejanović implicitno brani mnoge njegove odredbe kao nužne kompromise pod patronatom međunarodne zajednice. Time, zapravo, on osporava česte teze da je Dejton "nametnut izvana" ili nepravedan. Naprotiv, on ga predstavlja kao spasonosni okvir koji je omogućio mir. Istovremeno, on naglašava da taj okvir nije nepromjenjiv. U više navrata ističe potrebu za ustavnim reformama koje bi unaprijedile funkcionalnost sistema u kasnijim fazama razvoja zemlje.

Pejanović smatra da su reforme moguće samo uz viziju domaćih elita i podršku međunarodnih faktora. Ovim stavom on sugerira da je prvobitni geopolitički okvir iz 1995. u velikoj mjeri iscrpljen bez daljih iskoraka. Sporazum je dao osnovu za mir i minimalnu funkcionalnost, ali dalja izgradnja države zahtijeva evoluciju tog okvira. To bi, prema njemu, mogla biti nova međunarodna konferencija ili barem aktivnije uključivanje EU/SAD u poslove ustavnih promjena.

Kritičari Pejanovićevog pristupa, posebno iz redova zagovornika radikalnijih etnoteritorijalnih rješenja, tvrde da međunarodni konsenzus oko BiH više nije onako čvrst kao 1995. te da je sam Dejton izvor disfunkcionalnosti. Pejanović (2006; 2017) na te kritike odgovara principijelno. On se konsekventno protivi rješenjima koja bi vodila daljoj teritorijalnoj etničkoj fragmentaciji Bosne i Hercegovine. Posebno odbacuje ideje o uspostavi etničkih "unutrašnjih domovina" (Turčalo, 2020) kroz dodatne entitete ili teritorijalnu reorganizaciju po isključivo nacionalnim linijama. Umjesto toga, kao što je navedeno, preferira koncept funkcionalne regionalizacije koja bi očuvala multietničnost u svim dijelovima zemlje (Pejanović, 2006). U suštini, Pejanovićev je stav da Dejton treba nadograđivati inkluzivnim reformama, a ne razgrađivati ga etnoteritorijalnim ekskluzivitetom. Taj stav je u suprotnosti s etno-geopolitičkim vizijama onih aktera koji BiH vide kao trajno podijeljenu na tri etničke "domovine" unutar labave zajednice ili teže potpunoj secesiji. Pejanović upozorava na to da bi takav rasplet značio poništenje same ideje multietničke BiH i vjerovatno trajnu nestabilnost.

Kao primjer njegove argumentacije protiv etnoteritorijalnih podjela može se navesti i njegov osvrt na prijedloge tzv. trećeg entiteta. On ističe da bi stvaranje etničkog entiteta ili bilo kakva slična monoetnička teritorijalna jedinica predstavljali opasan presedan, odnosno potvrđivanje logike da svaki narod mora imati "svoj" izdvojeni prostor. Nasuprot tome, Pejanović (2013) zagovara principe iz ZAVNOBiH-a i modernih evropskih povelja koje BiH vide kao zajednički prostor svih njenih građana. Njegovo uporno insistiranje na tome da su konstitutivni narodi ravnopravni na cijeloj teritoriji BiH i da entiteti ne mogu biti ekskluzivne etničke jedinice predstavlja važan normativni doprinos. Tim insistiranjem on se direktno suprotstavlja narativima o "nemogućoj državi" koji često dolaze iz nacionalističkih krugova, naročito iz entiteta Republika Srpska. Ti narativi, u kojima se BiH opisuje kao vještačka tvorevina osuđena na raspad, služe opravdavanju upravo onih etnoteritorijalnih projekata kojima se Pejanović protivi. Primjer takvog diskursa zabilježen je u analizama stanja nakon 1990-ih. Etničke stranke su zamijenile jednopartijski sistem, namećući volju uskih nacionalnih elita kao volju naroda, što je rezultiralo, kako Pejanović primjećuje, instrumentalizacijom moći i neracionalnom i neuspješnom državom BiH s tri odvojena izborna tijela i tri zasebna javna mnijenja. Upravo je ova dijagnoza BiH kao disfunkcionalne zbog etnonacionalizma srž narativa o "nemogućoj državi". Pejanović svojim radom nudi

antitezu: BiH nije nemoguća ako postoji međunarodni okvir i domaća vizija koji zajedno rade na njenoj integraciji.

Institucionalni razvoj BiH pod okriljem međunarodne zajednice

Period neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma obilježio je intenzivan razvoj institucija Bosne i Hercegovine, ali taj se razvoj odvijao pod snažnim okriljem međunarodne zajednice. Mirko Pejanović argumentira da su poslijeratna izgradnja mira i demokratskih struktura BiH bili mogući jedino zahvaljujući angažmanu međunarodne zajednice i EU. Za ilustraciju, mnoge institucije koje danas postoje na državnom nivou, od jedinstvenih Oružanih snaga BiH, preko Državnog suda i tužilaštva, Obavještajno-sigurnosne agencije, do Uprave za indirektno oporezivanje, uspostavljene su ili ojačane intervencijama Visokog predstavnika ili putem reformi vođenih međunarodnim misijama. Pejanović (2023) ističe da je ekonomski i politički razvoj BiH imao najuspješniji tok upravo dok su funkcionisale Bonske ovlasti OHR-a. U zenitu međunarodnog protektorata kasne 1990-e i rane 2000-e, visoki predstavnici poput Carlosa Westendorpa, Wolfganga Petritscha i Paddyja Ashdowna donijeli su stotine odluka kojima su "dograđivali" dejtonsku strukturu države. Pejanović te intervencije vidi u pozitivnom svjetlu, kao nužne korekcije koje su spriječile stagnaciju ili raspad sistema uslijed opstrukcija nacionalističkih elita. Kroz Pejanovićevu analizu provlači se teza da Bosna i Hercegovina bez međunarodne pomoći ne bi mogla u tako kratkom roku ostvariti potrebne iskorake ka funkcionalnoj državi. On podsjeća na to da je i sam Dejtonski sporazum kreiran voljom međunarodnih sila koje su osigurale mehanizme za njegovo provođenje, međunarodne vojne snage i civilnu upravu s posebnim ovlaštenjima. Drugim riječima, međunarodni protektorat nije bio tek posljedica Dejtona nego i njegova pretpostavka. Jedan od ključnih primjera koje Pejanović navodi je odluka Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda iz 2000. godine i njena implementacija 2002. godine. Tom odlukom je potvrđeno da su Bošnjaci, Hrvati i Srbi konstitutivni na cijeloj teritoriji BiH. Pejanović je smatra historijskom prekretnicom koju je omogućio spoj domaće inicijative, to jest apelacija Alije Izetbegovića, i međunarodne arbitraže, s obzirom na to da su strane sudije prevagnule u korist konstitutivnosti. Implementacija te odluke kroz amandmane na entitetske ustave 2002. provedena je također pod nadzorom Visokog predstavnika. Time je de jure okončana diskriminacija "ostalih" u dotadašnjim entitetskim ustavima, što je bio važan korak ka ravnopravnosti i reintegraciji zemlje. Pejanović ovakve promjene navodi kao primjer pozitivnog uticaja međunarodnog faktora na institucionalni razvoj BiH. Entiteti su na taj način, u njegovom uvidu, morali priznati multietnički karakter svoje strukture i prilagoditi se načelima ZAVNOBiH-a i dejtonskim obavezama.

Uprkos ovom pozitivnom pogledu na međunarodno djelovanje, koje nam nudi Pejanović, potrebno je ukazati na to da građani i domaći lideri često nisu internalizirali reforme kao "svoje", već nametnute, što je kasnije olakšalo otpor i

povratnu opstrukciju kada je međunarodni pritisak popustio. Pejanović je svjestan tih dilema, ali zagovara pragmatičan pristup: dok god domaći akteri nisu spremni ili sposobni postići dogovor u interesu funkcionalne države, međunarodna intervencija je opravdana, pa čak i poželjna. On kritikuje one snage koje uporno traže odlazak stranaca, istakavši da je takav stav "više nego slijep" jer BiH ne može doći do članstva u EU i NATO bez pomoći međunarodne zajednice. Ovim Pejanović poručuje da je uloga međunarodne zajednice i dalje potrebna, posebno u kontekstu integracija, te da je prerano za potpuno ukidanje protektoratskih mehanizama. Njegov stav reflektuje uvjerenje da su interesi međunarodne zajednice – stabilna, ujedinjena BiH integrisana u EU/NATO, istovremeno u skladu s interesima većine građana BiH, podsjećajući na već spomenutih 75% proevropski orijentisanih građana.

Može se reći da Pejanovićev pogled na međunarodnu zajednicu kombinira realizam i optimizam. Realističan je u ocjeni da bez vanjske pomoći BiH ne bi prevazišla najteže faze tranzicije, a optimističan u smislu da tu vanjsku pomoć vidi kao benignu, usmjerenu ka općem dobru, a ne kao "okupatorsku" silu. Naravno, i sam Pejanović bilježi da je bilo promašaja međunarodne uprave – neka nametnuta rješenja su kasnije opozvana ili su izazvala kontroverze – no on takve slučajeve rijetko stavlja u fokus svojih analiza. Kritičari bi istakli da međunarodni protektorat nije uspio izgraditi održivu kulturu kompromisa među domaćim elitama: čim je OHR smanjio aktivnosti, uslijedile su duboke političke krize (npr. kriza ustavne reforme 2006, zatim zastoji 2010–2014, pa ponovo od 2019. nadalje). To sugerira da su domaći akteri "naučili" oslanjati se na međunarodnog arbitra, umjesto da samostalno rješavaju sporove.

Institucionalni razvoj BiH pod međunarodnim uticajem može se posmatrati i kao dvosjekli mač. S jedne strane, Ured visokog predstavnika kao otjelovljenje tog uticaja je geopolitički konstrukt moći, odnosno manifestacija dominacije zapadne divizije međunarodne zajednice koja koupravlja suverenitetom BiH kako bi osigurala određeni ishod u vidu stabilne, multietničke države uklopljene u zapadni poredak. S druge strane, taj konstrukt je istovremeno bio i štit za Bosnu i Hercegovinu protiv lokalnih etnopolitičkih projekata razgradnje. Etnonacionalne elite, posebno u RS, često su koristile retoriku suvereniteta i antikolonijalizma kako bi delegitimirale strane intervencije. Diskurs "BiH kao protektorata" do danas je dio šireg narativa političkih struktura entiteta RS o obespravljenosti jedne zajednice, odnosno srpskog naroda u BiH, i nastojanja da se prikaže da BiH bez stranaca ne može opstati, čime se želi implicirati da je takva država neodrživa i da su alternativna rješenja poput jače autonomije ili čak secesije opravdana.

Pejanovićev rad nudi jak kontradiskurs. Upravo kontinuitet međunarodnog prisustva i podrške vidi se kao garanciju razvoja BiH, dok povlačenje stranaca, prema njemu, nosi rizik od dominacije separatističkih težnji i narativa o "nemogućoj državi". U tom svjetlu, Pejanović (2020c, 2023) argumentira da je međunarodno upravljani institucionalni razvoj, sa svim manama, ipak izgradio temelje bez kojih BiH danas

ne bi imala kapacitet ni perspektivu da se razvija. Paradoksalno, cilj tog procesa jest da se stvori situacija u kojoj takav uticaj više neće trebati, ali do tada, prema Pejanoviću, BiH mora ostati unutar ovog geopolitičkog okvira kako ne bi skliznula natrag u destabilizaciju.

Ako dejtonski geopolitički kompromis posmatramo kao određeni geopolitički kod, onda on istovremeno sadrži i ključno proturječje. Institucionalizirajući etničku moć, on je normalizirao narativ podjele kao osnov političkog života. Pejanović priznaje da Dejton nije svetinja i da je podložan promjenama. On često ističe nužnost ustavnih reformi kako bi se prevazišla disfunkcionalnost sadašnjeg uređenja, podsjećajući na neuspjeh Aprilskog paketa 2006. i druge pokušaje (Pejanović, 2020a). Po njemu, ustavne promjene moguće su jedino ako postoji vizija i saglasnost domaćih elita, uz podršku međunarodne zajednice. Kritičari, međutim, ukazuju na to da takav međunarodni konsenzus više nije čvrst kao 1995. Na primjer, uticaj Rusije danas često osporava odluke Visokog predstavnika, što ukazuje na eroziju nekada jedinstvene volje stranih aktera. Unutrašnja struktura uspostavljena Dejtonom također je na meti kritika da cementira etničke podjele i otežava normalizaciju demokratskog života. Pejanovićev stav tu je izričit: on se protivi svakom etnoteritorijalnom preuređenju BiH koje bi išlo izvan okvira multietničnosti. U njegovim radovima (Pejanović, 2010; 2015) on promovira koncept regionalizacije zasnovane na geografskim i ekonomskim kriterijima, umjesto etničkih, npr. podržava prijedloge o 12 ili 14 multietničkih regija/kantona umjesto sadašnja dva entiteta. Takav stav korespondira s njegovim uvjerenjem da je dejtonski geopolitički okvir zamišljen za integraciju zemlje kao konačni cilj, a ne za njenu novu fragmentaciju.

Suštinski Pejanovićev doprinos u ovom segmentu je u tome što je geopolitizirao priču o Dejtonu na konstruktivan način, pokazao da je sudbina BiH neraskidivo vezana za međunarodnu konstelaciju moći i interesa, ali i da ta zavisnost može biti iskorištena pozitivno za integraciju i razvoj, umjesto za dominaciju i podjelu. Njegova koncepcija Dejtona kao geopolitičkog okvira ostaje relevantna za današnju situaciju. BiH se i dalje nalazi unutar istog temeljnog okvira i svako narušavanje tog međunarodnog konsenzusa, kao što bi bilo naglo povlačenje OHR-a bez dogovorenih reformi, ili trajni zastoj u EU integracijama, moglo bi ozbiljno uzdrmati proces izgradnje države. Istovremeno, ključno pitanje ostaje kako nadograditi ili evoluirati postojeći geopolitički okvir da BiH postane funkcionalnija? Pejanović rješenje vidi u ustavnim reformama i dubljoj integraciji, što implicira potrebu za novim međunarodnim iskorakom ili barem obnovljenom strategijom za BiH, usmjerenom na jačanje unutrašnjeg konsenzusa umjesto etnoteritorijalnih podjela.

Euroatlantske integracije kao geopolitički cilj

Još od ranih poslijeratnih godina, integracija u Evropsku uniju i komplementarno u NATO definisani su kao strateški cilj Bosne i Hercegovine. Mirko Pejanović, među-

tim, ovaj cilj posmatra kroz geopolitičku prizmu, ne samo kao skup tehničkih reformi na putu ka članstvu nego kao suštinsko usmjerenje koje određuje dugoročnu geopolitičku pripadnost i sudbinu države. On često naglašava da je evropski put BiH zapravo nastavak projekta započetog Dejtonom. Ako je Dejton uspostavio mir i minimum zajedničkih institucija, evropske integracije trebaju osigurati njihov opstanak i prosperitet unutar šireg okvira Evropske unije. U jednoj analizi navodi da je integracija u EU u postdejtonskom vremenu strateški historijski projekt u prvim decenijama XXI stoljeća (Pejanović, 2013). Također ističe simbolički i praktični značaj prekretnica na tom putu, poput potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 2008, podnošenja aplikacije za članstvo 2016. te naročito obnovljene dinamike nakon 2015, kada je pokrenuta britansko-njemačka inicijativa za BiH. Sve to su tačke u kojima je, prema Pejanoviću, geopolitički kurs BiH potvrđen i ojačan.

Pejanovićev glavni argument jest da evropske integracije nisu samo vanjskopolitičko pitanje već instrument unutarnje stabilizacije i razvoja. On ukazuje na to da je nakon zastoja od 2009. do 2014. usljed unutarnjih političkih blokada upravo obnovljeni fokus na EU integracije od 2015. doveo do pozitivnog obrta u vidu predaje odgovora na Upitnik Evropske komisije, a konačno je 2022. dobila i status kandidata za članstvo. Pejanović te korake vidi kao dio geopolitičke brane protiv negativnih uticaja: "Dvije su komponente koje čine ovu branu: ubrzanje integracije u Evropsku uniju i uspostavljanje široke koalicije parlamentarnih stranaka za evropsku, demokratsku državu BiH" (Pejanović, 2020a). Njegovo često navođenje podatka da 75% građana podržava članstvo u EU, kao što smo spomenuli, Pejanović koristi da naglasi da integracije imaju ne samo geopolitički već i demokratski legitimitet te da predstavljaju volju većine građana. Taj bazični društveni konsenzus oko Evrope, smatra on, treba pretočiti i u političku koaliciju proevropskih snaga koja nadilazi etničke podjele.

S geopolitičkog stanovišta, Pejanović ističe i širi kontekst: integracija BiH u EU i NATO znači uključivanje u najuspješniji ekonomski, politički i sigurnosni poredak Evrope, čime BiH prestaje biti geopolitička "siva zona" ili područje potencijalnog sukoba na periferiji. On je svjestan da su balkanske "ničije zemlje" u prošlosti često bile poligon za uticaj vanevropskih sila ili regionalnih hegemonija; stoga članstvom u EU i NATO BiH zauzima svoje mjesto unutar zapadnog bloka vrijednosti i interesa. Ovdje on spaja geopolitički argument u vidu pripadnosti uređenom sistemu i sociološki argument reflektiran u životnim težnjama građana, kako bi osnažio tezu da su evropske integracije sudbinski važne za BiH.

Naravno, Pejanović (2023) ne gleda na evropski put bez prepoznavanja izazova i opasnosti na tom putu. Pored već spomenutih unutarnjih opstrukcija, upozorava na dva fenomena koja mogu ugroziti evropsku perspektivu, a to je masovno iseljavanje stanovništva i permanentno sukobljavanje vladajućih etnonacionalnih elita, što oboje može "dovesti do još većeg zaostajanja" BiH ka EU. Masovni odlazak radno sposobnih ljudi u razvijene zemlje EU smanjuje kapacitet društva da sprovodi

reforme, dok političke svađe i blokade blokiraju ispunjavanje uslova za integraciju. Tome se pridružuju i širi geopolitički faktori koje Pejanović spominje, a to su migrantska kriza 2015, jačanje autoritarnih uticaja, koji su izmijenili klimu u Evropi i učinili EU proširenje kompleksnijim procesom. Ti faktori su van domašaja BiH, ali utiču indirektno, tako što se na primjer smanjuje entuzijazam EU za proširenje usljed njenih unutarnjih problema, ili što Rusi utiču na pojedine lokalne političare koji podgrijavaju otpor prema NATO integraciji. Pejanović smatra da upravo zato treba ubrzati integracije dok postoji bilo kakva prilika, jer svako odlaganje ide na ruku antiintegracijskim snagama, kako unutar tako i izvan zemlje.

Pejanovićev entuzijazam za EU integracije ponekad zanemaruje dublje probleme unutar same EU ili mogućnost da BiH još dugo ostane "pred vratima" Unije. Čak i uz najbolju volju domaćih vlasti, proces pristupanja može potrajati deceniju ili dvije, a za to vrijeme geopolitičko okruženje može se znatno promijeniti. Postavlja se pitanje, šta ako EU, uprkos priči o proširenju kao geopolitičkoj nužnosti, ne bude spremna za prijem novih članica u dogledno vrijeme? Pejanović detaljno ne razmatra alternativne scenarije. Za njega održiva alternativa euroatlantskom putu prosto ne postoji.

Ipak, iz perspektive ideala za koje se Pejanović zalaže cijelim svojim radnim vijekom, a to je cjelovita, multietnička BiH u miru i napretku, EU i NATO doista nemaju pravu alternativu. U prilog tome govori i činjenica da su skoro sve reforme u BiH bile vođene ili motivirane upravo procesom približavanja EU ili usvajanjem određenih zakona kroz strukturirani dijalog s EU. Stoga njegov stav, iako izrazito optimističan, ima utemeljenje u dosadašnjoj praksi. Integracije su se pokazale kao glavni pokretač pozitivnih promjena.

Valja primijetiti i jednu implicitnu tezu u Pejanovićevim radovima, a to je da evropske integracije kao geopolitički narativ pružaju zajednički jezik i cilj svim etničkim zajednicama u BiH koji nijedan interni politički projekt nije uspio ponuditi. Dok su unutrašnji politički narativi često sukobljeni, narativ evropske budućnosti djeluje kao integrativni kod, barem na nivou deklarativne saglasnosti građana. EU perspektiva funkcionira kao "geopolitički imaginarij" koji većina stanovništva prihvata kao pozitivnu viziju, čak i dok se u praksi oko nje spore političke elite. Pejanović uspješno kapitalizira na tom imaginariju u svojim argumentima, što njegov rad čini ne samo analitičkim nego i normativno usmjerenim ka održavanju tog proevropskog konsenzusa. On time suprotstavlja pozitivni geopolitički narativ Bosne i Hercegovine kao buduće članice EU, stabilne i prosperitetne, onim negativnim narativima Bosne i Hercegovine kao neuspješne države, vječne zone konflikta, koje šire protivnici integracije. Narativi o "Drugome", bilo da se radi o predstavama EU kao birokratskog tutora ili o optuživanju drugih naroda unutar BiH za vlastite neuspjehe, prema Pejanoviću, gube snagu pred konkretnim perspektivama poboljšanja života koje nudi evropski put. U tom smislu, njegova vizija eurointegracija ima i važnu psihološko-političku ulogu, djeluje pomiriteljski i

motivirajuće unutar podijeljenog društva, nudeći cilj koji je iznad dnevnopolitičkih razmirica.

Demokratska konsolidacija u multietničkom društvu

Jedan od najizazovnijih aspekata postdejtonske izgradnje države jeste demokratska konsolidacija u kontekstu izrazito multietničkog društva. Mirko Pejanović (2005; 2013; 2015; 2018) u svojim radovima posvećuje veliku pažnju pitanju kako izgraditi stabilnu demokratsku politiku u tako kompleksnom društvu kakvo je bosanskohercegovačko. Njegov pristup ističe potrebu dvoznačnog razumijevanja političkog identiteta BiH, i kao zajednice građana i kao zajednice naroda, što smo već spomenuli. U praktičnom smislu, to znači da niti strogo građanska država niti čisti etnički federalizam ne mogu uspjeti; neophodna je sinteza principa građanske ravnopravnosti s principom kolektivne ravnopravnosti naroda. Pejanović (2005: 52-54) otvoreno kritizira dominaciju etničke politike koja je zavladala nakon 1990. godine. On ukazuje na to da je u BiH politička pripadnost istovremeno postala i nacionalna pripadnost, te da se građanski identitet sveo isključivo na etnički, što je pogubno za demokratiju. U radovima iz prvih poslijeratnih godina analizirao je uspon etničkih stranaka i zaključio da one po svom biću vode etničkim podjelama i teritorijalizaciji vlasti te ne mogu osigurati proces integracije bh. društva ni povratak izbjeglica (Pejanović, 2005). Ova ocjena odražava stvarnost da su etnonacionalne stranke, premda legitimno izabrane, imale sklonost fragmentiranju države po etničkim linijama, stvarajući paralelne institucije, entitetske "torove" i opstruirajući zajedničke politike. Pejanović stoga zagovara da se politički interesi moraju izvoditi iz volje građana i njihovih ekonomskih i socijalnih potreba, a ne isključivo iz pripadnosti nacionalnom kolektivu. Drugim riječima, on poziva na depolitizaciju etniciteta, odnosno da etnička pripadnost prestane biti jedina osnova političkog djelovanja.

U teorijskom pogledu, Pejanović često poseže za antifašističkom tradicijom BiH i zavnobihovskim naslijeđem da argumentira mogućnost i nužnost multietničke demokratske države. Podsjeća na to da je BiH rođena kao zemlja antifašističkog pokreta, gdje su ljudi različitih naroda zajedno izvojevali slobodu u Drugom svjetskom ratu, te da je u socijalističkom periodu BiH izgradila značajne moderne institucije na principima suživota. Ta historijska perspektiva služi mu kao dokaz da multietnički zajednički život ima duboke korijene koje ni rat nije potpuno uništio. Pejanović argumentira protiv teze da je bosansko društvo trajno i nepovratno etnički rascijepljeno, naprotiv, na terenu se, kada se normalizuju prilike, među običnim ljudima obnavljaju veze i povjerenje.

Središnji koncept koji Pejanović (2015) uvodi kada govori o demokratiji u multietničkoj BiH jest koncept "druge Bosne" ili "Druga Bosna". BiH, kaže on, ima "dvostruko samorazumijevanje", kao država jednakih građana i ravnopravnih

naroda. Problem nastaje kada se ta dva principa ne tretiraju jednako, već se jedan apsolutizira nauštrb drugog. Poslijeratna politička praksa, po njemu, pokazala je upravo to: etnički princip kroz dominaciju nacionalnih stranaka i etničkih mehanizama veta i gotovo je posve potisnuo građanski princip. Posljedice su opasne: ako se, primjerice, institut vitalnog nacionalnog interesa zloupotrebljava za blokiranje svake odluke koja "nije po volji" etnopolitičkim elitama, tada demokratska volja građana kao pojedinaca postaje talac kolektivnih mehanizama veta. Pejanović stoga poziva na racionalno definisanje onoga što zaista jeste vitalni nacionalni interes i njegovo ustavno ograničavanje, da bi se "ogromno polje političkog oslobodilo od etničke osnove" (Pejanović, 2010: 67; 2018). Ova ideja implicira konkretnu reformu: preciznije definisati kada konstitutivni narodi mogu koristiti veto, na primjer u Domu naroda, i spriječiti da se taj instrument koristi za pitanja koja nisu istinski egzistencijalna za identitet naroda. Drugim riječima, cilj je spriječiti da se svaki politički nesporazum pretvori u etnički sukob oko "vitalnog interesa", što trenutno koči i najosnovnije odluke. Pejanović tim prijedlogom nastoji vratiti fokus politike na opšte građanske interese, ekonomiju, socijalna pitanja, vladavinu prava, koji su zajednički svim građanima bez obzira na etničku pripadnost.

Pejanovićev pristup zagovara demokratizaciju kroz djelimičnu deetnizaciju politike, što je izuzetno zahtjevan poduhvat u BiH. Njegovi kritičari iz nacionalističkih krugova mogli bi reći da on zagovara unitarističku građansku državu, no to bi bilo pojednostavljivanje, jer on nigdje ne negira značaj konstitutivnih naroda niti traži ukidanje entiteta dekretom, već traži balans. Upravo je ravnoteža između građanskog i etničkog ključno mjesto njegovih analiza. Pejanovićev rad je vrijedan jer detaljno dokumentira šta se dešava kad te ravnoteže nema: BiH nakon 1990-ih navodi kao primjer pretjerane etnonacionalizacije politike, gdje su etničke stranke zamijenile jednopartijski model, ispoljavajući kolektivne interese nacije, a nacija postaje samo ono što nacionalna elita kaže da jest (Pejanović, 2005: 52; 2006). Rezultat je, kako on oštro navodi, instrumentalizacija vlasti i "neracionalna i neuspješna država BiH" s tri odvojena izborna tijela i tri zasebna javna mnijenja. Ovakva dijagnoza snažno oslikava zašto BiH tapka u mjestu u pogledu demokratske konsolidacije – izbori se često svode na "popis stanovništva" po etniji, umjesto na nadmetanje programa i ideja. Nacionalne stranke, nastavljajući da svoje zajednice drže u okovima straha od Drugih, proizvode atmosferu u kojoj su kompromis i zajedničko upravljanje predstavljeni kao izdaja vlastite grupe. Time se održava status quo zarobljene demokratije: formalno pluralističke, suštinski podijeljene i nefunkcionalne.

Pejanović ne nudi naivan ili jednostavan recept kako izaći iz tog začaranog kruga, ali implicira da je ključ u izgradnji nove političke kulture i institucionalnih aranžmana koji će spriječiti etnokratiju. Podržava određene reforme izbornog sistema koje bi, primjerice, uvele veći izborni prag da se ublaži "usitnjeni pluralizam" i etničko fragmentiranje političke scene te mogućnost prijevremenih izbora radi povećanja odgovornosti vlasti (Pejanović, 2015). Takve mjere ciljaju na jačanje funkcionalnosti

sistema, ali ne diraju direktno u etničku podjelu vlasti. S druge strane, Pejanović afirmiše i jačanje građanskog društva, ističući ulogu organizacija poput Kruga 99, VKBI, SGV, HNV, koje su se zalagale za multietničke principe. Navodi primjer zajedničke inicijative tih intelektualnih udruženja iz 1997. za ustavnu ravnopravnost naroda u BiH – prijedlog tzv. Alternative ustavne deklaracije, čime pokazuje da paralelno s institucionalnom borbom postoji i društvena borba za vrijednosti suživota i tolerancije (Pejanović, 2018).

U kontekstu Pejanovićevog doprinosa razumijevanju demokratske konsolidacije u BiH, treba reći da on možda nudi najkoherentnije i najkonzistentnije domaće zagovaranje multietničke demokratije kao jedinog održivog modela za zemlju. On ostaje pri viziji BiH kao integrirane, iako decentralizirane države, u kojoj će se politički život normalizirati kada etnicitet prestane biti jedina politička agenda. Njegovi kritičari s druge strane iz etnonacionalnih perspektiva tvrde da je takva BiH idealistička i da etnička podjela mora ostati osnova sistema jer odražava "realno stanje". Međutim, dosadašnje iskustvo, kako i on dokumentira, pokazuje da etnokratija vodi u blokadu i stagnaciju, a ne u konsolidaciju.

U tom smislu, Pejanovićev opominje šta se dešava kad se demokracija izrodi u vladavinu etničkih interesa i daje putokaz da je moguće zamisliti i graditi društvo gdje građanin, bez obzira na identitet, može ravnopravno učestvovati u vlasti, a gdje su kolektivna prava osigurana bez blokiranja države.

Posebno je značajno što Pejanović argumentaciju za svoju viziju multietničke demokratije ne temelji samo na moralnim ili idealističkim principima nego i na geopolitičkim i geokulturnim činjenicama. On implicitno poručuje da se održiva demokratija u BiH može izgraditi jedino ako se prevaziđu etnoteritorijalne mentalne mape koje su kreirane ratom i poslijeratnom segregacijom. Te mentalne mape, koje dijelom opslužuju i unutrašnje domovine zamišljene od nacionalista, predstavljaju BiH kao konglomerat odvojenih svjetova. Pejanović na njih odgovara empirijskim pokazateljima međusobne isprepletenosti i historijske koegzistencije bosanskohercegovačkih naroda. U njegovom diskursu odjekuje vjerovanje da je "druga Bosna" – ona integrisana, građanska, tolerantna – ne samo moguća nego i nužna i da se već naziru njene konture kroz sve inicijative i procese koji vraćaju fokus na zajednički interes građana. U tome se može prepoznati i refleksija kritičke geopolitike: diskursi o "Drugome" moraju biti razotkriveni kao politički instrumenti moći, a ne kao nepremostive kulturne datosti. Kada se "Drugi" prestane doživljavati isključivo kao prijetnja, prostor za demokratski dijalog i kompromis se automatski širi.

Pejanović ne idealizira brzinu ni lakoću tih promjena. On je svjestan dubine problema, ali njegov rad pruža smjernice za postepeno prevazilaženje etnopolitičkih blokada. Bilo da govori o izbornoj reformi, jačanju institucija, ulozi međunarodne zajednice ili građanskim inicijativama, u osnovi Pejanovićevih prijedloga leži jedna vizija: Bosna i Hercegovina kao demokratska zajednica koja će svoj kompleksni

identitet transformirati iz izvora konflikta u izvor bogatstva. Demokratska konsolidacija, u tom smislu, nije puki skup institucionalnih kriterija, nego dubinska transformacija političke kulture – proces koji iziskuje vrijeme, strpljenje i edukaciju novih generacija političkih aktera.

Zaključak

Analiza geopolitičke osnove izgradnje države u postdejtonskom periodu Bosne i Hercegovine pokazuje u kolikoj mjeri su unutrašnji procesi izgradnje mira, institucija i demokratije bili i ostali uslovljeni širim geopolitičkim okolnostima i vizijama. Dejtonski mirovni sporazum sam po sebi je proizvod međunarodnog konsenzusa i predstavlja okvir unutar kojeg je BiH rekonstituisana kao država sa specifičnim unutrašnjim uređenjem. U decenijama nakon rata, međunarodna zajednica kroz OHR, mirovne misije i EU inicijative odigrala je presudnu ulogu u stabilizaciji i institucionalnom razvoju zemlje. Paralelno, strateški cilj integracije u EU i NATO postavio je dugoročnu geopolitičku orijentaciju BiH ka Zapadu. Istovremeno, unutrašnja politička dinamika, opterećena etničkom podjelom i konkurentskim etno-geopolitičkim kodovima, usporila je demokratsku konsolidaciju, čineći BiH i dalje djelimično zavisnom od međunarodnog upravljanja i podrške.

U svjetlu istraživanja akademika Mirka Pejanovića, ovi opšti nalazi dobijaju jasnije konture i teorijsko utemeljenje. Pejanovićev rad predstavlja sveobuhvatan pogled na postdejtonsku BiH, istovremeno iz perspektive političara s iskustvom i naučnika analitičara. Njegova koncepcija dejtonskog geopolitičkog okvira naglašava da bez međunarodne volje i angažmana ne bi bilo ni mira ni obnovljene državnosti BiH u sadašnjem obliku. Kroz njegova djela saznajemo kako je međunarodna zajednica, uprkos kontroverzama, bila instrument izgradnje institucija i generator mnogih pozitivnih promjena. Pejanović nas podsjeća na to da je euroatlantska integracija logičan završetak tog procesa – cilj koji konsolidira državnost BiH i uklanja geopolitičke dileme o njenoj budućnosti. Također, svojim analizama etnopolitike pružio je snažnu kritiku postojećih deformacija demokratije u BiH, ali i nadu da se kroz povratak građanina u središte politike može postići istinska demokratska konsolidacija u multietničkom društvu.

Kritički osvrt na Pejanovićev doprinos pokazuje da on dosljedno zagovara određenu viziju BiH, viziju koja je multinacionalna, ali integrisana, i čvrsto ukotvljena u evropski poredak. Njegova argumentacija ponekad pretpostavlja dobronamjernost i kontinuiranost međunarodnog angažmana koju realnost ne garantuje uvijek. Dovoljno je pogledati promjenjive politike velikih sila ili unutrašnje krize EU. Ipak, alternativu toj viziji on ne vidi u etničkoj fragmentaciji, izolacionizmu ili trajnom tutorstvu, već u još snažnijem povezivanju BiH s demokratskim svijetom. U tome se ogleda i Pejanovićeva vjera u univerzalističke principe nasuprot partikularističkim narativima. On ne prihvata tezu da je BiH osuđena na vječni konflikt ili disfunkciju

zbog svoje etničke raznolikosti. Naprotiv, cijelim svojim opusom Pejanović pokazuje da upravo sinteza unutrašnjeg multietničkog konsenzusa i vanjskog geopolitičkog sidrišta kroz članstvo u EU i NATO predstavlja izlaz iz postdejtonske stagnacije.

Za savremene geopolitičke tokove, slučaj Bosne i Hercegovine ostaje poučan. On pokazuje da izgradnja države nakon konflikta nije samo puki domaći politički proces nego i geopolitički projekt. Bosna i Hercegovina je, možemo reći, još uvijek geopolitička konstrukcija u izgradnji, gdje se sukobljavaju različite vizije, od onih integrativnih koje je zastupao Pejanović, do onih etnoteritorijalnih koje zagovaraju de facto podjelu kroz koncept "unutrašnjih domovina". Stabilnost BiH više je puta bila na ispitu, ali je svaki put očuvana zahvaljujući kombinaciji unutrašnjih napora i vanjske podrške. U budućnosti, najveći izazov bit će postići da BiH postane samoodrživa demokratija, kako Pejanović kaže, "samoodrživa politička zajednica", koja više neće počivati na vanjskom uticaju, nego na unutrašnjem konsenzusu ukorijenjenom u evropskom kontekstu.

Pejanovićev naučni rad ostaje relevantan i kao mapa puta i kao upozorenje – mapa puta ka integraciji i konsolidaciji te upozorenje šta se dešava kada prevladaju narativi podjele i isključivosti. U konačnici, njegov optimizam uvjetovan kritičkom sviješću pruža nadu da se i najkompleksnije višeslojne države poput BiH mogu izgraditi kao stabilne, pravedne i funkcionalne zajednice, ukoliko se uloži napor da geopolitički konstrukti podupiru inkluziju umjesto segregacije, a "Drugi" prestane biti neprijatelj i postane susjed i sugrađanin.

ANU BiH АНУ БиХ

Literatura

Knaus, G. (2023) Lessons from Bosnia and Herzegovina: Travails of the European Raj, *Journal of Democracy*, god. 14, br. 3, 60-74.

Kraske, Marion (2017) State capture in the Balkans – l'état c'est nous!, u: *Perspectives Southeastern Europe: Captured States in the Balkans #4*, Heinrich Böll Stiftung, 2-4.

Krasner, Stephen D. (2004) The hole in the whole: Sovereignty, shared sovereignty, and international law, *Michigan Journal of International Law*, god. 25, br. 4, 1075-1100.

Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2006) Ideje za promjene političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik radova Znanstveni/naučni skup Daytonsko-pariški mirovni sporazum: deset godina poslije – stanje i perspektive, Mostar, 14. prosinca/decembra 2005. godine*, Organizacijski odbor za obilježavanje desete obljetnice Daytonsko-pariškog mirovnog sporazuma, Mostar, 71-79.

Pejanović, Mirko (2010) Društvene i političke pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tokom procesa integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LI, br. 3, 53-70.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2017) Bosna i Hercegovina i geopolitičke promjene u Evropi i svijetu na početku XXI stoljeća, *Tranzicija*, god. 19, br. 39, 1-13.

Pejanović, Mirko (2018) *The state of Bosnia and Herzegovina and democracy*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2020a) 25 godina Daytonskog mirovnog sporazuma: Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u EU, *Ifimes*. https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/25-godina-daytonskog-mirovnog-sporazuma-pretpostavke-ubrzanja-integracije-bosne-i-hercegovine-u-eu/4690?page=18

Pejanović, Mirko (2020b) Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu, *IFIMES*. https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/drustveno-istorijski-kontekst-opstojnosti-i-razvoja-drzave-bosne-i-hercegovine-u-postdejtonskom-vremenu/4542?page=22

Pejanović, Mirko (2020c). Srebrenica je planetarno pitanje, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 61 (1), 129-132.

Pejanović, Mirko (2020d) Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LII, br. 2, 69-89.

Pejanović, Mirko (2022a). Značaj istraživanja istorijskog procesa revaloriziranja nacionalnog identiteta Muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji (1956–1971), *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 63 (3), 115-121.

Pejanović, Mirko (2023) Intervju: "BiH ne može doći do EU i NATO-a bez podrške međunarodne zajednice", Federalna TV – Rezime, 2. 5. 2023.

Pejanović, Mirko (ur.) (2022b) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Sadiković, Elmir; Pejanović Mirko (ur.) (2022) *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja CCV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2, ANUBiH, Sarajevo.

Turčalo, Sead (2020) Geopolitička konstrukcija unutrašnjih domovina u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, *Dijalog: Časopis za filozofiju i društvenu teoriju*, br. 3–4, 101-116.

Yannis, A. (2002) The creation and politics of international protectorates in the Balkans: Bridges over troubled waters, *Journal of International Relations and Development*, god. 5, br. 3, 258-274.

THE GEOPOLITICAL BASIS OF STATE BUILDING IN THE POST-DAYTON PERIOD: A REVIEW OF THE RESEARCH OF ACADEMIC MIRKO PEJANOVIĆ

Sead Turčalo
Full Professor
University of Sarajevo – Faculty of Political Sciences
sead.turcalo@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-3577-6509

Abstract: The Dayton Peace Agreement of 1995 marked a turning point in the modern history of Bosnia and Herzegovina. By stopping the aggression and establishing a new constitutional and political framework, Dayton simultaneously preserved the international and legal continuity of the statehood of Bosnia and Herzegovina and introduced a complex internal structure with two entities and multiple levels of government. This laid the foundation for post-war peacebuilding and state institutions, but also created a system burdened by ethnic division of power and complex decision-making mechanisms. This process took place within a specific geopolitical framework intertwined with global influences and local ethnopolitical visions.

The focus of this research is on the analysis of the geopolitical basis of state building in post-war BIH, relying primarily on the works of academician Mirko Pejanović on the occasion of 40 years of his scientific work. Pejanović, as a prominent political scientist and participant in political processes, including as a former member of the Presidency of the Republic of BIH, in his works analyzes in detail the development of post-Dayton statehood in BIH.

Mirko Pejanović, through his scientific and public work, has made a significant contribution to shedding light on the post-Dayton development of Bosnia and Herzegovina. His analyses cover key aspects – from the role of the Dayton Agreement as the foundation of a new order, through the issue of international protectorate and institution building, to the strategy of European integration and the challenges of democratization in a multiethnic context. In this part of the paper, we present and critically discuss four thematic segments of Pejanović's oeuvre that are directly related to the concept of the geopolitical basis of state building: (1) the concept of the Dayton Agreement as a geopolitical framework, (2) the institutional development of BIH under international supervision, (3) European integration as a geopolitical goal of post-Dayton BIH, and (4) democratic consolidation in a multiethnic society. Through these topics, we seek to see how Pejanović interprets and evaluates

geopolitical factors in state building, and how his insights can be rearticulated within a critical-geopolitical framework – taking into account alternative narratives and "codes" of ethnopolitical actors. Through this review and critical reinterpretation of Pejanović's works, we aim to highlight his scientific contribution to understanding the challenges and perspectives of state building in contemporary geopolitical circumstances.

Keywords: geopolitics, critical geopolitics, Dayton Peace Agreement, international community, post-conflict state-building, European integration, multiethnic society, Mirko Pejanović

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.07

POLITIČKI PLURALIZAM U NAUČNOM RADU AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Neven Anđelić
profesor
Regent's University, London
andjelicn@regents.ac.uk
ORCID: 0000-0003-1237-5662

Apstrakt: Naučni rad akademika Mirka Pejanovića detaljno istražuje politički pluralizam u Bosni i Hercegovini kroz integrisanu analizu njegovih teoretskih postavki, empirijskih nalaza i interdisciplinarnih uvida. Djelo je strukturirano po studijama i esejima koji hronološki prate razvoj države, od ZAVNOBiH-a, preko federalnog perioda Jugoslavije, do tranzicijskih izazova nakon Daytona. Poseban naglasak stavlja na strukturne probleme partitokracije i dominacije etnički profilisanih stranaka, kao i na potencijal lokalne samouprave za izgradnju funkcionalnog pluralizma i građanske demokratije. Pejanović zalaganjem za evropske integracije i reforme nudi inovativne prijedloge za unapređenje ustavnog i političkog sistema. Ovaj rad, kroz kombinaciju historijske analize i praktičnih prijedloga, predstavlja ključni doprinos razumijevanju izazova i mogućnosti savremene Bosne i Hercegovine, zaključuje se u pregledu opusa akademika Pejanovića.

Ključne riječi: akademik Mirko Pejanović, politički pluralizam, Bosna i Hercegovina, građanska demokratija

Uvod u centralne teme opusa akademika Pejanovića

Detaljnija recenzija djela akademika Mirka Pejanovića, s akcentom na politički pluralizam, zahtijeva integrisanu analizu njegovih najvažnijih teoretskih koordinata, empirijskih izvoda, interdisciplinarnih uvida i praktičnih preporuka kroz njegov višedecenijski rad u i o Bosni i Hercegovini. U svojem prvom dijelu ovaj tekst analiza uporišno je strukturiran po Pejanovićevoj knjizi *Eseji o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, ali obuhvata i druge radove koje problematizuju

ishodišta, razvoj i ograničenja političkog pluralizma u BiH, s kritičkim osvrtom na strukturne kontradikcije, mogućnosti reformi i evropske integracije.

Eseji o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine su na neki način sabrana djela u sažetom obliku čija je važnost potvrđena i prijevodom na engleski jezik ovog značajnog štiva. Posebnost trećeg izdanja je očita već na početku autorovom dedikacijom idejama i odlukama delegata prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine). Ovime se pažnja čitalaštva upućuje ne samo na ideološke osnove akademika Pejanovića koje su tokom cijele karijere bile na političkoj ljevici, već to pronicljivije sugeriše fundamentalne vrijednosti ZAVNOBiH-a koje su usklađene s kasnijim idejama u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, osnovama pluralizma mišljenja i djelovanja, idejama socijalne pravde i jednakosti građanstva i nacija. Dakle, moguće je ustanoviti iz same dedikacije ove grupe eseja, ogleda, mišljenja i osnovna individualna, profesionalna i akademska opredjeljenja Mirka Pejanovića. Njegov sveobuhvatan, tematski strukturiran naučni rad hronološki prati, ispituje i interpretira historijski i politički put Bosne i Hercegovine u dvadesetom i dvadeset prvom vijeku. Djelo spaja istraživačke studije, članke i intervjue napisane tokom kraja dvadesetog i početkom dvadesetprvog vijeka s posebnim značajem u studijama i kritičkim refleksijama o postdejtonskom periodu, dakle savremenoj Bosni i Hercegovini.

Metodološki okvir i struktura djela

Radovi Mirka Pejanovića zasnovani su na metodološkoj raznolikosti koja integrira ustavno pravo, politologiju, historiju i komparativne studije. Pejanović koristi historijsku metodu za analizu višeslojnosti državnosti Bosne i Hercegovine, kombinovanu s empirijskim i kvalitativnim istraživanjima političkih institucija, dok komparativni pristup omogućava poređenje s tranzicijskim i etabliranim evropskim demokratijama.

Interdisciplinarnost se ogleda kroz povezivanje ustavnopravnih analiza sa savremenim teorijama participativne demokratije, preispitivanjem mogućnosti građanskog angažmana u okvirima lokalne samouprave i analizom primjene klasičnih i savremenih demokratskih teorija koje se, recimo, mogu naći u djelima globalno bitnih i poznatih autora poput Alexisa Tocquevilla, tokom devetnaestog vijeka, ili Roberta Dahla u dvadesetom i dvadesetprvom. U Pejanovićevom opusu vrlo je bitno fokusiranje, njegovo istraživanje i analiza lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini kroz različite političke sisteme i režime kroz koje je zemlja prolazila.

Teško je pronaći autora koji je s većom strašću proučavao i ukazivao kroz svoje tematske radove na mogućnosti primjene pluralizma kroz lokalnu samoupravu, čak i kada to vladajući politički režimi nisu eksplicitno podržavali. Dakle, iz Pejanovićevog rada vidljivo je da lokalna samouprava označava srž postizanja

razumijevanja različitih interesa. Ovo raskršće ideja na nižim nivoima vlasti omogućuje približavanja konceptu direktne demokratije koji je historijski i praktično de facto neostvariv, ali koji ne treba odbaciti kao neželjenu ideju. U tome je osnova ponude analiza i studija da se pronađe forma za omogućivanje široke razmjene ideja kroz razuđenu indirektnu demokratiju, čime se pluralizam ideja i politika najlakše ostvaruje na nivou lokalne samouprave. U ovakvim konceptima, analizama i kritikama posebna je vrijednost Pejanovićevog naučnog rada.

Značajnu pažnju Pejanović posvećuje fenomenima lokalne samouprave i participacije kao potencijalu za autentičnu demokratizaciju i jačanje istinskog pluralizma. Ova dimenzija rada ističe da lokalni nivo često pokazuje veću sklonost međunacionalnoj saradnji i građanskom angažmanu nego što je to slučaj na državnom nivou, a efikasna lokalna uprava, autor zaključuje, može biti osnova za razvoj demokratske političke kulture.

Historijski temelji i razvoj političkog pluralizma

Temeljni narativ Pejanovićevih radova uspostavlja kontinuitet bosanske državnosti od osnivačkih odluka ZAVNOBiH-a iz 1943. godine, od kojih izdvaja koncept građanske jednakosti i multietničkog karaktera. Ova ustavna matrica preživljava i transformacije – od federalne jedinice unutar Jugoslavije, kroz uvođenje višestranačja 1990. godine, referenduma o nezavisnosti 1992. i rata iz kojeg nastaje savremena država ustanovljena Dejtonskim sporazumom.

U svojem radu, Pejanović smješta savremenu Bosnu i Hercegovinu unutar višestoljetnog narativa geopolitičkih nedaća i otpornosti. Savremenu državu u Bosni i Hercegovini nije moguće razumjeti, naglašava akademik Pejanović, bez poznavanja strukture i društva tokom federalne Jugoslavije. Stoga je i u ovom vidu važnost pristupa koji Pejanović iskazuje već decenijama. On istražuje federalističku viziju Josipa Broza Tita i Komunističke partije, antifašističke pokrete iz Drugog svjetskog rata i ključne sastanke ZAVNOBiH-a, koji su obnovili državnost Bosne i Hercegovine te je učvrstili kao dom ravnopravnih naroda – Bošnjaka, Hrvata, Srba i drugih. Ova osnova uokviruje Pejanovićev argument da trajni multietnički karakter Bosne i Hercegovine nije samo proizvod ratne nužde već i namjerni ustavni princip ponovo potvrđen u ključnim historijskim trenucima.

Pejanovićev magnum opus, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, pruža opsežnu analizu razvoja državnosti Bosne i Hercegovine. Rad uspostavlja historijski kontinuitet bosanskohercegovačke državnosti od osnivačkih odluka ZAVNOBiH-a iz 1943. godine kroz savremeni ustavni okvir. Autor prati pet glavnih historijskih prekretnica koje su oblikovale modernu Bosnu i Hercegovinu: obnova državnosti unutar jugoslavenske federacije (1943–1945), njenu implementaciju tokom socijalističke Jugoslavije, uvođenje političkog pluralizma (1990), postizanje suverene nezavisnosti (1992) i uspostavljanje mira kroz Dejtonski sporazum (1995).

Rad pokazuje da Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a u Mrkonjić-Gradu 25. novembra 1943. godine nije bila samo ratna administrativna odluka već temeljni čin izgradnje države koji je uspostavio Bosnu i Hercegovinu kao "državu njenih građana i ravnopravnih naroda – bošnjačkog (tada muslimanskog), srpskog i hrvatskog". Ovaj princip građanske jednakosti i multietničkog karaktera postao je ustavni temelj koji će opstati kroz različite političke transformacije.

Njegovi radovi detaljno analiziraju referendum iz 1992. godine kao demokratski vrhunac izražene volje građana, s naglašenom multietničkom vizijom i visokim legitimitetom procesa. Naglasak je na tome da pluralizam nije puka formalnost, već izraz duboko ukorijenjenih historijskih i ustavnih vrijednosti, na što je još ZAVNOBiH ukazao. Naučni skepticizam i kritička analiza su neophodni u studijama o referendumima, njihovoj praksi i ostvarenju slobodnog mišljenja. Tokom perioda snažnih društvenih diferencijacija i polarizacija, ovaj element nije u potpunosti iscrpljen u bosanskohercegovačkim javnim debatama generalno, iako su rijetki naučnici, kao i Pejanović među njima, kritičkim opservacijama doprinijeli pluralizmu pogleda na relativno blizak dio nacionalne istorije.

Strukturalni izazovi pluralizma: partitokracija i etnički model

Jedan od centralnih motiva Pejanovićevih analiza je identifikacija i kritika partitokratskog modela upravljanja koji nastaje kao posljedica dominacije etnički zasnovanih stranaka nakon uvođenja višestranačja (SDA, HDZ BiH, SDS). Umjesto funkcionalnog pluralizma i koalicijskih sporazuma, Pejanović sagledava i kritički analizira, dolazi do partnerskog dogovaranja stranaka koje marginalizira parlamentarne procese i reducira interes građana na kolektivni, etnički okvir. On je u više svojih djela, javnih istupa i intervjua ukazivao na ove probleme koji onemogućavaju vladavinu prava, podrivaju osnovne demokratske principe, negiraju neka ljudska prava i u suprotnosti su s osnovama državnosti Bosne i Hercegovine utemeljenim, kako Pejanović tokom svoje profesionalne historije uporno ukazuje, na odlukama ZAVNOBiH-a.

Akademik Pejanović upozorava na to da ovaj model tripartitne etničke vlasti nije samo prepreka izgradnji funkcionalne demokratije već produkuje kontinuirani demokratski deficit i institucionalnu fragmentaciju. Nedostatak koherentne koalicione politike i centralizacija odlučivanja u rukama stranačkih lidera uzrokuje zaustavljanje ključnih institucionalnih reformi, naročito u domenu ustavnih promjena i evropskih integracija. Eksterni faktori, poput Evropske unije i generalno predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, doprinose narušavanju vrijednosti demokratskog društva birajući dijaloge s partijskim vođama, a ne parlamentarnim predstavnicima, tako direktno urušavajući demokratske principe zbog kojih su eksterni faktori primarno i uključeni u postkonfliktnu Bosnu i Hercegovinu. Deinstitucionalizacija je na djelu u Bosni i Hercegovini već decenijama, što je napadno uočljivo iz Pejanovićevih ogleda i kritika.

Najkritičniji elementi naučnog rada odnose se na uporne strukturne izazove etnički zasnovanog političkog pluralizma. Kroz empirijske dokaze i komparativne analize, u kojima Pejanović frekventno analizira i domete Slovenije, autor dijagnosticira nedostatke bosanskohercegovačkog stranačkog sistema – posebno odsustvo koalicionih sporazuma i dominaciju "partnerskog" upravljanja među etničkim strankama (SDA, HDZ, SDS, kasnije SNSD), što je dovelo do onoga što se opisuje kao "partitokratija" ili podređivanje parlamentarne vlasti stranačkim elitama. Ovaj model, tvrdi on, ometao je konsenzus o ključnim reformama i centralizirao stvarno donošenje odluka unutar neformalnih grupa stranačkih lidera, marginalizirajući parlamentarnu demokratiju i interese običnih građana.

Pejanović pedantno prati kako ove strukturne karakteristike nakon 1990. godine i vremena prvih višestranačkih izbora, odnosno uspostavljanja nacionalističkih struktura vladanja, ostaju neriješene i nastavljaju blokirati reforme i napredak, posebno u kritičnim trenucima poput neuspjelih pokušaja ustavne reforme 2006. i 2009. godine.

Analiza parlamentarne demokratije u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini iskazana je posebno u *Zborniku radova: Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine*, u kojem se razobličava fundamentalna napetost između etničkog pluralizma i funkcionalnosti demokratske vladavine. Pejanović identificira kritičnu manu u političkom sistemu nakon 1990. godine: uspostavljanje "partnerstva" umjesto koalicijske vlade među etničkim, napose nacionalističkim strankama (SDA, HDZ BiH i SDS). Ovaj model partnerstva, bez koherentnog političkog programa ili koalicijskog sporazuma, stvorio je ono što Pejanović naziva "partitokratijom" – uzurpaciju parlamentarne vlasti od strane stranačkih elita.

Evropske integracije i institucionalne reforme

U fokusu naučnog rada Mirka Pejanovića su i evropske integracije kao jedna od manifestacionih platformi političkog pluralizma. On obrazlaže integracione procese kao osnovni okvir za transformaciju političkog pluralizma iz etnički segmentiranog u građanski, otvoreni i evropskim vrijednostima i standardima uređeni pluralizam. Pejanović naglašava da unutrašnja blokada stranaka redovno zahtijeva eksternu intervenciju, što sprečava napredak i društva interno i integracionih puteva države i društva eksterno. Nespremnost etničkih političkih elita i njihovo odbijanje da pristanu na ključne reformske ustupke u kontradiktornom je odnosu prema političkom pluralizmu na čijim su osnovama iste te elite stigle na vlast, vidljiv je argument u Pejanovićevom radu.

U ovom smislu, on elaborira uloge međunarodnih aktera – OHR-a, Evropske unije i drugih – kojima Pejanović pripisuje dvojaki karakter: s jedne strane su pokretači reformi, ali s druge produžavaju ovisnost o vanjskoj intervenciji umjesto izgradnje domaće političke odgovornosti, demokratskih institucija i konsenzusa. Dakle,

dok na evropskom nivou djeluju u skladu s osnovnim demokratskim principima i vrijednostima, unutar Bosne i Hercegovine intervencionističkim politikama onemogućavaju nastavak demokratskih promjena i shodno tome evropskih integracija.

U svojim radovima, Pejanović ne nudi samo tehničku analizu postupaka ustavnih amandmana već i uvid u geopolitičku neophodnost vanjskog angažmana, posebno utjecaj međunarodnih aktera u mirovnim pregovorima, provedbi reformi i pravnim prilagođavanjima vezanim za integraciju u EU.

Migracije, povratak i obnova multietničkog povjerenja

Studije lokalne samouprave ukazuju i na neke od osnovnih poglavlja utemeljenja savremene ili dejtonske Bosne i Hercegovine. Pitanja povratka izbjeglica, demografskih promjena i obnavljanja narušenog povjerenja nakon ratnih sukoba 1990-ih su zbir tema kojima Pejanović posvećuje veliku pažnju. On detaljno razmatra izazove vezane za etničku homogenizaciju, raseljavanje i pad broja Hrvata u poslijeratnoj Bosni, argumentirajući da su održivi mir i pomirenje nemogući bez aktivne državne politike koja daleko nadilazi kapacitete nevladinih organizacija i lokalnih udruženja. Pad numeričke zastupljenosti samo jedne etničke grupe nije jedinstven, masovne emigracije radno sposobnog stanovništva ukazuju na univerzalnost problema unutar Bosne i Hercegovine, ali radikalno smanjenje broja numerički najmanje od osnovnih etničkih skupina predstavlja potencijalno normativni problem pored u osnovi demografskog. Kroz evropsku paradigmu zajedničkog života zagovara povratak multietničkog povjerenja kao ključa za nastavak državnosti i evropske kredibilnosti.

Bez obzira na ukazivanje u naučnim radovima na srž problema i potencijal rješenja, bosanskohercegovačke političke elite svojim politikama ignorišu izuzetne studije zasnovane na empirijskim istraživanjima koja bi, da nisu politički ignorisana, ovakvom naučno detaljno istraženošću dostigla veći potencijal njihovom praktičnom aplikacijom. U ovim radovima izraženo je holističko shvatanje transformacije Bosne i Hercegovine od ratne kataklizme, socijalističke republike unutar šire federacije, nezavisnosti i modernog totalnog rata 1990-ih, u državu kreiranu na kompromisnom miru koja deklarativno želi evropske integracije. Iz svega je vidljiv nesrazmjer velikog potencijala koji postoji unutar Bosne i Hercegovine uprkos masovnim emigracijama i izraženoj političkoj nekompetentnosti vlasti.

Čitajući radove akademika Pejanovića neminovno se nameće utisak da je to majstorska sinteza historije, ustavnog prava, političkih nauka i regionalnih studija. Njegov bi rad trebao biti ključan za naučnike i kreatore politika koji traže uvid u duboke strukturne i historijske izazove s kojima se suočava Bosna i Hercegovina, posebno dok se zemlja sistemski nastoji, očito bezuspješno, prilagoditi postdejtonskim realnostima, decentralizaciji i evropskim integracijama. Bosna i Hercegovina je poseban slučaj s

vlašću koja se perpetuira od uvođenja višestranačja, na šta autor uporno ukazuje, ali istovremeno on ukazuje i na moguća rješenja apliciranjem bosanskohercegovačke posebnosti u okvire evropskih integracionih tokova i savremenog stadija državne i lokalne uprave.

Najveća snaga radova Mirka Pejanovića leži u detaljnoj i na dokazima zasnovanoj procjeni ispreplitanja historijskog naslijeđa s trenutnim političkim strukturama, stvarajući trajne deficite u upravljanju, demokratskoj odgovornosti i međuetničkom povjerenju. Spoj empirijskih studija, teorijskih promišljanja i praktičnih prijedloga čini je ne samo dijagnozom bosanskih boljki već i mapom puta za reforme.

Konačno, Pejanovićevi eseji pružaju jasno upozorenje i obećavajuću perspektivu: bez građanske, na konsenzusu zasnovane uprave, historija Bosne se može ponoviti u ciklusima političke fragmentacije i međunarodne intervencije. Ipak, učeći iz vlastite multietničke tradicije i evropskih iskustava, Bosna i Hercegovina može trasirati put ka održivoj demokratiji i regionalnoj stabilnosti.

Teorijsko-komparativni uvidi i kritički potencijal

Radove akademika Pejanovića karakterizira dosljedna primjena komparativne analize. Njegova istraživanja i analitička poređenja sa Slovenijom i drugim tranzicijskim državama omogućavaju kritičko sagledavanje unutrašnjih bosanskohercegovačkih procesa kroz studije modela administrativne reforme, participativne demokratije i organizacije lokalne samouprave s regionalnim središtima, fokusirajući se na historijske regionalne formacije koje su se razvile oko centara u Bihaću, Banjoj Luci, Tuzli, Sarajevu, Mostaru i Travniku. Pejanović tvrdi da ove historijski formirane regije pružaju prirodnu osnovu za administrativnu reformu koja bi mogla poboljšati funkcionalnost države, a istovremeno poštovati multietnički karakter Bosne i Hercegovine.

Pejanović ukazuje u svojim djelima i na radove drugih uvaženih stručnjaka, poput Sadikovića, Cvitkovića, Husić-Mehmedović, ili, u ovom slučaju, Omera Ibrahimagića, čiji koncept teritorijalne reorganizacije zasnovane na 14 kantona, koji bi zamijenio trenutni entitetski sistem funkcionalnijom regionalnom strukturom, Pejanović interdisciplinarno analizira i suštinski razmatra kao alternativni model uprave. Ovaj prijedlog predstavlja pokušaj rješavanja temeljne disfunkcionalnosti trenutnog dejtonskog ustavnog sistema, uz zadržavanje demokratskih principa i multietničke zastupljenosti. Akademik Pejanović je u radu "Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu" izgradio sopstveni okvir analize savremene Bosne i Hercegovine oslanjajući se na najznačajnije radove iz ove oblasti drugih autora bosanskohercegovačke akademske zajednice.

On razvija teorijski okvir koji jasno razlikuje predstavničke, elitističke i direktno demokratske modele, ističe mogućnosti integracije participativnih mehanizama u

administrativnu i političku praksu Bosne i Hercegovine te svojim radovima postavlja osnovu za dalje komparativne studije demokratizacije na Balkanu.

U saradnji s Elmirom Sadikovićem iskazanoj kroz, pored ostalog, djelo *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Pejanović istražuje savremene teorije participativne demokratije, ispitujući kako se one mogu primijeniti na lokalnu upravu u Bosni i Hercegovini. Rad pruža sofisticirani teorijski okvir, praveći razliku između predstavničke, odnosno parlamentarne demokratije, koja je pluralistička i elitistička, te modela direktne demokratije. Autori tvrde da "savremene teorije participativne demokratije ne dovode u pitanje predstavničku demokratiju", već nastoje da dopune predstavničke institucije različitim oblicima direktne demokratske participacije.

Teorijska analiza pokazuje da liberalne demokratije pružaju različite oblike direktnog učešća u donošenju odluka o javnim poslovima, pri čemu lokalne zajednice nude najšire mogućnosti za implementaciju participativne demokratije. Ova teorijska osnova postaje posebno relevantna za razumijevanje demokratskih deficita na državnom nivou u Bosni i Hercegovini.

Istaknuta dimenzija Pejanovićevog rada je njegov prikaz lokalne demokratije, posebno evolucije opština i gradova. On detaljno opisuje važnost lokalne samouprave za širu demokratsku konsolidaciju, ilustrujući kako lokalna politika pruža mogućnosti za građanski angažman koje inače nisu dostupne na državnom nivou. Njegovo istraživanje naglašava veću građansku motivaciju i učešće na lokalnim izborima, tvrdeći da efikasna lokalna uprava može učvrstiti razvoj demokratske kulture, čak i kada nacionalne institucije posustaju.

Pejanovićevo ispitivanje ustavnog i pravnog položaja Sarajeva pruža poučnu studiju *Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije* u kojoj ispituje slučaj o tome kako ustavni aranžmani utiču na urbano upravljanje, odnosno kako je moguće fundamentalnim pravnim aktom uskratiti mogućnosti lokalnoj zajednici, čak i glavnom gradu države, da razvije u potpunosti sopstveni administrativni kapacitet. Analiza otkriva kako je osnivanje Kantona Sarajevo 1996. godine fundamentalno promijenilo administrativni kapacitet grada prenoseći njegovu nadležnost i imovinu na kantonalni nivo. To je stvorilo ono što autor naziva "gradom bez specifičnih nadležnosti i sa smanjenom teritorijalnom organizacijom".

Rad pokazuje kako je Amandman I na Ustav Kantona Sarajevo uspostavio Sarajevo kao jedinicu lokalne samouprave, ali nije uspio predvidjeti suštinske nadležnosti, navodeći samo da će se "nadležnosti i unutrašnja organizacija Grada regulirati Statutom Grada". Ova ustavna dvosmislenost učinila je gradsku upravu uglavnom ceremonijalnom, odgovornom prvenstveno za predstavničke funkcije, a ne za gradsko upravljanje.

Kritika: Normativne pretpostavke i ograničenja

Jedan od odgovora koje naučna zajednica očekuje u budućem radu akademika Pejanovića jest na pitanje zašto građanstvo, svjesno prednosti i mogućnosti ostvarenja nekih svojih interesa na lokalnom nivou, istovremeno glasa za predstavnike etnopartijskih modela upravljanja baš kao što glasa i na državnom nivou, s kojeg državni predvodnici potvrđuju nemogućnost i nedostatak volje i kompetentnosti za ostvarenje interesa građanstva. Ako se na državnom nivou navodno i štiti neki kolektivni interes etničkih grupa, zašto na lokalnom nivou te grupe ostaju partijski homogenizirane i ignorišu alternativne mogućnosti ostvarenja i zaštite individualnih interesa, pogotovo kada je većina bosanskohercegovačkih sredina nastanjena gotovo etnički homogenim stanovništvom, na šta je koautor ukazao u studiji *Demografske promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine*.

Pejanović je analitički rigorozan, što povremeno dovodi, iz najboljih želja, do mogućeg zapostavljanja unutrašnjih socioekonomskih faktora i motivacije biračkog tijela koje desetljećima preferira etničke, štaviše nacionalističke stranke. Informisan velikim znanjem, komparativnim iskustvima drugih zemalja i utemeljenom analizom, on kroz svoj naučni rad i intelektualni angažman naglašava evropske integracije kao soluciju većine problema unutar Bosne i Hercegovine. Njegov normativni model građanskog pluralizma suočen je s realnim ograničenjima implementacije zbog atraktivnosti nacionalizma unutar bosanskohercegovačkog biračkog tijela.

Pejanovićev opus je okarakteriziran historijskim determinizmom koji linearnom interpretacijom razvoja državnosti ne potencira moguće diskontinuitete i političke preokrete koji unazađuju i negiraju istu tu državnost. Autor je svjestan problema, iskazujući ih kroz svoje studije, i naglašava kritičku distancu prema međunarodnim ugovorima i neusvojenim reformama, što reflektuje njegovo samosvjesno suočavanje s ograničenjima dosadašnjih pristupa.

Prijedlozi reformi i budući pravci

Pejanović je tokom svoje duge karijere svojim radovima pružio originalni doprinos s konkretnim prijedlozima za unapređenje ustavnog i političkog sistema. Njegove sugestije uključuju prijedloge za šire koalicijsko djelovanje, proširenje parlamentarnih institucija, regionalnu administrativnu reorganizaciju te insistiranje na lokalnoj samoupravi uz veće uključivanje građana u procese odlučivanja. Sve to predstavlja važan impuls za savremene debate o funkcionalnosti države i demokratskom upravljanju. Posebno značajno je insistiranje na modelima participativne demokratije i komparativnim rješenjima iz iskustva drugih evropskih zemalja.

Naučni doprinos i važnost za dalja istraživanja

Eseji, ogledi, istraživački radovi i knjige Mirka Pejanovića predstavljaju nezaobilazan izvor za svakoga ko želi razumjeti ustavne, političke i historijske koordinate Bosne i Hercegovine, posebno u kontekstu postdejtonskog društva i tekućih debata o institucionalnim modelima, evropskoj budućnosti i tranziciji ka održivom pluralizmu.

Njihova najveća vrijednost leži u integrisanju empirijskih nalaza s normativnim argumentima i konkretnim reformskim prijedlozima, nudeći mapu puta koja jasno locira glavne probleme, ali ne prestaje s kritikom, nego nudi i konstruktivna rješenja. Institut prijevremenih izbora je tema kojom se učestalo bavio i svojim ukazivanjem njihove neophodnosti za demokratske procese, odgovornost izabranih i mogućnost političke participacije građanstva Pejanović je metodološki marksistički ponudio naglašenu kritiku postojećeg uz ponuđeno rješenje za prevladavanje problema u demokratskom upravljanju.

Zaključak

Kroz svoj bogati rad i literaturu Mirko Pejanović postavio je dio temeljne literature za komparativne, teorijske i empirijske procese razumijevanja političkog pluralizma, institucionalnih izazova i evropske perspektive Bosne i Hercegovine. Njegov kritički pristup, kombinacija interdisciplinarnih uvida i smjelih reformskih vizija, čini ga jednim od najvažnijih autora savremene bosanskohercegovačke politologije, čiji će rad ostati osnova za buduća istraživanja i političke inicijative, ali i za neminovne nastupajuće reforme u zemlji suočenoj s dugotrajnim izazovima segmentiranosti, demokratskog deficita i traženja održivog građanskog pluralizma.

Doprinos radova Mirka Pejanovića ogleda se prvenstveno u opsežnosti naučnog osvrta na ustavni i demokratski razvoj Bosne i Hercegovine dostupan u savremenoj politološkoj literaturi. Naučno djelo pokazuje izuzetnu širinu, pokrivajući historijske temelje, savremene izazove, teorijske okvire i praktične prijedloge reformi s jednakom sofisticiranošću.

Najveća snaga ovih djela leži u njihovoj sistematskoj integraciji historijske analize, ustavnog prava i demokratske teorije kako bi se pružilo sveobuhvatno razumijevanje političkog razvoja Bosne i Hercegovine. Pejanović uspješno pokazuje kontinuitet demokratskih i ustavnih tradicija od antifašističke borbe do savremenih izazova, istovremeno se iskreno suočavajući s ograničenjima trenutnih institucionalnih aranžmana.

Autorova kritika etničkog pluralizma i zagovaranje građansko-demokratskih alternativa pruža važan analitički okvir za razumijevanje trajnih izazova upravljanja u postkonfliktnim društvima. Naglasak na evropskim integracijama kao demokratizirajućoj sili nudi pragmatičan pristup institucionalnim reformama, dok ovaj stav zaslužuje kritičko bavljenje alternativnim mogućnostima razvoja.

Možda najvažnije, ovi radovi pokazuju da izazovi s kojima se suočava Bosna i Hercegovina nisu jedinstveni ili nepremostivi, već predstavljaju specifične manifestacije širih izazova s kojima se suočavaju postkonfliktna i postsocijalistička društva. Komparativni pristup i teorijska sofisticiranost pružaju vrijedne uvide ne samo za Bosnu i Hercegovinu već i za razumijevanje demokratske tranzicije općenito.

Radovi akademika Mirka Pejanovića, sagledavanjem njegovog opsežnog opusa, posebno analizirajući njegova istraživanja i analize u oblasti političkog pluralizma, utemeljeni su u osnove politoloških studija savremene Bosne i Hercegovine. Akademika Pejanovića neminovno moramo opisati kao vodećeg naučnika ustavnog i demokratskog razvoja u Bosni i Hercegovini, koji pruža neophodno štivo za svakoga ko želi razumjeti složenu političku evoluciju ove ključne balkanske države. Djela će nesumnjivo ostati temeljni tekstovi za buduća istraživanja o Bosni i Hercegovini i komparativne studije demokratizacije.

Literatura

Pejanović, Mirko (1989) *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica*, "Veselin Masleša" – Službeni list SR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2010) Protivrječnosti odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine: problemi uspostave konsenzusa unutar parlamentarne većine, u: Abazović, Dino; Hammer, Stefan (ur.) *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Daytona: političko-pravni aspekti demokratske konsolidacije u postkonfliktnom periodu*, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo, 77-86.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2016) *Essays on the statehood and political development of Bosnia and Herzegovina: studies, articles, interviews*, 3rd ed., Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2016) Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom vremenu, u: Pejanović, Mirko; Šehić Zijad (ur.) *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXVI, Odjeljenje društvenih nauka 7, Odjeljenje humanističkih nauka 44, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 193-210.

Pejanović, Mirko (2017) *The state of Bosnia and Herzegovina and democracy*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2020) Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu, u: Juzbašić, Dževad; Šehić, Zijad (ur.) *Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001–2017) II*, Posebna izdanja CLXXXVII, Odjeljenje humanističkih nauka 47/2, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 211-229.

Pejanović, Mirko (2021) Referendum građana BiH 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni i nezavisni državnopravni status Bosne i Hercegovine u istorijskom vremenu disolucije SFRJ-a, *Pravna misao*, god. 52, br. 1–2, 27-46.

Pejanović, Mirko (2022) Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27-39.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Husić-Mehmedović, Melika (ur.) (2025) *Demografske promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCXIX, Odjeljenje društvenih nauka 21, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2012) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, 2. izd., Šahinpašić, Sarajevo.

Sadiković, Elmir; Pejanović, Mirko (2022) Savremene teorije i prakse participativne demokratije u lokalnim zajednicama, u: Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (ur.) *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja CCV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2, ANUBiH, Sarajevo, 11-32.

POLITICAL PLURALISM IN THE SCIENTIFIC WORK OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ

Neven Anđelić
Professor
Regent's University, London
andjelicn@regents.ac.uk
ORCID: 0000-0003-1237-5662

Abstract: Academician Mirko Pejanović's scientific work explores in detail political pluralism in Bosnia and Herzegovina through an integrated analysis of his theoretical premises, empirical findings, and interdisciplinary insights. The work is structured around studies and essays that chronologically trace the development of the state, from ZAVNOBIH, through the federal period of Yugoslavia, to the transitional challenges after Dayton. It places special emphasis on the structural problems of partitocracy and the dominance of ethnically profiled parties, as well as on the potential of local self-government for building functional pluralism and civic democracy. By advocating for European integration and reforms, Pejanović offers innovative proposals for improving the constitutional and political system. This work, through a combination of historical analysis and practical suggestions, represents a key contribution to understanding the challenges and opportunities of contemporary Bosnia and Herzegovina, concludes the review of Academician Pejanović's oeuvre.

Keywords: academician Mirko Pejanović, political pluralism, Bosnia and Herzegovina, civic democracy

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.08

POLITIČKA MISAO MIRKA PEJANOVIĆA: TEORIJSKE KONCEPCIJE I AKSIOLOŠKI OKVIR

Elvis Fejzić
redovni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka
elvis.fejzic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-1638-8607

Apstrakt: Teorijsko-politološka misao Mirka Pejanovića ima slojevit i autentičan karakter, posebno u kontekstu njenog tematskog okvira, ali i dopadljivog terminološkog izražavanja i pristupa. U fokusu njegove politološke misli su teme iz oblasti teorija države i vlasti, političkih sistema i predstavljanja, javne uprave, integracijskih politika, regionalizma i lokalne politike. Sve navedene teme su kontekstualizovane, aplicirane i primijenjene unutar bosanskohercegovačkog političkog diskursa, koji Mirku Pejanoviću reprezentira referentnu istraživačku tačku, s obzirom na to da državu Bosnu i Hercegovinu percipira kao vrijednost najvišeg ranga i u svojim radovima permanentno promovira njenu političku posebnost, ali i neprestano traga za njenom političkom perspektivom. Zbog toga Pejanovićeva politička misao ima osebujan i smislen istraživački potencijal, a producirana je prepoznatljivim politološkim pristupom, koji vješto kombinira kvalitativne i kvantitativne istraživačke metode u teorijsko-politološkim istraživanjima.

Ključne riječi: država, političko predstavljanje, regionalizam, lokalna politika, integracijska politika, politički sistem, Bosna i Hercegovina

Uvodne napomene

Univerzitetski profesor i akademik Mirko Pejanović pripada izuzetnoj plejadi javnih djelatnika i akademskih istraživača, koja je dostigla puni potencijal i teorijsku zrelost krajem osamdesetih i tokom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Mirko Pejanović uspio je da spozna i iskusi politiku i kao praktičnu, ali i kao akademsku djelatnost. Drugim riječima, tokom svoje karijere Pejanović je uspješno obavljao

veći broj važnih praktičnopolitičkih pozicija, na različitim nivoima političke regulacije, u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, i to u periodu postojanja Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Republike Bosne i Hercegovine i dejtonske Bosne i Hercegovine. U ovom analitičkom pristupu, ipak, neće biti u fokusu njegov spomenuti praktičnopolitički aktivitet, već će biti sadržajno analizirana i prezentirana njegova naučno-akademska politička djelatnost.

Politološka i naučnoistraživačka misao Mirka Pejanovića može se diferencirati na njegov autorski i koautorski naučni rad, s jedne strane, te njegov urednički i kourednički naučni aktivitet, s druge strane. U prvom slučaju radi se o originalnim naučnim istraživanjima koja je koncipirao i finalizirao Mirko Pejanović, u skladu s aksiološkim postulatima slobode, jednakosti, pravde, mira, solidarnosti, demokratije, saradnje, autonomije, tolerancije i multikulturalizma, dok se u drugom slučaju radi o naučnim i projektnim istraživanjima koja je profesor Pejanović osmislio i urednički implementirao – čvrsto slijedeći već spomenute etičko-političke ideale i vrijednosti – tokom svoje duge i plodne akademske karijere.

Teorijsko-tematski okvir političke misli Mirka Pejanovića

Jedna od primarnih tema koju predano i detaljno naučno istražuje i analizira u svojim djelima Mirko Pejanović je *država Bosna i Hercegovina*, pri čemu fokus posebno stavlja na njen dugotrajni politički razvoj i njene raznovrsne političke izazove, što eklatantno demonstrira da država Bosna i Hercegovina u njegovom naučnom opusu figurira kao najznačajniji politički ideal na pijedestalu vrijednosti. Pejanović razvija do kraja iznijansiran i jasan pozitivnopatriotski odnos prema Bosni i Hercegovini, kao svojoj domovini i kolijevci, s kojom je čvrsto i neodvojivo povezana njegova socijalna egzistencija i politološko stvaralaštvo. (Pejanović, 2023a; 2021b; 2015a; 2013d; 2005c; 1997b) Ustavno-patriotski odnos prema državi Bosni i Hercegovini i paternalistička briga za njenu budućnost krasi cjelokupan politološki aktivitet akademika Mirka Pejanovića, pri čemu on odlučno kritizira i odbacuje svaki pokušaj destruktivne nacionalističke, fundamentalističke i imperijalističke diskreditacije njene političke perspektive, što je razumljivo s obzirom na to da svoju domovinu vidi kao libertansku, nezavisnu, cjelovitu, konsolidiranu, demokratsku i transnacionalno integriranu državu.

Dejtonske političke osnove i postdejtonska *demokratska konsolidacija*, ipak, presudno markiraju njegova istraživanja koja se odnose na bosanskohercegovačku državu, pri čemu on nedvosmisleno poziva na građansku i multikulturalnu transformaciju Bosne i Hercegovine i njeno distanciranje od etnokratskog i stabilokratskog režima vladavine koji je čine slabom i zarobljenom državom. Demokratska izgradnja i konsolidacija državne vlasti u Bosni i Hercegovini i anticipiranje vrijednosti euroatlantizma, u Pejanovićevom poimanju, nemaju alternativu i predstavljaju jedinu izvjesnu, pouzdanu i perspektivnu političku oazu u razvojnom profiliranju

bosanskohercegovačke države. (Pejanović, 2015a) Pejanovićeva vizija demokratije zasniva se na vrijednostima ideološke raznolikosti, političkog pluralizma, nezavisne i meritokratske javne uprave, humaniziranog socijalno-tržišnog kapitalizma, harmoničnog stranačkog takmičenja, slobodnih izbora, općeg prava glasa, autonomnog civilno-društvenog organiziranja, multikulturalizma i građanskog personalizma, što u potpunosti korespondira sa supstancijalnim obilježjima pluralističke demokratije u politologiji.

Pejanović istražuje i *mirovnu politiku*, pri čemu demonstrira jasno izbalansiran pacifistički svjetonazor u politici, i to prije svega u kontekstu detektiranja i identificiranja uloge Sjedinjenih Američkih Država u postizanju mira u Republici Bosni i Hercegovini. (Pejanović, 1995) Mir je etičko-politički ideal koji Pejanović postavlja na tron najviših vrijednosti, pa je razumljivo zbog čega nedvosmisleno smatra da pacifistička politika nema alternative. U tom kontekstu iznosi i tvrdi da je prije svega važna podrška Sjedinjenih Američkih Država, pored podrške drugih euroatlantskih država, u postizanju i očuvanju mira u Bosni i Hercegovini. Baš zbog toga državna politika Bosne i Hercegovine, u Pejanovićevom razumijevanju, treba biti u potpunosti umrežena u transnacionalnu politiku i saradnju, jer samo tako može neometano slijediti euroatlantski politički kurs, kao nužnu pretpostavku mirovne politike i pacifističkog svjetonazora.

U svojim ranim politološkim radovima, što je u skladu s kontekstualnim izazovima, Pejanović se predano bavio istraživanjem *delegatskog sistema predstavljanja* i detektiranjem uloge jugoslavenskih marksista u *izgradnji samoupravljanja*, zatim analiziranjem mogućnosti *ustavnog konstituisanja* i *društvenog organiziranja* te identificiranjem stvarne *uloge omladine* – kao jedne od najvažnijih ciljnih grupa u društvu – u monopartijskom socijalističkom sistemu vlasti. (Pejanović, 1989a; 1987; 1986a; 1981) Detektirane politološke teme imaju izuzetan libertanski i emancipatorski potencijal – s obzirom na to da se fokusiraju na političku autonomiju, kooperativnu politiku u zajednici i slobodu pojedinaca, ali i mogućnosti političkog sudjelovanja i protekcije građana u sferi praktične politike – zbog čega i figurira njihov poseban naučni značaj, a naročito imajući u vidu da je Pejanović provodio akcentirana tematska istraživanja u monističkom režimu vlasti. Ono što privlači posebnu pažnju jeste da je Pejanović u svojim istraživanjima prepoznao u omladini stvarnu društveno-političku snagu, što doprinosi funkcionalnoj izgradnji i demokratizaciji, čak, i političkih zajednica koje nisu utemeljene na pluralističko-demokratskoj političkoj osnovi.

Također, u njegovom naučnom stvaralaštvu važno mjesto zauzimaju i njegova koautorska naučna istraživanja i studije o *multikulturalizmu* i *suživotu bosanskohercegovačkog stanovništva*, kao i radovi u kojima se istraživački traga za otkrivanjem mogućnosti *optimiziranja uslova života građana* i *implementiranjem održivog povratka* kod povratničkih zajednica. (Pejanović i dr., 2020h) Napisao je i nekolicinu naučnih radova o *razvoju političkog pluralizma* u postsocijalističkim

državama, što figurira kao jedna od njegovih fokusnih istraživačkih tema, pri čemu u komparativnoj perspektivi posebno istražuje specifičnosti demokratizacije u Bosni i Hercegovini i Sloveniji. (Pejanović i dr., 2006d) Propituje Mirko Pejanović u libertanskom istraživačkom diskursu i *ulogu civilno-društvenih organizacija u javnim poslovima*, a posebno se koncentrira na ulogu Srpskog građanskog vijeća u izgradnji stabilne Republike Bosne i Hercegovine i to u vrijeme nametnutog vanrednog stanja i agresivnog rata protiv države Bosne i Hercegovine. (Pejanović, 1994) S obzirom na to da je njegov istraživačko-politološki dijapazon zaista vrlo širok i tematski raznovrsan, recimo, Pejanović se krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća – u koautorskom angažmanu – koncentrirao na analize iz oblasti *marksizma* i *samoupravljanja* u socijalističkoj Jugoslaviji – što je publicirano u udžbeničkoj formi – ali i na kritičko ispitivanje *društveno-ekonomskog standarda omladine* u socijalističkoj Bosni i Hercegovini. (Pejanović, 1989c; 1986c) Ipak, među njegovim koautorskim radovima posebno mjesto zauzimaju objavljene knjige i studije o *lokalnoj i regionalnoj samoupravi*, *gradskoj autonomiji*, *regionalizmu*, *euroregijama* i *politici regionalizacije*. (Pejanović i dr., 2020e; Pejanović i Sadiković, 2012e) Grad Sarajevo i država Bosna i Hercegovina nalaze se u središtu njegovih analitičkih osvrta i naučnih istraživanja iz oblasti lokalne samouprave, gradske autonomije i regionalizma, pa, razumljivo, više njegovih naučnih radova ima spomenute kontekstualne odrednice.

Publicirani naučni radovi Mirka Pejanovića u knjigama, zbornicima i časopisima uključuju veoma slojevit tematski okvir. Bolje rečeno, on ima enciklopedijski pristup – s aspekta savremene politologije – u istraživačkom izboru raznovrsnih politoloških tema. Tako se orijentira na istraživanje *državne vlasti*, *političkih stranaka*, *etničke i vjerske strukture stanovništva*, *statusa vjerskih zajednica*, *demografsko-migracijskih problema*, *geopolitičkih izazova*, *euroatlantskih integracija*, *uloge međunarodne zajednice*, *političkog pluralizma*, *izbornog zakonodavstva*, *parlamentarne demokratije*, *političke saradnje i dogovaranja*, *stanja političke kulture*, *demokratske konsolidacije*, *konsensualne politike*, *ustavnih reformi*, *regionalizacijske politike*, *obrazovne politike*, *ljudskih prava*, *multikulturalizma* i *nacionalne ravnopravnosti* u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. (Pejanović, 2024a; 2023b; 2022a; 2021c; 2020c; 2019; 2017b; 2016d; 2010a; 2005b; 1997a) Posebno mjesto zauzimaju njegovi naučni radovi i studije o *lokalnoj i regionalnoj samoupravi*, *participativnoj demokratiji u lokalnim zajednicama*, *međugradskoj saradnji u makroregijama* i *gradskoj autonomiji* – pri čemu u istraživački fokus stavlja gradove Sarajevo, Mostar i Tuzlu – što samo dodatno ukazuje na slojevitost i sveukupni značaj njegove intelektualne i političke misli. (Pejanović, 2022a; 2003; 1998b) Pejanovićeva vizija *savremene i postdejtonske Bosne i Hercegovine* – čija su budućnost i perspektiva neodvojivi od ciljeva politike euroatlantizma – utemeljena je na idejama i aksiologiji bosanskohercegovačke antifašističke politike, koja je oblikovana u Drugom svjetskom ratu kroz politički angažman, zasluge i akte

Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, a na tim političkim osnovama provedeno je uspješno i referendumsko odlučivanje građana o nacionalnom samoopredjeljenju Bosne i Hercegovine početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Univerzitetski profesor i akademik Mirko Pejanović publicirao je više naučnih radova i iz oblasti *historije političke misli*, pa je tako implementirao naučna istraživanja i publicirao naučne studije o političkoj i intelektualnoj misli Adila Zulfikarpašića, Džemala Bijedića, Alije Izetbegovića i Arifa Tanovića, a uz to objavio i druge studije iz tog politološkog miljea koje se koncentriraju na Napretkov model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u bosanskohercegovačkom multietničkom društvu te multikulturalni angažman Srpskog građanskog vijeća u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. (Pejanović, 2021a; 2018b; 2012d; 2007b; 2001b) Neki njegovi naučni radovi imaju uveliko izražene atribucije *kritičko-političkih refleksija* kao, na primjer, studije o referendumu za nezavisnost Bosne i Hercegovine, odbrani Sarajeva tokom opsade, javnom aktivitetu i doprinosu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, kao i kritička studija o destruktivnom karakteru Miloševićeve politike ekspanzionističkog nacionalizma. (Pejanović, 2021e; 2013c) Rani politološki aktivitet Mirka Pejanovića, u skiciranom naučnom pogledu, slijedi, razumljivo, njegove rane monografske preferencije – što dodatno ukazuje na značaj, sistematičnost i autentičnost Pejanovićeve politološke misli – a taj naučni aktivitet uključuje njegove studije o *delegatskom sistemu predstavljanja*, *radničkom socijalističkom samoupravljanju*, *vijećima udruženog rada kao paradigmi industrijske demokratije* i *ulozi socijalističke omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije*. (Pejanović, 1989b; 1986b; 1978) Sve to eklatantno i nedvosmisleno ukazuje na naučnu originalnost, politološku relevantnost, tematsku slojevitost i enciklopedijski karakter političke misli akademika Mirka Pejanovića, što reprezentira neizostavan doprinos modernoj političkoj misli u Bosni i Hercegovini.

Pejanovićeva urednička i kourednička uloga u koncipiranju i publiciranju naučnih zbornika je impozantna, jer ima zaista sadržajan i raznolik tematski djelokrug, a njegov doprinos u ovoj sferi naučnog aktiviteta opravdan je i svrhovit u svim segmentima, tj. i s naučnog, ali i s društvenog aspekta. U tom naučnom domenu publicirana su naučna istraživanja – pod nadzorom univerzitetskog profesora i akademika Mirka Pejanovića – iz oblasti *savremene državnosti Bosne i Hercegovine*, pri čemu je posebno apostrofiran sintetički politički okvir koji pokušava harmonizirati bosanskohercegovačko historijsko naslijeđe i političku tradiciju – posebno onu što korespondira s bosanskohercegovačkom antifašističkom politikom i narodnooslobodilačkom borbom u toku Drugog svjetskog rata – s modernim političkim izazovima, ekonomskim rizicima i geopolitičkim promjenama. (Pejanović, 2024d; 2020g) Prikazani doprinos uključuje i veći broj naučnih istraživanja iz oblasti *lokalne i regionalne samouprave*, *lokalnog razvoja*, *međuregionalne saradnje*, *makroregija* i *regionalizacije*, pri čemu se akcenat uglavnom stavlja na socijalne,

političke, pravne, populacijske, razvojne, reformske, organizacijske, participacijske, socijalizacijske i ekonomske segmente u tim istraživanjima. (Pejanović / Domazet, 2024c: 244; Pejanović, 2022b) Pored apostrofiranog naučnog aktiviteta, uzmimo, tu su zastupljena i naučna istraživanja o *razvoju političkog pluralizma* u Sloveniji i Bosni Hercegovini, *ulozi nauke i visokog obrazovanja* u razvitku države Bosne i Hercegovine te istraživanja iz *oblasti socijalne i političke misli*, poput onog koje se koncentrira na doprinos akademika Ivana Cvitkovića razvoju sociologije religije.

Naučni i aksiološki potencijal političke misli Mirka Pejanovića

Profiliran i odmjeren kritičko-analitički pristup politološkim istraživanjima Mirka Pejanovića, u osnovi, producirao je referentni okvir njegove prepoznatljive, autentične i markantne naučno-aksiološke misli. Pejanovićevu političku misao krasi *libertanski odnos* prema svijetu politike i javnih poslova, što je moguće sagledati na osnovu njegovog pluralističkog poimanja demokratije, uloge pojedinca u zajednici, odnosa prema društvenoj redistribuciji i političkoj participaciji građana. Njegovu političku misao u značajnoj mjeri određuje *pozitivnopatriotski odnos prema domovini*, državi Bosni i Hercegovini, koju locira na tron najvećih političkih vrijednosti, zbog čega u svojim naučnim radovima beskompromisno i neumorno traga za njenim političkim napretkom, blagostanjem, stabilnošću i perspektivom. U političkoj misli Mirka Pejanovića se, sasvim je to evidentno, neskriveno preferira *politika internacionalizma*, i to u formi euroatlantskih integracija, transnacionalne političke suradnje, kolektivne sigurnosti, humanitarne politike, slobodne trgovine i makroregionalnog udruživanja. Takva politička vizija nema političku alternativu i ona predstavlja političku matricu buduće državne i globalne politike, koju akademik Pejanović bezuvjetno preferira, i to u skladu s temeljnim principima liberalnog i socijalističkog internacionalizma.

Jedna od političkih vrijednosti koju Mirko Pejanović beskompromisno brani i promovira u svojim naučnim radovima je *multikulturalizam*, koji neodvojivo prate ideje nacionalne ravnopravnosti, vjerske autonomije, građanske solidarnosti, međuetničke tolerancije i socijalne pravde, što je vjerovatno uvjetovano i predestinirano Pejanovićevim socijalističkim svjetonazorom i heterogenim bosanskohercegovačkim političkim kontekstom. U svojim djelima akademik Pejanović neumorno traga za *idejom slobode*, koja se u demokratskoj državi treba realizirati kroz ostvarenje pune građanske autonomije u javnim poslovima. U tom smislu najveći značaj ima osigurana *politička autonomija građana u lokalnoj politici*, s obzirom na to da je taj nivo vlasti najbliži pojedincima i najviše se reflektira na njihov životni standard, sigurnost, blagostanje i općenito kvalitetu života. U *politici regionalizacije* profesor Pejanović prepoznaje integrativni politički faktor, koji prirodnim putem harmonizira odnose u političkoj zajednici, ali, uz to, doprinosi očuvanju i zaštiti grupnih prava pojedinaca iz različitih teritorijalnih i neteritorijalnih identitetskih skupina.

Odnos prema *pacifičkoj politici* i *saradnji u sferi javnih poslova* otkriva i teorijsko-politološku i političku poziciju akademika Mirka Pejanovića, koji otvoreno i bez ikakve dileme preferira i prihvata emancipatorsku aksiologiju u politologiji te demokratiju i diplomatiju kao političke vrijednosti u sferi praktične politike i državnih poslova. Mirko Pejanović u aristotelovskom smislu razumijeva smisao građanske egzistencije, odnosno on bezuvjetno vjeruje u značaj *participativne politike* i učestalog političkog sudjelovanja građana u odlučivanju o javnim poslovima. U njegovom shvatanju demokratske politike pojedinci trebaju participirati u regulaciji javnih poslova na raznovrsne načine, i kao građani, i kao članovi različitih civilno-društvenih skupina, ali i kao kandidati političkih stranaka, zbog čega takvo poimanje vladavine naroda u teorijskom smislu pripada *modelu pluralističke demokratije*. Imajući sve to u vidu, razumljivo je konstatirati da politička misao univerzitetskog profesora i akademika Mirka Pejanovića ima autentičan libertansko-emancipatorski karakter.

Zaključna razmatranja

Iako apostrofirani i elaborirani naučni radovi čine noseću osnovu političke misli akademika Mirka Pejanovića, ipak ne treba izostaviti, ali ni minimizirati njegovu aktivnu i afirmativnu političku ulogu u sferi praktične politike u Bosni i Hercegovini, kao ni njegov akademski doprinos funkcioniranju i razvoju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, što, razumljivo, već po sebi reprezentira posebnu vrijednost i dodatni zalog savremenoj bosanskohercegovačkoj političkoj i intelektualnoj misli. Osim što je dao nenadoknadiv doprinos organizacijskom razvoju i funkcioniranju tih naučnih institucija, on je inicirao i uspješno implementirao veći broj naučnih istraživanja u okviru tih naučnih ustanova, što reprezentira izuzetan dar i poticajan čin daljem razvoju političkih i društvenih nauka u Bosni Hercegovini. U tom smislu treba konstatirati da je univerzitetski profesor i akademik Mirko Pejanović jedan od rijetkih pripadnika moderne bosanskohercegovačke intelektualne elite koji je istovremeno aktivno participirao i u akademsko-naučnom stvaralaštvu – što je prezentirano u prethodnoj kritičko-politološkoj analizi – ali i u sferi praktične politike, i to kao aktivan političar u sferi izvršne i parlamentarne vlasti te, uz to, i kao politički ideolog i funkcioner u miljeu socijaldemokratske partijske politike.

Politička misao Mirka Pejanovića ima humanistički, pacifistički i patriotski karakter, jer funkcionalno sintetizira vrijednosti heterogenog historijsko-tradicijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini i savremene političke, društvene i identitetske izazove, što je nužna pretpostavka za multikulturalnu politiku i općenito političku perspektivu u doba globalizacijske i transnacionalne politike. Njegov doprinos razvoju politologije u Bosni i Hercegovini je zaista nemjerljiv, posebno u oblasti lokalne i regionalne samouprave, javne uprave i političkih sistema, s obzirom na to da je na predmetima iz tih naučnih polja nekoliko decenija predavao generacijama studenata, a u tom

politološkom miljeu implementirao je i veliki broj izuzetnih naučnih istraživanja. Zbog svega toga univerzitetskom profesoru i akademiku Mirku Pejanoviću pripada posebno mjesto u savremenoj bosanskohercegovačkoj političkoj misli, što je i razumljivo ako se ima u vidu njegov ukupni naučni doprinos razvoju moderne politologije i općenito društvenih nauka u Bosni i Hercegovini.

Literatura

Čičić, Muris; Pejanović, Mirko; Turulja, Lejla; Arslanagić-Kalajdžić, Maja; Kadić-Maglajlić, Selma; Husić-Mehmedović, Melika; Avdagić, Amra (2020) *Pretpostavke i pravci unapređenja kvalitete života i kreiranja stimulativnog okruženja za povratnike*, Posebna izdanja CXCII, Centar za sistemska istraživanja 7, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Ibrahimagić, Omer; Trnka, Kasim; Pejanović, Mirko (1989) *Marksizam i socijalističko samoupravljanje: udžbenik za II razred srednjeg usmjerenog obrazovanja*, 1. izd., Svjetlost, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1978) Savez socijalističke omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije, *Opredjeljenja*, god. VI, br. 6, 53-65.

Pejanović, Mirko (1981) *Delegacije i delegatska tijela: ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini*, Službeni list SR BiH – Svjetlost – Republički zavod za javnu upravu, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1986a) *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu*, Centar društvenih aktivnosti RK SSO BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1986b) Koncepcija slobodnog udruženog rada i "nacionalne ekonomije", *Sveske*, god. IV, br. 13–14, 405-413.

Pejanović, Mirko (1987) *Savez komunista u samoupravnom razvoju društva*, Oslobođenje, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1988) Vijeće udruženog rada – izraz autentičnih interesa radničke klase, *Sveske*, god. VI, br. 22–23, 193-197.

Pejanović, Mirko (1989a) *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica*, "Veselin Masleša" – Službeni list SR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1989b) Ispoljavanje i sinteza interesa pluralizma samoupravnih interesa u delegatskom odlučivanju, *Opredjeljenja*, god. XX, br. 3, 17-38.

Pejanović, Mirko (1991) Saradnja i dogovaranje, *Odjek*, god. XLIII, br. 23–24, 3.

Pejanović, Mirko (1994) *Srpsko građansko vijeće i budućnost R BiH / Mirko Pejanović. Konstitutivnost i država / Halid Čaušević. Nacija – konstitutivni ili autohtoni element / Omer Ibrahimagić*, Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1995) *Amerika i mirovno rješenje za Bosnu i Hercegovinu*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1997a) Međunarodna zajednica i država Bosna i Hercegovina, u: Imamović, Mustafa (ur.) *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i borba za njen opstanak 1992.–1995. godine*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo, 155-160.

Pejanović, Mirko (1997b) *Sadašnjost i politička budućnost Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1997c) Univerzalne vrijednosti kao kriterij, *Hrvatski narodni godišnjak za 1997. godinu*, HKD Napredak, Sarajevo, 389-390.

Pejanović, Mirko (1997d) Uvodna riječ i diskusija, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Okrugli sto Deklaracija o ljudskom pravu na političku i nacionalnu ravnopravnost*, Srpsko građansko vijeće Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 5-6, 14, 65-66, 70.

Pejanović, Mirko (1998a) Ljudska prava i Dejtonski sporazum: uvodno izlaganje, u: *Okrugli sto Ljudska prava i Dejtonski sporazum: konstitutivnost građana i naroda*, Srpsko građansko vijeće – građanski pokret za ravnopravnost – Hrvatsko narodno vijeće – Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca – Krug 99, Sarajevo, 5-9.

Pejanović, Mirko (1998b) Mogućnosti organizovanja grada Tuzle kao jedinice lokalne samouprave, *Okrugli sto Stanje i razvoj lokalne i regionalne samouprave u svjetlu demokratizacije odnosa u BiH, Tuzla, 20. maj 1998. godine*, Forum građana Tuzle, Tuzla, 5-8, 17, 33-34.

Pejanović, Mirko (1998c) Politički pluralizam u postdejtonskom društvenom razvoju Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik radova sa okruglog stola Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine*, Programski odbor projekta Bosna i Hercegovina – mogućnosti i perspektive razvoja, Sarajevo, 47-52.

Pejanović, Mirko (1999a) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1999b) Država Bosna i Hercegovina i vjerske zajednice, *Znakovi vremena*, god. 3, br. 5–6, 74-77.

Pejanović, Mirko (2000a) Bosna i Hercegovina i evropske integracije na početku XXI stoljeća, *Socijaldemokrat*, god. I, br. 4, 143-152.

Pejanović, Mirko (2000b) Ustavno-pravni i politološki aspekti razvoja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, *Pravna misao*, god. 31, tematski broj, 5-12.

Pejanović, Mirko (2001a) Platforma o djelovanju Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima i politički razvitak BiH u postdejtonskom vremenu, *Glas antifašista*, god. V, br. 20, 7-10.

Pejanović, Mirko (2001b) Ravnopravnost i državnost u Bosni i Hercegovini u teorijskom opusu akademika Arifa Tanovića, u: Premec, Vladimir (ur.) *Sedamdesetpet godina Arifa Tanovića, Sarajevo, Jubilarni simpozij, 5. decembra/studenog 2000*, Posebna izdanja CXIV, Odjeljenje društvenih nauka 34, ANUBiH, Sarajevo, 219-228.

Pejanović, Mirko (2001c) Ustavna ravnopravnost naroda u Bosni i Hercegovini u kontekstu provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma i jednake zaštite ljudskih prava, *Ljudska prava*, god. II, br. 1–2, 63-72.

Pejanović, Mirko (2003) Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru, u: Pejanović, Mirko; Turčilo, Lejla (ur.) *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru (zbornik saopštenja i diskusija) Mostar, 24 maj 2003*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo: 23-33.

Pejanović, Mirko (2004) Provođenje amandmana o konstitutivnosti naroda u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, *Pravna misao*, god. 35, br. 7–8, 4-11.

Pejanović, Mirko (2005a) Novo političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine kao pretpostavka integracije u Evropsku uniju, u: Droca, Veljko (ur.) *Bosna i Hercegovina pred*

izazovom evropske budućnosti i novog političkog ustrojstva, Srpsko građansko vijeće – Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca – Hrvatsko narodno vijeće – Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99, Sarajevo, 68-75.

Pejanović, Mirko (2005b) Osnovne karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989–2003, *Pregled*, br. 1–2, 49-74.

Pejanović, Mirko (2005c) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2006a) Ideje za promjene političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik radova Znanstveni/naučni skup Daytonsko-pariški mirovni sporazum: deset godina poslije – stanje i perspektive, Mostar, 14. prosinca/decembra 2005. godine*, Organizacijski odbor za obilježavanje desete obljetnice Daytonsko-pariškog mirovnog sporazuma, Mostar, 71-79.

Pejanović, Mirko (2006b) Izborna volja građana kao osnova društvene moći i odgovornosti opštinskog načelnika u vršenju lokalne vlasti, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 1, 116-129.

Pejanović, Mirko (2007a) Istorijsko oblikovanje regija i mogućnosti uspostave regionalne strukture Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 2, 65-89.

Pejanović, Mirko (2007b) Napretkov model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom BiH društvu, u: Drmić, Ilija; Josipović, Marko (ur.) *Stoljeće HKD "Napredak" 1902–2002: zbornik radova znanstvenoga simpozija povodom 100-te obljetnice osnutka HKD "Napredak" održanog 6. i 7. rujna 2002*, "Napredak", Sarajevo – Zagreb, 567-576.

Pejanović, Mirko (2007c) Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1980), u: *Tito i Bosna i Hercegovina: regionalni naučni skup, Sarajevo, 18. novembar 2006: zbornik radova*, Savez društava Tito u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 129-138.

Pejanović, Mirko (2008) Istorijsko oblikovanje regija i mogućnost uspostavljanja regionalne strukture BiH u postdejtonskom periodu, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Euroregije i jugoistočna Evropa*, Fakultet političkih nauka – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Ekonomski institut, Sarajevo, 45-67.

Pejanović, Mirko (2010a) Demografsko-migracijski problemi u posljeratnoj Bosni i Hercegovini, u: Markešić, I., Mesić, S., Komšić, I., Filandra, Š., Kukić, S., Vukšić, T., Brkić, M., Cvitković, I., Ivanković, Ž., Markešić, L., Kristić, A. (ur.) *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Pravni fakultet, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 35-45.

Pejanović, Mirko (2010b) Društvene i političke pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tokom procesa integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LI, br. 3, 53-70.

Pejanović, Mirko (2010c) Protivrječnosti odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine: problemi uspostave konsenzusa unutar parlamentarne većine, u: Abazović, Dino; Hammer, Stefan (ur.) *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Daytona: političko-pravni aspekti demokratske konsolidacije u postkonfliktnom periodu*, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo, 77-86.

Pejanović, Mirko (2011a) Demokratska konsolidacija i mogućnost uspostave konsenzusa o ustavnoj reformi u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, u: Bašić, Hazim;

Muslić, Fuada (ur.) *Zbornik radova Međunarodni simpozij Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma, sarajevo, 18–19. januar 2011.*, Univerzitet, Sarajevo, 43-55.

Pejanović, Mirko (2011b) O našem religijskom iskustvu, *Pregled*, god. LII, br. 3, 247-252.

Pejanović, Mirko (2012a) Budućnost Bosne i Hercegovine u budućnosti Evrope, u: *Bosna i Hercegovina i euro-atlantske integracije – trenutni izazovi i perspektive: zbornik radova međunarodne naučne konferencije 9–10. maj 2012. godine*, Pravni fakultet – NATO Headquarters, Bihać – Sarajevo, 3-17.

Pejanović, Mirko (2012b) Društveno-istorijski značaj referenduma iz 1992. godine za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine, *Pregled*, god. LIII, br. 1, 11-30.

Pejanović, Mirko (2012c) Pitanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, god. LIII, br. 3, 241-246.

Pejanović, Mirko (2012d) Politički i državnički pristup Alije Izetbegovića u rješavanju pitanja opstanka SFRJ i nezavisnosti Bosne i Hercegovine, u: *Disolucija Jugoslavije: procesi, uzroci i pozicija Bosne i Hercegovine kroz prizmu djelovanja političkog vodstva na čelu sa Alijom Izetbegovićem: Sarajevo, 4. decembar 2010., zbornik radova međunarodnog simpozija*, Muzej "Alija Izetbegović", Sarajevo, 31-39.

Pejanović, Mirko (2013a) Bosna i Hercegovina od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma: kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću, *Historijska traganja*, br. 12, 27-48.

Pejanović, Mirko (2013b) Društveno-istorijske pretpostavke konsenzusa parlamentarnih stranaka za promjene Ustava Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, br. 44, 7-19.

Pejanović, Mirko (2013c) Milošević i rat u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, god. LIV, br. 3, 179-184.

Pejanović, Mirko (2013d) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013e) Ustavno-zakonska uloga lokalnih vlasti u ekonomskom i infrastrukturnom razvoju opština i gradova u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, god. LIV, br. 3, 135-160.

Pejanović, Mirko (2014a) Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, *Pregled*, god. LV, br. 3, 27-70.

Pejanović, Mirko (2014b) Obraćanja i izlaganja eminentnih učesnika povodom obilježavanja dvadesetdvogodišnjeg rada i funkcionisanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 29. 5. 2014. (Prof. dr. Mirko Pejanović – Dopisni član ANUBiH-a), *Pregled*, god. LV, br. 2, 115-117.

Pejanović, Mirko (2015a) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015b) Pogledi istraživača o fenomenu odbrane Sarajeva u opsadi 1992–1995, *Pregled*, god. LVI, br. 2, 95-100.

Pejanović, Mirko (2015c) Stanje političke kulture u BiH, *Hum*, god. X, br. 13, 215-219.

Pejanović, Mirko (2016a) Bosna i Hercegovina u procesu integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LVII, br. 3, 209-214.

Pejanović, Mirko (2016b) Država Bosna i Hercegovina od međunarodnog priznanja suverenog položaja do članstva u EU i NATO-savezu, *Pregled*, god. LVII, br. 1, 9-28.

Pejanović, Mirko (2016c) Grad Sarajevo u međugradskoj saradnji glavnih gradova zemalja jugoistočne i centralne Evrope, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Mjesto i uloga glavnih gradova SEE*

(Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine, Zbornik radova, Posebna izdanja CLXIV, Odjeljenje društvenih nauka 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 58-68.

Pejanović, Mirko (2016d) Odnos državne strukture prema razvoju bolonjskog modela studija, *Pregled*, god. LVII, br. 2, 221-232.

Pejanović, Mirko (2016e) Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom vremenu, u: Pejanović, Mirko; Šehić Zijad (ur.) *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXVI, Odjeljenje društvenih nauka 7, Odjeljenje humanističkih nauka 44, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 193-210.

Pejanović, Mirko (2017a) Bosna i Hercegovina i geopolitičke promjene u Evropi i svijetu na početku XXI stoljeća, u: Cvitković, Ivan; Pejanović, Mirko (ur.) *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine. Zbornik radova. Okrugli stol, Sarajevo, 8. decembra/prosinca 2016. godine*, Posebna izdanja CLXXI, Odjeljenje društvenih nauka 8, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 42-58.

Pejanović, Mirko (2017b) Dosezi i pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez, *Pregled*, god. LVIII, br. 3, 1-15.

Pejanović, Mirko (2017c) Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine, u: Cvitković, Ivan (ur.) *Demografske i etničke promjene u BiH*, Posebna izdanja CLXXI, Odjeljenje društvenih nauka 9, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 70-92.

Pejanović, Mirko (2017d) Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1946), u: Pekić, Milan (ur.) *Tito i mi: jučer, danas, sutra*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izd., SUBNOR BiH, Sarajevo, 131-147.

Pejanović, Mirko (2018a) Društveno-istorijske pretpostavke ustavne reforme u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, god. 49, br. 9–10, 7-21.

Pejanović, Mirko (2018b) Džemal Bijedić u ulozi predsjednika Skupštine SR Bosne i Hercegovine 1967–1971, u: Kamberović, Husnija (ur.) *Džemal Bijedić – 100 godina od rođenja i 40 godina od smrti: zbornik radova*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Mostar, 121-142.

Pejanović, Mirko (2019) Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine, u: Pašalić Kreso, Adila; Pejanović Mirko; Katz, Vera (ur.) *Međunarodna naučna konferencija 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka 46/1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 13-32.

Pejanović, Mirko (2020a) Dejtonski mirovni sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti Bosne i Hercegovine, *Dijalog*, br. 1–2, 9-28.

Pejanović, Mirko (2020b) Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu, u: Juzbašić, Dževad; Šehić, Zijad (ur.)

Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001–2017) II, Posebna izdanja CLXXXVII, Odjeljenje humanističkih nauka 47/2, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 211-229.

Pejanović, Mirko (2020c) Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LII, br. 2, 69-89.

Pejanović, Mirko (2020d) Značaj odluka Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a za uspostavu i razvoj državnih institucija Federalne Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, god. 51, br. 7–8, 27-46.

Pejanović, Mirko (2021a) Doprinos Adila Zulfikarpašića oblikovanju mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu s deset multietničkih provincija 1992. i 1993. u Ženevi, u: Bandžović, Safet (ur.) *Adil Zulfikarpašić i liberalne političke inicijative: zbornik radova*, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 129-134.

Pejanović, Mirko (2021b) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX. i XXI. stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021c) Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva, u: Cvitković, Ivan (ur.) *Reforma izbornog zakonodavstva Bosne i Hercegovine: zbornik radova*, Posebna izdanja CXCVIII, Odjeljenje društvenih nauka 17, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 227-238.

Pejanović, Mirko (2021d) Obrazovanje prve Narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBIH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti federalne Bosne i Hercegovine, u: Simović, Miodrag; Pejanović Mirko; Šehić, Zijad (ur.) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka 15, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 43-62.

Pejanović, Mirko (2021e) Referendum građana BiH 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni i nezavisni državnopravni status Bosne i Hercegovine u istorijskom vremenu disolucije SFRJ-a, *Pravna misao*, god. 52, br. 1–2, 27-46.

Pejanović, Mirko (2022a) Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27-39.

Pejanović, Mirko (2023a) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023b) Geopolitičke promjene u Evropi i svijetu i mogućnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, god. 54, br. 7–8, 22-39.

Pejanović, Mirko (2023c) Mogućnosti promjene institucionalnog i ustavno-zakonskog položaja grada Sarajeva u procesu evropskih integracija, *Forum Bosnae*, br. 101, 549-566.

Pejanović, Mirko (2024a) Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i*

Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 52-67.

Pejanović, Mirko (2024b) Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u: Muratović, Rasim (ur.) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo, 23-38.

Pejanović, Mirko (ur.) (2001d) *Zbornik radova Međunarodni naučni simpozijum Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 18. i 19. maja/svibnja 2000. godine*, Univerzitet, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (ur.) (2020f) *Doprinos akademika Ivana Cvitkovića razvoju sociologije religije (Povodom 75. godišnjice života)*, Posebna izdanja CLXXXVI, Odjeljenje društvenih nauka 13, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 268.

Pejanović, Mirko (ur.) (2020g) *Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i njihov značaj za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine. Zbornik radova sa Okruglog stola povodom obilježavanja 75. godišnjice Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, održanog u Sanskom Mostu, 30. juni i 1. juli 2019. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (ur.) (2024d) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006d) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (ur.) (2022b) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Đerić, Branko; Međović, Desimir; Abramović, Nenad; Kreso, Sead (1986c) *Društveno-ekonomski položaj mladih u Bosni i Hercegovini*, Centar društvenih aktivnosti RK SSOBiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto (ur.) (2024c) *Lokalni ekonomski razvoj općina Kantona Sarajevo: Vođstvo za transformacijski razvoj u novom normalnom: studija*, Posebna izdanja CCXII, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 3, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto; Osmanković, Jasmina; Sadiković, Elmir (2020e) *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, 2. izd., Posebna izdanja CLXXXIV, Odjeljenje društvenih nauka 12, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2012e) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, 2. izd., Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Šehić Zijad (ur.) (2016f) *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXVI, Odjeljenje društvenih nauka 7, Odjeljenje humanističkih nauka 44, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Turčilo, Lejla (ur.) (2003b) *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru (zbornik saopštenja i diskusija) Mostar, 24 maj 2003*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Zlokapa, Zdravko; Zolić, Hasan; Arnautović, Suad (2006c) *Opštine/Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice: istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka u Sarajevu*, Promocult – Fakultet političkih nauka, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Sarajevo.

ANU BiH
АНУ БиХ

MIRKO PEJANOVIĆ'S POLITICAL THOUGHT: THEORETICAL CONCEPTS AND AXIOLOGICAL FRAMEWORK

Elvis Fejzić
Full Professor
University of Sarajevo – Faculty of Political Sciences
elvis.fejzic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-1638-8607

Abstract: The theoretical and political thought of Mirko Pejanović has a layered and authentic character, especially in the context of its thematic framework, but also of its appealing terminological expression and approach. The focus of his political thought is on topics from the field of theories of state and government, political systems and representation, public administration, integration policies, regionalism, and local politics. All the above topics are contextualized, applied, and implemented within the Bosnian and Herzegovinian political discourse, which represents a reference research point for Mirko Pejanović, given that he perceives the state of Bosnia and Herzegovina as a value of the highest rank and, in his works, permanently promotes its political uniqueness, but also constantly searches for its political perspective. Therefore, Pejanović's political thought has a distinctive and meaningful research potential, and is produced by a recognizable political scientific approach that skillfully combines qualitative and quantitative research methods in theoretical and political scientific research.

Keywords: state, political representation, regionalism, local politics, integration politics, political system, Bosnia and Herzegovina

DOI: 10.5644/PI2025.221.09

POLITIČKI PLURALIZAM U BOSNI I HERCEGOVINI TRIDESET GODINA NAKON DEJTONA: IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Elma Huruz Memović
docent
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka
elma.huruz@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0001-7906-0492

Apstrakt: Ovaj rad donosi teorijsko razmatranje političkog pluralizma u postdejtonskom periodu u Bosni i Hercegovini, s posebnim naglaskom na političku misao akademika Mirka Pejanovića. Rad polazi od stava da Pejanovićevo djelo predstavlja kritički okvir za razumijevanje trajnih izazova demokratizacije u sistemu oblikovanom etničkim podjelama. Dejtonski mirovni sporazum institucionalizirao je princip etničkog dijeljenja vlasti, čime je ograničen prostor za građansku politiku i onemogućena konsolidacija funkcionalne demokratije.

U tom okviru, Pejanović zagovara model demokratizacije zasnovan na multietničkom identitetu, vladavini prava i građanskoj reprezentaciji. On kritikuje dominaciju etničkih stranaka kao izvor političke fragmentacije i institucionalne stagnacije te naglašava značaj reforme izbornog sistema, jačanja parlamentarne moći i ubrzanja evropskih integracija. Njegova vizija ukazuje na nužnost transformacije političkog pluralizma s etničkog na građanski model, što zahtijeva zajedničko djelovanje domaćih aktera i međunarodne zajednice u izgradnji funkcionalne i inkluzivne demokratije.

Ključne riječi: pluralizacija, demokratizacija, Mirko Pejanović, Bosna i Hercegovina, etnički pluralizam, građanska reprezentacija, funkcionalna demokratija

Uvod

Dejtonski mirovni sporazum[1] okončao je rat u Bosni i Hercegovini i uveo okvir za mir i političku organizaciju zemlje. Sporazum je ustanovio složen politički sistem te je BiH podijeljena na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, uz Brčko distrikt kao posebnu administrativnu jedinicu. Ustav BiH je integralan dio Dejtonskog sporazuma gdje su tri "konstitutivna naroda" (Bošnjaci, Srbi, Hrvati) definirani kao ključni akteri vlasti, s posebnim pravima i zaštitom. Ljudska prava su selektivno zaštićena, naročito za one koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici "konstitutivnih naroda". Političke stranke su shodno ovakvoj političkoj strukturi gotovo isključivo povezane s jednim od tri naroda, što smanjuje mogućnost razvoja građanskih političkih opcija te ograničava standardni politički pluralizam, budući da je politika snažno etnički segmentirana. Pored toga, etničke stranke ne pokazuju spremnost na društvene promjene niti provođenje reformi, zbog čega je država na kraju zapravo "talac neuspješnog političkog pluralizma zasnovanog na etnodemokratiji", modelu koji podrazumijeva paralelizam u vlasti, etničko zaokruživanje teritorija i jednonacionalnu strukturu javne uprave na općinskom, kantonalnom i entitetskom nivou (Pejanović, 2005a: 63).

Politička pluralizacija i demokratizacija Bosne i Hercegovine ključne su teme u djelima i javnim nastupima Mirka Pejanovića, uglednog bosanskohercegovačkog akademika, profesora i političara. On je bio jedan od ključnih aktera u periodu tranzicije BiH iz jednopartijskog sistema prema višepartijskoj demokratiji. Pejanović demokratizaciju posmatra kao proces koji podrazumijeva ne samo uvođenje izbora i političkog pluralizma nego i izgradnju institucija vladavine prava, zaštitu ljudskih prava te razvoj civilnog društva.

Dejtonski mirovni sporazum je zaustavio rat, ali je uveo kompleksan politički sistem koji otežava razvoj funkcionalne demokratije. Bosna i Hercegovina je dobila ustavni okvir koji formalno garantuje demokratske institucije, ali u praksi uvodi etnički princip vlasti. Zbog toga Pejanović dejtonsku strukturu vidi kao ograničavajući faktor za demokratsko funkcioniranje države, odnosno njenih institucija: "Ono što je nepovoljno u novom Dejtonskom ustrojstvu države Bosne i Hercegovine jeste da je ono *dominantno izvedeno na etničkoj osnovi.* Radi se o tome da je *unutrašnje političko ustrojstvo izvedeno iz etničkih podjela ostvarenih primjenom sile u ratu.*" (Pejanović, 2012: 93).

Ustav je podijelio državu na entitete (RS i FBiH) i uveo etničke kvote u svim institucijama, čime je demokratija svedena na nacionalni balans, a ne na volju građana. Pejanović se s posebnom pažnjom bavi analizom uticaja etnički oblikovanog pluralizma na funkcioniranje institucija vlasti, najprije na nivou Parlamentarne skupštine BiH. U ovakvom političkom ambijentu, u kojem političke stranke nastale na

[1] Puni naziv: Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini

etničkoj osnovi dominantno usmjeravaju političke procese, bez historijskog iskustva u izgradnji konsenzusa, neizbježni su česti zastoji u procesu donošenja reformskih zakona. To se dešava, Pejanović uočava, najprije zbog "nepostojanja koalicionog političkog programa među strankama parlamentarne većine" te je moć Parlamentarne skupštine potisnuta vladavinom na partnerskoj osnovi, kao i pojedinačnim moćima stranačkih elita i njihovih lidera, poentira Pejanović (2012: 282).

Uzrok nemoći oblikovanja konsenzusa od strane vladajućih stranaka Pejanović vidi i u činjenici da vodstva stranaka nisu povezana s građanima i njihovim interesnim oblicima udruživanja. Također, u te uzroke ubraja prirodu odnosa institucija međunarodne zajednice i EU prema parlamentarnoj demokratiji u BiH budući da je međunarodna zajednica "posredstvom svog visokog predstavnika sve do 2010. godine, primjenom bonskih ovlaštenja, odmjenjivala nepostojeći međustranački konsenzus i proglasila preko 800 akata. Odustajanjem od primjene bonskih ovlaštenja, međunarodna zajednica i EU su pribjegle veoma neproduktivnom stajalištu u odnosu na razvoj stranačkog sistema i parlamentarne demokratije u BiH. Stajalište se svodi na sljedeće: EU i međunarodna zajednica će na nekom pitanju prihvatiti ono rješenje za koje se dogovore lideri vladajućih stranaka" (Pejanović, 2015: 122). Budući da dogovor stranaka oko najvažnijih pitanja vrlo često izostaje, tako nastaju mnogobrojne posljedice, najprije u vidu stagnacije ekonomskog razvoja te zastoja u odvijanju procesa integracije BiH u Evropsku uniju.

Od završetka rata do danas, BiH je razvila višestranački sistem sa stotinama registrovanih stranaka, ali su najveće i najuticajnije političke partije gotovo uvijek povezane s etničkim predznakom. Nacionalizam i etnička retorika često dominiraju političkim kampanjama i platformama. Iako postoje i građanske stranke (npr. SDP BiH, Naša stranka, Demokratska fronta) koje nastoje da prevaziđu etničke podjele, njihov uticaj je često ograničen i obično obuhvata glasačko tijelo unutar Federacije BiH. Partije često koriste etničku pripadnost kao osnovu za legitimitet i mobilizaciju birača. Kao posljedica svega toga politička scena je fragmentirana i etnički polarizirana.

Politička pluralizacija i demokratizacija u Bosni i Hercegovini kroz rad Mirka Pejanovića

Krajem 1980-ih, Bosna i Hercegovina, kao i druge republike bivše SFRJ, počela je tranziciju iz jednopartijskog ka višepartijskom političkom sistemu. Pejanović naglašava da se proces pluralizacije bosanskohercegovačkog društva odvijao u nepovoljnom društveno-historijskom kontekstu budući da je u Hrvatskoj na sceni bio konflikt te sukob Hrvatske demokratske zajednice i stranaka koje su okupljale Srbe u Hrvatskoj. Razlog sukoba krio se u činjenici što Srbi u Hrvatskoj nisu prihvatili ideju suverene države Hrvatske i njen teritorijalni integritet. Ubrzo se pokazalo da su politički centri moći iz Zagreba i Beograda imali interes za svoj

uticaj u procesu formiranja i idejnog usmjeravanja političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. "Među novim političkim strankama koje su formirane u prvoj polovini 1990. godine, jedna je bila vezana za Tuđmanov režim u Zagrebu i druga za Miloševićev režim u Beogradu. To su bile: Hrvatska demokratska zajednica BiH i Srpska demokratska stranka" (Pejanović, 2012: 51). Ti uticaji su i danas izuzetno izraženi i često definiraju glavne političke stavove stranaka koje zastupaju interese Srba i Hrvata kao konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.

Politički pluralizam u Bosni i Hercegovini je od samog početka imao široku osnovu. Tako je već 1990. godine bila 41 registrirana politička stranka, dok je na prvim višestranačkim izborima, održanim 18. oktobra 1990. godine, za izbore za Skupštinu SR BiH bilo prijavljeno 15 stranaka, od kojih se 11 uspjelo parlamentarizirati. Više od 85% glasača je svoj glas dalo kandidatima nacionalnih stranaka (SDA, SDS i HDZ) te se može reći da je gotovo u potpunosti došlo do podudaranja političke s nacionalnom pripadnošću. Općenito, formiranje političkih stranaka u Bosni i Hercegovini krajem 80-ih godina prošlog vijeka, kako uočava Pejanović, odvijalo se po dva osnova:

1. putem reformi ranijih političkih organizacija, koje su postojale u jednopartijskom sistemu: Saveza komunista BiH; Saveza socijalističke omladine BiH i Socijalističkog saveza radnog naroda BiH; i
2. putem formiranja novih političkih stranaka, koje neće imati hipoteku prošlosti. Kao nove političke stranke formirane su tokom 1990. godine: Stranka demokratske akcije; Srpska demokratska stranka i Hrvatska demokratska zajednica (Pejanović, 2012: 84).

Kako je u tom procesu dominantan bio etnički momenat, pluralna stranačka struktura u Bosni i Hercegovini javlja se u dva prepoznatljiva oblika "prvi *etničke ili narodne*, odnosno *nacionalne stranke* sa *jednonacionalnim sastavom* i drugi, *građanske stranke* kao stranke sa *multietničkim* sastavom. U ovakvom strukturiranju političkih stranaka izostala je prepoznatljiva razdioba na ljevicu, centar i desnicu" (Pejanović, 2012: 52). Objašnjenje ovakve pojave možemo potražiti u knjizi *Stranke i stranački sustavi* autora G. Sartorija (2002) koji borbu političkih stranaka za vlast pozicionira na liniju ideološke diferencijacije desno – lijevo. Iako ta linija obuhvata različite kriterije poput ekonomskog, konstitucionalnog i slično, sve se te podjele ipak mogu situirati unutar navedene diferencijacije desno – lijevo. Birači se opredjeljuju za stranke na osnovu vlastitih preferencija koje spadaju na jedan ili drugi kraj, odnosno centar te ravni, odnosno linije. Stefan Vukojević u svojem tekstu "Stranački sistem Bosne i Hercegovine: u potrazi za adekvatnim teorijsko-analitičkim okvirom" propituje limite Sartorijeve definicije stranačkog sistema na primjeru Bosne i Hercegovine ističući da "(...) stranke ne uspijevaju da se takmiče jedna sa drugom u dobijanju podrške istih birača" (2017: 67). Sartorijevo objašnjenje za takvu pojavu je da se to dešava kada dvije stranke pripadaju potpuno različitim političkim dimenzijama. Kako su u BiH dominantni socijalni rascjepi etničkog karaktera, tako

je političko natjecanje ograničeno unutar jednog etničkog prostora te se glasači svrstavaju uz svoje etničke stranke i, shodno tome, "etnička društvena podjela presijeca prostor lijevo – desno, odnosno dimenzija lijevo – desno ne može u sebe da apsorbuje drugačije etničke dimenzije u kojima se nalaze bosanskohercegovačke stranke" (Vukojević, 2017: 68). Nepostojanje jedinstvene ideološke podjele lijevo – desno u Bosni i Hercegovini onemogućava glasanje preko linija etničkih rascjepa, smatra ovaj autor.

Politički prostor u postdejtonskom periodu su gotovo u potpunosti zauzele nacionalne stranke (SDA, SDS, HDZ), koje su bazirale svoje programe na etničkom identitetu i nacionalnim interesima. Pejanović to vidi kao prijetnju jedinstvu države jer takve stranke podstiču etničku mobilizaciju umjesto građanske kohezije. Rezultat takvog djelovanja političkih elita iz tri etničke partije doveo je "do *fragmentacije građanske strukture izbornog tijela* u Bosni i Hercegovini na *tri izborna tijela i na tri zasebna javna mnijenja*. Redukcija građanskog izbornog tijela u Bosni i Hercegovini na tri nacionalna tijela: bošnjačko, srpsko i hrvatsko postaće osnova istorijskom procesu u BiH koji se može označiti kao proces u kome je POLITIČKI PLURALIZAM ZAMIJENJEN ETNIČKIM PLURALIZMOM" (Pejanović, 2012: 54). Građanski identitet je u svemu tome potisnut i reduciran isključivo na nacionalni a politička reprezentacija usmjerena na predstavljanje kolektivnih, a ne individualnih interesa. "*Jednopartijski model ispoljavanja interesa radničke klase etničke stranke su zamijenile ispoljavanjem kolektivnih interesa nacije*" zaključuje Pejanović (2012: 55).

Etničke stranke, smatra Pejanović, "nemaju kapacitet za društveni kompromis u strateškim pitanjima državnog razvitka Bosne i Hercegovine" te svojim djelovanjem produbljuju fragmentiranost biračkog tijela u BiH i "generišu društvenu svijest o nemogućnosti zajedničkog življenja između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda" (Pejanović, 2012: 104). Tome doprinosi i izborni sistem BiH koji je složen i usmjeren na garantiranje prava konstitutivnih naroda, dok su građani koji nisu pripadnici konstitutivnih naroda (npr. Romi, Jevreji, ostali) izloženi diskriminaciji. Pitanje etničke ravnopravnosti naroda u Bosni i Hercegovini, kako konstitutivnih tako i ostalih, nije nešto što mogu adekvatno riješiti etničke stranke, zaključuje Pejanović. Rješenje leži u primjeni ustavnog principa o ravnopravnoj i srazmjernoj zastupljenosti naroda u organima javne vlasti, uključujući sve nivoe. To je naročito važno na putu ka Evropskoj uniji, jer evropski standardi podrazumijevaju punu demokratiju, vladavinu prava i zaštitu svih građanskih prava.

Evropske integracije: šansa za novu demokratizaciju

Evropske integracije predstavljaju ključni putokaz za Bosnu i Hercegovinu ka stabilnoj i prosperitetnoj budućnosti. Demokratizacija, usvajanje evropskih standarda i sprovođenje reformi nisu samo formalni zahtjevi već suštinski preduslovi za bolji život svih građana. Iako je put težak, on vodi ka cilju koji nema alternativu, punopravnom članstvu u zajednici razvijenih i demokratskih država.

Proces evropskih integracija predstavlja najveću šansu za Bosnu i Hercegovinu, smatra Pejanović. To nije samo politički cilj već sredstvo za uvođenje pravne države, jačanje nezavisnog pravosuđa, osiguravanje ljudskih i manjinskih prava te smanjenje korupcije i političke trgovine. "Strategijski je interes Evropske unije da u svoju strukturu uključi kao članice zemlje Centralne i Jugoistočne Evrope. Sa stanovišta globalnog procesa evropskih integracija i zaštite mira Bosna i Hercegovina svoju političku budućnost može imati stabilnom ukoliko se uspostavi proces ubrzanog uključivanja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju" (Pejanović, 2012: 212). Strategijsko djelovanje Evropske unije bi se trebalo usmjeriti na ubrzanu izgradnju ekonomskih, pravnih i političkih standarda za prijem BiH u Evropsku uniju. Ukoliko bi to usmjerenje izostalo, izostala bi i unutrašnja integracija Bosne i Hercegovine u obliku jedinstvene države, dok bi etnički separatizam i velikodržavne težnje susjednih zemalja za podjelu BiH ojačale, zaključuje Pejanović.

Pored toga, Pejanović smatra da međunarodna zajednica u BiH svoj angažman treba usmjeriti na uvođenje reforme političkog pluralizma u okviru procesa integracije u Evropsku uniju "koja će biti zasnovana na političkoj reprezentaciji građanina i njegovog individualnog interesa, a ne interesa nacionalnog kolektiviteta" (Pejanović, 2012: 104). Druga pretpostavka se odnosi na "**nužnost oblikovanja široke koalicije** parlamentarnih stranaka za evropsku pravnu državu Bosnu i Hercegovinu, koalicije koja bi obuhvatala i nacionalne i građanske stranke koje u strukturi Parlamenta Bosne i Hercegovine imaju 5% i više svojih izabranih poslanika" (Pejanović, 2020: 89).

Pejanović priznaje da je međunarodna zajednica odigrala ključnu ulogu u zaustavljanju rata i obnovi institucija, ali ističe i ograničenja njihove politike. U njegovim analizama dominira ideja da je međunarodna zajednica kreirala sistem koji je stabilan, ali ne funkcionalan, te je istovremeno zamrznut u podjelama, bez jasne strategije za izgradnju moderne, evropske države. U tom smislu, on podržava aktivno prisustvo međunarodnih aktera, ali istovremeno insistira na jačanju domaće odgovornosti i kapaciteta.

Zaključna razmatranja

Politička scena, i 30 godina nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, obilježena je visokim stepenom polarizacije i nacionalističkom retorikom, što je posebno naglašeno u periodima predizbornih kampanja, što su potvrdili i izbori održani 2022. godine. Iako pojedine nove političke stranke s građanskim i reformskim platformama dobijaju podršku, one još uvijek nisu u poziciji da mijenjaju paradigmu. Koalicije su još uvijek nestabilne i podložne međunacionalnim tenzijama, što povremeno rezultira blokadama institucija i shodno tome usporavanju donošenja ključnih odluka u procesu reformi.

Trideset godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, Bosna i Hercegovina posjeduje formalni višestranački sistem i demokratske institucije, no politički

pluralizam je ograničen snažnim etničkim podjelama. Političke stranke i dalje funkcioniraju uglavnom unutar etničkih okvira, što otežava razvoj integrirane i funkcionalne demokratije. Iako postoje napori za reforme i jačanje građanskog identiteta, izazovi ostaju veliki i zahtijevaju strateški i kontinuirani rad svih aktera, uz podršku međunarodne zajednice. Uloga visokog predstavnika i međunarodnih aktera i dalje je značajna, ali njihova moć se postepeno smanjuje. Iako Evropska unija i SAD podstiču reforme i stabilizaciju, suočeni su s otporom domaćih političkih aktera.

Akademik Mirko Pejanović vidi političku pluralizaciju i demokratizaciju kao povijesne procese s brojnim izazovima, ali i ključnim temeljima za budućnost BiH. Njegova analiza je utemeljena na ideji da BiH može opstati samo kao demokratsko, multietničko društvo, u kojem se poštuju prava svih naroda i građana. Demokratizacija BiH ne može uspjeti bez jačanja domaćih političkih kapaciteta, pomirenja među narodima i funkcionalnih institucija.

Pejanović u svojim djelima i javnom djelovanju ističe da Bosna i Hercegovina ima demokratski potencijal, ali je on stalno ugrožen nacionalnim podjelama i neefikasnošću institucija. On nudi realističnu, ali optimističnu viziju BiH, smatrajući da evropske integracije predstavljaju šansu za demokratsku konsolidaciju ako se, uz to, razviju građanska svijest i funkcionalne institucije. To pretpostavlja temeljitu reformu u razvoju stranačkog sistema koja bi trebala dovesti do jačanja moći građanskih multietničkih stranaka utemeljenih na evropskim standardima.

Najzad, politički pluralizam postoji, ali je snažno omeđen etničkim linijama koje diktiraju političku dinamiku. Političke stranke i nosioci vlasti često rade u skladu s interesima konstitutivnih naroda, ne uvažavajući pri tome opći, državni interes, te na taj način konstitutivni narod koji predstavljaju stavljaju na stepen iznad države. Pored toga, pitanje koje se u javnom diskursu ne postavlja tako često, a jednako je bitno za demokratsko funkcioniranje vlasti u Bosni i Hercegovini, odnosi se na stanje demokratičnosti unutar samih stranaka koje vode i usmjeravaju bitne političke procese u našoj državi. Upravo zbog toga, ustavni okvir i izborni sistem zahtijevaju temeljite reforme u svim navedenim pitanjima kako bi država mogla funkcionirati u punom demokratskom kapacitetu, efikasnije i inkluzivnije. Međunarodni pritisak i podrška ostaju neophodni, ali ključne promjene moraju doći iznutra, kroz dijalog i konsenzus domaćih aktera.

Literatura

Knjige

Pejanović, Mirko (2005a) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2010) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, Šahinpašić, Sarajevo – Zagreb.

Sartori, Đovani (2002) *Stranke i stranački sustavi (Analitički okvir)*, Politička kultura, Zagreb.

Tekstovi u časopisima/zbornicima

Pejanović, Mirko (2005b) Osnovne karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989–2003, *Pregled*, br. 1–2, 49-74.

Pejanović, Mirko (2010a) Protivrječnosti odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine: problemi uspostave konsenzusa unutar parlamentarne većine, u: Abazović, Dino; Hammer, Stefan (ur.) *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Daytona: političko-pravni aspekti demokratske konsolidacije u postkonfliktnom periodu*, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo, 77-86.

Pejanović, Mirko (2010b) Društvene i političke pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tokom procesa integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LI, br. 3, 53-70.

Pejanović, Mirko (2020) Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, god. LII, br. 2, 69-89.

Vukojević, Stefan (2017) Stranački sistem Bosne i Hercegovine: u potrazi za adekvatnim teorijsko-analitičkim okvirom, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. XI, br. 18, 65-82.

POLITICAL PLURALISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA THIRTY YEARS AFTER DAYTON: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Elma Huruz Memović
Assistant Professor
University of Sarajevo – Faculty of Political Sciences
elma.huruz@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0001-7906-0492

Abstract: This paper offers a theoretical examination of political pluralism in the post-Dayton period in Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on the political thought of Academician Mirko Pejanović. It argues that Pejanović's work provides a critical framework for understanding the persistent challenges of democratization within a system shaped by ethnic divisions. The Dayton Peace Agreement institutionalized the principle of ethnic power-sharing, thereby restricting the scope for civic politics and preventing the consolidation of a functional democracy.

Within this framework, Pejanović advocates a model of democratization grounded in multiethnic identity, the rule of law, and civic representation. He critiques the dominance of ethnic parties as a source of political fragmentation and institutional stagnation, while underscoring the importance of electoral reform, the strengthening of parliamentary authority, and the acceleration of European integration. His vision points to the necessity of transforming political pluralism from an ethnic to a civic model, a process that requires joint efforts of domestic actors and the international community in building a functional and inclusive democracy.

Keywords: political pluralism, democratization, Mirko Pejanović, Bosnia and Herzegovina, ethnic divisions, civic representation, functional democracy

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.10

ETIKECIJA KAO NAČIN ŽIVOTA

Nerzuk Ćurak
dopisni član
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
nerzuk.curak@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-9097-8509

Apstrakt: Autor će predstaviti etikeciju kao sveukupan način proizvodnje života akademika Mirka Pejanovića, a povodom obilježavanja 80 godina njegovog plodnog društvenog, političkog, naučnog i intelektualnog života, života kao takvog. Fokus je na aspektima djelovanja koji nadilaze usku sferu političke ili naučne reprezentacije i unose u bosanskohercegovačku društvenu stvarnost iznimno rijedak talenat u našem javnom životu, talenat dubokog uvažavanja Drugoga.

Ključne riječi: etikecija, akademik Mirko Pejanović, Drugi

U općoj nekulturi koja je zagospodarila reprodukcijom društvenih odnosa, a što je dovelo do gubitka mjere u javnom ophođenju, izostanka elementarnog poštovanja i uvažavanja ljudi koji su dali značajan doprinos našoj zajednici u različitim sferama društvenog djelovanja, relativizacije i banalizacije naučnih i intelektualnih opusa domaćih autoriteta, koji su svoj život posvetili sveukupnom socijalnom razvoju naše zajednice, vrijedi, radi zauzimanja drugog smjera u afirmaciji relevantnosti, istaknuti one naše prvake koji su, uprkos kulturi nasilja, opresije i nacionalizma, tokom svog dugogodišnjeg javnog djelovanja razvili i zadržali, u svim sferama koje su dotaknuli svojim mišljenjem i djelovanjem, gotovo zaboravljeno uvažavanje Drugog. Jedan od rijetkih koji je bosanskohercegovački javni diskurs obogatio uzornom plemenitošću, s apriornom nadom da je moguće duh **dobre Bosne** (bila ona **mit** ili **stvarnost**, a mislim da je i jedno i drugo, da, dakle, objektivno **jest**) svakodnevno prevoditi u zbilju, i kao logos i kao etos, onda je to akademik Mirko Pejanović kojem povodom 80 godina života posvećujemo ovaj zbornik s radovima uglednika različitih nominacija i provenijencija.

Odlučio sam se da svoj doprinos povodom ovog važnog događaja za Bosnu i Hercegovinu ne posvetim onim rezultatima akademika Pejanovića koji pripadaju kvantitativnoj i kvalitativnoj politologiji, računajući da će takvih osvrta sigurno biti od strane mlađih kolega i učenika profesora Pejanovića kojima je bio mentor tokom njihovog akademskog napredovanja, već da izađem iz polja politološke reprezentacije i da dam osvrt na jedan način proizvodnje života koji je veoma rijedak u našem društvu, da izađem iz sfere političkog, da izađem iz sfere onoga čime se teorijski bavio profesor Pejanović, da dam jedan osvrt na nešto što je u našem javnu životu veoma rijetko, toliko rijetko, da taj način proizvodnje života profesora Pejanovića možemo smatrati darom kojim je, upotrijebimo teološki pojam, *pomazan* iznimno mali broj ljudi.

Moja intenzivnija zapažanja o profesoru Pejanoviću započinju u vrijeme njegovog dekanstva na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, od 2007. do 2012. Bio sam, u mandatu dekana Pejanovića, prodekan za naučnoistraživački rad i mogao sam izbliza pratiti način ophođenja našeg slavljenika prema najbližim suradnicima i općenito kolegicama i kolegama iz uže i šire akademske zajednice. Za tih nekoliko godina mogao sam primijetiti (i učiti) neporecive geste davno zaboravljene etikecije, koja je u našim brzim vremenima postala sporedna atribucija u proizvodnji odnosa među ljudima, nezasluženo "žigosana" kao suvišnost, kao nepotrebno usporavanje biznisa, kao suvišna kulturna norma. Kakva zabluda nadobudnih i nekulturnih mediokriteta, koji su izostajanjem etikecije samo multiplicirali "šopenhauerovske" uvjete za progres kao regres, za ljudsko putovanje nizbrdicom civilizacije koja nas je dovela do našega Danas, do strašnog civilizacijskog pada. Simbioza etikecije i snažnog demokratskog kapaciteta u jednoj ličnosti vodila je ka istančanoj mudrosti života koje postajete svjesniji kako ste iskusniji i možete primijetiti da je Pejanovićeva sklonost ka Drugom, sklonost za horizontalno umrežavanje među ljudima na premisama međusobnog uvažavanja (pa čak i kada uvažavanje izostaje s druge strane), vođena idejom da se dođe do konsenzusa ili do višeg nivoa spoznaje koji vode u opći boljitak.

Pejanović potvrđuje kako mjesto rođenja nije važno, bilo da je selo, grad, megapolis... a Mirko je rođen u Matijevićima, općina Kladanj, već je važna sposobnost artikuliranja odnosa prema drugom tako da se svaka osoba osjeća važnom. Zato te Pejanovićeve iznimne kvalitete nazivam "talentom za proizvodnju života", "autentičnim bosanskim tajanstvom" te "afirmacijom ideje i ideologije komšiluka" u odnosima s drugim ljudima. Tu ideju povezujem s Levinasovim stavom da je *drugi prije svakog zahtjeva, prije svakog poziva*. Zahtjev i poziv dolaze poslije, kada ste, poput akademika Pejanovića, priredili teren za prihvatanje na tako obziran način da je sugovorniku vrlo teško ne prihvatiti poziv, ne ispuniti zahtjev... Nekako vas je stid reći ne mogu, nemam vremena, zauzet sam... Kako pristupiti negaciji kada ste prethodno percipirani kao najvažniji čovjek na svijetu za predmetnu stvar.

Pejanović karakterno isijava jednu naročitu sposobnost artikulacije odnosa prema drugom, koji će biti prepoznat od druge osobe kao oblik svekolikog priznanja njegove osobnosti. To je oblik asertivne komunikacije koju je profesor Pejanović upražnjavao otkada sam upoznat s njegovim životom i radom i za tu vrstu komunikacijske predanosti uopće nije važan ideološki okvir: tako je bilo i u zadnjim godinama socijalizma, u ratu i poraću i tako je ostalo do danas. Takav je naš Mirko, doajen ljudske etikecije u moru nekulture.

Pogledajmo malo teorijske obrise etikecije. Riječ etikecija (od franc. *étiquette*) se u površinskoj, pojavnoj interpretaciji odnosi na pravila pristojnog ponašanja u društvu, na ljudski smisao pravilnog ophođenja. Međutim, kada govorimo o etikeciji, a što je vidljivo i iz prethodnih redova ovog rada, njen značaj se ne iscrpljuje samo u ponašanju već etikecija varira i filozofski i kulturni i politički i naučni i historijski kontekst.

Etikecija je neosporno i filozofski koncept, duboko u dosluhu s etikom kao "uvjetom svijeta", kao pitanjem moralnog ponašanja koje nadilazi samo površna pravila odnosa, već se etikecija mora posmatrati i kao manifestacija dubljih etičkih principa kao što su poštovanje, dostojanstvo, briga za druge. Upravo je iz Pejanovićevog poštovalačkog odnosa prema drugim ljudskim bićima on razvio i nevjerovatan osjećaj brige za ljude u stanju potrebe, za obespravljene, za djecu rata koja su ostala bez roditelja i sredstava za školovanje i život uopće.

Osjetljiv na patnje ljudi iz srebreničkog genocida, sjećam se kako je kao dekan ulagao nadljudske napore da se pomogne toj djeci, i formalno i neformalno. Do danas je ostao takav, briga za druge je formula njegove omiljenosti među ljudima, u što sam se uvjerio ne samo jednom. Kao snažna upečatljiva gesta koja potvrđuje odnos ljudi prema mom starijem kolegi neka posluži sjećanje na Konferenciju koja je bila organizirana u Kladnju 2023. godine, posvećena Titovom kratkom boravku na terenu ove općine, u mjestu Plahovići, u julu 1943. godine.

Na izvanredno organiziranom skupu, ono što je obilježilo skup, pored iznesenih referata, jest odnos lokalnih ljudi prema akademiku Pejanoviću, nevjerovatno poštovanje koje je lokalno stanovništvo iskazivalo prema ratnom članu Predsjedništva BiH, autentična, nepomućena Radost što je akademik Pejanović jedan od njih, a to golemo poštovanje se ne stiče 'nako, već ga je Pejanović zaslužio svojim i lokalnim i globalnim djelovanjem, svojom uvjerljivom predanošću i brigom za druge te poštovanjem prema drugim ljudima kao razumnim bićima, kantovski kazano.

Profesor Pejanović zaslužuje da se u filozofskom backgroundu njegove etikecije nađe mjesto i za konfučijevsku interpretaciju, budući da sam duboko uvjeren kako je Mirkova etikecija rezultat njegovog uvjerenja da su obzirnost, moralno ophođenje, respekt sugovornika kao i respekt svih naših kolektiviteta, a ne samo individualiteta, "sredstvo za očuvanje harmonije i reda u društvu". Način života profesora Pejanovića duboko je impregniran ovom vizijom harmonije i reda. Nećemo pogriješiti ako

etikeciju akademika Pejanovića motrimo kao *vanjski izraz unutrašnjih moralnih vrijednosti, poštovanja, čestitosti i skromnosti*. Tu trijadu vrline, za razliku od mnogih koji su se našli u političkom životu Bosne i Hercegovine, Mirko Pejanović, iako je bio i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, nije izdao ni vanjskim ni unutrašnjim djelovanjem. Pokušavam povezati akademika Pejanovića sa, primjera radi, bijesnim autom, ali ne ide, baš nikako ne ide.

Od profesora Pejanovića može se učiti etikecija i u najužem kulturnom smislu. Pouzdano znam da mnoge "starinske geste" kojima je obasipao i obasipa svoje goste, bilo da dolaze iz akademskih zajednica Evrope i Amerike, bilo da dolaze s naših univerziteta, ne samo da su izazivale čuđenje i zbunjujuću zahvalnost ljudi kojima se ukazuje neočekivana pažnja nego i trajnu zapitanost – zar još uvijek ima ovakvog gostoprimstva u našem posrnulom svijetu.

Iako nije profesionalni diplomata, akademik Pejanović osvaja diplomatskim gestama. Puno je stvari koje ljudi možda i ne primjećuju, ali koje su nepogrešivi kulturni kod, *trademark* profesora Pejanovića, kao npr. to galantno kopčanje sakoa kada se pozdravlja s drugim, bilo kojim drugim, od uličnog čistača do akademika. Ili istinsko paženje gdje ko treba da sjedi na političkim i naučnim skupovima, jer nepisani protokoli moraju biti ispunjeni kako se niko ne bi osjetio uvrijeđenim, ni političar, ni akademik, ni država. Da je kojim slučajem rođen u japanskoj kulturi, vjerujem da bi profesor Pejanović bio uzor u tim "strogim i ritualiziranim etikecijama" kojih je tamo pregršt.

Mirko Pejanović, ili, s onu stranu iskazivanja nepoštovanja. To je profesorova kvintesencija. To je Mirko Pejanović, njim samim. Njegova etikecija je demokratizirana, ona nastoji izbjeći klasne razlike koliko god je to moguće u stratificiranim društvima kapitalističke proizvodnje. I zato profesor Pejanović, akademik Pejanović, političar Pejanović zaslužuje moj puni respekt. Dostojanstveno i mudro, s Bosnom i Hercegovinom kao zbratimljenom zajednicom svih svojih ljudi u temelju svih Pejanovićevih bitaka. Velemajstorski meandrirajući naučnom, intelektualnom i političkom scenom Bosne i Hercegovine, moj kolega Pejanović još uvijek traje, kao neuništivi dokaz žive Bosne i Hercegovine. Mirko Pejanović je svojim ukupnim ljudskim djelovanjem, u svim sferama života i rada, ozbiljan trag u vremenu.

ANU BiH АНУ БиХ

ETIQUETTE AS A WAY OF LIFE

Nerzuk Ćurak

Corresponding Member
Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina
nerzuk.curak@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-9097-8509

Abstract: The author will present etiquette as an overall way of producing the life of academician Mirko Pejanović on the occasion of marking 80 years of his fruitful social, political, scientific and intellectual life, life as such. The focus is on aspects of action that go beyond the narrow sphere of political or scientific representation and introduce into Bosnian and Herzegovinian social reality an exceptionally rare talent in our public life, the talent of deep respect for the Other.

Keywords: etiquette, academician Mirko Pejanović, Others

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

POLITIČKI ŽIVOT U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1990. DO 2025.

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.11

DRŽAVE NASLJEDNICE JUGOSLAVIJE I DILEME EVROPSKIH INTEGRACIJA: MOŽE LI SE PONOVITI PRIMJER EVROPSKE UNIJE?[1]

Stefano Bianchini
nezavisni naučnik
penzionisani profesor politike i istorije Istočne Evrope
Univerzitet u Bolonji
stefano.bianchini@unibo.it
ORCID: 0000-0003-2388-8746

Apstrakt: Članak se bavi ključnim aspektom procesa evropskih integracija u državama nasljednicama Jugoslavije od početka novog milenija. Ovaj aspekt odnosi se na izgradnju zajedničkog puta postkonfliktnog pomirenja. U tom smislu, članak ima za cilj pokrenuti pitanje da li, i u kojoj mjeri, postoje uslovi da regija koja se analizira slijedi put koji je predložila Evropska unija. Članak će se posebno fokusirati na uticaj strategija koje su usvojili zapadni akteri, eksterni u odnosu na regiju, kao i na unutrašnje prepreke koje i dalje problematizuju proces prihvatanja vrijednosti integracije, kao i na njegovu ukorijenjenost u kontekstu koji je i dalje obilježen neizvjesnostima i optužbama, uprkos naporima koje ulaže dio civilnog društva i, u manjoj mjeri, lokalne političke vlasti.

Ključne reči: države nasljednice Jugoslavije, evropske integracije, francusko-njemačko pomirenje, Bosna i Hercegovina, nacionalizam, izgradnja mira

Uvod

Sve države nasljednice Jugoslavije formalno su izrazile želju da postanu punopravne članice Evropske unije. Ova težnja, međutim, počiva na istovremenom i protivrječnom postojanju političke slabosti – lokalne i međunarodne – i ohrabrujućih znakova koje

[1] S engleskog jezika prevela Gordana Ristić

šalje Evropska unija. Slabost se naročito odnosi na odvijanje tranzicije, koja je i postsocijalistička i posttraumatska, budući da se mora baviti raspadom jugoslavenske federacije, geopolitičkim i institucionalnim posljedicama tog raspada, politikama ekonomskog i socijalnog strukturnog prilagođavanja, uglavnom uvezenim sa Zapada, i prevazilaženjem traume izazvane desetogodišnjim ratom u periodu 1991–2001. godine. Što se tiče pristupanja EU, odluka donesena na samitu u Solunu 2003. godine bila je veoma značajna jer je svim državama nasljednicama jugoslavenske federacije (uključujući i Albaniju) garantovala uključivanje u institucije EU kada ispune kriterije za pristupanje. Za postizanje ovog cilja osnivane su radne grupe, inicijative za finansiranje i specifični programi (Isak, 2007; Grabbe / Hughes, 2000).

Kao što znamo, od ove odluke prošlo je više od dvije decenije, a samo Slovenija i Hrvatska uspjele su pristupiti Evropskoj uniji, euru i Šengenskom sporazumu. Ostale republike su započele pregovore o pristupanju ili su još uvijek u statusu kandidata. Drugim riječima, ako se uzme u obzir vrijeme proteklo između obećanja o proširenju iznesenih u Kopenhagenu (1993) i pristupanja zemalja sovjetskog bloka (između 2004. i 2007. godine), očigledno je da u slučaju južnoslavenskog i albanskog kulturnog prostora hronološka dinamika djeluje mnogo razvodnjenije i uslovljena je rastućim skepticizmom – ako ne i otporom – prvenstveno starih članica Unije prema obećanim proširenjima.

Stoga je važno istražiti glavne razloge, prije svega političke prirode, koji su naveli EU da proširi svoj put integracije na regiju koja je donedavno bila u nasilnom procesu podjele. S druge strane, ključno je također razumjeti osnovne razloge koji su doveli do tako dugih razgovora, jer se kraj još uvijek ne nazire.

Razlozi za proširenje EU na Istok i ratovi za jugoslavensko naslijeđe

Dobar pregled razloga za proširenje EU k istoku dao je njemački ministar spoljnih poslova Joschka Fischer u svom govoru na Univerzitetu Humboldt 2000. godine. Sadržaj ovog govora bio je i značajan i neobičan, jer je u to vrijeme bila rijetkost da politički lideri javno objasne strategiju koja podržava proširenje Evropske unije. Fišer je, nasuprot tome, otvoreno govorio o tom pitanju. Izrazio je zabrinutost zbog potencijalnih posljedica nedostatka inkluzivne politike EU, posebno u svjetlu raspada sovjetskog bloka, što bi moglo dovesti do nestabilnosti bez jasnog puta ka stabilizaciji i demokratskom razvoju.

Fišer je upozorio na to da Evropska unija rizikuje opstanak podijeljenog kontinenta, čiji se jedan dio sve više integriše, dok je drugi ostavljen da se bori sa sopstvenim izazovima. Naglasio je da bi to moglo dovesti do ponovnog bujanja zastarjelih struktura moći i opasnih nacionalizama, što bi ugrozilo izglede za mirnu budućnost. Da bi dalje pojasnio svoj stav, govorio je kako "podijeljeni sistem država u Evropi bez sveobuhvatnog poretka, dugoročno gledano, učinio bi Evropu kontinentom

neizvjesnosti, a srednjoročno gledano, tradicionalne linije sukoba bi se ponovo pomjerile iz Istočne Evrope u Evropsku uniju. Ako bi se to dogodilo, naročito bi Njemačka bila veliki gubitnik. Geopolitička realnost poslije 1989. godine nije ostavila ozbiljnu alternativu proširenju evropskih institucija na istok, i to nikada nije bilo tačnije nego sada, u doba globalizacije" (Fischer, 2000).

Iako je ovaj govor održan 2000. godine, njegov značaj može se shvatiti u svjetlu događaja iz 1992, kada se Evropa suočila s rizikom da uroni u duhove prošlosti zbog nekontrolisanog porasta nacionalističkog nasilja. Nije slučajno što je Fišer u svom govoru na Humboldtu eksplicitno spomenuo slučaj Jugoslavije, videći ga kao upozorenje za budućnost: "Pogled na bivšu Jugoslaviju pokazuje nam posljedice, iako one ne bi uvijek i svuda bile tako ekstremne" (Fischer, 2000).

Za ilustraciju ove poente važno je sjetiti se da se sukob koji je zahvatio jugoslavensku federaciju proširio 1992. godine na Bosnu i Hercegovinu. Ovaj razvoj događaja jasno je pokazao kako je cilj ratova za jugoslavensko naslijeđe bio redefinisanje granica na osnovu tradicionalne politike moći. Dobro je poznato kako je širenje vojnih akcija na srce stare federacije imalo za cilj podjelu teritorija između Hrvatske i Srbije, nakon pregovora koje su 25. marta 1991. godine u vili u Karađorđevu započeli predsjednici dvije zemlje, Tuđman i Milošević. Ovaj proces su nastavile delegacije formirane upravo u tu svrhu (Bilandžić, 2006: 372; Minić, 1998; Lucić, 2005).

U isto vrijeme kada je Bosna i Hercegovina uvučena u sukob, izbio je rat u bivšoj sovjetskoj Moldaviji, nakon proglašenja nezavisnosti Pridnjestrovlja i Gagauzije. Trupe 14. Crvene armije stacionirane u regiji također su učestvovale u borbama. Primirje je na kraju omogućilo pregovore s Gagauzima. Međutim, slični pokušaji sa secesionističkom regijom Pridnjestrovlja nisu dali značajne rezultate. Ova kvazidržava je nastavila postojati bez priznanja ijedne zemlje na svijetu, mada pod zaštitom ruskog "kišobrana" (King, 2000: 189-208). S druge strane, pitanje Moldavije i njenog međunarodnog pozicioniranja nakon raspada Sovjetskog Saveza postalo je značajan izvor napetosti između Rumunije i Mađarske. Mađarski premijer József Antall zaprijetio je da će pozvati na reviziju Trijanonskog sporazuma ako Rumunija i Moldavija odluče da se ujedine, prema zahtjevu koji su u to vrijeme izgleda podržavale obje zemlje (Bianchini, 2003: 131-132). U međuvremenu, na Kavkazu, tenzije između Jermenije i Azerbejdžana eskalirale su u vojni sukob oko sporne regije Nagorno-Karabah. Pored toga, još je bila svježa izjava Borisa Jeljcina od 27. augusta 1991. godine, nakon neuspjelog državnog udara, kada je najavio da bi u slučaju raspada SSSR-a promjene granica među konstitutivnim republikama mogle biti neophodne, čime su odnosi između Rusije i Ukrajine dodatno zategnuti (Bianchini, 2020: 256).

Drugim riječima, od kraja 1991. i tokom cijele 1992. godine stvarani su uslovi za širenje vojnih sukoba u ime neonacionalizma koji je, barem ideološki, Zapad dočekao donekle snishodljivo, utoliko što su ga smatrali manifestacijom težnje za

"slobodom naroda". Takva sloboda je izgledala utemeljena u procesu ujedinjenja Njemačke i pronašla je način da se ukorijeni u stavovima većeg dijela javnog mnijenja, kao posljedica prevazilaženja komunističkog ugnjetavanja i potvrđivanja prava na samoopredjeljenje. Međutim, ubrzo je postalo očigledno da će događaji prije dovesti do daleko dramatičnijih implikacija po odnose unutar Evrope nego uglavnom mirna tranzicija koja je obilježila kraj komunizma na Starom kontinentu.

Francuski premijer Edouard Balladur bio je potpuno svjestan ovih rizika kada je 1993. godine predložio potpisivanje "Pakta stabilnosti". Ovaj prijedlog oslanjao se na niz bilateralnih i multilateralnih sporazuma između potencijalnih zemalja kandidata koje žele pristupanje Evropskoj uniji i između njih i same Evropske unije. Njegov glavni cilj bio je da obezbijedi prava manjina i promoviše odbacivanje nasilja u teritorijalnim sporovima. Nije iznenađujuće da je ubrzo nakon toga ovo pitanje uvršteno u prvi od tri kriterija utvrđena na samitu u Kopenhagenu radi definisanja uslova pod kojima neka zemlja može aplicirati za članstvo u Evropskoj uniji (Privitera, 2011; Perissich, 2008). Uprkos početnom otporu, posebno Poljske i Češke Republike, u Parizu su 20. i 21. marta 1995. potpisana 92 sporazuma. Ovi sporazumi su uključivali zemlje Srednje i Istočne Evrope (s Rusijom), označavajući geopolitičku putanju koja se protezala od Estonije do Bugarske. Ovaj događaj je pokazao koliko je efikasno "virus nacionalizma" bio izolovan unutar teritorije raspale jugoslavenske federacije (Bianchini, 2017: 217; CVCE, 1995). Istovremeno, ovaj izuzetan događaj, koji se često zanemaruje u političkim analizama i historijskim prikazima tog perioda, postavio je temelje za proširenje Evropske unije na istok. Također je pružio solidan izvor podrške miru i stabilnosti, ne samo u bivšem sovjetskom bloku već, donekle, i na teritoriji starog Sovjetskog Saveza.

Rezultat ove vizionarske politike postao je očigledan u ubrzanju pregovora o proširenju koji su započeli 1999. godine. Tokom te godine, pregovori su istovremeno pokrenuti s čak 10 zemalja i uspješno završeni 2004. godine. Međutim, za Rumuniju i Bugarsku pregovori su trajali do 2007. godine. Ovo je uglavnom bila posljedica političke atmosfere kultivisane u kritičnim trenucima, što je omogućilo zamrzavanje (iako ne i rješavanje) sukoba u Pridnjestrovlju i na Kavkazu. Također je smanjena napetost između Mađarske i Rumunije, što je kulminiralo potpisivanjem bilateralnog sporazuma između Bukurešta i Budimpešte 16. septembra 1996. godine; ovaj sporazum poštovao je duh Baladirovog "Pakta stabilnosti". Štaviše, novo političko okruženje olakšalo je uključivanje predstavnika etničkih manjina u vlade Bugarske, Rumunije i Slovačke – izvanredan pomak, nezamisliv u međuratnom periodu. Ovakav razvoj događaja dodatno je pokazao značaj poziva Joschke Fischera na ubjedljiv i jasan pristup regionalnoj stabilnosti.

Uticaj ovih konvergentnih procesa nije odmah doveo do vidljivih posljedica u državama nasljednicama Jugoslavije; međutim, povećao je razumijevanje potencijalnih rizika koje je nacionalistička ideologija predstavljala za mir u Evropi. Ova svijest podigla je budnost na diplomatskoj sceni i učvrstila evropsko javno

mnijenje u podršci interventnim mjerama, uključujući vojne akcije, izgradnji i održanju mira. Do prekretnice je došlo krajem augusta 1995. godine, kada je NATO proveo vojne operacije oko opkoljenog grada Sarajeva (tzv. "Operacija Namjerna sila"). Diplomatski pregovori nakon toga doveli su do Dejtonskog sporazuma. Ovaj pristup podstakao je Klintonovu administraciju – uprkos nedostatku odobrenja Ujedinjenih nacija – da bombarduje Srbiju i Crnu Goru zbog eskalacije nasilja na Kosovu 1999. godine. Uz to, podstakao je i euro-američku diplomatiju da brzo reaguje kako bi obuzdala sukob koji je izbio u Makedoniji 2001. godine. Od tada su vojne akcije na Balkanu prestale. Smanjenje nasilja, iako postignuto sa znatnim oklijevanjem, dovelo je zemlje EU do pokretanja "Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu". Ovo nastojanje je na kraju, tokom samita u Solunu 2003. godine, osiguralo uključivanje u EU za sve države nasljednice Jugoslavije i Albanije (Rupnik, 2011).

Važno je istaći da je odluka donesena 2003. godine bila olakšana radikalnim promjenama u političkom rukovodstvu unutar jugoslavenskog kulturnog prostora. Ne samo da su se pregovori o pristupanju Slovenije EU bližili uspješnom kraju već su, što je još važnije, trojica najistaknutijih "gospodara rata" napustila političku scenu: Tuđman je umro 1999. godine; Milošević je poražen na predsjedničkim izborima u oktobru 2000. godine i potom prebačen u Sheveningen da se suoči s optužbama za ratne zločine, genocid i zločine protiv čovječnosti pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (MKSJ). U oktobru 2000. godine Izetbegović je podnio ostavku na svoje predsjedničke dužnosti u Sarajevu iz zdravstvenih razloga i umro nešto kasnije, 2003. godine. Drugim riječima, evoluirajući regionalni kontekst pružio je priliku za značajnu promjenu u pristupu Evropskoj uniji. Evropska unija mogla se odmaknuti od svoje prethodne uloge pregovarača između sukobljenih strana i preuzeti potencijalno daleko efikasniju funkciju promotera inkluzivne i mirne političke perspektive, u skladu sa svojim političkim porijeklom. Ovaj novi pristup mogao bi uspostaviti snažan okvir za konsolidaciju demokratije i podsticanje razvoja tržišne ekonomije.

Nadalje, evropske institucije prepoznale su da se u regiji otvorio neočekivani prozor mogućnosti, koji su njihovi zvaničnici preimenovali u "Zapadni Balkan". Ova situacija je pružila šansu za rješavanje složenih i problematičnih posljedica rata, što bi dalo zamah demokratskom razvoju i pomirenju. Proces bi mogao biti inspirisan obrascem koji su Francuska i Njemačka uspostavile na kraju Drugog svjetskog rata, čime su postavljeni temelji za evropsku integraciju. U tom kontekstu, ispunjavanje tri kopenhaška kriterija i puna saradnja s MKTJ smatrani su bitnim preduslovima za uspostavljanje čvrstih temelja za sveobuhvatne napore integracije i pomirenja (Du Toit, 2010; Williams / Scharf, 2002).

Problem o kojem govorimo nije se odnosio samo na države nasljednice Jugoslavije, posebno one koje su najviše pogođene ratom, već i na Albaniju. Tokom 1990-ih, Albanija se suočila sa značajnim institucionalnim krizama, što je dovelo do intervencije evropskih zemalja i UN pod italijanskim vođstvom. Ovi događaji su

rezultirali dvjema hitnim operacijama stabilizacije, poznatim kao "Pelikan" (1991–1993) i "Alba" (1997) (Agnetti, 1997; Biberaj, 1998: 160, 235-236; Astuto, 1994). Zanimljivo je da su mnoge države članice EU bile iznenađene kada su uvidjele da će složeni odnos između demokratije i pomirenja uticati na percepciju nacionalnog identiteta u drugim balkanskim zemljama. Ovo je bilo posebno očigledno u Grčkoj u vezi s pitanjem imena Republike Makedonije i u Bugarskoj u vezi s makedonskom historiografijom i jezikom.

Pod ovim uslovima, iako je istina da je EU postajala sve uticajnija u regiji, podjednako je tačno da, suprotno njenim očekivanjima, formalni entuzijazam koji su regionalne vlasti izrazile u vezi s izgledima za pristupanje nije praćen dosljednim akcijama vladajućih elita. Ove elite često nisu imale volje da provedu neophodne reforme radi usklađivanja s pravnim tekovinama Evropske unije. U suštini, preklapajuća naslijeđa socijalističkog iskustva, vojni uticaji i složena postsocijalistička i posttraumatska tranzicija (koji su bili manje izraženi u Srednjoj Evropi) doprinijeli su preovlađujućoj percepciji demokratije koja naglašava etnohomogenizaciju, distancirajući se od novih kulturnih i institucionalnih trendova koji promovišu poštovanje različitosti u sve globalizovanijem i transnacionalnom kontekstu.

Demokratija i nacionalizam: da li kompatibilnost sada opada?

Nesumnjivo je da se provođenje demokratije značajno razvijalo tokom vremena, posebno tokom 20. vijeka. U vrijeme Drugog svjetskog rata, istaknuti sociolog Joseph Schumpeter identifikovao je dvije različite koncepcije demokratije, koje je okarakterisao kao "minimalističku" i "maksimalističku" (Schumpeter, 1942). Ovu temu istraživali su i drugi međunarodno priznati naučnici, kao što su Larry Diamond i Philippe Schmitter (Diamond, 2003; Schmitter / Lynn Karl, 1991). Ukratko, minimalistički pogled na demokratiju fokusira se na fer i slobodne izborne mehanizme, postojanje institucija koje obezbjeđuju kontrolu "odozdo nagore" nad postupanjem izabranih zvaničnika i provođenjem političkih programa predstavljenih tokom kampanja. Ova perspektiva predstavlja "uže" razumijevanje demokratije, koje je bilo dovoljno za potrebe modernih društava nakon Prvog svjetskog rata. U to vrijeme, veliki dio evropskog stanovništva još uvijek je bio nepismen; socijalna i građanska prava rijetko su bila zagarantovana nižim društvenim slojevima, a žene uglavnom nisu imale pravo glasa, uprkos pojavi pokreta koji su se zalagali za njihovu emancipaciju.

Do kraja 20. vijeka, posebno s dolaskom novog milenija, cjelokupni kontekst se značajno promijenio. Demokratske procedure su postale mnogo sofisticiranije, protežući se daleko izvan samog izbornog aspekta. U početku podsticano masovnim političkim strankama, aktivno učešće se proširilo na civilno društvo. Ovu promjenu su olakšali masovno obrazovanje i televizija, što je omogućilo nezavisan razvoj sve složenijih mreža koje su se bavile kulturnim, ekonomskim i društvenim potrebama. Uz ove

transformacije, sve je više bilo poziva na priznavanje javnih prostora, bilo fizičkih ili virtuelnih. Ovi prostori su zahtijevali otvorena okruženja koja obezbjeđuju poštovanje ljudskih prava, prava autohtonih naroda, rodnih razlika, prava manjina i sloboda vezanih za seksualne orijentacije. Pored toga, poziva se na poštovanje različitih religija, njihovih prehrambenih praksi i priznavanje problematike završetka života.

Dalja diskusija se čak ni ne dotiče rastućeg uticaja globalizacije. Razvoj medicine, s naglašenim poboljšanim pristupom efikasnijim i rasprostranjenijim sistemima zdravstvene zaštite, uticao je na roditeljstvo i izbore u vezi s organizacijom porodice. Pored toga, značajnu ulogu odigralo je širenje visokog obrazovanja (višejezično, interdisciplinarno i univerzitetsko), kao i cjeloživotno i personalizovano učenje. Individualna karijerna i obrazovna transnacionalna mobilnost također je poboljšana povećanjem sufinansiranih programa, brzih vozova, jeftinih avionskih letova i brzog razvoja visokotehnoloških veza (Braidotti, 2011; Bianchini, 2019b: 53-81). Ovi faktori su radikalno transformisali način života i, zauzvrat, redefinisali koncept demokratije, njenog funkcionisanja i njenog odnosa s društvom. Promjena naglašava neonomadske, heterogene i kulturno sinkretičke pristupe, gdje je raznolikost ključna za odnose pojedinaca i institucija. Shodno tome, "maksimalistička" koncepcija demokratije, koja je usko povezana s upravljanjem raznolikošću, postala je centralna za izazove s kojima se suočavaju državne organizacije, makroregije, pa čak i lokalne vlasti.

Ukratko, pad Berlinskog zida predstavljao je značajan pomak ka međuzavisnosti, globalizaciji i inkluzivnosti, koje su postale suštinske karakteristike najrazvijenijih društava. Uz to, uprkos nametanju mnogih ograničenja, posebno u pogledu mobilnosti, pandemija COVID-19 koja je izbila krajem 2019. godine istakla je važnost naučnih istraživanja, zagovaranja zdravlja i međunarodne saradnje kao ključnih faktora u svakodnevnom životu ljudi.

Stoga je bilo neizbježno da se postsocijalistička i posttraumatska društva koja su nastala nakon raspada jugoslavenske federacije, zajedno s albanskim kulturnim prostorom, iako iz donekle drugačijih razloga, moraju suočiti s izazovima novog milenija. Drugim riječima, ne mogu ostati vezani za kulturološko shvatanje države i politike iz devetnaestog vijeka. Ovaj kontekst u velikoj mjeri objašnjava zašto ove zemlje dijele namjeru da se pridruže Evropskoj uniji. Postizanje ovog cilja zahtijeva čvrstu posvećenost, posebno od strane EU i zemalja kandidata, koje aktivno sarađuju u okviru Jadransko-jonske regije. U ovom kontekstu razvila se dvostruka privlačnost između EU i takozvanog "Zapadnog Balkana", vođena relevantnim finansijskim resursima i socio-ekonomskim strategijama koje EU može pružiti. Ovi aspekti bili su neophodni za promociju reformi i modernizacije u regiji gdje je teško i često nasilno uništavanje institucija igralo, i nastavlja igrati, ključnu ulogu u održavanju mehanizama koji se ne uspijevaju nositi s aktuelnim izazovima.

Značajne finansijske i investicione mogućnosti koje evropska integracija pruža doprinose njenoj privlačnosti. Ove mogućnosti mogu stimulisati ekonomski rast,

podržati obnovu socijalne zaštite, poboljšati efikasnost infrastrukture i unaprijediti životni standard (Bianchini, 2014). Međutim, vlade se pretežno koncentrišu samo na ovaj ekonomski aspekt procesa pristupanja i ističu samo njega. Zbog toga zanemaruju ili potcjenjuju političke i kulturne dimenzije koje su ključne i koje leže izvan osnova EU. Ovaj propust je usko povezan s uvjerenjem da su integracija i pomirenje nespojivi s tekućom separatističkom dinamikom u regiji. Takva dinamika, koja je i dalje aktivna, historijski je doprinijela nasilnom raspadu jugoslavenske federacije, ponovljenim neuspjesima albanske države i nizu neriješenih pitanja međusobnog priznavanja koja utiču na albanski, jugoslavenski i posebno makedonski kulturni prostor.

Kao rezultat, cijela regija se i dalje bori s posljedicama ratne traume, stalnim etno-nacionalnim podjelama i kulturnim naslijeđem koje je rezultat decenija izolacije, poput one koju je Albaniji nametnuo Enver Hodža (Hoxha). Ovi faktori dodatno slabe lokalne institucije i produbljuju neefikasnost sistema upravljanja. U krajnjoj liniji, oni predstavljaju značajne prepreke obnovi regionalnih veza i vraćanju povjerenja u institucije koje često ispunjavaju samo minimalne demokratske standarde koje je opisao Schumpeter. Takva situacija narušava pozitivan efekt koji bi socio-ekonomska privlačnost EU trebala imati i na očekivanja stanovništva i na težnje koje vlasti ovih malih balkanskih zemalja često izražavaju.

S druge strane, nema sumnje da je čitav okvir evropske integracije izgrađen na procesu francusko-njemačkog pomirenja, započetog poslije Drugog svjetskog rata, nakon vijekova vojnih sukoba između dvije zemlje. Pored toga, i prevazilaženje irskog sukoba odigralo je značajnu ulogu u ovom procesu. Zaista, pomirenje predstavlja temeljnu vrijednost Evropske unije i suštinski je preduslov za njeno ostvarenje. Osnivači Evropske unije, posebno Jean Monnet, Robert Schuman, Altiero Spinelli i Alcide de Gasperi, uložili su značajne napore u postavljanje temelja za budućnost koju karakterišu mir i koegzistencija. Ova vizija je djelimično zasnovana na funkcionalističkoj metodi, a djelimično na federalističkim principima uključenim u "Ventotenski manifest". U krajnjoj liniji, koncept evropske integracije oslanja se na razumijevanje da su nacionalne države nosioci sukoba i da je postepeno prevazilaženje ovog oblika države neophodno (Spinelli, 1991). Međutim, ova perspektiva je u oštroj suprotnosti s dinamikom koja je dominirala jugoslavenskom federacijom od kraja 1989. godine.[2]

[2] Naročito mislim na Miloševićevu odluku da raskine sve ugovore između srpskih i slovenskih kompanija. Ova akcija uslijedila je nakon što je vlada u Ljubljani zabranila demonstracije kosovskih Srba, zbog zabrinutosti zbog potencijalnih nemira, sličnih onima koji su se već dogodili u Crnoj Gori i na Kosovu. Miloševićeva odluka, koja je poremetila domaće jugoslavensko tržište, može se posmatrati i kao prvi formalni čin raspada federacije (Bianchini, 2003: 53-54).

Oponašanje primjera EU? Trenutna ograničenja perspektivi izgradnje mira

Iako su vojne operacije na teritoriji jugoslavenske federacije prestale 2001. godine, uticaj nacionalističkog neprijateljstva i dalje dijeli države nasljednice. Motivacije za ovo neprijateljstvo su različite i one prvenstveno proizilaze iz različitih i često suprotstavljenih vizija izgradnje države. Ratovi za naslijeđe, koji su težili redefinisanju granica, suprotstavljaju se euro-američkom pristupu unapređenja administrativno-federalnih granica na međunarodne linije razgraničenja. Ovaj sukob je značajno podstakao međusobne predrasude i sumnje. Pored toga, želja da se nasilno promijeni osjećaj pripadnosti pojedinaca političkoj zajednici, a samim tim i osjećaj građanstva i pristup pravima, provođena je etničkim čišćenjem, brisanjem nekih grupa iz pristupa pravima, prisilnim preseljenjem civila, silovanjem, sistematskim masakrima, aktima genocida i drugim zvjerstvima i zločinima počinjenim u različitim oblastima i u različito vrijeme. Ove akcije su učvrstile ne samo društvenu traumu već i iskrivljena historijska sjećanja utemeljena u viktimizaciji i trajnoj kolektivnoj krivici (Koren / Agičić-Najbar / Jakovina, 2007; Koulouri et al., 2005–2016).[3] Posljedice su bile razorne za individualnu samopercepciju, utičući na stavove političkih vlasti i, donekle, intelektualaca. Ovakvo okruženje je podstaklo razvoj suprotstavljenih i često nekompatibilnih narativa u vezi s historijskom rekonstrukcijom događaja, podacima o žrtvama, vjerskim uvjerenjima i geopolitičkim ciljevima na srednji i dugi rok (Dimou, 2009; Donskis / Dabašinskienė, 2010).

Spomenuti faktori su otežavali oponašanje procesa evropske integracije u oblastima istočnog Jadrana i Jonskog mora. Međutim, dio odgovornosti za ove okolnosti pada na države članice Evropske zajednice, koje su – u euforiji krajem 1980-ih, kada se socijalistički sistem raspadao širom Evrope – jugoslavensku državu posmatrale isključivo kao proizvod komunizma i nesvrstanosti. Ova ograničena perspektiva ometala je pregovore koji su mogli pozicionirati Jugoslaviju kao pridruženog partnera Evropske zajednice između 1989. i 1990. godine (Jakovina / Lončar, 2022: 450-454). Pored toga, nije uspjela podstaknuti demokratsku evoluciju unutar jugoslavenske federalne strukture, koja je mogla da izvuče pouke iz iskustava zemalja poput Švajcarske, Indije i Brazila. Umjesto toga, liberalno-demokratski Zapad je pokazao značajnu ideološku krutost, ne zalažući se za slobodne višepartijske izbore na saveznom nivou. Umjesto toga, prihvatio je izbore provedene samo na nivou republika. Ovaj pristup je išao na ruku raznim liderima ili "gospodarima rata" u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji, koji su polagali pravo na demokratski legitimitet kroz nove lokalne izbore. Time su se pozicionirali kao opozicija prema još uvijek postojećem saveznom parlamentu i vladi, koji su proistekli iz prethodnog posredničkog izbornog sistema. Međutim, savezne institucije nisu mogle raspisati

[3] Dokument obuhvata nešto polemičke dokumentacije koja je pratila nastojanja da se rekonstruišu historijski narativi van nacionalističkih i pristrasnih perspektiva.

nove izbore zbog opstrukcije tri najveće republike, čije su vlasti tvrdile da su savezne institucije ostaci komunističke političke kulture, prošlosti koju žele izbrisati (Bianchini, 2019a).

Nerazumijevanje postsocijalističke stvarnosti u zapadnim zemljama u velikoj mjeri proističe iz njihove ideološke perspektive. Uticajan primjer je često spominjanje francusko-njemačkog pomirenja od strane osnivača EU. Ovo nastojanje često se ističe kao uspješan način za prevazilaženje vjekovnih neprijateljstava, koja su kulminirala zločinima koje su tokom Drugog svjetskog rata počinili nacisti, fašisti i njihovi saveznici. Međutim, u drugom kontekstu, slično se može pronaći i u jugoslavenskom iskustvu, kada su Titovi partizani podržali uspostavljanje federalnog sistema 1943. godine. Cilj im je bio da stvore institucionalni okvir koji bi mogao posredovati između različitih etničkih grupa, prevazići prošla neprijateljstva i podstaknuti mirnu koegzistenciju među južnoslavenskim narodima. Ova odluka je bila ključna za obuzdavanje kulture osvete nakon historijske faze obilježene neopisivom brutalnošću i nasiljem tokom Drugog svjetskog rata. Ironično, međutim, takvim osjećanjima i protivrječnim sjećanjima kasnije su manipulisali jugoslavenski lideri kako bi učvrstili svoju moć tokom 1990-ih.

S druge strane, uspostavljanje institucionalnog okvira za pomirenje između bivših neprijatelja dugo je bilo predmet interesovanja, posebno u godinama nakon Prvog svjetskog rata. Dodatna ilustracija za ovo su zajednički napori dobitnika Nobelove nagrade za mir, njemačkog ministra spoljnih poslova Gustava Stresemanna i francuskog premijera Aristida Brianda. Sredinom 1920-ih, zajedno su radili na promociji mira u Srednjoj Evropi. Ipak, njihov plemeniti poduhvat je na kraju propao zbog duboko ukorijenjene ogorčenosti, pogoršane svjetskim sukobom i dizajnom mirovnih ugovora (Bianchini et al., 2007). Tek poslije novog svjetskog rata, sa Šumanovom deklaracijom 1950. godine i osnivanjem Evropske zajednice za ugalj i čelik 1951. godine, pojavio se novi pristup njegovanju mira među evropskim "ratničkim zemljama".

Nasuprot tome, sporazumi kojima su okončane vojne akcije na jugoslavenskoj teritoriji između 1995. i 2001. godine nisu utvrdili glavne elemente za obnovu međusobnog povjerenja, što je neophodno za rješavanje trauma sukoba i ogorčenja koje za njima ostaje. Uprkos ponudi integracije koju je EU uputila svim bivšim zaraćenim stranama, nisu preduzeti odlučni koraci za pomirenje historijskih sjećanja na političkom nivou. Naprotiv, suprotstavljena tumačenja prošlosti aktivno se promovišu na lokalnom nivou, kao što pokazuje fenomen "dvije škole pod jednim krovom". Ova situacija je posebno rasprostranjena u Bosni i Hercegovini, gdje učenici iz različitih etničkih grupa ulaze u zgradu kroz odvojena vrata, prate kontrastne nastavne planove i programe i obrazuju se prema suprotstavljenim pogledima na historiju. Ovaj sistem pogoršava negativne stereotipe i pojačava odbacivanje drugog.

Slabost regije u izgradnji demokratske perspektive također se sukobljava s institucionalnim mehanizmima uspostavljenim mirovnim sporazumima. Ovi mehanizmi su

međusobno kontradiktorni: premda sugerišu viziju koegzistencije i ponovnog ujedinjenja, oni također promovišu oblike etničke decentralizacije koji su, zajedno s kulturnim obrazloženjem, u osnovi ratnih ciljeva sukobljenih strana. Važno je napomenuti da, u ovakvim uslovima, skoro sve granice između država nasljednica Jugoslavije ostaju neratifikovane od strane parlamenata svake zemlje više od dvije decenije nakon potpisivanja mirovnih sporazuma. Jedina ratifikovana granica je između Crne Gore i Kosova. Međutim, Samoopredeljenje (Vetëvendosje!), to jest većinska stranka na Kosovu, koja se vratila na vlast nakon izbora 2021. godine, a potom dobila veliku relativnu većinu na izborima 2025. godine, izrazila je namjeru da ponovo pregovara o ovoj granici jer se ne slaže s njenim sadašnjim određenjem. Slovenija i Hrvatska, dvije jugoslavenske republike koje su se pridružile EU, i dalje se spore oko malog područja u Savudrijskom zalivu, što utiče na definiciju teritorijalnih voda u Tršćanskom zalivu. Iako su Hrvatska i Bosna potpisale sporazum o granici tokom mandata Tuđmana i Izetbegovića, ovaj sporazum još uvijek nije ratifikovan u parlamentu. Pored toga, ostaju neriješene neke granice između Hrvatske i Crne Gore, kao i između Hrvatske i Srbije, posebno u područjima gdje proljetne poplave i promjena toka rijeke Dunav utiču na teritorijalnu nadležnost.

U mnogim slučajevima, teritorijalno širenje i značaj predmetnih područja mogli bi se usporediti sa španskim sporom s Velikom Britanijom oko Gibraltara. Međutim, u jugoslavenskom kontekstu i dalje postoje emocije i ogorčenost, a ulje na vatru dolivaju politički sistemi i vjerske organizacije. Značajan primjer je sukob između srpske i crnogorske pravoslavne crkve, koji je nedavno zatrovao odnose. Ovu situaciju dodatno komplikuju stalne historijske tenzije između katoličkih i pravoslavnih hrišćana, kao i pravoslavnih hrišćana i muslimana u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pored toga, dugotrajna trauma od kulturnih i političkih previranja koje su Albanci doživjeli tokom 1912–13. godine i dalje utiče na budućnost Kosova i albanskog stanovništva u Sjevernoj Makedoniji.

Dodatni važan faktor u složenom i problematičnom procesu pomirenja unutar jugoslavenskog kulturnog prostora jeste to što nijedna od bivših zaraćenih strana ne smatra sebe vojno poraženom u sukobima koji su se odigrali od 1991. do 2001. godine. Ovo je bitno drugačije nego francusko-njemački proces pomirenja, koji je napredovao nakon što je njemačka vlada eksplicitno priznala sopstvenu odgovornost. Nasuprot tome, u osvrtima na svoju nedavnu prošlost, narodi i vlade država nasljednica Jugoslavije ne spominju ovaj nivo odgovornosti. Rezultat je da animoziteti i dalje postoje, čak i kada se čini da su privremeno ostavljeni po strani.

Zaključci

U ovom kontekstu, mišljenje Evropske komisije je da rastući skepticizam među državama članicama EU u vezi s neadekvatnim napretkom u reformama koje su postigle zemlje kandidati iz Jugoistočne Evrope nije ohrabrujući faktor. “Evropski

zamor od proširenja", snažno prisutan još od pristupanja Bugarske i Rumunije 2007. godine, posebno u Francuskoj, Holandiji i drugim sjevernoevropskim zemljama, ne pruža ubjedljiv podsticaj političkim liderima. Ovi lideri sve manje rado implementiraju zakonodavne, ekonomske i pravosudne mjere koje zahtijeva Evropska unija. Pokušaji da se stvori regionalno tržište sposobno da se u budućnosti takmiči s EU, kako je predviđeno drugim kopenhaškim kriterijem, doveli su do toga da se trgovinski sporazum koji su u to vrijeme aktivirale zemlje Višegradske grupe i koji je nazvan Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (CEFTA) prilagodi na Jugoistočnu Evropu čak i bez promjene imena. Međutim, uspjeh ove akcije bio je ograničen. Zabrinutost u Hrvatskoj zbog potencijalnog "podmuklog pokušaja" EU da revitalizuje jugoslavenski ekonomski prostor, ideje koju podržava studija Tima Judaha o nastanku "Jugosfere", omela je napredak. Pored toga, uvođenje ogromnih carina na srpske proizvode od strane Kosova bila je taktika da se izvrši pritisak na Beograd da prizna njegovu nezavisnost, što je dodatno komplikovalo regionalnu saradnju (Judah, 2009).

Kriza suverenog duga iz 2008. godine, praćena migrantskom krizom koja je počela 2015. godine, značajno je pogodila Balkan i dovela do pojave različitih ruta u regiji. Evropske politike usmjerene na eksternalizaciju granica i transfer sredstava susjednim zemljama nisu favorizovale njihovu ekonomsku i socijalnu obnovu. Umjesto toga, ove politike su često podsticale lokalnu korupciju i ometale napore za oporavak pogoršavajući nacionalne pritužbe. U međuvremenu, u akademskim krugovima Hrvatske i Srbije vodila se žestoka debata u vezi s inicijativom koju su podržale hiljade jugoslavenskih intelektualaca. Ova inicijativa se zalagala za multipolarno razumijevanje zajedničkog jezika koji se naziva "srpski-hrvatski-bosanski-crnogorski". Predvođena hrabrom sociolingvistkinjom Snježanom Kordić, "Deklaracija o zajedničkom jeziku" predstavljena u martu 2017. godine suočila se sa žestokim protivljenjem nacionalističkih grupa koje su je smatrale prijetnjom nacionalnim jezicima koji su se pojavili iz pepela "srpsko-hrvatskog" (Kordić, 2010).[4] Neizbježno je da je ova stalno napeta atmosfera ostavila malo prostora za investicije, inovacije i rast. Shodno tome, mnogi mladi ljudi, suočeni s nedostatkom vjerodostojnih perspektiva, mogućnosti za posao i potencijala za prosperitet, osjećali su se primoranim da napuste svoje zemlje. Ova situacija je doprinijela sve većem odlivu mozgova i sve starijem stanovništvu u ruralnim područjima, koja postepeno postaju napuštena zbog demografskih promjena. Kao rezultat toga, ovaj trend je ozbiljno uticao na teritorijalnu koheziju (Bianchini / Zoppi et al., 2018).

Međutim, međunarodnih intervencija je bilo prilično, posebno u pogledu regionalne saradnje. Zaista je impresivno pogledati broj institucija koje su osnovane u regiji. Na primjer, Centralnoevropska inicijativa (CEI) je najstariji međudržavni forum

[4] Dokument o jeziku: *Deklaracija o zajedničkom jeziku*, dostupan je na https://jezicinacionalizmi.com/ sa spiskom potpisnika i povezanih događaja.

koji se sastoji od 17 članica. Osnovale su je u jesen 1989. godine vlade Italije, Jugoslavije, Austrije i Mađarske, a prvobitno se nazivala "Četvorougaona". Nakon toga, osnovano je nekoliko drugih međunarodnih organizacija, uključujući Jadransku inicijativu, koja se razvila u Jadransko-jonsku inicijativu (Adriatic-Ionian Initiative, IAI), Jadransku euroregija (Adriatic Euroregion), Regionalni savjet za saradnju (Regional Cooperation Council, RCC), Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (South-East European Cooperation Process, SEECP), Organizaciju za crnomorsku ekonomsku saradnju (Black Sea Cooperation Organization, BSEC) i Jadransko-jonsku makroregiju (Adriatic-Ionian Macroregion, EUSAIR). Pored toga, regionalna mreža organizacija civilnog društva, poznata kao REKOM, aktivno se angažuje u naporima za pomirenje (Lopandić / Kronja, 2010; Busek, 2006).[5]

Zajedno ili odvojeno, ova nastojanja su na različite načine podstakla rekonstrukciju društvenih, kulturnih i ekonomskih veza. Rezultat su brojni uspješni projekti; međutim, mnoge od ovih inicijativa nisu ostvarile širok uticaj koji je EU očekivala. Glavna prepreka i dalje je otpor lokalnih političkih institucija, koje su i dalje zabrinute jer se dovode u pitanje njihove ograničene sfere uticaja, nastale nakon krhkih poslijeratnih aranžmana i često kao direktna posljedica sukoba 1990-ih.

Istovremeno, neke obećavajuće aktivnosti teže ka promovisanju stvarnih promjena. U okviru Jadransko-jonske makroregije, na primjer, nedavno su učvršćene mreže univerziteta, kroz udruženje Uniadrion, kao i dva foruma koja se sastoje od opština i privrednih komora. Ova partnerstva su unaprijedila umrežavanje i podstakla transnacionalnu saradnju između različitih kulturnih, obrazovnih, administrativnih i političkih aktera. Ona se bave važnim pitanjima vezanim za životnu sredinu, transport, turizam, plavu ekonomiju, makroregionalno upravljanje i razvoj malih i srednjih preduzeća (SME). Godine 2019, ovaj napor je podržan inicijativom koju su predvodile vlade Srbije, Albanije i Sjeverne Makedonije, poznatom u početku kao Mini-Šengen, a kasnije nazvanom "Otvoreni Balkan" (Open Balkan Statement, 2021; Griessler, 2020). Glavni cilj nije bio samo uključivanje svih zemalja u regiji, uključujući Kosovo, već i lakše uspostavljanje zone slobodnog tržišta koja otjelotvoruje "četiri slobode" Evropske unije: slobodno kretanje kapitala, radne snage, usluga i ljudi. Cilj je bio poboljšanje konkurentskog kapaciteta ekonomija zemalja učesnica i promocija efikasnije konsolidacije, u svjetlu njihovih težnji k integraciji u EU, što formalno ostaje glavni prioritet ovih zemalja. Međutim, zabrinute zbog percipirane dominantne uloge Srbije, Crna Gora, Kosovo i Federacija Bosne i Hercegovine odbacili su inicijativu. EU je također izrazila skepticizam, kao što je to i ranije činila u vezi s inicijativama iznesenim u regiji, preferirajući da uključi "Otvoreni Balkan" u Berlinski proces.

U ovom kontekstu, rastuće tenzije između Rusije i Ukrajine od 2014. godine, uticaj pandemije COVID-19 i kasnija ruska vojna intervencija u Ukrajini 2022. godine

[5] O REKOM vidjeti: https://www.recom.link/

ohladili su već ograničeno interesovanje EU za proširenje na Balkan. Ovaj pad se dogodio uprkos obećanjima Ukrajini, Moldaviji i Gruziji. Kao rezultat toga, razočaranje se produbilo među elitom balkanskih zemalja kandidata, posebno kada su Francuska, a kasnije i Bugarska, uvele nove vetoe u vezi s pravilima pregovora, odnosno udžbenicima historije Sjeverne Makedonije. Štaviše, ova situacija se pogoršala u narednim godinama, uprkos obećanjima, jer je EU preusmjerila fokus sa strategije proširivanja/produbljivanja na vojnu bezbjednost i povećala ulaganja u podršku ukrajinskoj vojsci. Kao rezultat, EU se postepeno udaljila od svoje prvobitne uloge graditelja mira, favorizujući suvereni i vojno orijentisan pristup.

U međuvremenu, zapostavljeni Balkan je zapao u domaće političke krize, utičući na odnose unutar Bosne i Hercegovine i zatežući srpsko-kosovske i srpsko-hrvatske odnose. Široko rasprostranjeni narodni protesti također su potkopali stabilnost i u Srbiji i u Crnoj Gori. Na kraju, prethodni nivoi napetosti među ovim zemljama kandidatima opstaju bez značajnih promjena. Nade u proces pomirenja odložene su na neodređeno vrijeme, što naglašava zašto oponašanje originalnog mirnog modela EU na Balkanu ostaje daleka politička i kulturna težnja.

Literatura

Agnetti, Pino (1997) *Operazione Alba. La missione della forza multinazionale di protezione in Albania*, De Agostini, Roma.

Astuto, Franco (1994) *Albania Italfor Pellicano (1991–1993)*, Marcovalerio, Torino.

Bianchini, Stefano (2003) *Sarajevo, le radici dell'odio*, Edizioni Associate, Rome.

Bianchini, Stefano (2014) Re-examining the International Development Assistance to Southeast Europe: time for a post-functionalist approach?, *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, No. 3, 347-365.

Bianchini, Stefano (2017) *Liquid Nationalism and State Partitions in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham.

Bianchini, Stefano (2019a) Lessons Not Learned from the Yugoslav Dismemberment and Their Implications for the European Union, u: Mohanram, Radhika; Raychaudhuri, Anindya (ur.) *Partitions and Their Afterlives. Violence, Memories, Living*, Rowman and Littlefield, London – New York, 83-107.

Bianchini, Stefano (2019b) Universities as Laboratories. Internationalisation and the Liquidity of National learning, u: Donskis, Leonidas; Sabelis, Ida; Kamsteeg, Frans; Wels. Henry (ur.) *Academia in Crisis. The Rise and Risk of Neoliberal Education in Europe*, Brill – Rodhopi, Leiden, 53-81.

Bianchini, Stefano (2020) The Western Decline, Multipolarity and the Challenges of Identity in the making of Russian Foreign Policy, u: Bianchini, Stefano; Fiori, Antonio (ur.) *Rekindling the Strong State in Russia and China*, Brill, Leiden, 249-270.

Bianchini, Stefano; Marko, Joseph; Nation, Craig; Uvalić, Milica (ur.) (2007) *Regional Cooperation, Peace Enforcement, and the Role of the Treaties in the Balkans*, Longo, Ravenna.

Bianchini, Stefano; Zoppi, Marco et al. (2018) *MIGRATUP – Territorial and Urban Potentials Connected to Migration and Refugee Flows*, ESPON targeted analysis. https://www.espon.eu/migration

Biberaj, Elez (1998) *Albania in Transition. The Rocky Road to Democracy*, Westview press, Boulder.

Bilandžić, Dušan (2006) *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945–2005*, Prometej, Zagreb.

Braidotti, Rosi (2011) *Nomadic Theory. The Portable Rosi Braidotti*, Columbia U. Press, New York.

Busek, Erhard (ur.) (2006) *10 years Southeast European Cooperation Initiative*, Springer, Wien.

CVCE (1995) Déclaration politique adoptée à l'issue de la conférence finale sur le Pacte de stabilité en Europe et liste des accords et arrangements de bon voisinage et de coopération (Paris, 20 et 21 mars 1995). https://www.cvce.eu/obj/pacte_de_stabilite_en_europe_a_l_initiative_de_l_union_europeenne_paris_20_et_21_mars_1995-fr-0074091e-dcff-4468-a7f2-fa263c1025a1.html

Diamond, Larry (2003) Defining and Developing Democracy, u: Dahl, Robert; Shapiro, Ian; Cheibub, José Antonio (ur.), *The Democracy Sourcebook*, MIT Press, Cambridge, 29-39.

Dimou, Augusta (2009) *Transition and Politics of History Education in Southeast Europe*, V&R Unipress Gottingen.

Donskis, Leonidas; Dabašinskienė, Ineta (ur.) (2010) *European Memory. A Blessing or a Curse?*, Longo, Ravenna.

Du Toit, Johan J. (2010) Justice and Reconciliation; Some Experiences from the ICTY and South Africa, u: Meka, Eltion; Bianchini, Stefano (ur.) *The Challenges of Democratization and Reconciliation in the post-Yugoslav Space*, Nomos, Baden-Baden, 169-188.

Fischer, Joschka (2000) From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European integration, Speech delivered at the Humboldt University in Berlin, May 12, 2000. https://www.cvce.eu/content/publication/2005/1/14/4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773/publishable_en.pdf

Grabbe, Heather; Hughes, Kirsty (2000) *Enlarging the EU Eastwards*, RIIA, London.

Griessler, Christina (2020) The Berlin Process. Bringing the Western Balkan Region Closer to the European Union, u: *Comparative Southeast European Studies*, Vol. 68, No. 1, 1-24.

Isak, Hubert (ur.) (2007) *A European Perspective for the Western Balkans*, Recht, Wien.

Jakovina, Tvrtko; Lončar, Budimir (2022) *Od Preka do vrha svijeta*, Fraktura, Zagreb.

Judah, Tim (2009) *Yugoslavia is dead, long live the Yugosphere*, LSEE, London. https://www.lse.ac.uk/LSEE-Research-on-South-Eastern-Europe/Assets/Documents/Publications/Paper-Series-on-SEE/Yugosphere.pdf

King, Charles (2000) *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford.

Kordić, Snježana (2010) *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb.

Koren, Snježana; Agičić-Najbar, Magdalena; Jakovina, Tvrtko (ur.) (2007) *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, Documenta, Zagreb. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/jedna_povijest_vise_historija.pdf

Koulouri, Christina et al. (ur.) (2005–2016) *Teaching Modern and Contemporary Southeast European History: Alternative Educational Materials* (vols. 1–6), CDRSEE. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/jedna_povijest_vise_historija.pdf

Lopandić, Duško; Kronja, Jasminka (2010) *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret Srbija, Beograd.

Lucić, Predrag (ur.) (2005) *Stenogrami o podjeli Bosne*, 2 vols., Kultura & Rasvjeta, Sarajevo – Split.

Minić, Miloš (1998) *Dogovori u Karađorđevu o podeli Bosne i Herzegovine*, Rabic, Sarajevo.

Open Balkan Statement (2021) Statement of Aleksandar Vučić, President of the Republic of Serbia, Edi Rama, Prime Minister of the Republic of Albania, Zoran Zaev, Prime Minister of the Republic of North Macedonia, 29 July 2021 Skopje, North Macedonia. https://vlada.mk/node/26063?ln=en-gb; https://europeanwesternbalkans.com/2021/11/05/joint-statement-of-the-open-balkan-members-region-stuck-eus-dilemmas-we-are-committed-to-bridge-the-gap/

OSCE Mission of Bosnia-Herzegovina (2018) "Two Schools Under One Roof". The Most Visible Example of Discrimination in Education in Bosnia and Herzegovina. https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/404990.pdf

Perissich, Riccardo (2008) *L'Unione Europea. Una storia non ufficiale*, Longanesi, Milan.

Privitera, Francesco (2011) Le frontiere (o i limiti?) dell'allargamento: l'UE di fronte ai Balcani, u: Laschi, Giuliana (ur.), *Oltre i confini: l'UE fra integrazione interna e relazioni esterne*, Il Mulino, Bologna, 207-241.

RECOM. https://www.recom.link/

Rupnik, Jacques (ur.) (2011) *The Western Balkans and the EU: "the Hour of Europe"*, Chaillot Papers, no. 126, Paris.

Schmitter, Philippe; Lynn Karl, Terry (1991) What Democracy is... and is not, *Journal of Democracy*, vol. 2, no. 3, 3-16. https://www.ned.org/docs/Philippe-C-Schmitter-and-Terry-Lynn-Karl-What-Democracy-is-and-Is-Not.pdf

Schumpeter, Joseph (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York.

Spinelli, Altiero (1991) *La crisi degli Stati nazionali*, Il Mulino, Bologna.

Williams, Paul; Scharf, Michael (2002) *Peace with Justice? War Crimes and Accountability in the former Yugoslavia*, Rowman and Littlefield, Lanham.

ANU BiH АНУ БиХ

SUCCESSOR STATES OF YUGOSLAVIA AND DILEMMAS OF EUROPEAN INTEGRATION: CAN THE EXAMPLE OF THE EUROPEAN UNION BE REPEATED?

Stefano Bianchini
Independent Scholar
Retired professor of Politics and History of Eastern Europe
University of Bologna
stefano.bianchini@unibo.it
ORCID: 0000-0003-2388-8746

Abstract: The article deals with a key aspect of the European integration process in the successor states of Yugoslavia since the beginning of the new millennium. This aspect relates to building a common path of post-conflict reconciliation. In this sense, the article aims to raise the question of whether, and to what extent, the conditions exist for the region under analysis to follow the path proposed by the European Union. The article will focus in particular on the impact of strategies adopted by Western actors, external to the region, as well as on internal obstacles that continue to problematize the process of accepting the values of integration, as well as its entrenchment in a context that is still marked by uncertainties and accusations, despite the efforts made by part of civil society and, to a lesser extent, local political authorities.

Keywords: successor states of Yugoslavia, European integration, Franco-German reconciliation, Bosnia and Herzegovina, nationalism, peacebuilding

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.12

OD POZITIVNE UTOPIJE DO AKADEMSKE REFLEKSIJE: RANI PERIOD MIRKA PEJANOVIĆA

Kadrija Hodžić
redovni profesor
Univerzitet u Tuzli – Ekonomski fakultet
kadrija.hodzic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9921-867X

Apstrakt: Rani period života i rada akademika Mirka Pejanovića, koji se odvijao unutar političkog i institucionalnog okvira Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, pruža vrijedan uvid, s jedne strane u historijsko razumijevanje složenosti socijalističke političke misli i političkog sistema, ali s druge strane pokazuje kako su historijski temelji državnosti Bosne i Hercegovine, ravnopravnost nacije, ideje zajedničkog života i socijalne pravde – kao neke od temeljnih vrijednosti tog sistema – pozitivno utjecali na afirmaciju ključnih principa savremene državnosti u Bosni i Hercegovini. U središtu ovog istraživanja je način na koji su Pejanovićeve aktivnosti unutar političkih i administrativnih struktura jugoslavenskog socijalističkog samoupravnog sistema utjecale na formiranje njegovih kasnijih akademskih stavova o pitanjima državnosti, međunarodnog povjerenja i demokratskog razvoja postdejtonske Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, državnost, Bosna i Hercegovina, socijalizam, "pozitivna utopija", identitet, akademska refleksija

Uvod

Politička i društvena misao Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 20. stoljeća oblikovana je u velikoj mjeri djelovanjem intelektualaca koji su istovremeno bili i učesnici u strukturama socijalističkog sistema. Jedna od takvih ličnosti je profesor Mirko Pejanović, čiji je angažman u okviru socijalističkih institucija Bosne i Hercegovine indikativan primjer sinteze političke prakse i stručne kompetencije.

Danas je poznat kao istaknuti akademik (potpredsjednik ANUBiH), cijenjen po svojim ulogama člana ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i ogromnoj energiji u naporima za postizanje međunacionalnog povjerenja u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. U svom recentnom naučnom radu Pejanović tematizira pitanja državnosti, identiteta i političkog kontinuiteta Bosne i Hercegovine, oslanjajući se na teorijsko naslijeđe i iskustva iz svog ranijeg ideološko-političkog i intelektualnog habitusa. Iz tog razdoblja, on je u savremeni diskurs prenio onu humanu potku tadašnjeg sistema – ideju "pozitivne utopije", koja podrazumijeva prevladavanje ljudske otuđenosti u političkoj sferi i ostvarenje društvene emancipacije putem ustavne konstitucije Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.[1]

Otuda je i cilj ovog rada da analizira rani – socijalistički period djelovanja Mirka Pejanovića, s naglaskom na njegovom političkom i društvenom angažmanu tokom 1970-ih i 1980-ih godina, kao i da ispita na koji način su iskustva iz tog perioda oblikovala njegov kasniji akademski diskurs. Na taj način nastojimo, s jedne strane, ukazati na značaj njegovog političkog iskustva u konstituisanju javne intelektualne pozicije, a s druge ponuditi današnje čitanje socijalističkog naslijeđa u svjetlu savremenih političkih i društvenih tokova u Bosni i Hercegovini. Kroz hronološko-tematski pristup biće obuhvaćene ključne faze njegovog profesionalnog formiranja, ideološkog pozicioniranja i institucionalnog djelovanja. Time dolazimo i do ključnog istraživačkog pitanja koji ovaj rad postavlja: na koji način je (rani) socijalistički angažman Mirka Pejanovića utjecao na formiranje njegovih akademskih stavova o političkom razvoju i identitetu Bosne i Hercegovine?

Metodološki okvir rada temelji se na analizi primarnih i sekundarnih izvora – uključujući Pejanovićeve vlastite radove, arhivsku građu, kao i relevantnu literaturu o političkom sistemu socijalističke Bosne i Hercegovine. Poseban fokus stavlja se na identifikaciju kontinuiteta između njegove političke i akademske faze i boljeg razumijevanja transformacije uloge intelektualaca u kontekstu prelaska iz socijalističkog u postjugoslavenski i građanski poredak.

Društveno-politički kontekst socijalističke Bosne i Hercegovine

Kako se cjelokupno jugoslavensko društvo, unutar kojeg i Bosna i Hercegovina kao njegov sastavni dio, izgrađivalo na idejnim osnovama marksističke teorije na kojima se razvijala u svijetu jedinstvena *socijalistička samoupravna misao*, marksizam se najčešće usvajao kao jedinstvo ideologije, nauke i politike putem kojeg se gradila eshatološka vizija o preobražaju "klasnog u besklasno društvo". Čitav Pejanovićev rani teorijski i pragmatični opus u skladu je s ovom mainstream strujom političke

[1] U mnoštvu drugih određenja, oznaku "pozitivna utopija" koristimo u kontekstu teorijske i političke misli samoupravnog socijalizma, koja razvija idealizovanu, ali humanističku i emancipatorsku viziju mogućnosti postepenog ostvarenja društva socijalne jednakosti, participacije i "dokidanja svih oblika otuđenja".

misli, o čemu se on i eksplicitno izjašnjava u više svojih radova, kao npr. kad piše: "Revolucionarno, radničko-klasno dokidanje buržoaskog političkog predstavništva i prevladavanje svih čovjeku otuđenih sila, svoje ishodište nalazi u socijalnoj, radikalnoj revoluciji koja znači ljudsku emancipaciju." (Pejanović, 1981: 172).

Takva vizija ima eshatološki karakter jer implicira sveobuhvatnu perspektivu unapređenja ljudske egzistencije, usmjerenu na ostvarenje konačne društvene pravde. Marksistička interpretacija povijesti i ljudskih mogućnosti za ostvarenje pravednijeg i slobodnijeg društva kompletirala je, s jedne strane, kritičku analizu postojećih građanskih klasnih odnosa kao izraza društvene nepravde, a s druge formirala viziju za prevazilaženje klasnih odnosa i ostvarenje idealnog komunističkog društva u kojem će svi ljudi imati jednake mogućnosti i živjeti u harmoniji bez eksploatacije i nejednakosti. Na taj način je marksistička misao generirala ideju o pozitivnoj utopiji društvenog preobražaja, ali ne samo kao "utopiju" već i kao, kako su marksisti u to doba izvlačili iz "naučnog socijalizma", "historijsku nužnost" i "naučno" elaboriranje razvoja ka besklasnom (komunističkom) društvu.

Vizija ovakve ideološke harmoničnosti upotpunjavana je narativom zajedništva, koji je u Jugoslaviji bio naročito vidljiv u proklamovanoj međunacionalnoj ravnopravnosti kroz specifičan okvir u kojem se klasna borba povezivala s nacionalnom pitanjem. Afirmacija nacionalnih individualiteta i uspostavljanja odnosa nacionalne ravnopravnosti spadala je u krupne ciljeve ostvarenja samoupravnog socijalizma. Uprkos formalnoj jednakopravnosti republika, Bosna i Hercegovina se suočavala sa specifičnim izazovima uslovljenim etničkom raznolikošću i naslijeđem međunacionalnih sukoba. U tom kontekstu, politika Saveza komunista Jugoslavije u Bosni i Hercegovini bila je usmjerena na očuvanje "ravnoteže među narodima" kroz institucionalnu reprezentaciju i afirmaciju jugoslavenskog identiteta. Značajnu ulogu u tom procesu imale su omladinske organizacije, stručne komisije i komiteti Saveza komunista, u kojima su se formirali i afirmisali kadrovi poput Mirka Pejanovića. Period 1960-ih i 1970-ih godina bio je obilježen modernizacijom, urbanizacijom i institucionalnim razvojem. U tom razdoblju dolazi do ustavnih promjena, naročito nakon Ustava SFRJ iz 1974. godine, kojim se pojačava autonomija republika i unosi niz decentralizovanih rješenja. Ove promjene su istovremeno otvorile prostor za razvoj specifičnih političkih elita unutar republika, koje su istovremeno morale balansirati između odanosti ideološkom centru (centralizovanom u vrhu SKJ) i afirmacije republičkih posebnosti.

Upravo u tom ideološkom i političkom prostoru djeluje Mirko Pejanović – kao mladi stručnjak i politički aktivista, uključen u institucije koje su artikulisale razvojne politike Bosne i Hercegovine. U slučaju Pejanovića, to se primarno izražavalo u domenu teorijskog propitivanja i unapređenja delegatskog sistema, kritike birokratizma i društveno-ekonomskog položaja mlade generacije – kao relevantnih izazova razvoja samoupravljanja kroz koji su tadašnje generacije ljevičarskih intelektualaca snažile proces državnosti Bosne i Hercegovine, te

njegovog praktičnog djelovanja u ulozi političkog savjetnika i operatora procesa političkog upravljanja na različitim nivoima državne i lokalne uprave.

Njegovo uključivanje u strukture sistema nije bilo samo ideološki čin već i izraz tadašnjeg modela povezivanja stručnih kvalifikacija s pripadnošću dominantnim političkim okvirima. Taj model, karakterističan za socijalističke društvene urede i planerske timove, stvorio je specifičan profil angažovanog intelektualaca, što je bio i Pejanovićev rani identitet. Ovaj period također predstavlja ključ za razumijevanje kasnijih prelaza iz jednopartijskog u pluralni politički sistem, jer su mnoge ličnosti, poput Pejanovića, koje su bile dio socijalističkih struktura, kasnije postale aktivni sudionici u političkom i akademskom životu u ratnom (1992–1995) i poratnom razdoblju (nakon 1995. do danas).

Rani život i obrazovanje

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja može se jasno zaključiti da se rani život Mirka Pejanovića odvijao u kontekstu socijalističke Jugoslavije – društveno-političkog sistema koji je u značajnoj mjeri utjecao na formiranje njegovih stavova, navika i misaonih obrazaca, budući da je u tom okruženju proveo prve četiri decenije života i više. Naime, Mirko Pejanović rođen je 1946. godine u Matijevićima, u opštini Kladanj, u tadašnjoj Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini kao federalnoj jedinici u sastavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Odrastanje u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini značilo je suočavanje s društvom koje se intenzivno obnavljalo od velikih demografskih i materijalnih razaranja nakon Drugog svjetskog rata i koje je bilo pod snažnim utjecajem ideoloških, obrazovnih i modernizacijskih programa socijalističke države. U takvom okruženju, obrazovanje je postalo ključno sredstvo društvene pokretljivosti, a mladi pojedinci poput Pejanovića brzo su prepoznavani i uključivani u institucionalne tokove.

Nakon završetka Učiteljske škole u Tuzli i kratkotrajnog angažovanja kao učitelja u osnovnoj školi "Tuholj", Kladanj (1966), Pejanović je završio studij Sociologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Njegovo stručno i naučno formiranje korespondiralo je s političkim angažmanima, što ga je vodilo ka uključivanju u različite gradske, republičke i državne institucije i razvojne timove tokom 1970-ih i 1980-ih godina. U ovom periodu on obnaša funkcije sekretara Konferencije omladine Bosne i Hercegovine (1971–1973), savjetnika Predsjedništva SR BiH (1975–1978), potpredsjednika Općine Novo Sarajevo (1978–1982), savjetnika Predsjedništva SFRJ (1982–1984) i sekretara Gradske konferencije Socijalističkog saveza Sarajevo (1985–1988).

Tokom ovih godina Pejanović se počinje istovremeno afirmisati i kao stručnjak i kao politički aktivista, što je bio čest model karijernog uspona u tadašnjoj Jugoslaviji. Vladajuća politička struktura tražila je mlade, obrazovane i ideološki pouzdane kadrove. Pejanović je bio angažovan u omladinskim i stručnim organizacijama na

nivou grada Sarajeva te kasnije, kako smo prethodno predstavili, u republičkim i državnim tijelima, gdje je pokazivao posebnu sposobnost za artikuliranje doprinosa pitanjima ustavnog konstituisanja SR Bosne i Hercegovine. Snažan teorijski interes za prevladavanje otuđenja čovjeka u političkoj sferi, tada u kritičkoj filozofiji jedne od dominantnih tema humanističkih intelektualaca, Pejanović će pokazati već izborom seminarskih radova na postdiplomskom studiju na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, na kojem je, shodno upravo takvoj orijentaciji, odbranio doktorsku disertaciju *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica* (1988). Time je postavio temelje za svoju buduću profesorsku i naučnoistraživačku karijeru. Na taj način, teorijsko interesovanje za političke odnose, u kombinaciji s pragmatičnim iskustvima stečenim kroz praktični angažman, Pejanović će transformisati u ozbiljan naučnoistraživački interes za društvene procese, političke institucije i pitanje identiteta. Takva orijentacija rezultiraće njegovim angažmanom kao naučnog saradnika u Institutu za proučavanje nacionalnih odnosa u Sarajevu (1988–1991), gdje je sarađivao s tada istaknutim angažovanim teoretičarima, među kojima su: Nijaz Duraković, Fuad Muhić, Ivan Cvitković, Čedo Kisić, Ibrahim Bakić, Predrag Finci, Stojan Tomić, Ante Markotić, Zdravko Grebo, Nusret Šehić i drugi. U ovom periodu on intenzivira svoju naučnoistraživačku orijentaciju prema pitanjima državnog uređenja, ulozi institucija i javnih politika, što je rezultiralo s nekoliko objavljenih knjiga: *Delegacije i delegatska tijela: ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini* (1981), *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu* (1986), *Savez komunista u samoupravnom razvoju društva* (1987), *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica* (1989), uključujući i koautorski udžbenik za srednje škole *Marksizam i socijalističko samoupravljanje* (1989), kao i većim brojem priloga tadašnjoj periodici (članci u časopisima: *Pregled*, *Sveske*, *Socijalizam*, *Opredjeljenja*, *Lica* i *Odjek*).

Rani profesionalni i intelektualni razvoj Mirka Pejanovića odražava obrazac karakterističan za profil socijalističkog stručnjaka: istovremeno visoko obrazovan, ideološki angažovan i integrisan u institucionalne strukture tadašnjeg sistema. Međutim, u njegovom slučaju, ovaj model nije ostao ograničen na tehničko-stručnu i teorijsko-naučnu dimenziju, već je postao osnova za širi društveni i politički angažman. Pejanovićevo javno djelovanje dobija poseban značaj u kriznim godinama raspada Jugoslavije, kada postaje član ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine (1992–1996), kao i član državne delegacije na Mirovnoj konferenciji u Ženevi (1992–1994), gdje aktivno učestvuje u pregovorima o mirovnom rješenju. Ova faza političkog angažmana utemeljena je na njegovim ranijim promišljanjima o ulozi društvenih institucija, legitimnosti političkog sistema i potrebi za obnovom povjerenja među građanima različitih etničkih pripadnosti. Njegov doprinos razvoju teorije državnosti Bosne i Hercegovine, naročito u postdejtonskom periodu, nosi pečat ovog iskustva. Pejanović tada razvija konceptualni okvir koji se istovremeno oslanja na tradiciju socijalističkog samoupravljanja i demokratske pluralizacije, pri čemu se po-

sebna pažnja posvećuje pitanju institucionalne održivosti, međuetničkog povjerenja i promidžbe građanskog identiteta u savremenoj bosanskohercegovačkoj državnosti.

Na taj način, njegov socijalistički društveni aktivizam i teorijski rad ne predstavljaju dva odvojena toka, već se međusobno prožimaju, pri čemu se političko iskustvo reflektuje kao važan izvor njegove kasnije, postdejtonske, akademske artikulacije ključnih koncepata u oblasti savremene državnosti, demokratije i društvene kohezije u Bosni i Hercegovini.

Politološko-sociološki diskurs Mirka Pejanovića u ranom periodu

Politički i društveni angažman Mirka Pejanovića tokom socijalističkog perioda reflektuje spoj stručne posvećenosti i vrijednosne odgovornosti karakterističan za tadašnji model društvenog upravljanja u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini. U okviru ideološkog okvira jugoslavenskog samoupravnog socijalizma, profesionalni i društveno-politički angažmani nisu se posmatrali kao odvojene sfere, već kao međusobno povezane dimenzije djelovanja pojedinca u službi općeg dobra.

Pejanović je kroz svoj angažman u omladinskim organizacijama, gradskim, državnim i naučnim institucijama, kao i u stručnim komitetima i savjetodavnim tijelima – pokazao intelektualni kapacitet za razumijevanje i povezivanje praktičnih izazova modernizacije s dubljim društvenim i političkim kontekstom. Uz pitanja državnih institucija, njegovo djelovanje je bilo vođeno nastojanjem da se u samoupravnim komunama unaprijede uslovi života građana, posebno kad je u pitanju položaj mladih u društvu, pri čemu je posebnu pažnju posvećivao pitanjima socijalne uključenosti, urbanog razvoja i demografskih promjena.

Dakle, kroz ove uloge, Pejanović je doprinosio kreiranju javnih politika koje su nastojale da odgovore kako na šire izazove održivosti institucija, tako i na konkretne svakodnevne lokalne potrebe samoupravnih komuna. U tom kontekstu, on se isticao kao intelektualac koji nastoji afirmisati humanističke vrijednosti unutar sistema često obilježenog formalizmom i institucionalnom distancom prema građanima. Njegova orijentacija prema društvenim pitanjima svjedoči o kritičkom odnosu prema procesima političke otuđenosti i težnji da se društvena praksa usmjeri ka proklamovanim ideološkim humanističkim principima.

Pejanović je 1980-ih bio aktivan i u političkim debatama unutar partijskih foruma, gdje su se sve više osjećale tenzije između teoretičara reformista i teoretičara konzervativaca. Posebno značajan period njegovog političkog angažmana bio je u kasnim 1980-im godinama, kada su se u Bosni i Hercegovini, kao i u ostatku nekadašnje Jugoslavije, otvarala sve izraženija pitanja nacionalnih identiteta, ustavnih nadležnosti republika i kriza u funkcionisanju savezne države. Pejanović se tada profilisao kao zagovornik reformisanog socijalizma s očuvanjem bosanskohercegovačke specifičnosti i institucionalne stabilnosti unutar jugoslavenskog okvira.

U tom smislu, njegovo političko djelovanje nosi prepoznatljive elemente "socijalističkog reformizma" – nastojanja da se unutar postojećeg sistema pronađu rješenja za probleme modernog društva. Već tada su prisutni narativi koji će dominirati u njegovim kasnijim akademskim analizama – potreba za multietničkim konsenzusom, decentralizacijom upravljanja i jačanjem institucija kao temelja političke stabilnosti. Uoči raspada Jugoslavije, Pejanović prelazi iz striktno političkih pozicija za snaženje državnih institucija u širi javni prostor – uključuje se u diskusije o budućnosti Bosne i Hercegovine, priprema teren za ulazak u akademsku sferu i postaje jedan od aktera koji će u narednim godinama igrati ključnu ulogu u političkom životu ratne i poratne Bosne i Hercegovine.

Fokusirane teme: delegatski sistem i društvena uloga mladih

U okviru politološko-sociološkog teorijskog pristupa koji karakteriše ranu fazu javnog i akademskog djelovanja Mirka Pejanovića, posebno se izdvajaju dva tematska okvira: analiza delegatskog sistema i istraživanje uloge mladih u političkom sistemu.

Obje teme nose snažan pečat njegove posvećenosti razumijevanju i unapređenju političkih mehanizama unutar jugoslavenskog socijalističkog modela, ali istovremeno i kritičkom promišljanju o njegovim ograničenjima u kontekstu sve prisutnije političke otuđenosti i rastućeg nacionalizma krajem 1980-ih godina.

Delegatski sistem u funkciji "dokidanja otuđene političke sfere"

U SR Bosni i Hercegovini je u to vrijeme više autora, u skladu s vladajućom političkom doktrinom, upućivalo na uvjerenje da *samoupravljanje* politički razvija *samoupravnu neposrednu demokratiju*, kroz svoje osnovne originalne političke institucije – *delegatski sistem*, *zborove radnika* i *radničke savjete*, čime se pravila značajna ideološka razlika u odnosu kako na tradicionalne oblike (građanske) neposredne demokratije tako i na administrativno (sovjetsko) upravljanje. U tom su okviru gotovo svi oni, striktno se držeći Marksovih, Engelsovih, Lenjinovih i Đerđ Lukačevih, pogotovo premisa rezolucija SKJ, razrađivali prednosti "proleterske demokratije" kao vladavine (diktature) proletarijata – organizacije cjelokupnog društvenog života od strane klase proletarijata (organizacije vlasti, politike, proizvodnje, kulture). Dakle, izražavala se marksistička kritika "buržoaske izborne demokracije", širila teorijska uvjerenost u prednosti *samoupravne neposredne demokratije* putem delegatskog sistema, koji je bio dizajniran da omogući predstavničko odlučivanje kroz različite nivoe vlasti.[2]

[2] Među bosanskohercegovačkim autorima koji su se u to vrijeme bavili pitanjima samoupravne neposredne demokratije, posebno su se, u vremenskom slijedu od 1950-ih do 1980-ih, isticali: Nerkez Smailagić, Ćazim Sadiković, Fuad Muhić, Stojan Tomić, Omer Ibrahimagić, Franjo Kožul, Mirko Pejanović, Šefko Međedović, Muslija Muhović, Ivica Lovrić, Arif Tanović, Atif Purivatra, Nijaz Duraković, Zlatko Badrov, Hidajet Repovac, Muzafer Hadžagić, Džafer Omerčević, Kasim Trnka i Krstan Malešević.

U atmosferi ovakvih intenziviranih politoloških, sociioloških i filozofskih rasprava o suštini i modelima samoupravne neposredne demokratije, Mirko Pejanović se nametnuo kao jedan od istaknutijih teoretičara tog vremena – ne samo zahvaljujući svom obrazovnom profilu (magistrirao i doktorirao na pitanjima i izazovima socijalističkog delegatskog sistema), već i zbog bogatog i tematski raznovrsnog autorskog opusa, u kojem je originalno interpretirao ključne koncepte samoupravljanja, participacije građana i demokratije. Također, vrijedno je istaknuti, njegov teorijski doprinos nije se ograničavao na akademsku sferu već je imao i jasno prepoznatljiv uticaj na tadašnje društveno-političke prakse. "Situiranjem ideje delegacije u politički sistem socijalističkog samoupravljanja radikalno je produbljen proces dokidanja otuđene političke sfere, odnosno proces spajanja rada i upravljanja u jednoj individui – u radnom čovjeku." Ovo je rečenica kojom Pejanović (1981) započinje svoju knjigu *Delegacije i delegatska tijela. Ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini*. Sadržaj knjige održava tadašnji narativ socijalističkih pisaca o potrebi prevazilaženja "buržoaske izborne demokratije" i sovjetskog centralističko-administrativnog modela upravljanja i ostvarenja marksističke vizije prevladavanja otuđenosti političkog predstavništva te "oslobođenja čovjeka i rada" uopšte.

Pejanović detaljno opisuje kako delegatski sistem funkcioniše kroz razmatranje nosilaca funkcije delegacije, izbor delegata, njihovu interakciju s biračkim bazama, ulogu delegatskih skupština i odnose unutar samoupravnih i društveno-političkih zajednica. Istovremeno, ukazuje na potencijalne probleme (birokratizacija, organizaciono-institucionalna nedograđenost delegatskog sistema) i predlaže instrumente za njihovo otklanjanje. Ulaženjem u meritum ove problematike preko empirijskog istraživanja, otkriva "tendenciju nedovoljne uređenosti" delegatskih odnosa između izborne osnove, delegacije i delegatskog tijela u statutima osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica, što se odnosi na nedovoljnu normativnu uređenost prava, dužnosti i odgovornosti između nosilaca delegatskog ovlaštenja (Pejanović, 1981: 137-168).

Kao rezultat nastavka istraživanja, krajem 1980-ih, i poslije nekoliko članaka na ovu temu (Pejanović 1982; 1986e; 1986f; 1988; 1989b), izlazi i druga Pejanovićeva knjiga *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica* (Pejanović, 1989a), kojom dalje produbljuje normativnu rekonstrukciju delegatskog sistema kao potencijalnog okvira za usavršavanje neposredne demokratije i integraciju društvenih i nacionalnih interesa u integrisani politički poredak.

Pejanovićev opus nudi teoretsko-praktični model delegatskog sistema kao uravnotežen odgovor na izazove reprezentativne i neposredne demokratije u socijalističkom kontekstu. Delegatski sistem, u njegovoj interpretaciji, predstavlja pokušaj institucionalnog odgovora na historijski izazov političkog posredovanja između države i građana, s ciljem smanjenja birokratske distance i reafirmacije političkog subjektiviteta građana. U tom pogledu, Pejanovićeva rješenja su ukorijenjena u tra-

diciji samoupravnog socijalizma, ali istovremeno anticipiraju teorijske pristupe koji će postati relevantni u postjugoslavenskom diskursu o demokratizaciji i institucionalnoj inkluzivnosti. Kao naučni istraživač i društveno-politički angažovan radnik, Pejanović svoj model vidi kao mogući antipod centralizmu i etatizmu, nastojeći teorijskim diskursom unaprijediti bolju participaciju i lokalnu autonomiju u multietničkom kontekstu.

Polazeći, dakle, od teze o otuđenju čovjeka u građanskom društvu – otuđenju koje je prvenstveno političke prirode – Pejanović artikuliše delegatski sistem kao normativno-politički okvir za njegovo prevladavanje. Delegacija se ovdje ne shvata samo kao tehnički instrument političkog predstavljanja već kao revolucionarni mehanizam direktnog povezivanja proizvodnog rada i političkog odlučivanja. U tom smislu, on reinterpretira i komparira iskustva ranih socijalističkih revolucija – od Pariske komune (1871) i sovjetskih radničkih, seljačkih i vojničkih deputata (1917–1919), jugoslavenskih narodnooslobodilačkih odbora i avnojskih institucija narodne vlasti (1941–1945), do samoupravnih koncepata (od 1950-ih) pa i šireg međunarodnog konteksta – gdje su delegatski organi imali funkciju nosilaca neposredne vlasti radničke klase. Time Pejanović doprinosi važnoj teorijskoj dimenziji socijalističkog ustavnog prava: osvjetljavanju geneze i osnovnih pretpostavki ustavnog koncepta prevladavanja političke reprezentacije kroz sistem samoupravnog delegatskog odlučivanja. Njegov ključni teorijski doprinos sadržan je u zaključku da se, proporcionalno stepenu u kojem je radnička klasa ovladala cjelinom uslova svoje egzistencije unutar samoupravnih proizvodnih odnosa, i institucionalna forma vlasti preoblikovala – sa statusa državne vlasti – u oblik neposrednog društvenog samoupravljanja. To se ponajbolje vidi u njegovim riječima:

> U onoj mjeri u kojoj je radnička klasa u svojoj revolucionarnoj samodjelatnosti u samoupravnom produkcionom odnosu ovladala cjelinom uslova svoje egzistencije i društvene produkcije, u toj mjeri su i skupštine društveno-političkih zajednica pretvarane iz organa vlasti u organe samoupravljanja. (Pejanović, 1981: 7)

Iako je djelovao unutar ideoloških koordinata svoga vremena, Pejanović je u svojim radovima o delegatskom sistemu anticipirao dva pravca svoje kasnije akademske i političke misli. Prvo, uočava se njegova rana teorijska preokupacija pitanjem političkog otuđenja i njegovog prevladavanja u sistemu participativne demokratije, što će kasnije razvijati u savremenijem, postkonfliktnom okviru državnosti Bosne i Hercegovine. Drugo, njegov empirijski rad o delegatskom sistemu u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini predstavlja temelj za kasnija istraživanja o ustavnopravnoj konstitucionalnosti Bosne i Hercegovine, čije je značenje postalo presudno u kontekstu raspada Jugoslavije i procesa međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine kao nezavisne države.

Važno je naglasiti da Pejanović u svom ranom periodu nije pristupao delegatskom sistemu kao zatvorenoj institucionalnoj formi, već kao dijelu šire društvene dinamike

koja povezuje osnovne organizacije udruženog rada, delegacije i delegatska tijela, u okvirima tada važećih zakona i statuta. Iako svjestan raskoraka proklamovanih normi i stvarnosti, naročito vidljivog u 1980-im godinama, on zadržava vjeru u mogućnost političkog razotuđenja kao humanističkog ideala socijalističkog projekta. Ta pozitivna utopija – o prevladavanju otuđenosti između upravljača i proizvođača – u njegovom radu poprima konture realno utemeljenog, iako neostvarenog političkog horizonta.

Mladi i državnosti SR BiH: ideološke projekcije i društvene stvarnosti

Pejanovićeva istraživanja uloge mladih u političkom sistemu također predstavljaju značajan doprinos razumijevanju generacijske dinamike unutar institucionalnog poretka socijalizma. Pejanović je svoj politički uspon započeo kao omladinski aktivist, temom fenomena mladih bavio se sve vrijeme trajanja socijalističkog poretka, što je rezultiralo njegovim opsežnim teorijskim i empirijsko-istraživačkim opusom, koji je jedan od najrazrađenijih analiza političkog i ekonomskog položaja i ideoloških projekcija o mladima u jugoslavenskom socijalističkom društvu. Posebno je to izraženo u njegovim knjigama: *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu* (Pejanović, 1986a), koja je bila prva knjiga u tadašnjoj Jugoslaviji posvećena promišljanju aktuelnih problema i uloge mladih, i *Društveno-ekonomski položaj mladih u Bosni i Hercegovini* (Pejanović et al., 1986). Problematiku mladih Pejanović je obrađivao i kroz veći broj saopštenja i priloga u časopisima i listovima (Pejanović 1987a; 1987b;[3] 1983;[4] 1985a-c; 1986b-d).

Polazeći od idejnog okvira socijalističkog projekta kao pokušaja stvaranja društva socijalne jednakosti bez klasnih suprotnosti i sukoba, Mirko Pejanović u svojim radovima rasvjetljava ulogu omladine kao bitnog faktora u procesu jačanja državnosti Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Njegova analiza ne ostaje na deklarativnom nivou, već kritički promatra kapacitete, potencijale i ograničenja omladinskog angažmana unutar socijalističkog samoupravnog sistema (Pejanović, 1986a; 1978a). U tom kontekstu, on ističe da se mogućnosti afirmacije omladine nalaze u okviru samoupravnih društvenih odnosa, gdje se učešće mladih smatra ne samo poželjnim nego i nužnim za ostvarivanje ciljeva socijalističke revolucije. Institucionalno formiran 1972. godine, Savez socijalističke omladine (SSO) percipirao se, u to vrijeme, kao izraz revolucionarnog opredjeljenja mlade generacije i njene uključenosti u borbu za uspostavu i razvoj samoupravnog poretka, odnosno osnaživanja radničke klase kao nosioca političke moći. Pejanović, koji je i sam bio sudionik ovih zbivanja, poseban akcenat stavlja na klasno-socijalnu dimenziju

[3] Dio ovog teksta je podnesen kao saopštenje na okruglom stolu "Tito i omladina" u Zagrebu 1979, a dio objavljen u *Mladosti* od 16. 12. 1977.

[4] Dijelovi su objavljeni i u *Trećem programu Radio-Sarajeva*, maja 1983. i *Borbi* od 18, 21. i 22. januara 1985.

ovakve omladinske organizacije, na njen položaj unutar sistema socijalističke samoupravne demokratije te na osposobljavanje mladih za preuzimanje uloge upravljanja društvenim poslovima. U skladu s ideološko-političkim temeljem tadašnjeg društvenog sistema, Pejanović je objašnjavao da su historijski interesi radničke klase istovremeno i interesi radničke, ali i šire omladinske populacije, čime se uspostavlja ideološka osnova za uključivanje mladih u društveno-političke procese. Smatrao je da se kroz angažman mladih u svim aspektima društvenog života stvaraju pretpostavke za njihovo aktivno učešće u procesu podruštvljavanja politike, utemeljenom na razvoju socijalističkog samoupravljanja.

Ipak, uprkos normativno-ideološkom optimizmu, rezultati empirijskih istraživanja koje Pejanović provodi ukazuju na znatne disproporcije između normativnog uređenja i stvarnog stanja. Naime, Savez socijalističke omladine, kako pokazuje analiza grupe autora, među kojima je i Pejanović (Pejanović et al., 1986), nije u dovoljnoj mjeri integrisan u "matične tokove klasne borbe" za društveno-ekonomsku transformaciju u okviru samoupravnih proizvodnih odnosa. Omladinska organizacija, prema ovim istraživanjima, u velikoj mjeri ostaje izvan ključnih društvenih kretanja u procesu provođenja Zakona o udruženom radu, što se manifestira kroz smanjenu participaciju omladine u sistemu delegatskog odlučivanja. Posebno je izražena tendencija formalizacije u radu omladinskih delegata u društveno-političkim vijećima, kako na općinskom, tako i na republičkom nivou. Ovaj proces se, prema Pejanoviću, dodatno komplikuje pojavnim oblicima birokratizacije kadrovske politike i birokratskim tendencijama u ostvarivanju demokratskog centralizma. Pejanović obrazlaže da je birokracija kadrovske politike jedna od najvećih opasnosti za "potiskivanje omladine iz samoupravnog i delegatskog odlučivanja", kao i da "forumski način rada subjektivnih faktora demotiviše društveni angažman omladine" (Pejanović, 1986a: 118-119).[5] On upozorava na to da bez aktivnog i autentičnog uključivanja mladih u procese samoupravnog i delegatskog odlučivanja nema istinskog napretka – kako u političkom, tako ni u ekonomskom smislu. U tom svjetlu, participacija omladine ne predstavlja samo političku nužnost već, kako kaže, i "uslov za prevazilaženje ekonomske krize i jačanje samih temelja socijalističke državnosti".

Pejanovićev kritički osvrt na birokratizaciju omladinskih organizacija i slabljenje njihove društvene funkcije upućuje na ranu svijest o opasnostima isključenja mladih iz procesa političkog odlučivanja. U tom kontekstu, Pejanović afirmiše potrebu za jačanjem političke edukacije, participacije i autonomije mladih kao nosilaca društvenih promjena. Ova tematika, osim što ima praktičnu i političku dimenziju u tadašnjem kontekstu, kasnije se u njegovom radu razvija u teorijski oslonac za razumijevanje dugoročnih posljedica institucionalne disfunkcionalnosti u postkonfliktnoj Bosni i Hercegovini.

[5] Prvi teorijski uozbiljeni tekst Pejanovića o položaju mladih u samoupravnom društvu objavljen je u *Opredjeljenjima*, Pejanović, 1978a.

Prelazak iz političke u akademsku sferu

Raspad Jugoslavije, agresija i ratna kataklizma koje su zahvatile Bosnu i Hercegovinu početkom 1990-ih predstavljaju presudni trenutak u karijeri Mirka Pejanovića. Kao jedan od ključnih aktera u ranoj fazi državnog preustroja Bosne i Hercegovine, 1992. godine postaje članom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine iz reda srpskog naroda, kao predstavnik građanske orijentacije i Socijaldemokratske partije (SDP). Pejanovićevo političko djelovanje u ovom periodu bilo je obilježeno borbom za razvijanje demokratije i očuvanje multietničkog karaktera države i društva Bosne i Hercegovine, što je predstavljalo očito naslijeđe njegovih stavova iz socijalističke epohe.

Političko iskustvo iz ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine (1992–1996) i učešće u mirovnim pregovorima (1992–1994) dodatno osnažuju njegovu posvećenost ideji državnosti kao temelja društvene stabilnosti i demokratskog razvoja. U postratnim radovima Pejanović razvija teorijski okvir u kojem se državnost Bosne i Hercegovine ne posmatra samo kroz prizmu međunarodnog prava ili političkih institucija već i kao rezultat dugotrajnog historijskog i društvenog procesa koji uključuje i naslijeđe socijalističkog samoupravljanja, ideju multietničkog suživota te građanski identitet. U tom kontekstu, u nedavnom zborniku radova posvećenih državnosti Bosne i Hercegovine, Pejanović ističe da se već na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1943. godine prvi put povijesno afirmisala ravnopravnost naroda, a da *Deklaracija o pravima građana u Bosni i Hercegovini* (usvojena na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a 1944) predstavlja prvi dokument modernog doba koji garantira ljudska prava bez obzira na vjeru, nacionalnost i spol građana, te da je Bosna i Hercegovina u doba socijalizma načinila civilizatorski iskorak od 1965. do 1989. godine (Pejanović, 2024).

Povlačenje iz aktivnog političkog angažmana i prelazak u akademsku sferu – najprije kroz angažman na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, na kojem je jedno vrijeme bio dekan, a potom i kroz djelovanje unutar Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH) – omogućili su Pejanoviću da iskustva stečena tokom socijalističkog perioda, kao i teorijske uvide razvijene u tom kontekstu (npr. o otuđenju, socijalnoj jednakosti, ravnopravnosti naroda, delegatskom sistemu kao obliku neposredne demokratije te ulozi samoupravnih komuna), artikuliše u bogat teorijski repertoar o državnosti, lokalnoj samoupravi i demokratiji u lokalnim zajednicama u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Njegov pristup polazi od socijalističkog iskustva, iz kojeg su proizašle važne institucije, identitetski obrasci i neki administrativni modeli. Poseban akcenat stavlja na značaj odluka donesenih na zasjedanjima ZAVNOBiH-a, koje su pravno utemeljile državnost Bosne i Hercegovine i uspostavile principe nacionalne ravnopravnosti kao temelje njenog političkog poretka. Pejanović se osvrće i na doprinose pojedinih političkih aktera održivosti i razvoju Republike Bosne i Hercegovine, među kojima izdvaja imena Branka Miku-

lića, Cvijetina Mijatovića, Džemala Bijedića, Dragutina Kosovca, Hamdije Pozderca, Rate Dugonjića i drugih, koji su dali "pečat zlatnom dobu Bosne i Hercegovine". Uz mnoštvo članaka, intervjua i predavanja u zemlji i inostranstvu, ovakve opservacije Pejanović sistematski izvodi u jednom broju svojih knjiga, od kojih su: *Politički razvoj BiH u postdejtonskom sporazumu* (Pejanović, 2001), *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH* (Pejanović, 2013), *Država Bosna i Hercegovina i demokratija* (Pejanović, 2015), *Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti* (Pejanović, 2023). Također, njegova uključenost u akademske institucije – kao član i kasnije potpredsjednik Akademije nauka i umjetnosti BiH (2012), uključujući i spomenuti prilog u zborniku o državnosti Bosne i Hercegovine (Pejanović, 2024) – dodatno učvršćuje njegovu ulogu kao javnog intelektualca čiji se glas temelji na empirijskom znanju, političkom iskustvu i dosljednoj viziji Bosne i Hercegovine kao demokratske, građanske i multietničke države.

Dakle, rani naučni i društveni angažman Mirka Pejanovića u okviru socijalističkog poretka Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine otvara tematske okvire koji će se s vremenom razvijati u ključne osovine njegovog teorijsko-političkog promišljanja. Među najistaknutijim temama iz ovog perioda izdvajaju se analize delegatskog sistema i uloge mladih u političkom životu, koje u njegovim radovima ne služe isključivo deskriptivnoj elaboraciji institucionalne stvarnosti socijalizma, već nose i snažnu normativnu poruku o potrebi prevazilaženja političke otuđenosti i očuvanja integrativnog karaktera društvenog sistema. Premda djeluje "unutar sistema", Pejanović se ne libi kritički reagovati na njegove anomalije:

> Institucije delegatskog sistema u uslovima etatizacije društvenih odnosa bitno su formalizovane. Sraslost dijela organizacija i organa Saveza komunista sa državnim i poslovodnim strukturama čini da Savez komunista biva zarobljen "parcijalnim interesima određenih instanci ili segmenata društva. Iskustvo potvrđuje da nisu dokinute sve mogućnosti sprega u formalnom i neformalnom obliku određenih organa ili organizacija Saveza komunista sa državnom i poslovodnom strukturom. (Pejanović, 1986e: 116)

Iako su socijalistička iskustva, posmatrana iz ideološke perspektive, često ambivalentna u odnosu na postdejtonski poredak u Bosni i Hercegovini, u interpretaciji Mirka Pejanovića ona se sagledavaju kao važan doprinos izgradnji održivog i inkluzivnog postsocijalističkog društva. Prema njegovom shvatanju, ta iskustva mogu pozitivno utjecati na afirmaciju ključnih principa savremene bosanskohercegovačke državnosti – ravnopravnosti naroda, ideje zajedničkog života, decentralizacije vlasti i socijalne pravde. Pejanović ne samo da prepoznaje u socijalističkom naslijeđu čvrste temelje bosanskohercegovačke državnosti već i eksplicitno naglašava da jedini održivi pravac budućeg razvoja Bosne i Hercegovine vodi u procesu integracija u Evropsku uniju i NATO savez. U jednoj medijskoj izjavi, ovu političku povezanost prošlosti i budućnosti Pejanović je izrazio riječima: "ZAVNOBiH je naš izvor, a EU i NATO naša budućnost" (*Dnevni avaz*, 25. 11.

2023).

Temeljem prethodnog razmatranja možemo zaključiti da Pejanović u svojoj akademskoj refleksiji njeguje pristup koji možemo opisati kao "kritički kontinuitet" – priznanje manjkavosti prethodnog sistema, ali istovremeno isticanje njegovih razvojnih potencijala i izvođenje pouka za savremeni politički poredak. Njegova pozicija je naročito važna u kontekstu današnje sveprisutne demonizacije socijalističkog perioda, jer nudi savremeni pogled koji obuhvata i institucionalnu racionalnost tog vremena. U tom smislu, Mirko Pejanović se afirmiše kao autor čije djelo predstavlja spoj političkog iskustva i teorijske refleksije, s jasno izraženom orijentacijom ka očuvanju i razvoju Bosne i Hercegovine kao demokratske, građanske i funkcionalne države.

Zaključak

Ovaj rad razmatra ranu fazu politološko-sociološkog diskursa i društvenog angažmana profesora Mirka Pejanovića u kontekstu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, s posebnim naglaskom na period od 1970-ih do početka 1990-ih godina. Kao stručnjak i aktivista "unutar sistema" koji je težio planskoj modernizaciji i multietničkoj koheziji, Pejanović je već tada pokazivao sklonost ka idejama koje će kasnije postati središte njegovog akademskog rada i javnog djelovanja – institucionalnoj stabilnosti, socijalističkoj demokratiji utemeljenoj na principima humanizma i ravnopravnosti te afirmaciji političke kulture dijaloga. Njegovo djelovanje unutar partijskih i administrativnih struktura tokom 1970-ih i 1980-ih ne treba tumačiti isključivo kao izraz ideološke lojalnosti, već i kao oblik odgovornog sudjelovanja u procesima artikulacije i primjene javnih politika. U kasnijoj fazi, upravo oslonac na humanističke elemente socijalističke demokratije omogućio mu je teorijsku tranziciju – napuštanje ortodoksnih marksističkih pozicija i postupnu afirmaciju građanskog humanizma, pri čemu je dosljedno zadržao temeljnu orijentaciju ka društvenoj pravdi i nacionalnoj ravnopravnosti, karakterističnu za humanistički marksizam.

U kontekstu tadašnjeg sistema, koji je favorizovao povezivanje stručnosti i političke pripadnosti, Pejanović se istakao kao predstavnik kadrova koji su vjerovali u reformistički potencijal socijalizma, kritikovali njegove slabosti, a u našoj savremenosti se i protivili pojednostavljenim narativima o oslobođenju od totalitarizma (obično kroz nekritička poistovjećivanja samoupravnog s rigidnim sovjetskim socijalizmom) preko kojih se nova vlast (uglavnom antikomunistička i nacionalistička) legitimirala. Pejanovićeva teorijska promišljanja, nastala u socijalističkom okviru, oblikovana su njegovim aktivnim društvenim i političkim angažmanom, a posebno iskustvom iz perioda ratne i postratne transformacije države. Njegovo akademsko djelo u poslijeratnom periodu nosi jasan kontinuitet s ovim ranim istraživačkim interesima, pri čemu se koncepti poput delegatskog

sistema i političke participacije mladih reinterpretiraju u svjetlu savremenih izazova državnosti Bosne i Hercegovine.

Prelazak iz političkog u akademski život nije u njegovom slučaju značio diskontinuitet, već transformaciju političkog iskustva u predmet naučne analize. Njegovi kasniji radovi o državi, identitetu i demokratiji u Bosni i Hercegovini jasno pokazuju kontinuitet tematskog diskursa, ali i sposobnost da se vlastita biografija uobliči u širi društveno-politički kontekst. Time Pejanović ne samo da svjedoči o složenim procesima kroz koje je Bosna i Hercegovina prolazila već i aktivno doprinosi njihovom razumijevanju. Upravo ta otvorenost omogućila je njegovu kasniju transformaciju iz omladinskog i partijskog aktiviste u akademika i političkog analitičara savremene bosanskohercegovačke državnosti.

Analizom ranog – socijalističkog – perioda života i rada Mirka Pejanovića, ovaj rad je pokazao kako se unutar jednog ideološki zatvorenog sistema mogla razviti intelektualna pozicija koja je kasnije postala oslonac za demokratsku i građansku orijentaciju u postjugoslavenskom društvu. U vremenu kada se historija često pojednostavljuje i iskrivljuje kroz današnju kulturu zaborava, Pejanovićev primjer podsjeća na važnost kontinuiteta, institucionalnog mišljenja i odgovorne društvene uloge intelektualaca.

ANU BiH АНУ БиХ

Literatura

Knjige, monografije i studije

Ibrahimagić, Omer; Trnka, Kasim; Pejanović, Mirko (1989) *Marksizam i socijalističko samoupravljanje: udžbenik za II razred srednjeg usmjerenog obrazovanja*, 1. izd., Svjetlost, Sarajevo.

Lincender-Cvijetić, Lidija (ur.) (2021) *Spomenica 70 godina Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, ANUBiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1981) *Delegacije i delegatska tijela: ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini*, Službeni list SR BiH – Svjetlost – Republički zavod za javnu upravu, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1986a) *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu*, Centar društvenih aktivnosti RK SSO BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Đerić, Branko; Međović, Desimir; Abramović, Nenad; Kreso, Sead (1986) *Društveno-ekonomski položaj mladih u Bosni i Hercegovini*, Centar društvenih aktivnosti RK SSOBiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1987) *Savez komunista u samoupravnom razvoju društva*, Oslobođenje, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1989a) *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica*, "Veselin Masleša" – Službeni list SR BiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2001) *Politički razvoj BiH u postdejtonskom sporazumu*, "Šahinpašić", Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Sarajevo.
Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.
Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.
Petranović, Branko; Zečević, Momčilo (1985) *Jugoslavija 1918/1984, zbirka dokumenata*, Rad, Beograd.

Članci i prilozi zbornicima

Pejanović, Mirko (1978a) Savez socijalističke omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije, *Opredjeljenja*, god. VI, br. 6, 53-65.
Pejanović, Mirko (1978b) Savez socijalističke omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije, u: *Zbornik radova "Smisao komunističkog opredjeljenja"*, Gradska konferencija SSO, Sarajevo.
Pejanović, Mirko (1982) O pojavnim oblicima i tendencijama u ostvarivanju demokratskog centralizma, *Pregled*, br. 5.
Pejanović, Mirko (1983) Protivrječnosti društvenog preobražaja omladine i problemi ostvarivanja uloge SSO u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, *Lica*, br. 1–2.
Pejanović, Mirko (1985a) Kriza društva i kriza društvenog organizovanja omladine, *Socijalizam*, br. 10.
Pejanović, Mirko (1985b) Kriza društva i kriza društvenog organizovanja omladine, *Treći program Radio-Sarajeva*, Sarajevo, juni 1985.
Pejanović, Mirko (1985c) Kriza društva i kriza društvenog organizovanja omladine, *Odjek*, br. 15–16.
Pejanović, Mirko (1986b) Aktuelnost Titove misli o ulozi i društvenom organizovanju omladine, u revoluciji i samoupravnom razvoju društva, saopštenje na *Okruglom stolu "SSO front mlade generacije"*, Mostar, maj 1986.
Pejanović, Mirko (1986c) Omladina u samoupravnom i delegatskom odlučivanju, Istraživački izvještaj u okviru projekta "Društveno-ekonomski položaj omladine u BiH", Sarajevo.
Pejanović, Mirko (1986d) Omladina – društvena snaga prevladavanja nacionalizma u protivrječnostima samoupravnog razvoja socijalističkog društva, *Opredjeljenja*, br. 3.
Pejanović, Mirko (1986e) Samoupravna integracija rada i dohotka – osnova uspostavljanja samoupravljanja kao jedinstvenog sistema, *Socijalizam*, br. 1.
Pejanović, Mirko (1986f) Koncepcija slobodnog udruženog rada i "nacionalne ekonomije", *Sveske*, god. IV, br. 13–14, 405-413.
Pejanović, Mirko (1988) Vijeće udruženog rada – izraz autentičnih interesa radničke klase, *Sveske*, god. VI, br. 22–23, 193-197.
Pejanović, Mirko (1989b) Ispoljavanje i sinteza interesa pluralizma samoupravnih interesa u delegatskom odlučivanju, *Opredjeljenja*, god. XX, br. 3, 17-38.
Pejanović, Mirko (2022) Naučna elaboracija istorijske uloge Branka Mikulića u društvenom razvoju Bosne i Hercegovine, *Pregled*, god. 63, br. 1, 157-163.

Pejanović, Mirko (2024) Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, ANUBiH, Sarajevo, 52-67.

ANU BiH АНУ БиХ

FROM POSITIVE UTOPIA TO ACADEMIC REFLECTION: THE EARLY PERIOD OF MIRKO PEJANOVIĆ

Kadrija Hodžić
Full Professor
University of Tuzla – Faculty of Economics
kadrija.hodzic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9921-867X

Abstract: The early period of academic Mirko Pejanović's life and work, which took place within the political and institutional framework of the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina, provides valuable insight, on the one hand, into the historical understanding of the complexity of socialist political thought and the political system, but on the other hand, it shows how the historical foundations of the statehood of Bosnia and Herzegovina, the equality of the nation, the ideas of common life and social justice – as some of the fundamental values of that system – positively influenced the affirmation of the key principles of modern statehood in Bosnia and Herzegovina. At the heart of this research is the way in which Pejanović's activities within the political and administrative structures of the Yugoslav socialist self-government system influenced the formation of his later academic positions on issues of statehood, international trust, and democratic development in post-Dayton Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Mirko Pejanović, statehood, Bosnia and Herzegovina, socialism, "positive utopia", identity, academic reflection

DOI: 10.5644/PI2025.221.13

GLAVNE TEME, IDEJE I TEZE U ISTRAŽIVANJIMA MIRKA PEJANOVIĆA

Slaviša Orlović
redovni profesor
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
slavisaorlovic@yahoo.com; slavisa.orlovic@fpn.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-5256-7979

Apstrakt: U ovom tekstu identifikujem glavne teme kojima se bavio Mirko Pejanović, neke ključne teze i nastojim da ih interpretiram kao doprinos uvidu u njegovo delo. Izdvajam sledeće tematske celine: posvećenost državnosti Bosne i Hercegovine, politički pluralizam u BiH, lokalna samouprava, regionalizacija i Grad Sarajevo. Pejanović prati razvoj državnosti BiH u dugom istorijskom luku od srednjeg veka, preko otomanske i austrougarske uprave, egzistencije u Kraljevini Jugoslaviji, SFRJ, kao i od sticanja nezavisnosti 1992. godine i nadalje u postdejtonskom periodu. Po njemu, Dejtonskim mirovnim sporazumom osiguran je kontinuitet državnog razvoja, sačuvan i garantovan državnopravni kontinuitet, ali ukazuje na ograničenja i "protivurječna rješenja", kao i na nužnost ustavnih reformi. Politički pluralizam i višestranačje u BiH nastaje u vremenu krize i disolucije jugoslovenske federacije; izvodi se u istorijskom zakašnjenju u odnosu na druge jugoslovenske republike; stranke su formirane na etničkoj osnovi i ustavnim ustrojstvom BiH etničke podele su konstitucionalizovane; vlast se deli po principu partnerstva, a ne koalicionim sporazumom. Posledica nacionalne homogenizacije je "težnja etničkih stranaka da teritorijalizuju svoju vlast na etnički zaokruženom prostoru". Teza o etničkom pluralizmu empirijsku potvrdu ima na prvim višestranačkim izborima u BiH 1990. i, još izraženije, na prvim postdejtonskim, odnosno postratnim izborima 1996. godine. Birači se nisu programski opredeljivali, već su se etnički svrstavali. Imperativ za političke aktere je da uspostave stabilnu parlamentarnu većinu zasnovanu na međuetničkom konsenzusu o državnom razvoju BiH. U bavljenju lokalnom demokratijom Pejanović je posvećen principima supsidijarnosti, euroregije, neposrednom izboru načelnika i gradonačelnika, kao i značaju Grada Sarajeva i njegovim ustavnim

nadležnostima. Za Mirka Pejanovića članstvo BiH u EU i NATO je "strateško pitanje" i "pitanje svih pitanja", kao garancija za napredak u ekonomskom razvoju, za mir i sigurnost. Radovi Mirka Pejanovića odišu konzistentnošću evropskog intelektualca. Njegova naučna inventivnost, kao tiha voda, vodila je i njegov narativ kroz bosanskohercegovačke teme i dileme.

Ključne reči: državnost, Bosna i Hercegovina, politički pluralizam, lokalna samouprava, Grad Sarajevo

Uvod

Mirka Pejanovića upoznao sam pre više od dvadeset godina na godišnjem skupu politikologa, na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Od tada postoji kontinuitet naše akademske saradnje. U više navrata predavao sam na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (kod Mirka Pejanovića 2009. godine na master studijama na predmetu Parlamentarne studije; 2012. na doktorskim studijama, na predmetu Političko predstavljanje; 2017. kod Esada Zgodića na predmetu Savremena država sa temom Država i partije), a 2022. učestvovao sam na međunarodnoj naučnoj konferenciji "Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije" u organizaciju ANUBiH.

Teme kojima se u svojim istraživanjima i publikacijama bavio Mirko Pejanović povezane su sa jedne strane predmetima koje je predavao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu na svim nivoima studija i sa druge strane njegovom intelektualnom i ljudskom motivacijom da se građanskim i političkim angažmanima pomogne državi i gradu u kojima živi. U svom čitanju rukopisa Mirka Pejanovića i poznavanju njegovog opusa nastojaću da identifikujem glavne teme, neke ključne teze, i da ih interpretiram kao doprinos uvidu u njegovo delo. U ovom radu zadržaću se na njegovoj posvećenosti državnosti Bosne i Hercegovine, političkom pluralizmu u BiH, lokalnoj samoupravi, lokalnoj demokratiji, regionalizaciji i Gradu Sarajevu.

Državnost Bosne i Hercegovine u istorijskoj perspektivi

Mirko Pejanović u čitavom nizu svojih knjiga, studija i tekstova prati razvoj državnosti Bosne i Hercegovine u dugom istorijskom luku od srednjeg veka, preko četiri stotine godina otomanske vladavine, četiri decenije austrougarske uprave, egzistencije u Kraljevini Jugoslaviji, potom u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ), kao i od sticanja nezavisnosti 1992. godine i nadalje u postdejtonskom vremenu (Pejanović, 2012: 39). U izučavanju državnosti Pejanović obuhvata period od 480 godina pod tuđinskom vlašću (otomansku od 1463. godine i austrougarsku krajem XX i početkom XXI veka) (Pejanović, 2012: 58). U tom

procesu, u navedenim fazama i periodu, obrađuju se pitanja oblika državnosti, teritorijalno-političke organizacije, stvaranja regionalnih centara, lokalne samouprave, stranih uticaja i unutrašnjih problema.

Na prelazu iz XIX u XX vek BiH je bila pod upravom Austro-Ugarske. Pejanović identifikuje da u tom periodu BiH prolazi proces evropeizacije (Pejanović, 2012: 258). Tada su uvedeni prvi elementi moderne uprave u BiH. Za Sarajevo je usvojen prvi opštinski statut, izgrađena većina komunikacija, posebno železnički saobraćaj, i praktično podignuta sva industrija. Dolaskom austrougarske uprave nakon Berlinskog kongresa 1878. godine započinje proces industrijalizacije i urbanizacije. Nastaju industrijski centri Tuzla, Zenica, Doboj... Za četrdeset godina austrougarske uprave "Izgrađena je gradska Vijećnica koja će postati simbol Sarajeva i njegove gradske uprave. Izgrađen je veći broj javnih ustanova. Među njima su Zemaljski muzej, Palata pravde, Zemaljska vlada, hotel Evropa, Prva gimnazija i niz drugih privrednih i kulturnih ustanova." (Pejanović, 2021: 15).

Nakon Prvog svetskog rata BiH se udružuje u državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koje se udružuju sa Srbijom i Crnom Gorom i od 1. decembra 1918. godine nastaje Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

Na prvom zasedanju 1943. godine ZAVNOBiH[1] se obrazuje kao opšte političko predstavništvo naroda BiH. Na Drugom zasedanju ZAVNOBiH-a 1944. utemeljuje se državna organizacija BiH (ZAVNOBiH se proglašava najvišim zakonodavnim i izvršnim telom), a zaokružuje se na Trećem zasedanju 1945. godine u Sarajevu. Od 1943. do 1992. Bosna i Hercegovina je jedna od šest ravnopravnih republika SFRJ. Period od 1960-ih do 1980-ih istoričar Dušan Bilandžić naziva "zlatno doba" u socijalnom, ekonomskom i kulturnom razvoju BiH (Pejanović, 2021: 20). Nakon referenduma održanog 29. februara i 1. marta 1992. Bosna i Hercegovina stiče nezavisnost.

Disoluciju i raspad SFRJ obeležio je i rat koji je započeo 1992. godine i trajao do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 21. novembra 1995. godine. Po Pejanoviću, "ratno vrijeme od 1992. do 1995. godine je izgubljeno vrijeme sa stanovišta istorijskog razvoja Bosne i Hercegovine i afirmacije regionalne komponente u razvoju" (Pejanović, 2012: 59). Procenjuje se da je posledica rata 2.000.000 prognanih i raseljenih građana BiH (Pejanović, 2012: 164), njih oko 700.000 se iselilo i steklo status državljana drugih zemalja. Između 1992. i 1995. stradalo je oko 200.000 stanovnika, kao civilne žrtve rata. U poratnom vremenu iz BiH je emigriralo preko 400.000 građana.

Nakon diplomatske i vojne intervencije pod vođstvom SAD, rat u Bosni i Hercegovini zaustavljen je Dejtonskim mirovnim sporazumom 1995. godine (Pejanović, 2021: 11). U svim mirovnim planovima nastalim u vreme rata dominirao je etnički

[1] ZAVNOBIH – Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

kriterijum (Pejanović, 2012: 59). Po Pejanoviću, "Dejtonski mirovni sporazum nije nastao ni voljom političkih subjekata u Bosni i Hercegovini ni njihovom spremnošću na kompromis. Sporazum nastaje angažovanjem međunarodne zajednice i vodećih svjetskih sila." (Pejanović, 2021: 163; 2012: 15). To su članice Kontakt-grupe: SAD, Velika Britanija, Francuska, Ruska Federacija i Savezna Republika Nemačka. Ustav BiH je sastavni deo Dejtonskog sporazuma (Aneks IV), a može ga promeniti Parlamentarna skupština BiH dvotrećinskom većinom. Međunarodna zajednica ne samo da je bila odlučujuća u donošenju sporazuma, već je obezbedila i njegovu implementaciju u obliku mirovnih vojnih snaga koje je po odluci Saveta bezbednosti UN činio NATO savez (*Stabilisation Force*, SFOR, Jan. 1996 – Dec. 2005) i civilnih snaga u obliku Visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR-a), uz kojeg deluje i Veće za implementaciju mira. U prvim godinama posle rata mirovne vojne snage, pod nazivom IFOR, brojale su 60.000 pripadnika (Pejanović, 2021: 161). Po Pejanoviću, BiH kao društvo i kao država u postdejtonskom periodu prolazi kroz dva društvena procesa, jedan je postsocijalistička tranzicija, a drugi je postratna obnova i izgradnja mira (Pejanović, 2012: 162). Po njemu, institucije međunarodne zajednice imale su preovlađujuću ulogu i uticaj u postratnoj obnovi i društvenom razvoju Bosne i Hercegovine (Pejanović, 2012: 195). Sve važne reforme pokrenute su "eksterno" od strane Visokog predstavnika za BiH kao ovlašćenog nosioca implementacije Dejtonskog sporazuma. U BiH Visoki predstavnik Ujedinjenih nacija (OHR) je vrhovni tumač Dejtonskog mirovnog sporazuma i Dejtonskog Ustava. Doneo je 895 odluka sa izvršnom snagom (Pejanović, 2021: 275). Visoki predstavnik u BiH mogao je da donosi zakone i stvara nove institucije bez uzimanja u obzir mišljenja građana BiH. U petnaestak godina, Visoki predstavnik nametnuo je nekoliko stotina zakona, na osnovu kojih su omogućene najvažnije reforme u procesu integracije Bosne i Hercegovine u EU. Među najznačajnijim reformama je formiranje jedinstvenih oružanih snaga i proširenje strukture Saveta ministara sa tri na devet ministarstava.

Pejanović naglašava da je Dejtonskim mirovnim sporazumom osiguran kontinuitet državnog razvoja, sačuvan i garantovan državnopravni kontinuitet (Pejanović, 2012: 195). Istovremeno, ukazuje na probleme koji su bili prisutni u ovom periodu: proces obnove međuetničkog poverenja, pitanje stabilnosti BiH i nepostojanje konsenzusa, problem iseljavanja, održivi povratak, zaposlenje. Mirko Pejanović u više navrata ukazuje na ograničenja i "protivurječna rješenja", kao i na nužnost reforme Dejtonskog ustava Bosne i Hercegovine u EU i NATO. Po njemu, ograničenja Dejtonskog sporazuma ogledaju se u više aspekata. Prvo, "svi socijalni i politički interesi građana u procesu društvenog odlučivanja u parlamentarnim tijelima entiteta i države ispoljavaju se, dominantno, na etničkoj osnovi" (Pejanović, 2021: 163). Drugo ograničenje proizilazi iz ustavnog teritorijalno-političkog ustrojstva BiH. Zadržano je pravo na etničko glasanje i etničku saglasnost u procesu donošenja odluka u Parlamentarnoj skupštini BiH i "zbog toga nastaju povremene blokade u

odlučivanju". Takvo ustrojstvo "ograničava mogućnost optimalnog funkcionisanja i razvoja države BiH, otežava unutrašnju integraciju i njenu integraciju u EU" (Pejanović, 2021: 165).

Po Pejanoviću, "glavni problem u upravljanju državnim razvojem iskazivao se u nemoći vladajućih etničkih stranaka da uspostave stabilnu parlamentarnu većinu zasnovanu na konsenzusu o državnom razvoju BiH" (Pejanović, 2012: 196). Složenost političkog ustrojstva BiH ugrađena je u Dejtonski mirovni sporazum, čiji je Aneks 4 Ustav BiH. Reč je o političkom sistemu jedne države sa tri konstitutivna naroda, dva entiteta, deset kantona i Brčko distriktom; 14 ustava, jedan državni, dva entitetska, deset kantonalnih i jedan Brčko distrikta; 14 zakonodavnih tela; 14 vlada i pet nivoa vlasti: državni, entitetski, kantonalni, distriktski i opštinski. U Bosni i Hercegovini je primenjena inovacija sa tročlanim predsedništvom, pri čemu Srbi biraju svog člana, Hrvati svog i Bošnjaci svog.

Dejtonski mirovni sporazum imao je dva prevashodna cilja. Prvi – zaustavljeni su vojni sukobi – rat i uspostavljen je mir. I drugi, uspostavljena (obnovljena) je država kao održiva politička zajednica. Ustav BiH svojim poreklom, ali ni svojim sadržajem, nije omogućio identifikaciju sa političkom zajednicom u obliku "ustavnog patriotizma", već je legalizovao nacionalne podele "konstitutivnih naroda". Entiteti su izvedeni na etničkom principu (Pejanović, 2012: 164). Ova neobična politička konstitucija prilično je zarobljena, a želju za promenom potiskuje strah od narušavanja inače krhkih postignuća postojećih rešenja. Ključni sadržaj političkog života je nepoverenje i zatvorenost u etničke celine konstitutivnih naroda. Konstitutivnost, reprezentativnost, legitimnost i glasanje izvode se iz jednog principa – etničkog. Institucionalni inženjering dejtonskih arhitekata ostavio je "ukotvljenu" demokratiju, nefunkcionalnu i "neučinkovitu" državu, čije su institucije pod latentnom pretnjom, pritiskom i blokadom etničkih veto-igrača (Orlović, 2015b). U takvom konstitucionalno-institucionalnom ambijentu, bez korektiva i medijatorsko-intervencionističko-upravljačkog delovanja međunarodnog faktora, država se teško održava. Istovremeno, neminovno se nameće pitanje ko je izvor ili nosilac suvereniteta – građanin ili narod. Kao i drugde u regionu, formalno ili neformalno, suvereni su visoki predstavnici, za teritoriju kažemo "na ovim prostorima", entiteti se ponašaju kao kvazidržave, domaćoj eliti konkurišu spoljni evaluatori i interni implementatori.

Frensis Fukujama u svojoj knjizi *Građenje države, upravljanje i svetski poredak u dvadeset prvom veku* pokazuje kako međunarodna zajednica, umesto da jača, zapravo uništava institucionalne kapacitete slabih država (Fukujama, 2007: 51). Fukujama se eksplicitno osvrće na Bosnu i Hercegovinu:

> Bosna je slučaj koji nam može puno toga otkriti. Sedam godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je priveo rat u Bosni kraju, zemljom je i dalje vladao Visoki predstavnik Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu (OHR). Nije bilo prave demokratije u Bosni, uprkos

> održanim izborima, a OHR je koristio svoju moć da smenjuje predsednike, premijere, sudije, gradonačelnike i druge izabrane zvaničnike. Mogao je da donosi zakone i stvara nove institucije bez uzimanja u obzir mišljenja bosanskog naroda. (Fukujama, 2007: 117).

Mirko Pejanović perspektivu Bosne i Hercegovine vidi u evroatlantskim integracijama. On piše:

> Glavno mjesto dovršetka internacionalizacije bosanskog pitanja, shvaćenog kao pitanje samoodrživog razvoja bosanskohercegovačke države, javlja se u činu postizanja članstva u Evropskoj uniji i NATO savezu. Uspješna integracija BiH u evroatlantske institucije nije samo garancija za napredak u ekonomskom razvoju, to je garancija za mir i sigurnost koji isključuje upotrebu sile i nasilja od bilo koje političke strukture." (Pejanović, 2012: 76).

Za Pejanovića, nužnost da se ubrza integracija BiH u evroatlantske institucije jeste "pitanje svih pitanja" (Pejanović, 2021: 167). Proces integracije BiH u EU počinje 1998. godine, a 2008. potpisan je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.

Valja napomenuti da nisu sve zemlje EU članice NATO-a, ali su sve nove članice prvo ušle u NATO, pa zatim u EU. Postoji izvesna komplementarnost procesa evropskih i atlantskih integracija. Deo kriterijuma za NATO poklapa se sa Kopenhagenškim kriterijumima za članstvo u EU. Studija proširenja NATO iz 1995. definiše da su principi demokratije i ljudskih prava, tržišne ekonomije, razrešeni odnosi sa susedima preduslov za članstvo u NATO.[2] U procesu pridruživanja Evropskoj uniji i najmoćnije države su bile prinuđene da harmonizuju svoje zakone. Klaus fon Bajme navodi da je Nemačkoj jedna petina zakona rezultat zahteva iz Brisela (Beyme, 2001: 5). Suverenost je danas podeljena između nacionalnih, internacionalnih i, ponekad, regionalnih vlasti. Kako navodi Dejvid Held, suverenost se danas može razumeti "manje kao teritorijalno definisana granica, a više kao političko pogađanje oko resursa u okviru kompleksne transnacionalne mreže" (Held, 2003: 58). U svakom slučaju, bolje je evropeizovati Balkan nego balkanizovati Evropu. Za Mirka Pejanovića članstvo BiH u EU i NATO je "strateško pitanje" i "pitanje svih pitanja".

Razvoj političkog pluralizma i višepartizma u Bosni i Hercegovini

Implozija komunizma simultano je praćena eksplozijom nacionalizama. Sve bivše komunističke federacije rastočene su po nacionalno-federalnim šavovima. Građani kao da su se lagali da su se dobro slagali. Od "bratstva i jedinstva" kao koncepta koji je držao SFRJ, raspad države praćen je bratoubilačkim ratovima. BiH, kao

[2] Neke karakteristike članstva u EU su: parlament (predat deo suvereniteta), "mešoviti suverenitet"; obrazovanje (jedinstveni standardi), bolonjski proces; privreda (usklađivanje u sklopu sistema); finansije (jedinstveni monetarni sistem); granica (jedinstveni sistem); policija (jedinstven standardi); carina (jedinstveni sistem).

"Jugoslavija u malom", platila je skupu cenu ratom, ratnim zločinima, opsadama Sarajeva i tragičnim individualnim i porodičnim sudbinama. Rušenje Berlinskog zida značilo je pad komunizma, poraz istočnog Bloka, trijumf zapada i SAD-a, ujedinjenje Nemačke, ali ne i "kraj istorije" (Fukujama). Jedan od ključnih zahteva revolucije 1989. bio je povratak Evropi. Politički pluralizam u postkomunističkim društvima bio je odgovor na monizam (vladavinu jedne partije – Saveza komunista), na monolog i monopol.

Veoma važan tematski okvir analize i promišljanja problema funkcionisanja bosanskohercegovačkog društva Mirko Pejanović sagledava kroz pitanje političkog pluralizma i pluralizacije društva u postkomunističkom periodu. Posebnu pažnju ovoj temi posvetio je u okviru projekta koji je rezultirao studijom: *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, koju je uredio sa koleginicom iz Ljubljane Danicom Fink Hafner (Pejanović / Fink Hafner, 2006). Mirko Pejanović, baveći se pitanjem političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini, ukazuje na nekoliko bitnih momenata. Prvo, "pluralizacija bosanskohercegovačkog društva nastaje u društveno-istorijskom vremenu krize i disolucije jugoslovenske federacije 1989. i 1990. godine" (Pejanović, 2012: 10). Drugo, ona se izvodi u istorijskom zakašnjenju u odnosu na druge jugoslovenske republike (Pejanović, 2012: 82). Treće, politička pluralizacija izvedena je na etničkoj osnovi i suprostavljenim etnonacionalnim politikama. Po Pejanoviću, "politički pluralizam, koji je u BiH uveden 1990. godine, u historijski razvoj ove države uveo je ispoljavanje interesa na temelju nacionalnog kolektiviteta" (Pejanović / Fink Hafner, 2006: 192-193). Usled procesa disolucije Jugoslavije i neizvesnog državnog statusa BiH, došlo je do formiranja političkih stranaka na etničkoj osnovi (Pejanović, 2012: 11). Četvrto, Ustavno ustrojstvo BiH, po Dejtonskom mirovnom sporazumu čiji je Aneks IV Ustav BiH, izvedeno je na dominaciji etničkog momenta, čime su etničke podele konstitucionalizovane. Peto, vlast se deli po principu partnerstva, a ne koalicionim sporazumima, koji bi obuhvatili programsko približavanje i izgradnju konsenzusa.

Ključna teza Mirka Pejanovića glasi: Politički pluralizam zamenjen je etničkim pluralizmom (Pejanović, 2012: 86; 2021: 80). Umesto građanskog – dominira nacionalno, umesto individualnog – kolektivno, umesto programskog – koalicionog, dominira partnerstvo između vladajućih stranaka. Politički interesi oblikuju se na osnovu nacionalnog kolektiviteta. Po Pejanoviću, "stranke nastale na etničkoj osnovi nalaze se u začaranom krugu etničkog pluralizma i etnonacionalnih politika" (Pejanović, 2021: 23). Tri etničke stranke HDZ, SDS i SDA, nastupale su sa zajedničkim stanovištem "ugroženosti naroda" i eksploatisale "strah od drugog". Osećanje nepravde i neslobode mobiliše etničke sentimente koji imaju veliki mobilizacijski potencijal koji elite eksploatišu kad god im zatreba. Tri jednonacionalne stranke imale su podršku tri verske zajednice: SDA – podrška Islamske verske zajednice, SDS – podrška Srpske pravoslavne crkve i HDZ – podrška Katoličke crkve (Pejanović, 2012: 86; 2021: 80).

Po Pejanoviću, "etnički pluralizam, nastao na apsolutnoj moći tri jednonacionalne stranke, u sebi sadrži društvene silnice za nacionalnu homogenizaciju bosansko-hercegovačkog naroda – srpskog, hrvatskog i bošnjačkog". Posledica nacionalne homogenizacije je "težnja etničkih stranaka da teritorijaliziraju svoju vlast na etnički zaokruženom prostoru". Pejanović dodaje: "Stvaranje etnički čistog prostora na nacionalno izmiješanom teritoriju BiH tokom ratnih godina 1992–1995. dovelo je do progona preko dva miliona njezinih građana" (Pejanović, 2012: 164).

Teza o etničkom pluralizmu empirijsku potvrdu ima na osnovu izbornih rezultata na prvim višestranačkim izborima u BiH 1990, a potom, još izraženije, na prvim postdejtonskim, odnosno postratnim izborima 1996. godine. Naime, na prvim višepartijskim izborima u BiH, ove tri stranke osvojile su ukupno 84% poslaničkih mandata i monopolizirale političko-partijsku scenu (SDA 35,86%, SDS 30% i HDZ 18,35%). U opštinskim skupštinama osvojile su zajedno 75,78% odborničkih mandata (Pejanović, 2012: 89). Birači se nisu programski opredeljivali, već su se etnički svrstavali. Vlast i važni položaji u BiH podeljeni su po ključu pet za SDA, četiri za SDS i tri za HDZ (Pejanović, 2012: 90). Ovakvo delovanje nacionalnih stranaka dodatno je podstaknuto ustavnim rešenjima Dejtonskog mirovnog sporazuma i Aneksa IV, čime je izvedena "dominacija etničkog kriterija u zasnivanju državne strukture" (Pejanović, 2021: 91). Po Pejanoviću, "umjesto građansko-interesnog pluralizma, dejtonsko ustavno-političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine cementiralo je etnički pluralizam koji je u njoj istorijski započeo pobjedom etničkih stranaka – SDA, HDZ i SDS na prvim višestranačkim izborima 1990. godine" (Pejanović, 2012: 164). Većina državnih nadležnosti je na entitetskim vlastima. Prema Pejanoviću, "ovo rješenje je favorizovalo etnički kriterij kroz etničku podjelu i etničku teritorijalizaciju Bosne i Hercegovine" (Pejanović, 2012: 177). Dejtonski konstitucionalizovan etnički pluralizam i etnohomogenizaciju potvrdili su i prvi postratni izbori 1996. godine. Tri etničke stranke osvojile su 86% poslaničkih mandata. Građanski blok stranaka osvojio je 1996. godine samo 14% glasova (Pejanović, 2021: 92).

Glasanje u BiH uglavnom prati etničku liniju. U BiH su srazmernost i paritetnost načela ustrojstva glavnih političkih institucija – predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH sa jednom trećinom iz Republike Srpske i dve trećine iz Federacije, Dom naroda sastavljen je prema načelu entitetske i etničke paritetnosti: pet Srba bira narodna skupština RS, a po pet Bošnjaka i Hrvata Dom naroda federalnog parlamenta; predsedništva oba doma čine po jedan Bošnjak, Srbin i Hrvat; Veće ministara (državna vlada takođe, jer ne sme biti više od jedne trećine ministara sa područja Federacije). Na taj način stvoreni su uslovi za vladu velikih koalicija koju čine stranke svih nacionalnih segmenata; Predsedništvo države sastavljeno je od jednog Bošnjaka, jednog Srbina i jednog Hrvata. Prema Ustavu BiH, član 9. stav 3. "Funkcioneri koji budu imenovani na položaje u institucijama Bosne i Hercegovine generalno će predstavljati narode Bosne i Hercegovine." Predsednik

i dva potpredsednika Republike Srpske moraju pripadati trima konstitutivnim narodima. Prebrojavanje i birača i glasova bilo je pre svega na etničkom principu, što je vodilo nekoj vrsti etnodemokratija. Etnodemokratije su nužno vodile etnohomogenizovanju, što je dalje vodilo monoetničkom karakteru, ako ne država, ono bar entiteta. U Federaciji BiH živi 70,45% Bošnjaka, 22,44% Hrvata te 2,55% Srba. U Republici Srpskoj živi 81,51% Srba, zatim 13,99% Bošnjaka i 2,31% Hrvata (Pejanović, 2021: 164-165).

Višestranački sistem izveden je dominantno na etničkoj osnovi (Pejanović, 2012: 106). Etničke stranke bile su apsolutni pobednici izbora 1990, 1996, 1998, 2002. i 2006, godine. Samo je u mandatu 2000–2002. izbornu pobedu dobila skupina građanskih stranaka pod imenom Alijansa za demokratske promjene (Pejanović, 2012: 189). Građanske stranke, osim ovog kratkog perioda, nisu imale snage da odnesu prevagu. Za dve godine svoje vladavine, "Alijansa je postigla prijem BiH u Vijeće Evrope i ukinula diskriminaciju građana na etničkoj osnovi i u Republici Srpskoj i u Federaciji BiH" (Pejanović, 2012: 165). Sporadični vapaji i uzleti građanskih inicijativa 1990. i stranaka 2000. bili su samo mali primeri kratkog dometa i kratkog daha.

Bosna i Hercegovina je tipični model multietničkog, multikulturnog i multireligijskog društva (Pejanović, 2012: 81; 2021: 75). BiH spada u red heterogenih društava koje karakteriše podeljenost po verskim, kulturnim, etničkim segmentima, što zahteva dodatne napore za uvažavanje različitosti i funkcionisanje države. Reč je o tipu duboko podeljenih društava u kojima ne postoji konsenzus o temeljima političke zajednice onih koji u njoj (njima) žive, već su ti temelji nametnuti i oblikovani spolja. Političari u podeljenim društvima (etnički, religijski) imaju snažan podsticaj da igraju na etničku kartu u vreme izbora koristeći apele zajednici da se mobilišu birači. To vodi ka ekstremnoj retorici u zahtevima. Ekstremna retorika prethodi ekstremnom delovanju, a sve to udaljava različite etničke zajednice od tolerancije, dijaloga, pomirenja i relaksiranja zajedničkog života. Svaka strategija izgradnje održive demokratije i zajedničkog života u podeljenim društvima nastoji da promoviše interetničku akomodaciju, multietničko i multikulturno društvo i da vodi umerenoj, a ne ekstremnoj i ekstremističkoj politici (Orlović, 2015a: 129-131).

I kada piše o pluralizaciji BiH i kada govori o problemima postdejtonske BiH, Mirko Pejanović ukazuje na problem nemogućnosti parlamentarnih stranaka i/li političkih elita tri konstitutivna naroda da se artikuliše, oblikuje, izgradi i postigne konsenzus o temeljnim pitanjima razvoja države Bosne i Hercegovine. Politički pluralizam i višepartizam u BiH uspostavljen je na etničkoj osnovi, "ne poseduje istorijsku moć za uspostavljanje konsenzusa u upravljanju državom" (Pejanović, 2012: 12, 104). To istovremeno predstavlja i stalnu opasnost za uspostavljanje blokade u funkcionisanju sistema i za stabilan razvitak BiH. Po Pejanoviću, konsenzus nije moguć iz dva razloga. Prvi je što su parlamentarne većine sastavljene na partnerstvu, a ne na koalicionom programu. Drugi je što jedan broj stranaka izbegava ili otvoreno

negira državnost BiH (Pejanović, 2012: 184-185). To su u političkom razvoju BiH u postdejtonskom periodu naročito iskazale stranke SDS i SNSD, kao i HDZ na projektu Hrvatska samouprava 2002. godine.

U teoriji demokratije i u uporednim iskustvima gotovo da preovladava stanovište da socijalna homogenost i politički konsenzus doprinose stabilnosti demokratije (Lijphart, 1992: 9).[3] Šanse za demokratiju su manje u uslovima visokog nivoa "etnifikacije politike" (Klaus Offe). Demokratija u Istočnoj Evropi brže se sprovodila u onim državama koje su imale manje etničke rascepe (Mađarska, Češka, Poljska, Slovenija) i sporije u državama koje su dublje podeljene (Slovačka, Bugarska, Rumunija i bivša Jugoslavija) (Horowitz, 1993: 19). Nacionalno homogene države lakše su realizovale članstvo u EU, ali i konsolidovale demokratiju. Demokratizacija je uspešnija ako postoji širi konsenzus i "normativno slaganje" političkih aktera. Remon Aron postavlja suštinsko pitanje za ovu raspravu: "Kako pomiriti nacionalnu saglasnost i stalno nadmetanje?" Po njemu, postoje dve metode. Prva se sastoji u izuzimanju mnogih funkcija, ljudi i odluka iz međustranačkog nadmetanja (Aron, 1997: 74). Drugo je, po Aronu, "utvrđivanje granica delovanja vlastodržaca", odnosno da se omeđi područje unutar kojeg vlastodršci imaju pravo da donose odluke. Kako ističe Remon Aron, "prihvatiti kompromis znači priznati legitimitet argumenata drugih, pa tako i naći rešenje prihvatljivo za sve" (Aron, 1997: 82). Đovani Sartori u svojoj knjizi *Partije i partijski sistem* navodi reči lorda Balfoura (Arthur Balfour), koji je, koristeći rečnik britanske suzdržanosti, napisao da "engleska politička mašinerija podrazumeva narod koji je u temelju toliko složan da se ljudi mogu prepirati bez opasnosti" (Sartori, 2002: 28). Po Sartoriju, kada postoji konsenzus na nivou zajednice i o temeljima – posebno o pravilima za rešavanje sukoba – onda se narod slobodno može sukobljavati oko politika. Za njega, sukob o temeljima nije moguća osnova ni demokratije ni bilo kojeg političkog poretka. Konsenzus se shvata kao "pluralistička jednoglasnost". Konsenzus se mora postići i stvoriti u odnosu (ili s obzirom) na "entropičnost disenzusa". U knjizi *Demokratija – šta je to?* Sartori piše kako konsenzus "znači 'zajedno osećati', odnosno to je zajednički osećaj koji svi dele, te, dakle, vezujući ili bar povezujući" (Sartori, 2001: 124). Sartori zaključuje: "Saglasnost o suštinskim vrednostima pomaže stabilnosti demokratije" (Sartori, 2001: 124).

Bazični konsenzus, kao zajednički osećaj koji svi dele, gotovo je neuhvatljiv i teško svodljiv pojam. On se može odrediti kao najmanji zajednički imenitelj u jednoj političkoj zajednici. To znači dogovor, sporazum (društveni ugovor) i saglasnost

[3] "Homogenost društva i politički konsenzus bili bi uvjet za stabilnu demokraciju i učinitelji koji do nje dokazano vode. I obrnuto, drži se da su duboke podele društva i politička razmimoilaženja unutar pluralnih društva razlogom nestabilnosti i slomova u demokracijama" (Lijphart, 1992: 9). Lajphart nastoji modifikovati ovu tvrdnju konsocijacijskom demokratijom, odnosno konsensualnom demokratijom, kada piše "možda i jest *teško* ali nije *nemoguće* postići i održati stabilnu demokratsku vlast u pluralnom društvu" (Ibid.).

(konsenzus, pristanak) o najvišim vrednostima koje omogućavaju zajednički život, kao što su mir, sloboda, jednakost pred zakonom, ljudska prava i slobode i kvalitet života. **Postojanje konsenzusa znači da niko ne dovodi u pitanje političku zajednicu.** Konsenzus može biti prećutni i apriorni, ugrađen u "kolektivnu memoriju" građana, u "nasleđe navika", u "sistem verovanja", ali i izričit i pretočen u normu (ustav) kada je opšteprihvaćen (Orlović, 2019: 210-211).

Lokalna samouprava, regionalizacija i Grad Sarajevo

Baveći se lokalnom demokratijom i lokalnom samoupravom, Mirko Pejanović pripada onoj akademskoj tradiciji koja polazi od pretpostavke da opštine i gradovi predstavljaju pokretač i stub demokratije. To znači da su bliže građanima i njihovim potrebama. Nijedan problem koji se može rešiti na nivou lokalne uprave ne treba prenositi na više nivoe. Lokalna demokratija je na instanci koja je najbliža pojedincu (*grass-roots democracy*) i vezana je za neki manji deo šire teritorije. To olakšava bolju artikulaciju interesa i usluga, kao i kompetenciju. Takav pristup i stanovište oblikovano je na evropskim idejama i vrednostima. Evropska povelja o lokalnoj samoupravi je najvažniji evropski dokument u oblasti lokalne samouprave, koju je Savet Evrope usvojio 1985. godine.[4] U preambuli Povelje ističe se da su "lokalne vlasti jedna od glavnih osnova svakog demokratskog sistema", kao i da je "pravo građana da obavljaju javne poslove jedan od osnovnih demokratskih principa, koji se najneposrednije može ostvariti na lokalnom nivou" (Council of Europe, 2020). Izdvojiću tri važne ideje kojima je Pejanović posvećen u ovoj oblasti: prvo princip supsidijarnosti, drugo euroregije i treće neposredni izbor načelnika i gradonačelnika u BiH i Grad Sarajevo i njegov značaj i ustavne nadležnosti.

Kada analizira Zakon o lokalnoj samoupravi BiH, Pejanović pokazuje kako "nisu u potpunosti primijenjeni principi Evropske povelje o lokalnoj samoupravi". Lokalni organi vlasti su temelj svakog demokratskog sistema, u pitanju je pravo građana da učestvuju u javnim poslovima, učešće građana u javnim poslovima na lokalnom nivou i potreba za upravom koja je efikasna i bliska građanima. U tom kontekstu Pejanović afirmiše princip supsidijarnosti, koji ustanovljava primarnu poziciju nižih u odnosu na više organe vlasti u vršenju javnih poslova, kao i da će se javni poslovi po pravilu vršiti od onih koji su najbliži građanima kao kriterijum za formulaciju politike i za njenu implementaciju (Pejanović, 2012: 132-142). Princip supsidijarnosti ugrađen je u Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi: "Javni poslovi će se po pravilu vršiti pre svega od strane onih vlasti koje su najbliže građanima. Prilikom prenošenja odgovornosti na neku drugu vlast vodiće se računa o obimu i prirodi posla, kao i o zahtevima efikasnosti i ekonomičnosti" (čl. 4. stav 3) (Council of Europe, 2020). Supsidijarnost znači disperziju i dekoncentraciju

[4] Povelja je stupila na snagu 1. septembra 1988. godine, a ratifikovale su je 43 države, uključujući i Srbiju (2007. godine).

vlasti i spuštanje nivoa odlučivanja na najniže upravno i politički kompetentne jedinice. Pejanović piše: "**Dok su evropske zemlje, na principu supsidijarnosti, uspostavljale i razvijale regionalnu strukturu, dotle je Bosna i Hercegovina išla u ponore etničkih podjela i etničkog zaokruživanja prostora**." (Pejanović, 2021: 59). Pejanović naglašava i važnost participacije građana za razvoj demokratije u lokalnim zajednicama.

Važan deo istraživanja Mirka Pejanovića posvećen je pitanjima istorijskog oblikovanja regija i mogućnostima uspostave regionalne strukture Bosne i Hercegovine (Pejanović, 2007), kao i pitanjima lokalne demokratije, lokalne samouprave izborom, nadležnostima i odgovornostima opštinskog načelnika i gradonačelnika u vršenju lokalne vlasti (Pejanović, 2006). Jedan od važnih koncepata za koji se zalaže Pejanović jesu euroregije (Osmanović / Pejanović, 2009). Prema Pejanoviću, "uspostavljanje regionalne strukture Bosne i Hercegovine treba da bude u saglasnosti sa konceptom euroregije". (Pejanović, 2012: 175). Evropeizacija i regionalizacija su tesno povezani procesi.[5] BiH ima iskustva još iz vremena Otomanske imperije sa stvaranjem šest regija (sandžaka): Bihaćka, Banjalučka, Hercegovačka (Mostar), Travnička, Zvornička i Sarajevska (Pejanović, 2012: 58). Pejanović piše: "Oblikovanje regija i njihovih centara u Bosni i Hercegovini kroz ekonomski, kulturološki i istorijski razvoj dovelo je do uspostave regionalnog identiteta na prostoru Bosne i Hercegovine. Građani posjeduju svijest o svom regionalnom identitetu (Krajišnik, Hercegovac, Istočnobosanac)." (Pejanović, 2012: 59). Po njemu, optimalno rešenje bilo bi četiri regije izvedene iz naučnih kriterijuma. Regije bi po ovom konceptu imale od 700 hiljada do milion stanovnika.

Mirko Pejanović pokazuje posvećenost Sarajevu i intelektualno i građanski. I kada piše kako rat počinje u aprilu 1992. opsadom Sarajeva koja će trajati sve do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma; i kada navodi da je granatiranjem ubijeno 12.000 građana, od čega 1.600 dece (Pejanović, 2021: 162), i kad piše o snazi građanskog otpora u odbrani Sarajeva u najdužoj opsadi grada u novijoj istoriji tokom 1475 dana (Pejanović, 2021: 23), Pejanović svedoči: "Građani Sarajeva su snagom svog duha ispleli mrežu otpora" (Pejanović, 2012: 72). U svojim tekstovima naglašava "ulogu Sarajeva u odbrani multietičnosti i državnosti BiH". Posebno ukazuje na toleranciju koju je iznedrilo viševekovno zajedničko življenje: "U gradu Sarajevu su Bošnjaci, Hrvati, Srbi i Jevreji tokom viševjekovnog zajedničkog življenja izgradili toleranciju u socijalnim, etničkim i međureligijskim odnosima (...) Ono što se javljalo kao posebnost bila je vjerska pripadnost. Otuda je na maloj

[5] Pokretači zahteva za regionalno saodlučivanje u Evropskoj uniji najpre su bile nemačke pokrajine, a njima su se pridružili saveznici iz Belgije, Španije, Italije i od 1995. Austrije. Regioni u Evropi su od "objekta evropske politike" došli do angažovanih aktera sa pravom odlučivanja o evropskim pitanjima. Najpre je 1994. godine osnovana Skupština evropskih regiona sa sedištem u Strazburu, kao slobodno regionalno udruženje, koja je decembra 1996. godine usvojila Deklaraciju o regionalizmu. (Jop, 2003: 86)

udaljenosti u užem urbanom jezgru Sarajeva mogla nastati multireligijska stvarnost sa četiri bogomolje: Begova džamija, katolička Katedrala, Saborna pravoslavna crkva i Jevrejski hram." (Pejanović, 2012: 61; slično u Pejanović, 2021; 125). Podsetimo da je Univerzitet u Sarajevu formiran 1949. godine, a 1984. godine Sarajevo je dobilo organizaciju XVI zimskih olimpijskih igara. Međutim, rat je ostavio svoje surove posledice i etnička struktura Sarajeva 1991. i danas bitno se razlikuju.

Kao međunarodni ekspert OHR za donošenje zakona o lokalnoj samoupravi zalagao se za neposredni izbor načelnika i gradonačelnika u BiH. Mirko Pejanović se zalaže za izmenu ustavnog položaja i nadležnosti Sarajeva kao glavnog grada.

Zaključna razmatranja

Promišljajući pitanja državnosti BiH, Mirko Pejanović uložio je ogroman istraživački napor da se u njoj pronađe smisao i otvori perspektiva. Svestan je koliko je BiH složena i opterećena i zato permanentno razmišlja o problemima i traga za rešenjima i mogućim suživotom u okviru jednog međunarodnopravnog subjektiviteta sa bazičnim konsenzusom o temeljnim pitanjima, sa "jedinstvom u različitostima".

Dejtonski mirovni sporazum, po njemu, nije nastao ni voljom političkih subjekata u Bosni i Hercegovini ni njihovom spremnošću na kompromis, već angažovanjem međunarodne zajednice i vodećih svetskih sila. Njime je osiguran kontinuitet državnog razvoja, sačuvan i garantovan državnopravni kontinuitet Bosne i Hercegovine. Istovremeno ukazuje i na ograničenja i "protivurječna rješenja", kao i na nužnost reforme Ustavnog uređenja BiH. Pejanović naglašava da se u "pristupu ustavnim reformama valja osigurati njihovu postupnost" (Pejanović, 2021: 189). Imperativ za političke aktere je da uspostave stabilnu parlamentarnu većinu zasnovanu na konsenzusu o državnom razvoju BiH. Za Mirka Pejanovića članstvo BiH u EU i NATO je "strateško pitanje" i "pitanje svih pitanja", kao garancija za napredak u ekonomskom razvoju, za mir i sigurnost.

Kao javni intelektualac, Pejanović je kontinuirano angažovan u svojim tekstovima, intervjuima i javnim nastupima. Građanski je angažovan oko ustavnih amandmana protiv diskriminacije, politički je osuđivao zločine u ime nacije i ukazivao na pogubnu politiku stranputice i bespuća nacionalizma. U akademskoj karijeri prošao je gotovo sve faze. Obavljao je dužnosti od šefa Odseka politologije, preko dekanske i prorektorske funkcije do člana i potpredsednika ANUBIH.

Mirka Pejanovića krasi naglašena evropska i evroatlantska orijentacija koja je utemeljena kako na evropskoj tradiciji BiH, prostornom pripadanju Evropi, tako i na nedvosmislenom vođenju evropskim idejama i vrednostima. To se ogleda u svakom segmentu akademskog intelektualnog, građanskog i političkog angažmana, i kada govori o opasnosti ratnog razaranja, i kada identifikuje etnički pluralizam kao smetnju uspostavljanju bazičnog konsenzusa o temeljnim pitanjima političke

zajednice, i kada se bori protiv etničke diskriminacije, i kada se zalaže za lokalnu demokratiju bližu građanima i zagovara jačanje nadležnosti Grada Sarajeva.

Kontekstualno čitanje rukopisa Mirka Pejanovića, sagledavanje uslova u kojima je radio i stvarao, nameće utisak da odiše konzistentnošću evropskog intelektualca. Mirko Pejanović je čovek od koga ništa loše nisam čuo o drugim ljudima i o kome ništa loše nisam čuo od drugih ljudi. Pejanović podseća na Monteskjea, koji je za sebe rekao "nužno je čovek, to što je Francuz, to je slučajno". Biti čovek i ostati dosledan u odbrani ljudskosti koja na kraju trijumfuje nije uvek ni lako ni jednostavno, ni bez rizika, ni bez mogućih problema. Zadržao je "ortopediju uspravnog hoda", reagovao je na vreme, a ne kao "naknadna pamet". Ostao je posvećen svojoj državi Bosni i Hercegovini i njenom glavnom gradu Sarajevu nad kojima su se u čitavoj istoriji nadvijali pohodi i nadmetale velike imperije (otomanska i austrougarska) i regionalni pretendenti i "njihove senke". U jednoj ovakvoj intelektualnoj biografiji sadržana je sva uzburkanost istorijskih događaja, od entuzijastičnog suživota u SFRJ, "zlatnog doba" BiH, preko rata i raspada države, do njenih novih početaka i novih perspektiva.

Mirko Pejanović je uporan, sistematičan i pažljiv istraživač. On je čovek mere i strpljenja, vedar i komunikativan, sa diskretnim šarmom i urbanih manira. Prilikom boravka u Sarajevu imamo uobičajenu šetnju od Fakulteta političkih nauka do Hotela Evropa uz tople i srdačne ljudske razgovore. Mirka Pejanovića krasi tolerancija. Njegove reči blaže su od njegovih argumenata. Njegova blaga narav, kao tiha voda, vodila je i njegov narativ kroz bosanskohercegovačke teme i dileme. Ostao je do kraja posvećen svom gradu i svojoj državi u kojoj je rođen i u kojoj živi i radi osamdeset godina. Pokazao je da je ključ u toleranciji i strpljenju, da se smirenošću, blagošću, širinom i dubinom može plivati kroz kovitlace nemirnih vremena.

Literatura

Aron, Remon (1997) *Demokratija i totalitarizam*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.

Beri, Norman (2007) *Uvod u modernu političku teoriju*, Službeni glasnik, Beograd.

Beyme, Klaus Von (2001) Institutional Engineering and Transition to Democracy, u: Zielonka, Jan (ur.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 1: Institutional Engineering*, Oxford Studies in Democratization, 3-24.

Council of Europe (2020) Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, Strazbur, 15. 10. 1985. Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope. https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-ser-a6/16808d7afc (avgust 2025)

Fukujama, Frensis (2007) *Građenje države, upravljanje i svetski poredak u dvadeset prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd.

Held, Dejvid (2003) Debate o globalizaciji, u: Vuletić, Vladimir (prir.) *Globalizacija, mit ili stvarnost, Sociološka hrestomatija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Horowitz, Donald L. (1993) Democracy in Divided Societies, *Journal of Democracy*, Vol. 4, No. 4, 18-38.

Jop, Matijas (2003) Evropa regiona, u: Vajdenfeld, Verner; Vesels, Volfgang (prir.) *Evropa od A do Š: priručnik za evropsku integraciju*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd.

Lijphart, Arend (1992) *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus nakladni zavod – Školska knjiga, Zagreb.

Orlović, Slaviša (2015a) *Izborni bumerang, Političke posledice izbornih sistema*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Orlović, Slaviša (2015b) Consociational experiments in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina and Macedonia, *New Balkan Politics*, br. 17, https://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/consociational-experiments-in-the-western-balkans-bosnia-and-herzegovina-and-macedonia.

Orlović, Slaviša (2019) *Politička sociologija*, Fakultet političkih nauka, Beograd.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (2009) *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, 2. dop. izd., Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2006) Izborna volja građana kao osnova društvene moći i odgovornosti opštinskog načelnika u vršenju lokalne vlasti, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 1, 116-129.

Pejanović, Mirko (2007) Istorijsko oblikovanje regija i mogućnosti uspostave regionalne strukture Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 2, 65-89.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

Sartori, Đovani (2001) *Demokratija – šta je to?,* CID, Podgorica.

Sartori, Đovani (2002) *Stranke i stranački sustavi (Analitički okvir)*, Politička kultura, Zagreb.

ANU BiH ANU BiH

THE MAIN THEMES, IDEAS AND THESES IN MIRKO PEJANOVIĆ'S RESEARCH

Slaviša Orlović
Full Professor
University of Belgrade – Faculty of Political Sciences
slavisaorlovic@yahoo.com; slavisa.orlovic@fpn.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-5256-7979

Abstract: In this text, I identify the main topics addressed by Mirko Pejanović, some key theses and try to interpret them as a contribution to insight into his work. I highlight the following thematic units: commitment to the statehood of Bosnia and Herzegovina, political pluralism in BiH, local self-government, regionalization and the City of Sarajevo. Pejanović follows the development of BiH statehood in a long historical arc from the Middle Ages, through the Ottoman and Austro-Hungarian administrations, existence in the Kingdom of Yugoslavia, the SFRY, as well as from the acquisition of independence in 1992 and onwards in the post-Dayton period. According to him, the Dayton Peace Agreement ensured the continuity of state development, preserved and guaranteed state-legal continuity, but points to limitations and "contradictory solutions", as well as the necessity of constitutional reforms. Political pluralism and multi-partyism in Bosnia and Herzegovina arose during the crisis and dissolution of the Yugoslav Federation; it is carried out with a historical delay compared to other Yugoslav republics; parties were formed on an ethnic basis; and with the constitutional structure of Bosnia and Herzegovina, ethnic divisions are constitutionalized; power is shared according to the principle of partnership and not by coalition agreement. The consequence of national homogenization is "the tendency of ethnic parties to territorialize their power in an ethnically circumscribed area." The thesis on ethnic pluralism was empirically confirmed in the first multi-party elections in Bosnia and Herzegovina in 1990 and even more prominently in the first post-Dayton, i.e. post-war, elections in 1996. Voters did not decide on a program, but instead classified themselves ethnically. The imperative for political actors is to establish a stable parliamentary majority based on an inter-ethnic consensus on the state development of BiH. In dealing with local democracy, Pejanović is committed to the principles of: subsidiarity, Euroregions, direct election of chiefs and mayors, as well as the importance of the City of Sarajevo and its constitutional competences. For Mirko Pejanović, Bosnia and Herzegovina's membership in the EU and NATO is a "strategic issue" and "the question of all issues", as a guarantee for progress in economic development, for peace and security. The works of Mirko Pejanović exude the consistency of a European intellectual. His

scientific inventiveness, like still water, guided his narrative through Bosnian themes and dilemmas.

Keywords: statehood, Bosnia and Herzegovina, political pluralism, local self-government, City of Sarajevo

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.14

AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ: POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA U PROCESU POSTSOCIJALISTIČKE TRANZICIJE

Igor Lukšič
profesor
Univerzitet u Ljubljani – Fakultet društvenih nauka
igor.luksic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7031-0114

Apstrakt: Članak analizira akademski i politički doprinos akademika Mirka Pejanovića, istaknutog politologa koji je svoj rad posvetio razvoju političkih nauka i izgradnji demokratskih institucija u Bosni i Hercegovini. Autor predstavlja taj doprinos kao kombinaciju teorije i prakse, naglašavajući njegovu sposobnost da pruži primjenu naučnog znanja u političkom djelovanju. Kroz pregled razvoja političkih nauka u svijetu i bivšoj Jugoslaviji, Lukšič kontekstualizira Pejanovićev doprinos demokratizaciji i institucionalizaciji bosanskohercegovačkog društva. Posebno je podcrtano njegovo razumijevanje političke svijesti, etičkog djelovanja i humanizma u politici. Pejanovićev angažman tokom raspada Jugoslavije i rata u Bosni i Hercegovini prikazan je kao napor za očuvanje mira, multietničnosti i kontinuiteta države. Njegov rad ostaje trajna prekretnica za razumijevanje postsocijalističke tranzicije i političke misli u regiji.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, političke nauke, Bosna i Hercegovina, postsocijalistička tranzicija, demokratizacija, multietničnost, teorija i praksa, politička svijest

Uvod

Akademik Mirko Pejanović predstavlja naučnika koji je svoj akademski rad posvetio proučavanju politike, institucija i javnih politika, istovremeno demonstrirajući sposobnost primjene teorijskog znanja u praktičnom upravljanju državom. Njegov doprinos nije ograničen samo na teorijsku politologiju već obuhvata i razvoj praktičnih modela za unapređenje funkcionalnosti institucija, demokratskih procesa i javnog dobra.

Cilj ovog članka je prikazati nekoliko linija u karijeri akademika Pejanovića, njegov naučni i praktični doprinos, metodološke inovacije, utjecaj na regionalnu i međunarodnu politologiju i u isto vrijeme i utjecaj na praktičnu politiku. Poseban naglasak stavljen je na integraciju teorije i prakse, etički pristup političkom djelovanju te mentorsku ulogu koju Pejanović ima u oblikovanju novih generacija politologa i državnika, čime je doprinio dodatnom razvoju politoloških istraživanja bosanskohercegovačkog društva u procesu postsocijalističke tranzicije

Mirko Pejanović – politolog

Mirko Pejanović je čistokrvni politolog po svim kriterijima. Završio je studije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao i doktorirao. Na ovom Fakultetu se i zaposlio, postao redovni profesor i postigao najviše naučno priznanje kao akademik, član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. U političkim naukama postoje dva ekstremna stava u vezi s odnosom politologa prema politici: prvi smatra da politologija može biti najbolja nauka samo tako što se ne miješa u politiku i da bi politolozi također trebali samo proučavati politiku, ali se ne bi trebali miješati u nju kao politički akteri. Drugi stav tvrdi upravo suprotno: politologija i politolog ne mogu razumjeti politiku ako aktivno ne učestvuju u političkom životu i ne preuzimaju odgovorne uloge u politici. Mirko Pejanović je svoje politološko znanje crpio ne samo iz knjiga i istraživanja već i iz političkog života, kojem je također vraćao svoja stručna i naučna politološka znanja i razmatranja. Da bismo bolje razumjeli kuda idemo kada govorimo o Pejanoviću kao politologu, dobro je pogledati kakva je bila politička nauka u vrijeme kada se Pejanović politički i profesionalno socijalizovao.

Razvoj politologije u svijetu i SFRJ

Politologija je mlada nauka, ako je mjerimo njenom uključenošću u nastavne planove i programe modernih univerziteta, ali je i jedna od najstarijih ako njenu starost mjerimo djelima antičkih političkih mislilaca, posebno Platona i Aristotela, i naravno Cicerona i Augustina, ili djelima modernih političkih mislilaca poput Tome Akvinskog i Makijavelija, Hobbesa i Lockea, te klasika poput Rousseaua, Kanta, Hegela i Marxa. Prije svog konstituisanja u obliku univerzitetske naučno-istraživač-

ko-pedagoške postavke, politologija je već imala bogatu tradiciju u konceptualizaciji i empirijskim uvidima u politiku. Politologija je tako, od samih svojih početaka, pratila pojavu političkog kao njegovog odraza i smjera, kao (samo)svijesti o politici i političkom. Stoga je njena snaga uvijek zavisila od snage i intenziteta zbivanja u oblasti politike. Eruptivni periodi politike proizveli su potrebu za dubinskim proučavanjem političkih nauka i jakim politolozima i njihovim idejama, dok slabi politički periodi nisu ostavili iza sebe ni velika imena ni velike ideje, te su eliminisali ili barem suzili proučavanje politologije. Prvi studiji koji su nosili naziv političkih nauka uvedeni su u Beču 1389. godine, u Pragu 1390. godine, u Leipzigu 1410. godine i u Erfurtu 1449. godine (Bleck, 2001: 44). Prva katedra političkih nauka na evropskom tlu osnovana je u Uppsali (univerzitet je osnovan 1477. godine) 1622. godine, a studije na ovoj katedri počele su tek pedeset godina kasnije. Istraživanje i nastava političkih nauka na ovoj katedri zapravo nisu počeli sve do 1860. godine (Ruin, 2003: 42). U Finskoj (tada dijelu Švedske), odsjek za političke nauke osnovan je na Akademiji Abo u Turkuu 1640. godine.

Uprkos ovim činjenicama, opći konsenzus u političkim naukama je da je prva institucija za proučavanje političkih nauka bila Ecole Libre des Sciences Politiques, osnovana u Parizu 1871. godine. To se dogodilo u godini velikog francuskog poraza u ratu s Pruskom i godini Pariške komune. Režim Napoleona III je pao. Uspostavljena je Treća Republika, kojoj je bila potrebna nova i obrazovana administrativna i politička elita i nova republikanska politička kultura. Škola je prestala s radom početkom Prvog svjetskog rata 1914. godine, a svoj rad u novom obliku nastavila je tek 1945. godine kao Institute d'Etudes Politiques.

U Sjedinjenim Američkim Državama, proučavanje političkih nauka kao nezavisne institucije započelo je osnivanjem Škole političkih nauka na Univerzitetu Columbia u New Yorku 1880. godine. U Velikoj Britaniji, proučavanje političkih nauka institucionalizirano je osnivanjem Londonske škole ekonomije i političkih nauka 1895. godine, na inicijativu suosnivača Laburističke stranke Beatrice i Sidneyja Webba. Novom političkom pokretu, radničkom pokretu, bila je potrebna nova elita, nova konceptualizacija politike i nova intelektualna baza.

Deutsche Hochschule für Politik (Njemačka visoka škola za politiku) bila je prva univerzitetska institucija za političke nauke u Njemačkoj, osnovana 1920. godine u Berlinu. Škola je prvenstveno bila posvećena demokratskom obrazovanju članova političkih stranaka i nastavnika, zanemarujući akademske ambicije. U poslijeratnoj Njemačkoj, političke nauke su bile uključene u proces denacifikacije i stoga su bile dio demokratske reforme obrazovanja i odgoja.

Politička nauka je stoga započela na evropskom tlu, dobila zamah u SAD-u krajem 19. stoljeća i u prvoj polovini 20. stoljeća, a 1960-ih proširila se na gotovo sve zemlje svijeta. Politička nauka bila je i odgovor na procese dekolonizacije i demokratizacije, u kojima je sve više grupa ljudi, tj. neobrazovanih i politički nesocijaliziranih ljudi, sticalo pravo glasa. Bibič (1982) primjećuje da je to bio globalni proces. Politička

nauka se širila geografski, a i u dubinu: demokratizirajuća društva prepoznala su i priznala njenu bitnu ulogu u procesu političke svijesti, izgradnji i transformaciji političke kulture, za nove načine upravljanja prilagođenije ljudima – sve s ciljem da se ljudima omogući da što direktnije upravljaju javnim poslovima kao svojim vlastitim poslovima, da bolje povežu i artikuliraju svoje interese kao opće, te da opće interese prepoznaju kao svoje vlastite. Politička nauka je tako stekla puno priznanje, upornost i etabliranje u drugoj polovini dvadesetog vijeka u okviru globalnih političkih procesa demokratizacije i emancipacije i istovremeno u okviru razvoja nauka o društvu i politici. U fundamentalnom djelu slovenske političke nauke, *Privatnost i zajednica*, Adolf Bibič je ključni problem političke nauke definisao na sljedeći način: "Kako sačuvati slobodu pojedinca i kako osigurati postojanje i razvoj političke cjeline bilo je i jeste veliko pitanje moderne političke misli i savremene političke nauke" (Bibič, 1972: 7). Za njega je "privatizacija samo iluzija individualne slobode, kao što je i politički apsolutizam samo iluzija trajne kolektivne moći" (Bibič, 1972: 7).

Nakon neuspjelog Staljinovog pokušaja da Jugoslaviju dovede pod okrilje Sovjetskog Saveza i uključi u Varšavski pakt 1948–1949. (spor s Informbiroom), politička elita Jugoslavije počela je sve žešće tražiti vlastiti nezavisni put razvoja i doktrinu socijalizma, zasnovanu na specifičnostima pojedinih republika i Jugoslavije u cjelini. Međutim, krenuti vlastitim putem prvo je značilo formiranje vlastitog teorijskog opravdanja, nove ideologije i nove političke doktrine. Umjesto etatizma, nova linija je isticala odumiranje države u procesu socijalizacije imovine i upravljanja društvom, na čemu je izgradila ideju samoupravljanja. Počela je uvoditi radničke savjete i samoupravu u lokalnim zajednicama i opštinama, ukinula je vladajuću ulogu Komunističke partije Jugoslavije i uspostavila je kao vodeći Savez komunista, počela je razvijati međunarodnu politiku nesvrstanosti, koju je utvrdila na prvoj konferenciji u Beogradu 1961. godine, te povećavati nezavisnost republika, što je već izraženo u ustavu iz 1963. godine, a ugrađeno u ustav iz 1974. godine. Sa svim tim procesima postalo je jasno da jugoslavenskoj državi trebaju obrazovani ljudi iz oblasti političkih nauka i organizovana naučnoistraživačka djelatnost iz oblasti društvenih i političkih nauka.

Rukovodstvo SKJ-u provodilo je svoje projekte pod okriljem doktrine samoupravnog socijalizma, s ciljem prevazilaženja centralizacije, birokratizacije i etatizacije te učvršćivanja vodeće, a ne vladajuće uloge SKJ-a, što je i naglašavano. Željeli su društvene nauke, ali društvene nauke koje bi također gradile ideju socijalizma i bile zasnovane na ideji emancipacije, kako ju je najizrazitije i najrazrađenije shvatio marksizam.

Svijest o potrebi obrazovanja za potrebe vođenja države sazrela je do te mjere da je na kongresu SKJ u Ljubljani 1958. godine usvojen novi program Saveza komunista. U tom programu posebno su naglasili potrebu za "svjesnom promjenom i usmjeravanjem društvenog razvoja" (Program SKJ, 1958: 460). U programu se navodi da postoje jaki "ostaci starog društva", u kojem "radne mase u prošlosti nisu imale nikakav utjecaj na

upravljanje društvenim, ekonomskim i javnim poslovima", što ih je lišilo potrebnog iskustva i kulture da se uspješnije suoče s problemima "partikularizma i egoizma" i "neodgovornog odnosa prema društvenoj imovini, bešćutnog odnosa prema ljudima, birokratije itd." (Program SKJ, 1958: 461). Čak je i predsjednik SKJ-a Josip Broz – Tito u svom uvodnom govoru istakao potrebu jačanja društvenih nauka kao važan zadatak: "Posljednjih godina naučni rad je znatno napredovao, posebno u oblastima tehnike, medicine, prirodnih nauka itd., ali se isto ne može reći za društvene nauke, koje znatno zaostaju. Glavna mana je što nemamo dovoljno stručnjaka koji bi se mogli baviti raznim problemima iz oblasti sociologije, filozofije, prava, historije itd. u skladu sa aktuelnim društvenim razvojem. Jedan od naših najvažnijih zadataka biće da taj nedostatak što prije otklonimo" (Broz, 1958: 196).

Mnogi komunisti nisu razumjeli novi smjer u načinu rada i nove zahtjeve za demokratizaciju. Porast profesionalizma, povećanje znanja o društvu i politici, bio je direktno povezan s napretkom u demokratizaciji zemlje. Mnogi su "vjerovali da je demokratizacija sama sebi cilj, (...) ali ne i da je to viši oblik društvenih, socijalističkih odnosa" (Broz, 1958: 162). U tom kontekstu, Program najavljuje zadatak "stalnog poboljšanja uslova za napredak nauke u svim oblastima (…) na osnovu slobodnog individualnog stvaranja" (Program SKJ, 1958: 458).

Za razvoj političkih nauka i njihovu institucionalizaciju svakako je ključna sljedeća programska odredba: "Socijalističko društvo posvećuje posebnu pažnju napretku društvenih i političkih nauka. Razvijene društvene i političke nauke, koje otkrivaju i utvrđuju zakone savremenog kretanja društva i njegove svijesti, snažan su faktor progresivnog društvenog razvoja i razvoja ljudskog društvenog bića" (Program SKJ, 1958: 459).

Program SKJ napisan je pedesetih godina u entuzijazmu velike podrške ili barem interesa koji je Jugoslavija uživala u svijetu svojim projektom socijalizma i svojim stavom u međunarodnim odnosima. Otuda i pisanje o visoko postavljenim ciljevima i principima da se Savez komunista Jugoslavije bori "protiv svih pojava koje umanjuju vjeru u čovjeka i njegovu stvaralačku moć i sposobnost da promijeni svijet i da ljudski život učini razumnim, punim sadržaja i ljudskim za sve..." (Program SKJ, 1958: 479). U tom kontekstu bilo je jasno da će politička nauka u SFRJ uključivati i humanističku misiju u razvoju političke nauke.

U drugoj polovini dvadesetog stoljeća, sa sazrijevanjem državnosti Bosne i Hercegovine i svih ostalih republika SFRJ, kao i posebnim političkim pozicioniranjem SFRJ u svijetu, intenzivirala se i politička misao i proučavanje politike. Učvršćivanjem projekta izgradnje države u okviru projekta jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja i produbljivanjem vanstranačke demokratije, formirana je i prva institucija za političke nauke (fakultet). I upravo u tom periodu političkog sazrijevanja Evrope i Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata rođen je Mirko Pejanović. To je bio izrazito politički period, kada se činilo da učešće u politici donosi bolji život za sve. Politika je shvaćena, u aristotelovskom smislu,

kao djelovanje za dobro, što je najviša od svih, jedna od najplemenitijih ljudskih aktivnosti. U tom kontekstu, Mirko Pejanović je odlučio posvetiti svoj život političkim naukama i politici. Toj odluci ostaje vjeran do danas, kada obilježavamo njegovu osamdesetu godišnjicu.

Mirko Pejanović između politike i političkih nauka

U modernoj politici vjerovalo se da su najvažniji akteri i lideri ljudi s visokim politološkim obrazovanjem, koje je ponekad formalno uključivalo i proučavanje prava, historije, ekonomije i države. Mirko Pejanović je čovjek i političar, mislilac i istraživač ovog modernog doba, a svakako ne savremene politike, gdje je znanje više prepreka nego podrška uspjehu u javnom životu i politici.

Strateško razmišljanje ne može postojati bez teorijskih uvida i proučavanja temeljnih politoloških koncepata. Ovdje je Mirko Pejanović imao prednost nad mnogima u politici, koji su se uključili tek devedesetih godina prošlog stoljeća, u jeku borbe za promjene u smjeru koji je na kraju doveo do rata. Bilo mu je jasno da su trenutni politički odnosi i rješenja, pravna struktura i politički sistem u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1990. godine prvenstveno rješenja za osiguranje stabilnosti i s njom povezani okvir za optimalni razvoj cijele republike, federacije, pojedinačnih naroda i drugih grupa i pojedinaca u republici. Novopečeni političari, koji su svoje postupke i angažman opravdavali prvenstveno rušenjem starog režima, koji su podsticali eufemističkim pežorativnim etiketama, bez strateškog razmatranja polako su klizili u pravcu sukoba koji su na kraju uspostavili barikade i ratno stanje.

Osamdesetih godina neoliberalizam je sve više uzimao maha, postepeno jačajući vrijednost antiintelektualizma, antipolitike, ahistorizma, apstraktnog individualizma, što je sve doprinijelo još ubrzanijem inhibiranju razvoja političke nauke i političke svijesti uopće. Neoliberalizam je sistematski radio na smanjenju političke kulture uopće, što mu je u velikoj mjeri i uspjelo. Razmišljanje o stvarnom funkcionisanju centara političke moći više nije smjelo nikoga zanimati. Fundamentalna istraživanja o stanju posredovanja interesa ljudi u različitim oblastima, posebno u odnosu između pojedinaca, grupa, interesnih organizacija, stranaka, parlamenta, vlade i sudstva, zamrla su jer ih više niko nije finansirao i jer su, u skladu s neoliberalnim prioritetima, u prvi plan došla tehnička pitanja upravljanja i provođenja interesa samo najmoćnijih grupa i blokova kapitala. Politika je sve više gubila svoj emancipatorski naboj, gubila je svoju općenitost, a sve više dobivala na privatnoj instrumentalizaciji. Politika postaje prostor za borbu između najvećih blokova kapitala za dominaciju, opće i zajedničke interese, koji obuhvataju i interese srednje i niže klase, dok se marginalizovani svode na pitanje formalnog poštovanja ljudskih prava. Velike i snažne progoni historija, male i slabe policija; veliki sprovode svoje interese, dok mali sprovode ljudska prava. Politika je presušila i postala instrument mehanizma, što je Lasswell dobro definisao za američku politiku 1936. godine u naslovu svoje knjige: *Politika: Ko dobiva šta, kada i kako*.

U liberalnoj koncepciji, politika štiti interese vezane za imovinu, gdje imovina uključuje i ljudski život. Sloboda je zapravo sloboda imovine: velika sloboda kada je u pitanju velika imovina, sloboda radnika kada je u pitanju sloboda rada na tržištu. Tokom perioda dominacije liberalizma, politika se demokratizirala pod utjecajem interesa rada i radničkog pokreta: sve grupe su pozvane u upravu države, dobile su pravo glasa, ali u skladu s Rokkanovim zaključkom da glasovi jesu važni, ali resursi odlučuju, veliki kapitalistički centri moći zadržali su svoju dominaciju. Bitka za veću ulogu u politici je bitka za demokratizaciju, bitka nemoćnih za veći utjecaj u preraspodjeli bogatstva, koje se prvenstveno raspoređuje prema tržišnovlasničkom principu. Ova bitka se vodila na mehaničkoj pretpostavci: većina odlučuje. Ova većina je promjenjiv i posredovan kvalitet prema vladajućem načinu proizvodnje i vladajućoj svijesti. Stoga mehanika ne uspijeva.

U marksističkom konceptu, međutim, radi se o "sintezi individualne slobode, slobode rada i drugih životnih asocijacija slobodne zajednice svih (...) Polazna tačka ovog koncepta je klasna borba, a cilj je prevazilaženje klasnog društva i slobodna ličnost u slobodnoj zajednici" (Bibič, 1983: 1642). Prema ovom konceptu, radi se o prevazilaženju puke političke emancipacije, koja čovjeka kao građanina i člana građanskog društva prepoznaje kao slobodnog i ravnopravnog s drugima u prvoj sferi, a u drugoj kao vezanog za sve stvarne procese nejednakosti u proizvodnji života, te o zahtjevu za emancipacijom čovjeka kao čovjeka. Bibič naglašava da je politika, u svojoj suštini, odnos između dominacije, eksploatacije i emancipacije, stoga je ne možemo svesti na puku borbu za (pre)moć, vladavinu ili nemoralnu aktivnost, što je ono što vladajući zdravi razum mirno čini.

U tom kontekstu prodora neoliberalizma i neokonzervatizma, kojih u to vrijeme nismo bili ni svjesni u SFRJ, Pejanović je pisao o ulozi subjektivnog faktora, tj. momenta poticanja i podizanja političke svijesti, refleksije, kada se pokaže da se društveno-politički savjeti ne pojavljuju dovoljno "u funkciji koordinacije interesa, u sintezi kratkoročnih i dugoročnih interesa" i na nivou Skupštine SFRJ ne daju potreban "doprinos stvaranju zajedničkog interesa" koji se izražava u odlukama, tako da se ispituje "uticaj na sintezu interesa (...) državnog i izvršnog administrativnog aparata" (Pejanović, 1982: 86), što znači da tehnika i pragmatika dobivaju veću snagu od politički dugoročno orijentisane želje za podizanjem političke svijesti u zemlji, kako grupa tako i pojedinaca...[1]

Pogledajmo samo ove misli u članku o idejnopolitičkim kretanjima:

[1] Slično zapažanje može se pronaći i kod osnivača političkih nauka u Sloveniji i SFRJ Adolfa Bibiča. Bibič (1981: 884-885) primjećuje da su protivnici implementacije političkih nauka "birokratsko-etatistički interesi", "snažni zanosi malograđanske svijesti, koja se kao izraz individualističke i grupne partikularizacije usidrila u mnogim umovima, koji razmišljaju samo ili prvenstveno kroz prizmu kratkoročnih materijalnih interesa", "anarhistički i anarhoidni stavovi, koji su već tradicionalni protivnici svake politike, a samim tim i političke nauke", "kulturni solipsizam, koji ne može i neće shvatiti da su politika i političke nauke također jedna od bitnih dimenzija savremene borbe za ljudsku emancipaciju" te "pragmatizam, koji zaboravlja nužnu vezu između kratkoročnih i dugoročnih ciljeva".

> Realna kretanja u djelovanju SK-a u društvenoj praksi iskazuju sljedeće opasnosti: slabljenje idejnog nivoa i teorijskih znanja članstva, umanjivanje kritičnosti prema svojoj vlastitoj akciji, preveliko oslanjanje na poslovodnu strukturu i izvršne državne organe, slabljenje odgovornosti članstva za sudbinu idejnih stavova OOSK-a i organa SK-a, zastranjivanje u idejnim opredjeljenjima, nagrizanje demokratskog centralizma, idejna opuštenost, neborbenost i oportunizam, odvajanje rukovodstva od partijske baze, prodori malograđanske svijesti i birokratizacija svijesti članstva SK-a i sl. (Pejanović, 1982: 87)

Iz toga se vidi da, ako poseban jezik politologije i politike za vrijeme samoupravnog socijalizma prevedemo u jezik generalne političke misli, profesor Pejanović i tadašnja politologija su vrlo dobro znali gdje im je mjesto u državi. Nikada, ni u socijalizmu, koji je to dobro znao i istakao na formalnom nivou, nema politike bez idejnog i teorijskog rada.[2] Danas politika prelazi u antipolitiku pa stoga u njoj nema mjesta za idejnu diskusiju i teorijski rad. Ta potreba ne ističe se ni na nivou rukovodstva stranaka i države, kamoli na nivou članstva stranaka, i nikako na nivou općeg znanja i političke kulture građana. Ako nema idejnog korijena akcije i ako nema ni akcije, onda nema ni samokritike vlastite aktivnosti, čime država gubi potrebnu napetost za usmjeravanje i uzdržavanje pravca u razvoju. U stvari, ako nema toga nema ni razvoja, nema svjesnog razvoja u smjeru kako bi to htjeli ljudi u skladu s vlastitim interesima, pa se umjesto toga kao jedini pravi odlučujući faktor javlja tehnologija, kao prikriveni i vidljivi materijalizovani interes ubrzane koncentracije kapitala u svijetu. Umjesto da politika služi čovjeku, politika služi isključivo uzdržavanju kapitalizma kao golog sistema, sa sve većim gubitkom osjećaja za čovjeka.

Kada je Mirko Pejanović 1988. godine (objavljeno januara 1989) govorio o krizi u društvu, istakao je i sljedeću misao: "Spontani, a u novije vrijeme i organizovani izlivi nezadovoljstva masa sve težim materijalnim položajem i političkim odnosima i nejedinstvom u rukovodstvu republika i Federacije nose u sebi realnu opasnost narastanja društvenih konflikata sa širim razmjerama koje mogu dovesti do paralize legalnih institucija vršenja političke vlasti." (Pejanović, 1989: 142). Ova paraliza legalnih vlasti desila se u najgorom obliku: buknuo je rat. Pejanović je u ovom govoru analizirao procese i dubinu političkih uzroka i posljedica do kojih dolazi i koje će se još zaoštravati jer mu je bilo sve jasnije da subjektivni faktor, koliko god se trudio savladati krizu, nekako ne može uspjeti (Pejanović, 1989: 143). Kriza je donijela "gubljenje povjerenja" ljudi do subjektivnih faktora.

Pejanović je u prvi plan politike stupio 1990. godine, kada je započeo brzi raspad SFRJ. Postao je predsjednik SSRN-a BiH. Njegovo političko iskustvo i poznavanje

[2] "Zato je **stanje idejne i teorijske misli** u samom Savezu komunista, idejne izgrađenosti svakog člana bio i ostaje preduslov ne samo predviđanja odnosa moći klasnih snaga u **društvenom razvoju već i mobilizacije masa** u borbi za ciljeve socijalističke revolucije." (Pejanović, 1982: 86-87)

situacije u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji omogućili su mu da djeluje kao stabilizator odnosa u turbulentnim i uzavrelim vremenima, kada su najradikalnije i osvetoljubive snage u Republici i u SFRJ svim silama pokušavale nametnuti svoje partikularne interese i ideje. Ideja uvođenja liberalne demokratije kao apstraktne vrijednosti pretvorila je za nekoliko mjeseci samozvane demokrate i borce protiv totalitarizma i autoritarnog režima kakav je SFRJ trebala biti u najgore zagovornike rata i najkrvoločnije kriminalce. Pejanović je bio na čelu reformi koje su omogućile prelazak na novi politički poredak, ali kao pojedinac s grupom istomišljenika, jednostavno nije imao dovoljno moći da usmjeri tok u skladu sa svojim idejama i idejama većine stanovništva za miran prelazak na nezavisnu državu zasnovanu na miru i suživotu svih etničkih grupa. Ali je učinio sve što je u njegovoj moći, posebno kao član Predsjedništva Republike BiH 1992–95, da demontira uređaje za produbljivanje sukoba i da izgradi povjerenje u mogućnost postojanja takve države Bosne i Hercegovine. S tim ciljem osnovao je i Srpsko građansko vijeće Bosne i Hercegovine – građanski pokret za ravnopravnost i ovim strateškim potezom značajno je utjecao na tok događaja koji su doveli do Dejtonskog sporazuma, mira i ujedinjene Bosne i Hercegovine. Bez ovog njegovog strateškog poteza, Bosna i Hercegovina bi se najvjerovatnije raspala po etničkim linijama. Padom Dodikovog kraljevstva, možda se nazire i mogućnost novog koraka u smjeru koji je zacrtao i zagovarao Mirko Pejanović, a to je uspostavljanje funkcionisanja države Bosne i Hercegovine sa svim operativnim tijelima zajedničke vlasti širom zemlje.

Kada je izbio rat u Bosni i Hercegovini, Mirko Pejanović se najviše bavio okončanjem rata i uspostavljanjem mira: "Najveći interes običnih ljudi jeste život u miru", istakao je Pejanović u govoru u švedskom Parlamentu 8. decembra 1995. kao predsjednik Srpskog građanskog vijeća Bosne i Hercegovine (SGV) (Pejanović, 1999: 306). "Uspostavljanje mira i sigurnosti u Bosni i Hercegovini prepoznato je kao strateški interes EU, što znači da je mir u Bosni i Hercegovini neodvojiv od mira u Evropi (…) Nema stabilne Evrope bez mira u Bosni i Hercegovini." (Pejanović, 2016: 298). Mirko Pejanović je u svom životu, radu u politici i u političkoj nauci uvijek pokazivao i dokazivao, kao što je podvukao Jakob von Uexkull u govoru prilikom dodjeljivanja nagrade "Pravi život" za 1995. godinu, "da je multietnička Bosna još uvijek moguća" (Pejanović, 1999: 304). Ovdje ću citirati samo jednu njegovu misao koja to potkrepljuje: "Uložili smo mnogo volje i truda u očuvanju međunacionalnog povjerenja u ratnim uslovima. Svojim zajedničkim življenjem sa Bošnjacima i Hrvatima u Sarajevu i dugim gradovima doprinosimo očuvanju multietničke strukture Bosne i Hercegovine." (Pejanović, 1999: 306).

Pejanović se također zalagao za poštivanje multietničnosti na nivou lokalne zajednice. Za njega "obnova i razvitak multietničke strukture bosanskohercegovačkog društva" nije moguća "ako struktura vlasti u lokalnim zajednicama nije multietnička i ako u njoj ne učestvuju predstavnici manjinskih etničkih skupina" (Pejanović, 2005: 274). Pejanović svoju ideju Bosne i Hercegovine crpi "iz iskustva historijskog nasljeđa

svih njenih naroda, iz sudbinske situacije naroda 'osuđenih' da žive zajedno, dakle, iz same prirode bosanskog bića koje je tokom vijekova pronašlo mjeru stvari i osnove životnog realizma" (Kovač, 1999: 8).

Pitanje mogućnosti konsocijacijske ili konkordantne demokratije, koje su opisali i analizirali Arend Lijphart (1977) i Gerhard Lehmbruch (1969) 1960-ih i 1970-ih, pokazuje spoznaju da su najbolje okolnosti za takav demokratski model kada nijedan od segmenata, u slučaju Bosne i Hercegovine nijedna od vjerskih i etničkih zajednica ne odstupa u kvantitativnom smislu. Kada je jedna od grupa brojčano superiorna ili zamišlja da ima veći utjecaj od druge dvije, tada se javlja problem koji dovodi do nestabilnosti političkog sistema. Srbi, posebno u odnosu na Srbiju i u odnosu na Srbe u Hrvatskoj, uspostavili su očekivanja da imaju pravo na poseban status u Jugoslaviji kao cjelini, a zatim i posebno u Bosni i Hercegovini, pa čak i u Hrvatskoj, iako su tamo bili manjina. Mirko Pejanović, kao pripadnik srpskog naroda, stoga je svojom inicijativom u osnivanju Srpskog građanskog vijeća Bosne i Hercegovine krenuo putem koji je i dalje jedini koji otvara put suživotu u Bosni i Hercegovini. Ideja da Srbi imaju primat ili poseban, izuzeti status na području Bosne i Hercegovine i dalje je najveća prepreka konstituisanju punokrvne države Srba, Hrvata i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Pejanović se društveno i politički angažovao na ovom stavu i odmah ga je branio tokom cijelog prelaska na višestranački sistem, uprkos činjenici da je time ugrožavao vlastiti život. Dodatni problem za Bosnu i Hercegovinu je što u njoj djeluju snage koje približavaju Hrvate Hrvatskoj, a Srbe Srbiji, što je također povezano s interesom političkih snaga u Srbiji i Hrvatskoj za jačanje obje države sa stanovnicima i teritorijama Bosne i Hercegovine. Ova ideja je dovela i do stradanja u Bosni i Hercegovini i do etničkog čišćenja ili etničkog ujedinjenja u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine.

U svom radu o političkom pluralizmu u Bosni i Hercegovini Pejanović zaključuje ističući sljedeće: "Ako isključimo alternativu raspada Bosne i Hercegovine, u diskusiji u suštini ostaju dvije alternativne misli:

a) Da li je moguće garantirati društveni razvoj na prevladavajućem prisustvu suprotnog – liberalnog principa ili
b) Da li je moguće pomiriti liberalni i etnički princip unutar političke zajednice više naroda." (Pejanović / Fink Hafner, 2006: 201)

Na poslednju alternativu pozitivno odgovara model konsocijativne demokratije. Međutim, problem Bosne i Hercegovine je što Hrvati i Srbi imaju svoje matične nacionalne države u susjedstvu i što susjedne zemlje ne kriju želju da ujedine pripadnike hrvatske i srpske nacionalnosti s vlastitom državom. To je problem koji konsocijacijski model ne rješava, jer takvog slučaja nije bilo nigdje drugdje u svijetu. Možda će se rješenje naći u povezivanju širih razmjera, npr. Evropskoj uniji. I mi Slovenci smo željeli imati sve Slovence u jednoj državnoj zajednici, ali tek je EU to

omogućila. Istina je da, uprkos tome što smo u EU, Slovenci koji žive u inostranstvu u Italiji i Austriji nisu povezaniji nego što smo bili prije pristupanja Slovenije EU. Kao što je rješenje za Bosnu i Hercegovinu bio suživot naroda unutar SFRJ, sada bi suživot u novoj strukturi, koju bi obnovljena EU mogla obećati, mogao biti opcija. Ne širimo samo EU u njenom postojećem formatu, koji favorizuje bivše kolonijalne sile svijeta, već EU koja bi uzimala u obzir vitalne interese svih članica i cijelog stanovništva, koja bi također uzimala u obzir interesnu strukturu cijelog svijeta i bila na čelu unapređenja civilizacijskih dostignuća za sve ljude ove planete.

Zaključak

U svojim djelima, Mirko Pejanović je detaljno opisao nastanak moderne Bosne i Hercegovine od AVNOJ-a nadalje, a posebno detaljno u godinama od 1990. do danas. Opisao je proces u kojem je i sam djelovao kao političar i politolog. Kao politolog, analizira i predstavlja ključne interese, aktere, dileme, ponašanje i sile koje su definirale djelovanje pojedinačnih aktera, kako pojedinaca, tako i velikih grupa poput nacija u Bosni i Hercegovini i na Balkanu i svjetskih velesila. Istakao se i kao istraživač lokalne samouprave, što ga je kvalifikovalo kao jednog od najvažnijih konsultanata u takvim reformama u Bosni i Hercegovini. Svojim angažmanom na fakultetu, najvidljivije kao dekan i prorektor univerziteta, značajno je doprinio reafirmaciji matičnog fakulteta kao jednog od glavnih intelektualnih centara u oblasti političkih nauka u Bosni i Hercegovini i regionu.

Akademik Mirko Pejanović predstavlja uzor naučnika državnika, koji kroz integraciju teorije, empirizma i praktičnog djelovanja postavlja standard za savremenu političku nauku. Njegova karijera pokazuje da politika i naučna stručnost ne samo da se međusobno ne isključuju već se i dopunjuju u formiranju odgovorne i etičke države. Njegovi napori, sposobnost da sagleda i istakne strateške, dugoročne ciljeve i pravce konačno su dobili potrebnu podršku u Bosni i Hercegovini i na međunarodnoj sceni tokom rata, barem u mjeri u kojoj je rat završio i uspostavljen barem minimalni stepen stabilnosti. Da su se stavovi Mirka Pejanovića dosljednije slijedili, Bosna i Hercegovina bi funkcionisala kao jedinstvena, jaka i stabilna država, u kojoj bi svi narodi i zajednice, lokalna samouprava i svaki pojedinac imali bolju perspektivu za život. Bosna i Hercegovina može biti ponosna što u svojim redovima ima tako predanog i pronicljivog mislioca i mudraca, stratega, svjedoka i aktera kao što je Mirko Pejanović.

iteratura

Bibič, Adolf (1972) *Zasebništvo in skupnost. "Civilna družba" in država pri Heglu in Marxu*, Mladinska knjiga, Ljubljana.

Bibič, Adolf (1981) Zapis o politiki in politični znanosti, *Teorija in praksa*, god. XVIII, br. 8, 883-896.

Bibič, Adolf (1982) Politična znanost – svetovni proces, *Teorija in praksa*, god. XIX, br. 9–10, 1092-1101.

Bibič, Adolf (1983) Politika kot teorija – praksa dominacije in emancipacije, *Teorija in praksa*, god. XX, br. 12.

Bleck, Wilhelm (2001) *Geschichte der Politikwiessenshaft in Deutschland*, Beck Verlag, München.

Broz, Josip – Tito (1958) Naloge ZKJ v zvezi z mednarodnim položajem in notranjim razvojem socialistične graditve Jugoslavije, u: *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 129-199.

IFIMES (2020) Academician Mirko Pejanović, recipient of the Lifetime Achievement Award. https://www.ifimes.org/en/press-releases/academician-mirko-pejanovic-recipient-of-the-lifetime-achievement-award/5232.

Kovač, Nikola (1999) Pregovor, u: Pejanović, Mirko, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Lijphart, Arend (1977) *Democracy in Plural Societies. Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, London.

Lehmbruch, Gerhard (1969) Konkordanzdemokratien im internationalen System. Ein Paradigma für die Analyse von internen und externen Bedingungen politischer Systeme, u: Czempiel, Ernst Otto (ur.), *Die anachronistische Souveränität*, PVS-Sonderheft 1, Opladen, 139-163.

Lukšič, Igor (2022) Politologija v Republiki Sloveniji: 60 let institucionalizacije, *Teorija in praksa*, god. LIX, br. 1, 195-221.

Pejanović, Mirko (1982) Neki aspekti idejnih kretanja u ostvarivanju uloge Saveza komunista u institucijama političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, *Opredjeljenja: časopis za društvenu teoriju i kritiku*, god. 13, br. 6, 77-87.

Pejanović, Mirko (1986) *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu*, Centar društvenih aktivnosti, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (1989) Uvodno izlaganje, *Opredjeljenja: časopis za društvenu teoriju i kritiku*, god. 20, br. 1, 141-146.

Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005a) ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću, Izlaganje akademika Mirka Pejanovića na Svečanoj sjednici ANUBiH-a povodom Dana državnosti Bosne i Hercegovine održanoj 22. novembra 2024. godine, Ljubljana/Sarajevo, 24. novembar 2024, *Ifimes*. https://www.ifimes.org/BA/istrazivanja/zavnobih-i-kontinuitet-razvoja-drzavnosti-bosne-i-hercegovine-u-xx-i-xxi-stoljecu/5416.

Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2010). *Bosnia and Herzegovina: Continuity of Statehood and Democratic Development*, IFIMES Research Papers, IFIMES, Ljubljana.

Pejanović, Mirko (2010) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2010a) Interdisciplinary Approaches to Political Research in Post-Conflict Societies, *IFIMES Journal of Political Studies*, god. 3, br. 1, 33-50.

Pejanović, Mirko (2012) The Dayton Peace Agreement and the Development of Political Pluralism in Bosnia and Herzegovina, *IFIMES*. https://www.ifimes.org/en/researches/the-dayton-peace-agreement-and-the-development-of-political-pluralism-in-bosnia-and-herzegovina/2961.

Pejanović, Mirko (2015) *Ethnic Diversity and Democratic Institutions in Bosnia and Herzegovina*, IFIMES Working Papers, IFIMES, Ljubljana.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2016) *Essays on the statehood and political development of Bosnia and Herzegovina: studies, articles, interviews*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Program ZKJ (1958) Program Zveze komunistov Jugoslavije sprejet na Sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, u: *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 287-485.

Ruin, Olof (2003) Political Science on the Periphery: Sweden, *Annual Review of Political Science*, no. 6, 41-54.

ANU BiH АНУ БиХ

ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ: POLITICAL SCIENCE RESEARCH ON BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN SOCIETY IN THE PROCESS OF POST-SOCIALIST TRANSITION

Igor Lukšič
Professor
University of Ljubljana – Faculty of Social Sciences
igor.luksic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7031-0114

Abstract: The article analyzes the academic and political contribution of academician Mirko Pejanović, a prominent political scientist who devoted his work to the development of political science and the building of democratic institutions in Bosnia and Herzegovina. The author presents it as a combination of theory and practice, emphasizing its ability to provide scientific knowledge applications in political action. Through an overview of the development of political science in the world and the former Yugoslavia, Lukšič contextualizes Pejanović's contribution to the democratization and institutionalization of Bosnia and Herzegovina society. His understanding of political consciousness, ethical action and humanism in politics is underlined in particular. Pejanović's engagement during the breakup of Yugoslavia and the war in Bosnia and Herzegovina is shown as an effort preservation of peace, multi-ethnicity and state continuity. His work remains a lasting landmark for understanding of the post-socialist transition and political thought in the region.

Keywords: Mirko Pejanović, political science, Bosnia and Herzegovina, post-socialist transition, democratization, multi-ethnicity, theory and practice, political consciousness

DOI: 10.5644/PI2025.221.15

KONTINUITET DRŽAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U DEMOKRATSKOJ PERSPEKTIVI

Najil Kurtić
umirovljeni profesor
Univerzitet u Tuzli
najilkurtic@gmail.com

Apstrakt: Analizom četiri najutjecajnije knjige Mirka Pejanovića uočen je tematsko-problemski kontinuitet njegovih naučnih opservacija koji se kreće u rasponu dva velika istraživačka područja – prvo je državnost Bosne i Hercegovine, a drugo razvoj i funkcioniranje lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. U dugom vremenskom rasponu i iz različitih perspektiva (historijske, politološke, sociološke, ustavnopravne, kulturološke) Pejanović naučno dokazuje kontinuitet i održivost Bosne i Hercegovine, a dugoročnu perspektivu države Bosne i Hercegovine vidi u njenoj potpunoj i sveobuhvatnoj demokratskoj tranziciji, koja će svoj izraz i svoju funkcionalnu privlačnost građanima manifestirati i dokazati prvenstveno kroz lokalnu samoupravu i sposobnost rješavanja njihovih egzistencijalnih problema.

Ključne riječi: Pejanović, državnost Bosne i Hercegovine, lokalna samouprava, volja naroda, demokratska tranzicija, Evropska unija, ZAVNOBiH

Uvod

Dvije velike teme okupiraju akademika Mirka Pejanovića već skoro četiri decenije njegove naučne karijere – prva je državnost Bosne i Hercegovine, a druga razvoj i funkcioniranje lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Mada se na prvi pogled čini da je riječ o dva dijametralno različita istraživačka područja, analiza Pejanovićevih knjiga i mnogobrojnih radova objavljenih u naučnim časopisima, pa i intervjua domaćim i stranim medijima, pokazuje da imaju zajedničko naučno i političko ishodište u posvećenosti demokratskom, građanskom modelu regulacije bosanskohercegovačkog društva. Pejanović dugoročnu perspektivu države Bosne i Hercegovine vidi u njenoj potpunoj i sveobuhvatnoj demokratskoj tranziciji, koja

će svoj izraz i svoju funkcionalnu privlačnost građanima manifestirati i dokazati prvenstveno kroz lokalnu samoupravu. U tom smislu (poimanja generičke povezanosti aktuelnog stanja i budućnosti Bosne i Hercegovine i demokratske tranzicije bosanskohercegovačkog društva) knjiga *Država Bosna i Hercegovina i demokratija* logičan je i očekivan ishod intenzivnog višedecenijskog Pejanovićevog naučnoistraživačkog rada (Pejanović, 2015). U ovoj knjizi Pejanović eksplicira glavne aspekte svoje tačke gledišta: 1) principijelni antifašizam, 2) bosanskohercegovački patriotizam i 3) liberalno-participativnu građansko-demokratsku orijentaciju zasnovanu na interesnom pluralizmu. Radi se o tematski kompleksnom, ali i konzistentnom pogledu na Bosnu i Hercegovinu, u kojem su neke, općepoznate historijske činjenice stavljene u novi kontekst i stvaralački reinterpretirane s dalekosežnim spoznajnim posljedicama. Nekim činjenicama koje, naizgled, imaju anegdotalni karakter (detaljima Titovog razgovora u Kladnju s Rodoljubom Čolakovićem i Avdom Humom) dat je mnogo veći značaj pri objašnjavanju dramatičnosti procesa donošenja prijelomnih odluka vezanih za budućnost Bosne i Hercegovine.

Naglasak na volji naroda

Za razliku od uobičajenih i rasprostranjenih stajališta, kako u naučnim tako i u laičkim krugovima, da je državnost Bosne i Hercegovine od samih početaka do danas uvijek ovisila o podršci geostrateških interesa velikih sila, Pejanović, elaborirajući kontinuitet državnosti BiH od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a do danas, ekstrahira i naglašava volju naroda koji su živjeli na području Bosne i Hercegovine kao glavni faktor koji je u prelomnim momentima burne historije Balkana presuđivao o opstanku i budućnosti Bosne i Hercegovine. U nekim momentima ta volja je bila posredovana snažnim likovima – istinskim liderima koji su se svojim pravilnim izborima i ponašanjima u teškim situacijama legitimisali kao zastupnici naroda. Primjeri su Rodoljub Čolaković i Avdo Humo, koji su, legitimirajući se kao kredibilni predstavnici svih naroda u Bosni i Hercegovini u toku priprema za ZAVNOBiH, Bosnu i Hercegovinu definirali kao državnu zajednicu ravnopravnu ostalim federalnim jedinicama u Jugoslaviji koja je stvarana u narodnooslobodilačkoj antifašističkoj borbi.

U slučaju referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine 1992. godine, ta volja je izražena neposredno (velikim izlaskom na birališta i velikom podrškom) i bila je presudna za međunarodno priznanje Republike Bosne i Hercegovine. Treći put u novijoj historiji, ta volja je došla do izražaja u krugu konsolidiranog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, nakon što su ga napustili velikosrpski proponenti. Platforma o radu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uvjetima imala je ogroman odjek u međunarodnoj zajednici i odigrala presudnu ulogu u međunarodnoj definiciji rata u Bosni i Hercegovini, pa i podršci velikih sila očuvanju BiH.

Volja naroda (izražena posredno ili direktno) prethodila je svim slučajevima

međunarodnog (izvanjskog) zauzimanja za Bosnu i Hercegovinu i funkcionirala je kao nužan, a često i dovoljan uvjet. To je zaključak koji se može izvući iz elaboracije društveno-historijske osnove državnosti BiH u ovoj knjizi, a koji se više ili manje eksplicitno proteže i kroz ostala tri poglavlja u kojima Pejanović traga za efikasnim instrumentima otklanjanja aktuelnih zastoja u razvoju Bosne i Hercegovine, odnosno bosanskohercegovačkog društva. U tom traganju za općeprihvatljivim rješenjima, sve što ne uključuje tu historijsku volju naroda za Bosnom i Hercegovinom kao geopolitičkom formom organizacije vlastitog životnog prostora Pejanović smatra ideološkim i političkim nasiljem, koje je u konačnici bez perspektive.

Naučna racionalizacija euroatlantske orijentacije BiH

Centralni dio knjige *Država Bosna i Hercegovina i demokratija* Pejanović fokusira na traganje za strateškim i operativnim rješenjima krize koju povezuje s devijacijama u demokratskoj strukturi društva. Istinsku perspektivu, vođen načelom da svijet nije dovoljno samo opisivati i objašnjavati već da ga je potrebno i mijenjati, Pejanović vidi u članstvu u Evropskoj uniji i NATO savezu kao prostoru dokidanja historijskih silnica koje vode dezintegraciji države BiH na platformi radikalizacije hipertrofiranih etničkih interesa. Pri tome argumentirano zagovara stajalište da institucije Evropske unije moraju uvažiti specifičnost bosanskog slučaja i prepoznati vlastiti interes da pruže posebnu pomoć BiH pri preuzimanju Evropske pravne stečevine, ojačavajući građane i političke orijentacije s izraženim evropskim identitetskim samoodređenjem u kojem dominiraju socijalni i ekonomski elementi identiteta (sposobnost za rješavanje svakodnevnih životnih problema), odnosno interesni građanski pluralizam kao kontrapunkt etničkom pluralizmu.

U granicama ovako definiranog problemskog područja političke strukture bosanskohercegovačkog društva, Pejanović među prvima, ako ne i prvi, naučno konceptualizira pojavu da se glavni politički i parlamentarni sukobi odvijaju unutar vladajućih koalicija, a ne između pozicije i opozicije. Tu činjenicu prepoznaje kao kritičnu tačku funkcioniranja demokratskog sistema u Bosni i Hercegovini. Objašnjenje vidi u nametnutom narativu pluraliteta interesa različitih nacionalnih identiteta, politički i ideološki prezentiranih u opreci s državnopravnim i geopolitičkim kontinuitetom Bosne i Hercegovine. Rješenje vidi u dokidanju etničkog pluralizma kao glavnog principa demokratske reprezentacije koji se pokazao nemoćnim u pokretanju ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja bosanskohercegovačkog društva. Utemeljenje za ovakav zaključak akademik Pejanović nalazi u empirijskim istraživanjima koja pokazuju da su skoro zanemarljivi sukobi u lokalnim demokratskim strukturama, gdje se dinamika političkih procesa i odnosa odvija oko svakodnevnih egzistencijalnih potreba građana. Autor zaključuje da stupanj razvijenosti demokratije u lokalnim zajednicama čini osnovu na kojoj bi se interesni građanski pluralizam trebao uspostaviti i razviti na višim nivoima državne strukture.

Mogućnosti liberalno-demokratskog raspleta bosanskohercegovačkog čvora

Sukus Pejanovićevih istraživanja mogućnosti liberalno-demokratskog ras-pleta bosanskohercegovačkog čvora prezentiran je u knjizi *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine* (Pejanović, 2013). Studije, članci i intervjui okupljeni u ovoj knjizi, tematski veoma raznoliki, prenose nekoliko ključnih stajališta izvedenih iz metodološki besprijekornoga istraživačkog postupka politološko-historijske analize činjenica.

Na prvom mjestu to je zaključak da postoji historijski kontinuitet u načinu na koji bosanski čovjek, neovisno o naciji i vjeri, u kritičnim situacijama bira suživot na historijski oblikovanom zajedničkom prostoru, umjesto separacije po modelu jedna nacija – jedna država. Pejanović to pokazuje na primjeru političke borbe za obnavljanje državnosti Bosne i Hercegovine u periodu NOR-a, kada avnojevsko rješenje bosanskog pitanja prvi put poslije gubitka njene srednjovjekovne državnosti ne dolazi izvana, nego je izbor iznutra.

Titova podrška bosanskim patriotima na čelu s Avdom Humom i Rodoljubom Čolakovićem u njihovim opredjeljenjima da Bosna i Hercegovina u novoj državnoj zajednici treba imati isti status s ostalim jugoslavenskim republikama bila je značajna, pogotovo ako se uzme u obzir da su, tada veoma utjecajni, članovi rukovodstva KPJ Milovan Đilas i Moše Pijade bili bliže opcijama da Bosna i Hercegovina bude autonomna pokrajina (u sastavu Hrvatske ili Srbije, odnosno direktno vezana s Federacijom).

Pejanović smatra presudnom činjenicu da su bosanskohercegovački rodoljubi (autohtoni bosanskohercegovački političari) iskazali opredjeljenje da Bosna i Hercegovina bude zasebna federalna jedinica u sastavu nove Demokratske Federativne Jugoslavije, koja je nastajala na temeljima narodnooslobodilačke borbe. Takvo opredjeljenje bosanskohercegovačkih komunista Pejanović povezuje s Petom pokrajinskom konferencijom KPJ za Bosnu i Hercegovinu (krajem jula 1940. godine), na kojoj je odbačen sporazum Cvetković-Maček, kojim je Bosna i Hercegovina podijeljena između Srbije i Hrvatske i zaključeno da je narodna autonomija Bosne i Hercegovine jedino rješenje koje je zajednički interes muslimana, Srba i Hrvata. Uzimajući u obzir način na koji je tada funkcionisala KPJ i činjenicu da je glavnu riječ u njoj imao upravo Tito, koji je odobravajući zaključke Pete pokrajinske konferencije faktički prihvatio opredjeljenje bosanskohercegovačkih komunista o budućnosti Bosne i Hercegovine, Pejanović zaključuje o kontinuitetu politike, kako bosanskih komunista tako i Tita prema Bosni i Hercegovini, koja je svoj izraz dobila na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. Na historičarima je da dalje istražuju tezu koju Pejanović iz ovog razmatranja implicira, a koja kaže da Tito očigledno jeste utjecao na Bosnu i Hercegovinu, ali je i Bosna i Hercegovina utjecala na njega, pa i njegovo visoko preferiranje međunacionalnih odnosa u političkoj agendi jugoslavenske federacije.

Historijski bekgraund političke krize u BiH

Drugo, veoma značajno stajalište, kojem se autor vraća u većini svojih opservacija o historijskom bekgraundu današnje bosanskohercegovačke političke krize, jest to da je ona posljedica agresivnog rata nametnutog od strane Miloševićevog režima, a realiziranog uz pomoć Srpske demokratske stranke, s ciljem da se Bosna i Hercegovina podijeli, uglavnom po granicama koje su nacrtane u sporazumu Cvetkovi-Maček. Genocid, destrukcija bosanskohercegovačkog društva, destrukcija historijske opstojnosti državnosti Bosne i Hercegovine, destrukcija građanske političke strukture, supremacija etnonacionalne logike i političkih snaga, instrumentalizacija vjere i kulturnog identiteta samo su taktike kojima se, još uvijek, nastoji dokinuti državnost Bosne i Hercegovine, prije nego što se uđe u završnu fazu internacionalizacije bosanskog pitanja koje profesor Pejanović definira kao samoodrživ razvoj bosanskohercegovačke države unutar Evropske unije i NATO saveza.

Treće, fundamentalno stajalište, jeste da izlaz iz krize postoji, i da je on prije svega u demokratiji. Tiče se sve jačih nada i očekivanja građana Bosne i Hercegovine da će i sami uživati mogućnosti koje pružaju razvijena građanska društva okupljena u Evropskoj uniji. Profesor Pejanović je uvjeren da će se primjenom savremenih evropskih demokratskih standarda uspostaviti nove demokratske institucije i država dovesti do nivoa funkcionalne i racionalne organizacije osposobljene da ispuni nade i očekivanja svih građana Bosne i Hercegovine. Na konkretnom političkom planu to bi značilo prvenstveno zamjenu etničkog pluralizma građanskim interesnim političkim pluralizmom, vraćanje primata individualnih interesa i prava građana u područje oblikovanja političkih interesa nad interesima zasnovanim na nacionalnoj separaciji i etničkom kolektivitetu, zatim dokidanje straha od drugog i nepovjerenja prema drugom narodu pa i fragmentacije političkog tijela po tom osnovu. Pejanović je eksplicitan da etnički pluralizam nije iskazao moć kreiranja konsenzusa o državnosti Bosne i Hercegovine i njenoj evropskoj političkoj budućnosti. Za konsenzus su potrebne programske parlamentarne koalicije, do kojih, u već stvorenom etnonacionalističkom političkom okruženju, nije lako, ali nije ni nemoguće doći.

Pretpostavke za ubrzanu integraciju BiH u Evropsku uniju

Četvrto fundamentalno mišljenje profesora Pejanovića o aktuelnom stanju Bosne i Hercegovine odnosi se na strategiju međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini. Međunarodna zajednica mora načiniti zaokret u svojoj politici u Bosni i Hercegovini. Načinom na koji trenutno djeluje, čekanjem da se unutarnji politički subjekti sami dogovore i zadržavanjem ekvidistance naspram svih političkih sudionika, međunarodna zajednica doprinosi održavanju etničkog političkog pluralizma i etničke demokratije u Bosni i Hercegovini, odnosno cementiranju etničkih podjela izvedenih silom u ratu.

Po autoru, međunarodna zajednica mora otvorenije promovirati koncept organizacije društva i političke reprezentacije zasnovane na subjektivitetu građanina kao slobodne individue i sama doprinijeti dovršetku internacionalizacije bosanskog pitanja – uvođenju BiH u članstvo Evropske unije kao globalnog sigurnosnog okvira za njen razvitak u miru i stabilne međuetničke odnose.

Razmatrajući pitanje mogućnosti ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, autor identifikuje četiri ključne pretpostavke koje se tiču političke volje vanjskih i unutrašnjih političkih aktera. Na prvom mjestu je manifestirana politička volja Evropske unije da u svoju strukturu uključi Bosnu i Hercegovinu. Na drugom mjestu je jasno iskazana težnja građana Bosne i Hercegovine za uključivanje u Evropsku uniju. Na trećem mjestu je opredjeljenje glavnih političkih aktera u Bosni i Hercegovini i na četvrtom mjestu volja aktuelne vlasti da u svoju agendu integriše reformsku agendu specijalnog predstavnika Evropske unije.

Kontinuitet državnosti BiH s odlukama ZAVNOBiH-a

Naučnoistraživačka posvećenost akademika Mirka Pejanovića Bosni i Hercegovini, koja traje u višedecenijskom kontinuitetu, nastavlja se i u knjizi pod naslovom *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti* (Pejanović, 2023). Mada je u naslovu naglašeno da se radi o 30 godina nezavisnosti stečene na osnovu referenduma 1992. godine, Pejanović nas, u nastojanju da objasni historijske pretpostavke i međunarodne okolnosti stjecanja državne nezavisnosti, vraća u 1943. godinu, kada je donesena historijska odluka Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a "da narodi Bosne i Hercegovine u svojoj zbratimljenosti uspostavljaju Bosnu i Hercegovinu kao slobodnu političku zajednicu u statusu federalne državne jedinice u novoj demokratskoj Jugoslaviji, ravnopravnu Srbiji i Hrvatskoj".

Pejanović u konstituciji i formulaciji državnosti Bosne i Hercegovine u odlukama Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a vidi ne samo krunski dokaz da je Bosna i Hercegovina kao država funkcionirala i prije Daytona te da je na nju kao državu izvršena agresija već i "pronađeni istorijski oblik državnosti multietničkog društva i države uopće". Na taj način slučaj Bosne i Hercegovine mondijalizira i otvara prostor za objašnjenje relativno velike zainteresiranosti svjetske, naročito intelektualne zajednice, prirodno sklone ideji multikulturalizma, za kalvariju koja se desila na ovom prostoru. Posljedice te kalvarije, prije svega one koje se odnose na dezintegraciju bosanskohercegovačkog društva, još uvijek vise kao Damoklov mač nad sadašnjošću i budućnošću Bosne i Hercegovine.

Na mnogobrojnim istraživačima koje je u svijet nauke i istraživanja uveo akademik Pejanović, ali i drugim, ostaje obaveza da dodatno osvijetle pojedine istraživačke tematske džepove koje autor u svojim knjigama, pa i u ovoj, ima običaj isprovocirati. Jedna od tih tema je državotvorni potencijal "Platforme za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima", čiju je prvu verziju napisao upravo

Mirko Pejanović. Potencijal te platforme je izvirao iz organske veze s principima ZAVNOBiH-a pri definiranju karaktera države koja se brani i profiliranju oružane sile koja će je braniti, ali i iz jedinstva članova Predsjedništva pri njenom kreiranju i usvajanju. Opravdano je pretpostaviti da su empirijska odstupanja od nekih temeljnih opredjeljenja Platforme rezultirala iskrivljenom slikom o odbrambenom ratu probosanskih snaga u očima ključnih svjetskih igrača, pod čijim utjecajem je nametnuta, u suštini, nepravedna dejtonska arhitektura Bosne i Hercegovine.

Objektivna valorizacija socijalističkog perioda BiH

Poglavlje o Džemalu Bijediću više je od portretiranja jednog od najvećih bosanskohercegovačkih političara. Suštinski, ono se odnosi na objektivnu sadržinu državnosti Republike Bosne i Hercegovine, pa čak i nezavisnosti, u okvirima Federativne Jugoslavije, u kontekstu današnjeg položaja članica Evropske unije i savremenih značenja tih pojmova. Iz studije, koja je zasnovana na istraživanju literature i arhivske građe, uz veoma interesantne biografske detalje o Džemalu Bijediću, dobijamo informacije o društvenom, kulturnom, privrednom i komunalnom preobražaju Bosne i Hercegovine, pa i jačanju samostalnosti i nezavisnosti u procesu decentralizacije jugoslavenske federacije u socijalističkom periodu.

Kada konačne efekte tog preobražaja: prerađivačku privredu zasnovanu na vlastitim izvorima organiziranu u velike privredne sisteme, domaće banke sposobne da podržavaju privredni razvoj, razvijenu putnu i željezničku infrastrukturu, mrežu univerziteta i kliničkih centara, potpunu pokrivenost osnovnim obrazovanjem, povezuje s konkretnim imenima tada aktuelnih političara, Pejanović ne piše panegerike pojedincima (Mikuliću, Dugonjiću, Mijatoviću, Pozdercu, Dizdareviću, Kosovcu) s kojima je sarađivao, već naglašava možda i najznačajniji rezultat procvata koji je doživjela Bosna i Hercegovina, a to su domaći ljudski resursi koje je uz zavidnu stručnost krasila i odanost Bosni i Hercegovini zasnovanoj na zavnobihovskim principima.

Ostaje historičarima da nakon duže vremenske distance, pošto se smire talasi velikoga jugoslavenskog i ideološkog brodoloma, u neostrašćenom ambijentu razmotre ove, ali i mnogobrojne druge teme, na koje u svojim radovima ukazuje akademik Pejanović. Neke interpretacije, naročito geopolitičke kontekstualizacije historijske dinamike na području bivše Jugoslavije, kao i kvalifikacije događaja i ključnih učesnika u njima u periodu disolucije jugoslavenske federacije, ostat će dio polaznog hipotetskog okvira za buduća istraživanja u duhu u kojem ih je formulirao Pejanović. Između ostalog, i u tome je trajna vrijednost Pejanovićevih analiza i sinteza jer još dugo će strane koje su početkom devedesetih godina prošlog stoljeća nasrnule na bosanskohercegovačku državnost i bosanskohercegovačko društvo pokušavati racionalizirati taj svoj anticivilizacijski izbor, zamagljujući njegovu pravu prirodu. Profesor Pejanović o tome nema dileme. Sažeto i veoma jasno, na

način kako inače saopćava i najkompleksnije ideje, piše da je Bosna i Hercegovina kao multietnička, zapravo, višenacionalna jugoslavenska republika bila pred historijskim izazovom da nastavi historijski razvoj svoje državnosti, uspostavljene odlukama Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine u vidu suverenog i nezavisnog državnopravnog statusa ili da bude dio Miloševićeve "velike" Srbije, a da je novoproglašena Savezna Republika Jugoslavija bila samo forma za suštinu koja se odnosila na ostvarenje projekta da svi Srbi žive u jednoj državi.

Prilike za dugoročnu stabilizaciju državnosti

Analizirajući aktuelni trenutak Bosne i Hercegovine i njegovu determiniranost karakterom Dejtonskog mirovnog sporazuma, Pejanović prihvata ustaljeno stajalište da je sporazum omogućio uspostavu i održavanje mira u Bosni i Hercegovini, kao i da je osigurao geopolitički okvir za euroatlantske integracije. Međutim, Pejanović zaključuje da je dominantna zasnovanost ustavnopolitičkog ustrojstva na etničkom principu ispoljavanja društvenih interesa rezultirala nefunkcionalnom državom uz kontinuirani rizik da se ugroze pozitivni benefiti sporazuma – i mir i euroatlantske integracije. To, naglašava Pejanović, naročito dolazi do izražaja u aktuelnim geopolitičkim promjenama u Evropi kada Ruska Federacija pokušava iskoristiti etnički strukturiranu konstituciju Bosne i Hercegovine te preko Republike srpske ostvariti svoje geopolitičke interese na području Balkana. U političkoj svakodnevnici taj maligni geostrateški utjecaj ogleda se u blokadama institucija Bosne i Hercegovine koje, po pravilu, dolaze iz vladajuće strukture entiteta Republika srpska od 2010. godine u liderstvu Milorada Dodika. To za posljedicu ima dugogodišnji zastoj u razvoju bosanskohercegovačkog društva i države.

Razumljivo je da u kontekstu ovakvih analiza Pejanović ustrajno analizira okupljenost pretpostavki za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, u čemu vidi priliku za dugoročnu stabilizaciju njene državnosti i mira na Balkanu. U traganju za odgovorima na ovo pitanje Pejanović se vraća ranije definiranim ključnim pretpostavkama, a koje se, po njegovu viđenju, sve tiču političke volje vanjskih i unutrašnjih političkih aktera. Na prvom mjestu je politička volje Evropske unije da u svoju strukturu, pod pritiskom nove geopolitičke situacije nastale ruskom agresijom na Ukrajinu, ubrzano uključi Bosnu i Hercegovinu. Ruska invazija na Ukrajinu osvijestila je evropske institucije u poimanju koliko je značajna integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, da bi se spriječile geopolitičke ambicije Rusije na Balkanu. U tom smislu Pejanović tumači i ubrzanu dodjelu državi Bosni i Hercegovini statusa kandidata iza koje bi trebalo uslijediti ubrzano započinjanje otvaranja pojedinih poglavlja pregovora. Druga pretpostavka koja bi, po Pejanoviću, trebala ubrzati integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju jeste volja građana za članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji. Istraživanje iz augusta 2022. godine pokazalo je da to želi 77,4% građana. Treća pretpostavka koju bi trebalo, po Pejanoviću, tek ispuniti jeste volja glavnih političkih aktera u Bosni i Hercegovi-

ni, a koja bi trebala dovesti do situacije u kojoj parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u svoj program integrira reformsku agendu specijalnog predstavnika Evropske unije, ali i do promjene koncepta formiranja parlamentarne većine u Parlamentarnoj skupštini, zamjenom dosadašnjeg principa partnerstva stranaka u podjeli resora u državnoj strukturi – principom političkih koalicija okupljenih oko programa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Početak takve promjene Pejanović optimistično vidi u novoj strukturi vlasti nastaloj nakon općih izbora 2022. i sugerira civilnom sektoru, medijima i međunarodnoj zajednici, pa čak i opozicionim strankama, da ispolje svoju dobru volju i podrže te promjene.

Stanje lokalne samouprave odražava dostignuti stupanj demokratske tranzicije BiH

Druga velika tema kojom se akademik Pejanović ustrajno bavi jeste razvoj i funkcioniranje lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini kao jedan od uvjeta za demokratsku unutrašnju stabilizaciju državnosti i bosanskohercegovačkog društva. Ova tema i naučni doprinos akademika Pejanovića čine važan segment naučnih istraživanja razvoja neposredne demokratije u lokalnim zajednicama.

Analizu stanja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom periodu akademik Pejanović temelji na komparaciji s temeljnim principima lokalne samouprave artikuliranim u Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi, a kojima se primat u vršenju javnih poslova daje lokalnim vlastima, odnosno jedinicama lokalne samouprave – općinama i gradovima. Nakon diskontinuiteta lokalne samouprave u vremenu rata 1992–1995. godine, nova osnova za uspostavljanje sistema lokalne samouprave, mada formalno utemeljena na entitetskim ustavima, izvedena je iz Evropske povelje o lokalnoj samoupravi. Sam sistem lokalne samouprave funkcionalno je spregnut, na jednoj strani s postsocijalističkom tranzicijom, a na drugoj strani sa strateškom orijentacijom ka integraciji bosanskohercegovačkog društva u Evropsku uniju.

Analizirajući stanje lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, akademik Pejanović uočava značajne promjene: uvedene su zakonske odredbe kojima se uspostavlja nova pozicija lokalnih vlasti – općina i gradova u društvenom razvoju, normativno je uređeno da se javni poslovi primarno vrše u strukturi lokalnih vlasti, koje su najbliže građanima i njihovoj političkoj kontroli, uspostavljen je zakonski okvir za raznolike oblike participacije građana. Poseban doprinos autor je dao oblikovanju modela neposrednog izbora općinskih načelnika, kao i formiranju većeg broja gradova kao jedinica lokalne samouprave. U organizaciji gradova u statusu jedinica lokalne samouprave akademik Pejanović vidi kulturološku i ekonomskorazvojnu dimenziju. Autor zaključuje da umrežene socijalne djelatnosti koje postoje u gradovima i demokratska volja građana mogu pokrenuti višestruke projekte razvoja u privredi, kulturi, komunalnoj infrastrukturi te da je svijest građana o pripadnosti

svojoj jedinici lokalne samouprave veoma dobra osnova za dalji razvoj državnosti Bosne i Hercegovine i njene integracije u Evropsku uniju. Ovim zaključkom akademik Pejanović se faktički vraća na temu svih svojih istraživačkih i političkih preokupacija, a to je osiguranje državnopravnog kontinuiteta Bosne i Hercegovine.

Razmatrajući društveno-historijski razvoj lokalne samouprave u Gradu Sarajevu, autor veoma objektivno ukazuje na štetnost marginalizacije Grada Sarajeva kao jedinice lokalne samouprave u postdejtonskom periodu. Obim te štete se može samo zamisliti nakon čitanja dijela knjige u kojoj se razmatra zlatno doba Grada Sarajeva u vremenu pripreme i održavanja XIV zimskih olimpijskih igara. To je projekt iza kojeg su stajale Jugoslavija i Bosna i Hercegovina, ali ga je iznijelo Sarajevo, upravo zahvaljujući svojoj poziciji u tadašnjem sistemu lokalne samouprave.

Današnje Sarajevo, budući da mu je sužena nadležnost i izvršena redukcija teritorijalnog obuhvata na samo dio jedinstvenog urbanog prostora, nema pretpostavke da se u njemu razvija lokalna samouprava na principima Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, kao ni potencijal za velike projekte kao što je bila Olimpijada, za kakve je veoma često značajnija podrška svjetskih gradskih metropola, ali i samih država, veoma eksplicitno zaključuje akademik Pejanović.

Pejanovićeva vizija tranzicije, odnosno reforme lokalne samouprave, ide mnogo dublje i mnogo šire od redefiniranja Grada Sarajeva kao jedinice lokalne samouprave. Ta vizija sadrži četiri ključna aspekta, koja su jednim dijelom izvedena iz dosljednog čitanja Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, a drugim dijelom iz dobrih praksi članica Evropske unije.

Prvi aspekt odnosi se na dogradnju zakonskog koncepta lokalne samouprave, prije svega donošenje novih zakona u područjima raspodjele javnih prihoda s povećanim učešćem gradova i općina, osnovnog obrazovanja, primarne zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, upravljanja prirodnim resursima, zaštite čovjekove okoline, prostornog i urbanističkog planiranja, finansiranja izgradnje kapitalnih objekata lokalne infrastrukture.

Drugi aspekt reforme lokalne samouprave odnosi se na oblikovanje novog institucionalnog okvira za razvoj lokalne samouprave, odnosno formiranja na entitetskim i državnom nivou institucija koje će biti u funkciji razvoja lokalne samouprave – entitetskih ministarstava za lokalnu samoupravu, zavoda za razvoj lokalne samouprave, entitetskih fondova za razvoj izrazito nerazvijenih općina, službe za pitanja lokalne samouprave na državnom nivou.

Treći aspekt reforme lokalne samouprave odnosi se na funkcionalnu reformu lokalne uprave, odnosno komunalnih javnih službi, uključujući i veću otvorenost za javno-privatno partnerstvo, koje bi omogućilo bolju uslugu građanima i tehničko osavremenjivanje komunalne infrastrukture.

Četvrti aspekt reforme lokalne samouprave, po Pejanoviću, odnosi se na uvođenje promjena u teritorijalnu organizaciju općina, koje bi omogućile da veoma male

općine, uglavnom formirane uz entitetske linije razgraničenja, postanu samoodržive.

Ishodi ovako kontekstualizirane tranzicije lokalne samouprave dobijaju na značaju, mnogo većem od klasičnog zagovaranja koncepta neposredne demokratije, odnosno participacije građana u upravljanju javnim poslovima u lokalnoj zajednici, i tiču se same evropeizacije i demokratizacije Bosne i Hercegovine i ubrzanja integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Zaključak

Akademik Pejanović je po vokaciji politolog koji izvanredno razumije savremene političke procese kroz koje prolaze Bosna i Hercegovina i bosanskohercegovačko društvo. Pokazao je to kako na teorijskom planu, bogatom naučnoistraživačkom produkcijom, tako i na praktičnopolitičkom terenu, u načinu na koji je, u prelomnim momentima za Bosnu i Hercegovinu, odigrao svoju ulogu. U složenom kolopletu događaja, interesa, tokova, tendencija znao je uočiti glavne – historijske i biti na pravoj strani, ustrajno, bez obzira na trenutne posljedice. Zbog toga optimizam s kojim Pejanović u svim svojim knjigama o Bosni i Hercegovini gleda na njenu budućnost, ali i na budućnost bosanskohercegovačkog društva, videći je kao ishod dugogodišnjeg historijskog kontinuiteta, zvuči utemeljeno, podsticajno i ohrabrujuće, pa čak i u ozračju bezizglednog, nihilističkoga javnog diskursa koji, nažalost, dominira našom stvarnošću. Pejanović u svojim politološkim raspravama veliki značaj pridaje historijskom bekgraundu problema i tema koje razmatra, a pošto je i sam bio aktivni sudionik značajnog broja događaja o kojima piše, ta razmatranja su tim interesantnija pa i izazovnija za daljnja istraživanja. S istančanim osjećajem za historijske procese i historičnost aktuelnih fenomena kojima se uporno i ustrajno bavi, on zadržava građansku civilizacijsku perspektivu antifašizma, humanizma i liberalne demokratije. Tek kada se ima u vidu ova perspektiva, postaje razumljiv kontinuitet konačnih rezultata Pejanovićevih istraživanja historijsko-političkih i pravnih korijena državnosti Bosne i Hercegovine.

U radovima (člancima i knjigama) akademika Pejanovića uočljive su dvije konstante: prva je kontinuitet i naučna utemeljenost njegovih konačnih zaključaka o održivoj državnosti Bosne i Hercegovine. Druga se odnosi na kontinuitet dotoka novih empirijskih dokaza na kojima se ti zaključci zasnivaju. To je mnoštvo podataka, dokumenata i činjenica čije izvore i autentičnost ne mogu dovesti u pitanje ni najuporniji negatori Bosne i Hercegovine. Sa svakom novom činjenicom saznajemo i sve novije i novije činjenice. Pejanović nam, kao čovjek koji je i sam učestvovao u prijelomnim događajima za Bosnu i Hercegovinu te imao sreću da sarađuje s ljudima koji su te događaje presudno oblikovali, duže od pola stoljeća uvijek iznova donosi neke nove detalje, koji dodatno rasvjetljavaju relevantne političke odnose, procese i njihove konačne ishode. Međutim, akademik Pejanović se ni u jednom momentu ne prepušta izazovu memoarskog subjektivizma, niti mapiranju,

pa ni naglašavanju svoje uloge u nekim događajima. On ostaje objektivan, kao i patriotizam koji isijava iz njegovih knjiga. Upravo zahvaljujući takvom pristupu, akademik Pejanović priključuje se vrhunskim autoritetima u području izučavanja i dokazivanja ustavnopravne utemeljenosti državnosti Bosne i Hercegovine.

Pejanovićevi radovi imaju veliku heurističku vrijednost. Neiscrpno su vrelo hipoteza za nova istraživanja i nova čitanja, ne samo savremene političke stvarnosti Bosne i Hercegovine. Obiluju velikom količinom naučno utemeljenih, objektivnih interpretacija savremene političke historije Bosne i Hercegovine i regiona. Pred budućim generacijama politologa je da na istraživanjima radova profesora Pejanovića i drugih naših značajnih autora konačno zasnuju, i možda je tako i nazovu, jednu zasebnu disciplinu – politologiju bosanskohercegovačkog društva, sa svim onim što uz to ide. Jer, konačno, sve ukazuje na to da, u praktičnom suočavanju s bosanskohercegovačkom političkom fenomenologijom, opće politološke paradigme nisu dostatne kako za objašnjenje naše kompleksne stvarnosti tako niti za pronalazak racionalnih efikasnih rješenja koja uzimaju u obzir domaće varijable. Zasnivanje politologije bosanskohercegovačkog društva stvorilo bi nove i otvorilo postojeće kanale protoka naučnih informacija za bosanskohercegovačku politološku paradigmu, što bi vjerovatno utjecalo i na sinteze svjetskih analitičkih centara na čijim se politološkim analizama zasnivaju međunarodne inicijative u Bosni i Hercegovini.

ANU BiH АНУ БиХ

Literatura

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto; Osmanković, Jasmina; Sadiković, Elmir (2020) *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, 2. izd., Posebna izdanja CLXXXIV, Odjeljenje društvenih nauka 12, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Fink Hafner, Danica (2006) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini: istraživačka studija*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV – Fakultet političkih nauka, Ljubljana – Sarajevo.

THE CONTINUITY OF STATEHOOD OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN A DEMOCRATIC PERSPECTIVE

Najil Kurtić
Retired Professor
University of Tuzla
najilkurtic@gmail.com

Abstract: An analysis of the four most influential books by Mirko Pejanović reveals a thematic and problem-oriented continuity of his scholarly observations, spanning two major research areas: the statehood of Bosnia and Herzegovina, on the one hand, and the development and functioning of local self-government in Bosnia and Herzegovina, on the other. Over a long period, and from different perspectives (historical, political science, sociological, constitutional-legal, and cultural), Pejanović provides scientific evidence of the continuity and sustainability of Bosnia and Herzegovina. He envisions the long-term perspective of the state in its comprehensive democratic transition, which will demonstrate its appeal and functional significance for citizens primarily through local self-government and its ability to address their existential problems.

Keywords: Pejanović, statehood of Bosnia and Herzegovina, local self-government, will of the people, democratic transition, European Union, ZAVNOBiH

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.16

POLITIČKE KONCEPCIJE MIRKA PEJANOVIĆA O MESTU I ULOZI SRPSKOG NARODA U IZGRADNJI DRŽAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U 20. VEKU[1]

Milivoj Bešlin
viši naučni saradnik
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu
milivoj.beslin@ifdt.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-2607-3270

Apstrakt: Rad se bavi pogledima i interpretacijama Mirka Pejanovića o genezi i karakteristikama jugoslovenskog federalizma i unutar njega poseban akcenat je stavljen na izgradnju državnosti Bosne i Hercegovine. Drugi deo rada fokusira se na političke koncepcije Mirka Pejanovića o mestu i ulozi srpskog naroda u složenoj strukturi bosanskohercegovačke državnosti. Pejanovićeve političke ideje koje su ga kardinalno oblikovale i kao politikologa i kao političkog aktera, bile su u potpunosti okrenute izgradnji suverene i celovite Bosne i Hercegovine ravnopravnih građana i tri konstitutivna naroda. Ovaj koncept u svemu je bio suprotstavljen velikosrpskim nacionalističkim idejama koje su u nasilju i separaciji videle nacionalni interes srpskog naroda.

Ključne reči: Mirko Pejanović, Bosna i Hercegovina, Jugoslavija, Srbi, istorija državnosti, federalizam, nacionalizam

[1] Ovaj rad je realizovan uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada broj 451-03-136/2025-03/200025.

Akademik Mirko Pejanović osobena je pojava na političkom i naučnom prostoru Bosne i Hercegovine i regiona. Ako je njegov politički i naučni rad do početka 1990-ih godina izgledao uobičajeno za intelektualca i političkog radnika, od 1992. on poprima sasvim specifične i neočekivane puteve. Rođen je 1946. u Matijevićima kod Kladnja; srednju učiteljsku školu je završio u Tuzli, a Fakultet političkih nauka u Sarajevu, gde je magistrirao i doktorirao (1988). Na matičnom fakultetu je prošao sva zvanja i penzionisao se kao redovni profesor. Na osnovnim, poslediplomskim i doktorskim studijama je predavao predmete: Lokalna i regionalna samouprava, Evropske integracije, Teorijski koncepti i modeli lokalne samouprave u državama EU, Javna uprava u BiH, Participacija građana u odlučivanju o javnim poslovima u lokalnoj zajednici, Bosna i Hercegovina u savremenom svijetu, Diplomatija u savremenom svijetu, Političko predstavljanje, Demokratija u lokalnim zajednicama i Evropski regionalizam. Bio je mentor za izradu 12 doktorskih disertacija i rukovodilac domaćih i međunarodnih projekata. Objavio je preko 100 naučnih radova, 17 samostalnih i 12 koautorskih knjiga. Dopisni član Akademije nauka Bosne i Hercegovine postao je 2012, dok u redovni sastav ulazi 2018. godine. Obavljao je dužnost prorektora Univerziteta u Sarajevu i potpredsednika ANUBiH. Na prvim višestranačkim izborima u Republici Bosni i Hercegovini 1990. bio je kandidat saveza levičarskih partija za člana državnog Predsedništva. U istoriju se upisao kada je od juna 1992. do septembra 1996. bio član ratnog Predsedništva Republike Bosne i Hercegovine. U toj je ulozi davao značajan doprinos odbrani države, pre svega kao učesnik brojnih međunarodnih skupova i delegacija. Od 1992. do sredine 1994. bio je deo državne delegacije na mirovnim pregovorima na Ženevskoj konferenciji. Kao jedan od osnivača i prvi predsednik Srpskog građanskog vijeća BiH od 1994. do 2010. presudno je uticao na formulisanje nove koncepcije o mestu i ulozi srpskog naroda u ratnim i kompleksnim posleratnim prilikama u Bosni i Hercegovini. Na parlamentarnim izborima 2010. izabran je na listi Socijaldemokratske partije BiH za poslanika u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH (2010–2014). (Pejanović, 2021: 324-325)

Ukoliko bi se tražila jedna ideja vodilja, jedna nit koja bi prožimala i naučnoistraživačku i teorijsku i političku misao Mirka Pejanovića – to bi bila ideja o utemeljenju državnosti Bosne i Hercegovine kao države tri ravnopravna naroda.[2] Ovaj rad će biti posvećen Pejanovićevim pogledima na ovu kardinalnu temu sa posebnim akcentom na mesto i ulogu srpskog naroda. Ovim temama je dominantno posvećen i naučni i praktični, politički rad akademika Pejanovića.

Ključnu ulogu u povratku istorijskih granica, suvereniteta i državnosti Bosne i Hercegovine Pejanović pripisuje Titu i Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ), još u međuratnom periodu. Naime, nakon uspostavljanja Šestojanuarskog režima, "Bosna i Hercegovina gubi svoju posebnost i teritorijalno-političku cjelovitost

[2] Više o jugoslovenskom federalizmu i mestu Bosne i Hercegovine, vidi Bešlin, 2023.

koju je imala po odredbama Vidovdanskog Ustava iz 1921. godine", smatra Mirko Pejanović. Osim Vrbaske banovine, sve ostale jedinice su duboko zadirale u teritorije susednih istorijskih zemalja. Na takvu konstelaciju se nadovezala i teritorijalna organizacija nastala nakon avgusta 1939. i formiranja Hrvatske Banovine. Sporazumom Cvetković-Maček kojim je formirana prva (jedno)nacionalna banovina, faktički je legitimisana podela BiH.[3] Kada je reč o BiH, Mirko Pejanović bilans Kraljevine Jugoslavije vidi na sledeći način: "U borbama između interesa srpske i hrvatske nacionalne političke elite, Bosna i Hercegovina je između dva svjetska rata tretirana ili kao srpska ili kao hrvatska zemlja." (Pejanović, 2013: 23). Prema njemu, alternativu ovakvoj politici ponudila je KPJ sa Titom na čelu, koja je na Petoj pokrajinskoj konferenciji za BiH, krajem jula 1940, usvojila rezoluciju kojom je oštro kritikovan Sporazum Cvetković-Maček i zastupana ideja celovite i autonomne Bosne i Hercegovine. Ideju "narodne autonomije" za BiH potvrdila je i Peta zemaljska konferencija KPJ, oktobra 1940. godine. Pejanović ističe stav KPJ da je potrebno očuvanje teritorijalne celovitosti i da "narodi Bosne i Hercegovine treba da se sami slobodno opredijele i nađu rješenje za uređenje u tim oblastima putem autonomije…" (Pejanović, 2013: 24)

Mirko Pejanović apostrofira formiranje Vojnog štaba za Bosnu i Hercegovinu u julu 1941. koji će, nakon Savetovanja u Stolicama, prerasti u Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za BiH sa istovetnim funkcijama koje su imali glavni štabovi u drugim ratnim pokrajinama: Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori i Makedoniji. Time je anticipiran ravnopravan položaj BiH u budućoj federalističkoj konstelaciji koja se stvarala. Uz vojnu i političku ulogu koju je Glavni štab imao, ustankom i osnivanjem prvih organa nove vlasti u Bosni i Hercegovini je rukovodio i Pokrajinski komitet KPJ za BiH. (Pejanović, 2013: 25) U procesu izgradnje ratne pokrajine Bosne i Hercegovine u ravnopravnu federalnu državu, Mirko Pejanović ističe Titove razgovore kod Kladnja sa predstavnicima Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu iz juna 1943. godine. Tokom ovog razgovora, Tito se "interesovao kada će biti osnovano AVNOBiH", što je bio jasan putokaz u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine i njenom ravnopravnom statusu sa drugim jedinicama. Bio je to iskorak u odnosu na predratne koncepcije KPJ o autonomnom statusu i evolutivno dolaženje na stanovište o Bosni i Hercegovini kao federalnoj jedinici koja se izgrađivala, kako kaže Pejanović, "u samosvojnu federalnu državnu zajednicu". (Pejanović, 2013: 26)

Put kojim je KPJ išla da bi stigla do Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne države išao je preko koncepcija o autonomiji u okviru Srbije ili Hrvatske i autonomne jedinice vezane neposredno za jugoslovensku federaciju. Mirko Pejanović ne krije da mu je bliska teza Rodoljuba Čolakovića o tome da je princip jugoslovenskog federalizma – koliko nacija toliko federalnih jedinica – mehaničko rešenje. Pejanoviću

[3] Više o Sporazumu Cvetković-Maček, vidi Boban, 1965.

su bliski Čolakovićevi argumenti da bi sva druga rešenja, osim ravnopravne federalne jedinice, otvarala pitanje: "Čija je Bosna, srpska ili hrvatska, koje su pokazali velikosrpski i velikohrvatski šovinisti." (Pejanović, 2013: 28) Analizirajući istorijske procese, Mirko Pejanović jasno stoji na stanovištu da je federalni status bio najbolje rešenje, jer će se "višeetnička specifičnost brže i lakše rješavati ako Bosna i Hercegovina bude federalna jedinica ravnopravna sa ostalim jugoslovenskim zemljama. To će biti pravi odgovor i srpskim i hrvatskim i muslimanskim reakcionarima i šovinistima, koji znači da Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego da je i srpska i hrvatska i muslimanska." Ovakvo rešenje, postulirano odlukama Prvog i Drugog zasedanja ZAVNOBiH-a, Pejanović vidi kao "izraz dosljednog i gipkog provedenog načela nacionalne ravnopravnosti, čije ostvarenje treba da ukloni iz našeg zajedničkog života i najmanju sitnicu koja bi podsjećala na hegemoniju ma koje nacije." (Pejanović, 2013: 28)

Mirko Pejanović ne zaboravlja ključnu Titovu ulogu u utemeljenju državnosti Bosne i Hercegovine, jer "rješenje da BiH bude federalna jedinica postalo je realnost nakon što je Josip Broz Tito prihvatio argumente Pokrajinskog komiteta KPJ o Bosni i Hercegovini kao federalnoj jedinici uoči samog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu". Prema njegovoj oceni, geneza borbe za ravnopravan status Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj federaciji "otkriva i pokazuje da je Josip Broz Tito imao i viziju i presudan uticaj u oblikovanju političkog rješenja za status Bosne i Hercegovine u novoj Demokratskoj Jugoslaviji, ustrojenoj na federativnom principu". Titova vizija rešavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, a pre svega u multietničkoj Bosni i Hercegovini, "nadišla je model: jedna nacija – jedna država. Sadržaj te vizije čine: ideja nacionalne slobode, ideja nacionalne ravnopravnosti i ideja napretka u socijalnom razvoju." (Pejanović, 2013: 28) Tako ustrojena Bosna i Hercegovina, kao federalna država, ravnopravna sa ostalima u federativnoj Jugoslaviji, bila je, prema Pejanoviću, odgovarajući "društveno-politički i kulturni okvir za slobodu naroda i razvoj u odnosima ravnopravnosti i hrvatskog i srpskog i muslimanskog – bošnjačkog naroda". (Pejanović, 2013: 28-29)

U svojim radovima i istupima, Mirko Pejanović ističe važnost Prvog zasedanja ZAVNOBiH-a, održanog u Mrkonjić-Gradu, 25. novembra 1943. godine. Učesnici ovog zasedanja bili su, kako kaže, "ljudi iz svih slojeva naroda, bili su antifašisti koji su svojom borbom protiv okupatora i svojom političkom voljom u punom jedinstvu donijeli odluke kojim se autentično od samih građana i naroda oblikovala državnost Bosne i Hercegovine". Zbog toga je zasedanje u Mrkonjić-Gradu imalo, kako piše, "istorijsko značenje obnove državnosti zemlje Bosne i Hercegovine koja je nakon srednjovjekovne državne samostalnosti skoro pet vjekova bila pod tuđinskom otomanskom i austrougarskom upravom". Prema tumačenjima Mirka Pejanovića, odlukama Prvog zasedanja ZAVNOBiH-a Bosna i Hercegovina je "utemeljena kao država njenih građana i ravnopravnih naroda: Srba, Hrvata, Bošnjaka (tada Muslimana) i pripadnika Jevrejskog i drugih naroda". (Pejanović, 2013: 34-35)

Prema oceni Mirka Pejanovića, uz Prvo zasedanje ZAVNOBiH-a i formulacije o Bosni i Hercegovini koja nije "ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska", već "i srpska i hrvatska i muslimanska", ali nedeljiva i ravnopravna sa ostalima, ključni moment u definisanju državnosti bila je *Deklaracija o pravima građana u Bosni i Hercegovini*, koja je usvojena na Drugom zasedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu, 1944. godine. Odredbe ove Deklaracije, prema stavu Pejanovića, garantuju: slobodu veroispovesti, slobodu izbora i dogovora, udruživanja i medija, ličnu i imovinsku sigurnost građana, kao i slobodu privatne inicijative u privrednom životu i ravnopravnost žena sa muškarcima. Za njega je od ključne važnosti u Deklaraciji, a kasnije i ustavno načelo "ravnopravnosti Srba, Hrvata i muslimana (Bošnjaka) Bosne i Hercegovine koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina. Ravnopravnost bosanskohercegovačkih naroda postala je odrednica državnosti Bosne i Hercegovine, čime je Bosna i Hercegovina potvrđena kao politički kulturološki i državni okvir za nacionalnu emancipaciju i razvoj nacionalnog identiteta u jednakopravnosti i hrvatskog i bošnjačkog i srpskog naroda." (Pejanović, 2013: 34-35)

U takvoj konstelaciji, Pejanović je video najbolji državni, društveni, politički, ekonomski i kulturni okvir za razvoj svih nacionalnih i religijskih identiteta u Bosni i Hercegovini, uključujući i Srbe. Ipak, prelom nastaje sa epohom stranačkog pluralizma i formiranjem partija prema nacionalnom kriterijumu. U ratnom i posleratnom periodu, u vremenu socijalističke izgradnje, srpski narod je bio integrisan, sa muslimanskim i hrvatskim, u politički sistem federalne države Bosne i Hercegovine. To se menja kada su 1990. osnovane partije sa ekskluzivnim nacionalnim predznakom i nacionalističkom ideologijom. U novembru 1990. formirana je višestranačka Skupština BiH u kojoj će apsolutnu prevagu, sa 84% poslaničkih mesta, imati tri nacionalne stranke: SDS, HDZ i SDA. Ipak, Mirko Pejanović u svojim analizama ne pravi veštačke simetrije i simplifikacije, već i pobedničke nacionalne stranke diferencira prema kriterijumu koji je, za njega, suštinski – programskom odnosu prema državnosti Bosne i Hercegovine. Kako se jugoslovenska kriza usložnjavala, a preko nje se otvaralo i pitanje političke budućnosti Bosne i Hercegovine, kristalisala su se dva kardinalna koncepta u višestranačkoj skupštini BiH tokom 1991. godine. "Prva je opcija zagovarala ideju suverenog i nezavisnog državnog razvoja BiH. Ovu opciju su podržale dvije vladajuće stranke: SDA i HDZ, zatim pet opozicionih stranaka, potom 64% građana na referendumu za suverenost Bosne i Hercegovine provedenom 29. 2. i 1. 3. 1992. godine i Evropska unija preko Badinterove komisije. Druga opcija, a njen nosilac je bila Srpska demokratska stranka, nije priznavala državnost Bosne i Hercegovine na način kako ju je definisao ZAVNOBiH niti je priznavala avnojevske granice kao istorijske granice Bosne i Hercegovine." (Pejanović, 2013: 37)

Druga opcija, koja je u ime, navodno ugroženih, srpskih interesa negirala i principe ZAVNOBiH-a i državnost i suverenost Bosne i Hercegovine opredelila se da tzv. srpsko pitanje otvori kao teritorijalno, a ne kao pitanje ljudskih i građanskih

prava, zbog čega su negirane granice federalnih država unutar Jugoslavije. Tako se jugoslovenska kriza rešavala ratnim sredstvima gde je Karadžićeva SDS, kao zastupnik agresivne politike Miloševićevog režima iz Beograda, bila udarna snaga za destrukciju Bosne i Hercegovine.[4] Prema oceni Pejanovića, SDS je čitavu svoju poziciju gradila na principu "filijale političkih interesa Beograda". (Pejanović, 1999: 45) Masovni zločini i progoni, već u prvoj godini rata protiv BiH, pred Pejanovića su nametnuli i politički i etički imperativ, kako sam kaže, "odbrane multietničkog bića Bosne i Hercegovine u njenim istorijskim i međunarodno priznatim granicama". Za razliku od Karadžićevog totalitarnog koncepta jednonacionalne i politički isključive i monolitne strukture sa sedištem u sarajevskom predgrađu Palama, Mirko Pejanović u junu 1992. u Sarajevu postaje član multietničkog i politički pluralnog Predsedništva međunarodno priznate Republike BiH. Na temelju usvojene Platforme o radu Predsedništva u ratnim uslovima kreirana je državna politika i konstituisana Armija Republike Bosne i Hercegovine "kao oružana sila koja je nosila teret odbrane Bosne i Hercegovine", kako je napisao.[5] (Pejanović, 2013: 37-38)

Tako su se na početku rata koji je u Bosni i Hercegovini imao sva obeležja međunarodnog konflikta, kako je to definisao Međunarodni sud u Hagu, oblikovala dva pristupa državnosti Bosne i Hercegovine i dva radikalno suprotstavljena koncepta o mestu i ulozi srpskog naroda u njoj.[6] Jedan je koncept, preko ratne politike i metodama masovnih zločina prema nesrbima, reprezentovao dr Radovan Karadžić i nelegalno paljansko vođstvo, vojno, materijalno, logistički i medijski podržano od Miloševićevog režima u Beogradu. (Hartmann, 2002; Tromp, 2019) Suprostavljeni koncept je personifikovao dr Mirko Pejanović i oni bosanskohercegovački političari i intelektualci, kasnije okupljeni u Srpskom građanskom vijeću, koji su ostali lojalni legalnoj i međunarodno priznatoj Vladi Republike BiH, odnosno državi koja se, prema svim međunarodnopravnim aktima, branila od vojnog napada svojih suseda. Prvi koncept je bio duboko zločinački i nasilan u metodama i ideološki totalitaran, sa uzorom u fašističkim snagama poraženog kvislinštva iz Drugog svetskog rata.[7] Drugi koncept je bio po svojoj suštini pluralan i demokratski u metodama, oslonjen na najbolje tradicije antifašističkog i nacionalno inkluzivnog partizanskog pokreta i vrednosti AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a.

---

[4] O odnosu Slobodana Miloševića i režima u Srbiji prema ratu u Bosni i Hercegovini, vidi Hartmann, 2002. i Tromp, 2019.

[5] O formiranju Armije RBiH, vidi Divjak, 2022.

[6] Neke od najvažnijih presuda u kojima se rat u Bosni i Hercegovini (1992–1995) definiše kao međunarodni konflikt su: UN, MKSJ, Presuda Žalbenog vijeća Dušku Tadiću, 15. juli 1999; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Zejnilu Delaliću i dr. 16. novembar 1998; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Radoslavu Brđaninu, 1. septembar 2004; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, 26. februar 2001; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Mladenu Naletiliću i Vinku Martinoviću, 31. mart 2003; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Jadranku Prliću i dr. 29. mart 2013.

[7] Vidi Bešlin, 2024.

Zagovornici dva suprotstavljena koncepta sreli su se u Sarajevu u avgustu 1990. godine. Prema svedočenjima Mirka Pejanovića, Karadžić je bio "veoma okupiran problemom stvaranja srpskih opština", odnosno pokušajima zaokruženja srpskog etničkog prostora u BiH. Pejanovićevo stajalište je bilo da je to moguće samo u mestima u kojima je postojala apsolutna srpska većina, a takvih mesta je bilo veoma malo. Mirko Pejanović je upozorio budućeg ratnog vođu većine bosanskih Srba da će zastupanje takvog koncepta dovesti do neminovnog konflikta među narodima Bosne i Hercegovine. Bila je to glavna, iako ne i jedina tačka sporenja među njima. Posmatrajući proces nastanka SDS-a, Pejanović je primetio da ide u pravcu toga da bude "nosilac obnove četništva u BiH". Karadžić je na to zapažanje odgovorio da "nema govora da će se to dogoditi", ponavljajući da stvara partiju koja će "nositi zastavu demokratije, a ne obnavljati četništvo". Razgovor je Pejanovića utvrdio u stavu da je Radovan Karadžić bio "preokupiran idejom ne samo velikosrpstva nego idejom nacionalne podjele, nacionalne homogenizacije i izgradnje cijelog političkog sistema i interesne strukture društva na etničkoj osnovi". (Pejanović, 1999: 19-20) Nije bilo dileme, u političkom krilu srpskog etničkog jezgra bio je stvoren novi koncept, u svemu suprotstavljen temeljima na kojima se razvijala socijalistička Bosna i Hercegovina kao federalna država unutar Jugoslavije.

Braneći svoju koncepciju suverene i multietničke Bosne i Hercegovine ravnopravnih naroda i zalažući se za očuvanje mira, za Mirka Pejanovića nije bilo dileme da li u ratnim uslovima ući u sastav legalnog Predsedništva Republike BiH. Kako će kasnije reći, Predsedništvo je preuzelo odgovornost u odbrani zemlje od agresije, braneći "vjekovne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva" i Bosnu i Hercegovinu kao "zajednicu ravnopravnih naroda koji u njoj žive". (Pejanović, 1999: 63) Ubrzo po njegovom ulasku u sastav najvišeg državnog organa, Predsedništvo je krajem juna 1992. usvojilo istorijski dokument – *Platformu za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima*, a Mirko Pejanović je bio jedan od autora. U dokumentu je rat koji je bio u toku okarakterisan kao "agresija" i "nametnut" BiH, a Platforma je označena kao "najširi politički okvir za okupljanje svih patriotskih snaga". Polazilo se od toga da je BiH "suverena i nezavisna država građana, konstitutivnih i ravnopravnih naroda, Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika ostalih naroda koji u njoj žive", kao i da je utemeljena na principima "parlamentarne građanske demokratije", tržišne ekonomije, političkog pluralizma, ljudskih prava i sloboda. (Pejanović, 1999: 292; 2021: 141) Platforma je konstatovala da tri konstitutivna naroda imaju svoje nacionalne interese, ali i obavezu prema tradiciji "viševjekovnog zajedničkog življenja", čime je afirmisan multietnički karakter Bone i Hercegovine, uz insistiranje na nepodeljenom suverenitetu države na čitavoj teritoriji. Platforma je iskazivala želju vlasti u BiH da se pridruži Evropskoj zajednici. Platforma je zagovarala prekid ratnih dejstava, uspostavljanje političkog stanja pre rata, priznavanje nadležnosti legalnih organa vlasti na čitavoj teritoriji BiH, kao i naknadu ratne štete i kažnjavanje krivaca za ratne zločine. Pregovarački principi koji

bi podrazumevali stvaranje etnički čistih teritorija i regionalne podele na isključivoj etničkoj osnovi postignutih ratom i nasiljem bili su za Predsedništvo – neprihvatljivi. (Pejanović, 1999: 294; 2021: 142) Platforma definiše i metode odbrane države: "Otpor agresoru organizovaće se i voditi kao opštenarodna odbrambena borba svih građana i svih naroda za oslobođenje Bosne i Hercegovine. U zajedničkom višenacionalnom frontu učestvuju patriotske snage koje su za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, za zajednički život i nacionalnu ravnopravnost Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti (manjina). Oružane snage BiH će u svoje redove uključiti pripadnike svih naroda koji žive u BiH. Višenacionalni sastav jedinica i štabova može sa više uspjeha voditi borbu za oslobođenje BiH od agresora." Na kraju, Platforma je pozivala sve građane i narode BiH da se uključe u "patriotski front" za odbranu od agresije i za uspostavljanje mira, slobode i zakonitosti na celoj teritoriji BiH. Pozivali su se i građani "koji se nalaze na drugoj strani", a nisu umešani u ratne zločine, da se priključe legalnim oružanim snagama i njima se obećavala amnestija i sprečavanje revanšizma. (Pejanović, 1999: 294-295; 2021: 142-143)

Mirko Pejanović je podržao formiranje Foruma građana srpske nacionalnosti grada Sarajeva, juna 1992, i već kao član Predsedništva učestvovao u njegovom radu. Za njega je to bio "prvi glas političkog otpora iz samog srpskog naroda, otpora onome što je značila politika agresije na BiH, politika upotrebe sile, ekstremna nacionalistička politika vođstva SDS". (Pejanović, 1999: 250) Pejanović je od početka rata u Bosni i Hercegovini bio fokusiran na to kako subjektivizovati i politički izraziti pozicije onih građana srpske nacionalnosti koji su ostali na teritoriji pod kontrolom Armije BiH i legalne Vlade Republike BiH. Tako je iz njegovih razgovora sa akademikom Ljubomirom Berberovićem nastala ideja o formiranju konsultacionih vijeća srpskog naroda, najpre u gradovima Sarajevu i Tuzli, a kasnije i drugim mestima. Ciljevi ovih vijeća su bili jasni: postizanje "stabilnog i pravednog mira"; očuvanje zajedničkog života ravnopravnih građana i naroda u suverenoj i međunarodno priznatoj Republici Bosni i Hercegovini; parlamentarna demokratija i ljudska prava po najvišim međunarodnim standardima. (Pejanović, 1999: 251) Srpskim konsultacionim vijećem je u početku rukovodio akademik Berberović, dok su u radu učestvovali brojni srpski političari aktivni u građanskim i levičarskim partijama (Miro Lazović, Bogić Bogićević, Tatjana Ljujić Mijatović, Boro Bjelobrk itd.). U martu 1994. održana je osnivačka Skupština građana srpske nacionalnosti, odnosno Srpskog građanskog vijeća, sa preko 400 delegata iz različitih gradova BiH. Deklaracija usvojena na ovoj skupštini definisala je sve bitne okolnosti položaja srpskog naroda u BiH i jasno i bez ograda osudila zločine koji su u srpsko ime počinjeni od vojske pod kontrolom paljanskog vođstva. Pozvano je na kažnjavanje ratnih zločinaca i odbijena kolektivna krivica, dok se u pogledu unutrašnjeg uređenja zagovarala federativna formula. Za prvog predsednika Srpskog građanskog vijeća je izabran Mirko Pejanović. (Pejanović, 1999: 251)

Na Drugoj skupštini SGV u proleće 1995. krovna organizacija srpskog naroda koji nije prihvatio patronat nelegalnog paljanskog vođstva, donela je pod predsedništvom Mirka Pejanovića nekoliko važnih programskih dokumenata. Prema usvojenoj *Deklaraciji o miru i ustrojstvu Republike BiH*, ona je država svih građana, ali i tri ravnopravna naroda – Bošnjaka, Srba i Hrvata. Optimalno rešenje za unutrašnje uređenje države, kao i u prethodnim dokumentima, jeste federacija. Država bi bila decentralizovana i podeljena na kantone, odnosno regije, koje bi bile zasnovane na etničkom, ali ne isključivo na tom principu, već i prema kulturnim, ekonomskim, istorijskim, saobraćajnim i drugim kriterijumima. Kao ključni interes svih bosanskohercegovačkih naroda naveden je mir i potreba hitnog postizanja pravednog mirovnog rešenja. I ova Deklaracija je zagovarala stav da, u zločinu ogrezla, SDS ne može biti isključivi zastupnik interesa srpskog naroda i da ne može predstavljati ceo narod. Zahtevalo se da SGV učestvuje u mirovnim pregovorima kao reprezent dela srpskog naroda koji nije prihvatio upotrebu sile, etničko čišćenje i zločine kao metod za podelu Bosne i Hercegovine. Druga skupština SGV je donela i *Proglas srpskom narodu* u kome je pozvan da prihvati ideju mira, jer je trogodišnji rat pokazao da je izvršena "istorijska prevara srpskog naroda sa argumentacijom da je homogenizacija Srba izvršena da bi se odbranio koncept Jugoslavije. To se sada razotkriva stavom da je Jugoslavija bila samo stanica na putu ka etnički čistoj Srbiji." (Pejanović, 1999: 257-258) Pred drugu skupštinu SGV njeni viđeniji članovi su otišli u Beograd, gde su veoma dobro primljeni od strane dela opozicionih stranaka, nezavisnih medija, intelektualaca, a zapažene susrete su imali i sa patrijarhom SPC i predsednikom skupštine Srbije. (Pejanović, 1999: 258-260)

Treća skupština SGV održana je u miru 1996. nakon Dejtonskog sporazuma i utvrdila je strateški cilj za koji će se organizacija boriti – reintegracija države Bosne i Hercegovine. To je značilo vraćanje međunacionalnog poverenja, demokratizaciju, ekonomsku obnovu, povratak izbeglica, a kao najveće dobro i primarni interes građana srpske nacionalnosti i svih naroda BiH je navedeno "učvršćenje mira". "Mir je moguć samo kroz saradnju srpskog, bošnjačkog i hrvatskog naroda u svim institucijama savremenog bosanskohercegovačkog društva", a to je značilo u onim središnjim državnim institucijama koje su uspostavljene Dejtonskim sporazumom (Predsedništvu, Parlamentu, Vijeću ministara i Ustavnom sudu). (Pejanović, 1999: 260-261)

Na četvrtoj skupštini SGV iz juna 1997. usvojena je važna *Deklaracija o ljudskom pravu na nacionalnu i političku ravnopravnost* kao univerzalna formula za rešavanje nacionalnih pitanja u Bosni i Hercegovini. Prema Pejanoviću, "srpsko nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini jedno je od tri nacionalna pitanja koja se rješavaju i mogu riješiti na konceptu zajedničke države i zajedničkog prostora, dakle, na konceptu suverene, nezavisne, demokratske Bosne i Hercegovine i njenih međunarodno priznatih granica". (Pejanović, 1999: 263) Nasuprot njegovoj koncepciji stajala je nacionalistička platforma SDS-a i paljanskog vođstva, oslonjena na zvanični

Beograd i Miloševićev režim. Mirko Pejanović je suprotstavljenu platformu video kao "ideju zasebne srpske republike na teritoriji Bosne i Hercegovine", uz upotrebu sile, zločine i etnička čišćenja nesrpskog stanovništva, jer se navedeni koncept drugačije i nije mogao realizovati.[8] (Pejanović, 1999: 264) Ideja samostalne srpske države na delu teritorije BiH koja bi se ujedinila sa Srbijom, prema Pejanoviću, nije uspela. Ali za njega je ključno pitanje: Kakav je u postratnom periodu odnos srpskog naroda prema ideji državnosti Bosne i Hercegovine? Koncepcija ideologije srpskog nacionalizma je tu jasna: BiH je neodrživa država, jer nije moguć zajednički život.[9] Mirko Pejanović je osuđivao postdejtonsku "indoktrinaciju" od strane nacionalističkih partija i struktura u manjem bosanskohercegovačkom entitetu, o tome da je izvojevana zasebna država i da nemaju ništa sa Bosnom i Hercegovinom. Takva politika negiranja suvereniteta i državnosti BiH dugoročno je vodila srpski narod, smatrao je Pejanović, "u izolaciju i opšte siromaštvo". (Pejanović, 1999: 265)

Nasuprot nacionalističkom konceptu, ideje Mirka Pejanovića i Srpskog građanskog vijeća na čijem je čelu bio, polazile su od "suverenosti, nezavisnosti i cjelovitosti" Bosne i Hercegovine u njenim međunarodno priznatim granicama. Unutar ovog okvira, smatra Pejanović, "srpski narod ima svoj političko-pravni subjektivitet, ima subjektivitet svog nacionalnog bića i ima sva neotuđiva ustavna i politička prava da taj subjektivitet iskazuje u državnosti Bosne i Hercegovine i u okviru njene suverenosti". Prema njegovoj oceni, BiH je država i srpskog naroda u kojoj su svi njeni građani, ali i svi narodi ravnopravni. Bošnjaci, Srbi i Hrvati su "konstituenti te ravnopravnosti", jer oni "suvereno u zajedničkoj državi upravljaju tom državom". Konačni cilj je, dakle, puna politička i nacionalna ravnopravnost svih naroda na celoj teritoriji Bosne i Hercegovine. (Pejanović, 1999: 265-266) Osim odnosa prema državi, razlikovala su se dva koncepta, onaj SDS-ov, autoritarno-nacionalistički, i građansko-demokratski koncept SGV i Mirka Pejanovića i u pogledu razvoja društva, odnosno zajedničkog života i različitosti kao "višev jekovne tradicije" u Bosni i Hercegovini. Politička koncepcija SDS-a i Karadžića je polazila od toga da je zajednički život Srba sa drugim konfesijama i nacionalnim zajednicama nemoguć, zbog čega je trebalo izvršiti destrukciju svih aspekata zajedničkog života u BiH. Reč je bila o kidanju viševekovnog društvenog tkiva, što je bila ideološka osnova rata koji je 1992. poveden u cilju stvaranja etnički čiste teritorije. Ovakvi ciljevi, smatra Pejanović, doveli su do "fašistoidnih metoda" vođenja rata i zločina prema civilima. Međutim, ovakvim pristupom nije se obezbeđivao nacionalni interes srpskog naroda, naprotiv, on se ovime gurao u "zatvoreni etnički tor" dvostruke izolacije – unutrašnje, od druga dva naroda u BiH, i spoljašnje, od međunarodne

[8] Vidi Donia, 2012.

[9] Filozof i prvi predsednik organizacije antiratnih intelektualaca – beogradskog Kruga, dr Miladin Životić je rekao da "ako zajednički život nije moguć, ni sam život nije moguć" (Zaharijević / Bešlin, 2018).

zajednice, tvrdi Pejanović. "Rušenje osnove zajedničkog života vodi sam srpski narod u bespuće", smatrao je, jer će ga neminovno odvesti u izolaciju i siromaštvo, a u konačnici u "egzodus ekonomske emigracije". (Pejanović, 1999: 266-267)

Svoju i koncepciju Srpskog građanskog vijeća Mirko Pejanović je video kao antipod nacionalističkoj i zasnivao je na "egzistencijalnoj pretpostavci" o neminovnosti zajedničkog života u nacionalno pluralnoj i istorijski utemeljenoj zajednici različitih identiteta. Tvrdio je da je usud zajedničkog života proizveo versku, kulturnu i nacionalnu toleranciju specifičnu za Bosnu i Hercegovinu. Za Pejanovića je opstanak suverene države BiH i zajednički život svih naroda u njoj, pitanje egzistencijalnog opstanka srpskog naroda. (Pejanović, 1999: 267) Posebno značajna za njega je potreba da predstavnici srpskog naroda prihvate zajedničke institucije države BiH kao svoje i da Sarajevo, kao glavni grad, ostane i dalje i srpsko kulturno, ekonomsko i političko središte, jer svako drugo rešenje je srpski narod vodilo u "provincijalizaciju". Pretpostavka svih ovih rešenja je prihvatanje zajedničkog života kao bosanskohercegovačke tradicije, ali i neminovnosti. Srpski narod kao "državotvorni narod Bosne i Hercegovine", prema Pejanoviću, morao je imati svoje mesto u reuspostavljanju multietničkog karaktera države, učešćem u zajedničkim organima vlasti i očuvanjem svoga istorijskog trajanja u višenacionalnoj strukturi Sarajeva kao prestonice svih naroda i građana. (Pejanović, 1999: 270)

Prema oceni Mirka Pejanovića, srpski narod u Bosni i Hercegovini ima strateški interes da očuva blizak odnos sa Srbijom, ali pod pretpostavkom da "taj odnos ne ugrozi međusobni odnos srpskog naroda sa druga dva naroda u BiH sa kojima se živi na istom prostoru". Bliskost u razvijanju kulturnih, ekonomski i drugih veza sa Srbijom nije smela dovoditi u pitanje odnos srpskog naroda sa Bošnjacima i Hrvatima u BiH niti ugrožavati njen subjektivitet. (Pejanović, 1999: 271) Srpski narod u BiH morao bi odbaciti ekstremističke političke strukture, one koje seju mržnju i podstiču mu strahove, i morao bi početi iznova da gradi međusobno poverenje sa drugima u svojoj državi Bosni i Hercegovini, poručivao je Pejanović. (Pejanović, 1999: 274) Naposletku, formula koju je Mirko Pejanović usvojio za Bosnu i Hercegovinu sadržavala je nekoliko ključnih tačaka: nijedna etnička grupa nije mogla svoj položaj i odnose sa drugima rešavati silom i upotrebom rata; nijedna etnička grupa nije imala pravo na secesiju i traženje rešenja u otcepljenju dela teritorije i dela naroda BiH; nijedna etnička grupa nije smela nametati svoju samovolju i svoju vlast drugoj etničkoj grupi, odnosno jedan narod drugom narodu. (Pejanović, 1999: 273)

U političkim koncepcijama Mirka Pejanovića postojala je decenijama nedvosmislena konstanta: Bosna i Hercegovina, utemeljena na ZAVNOBiH-u, je "zemlja istorijske posebnosti", celovita i nedeljiva država sa "istorijskim granicama" i, naposletku, "zemlja multietničkog sastava s vrijednostima multietničkog društva". Za njega su to polazne osnove koje bi trebalo da budu podrazumevane i konsenzualno prihvaćene od strane svih političkih subjekata, ako se želela izgradnja stabilnog, demokratskog

i prosperitetnog društva. (Pejanović, 1999: 34) Nasuprot njemu, stajali su koncepti koji Bosnu i Hercegovinu nisu prihvatali ni kao suverenu, ni kao celovitu, ni kao državu ravnopravnih naroda. Bio je to, pre svega, srpski nacionalistički koncept, koji je u nejednakosti, diskriminaciji, podeli i nasilnoj separaciji, etničkom čišćenju i genocidu video šansu za stvaranje svoje velikodržavne tvorevine, u duhu ideja poraženog i osuđenog kvislinštva iz Drugog svetskog rata. Uz to, jedna od središnjih tačaka razlaza bila je činjenica da su SDS i srpska nacionalistička ideologija u BiH svoju političku snagu i poziciju od početka višestranačja gradili na principu "filijale političkih interesa Beograda", kako je determinisao Mirko Pejanović. S druge strane se nalazio koncept Srpskog građanskog vijeća i Pejanovića koji je zastupao ideju subjektiviteta srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i težnje njegovih autentičnih predstavnika da odrede vlastitu sudbinu u saradnji sa drugim narodima. Bila je to još jedna ključna distinkcija: da li bosanski Srbi govore svojim glasom ili u njihovo ime to čini režim u susednoj Srbiji.

Tako su se i pred početak rata u Bosni i Hercegovini, ali i tokom rata (1992–1995), kao i tokom izgradnje mira, u okrilju srpskog etničkog korpusa jasno ocrtavale dve, u svemu suprostavljene i nepomirljive koncepcije: demokratska, građanska i multinacionalna, oslonjena na antifašističke vrednosti jugoslovenskog nasleđa, i totalitarna, nacionalistička i ideološki monolitna, oslonjena na "ratne tekovine", čiji je istorijski bilans pohranjen u arhivima Međunarodnog suda u Hagu.[10] Istorijski najprepoznatljiviji zagovornik i reprezent prve koncepcije bio je Mirko Pejanović, dok su ideolozi, nosioci i kreatori druge koncepcije rasuti po kaznionama različitih evropskih zemalja, nakon višedecenijskih presuda zbog ratnih zločina i genocida. Na taj način su i istorija i pravo presudili koji od dva navedena koncepta ima političku perspektivu i šta je politička, društvena i svaka druga legitimacijska osnova istorijskog trajanja Bosne i Hercegovine – viševekovne multietničke države svih građana i ravnopravnih naroda. Mirko Pejanović navedeni koncept nije izmislio, ali ga je prethodnih decenija, kada je reč o javnim delatnicima iz reda srpskog naroda, na najizrazitiji način politički artikulisao.

[10] Za Dobricu Ćosića, stvaranje manjeg bosanskohercegovačkog entiteta je "epohalan događaj" i "pravedni teško stečeni ratni plen". "U istoriji srpskog naroda", piše Ćosić, "posle 1878. i ujedinjenja Vojvodine i Crne Gore sa Srbijom, stvaranje Republike Srpske najznačajniji je događaj". Ćosić, 2012: 224; Mihajlović, 2012.

Literatura

Bešlin, Milivoj (2023) AVNOJ u revoluciji: Konstituisanje federativne Jugoslavije u Drugom svetskom ratu 1941–1945, *Historia moderna. Tematski broj – 80 godina od Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, god. 4, br. 4, Sarajevo, 9-46.

Bešlin, Milivoj (2024) Ideološke i empirijske pretpostavke za *Homogenu Srbiju* u Drugom svetskom ratu: Zločini četničkog pokreta nad jugoslovenskim Muslimanima 1941–1945, u: Rastoder, Šerbo (ur.) *Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku, tom I, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa*, Novi Pazar, 157-174.

Boban, Ljubo (1965) *Sporazum Cvetković – Maček*, Institut društvenih nauka, Beograd.

Ćosić, Dobrica (2012) *Bosanski rat*, Službeni glasnik, Beograd.

Divjak, Jovan (2022) *Ne pucaj! Ratni dnevnik, 1992*, Udruženje Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.

Donia, Robert (2012) *Iz skupštine Republike Srpske 1991–1996*, University press, Sarajevo.

Hartmann, Florence (2002) *Dijagonala luđaka*, Globus, Zagreb.

Mihajlović, Branka (2012) "Bosanski rat": Ćosićeva rehabilitacija ratne politike devedesetih, *Slobodna Evropa*, 7. 3. 2012. https://www.slobodnaevropa.org/a/cosiceva_rehabilitacija_ratne_politike_devedesetih/24507663.html (4. 9. 2025)

Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Tromp, Nevenka (2019) *Smrt u Hagu. Nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, University press, Sarajevo.

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, 26. februar 2001. https://www.icty.org/bcs/sid/8016

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Jadranku Prliću i dr., 29. mart 2013. https://www.icty.org/x/cases/prlic/cis/bcs/cis_prlic_al_bcs.pdf

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Mladenu Naletiliću i Vinku Martinoviću, 31. mart 2003. https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/bcs/030331.pdf

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Radoslavu Brđaninu, 1. septembar 2004. https://www.icty.org/bcs/press/presuda-u-premetu-tu%C5%BEilac-protiv-radoslava-br%C4%91anina-radoslav-br%C4%91anin-osu%C4%91en-na-kaznu-zatvora

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Zejnilu Delaliću i dr., 16. novembar 1998. https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf

UN, MKSJ, Presuda Žalbenog vijeća Dušku Tadiću, 15. juli 1999. https://www.icty.org/bcs/press/predmet-tadi%C4%87-presuda-%C5%BEalbenog-vije%C4%87a-njegova-%C5%BEalba-na-presudu-odbijena-du%C5%A1ko-tadi%C4%87-je

Zaharijević, Adriana; Bešlin, Milivoj (2018) Miladin Životić: alternativa zaboravu, *Peščanik.net*, 4. 8. 2018. https://pescanik.net/miladin-zivotic-alternativa-zaboravu/ (14. 9. 2025)

ANU BiH АНУ БиХ

MIRKO PEJANOVIĆ'S POLITICAL CONCEPTS ON THE PLACE AND ROLE OF THE SERBIAN PEOPLE IN THE BUILDING OF THE STATEHOOD OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE 20TH CENTURY

Milivoj Bešlin
Senior Research Associate
University of Belgrade – Institute for Philosophy and Social Theory,
milivoj.beslin@ifdt.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-2607-3270

Abstract: This paper explores the views and political concepts of Mirko Pejanović regarding the genesis and characteristics of Yugoslav federalism, with particular emphasis on the development of statehood in Bosnia and Herzegovina. The second part of the paper focuses on Pejanović's political ideas concerning the position and role of the Serbian people within the complex structure of Bosnian-Herzegovinian statehood. Pejanović's political thought, which fundamentally shaped him both as a political scientist and as a political actor, was entirely oriented toward the construction of a sovereign and unified Bosnia and Herzegovina, based on the equality of its citizens and the recognition of three constituent peoples. This concept stood in stark contrast to the Greater Serbian nationalist ideology, which perceived violence and territorial separation as means of achieving the national interests of the Serbian people.

Keywords: Mirko Pejanović, Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, Serbs, history of statehood, federalism, nationalism

DOI: 10.5644/PI2025.221.17

USTAVNO UREĐENJE BOSNE I HERCEGOVINE TRIDESET GODINA POSLIJE DEJTONSKOG MIROVNOG SPORAZUMA

Lada Sadiković
redovna profesorica
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
lsadikovic@fkn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-1593-5736

Apstrakt: Čelnici evropskih država okupili su se u Parizu, davne 1990. godine, kako bi se cjelokupna Evropa oslobodila "ostavštine prošlosti" s idejom da stvore "novo doba demokracije, mira i jedinstva". Međutim, nekoliko mjeseci kasnije, umjesto novog doba demokracije, mira i jedinstva, došlo je do rata u bivšoj Jugoslaviji, posebno u bivšoj Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini, tj. do "tragičnog sukoba u regionu", kako se u Bosni i Hercegovini rat oficijelno naziva. Republika BiH je prije rata bila savremena, demokratska i pravna država, koja je poštovala ljudska prava i nije imala teritorijalne pretenzije prema drugim državama, kako je to istaknuto u Mišljenju br. 4. Arbitražne komisije Konferencije za mir u bivšoj Jugoslaviji. Sa svojim tadašnjim uređenjem BiH je ispunjavala najveći dio uvjeta za ulazak u Evropsku zajednicu, današnju Evropsku uniju, što se moglo ostvariti nakon manjih izmjena i dopuna Ustava SR BiH iz 1974. godine. Rat u Bosni i Hercegovini je završio historijskom vazdušnom intervencijom NATO-a pod nazivom *Deliberate Force*, nakon čega je u Vazduhoplovnoj bazi Ohajo u Daytonu parafiran, a u Parizu potpisan Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (1995), koji se sastojao iz jedanaest aneksa, dok je BiH u okviru Aneksa 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir dobila svoje "novo" ustavno uređenje. Stoga se u radu postavlja pitanje u kojoj je mjeri takvo ustavno uređenje, prema dostupnim pokazateljima, adekvatno za državu u kojoj je došlo do "tragičnog sukoba u regionu" (rata u BiH 1992–1995), te da li je Ustav Bosne i Hercegovine, trideset godina nakon

završetka, pružio dovoljan temelj za daljnji razvoj i napredovanje prema euroatlantskim integracijama?

Ključne riječi: demokratska i pravna država, Bosna i Hercegovina, Evropska konvencija o ljudskim pravima, euroatlantske integracije, ustavno uređenje

Uvod

Bosna i Hercegovina (u daljnjem tekstu: BiH) je prije rata 1992–1995. bila savremena, demokratska i pravna država koja je poštovala ljudska prava i nije imala teritorijalne pretenzije prema drugim državama. Da bismo ocijenili ustavno uređenje BiH trideset godina nakon rata, potrebno je imati kratki uvid u Ustav Republike BiH, koji pokazuje da je to bila država savremeno razvijene parlamentarne demokracije, s jakim i funkcionalnim državnim institucijama u vidu dvodomnog parlamenta koji je predstavljao i građane i općine kao svojevrsne regione, s Vladom i Predsjedništvom te Vrhovnim i Ustavnim sudom RBiH. Svi temeljni principi moderne demokracije kao što su to predstavnička vladavina, podjela vlasti na bazi trojnog evropskog antiunitarističkog vertikalnog uređenja (država, općine i mjesne zajednice) te pravosudni sistem s brojnim katalogom temeljnih ljudskih prava i sloboda, bili su prisutni u tadašnjoj RBiH. Upravo je njeno međunarodno priznanje došlo na temelju odluka Arbitražne komisije Evropske zajednice, buduće Evropske unije (u daljnjem tekstu: EU), koja je BiH priznala kao suverenu i nezavisnu državu u međunarodno priznatim granicama. Takvo je priznanje uslijedilo kada se Arbitražna komisija uvjerila da je upravo prema Ustavu iz 1974. godine s Amandmanima iz 1990. godine BiH bila "suverena demokratska država ravnopravnih građana, da je pravna i demokratska država koja je u stanju da štiti ljudska prava (...) te da je BiH pružila sva uvjeravanja da nema nikakve teritorijalne pretenzije prema susjednim državama i obavezala se da će primjenjivati Povelju UN-a, Završni akt iz Helsinkija, Pakt UN-a o građanskim i političkim pravima i sve druge međunarodne akte koji garantiraju prava i slobode" (Sadiković, 2016: 106). Isto ustavno uređenje dovelo je i do prijema države BiH u UN, 22. 5. 1992. godine.

S druge strane, rat kao "tragični sukob u regionu" (1992–1995) (RBiH / RH / SRJ, 1995: Preambula) završio je u BiH prvom vazdušnom intervencijom NATO-a *Deliberate Force*, nakon čega je potpisan Opći okvirni sporazum za mir u BiH (1995, u daljnjem tekstu: DMS). BiH je u okviru Aneksa 4 DMS-a dobila Aneksom 4 novi Ustav, pa se u radu postavlja pitanje u kojoj je mjeri takvo ustavno uređenje adekvatno za daljnji razvoj i napredak države prema euroatlantskim integracijama. Država BiH, međunarodno priznata 22. 5. 1992. godine, "nije imala historijsku sreću da se, nakon proglašenja suverenosti i nezavisnosti, razvija u miru" (Pejanović, 2021: 120). U tom je smislu važno naglasiti, da:

> gledano iz ugla BiH UN nisu bile kadre, uslijed vlastite krize i stanja svijeta u kojem su se našle posljednjih nekoliko godina (1992–1995. op. a.), da spriječe nijednu balkansku agresiju a kamoli da ostvare sve one druge, suptilnije zadatke, koji bi snažno pomogli da svijet dođe ponovno do neke svoje snošljive ravnoteže i stabiliteta u okolnostima dinamičnog razvoja, koji to neprestano, po prirodi stvari otežava (...) bosanskohercegovačka kriza nije prouzrokovala krizu Ujedinjenih nacija, nego je samo pomogla da se realno sagleda krizno stanje koje traje od početka i ispoljava se na različite načine. (Sadiković, 1995: 67-69)

Organizacija UN je mogla spriječiti rat u BiH i o tome upravo govori izjava generala Briquemonta "da bi Ujedinjene nacije, da istinski žele okončati rat u Bosni, rasporedile mnogo jače snage i dale im precizniji mandat, posebno kada je Generalna skupština priznala Bosnu i Hercegovinu kao nezavisnu državu u maju 1992. godine" (Arria, 2023: 205). Trideset godina poslije situacija kako u pogledu BiH tako i UN-a se nije mnogo promijenila i država BiH kao članica i UN kao organizacija su i dalje nedovoljno učinkoviti. Zbog toga je izrazito vidljiva potreba promptne reforme Organizacije UN-a za koju Generalni sekretar UN-a A. Guteress ističe: "Vrijeme je da obnovimo naše multilateralne institucije, zasnovane na jednakosti, solidarnosti i univerzalnosti, u skladu s ekonomskom i političkom realnošću 21. stoljeća, u skladu sa Poveljom UN-a i principima međunarodnog prava." (Federalna.ba, 2023)

Kriterij za kvalitetu ustavnog uređenja

Utvrditi kriterij vrijednosti određenog ustavnog sistema svakako nije jednostavan posao. U tom smislu N. W. Barber navodi da ono što je važno jest kakvu je državu ustav proizveo te pojašnjava da je "primarni zadatak unapređenja blagostanja svog naroda izvor uspješnosti ustava" (Barber, 2022: 23) pa se samim tim postavlja krucijalno pitanje: U kojoj je mjeri Aneks 4 – Ustav BiH unaprijedio blagostanje naroda BiH te da li je proizveo državu u kojoj su svi pojedinci pod jurisdikcijom države ravnopravni u svojim pravima? J. Isensee govori o međunarodnopravnom pojmu države jednakom u cijelom svijetu i navodi da, "ako je dakle svaka država danas organizirana kao jedinstvo odlučivanja i moći, ustav regulira kome pripada državna moć, kako se raspodjeljuju ovlasti u odlučivanju, kojim ciljevima ona treba služiti, koje granice mora poštovati". U Evropi i razvijenom svijetu danas "vrijednost jednog ustavnog sistema u cjelini ili pojedinih rješenja posebno, mjeri se pouzdanim pokazateljima kao što su ekonomski rast, bruto nacionalni dohodak, tehnološki razvitak, sposobnost države da se uklapa u globalizacijske tokove itd." (Sadiković, 2015: 119), dok E. Burke upozorava na to da "jedan ustav, ako želi biti valjan, mora počivati na priznavanju svojih građana, te da se to priznavanje ne može postići tačku po tačku – u vrijeme donošenja ustava – nego se mora steći vremenom i kroz historijska iskustva i dokazivanja" (Burke u Vorländer, 2012: 17). Najveći broj autora se slaže da Aneks 4 – Ustav BiH nije priznat niti od strane svojih

građana jer nije prošao demokratsku legitimaciju, niti se u historijskom smislu u proteklih trideset godina iskustveno dokazao. Naprotiv, primjena dosadašnjeg ustavnog uređenja dovela je BiH do "zarobljene i neefikasne" države, gdje "državne institucije koje nisu sposobne ili nemaju volju da odgovore potrebama građana, zbog prisustva korupcije, nedostatka kapaciteta ili resursa, kao i odsustvo mehanizama odgovornosti, identifikovani su kao faktori koji snažno doprinose stvaranju plodnog tla za izazivanje nestabilnosti koja može voditi i pojavi otvorenih konflikta" (Blagovčanin, 2024: 15).

Kada govorimo o kvaliteti ustava, moramo se zapitati da li su ustavi "magični pergamenti (...) ili manje više neučinkovit list papira?" (Vorländer, 2012: 12). Stoga su karakteristike dobrog ustava danas, između ostalog, podjela vlasti, predstavnička demokracija, zaštita temeljnih ljudskih prava građana, vladavina prava, neovisnost sudstva, što dalje upućuje i na prilagodljivost, odgovornost, sveobuhvatnost i preciznost. Primjera radi, Savezna Republika Njemačka je u maju 2024. godine obilježila sedamdeset i pet godina od usvajanja Temeljnog zakona (*Grundgesetz*, 23. 5. 1949), koji je jedan od najkvalitetnijih ustava u svijetu, upravo po uspjehu koji država ostvaruje (Fragile State Index). Ustav Savezne Republike Njemačke može se promijeniti samo dvotrećinskom većinom poslanika njemačkog *Bundestaga i Bundesrata* i u proteklih sedamdeset i pet godina promijenjen je nekoliko puta. Međutim, M. Sabrow smatra da "to nije trebao biti trajni ustav, nego prije svega prijelazno rješenje dok se njemačkom stanovništvu ne omogući da se slobodno odluči na život u zajednici kao cjelina" (Fürstenau, 2024). Njemački Ustav je i danas izrazito popularan, što dokazuje najnovije istraživanje u kojem "81 posto ispitanika smatra da se Temeljni zakon dokazao, a samo šest posto su suprotnog mišljenja" (Fürstenau, 2024). Aneks 4 je Ustav bosanskohercegovačke države u proteklih trideset godina, nema demokratski legitimitet, usvojen je na stranom jeziku, nikada nije službeno preveden, sadrži diskriminacijske odredbe, ustanovio je izrazito slabe državne institucije, nema Vrhovni sud BiH čime dolazi do nejednakosti ljudi pred zakonom i do sada nikada nije promijenjen, osim Amandmana br. 1, kojim se u Ustav BiH dodaje Brčko distrikt.[1]

[1] Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, koji postoji pod suverenitetom Bosne i Hercegovine i spada pod nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine onako kako te nadležnosti proizilaze iz ovog ustava, čija je teritorija u zajedničkoj svojini (kondominiju) entiteta, jedinica je lokalne samouprave s vlastitim institucijama, zakonima i propisima i s ovlaštenjima i statusom konačno propisanim odlukama Arbitražnog tribunala za spor u vezi s međuentitetskom linijom razgraničenja u oblasti Brčkog. Odnos između Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i institucija Bosne i Hercegovine i entiteta može se dalje urediti zakonom koji donosi Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. (OHR Brčko, 2009)

Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine i presude Evropskog suda za ljudska prava

Bosanskohercegovački Ustav zajedno s DMS je proklamirao najviši nivo zaštite ljudskih prava i sloboda, temeljeći se na poštovanju ljudskog dostojanstva, slobodi, jednakosti, miru, pravdi, pomirenju, demokratskim organima vlasti i pravičnim procedurama kojima se najbolje stvaraju miroljubivi odnosi unutar pluralističkog društva,[2] i to je upravo ono na čemu treba da se zasniva moderno demokratsko i pravno ustavno uređenje, koje se, prvobitno, trebalo najviše posvetiti svim licima pod državnom jurisdikcijom. Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) u presudi Sejdić/Finci ustanovio je diskriminaciju u ustavnom uređenju BiH, jer se prema Aneksu 4 Ustava BiH svaki pojedinac pod jurisdikcijom države mora izjasniti pripadnikom jednog od samo tri "konstituentna" naroda, kako bi se mogao kandidirati za Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH i Predsjedništvo BiH. Aplikanti koji su bili lica romskog i jevrejskog porijekla, i nisu se htjeli izjašnjavati kao pripadnici tri konstituentna naroda, spriječeni su da se kandidiraju na spomenute funkcije. Ipak, ESLJP, i pored donošenja presude u korist aplikanata, naglašava da:

> se ovim pravilom isključivanja postigao bar jedan cilj koji je općenito kompatibilan s općim ciljevima Konvencije, kako je sadržano u preambuli Konvencije, a to je uspostavljanje mira. Kada su sporne ustavne odredbe donesene, na terenu je došlo do vrlo krhkog primirja. Cilj ovih odredbi je bio da se zaustavi brutalni sukob obilježen genocidom i etničkim čišćenjem. Priroda tog sukoba je bila takva da je bilo neophodno pristati na "konstituentne (op. a.) narode" (tj. Bošnjake, Hrvate i Srbe) kako bi se osigurao mir. (Evropski sud za ljudska prava, 2009: par. 45)

ESLJP je u presudi Azra Zornić protiv BiH sam zaključio da:

> osamnaest godina nakon završetka tragičnog sukoba, ne može postojati bilo kakav razlog za održavanje na snazi spornih odredbi. Sud očekuje da će se bez daljnjeg odgađanja uspostaviti demokratsko uređenje. S obzirom na potrebu da se osigura stvarna politička demokracija, Sud smatra da je došlo vrijeme za politički sistem koji će svakom građaninu Bosne i Hercegovine osigurati pravo da se kandidira na izborima za Predsjedništvo i Dom naroda Bosne i Hercegovine, bez diskriminacije po osnovu etničke pripadnosti i bez davanja posebnih prava "konstituentnim narodima" (op. a.) uz isključivanje manjina ili građana Bosne i Hercegovine. (Evropski sud za ljudska prava, 2014: par. 43)

Međutim, da li je i pored konstatacije ESLJP, trideset godina poslije potpisivanja DMS, šesnaest godina nakon donošenja presude Sejdić-Finci i osamnaest godina nakon presude Azra Zornić protiv BiH, "uspostavljanje mira" još uvijek cilj koji je

[2] Preambula Aneksa 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, alineja 1–3.

kompatibilan s EKLJP? Može li se reći da se u sadašnjem trenutku, trideset godina poslije, još uvijek radi o zaustavljanju brutalnog sukoba obilježenog genocidom i etničkim čišćenjem, pa se etničko-teritorijalne diskriminacijske odredbe i dalje primjenjuju? Ili je, možda, ipak konačno došlo vrijeme u kojem će svi pojedinci pod jurisdikcijom države uživati temeljna ljudska prava i slobode, kao i drugi građani svih evropskih država, članica i VE i EU? Da li je danas, trideset godina nakon implementacije mira, bosanskohercegovačko društvo bliže poštivanju ljudskog dostojanstva, slobodi, jednakosti, pravdi, miru, toleranciji i pomirenju ili je stvarna situacija potpuno drugačija?

> Imperativ je da Bosna i Hercegovina krene naprijed s dugo očekivanim ustavnim reformama, uključujući izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava. Takve transformacijske reforme bi konačno ponudile mogućnost rješavanja etničkih podjela, secesionističkih prijetnji i kršenja ljudskih prava koja prožimaju Daytonski ustav, a istovremeno bi podržale demokratske reforme u skladu sa vladavinom prava. (N1 BiH, 2024)

Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine i jačanje demokratskih institucija

BiH je u februaru 2016. godine podnijela zahtjev za članstvo u EU, a u decembru 2022. godine od Evropskog vijeća dobila status zemlje kandidata. U decembru 2023. godine otvoreni su i pristupni pregovori s BiH, pod uvjetom da država dostigne određeni neophodni stepen usklađenosti s kriterijima za članstvo. Ono što je zabrinjavajuće jest da s aktuelnim ustavnim uređenjem u tom pitanju ništa nije urađeno u proteklih trideset godina implementacije mira, ni nakon prijema u članstvo Vijeća Evrope (2002) niti nakon ostvarenog kandidatskog statusa i otvaranja uvjetnih pregovora (2023). Evropska komisija u svom najnovijem Izvještaju iz 2024. godine navodi da su "diskriminatorni elementi ustavnog uređenja i izostanak integriteta i izbornog procesa negativno uticali na provedbu izbora" (Evropska komisija, 2024) pa se odmah postavlja pitanje kako je moguće da država u kojoj se dogodio rat sadrži diskriminatorne elemente u svom ustavnom uređenju. Zar diskriminacija svih osoba pod jurisdikcijom države – građana pridonosi miroljubivim i demokratskim uvjetima? U proteklih dvadeset i tri godine, od ulaska BiH u VE i potpisivanja EKLJP-a, ESLJP je diskriminaciju utvrdio u više navrata, nakon čega je BiH upozorena da promptno izvrši usklađivanje Aneksa 4 – Ustava BiH s odredbama EKLJP i pripadajućim protokolima. S obzirom na to da se radi o državi u kojoj je počinjen genocid, bilo je za očekivati da će se to izvršiti u najkraćem mogućem roku. Međutim, i pored odobrenih finansijskih sredstava u okviru akcionih planova VE, takvo usklađivanje nikada nije izvršeno.

Aneks 4 – Ustav BiH je donesen u želji da se podstakne opće blagostanje i ekonomski razvoj kroz zaštitu privatnog vlasništva i unapređenje tržišne privrede,

pa je u tom smislu od rata do danas (2021, op. a.) EU uložila više od 3,5 milijardi eura (Zvijerac, 2021) i nesumnjivo da je u velikoj mjeri pomogla BiH u poslijeratnoj obnovi. Ono što ipak ostaje ključno jest da BiH i poslije trideset godina obnove i ulaganja nije postala samoodrživa i da je još uvijek upitno da li je BiH s trenutnim ustavnim uređenjem sposobna da temeljito ojača demokratske institucije, što je zahtjev brojnih rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, i samim tim izvrši kriterije iz Kopenhagena te unaprijedi ekonomiju i osigura dobro stanje svojih građana? Šef delegacije EU i specijalni predstavnik EU u BiH L. Soreca smatra da je "riječ o izgradnji društva, gdje svaki građanin odlučuje o svojoj sudbini, gdje se podržava pravna država i gdje se u potpunosti ostvaruje potencijal ove zemlje" (N1 BiH, 2025). Da li je, zaista, riječ o takvom društvu u kojem svaki građanin ima pravo da putem aktivnog i pasivnog biračkog prava odluči o svojoj sudbini, iako je pred BiH minimalno pet neizvršenih presuda ESLJP, koji je egzaktno utvrdio da je Aneks 4 – Ustav BiH suprotan EKLJP te da sadrži brojne diskriminacijske odredbe? Da li bosanskohercegovačko društvo suštinski može podržavati pravnu državu i ostvarivati svoj puni potencijal i pored činjenice da je poslijeratno ustavno uređenje ostavilo državu BiH bez Vrhovnog suda s nedovršenom pravosudnom piramidom i udvajanjem nadležnosti, što se protivi temeljnom ustavnom principu podjele vlasti?

Aneks 4 – Ustav BiH je upravo u odnosu na to pozicionirao temeljna ljudska prava i slobode propisane čl. II. 2. Aneksa 4 – Ustava BiH na najviši mogući nivo te propisao direktnu primjenljivost EK i njen prioritet nad svakim drugim pravom. Upravo je ta odredba trebala da bude početni korak harmonizacije državnog Ustava i zakonodavstva s evropskim standardima. Međutim, trideset godina poslije, BiH u pogledu zaštite ljudskih prava nije ostvarila vidljiv napredak, pa je Izvještajem o napretku BiH utvrđeno da je ESLJP "utvrdio povrede EKLJP koje su se odnosile na pravo na pravično suđenje, zaštitu imovine i opću zabranu diskriminacije" zahtijevajući "ustavne amandmane kojim bi se osigurala jednakost političkih prava svim građanima" (Evropska komisija, 2024: 42). U tom pogledu pojedini autori smatraju, da "posljedice oružanog konflikta, pored vidljivih negativnih efekata koji se odnose na neposredna ljudska stradanja, razaranje fizičke infrastrukture i uništavanje ekonomskih potencijala, prisutne su i u manje uočljivim oblicima koji imaju dugoročne štetne posljedice za društveni razvoj" kao što je to "fragmentacija društva po etničkim, kulturnim ili vjerskim osnovama, koje u suštini označavaju gubitak socijalne kohezije i povjerenja i čije posljedice dugoročno oblikuju odnose u društvu i politička kretanja" (Blagovčanin, 2024: 8).

BiH je novim ustavnim uređenjem dobila izrazito slabe državne institucije pa stoga M. Pejanović navodi da je "država preslaba, a entiteti prejaki. Blokade odlučivanja u parlamentarnim tijelima su učestale. Kriza u socijalnom i ekonomskom razvoju je sve veća. Rješenje je moguće tražiti u izvođenju reforme, zapravo u promjeni dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine." (Pejanović, 2015: 131). VE je uputilo veći broj rezolucija, gdje se poseban akcenat stavlja na jačanje državnih institucija,

tj. snaženje države BiH, te pripremu i donošenje novog ustava uz direktnu pomoć Evropske komisije za demokraciju putem prava (u daljnjem tekstu: Venecijanska komisija) (Sadiković, 2013: 3-18). Izgradnja državnih institucija bila je i tema za vrijeme bosanskohercegovačkog predsjedavanja Vijećem sigurnosti (2011), kada se razgovaralo o temi Postkonfliktna izgradnja mira: izgradnja institucija, gdje je tadašnji prvi čovjek UN-a Ban Ki Moon naglasio "da je izgradnja institucija opremljenih za poštivanje ljudskih prava – suštinski element procesa izgradnje mira", dok je ambasador Peter Viting mišljenja "da se pri tome ne radi samo o 'izgradnji institucija' ili 'izgradnji države' već upravo o obnovi 'socijalnog miljea'" (Avdović, 2011). Umjesto da se zajedničkim snagama domaćih i međunarodnih aktera u proteklih trideset godina implementacije mira radilo na izgradnji i jačanju državnih institucija i obnovi socijalnog miljea, došli smo do situacije u kojoj Venecijanska komisija zaključuje da "s tako slabom državom, BiH neće biti u stanju ostvariti bitan napredak na putu ka evropskim integracijama" (Venice Commission, 2010: par. 26).

Izgradnja i jačanje državnih institucija postali su jedan od najvažnijih dijelova Globalnih ciljeva održivog razvoja UN-a u okviru poglavlja "Mir, pravda i snažne institucije" (Pavić-Rogošić, 2015: 23, cilj br. 16). I ovog puta se moramo upitati zašto se u BiH postupilo suprotno svemu navedenom, kada su snažne državne institucije u ustavnom uređenju, pored ostalog, jedina garancija za sve ljude u BiH, posebno za temeljnu zaštitu njihovih ljudskih prava i sloboda. Dosadašnje ustavno uređenje bez urgentnih ustavnih promjena nije u stanju da osigura ni izgradnju mira, a kamoli obnovu socijalnog miljea. BiH treba, više nego ikada do sada, reformu svog ustavnog uređenja usklađivanjem svojih odredbi s EKLJP, na temelju brojnih rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, ali i same EU, koja, u jednom od najtežih geopolitičkih trenutaka, i dalje "'žali' zbog činjenice da politički akteri (nefunkcionalne državne institucije op. a.) još nisu proveli potrebne izmjene ustava i izbornog zakona kako bi ih uskladili s Europskom konvencijom o ljudskim pravima" (Europski parlament, 2025: 20). Naprotiv, trideset godina nakon implementacije mira visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH C. Schmidt konstatuje da se u BiH odvija "izvanredna kriza – najteža od Dejtona" (B. H., 2025). Više je nego očigledno da je jedan od razloga otežane obnove društva ili "socijalnog miljea" nakon rata neprilagođeno ustavno uređenje, koje je "samo vrlo slaba ovlaštenja dodijelio državi BiH, a većinu ovlaštenja ostavio na dva entiteta" (Vijeće Evrope, 2005: par. 6).

Bosna i Hercegovina i međunarodna zajednica

S obzirom na utvrđenu ulogu međunarodne zajednice, koju u BiH predstavljaju Visoki predstavnik (Aneks 10 DMS), Vijeće za implementaciju mira, Odbor voditelja vodećih međunarodnih organizacija, višenacionalne snage za vojnu provedbu mira EUFOR Althea (OHR, Međunarodna zajednica u BiH), Ured Vijeća

Evrope, Delegacija Evropske unije i Specijalni predstavnik Evropske unije, pojedini autori smatraju da je sam kredibilitet "međunarodne zajednice" u BiH u odnosu na ovlaštenja i obaveze prema BiH postao više nego upitan. Stoga O. Fernandez poentira nedostatak kohezije između navedenih institucija, smatrajući da je ustavna reforma samo formalnost, a ne zapravo simptom bosanskohercegovačke nefunkcionalnosti te nezainteresiranosti EU da se prilagodi okolnostima i uzme u obzir "kompleksnu socijalnu i političku realnost strukture države kako bi predvidjela aktivno učešće njenih građana" (Fernandez, 2015, 12).

Drugi, kao što su to S. Keil i A. Kudlenko, DMS su ocijenili kao "najgori mogući scenario koji treba izbjegavati pod svim okolnostima": "Prelako je kriviti Dayton za sve probleme s kojima se Bosna danas suočava, ali je on postavio temelje na kontradiktornim okvirima i paradoksalnim odredbama. Bez pronalaska zajedničke definicije što je Bosna i Hercegovina kao država i kako se ona može najbolje prilagoditi etničkoj, vjerskoj, kulturnoj i društvenoj raznolikosti zemlje, može se predvidjeti da će u Bosni biti malo ili nimalo napretka." (Keil / Kudlenko, 2015; 17). Dok A. Kartsonaki ocjenjuje državu BiH kao "nestabilno mirnu", što suštinski upućuje da je "zemlja etnički podijeljena, dok je ta podjela opterećena političkim i ekonomskim nevoljama koje su pogoršane niskim životnim standardom, korumpiranim institucijama i propagandom", autor upozorava i na mogućnost izbijanja nasilnog sukoba koji se ipak može spriječiti sve dok "ne postoji okidač za sukob" (Kartsonaki, 2016).

BiH je država koja egzistira na temelju DMS i već trideset godina implementira mir. Ako je "cilj izgradnje mira ne samo zaustavljanje konflikta, već i kreiranje kapaciteta za kulturu pravednog mira" (Schirch, 2012: 45), šta se, onda, zapravo, dogodilo u BiH? Da li se u proteklom periodu učinilo sve što se moglo da se BiH izgradi kao pravna i demokratska država, koja štiteći ljudska prava i slobode stvara kulturu pravednog mira, ili se dogodilo upravo suprotno? U tom smislu još 1998. godine Ć. Sadiković je posebno naglasio kako vrijeme odmiče, a progresa nema: "svjesni smo da se iz neprava ne može izvesti pravo – *Ex injuria jus non oritur* (...) potrebno je, znači, pokušati pronaći razloge za ovo krajnje nehumano i tragično stanje u kojem se nalazi narod BiH, bez obzira na to da li su uzroci u BiH ili van BiH, u njenom užem i svakako najširem okruženju, koje se obično naziva međunarodna zajednica" (Sadiković, 1998a: 9), dok M. Pejanović naglašava da je "intervencija međunarodne zajednice sa ciljem izgradnje mira u Bosni i Hercegovini dovela do internacionalizacije izgradnje državnosti BiH i to unutar istorijskog procesa integracije države Bosne i Hercegovine u EU" (Pejanović, 2015: 134). U tom smislu Venecijanska komisija egzaktno smatra da inicijativa za promjenu Ustava BiH može doći iz inostranstva (Venice Commission, 2010: par. 34), dok sam proces evropske integracije sadrži temeljna pravila i principe, koji su dio jurisprudencije ESLJP i trebaju predstavljati mapu puta za ustavnu reformu (Venice Commission, 2010: par. 24).

Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine zasnovano na etničko-teritorijalnim diskriminacijskim odredbama

Pitanje koje se posebno postavlja jest da li sadašnje ustavno uređenje, zasnovano na etničko-teritorijalnim diskriminacijskim odredbama potvrđenim od strane ESLJP, sprečava ili podstiče osjećaj nesigurnosti i neprijateljstva u i među zajednicama, članovima različitih grupa, i to posebno na temelju njihovog etničkog identiteta i mjesta prebivališta? Da li se svi pojedinci pod jurisdikcijom države mogu stvarno osjećati sigurno i zaštićeno, sa zagarantovanim temeljnim ljudskim pravima i slobodama, iako se DMS suštinski oslanja na međunarodne dokumente, koji predstavljaju najveće dostignuće u pogledu zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda, kao što su to Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt UN-a o građanskim i političkim pravima, kao i Pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima, Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama i, posebno, EKLJP, koja je prema čl. II. 2. Aneksa 4 – Ustava BiH direktno primjenljiva i ima prioritet nad svakim drugim pravom?

U BiH je oštećeno "ne samo tkivo države nego i suptilno složeno socijalno tkivo (...) pa bi restitucija prava i sloboda morala značiti i regeneraciju tog tkiva" (Sadiković, 1998b: 33). Da li se ta činjenica trebala i morala uvažiti pri samoj izmjeni ustavnog uređenja 1995. godine, kada je Ustav Republike BiH, uz manje prilagodbe, mogao osigurati i prijem u EU, tadašnju Evropsku zajednicu? Pojedini autori čak tvrde da se "tokom gotovo dvije decenije od potpisivanja DMS, država stvorena na temeljima ovog Sporazuma pokazala nesposobnom da zemlji osigura političko, ekonomsko i socijalno blagostanje. Jedno od najgorih dešavanja bio je veliki pad industrijske proizvodnje i zaposlenosti, dok je ukupan broj nezaposlenih penzionera i državnih službenika u preglomaznom administrativnom aparatu zemlje uveliko porastao" (Sadiković / Bebler, 2015: 65), ali se istovremeno i pitaju radi li se o "budućnosti jedne iluzije ili iluziji jedne budućnosti" (Solioz, 2015: 41).

Doprinos Evropske komisije za demokraciju putem prava ustavnom uređenju u Bosni i Hercegovini

Nakon svega navedenog, već dugo vremena ostaje otvoreno jedno od najvažnijih pitanja, a to je, upravo, zašto se Evropska komisija za demokraciju putem prava (u daljnjem tekstu: Venecijanska komisija) nije angažovala na izradi novog Ustava za BiH, iako je to jedna od njenih glavnih zadaća od samog utemeljenja? Venecijanska komisija od svog osnivanja 1990. godine pa do usvajanja Statuta 1992. godine nudi "pravo" kao temeljnu garanciju u službi demokracije te kroz svoj rad, posebno u kontekstu demokratske tranzicije, pomaže državama koje trebaju uskladiti svoje pravne ili državne institucije s temeljnim evropskim standardima, i to u područjima demokracije, ljudskih prava i vladavine prava. Na nivou šefova država i vlada 2023. godine kroz Deklaraciju iz Reykjavika, Venecijanska komisija je ojačala svoju

poziciju i proširila opseg djelovanja (Council of Europe, 2023). Ciljevi Komisije su, prije svega, jačanje i razumijevanje pravnih sistema država učesnica, naročito u svrhu približavanja tih sistema; promoviranja prava i demokracije; analiziranje problema koji se pojave radom demokratskih institucija i njihovo jačanje i razvoj (Venice Commission, 2002: art. 1(1)).

Prvo Mišljenje o prijemu BiH u VE br. 234 o zahtjevu BiH za prijem u članstvo Evrope iz 2002. godine direktno je zahtijevalo od BiH da "razmotri u roku od godinu dana, uz pomoć Evropske komisije za demokraciju putem prava (Venecijanske komisije) legislativu o izborima u svjetlu standarda Vijeća Evrope, te je revidira gdje je to potrebno" (Parlamentarna skupština, 2002: par. IV.B) te da bi "državne institucije trebalo ojačati na račun institucija na entitetskom nivou, ukoliko bude potrebno i revizijom Ustava u tom cilju" (Parlamentarna skupština, 2002: par. 4). Na taj je način ustavno uređenje BiH dobilo pisano svjedočanstvo da nije u skladu s evropskim standardima i principima iz člana 3 Statuta Vijeća Evrope te da daljnji angažman cjelokupnog društva i međunarodnih institucija prisutnih u BiH na čelu s visokim predstavnikom u pogledu reformi treba ići u pravcu jačanja državnih institucija.

Venecijanska komisija je u više navrata pozvana Rezolucijama Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope (između ostalog 1513 iz 2006) ne samo da pomogne pri donošenju ustavnih promjena nego i da izradi novi ustav do kraja 2010. godine. Osim Mišljenja Venecijanske komisije o ustavnoj situaciji u BiH i ovlaštenjima Visokog predstavnika iz 2005. godine i Amandmana iz 2006. godine, dvadeset i tri godine poslije, u tom smislu još uvijek ništa nije urađeno. Brojni autori pa i D. Pettigrew stoga smatraju da bi upravo sada, trideset godina poslije, visoki predstavnik "trebao angažirati Evropsku komisiju za demokraciju putem prava (Venecijansku komisiju) da sarađuje s Radnom grupom koja uključuje građanske organizacije na izradi Ustava koji bi bio u skladu s demokratskim principima u EU. Takve demokratske reforme koje podržavaju ljudska prava i vladavinu prava postavile bi temelje za mirnu građansku budućnost i građane jedinstvene Bosne i Hercegovine" (N1 BiH, 2024).

Zaključak

Država BiH koju je proizveo Aneks 4 – Ustav BiH nakon trideset godina njegove primjene ne samo da nije unaprijedila blagostanje svog naroda nego nije pokazala rezultate niti u ekonomskom rastu, bruto nacionalnom dohotku, tehnološkom razvitku i sl. Aneks 4 – Ustav BiH nije priznat od strane svojih građana, nije prošao demokratsku legitimaciju i nije se ni historijski niti iskustveno dokazao. Pokazalo se da nema ni temeljne karakteristike dobrog ustava koji je baziran na predstavničkoj demokraciji, podjeli vlasti, zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda te kompletnom pravosudnom sistemu. ESLJP je vrlo precizno ustvrdio etničko-teritorijalne

diskriminacijske odredbe, a BiH je potpisivanjem EKLJP (1992) direktno preuzela obavezu da se povinuje konačnoj presudi Suda u svakom predmetu u kojem je stranka.

Nakon trideset godina implementacije mira i primjene DMS može se zaključiti da BiH nije izvršila presude ESLJP, iako je danom potpisivanja DMS u cijelosti trebala uskladiti svoj Ustav i zakonodavstvo s odredbama EKLJP, koje su direktno primjenljive i imaju prioritet nad svakim drugim pravom (čl. II. 2 Ustava). Na taj bi način svi pojedinci pod jurisdikcijom države postali jednaki pred zakonom. VE i EU zajedno s visokim predstavnikom međunarodne zajednice još više imaju obavezu da za bosanskohercegovačke građane osiguraju univerzalno i stvarno poštivanje ljudskih prava te da istinski pomognu u regeneraciji kako države tako i samog bosanskohercegovačkog društva. S obzirom na to da se jedinstvo evropskih članica nakon II svjetskog rata uspostavilo upravo većim jedinstvom država članica na temelju daljnjeg provođenja temeljnih ljudskih prava i sloboda, na BiH, kao najveću žrtvu tragičnog sukoba u regionu, jednostavno se mora primijeniti isti princip, tj. uspostaviti jedinstvo bosanskohercegovačke države uz najveći standard temeljnih ljudskih prava i sloboda.

Bosanskohercegovačko društvo je trideset godina poslije sve dalje od poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti, pravde, mira, tolerancije i pomirenja. Iako je BiH 2022. godine dobila status kandidata i 2023. godine otvorila uvjetne pregovore, sve više se udaljava od dugo očekivanih reformi, dok je, naprotiv, sve više vidljiva fragmentacija društva po svim osnovama. Ustavno uređenje BiH je napravljeno na način da oslabi državne institucije, iako su izgradnja i jačanje državnih institucija postali dio Globalnih ciljeva UN-a. Moramo se, dakle, osloniti u potpunosti na stavove Venecijanske komisije i tražiti onu vrstu pomoći koju su nam obavezni dati svi oni već poznati direktni akteri međunarodne zajednice u BiH.

Trideset godina implementacije mira ne smije rezultirati "najtežim kriznim stanjem", nego se ponovno mora potvrditi duboka vjera u sve ono što čini temelje pravde i mira u svijetu, a to su stvarna politička demokracija i zajedničko shvaćanje i poštivanje temeljnih ljudskih prava i sloboda, kako je to i propisano EKLJP, čiji je potpisnik, sa svim pravima i obavezama, država BiH. Samo na taj bi se način BiH svrstala u red modernih, pravnih, demokratskih, ekonomskih i socijalnih država, kako Vijeća Evrope tako i EU.

Jačanjem države BiH kroz savremeno demokratsko i pravno ustavno uređenje jača se i prvenstvena supsidijarna odgovornost države da osigura prava i slobode iz EKLJP, ali da istovremeno, koristeći državni princip polja slobodne procjene, dozvoli nadzor ESLJP u onim slučajevima gdje to bude potrebno. Međutim, ni sada neće biti kasno, ako se to izvrši na pravi način, uz pomoć svih u BiH prisutnih međunarodnih institucija na čelu s Visokim predstavnikom. Čim prije se država BiH osposobi za samostalno djelovanje i održivi razvoj, tim prije će svi pojedinci pod jurisdikcijom države osjetiti da pripadaju istim nastojanjima,

naslijeđu političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava kojem pripadaju sve države članice kako Vijeća Evrope tako i EU te da ista pravila vrijede kako za navedene države tako i za BiH. EKLJP i njena direktna primjena u BiH i prioritet nad svakim drugim pravom moraju biti svjetlo na kraju tunela, a ne izuzetak u odnosu na državu BiH.

Buduće ustavno uređenje države Bosne i Hercegovine kao međunarodnopravna, ali i integracijska obaveza može ići u dva pravca, i to usaglašavanjem svih diskriminacionih etničko-teritorijalnih odredbi Aneksa 4 – Ustava BiH s odredbama EKLJP ili donošenjem novog ustava zajedno s Venecijanskom komisijom. ESLJP je već u više navrata ustanovio da je u BiH došlo vrijeme u kojem je potrebno uspostaviti demokratsko uređenje i osigurati stvarnu političku demokraciju, pa bi trideset godina poslije to trebao biti glavni pravac napredovanja i regeneracije bosanskohercegovačkog društva i države.

Literatura

Arria, Diego (2023) *Usporeni genocid u Bosni*, VKBI, Sarajevo.

Avdović, Erol (2011) Kako izgraditi institucije za održavanje mira u post-konfliktnim društvima?, *Deutsche Welle*, 22. 1. 2011. https://www.dw.com/bs/kako-izgraditi-institucije-za-odr%C5%BEavanje-mira-u-post-konfliktnim-dru%C5%A1tvima/a-14779656 (1. 6. 2025)

B. H. (2025) Schmidt u Vijeću sigurnosti UN-a: BiH se suočava s najtežom krizom od Dejtona, ali opasnost od rata ne postoji, *Klix*, 6. 5. 2025. https://www.klix.ba/vijesti/bih/schmidt-u-vijecu-sigurnosti-un-a-bih-se-suocava-s-najtezom-krizom-od-dejtona-ali-opasnost-od-rata-ne-postoji/250506161 (1. 6. 2025)

Barber, N. W. (2022) Resolution and Accommodation in the Good Constitution, u: Jackson, Vicki C.; Dawood, Yasmin (ur.) *Constitutionalism and a Right to Effective Government? Comparative Constitutional Law and Policy*, Cambridge University Press, 23-33. https://www.cambridge.org/core/books/abs/constitutionalism-and-a-right-to-effective-government/resolution-and-accommodation-in-the-good-constitution/8F5AC5031C79C7707FFF00216F752D6F (29. 5. 2025)

Blagovčanin, Srđan (2024) *Bosna i Hercegovina: Zarobljena država i zarobljeno društvo*, Transparency International Bosna i Hercegovina. https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2024/02/Bosna-i-Hercegovina-Zarobljena-drzava-i-zarobljeno-drustvo-WEB-3.pdf (5. 6. 2025)

Council of Europe (2023) Reykjavik declaration. United around our values. Reykjavík Summit 16-17 May 2023, 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe. https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1 (12. 9. 2025)

Europski parlament (2025) P10_TA(2025)0156, Izvješća Komisije o Bosni i Hercegovini za 2023. i 2024. godinu, Rezolucija Europskog parlamenta od 9. srpnja 2025. o izvješćima Komisije o Bosni i Hercegovini za 2023. i 2024. (2025/2018(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0156_HR.pdf

Evropska komisija (2024) Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2024, Brisel, 8. 11. 2024. SWD(2024)691 final. https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/izvjesce-o-bosni-i-hercegovini-za-2024-godinu_1730986501.pdf (31. 5. 2025)

Evropski sud za ljudska prava (2009) Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine (Aplikacije br. 27996/06 i 34836/06), Presuda, Strasbourg, 22. decembra 2009. https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Sejdic-i-Finci-protiv-BiH.pdf

Evropski sud za ljudska prava (2014) Predmet Zornić protiv Bosne i Hercegovine (Aplikacija br. 3681/06), Presuda, Strasbourg, 15. 7. 2014. godine. https://hudoc.echr.coe.int/languageisocode%22:%5B%22BOS%22%5D,%22appno%22:%5B%223681/06%22%5D,%22documentcollectionid2%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-155436%22%5D%7D?i=001-155436

Federalna.ba (2023) Gutteres naglasio značaj reformi međunarodnih institucija, 19. 9. 2023. https://federalna.ba/guterres-naglasio-znacaj-reformi-medunarodnih-institucija (10. 9. 2025)

Fernandez, Oscar (2015) Creating Fertile Ground for Constitutional Reform? A review of Public Statements by the International Community on Constitutional Reform in Bosnia and Herzegovina. https://www.academia.edu/11240218/Creating_Fertile_Ground_for_Constitutional_Reform_A_Review_of_Public_Statements_by_the_International_Community_on_Constitutional_Reform_in_Bosnia_and_Herzegovina (7. 9. 2025)

Fragile State Index. https://fragilestatesindex.org (2. 6. 2025)

Fürstenau, Marcel (2024) Njemačka – 75 godina Temeljnog zakona, *Deutsche Welle*, 23. 5. 2024. https://www.dw.com/hr/njema%C4%8Dka-75-godina-temeljnog-zakona/a-69147474 (2. 6. 2025)

Kartsonaki, Argyro (2016) Twenty Years After Dayton: Bosnia-Herzegovina (Still) Stable and Explosive, *Civil Wars*, Vol. 18, No. 4, 488-516. https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/13698249.2017.1297052?needAccess=true (7. 9. 2025)

Keil, Soeren; Kudlenko, Anastasiia (2015) Bosnia and Herzegovina twenty years after Dayton: complexity born of paradoxes, *International Peacekeeping*, vol. 22, no. 5, 1-19. https://www.academia.edu/93569915/Bosnia_and_Herzegovina_20_Years_after_Dayton_Complexity_Born_of_Paradoxes (7. 9. 2025)

KESS (1990) Pariška povelja za novu Europu usvojena na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji, Pariz, 21. studenoga 1990. godine. https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/pariska_povelja_za_novu_europu.pdf

N1 BiH (2024) Dr. David Pettigrew: Visoki predstavnik u BiH se opire demokratskim principima u BiH za koje bi se trebao zalagati, 4. 6. 2024. https://n1info.ba/vijesti/dr-david-pettigrew-visoki-predstavnik-se-opire-demokratskim-principima-u-bih-za-koje-bi-se-trebao-zalagati (5. 6. 2025)

N1 BiH (2025), Soreca: Hoće li 2025. biti prekretnica za BiH?, 3. 1. 2025. https://n1info.ba/vijesti/soreca-hoce-li-2025-biti-prekretnica-za-bih (5. 6. 2025)

OHR Brčko (2009) Brčko distrikt u Ustavu BiH, *OHR*, 26. 3. 2009. https://www.ohr.int/brcko-distrikt-u-ustavu-bih-2 (5. 6. 2025)

OHR, Međunarodna zajednica u BiH. https://www.ohr.int/medunarodna-zajednica-u-bih-2/ (7. 9. 2025)

Parlamentarna skupština (2002) Mišljenje br. 234 (2002) Zahtjev Bosne i Hercegovine za članstvo u Vijeću Evrope. https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/CoE_OpiniononBosnianapplicationBH.pdf

Pavić-Rogošić, Lidija (prir.) (2015) *Novi izazov. Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030*, Odraz. https://www.odraz.hr/wp-content/uploads/2020/03/globalni-ciljevi_or_final_web.pdf

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) Referendum građana BiH 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni nezavisni državno-pravni status Bosne i Hercegovine u istorijskom vremenu disolucije SFRJ, u: Pejanović, Mirko, *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

RBiH, RH, SRJ (1995) Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/opci_okvirni_sporazum_za_mir_u_bosni_i_hercegovini.pdf

Sadiković, Ćazim (1995) *Sumrak Ujedinjenih nacija*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo.

Sadiković, Ćazim (1998a) *Ljudska prava bez zaštite. Rat protiv BiH i ljudska prava*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Sadiković, Ćazim (1998b) Mogućnosti regeneracije bosanskohercegovačke državnosti, u: Sadiković, Ćazim (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine i Dejtonski mirovni sporazum, monografija. Naučni skup na temu "Državnost Bosne i Hercegovine i Dejtonski mirovni sporazum" je održan 10. aprila 1998. godine u Sarajevu*, Pravni fakultet, Sarajevo.

Sadiković, Lada (2013) Reforma Ustava Bosne i Hercegovine u svjetlu rezolucija Vijeća Evrope u periodu 2002–2013. godine, *Pregled*, god. 2, br. 2, 11-26.

Sadiković, Lada (2015) Venecijanska komisija o Ustavu Bosne i Hercegovine, *Kriminalističke teme*, god. XXII, br. 3–4, 119-124.

Sadiković, Lada (2016) Parlamentarna demokracija kao uvjet pristupanja Evropskoj uniji, u: Sadiković, Lada, *Ogledi o Ustavu Bosne i Hercegovine*, Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99, Sarajevo.

Sadiković, Lada; Bebler, Anton (2015) Zur Verabschiedung einer neuen Verfassung von Bosnien und Herzegovina, *Europaische Rundschau*, no. 4, 63-68.

Schirch, Lisa (2012) *Priručnik za stratešku izgradnju mira. Vizija i okvir za pravedni mir*, Fondacija Mirovna akademija, Sarajevo. https://www.mirovna-akademija.org/rma/images/2012/prirucnikzastrateskuizgradnjumira-web.pdf

Solioz, Christophe (2015) Europa – Bosnien Eine Retrospektive, *Europaische Rundschau*, no. 4, 41-46.

Venice Commission (2002) European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Resolution res (2002) 3 adopting the revised Statute of the European commission for democracy through law, CDL (2002) 27, Council of Europe, Strasbourg, 27 February 2002. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2002)027-e

Venice Commission (2010) European commission for democracy through law (Venice commission), Report on constitutional amedment, CDL-AD(2010)001 Adopted by the Venice Commission at its 81st Plenary Session (Venice, 11-12 December 2009), Council of Europe, Venice Commission, Strasbourg, 19 January 2010, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)001-e

Vijeće Evrope (2005) Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima Visokog predstavnika, CDL-AD (2005) 004, Venecija, 11. mart 2005. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)004-bos

Vorländer, Hans (2012) *Ustav: ideja i historija*, University Press – Magistrat, Sarajevo.

Zvijerac, Predrag (2021) Od rata do danas EU uložila više od 3,5 milijardi eura u BiH, *Radio Slobodna Evropa*, 1. 10. 2021. https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-rat-eu-integracije-ipa/31487868.html (5. 6. 2025)

ANU BiH
АНУ БиХ

CONSTITUTIONAL ARRANGEMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA THIRTY YEARS AFTER THE DAYTON PEACE AGREEMENT

Lada Sadiković
Full Professor
University of Sarajevo – Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies
lsadikovic@fkn.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-1593-5736

Abstract: The leaders of the European countries gathered in Paris, back in 1990, in order to free the whole of Europe from the "legacy of the past" with the idea of creating a "new era of democracy, peace and unity". However, a few months later, instead of a new era of democracy and peace and unity, there was a war in the former Yugoslavia, especially in the former Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina, where a "tragic conflict in the region" took place, as the war is officially called in BiH. Before the war, the Republic of BIH was a modern, democratic and legal state, which respected human rights and had no territorial pretensions towards other states, as pointed out in Opinion no. 4. Arbitration Commissions of the Conference for Peace in the former Yugoslavia. With its organization at that time, Bosnia and Herzegovina met most of the conditions for joining the European Community, today's European Union, which could be achieved after minor amendments to the Constitution of the SR BiH from 1974. The war in Bosnia and Herzegovina ended with a historic NATO air intervention called "Deliberate Force", after which the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (1995) was initialed at the Ohio Air Force Base in Dayton and signed in Paris (1995), which consisted of eleven annexes, while Bosnia and Herzegovina received its "new" constitutional arrangement within Annex 4 of the General Framework Agreement for Peace. Therefore, the paper raises the question, to what extent is such a constitutional arrangement, according to the available indicators, adequate for a country in which there was a "tragic conflict in the region" (the war in BIH 1992–1995), and whether the Constitution of Bosnia and Herzegovina, thirty years after its completion, provided a sufficient basis for further development and progress towards Euro-Atlantic integration?

Keywords: democratic and legal state, Bosnia and Herzegovina, European Convention on Human Rights, Euro-Atlantic integration, constitutional arrangement

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.18

PRAVNI ZNAČAJ PRETPOSTAVKE NEVINOSTI U KRIVIČNOM PROCESNOM PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Miodrag N. Simović
akademik
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
profesor emeritus
Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću
sudija u penziji
Ustavni sud Bosne i Hercegovine
msimovic@anubih.ba
ORCID: 0000-0001-5116-680X

Vladimir M. Simović
tužilac
Tužilaštvo BiH
redovni profesor
Fakultet za bezbjednost i zaštitu Slobomir P Univerziteta u Banjoj Luci
vlado_s@blic.net
ORCID: 0009-0002-9640-6488

Apstrakt: Pored prava na život, slobodu, dostojanstvo, privatnost, imovinu i slično, specifičan karakter imaju ljudska prava koja su garantovana u krivičnom postupku. U tom kontekstu, po svojoj prirodi, sadržini, dejstvu i karakteristikama izdvaja se pretpostavka nevinosti koju garantuju ne samo domaći krivičnoprocesni popisi, već i ustavni akti na temelju međunarodnih standarda. Aktuelnost teme je uslovljena time što pretpostavka nevinosti služi kao garancija civilizovanog, humanog i pravednog pravosuđa, ali savremene realnosti otežavaju njenu potpunu realizaciju zbog ljudskog faktora i nesavršenosti zakonodavstva.

Radi se o jednom od osnovnih principa krivičnog postupka: svaka osoba (čak i ako je javno i zvanično optužena za bilo kakvo krivično djelo) smatra se nevinom dok se njena krivica za počinjeno krivično djelo ne dokaže u

postupku predviđenom zakonom i ne bude utvrđena pravosnažnom presudom suda. Najvažnija sastavnica pretpostavke nevinosti jeste da teret dokazivanja optužbe leži na tužiocu.

S tim u vezi, osumnjičeni, odnosno optuženi ima pravo (koje može da koristi, po svojoj želji) da daje izjave, ali nije obavezan da dokazuje svoju nevinost. Čin potpune odsutnosti dokaza o nevinosti optuženog (ili čak demonstrativno odbijanje optuženog da pruži takve dokaze) ne može, sam po sebi, da se smatra dokazom njegove krivice. Uz to, odbijanje optuženog da daje izjave ili pojedinačna objašnjenja, kao i davanje protivrječnih, lažnih, pa čak i očigledno lažnih izjava – ne mogu biti osnov za osudu.

Predmet analize u radu su mjesto, sadržina, dejstvo, domet i značaj pretpostavke nevinosti kao značajnog prava osumnjičenog, odnosno optuženog u pravu Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: ljudska prava, optuženo lice, pretpostavka nevinosti, evropski standardi, Bosna i Hercegovina

Uvod

Postdejtonska Bosna i Hercegovina posljednjih decenija teži daljem razvoju i unapređenju procesa demokratizacije cjelokupnog društva, kao i njenog državnopravnog ustrojstva. Time bi se stvorile dalje pretpostavke za ubrzanje procesa integracija u Evropsku uniju. Na tom putu se kao posebno važan segment aktivnosti nadležnih državnih organa uopšte, a posebno organa pravosuđa, javlja potreba za obezbjeđenjem efikasne zaštite sistema osnovnih, najznačajnijih ljudskih prava (Pejanović, 2017).

U sistemu univerzalno zaštićenih ljudskih prava koja su imanentna svakoj ljudskoj ličnosti, bez obzira na bilo kakve razlike, specifičan značaj, prirodu ili karakter imaju ljudska prava kao što su prava na život, slobodu, imovinu, dostojanstvo, privatnost i slično (Строгович, 1984). Među ovim ljudskim pravima se po svojoj prirodi izdvajaju ona prava koja su garantovana učiniocu krivičnog djela koji se javlja kao osumnjičeni, odnosno osuđeni u krivičnom postupku, a kojima se definiše njegov procesni položaj (Krapac, 1989: 851-853; Колоколова, 2012; Ларин, 1982).

U okviru prava osumnjičenog, odnosno optuženog, izdvaja se pretpostavka nevinosti – lat. *praesumptio innocentiae*[1] (Ferrini, 1893; Алибекова, 2024; Дятчина, 2023). Ovo ljudsko pravo, na temelju relevantnih međunarodnih standarda, garantuje

[1] Ili *presumption of innocence* je pravni princip (*legal principle*) da se svaka osoba optužena za bilo koje krivično djelo smatra nevinom dok se ne dokaže suprotno. Pod pretpostavkom nevinosti, zakonska obaveza dokazivanja (*the legal burden of proof*) stoga je na optužbi, koja mora predstaviti uvjerljive dokaze (*trier of fact*) sudiji ili poroti (*a judge or a jury*).

i ustavni sistem Bosne i Hercegovine, a punu zaštitu i ostvarenje u konkretnim situacijama obezbjeđuje krivično procesno zakonodavstvo. Naime, svi ustavi, kao i Statut Brčko distrikta, odnosno krivični procesni zakoni sa primjenom u Bosni i Hercegovini – izričito propisuju korpus ljudskih prava i sloboda osumnjičenog, odnosno optuženog, koji su dobili karakter procesnih načela (Knežević, 2012: 117-118). Ova načela služe ostvarivanju ciljeva krivičnog postupka (Simović / Blagojević, 2007: 195-201; Simović *et al*., 2023: 310-319; Simović / Blagojević / Simović, 2023: 430-440).

Istorija pretpostavke nevinosti

Istorija pretpostavke nevinosti (*the history of the presumption of innocence*) datira još iz davnih vremena. Porijeklo ovog principa može se pripisati drevnom Babilonu (*Ancient Babylon*). Tako su Hamurabijevi zakoni (*Hammurabi's laws*) naveli: "Vjerovatnoća je uvijek u korist nevinosti optuženog" (Godbey, 1905).

Pretpostavka nevinosti se takođe nalazi u zakonima Atine i Sparte u drevnoj Grčkoj (*ancient Greece*) (Khalilov et al., 2024). U starom Rimu (*ancient Rome*) pretpostavka nevinosti bila je važna u pravnom sistemu tokom carskog perioda (*imperial period*), a ova fraza postala je poznata uz izreku *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat* (Teret dokazivanja je na onome ko tvrdi, a ne na onome ko negira). Ideja "tužilac mora da dokaže" (*the accuser must prove*), koja se smatra glavnim elementom pretpostavke nevinosti, stari je koncept iz rimskog doba (*Roman era*).

Zanimljivo je vidjeti klasičan primjer pretpostavke nevinosti u rimskoj historiji (*Roman history*). Tako je, tokom suđenja Numeriju (*Numeri*), bivšem potkralju Narbone Galije (*Narbonne Gaul*), koji je osuđen za pljačku 359. godine, 63. rimski car Flavije Klaudije Julijan (*Flavius Claudius Iulianus*) kasnije ušao u krivičnopravni ciklus i donio presudu koju su citirali svi sudovi u relevantnim slučajevima.

Događaj koji je zapisao stari rimski istoričar Amijan Marcelin (*Ammianus Marcellinus*) desio se na sljedeći način: Car (*emperor*) održava otvoreni sud o optužbi, lično saslušava slučaj i pažljivo sluša strane. Tokom suđenja, Numeri tvrdoglavo negira svoju krivicu i ne može biti razotkriven. Vidjevši manjak dokaza, tužilac Delfidije (*Delphidius*) obraća se caru sljedećim pitanjem: "Uzvišeni care, ako nije dovoljno negirati optužbu, može li se tada bilo ko smatrati krivim?" Car mu odmah odgovara: "Ako nije dovoljno optužiti ga, može li se tada bilo ko smatrati nevinim?"

Treba napomenuti da je u 4. knjizi Justinijanovog zakonika (*the Code of Justinian*) (L, IV, T., XIX, 1, clause 25) propisano da "svi tužioci treba da razumiju da ne treba da podnose optužbe a da one nisu dokazane relevantnim svjedocima i dokumentima koji ne izazivaju sumnju ili neoborivim i jasnim dokazima". U *Digestu Justinijana* (*Digest of Justinian*) je napisano: "Bolje je ne kazniti nekoga ko je kriv za zločin, nego osuditi nevinu osobu (*innocent person*)".

Može se reći da su ideje rimskog prava (*Roman law*) u vezi sa dokazima postavile osnovu principu da "osoba ne može biti osuđena bez jasnih dokaza" (*a person cannot be convicted without clear evidence*). Suprotno tome, može se primijetiti da na početku ranog srednjeg vijeka princip presumpcije nevinosti nije bio poštovan. Tako su 1184. godine, na Savjetu u Veroni (*Council of Verona*), osnovani inkvizicioni sudovi (*inquisition courts*) za one koji su se protivili doktrini Katoličke crkve (*Catholic Church*). Milioni ljudi su mučeni i ubijeni od strane Svete rimokatoličke crkve (*Holy Roman Catholic Church*), a 1215. godine ove strašne stvari su legalizovane na Četvrtom lateranskom savjetu (*Fourth Lateran Council*).[2]

Magna Carta, potpisana 1215. godine, temeljni je dokument u istoriji prava i pravde. Postavila je temelje za mnoge principe koji su i dalje središnji u pravnim sistemima širom svijeta. Jedan značajan koncept utemeljen u Magna Carti je pretpostavka nevinosti. Ovaj princip čini kamen temeljac modernog krivičnog prava i od suštinskog je značaja za osiguranje fer suđenja za sve pojedince optužene za krivična djela.

U poglavlju knjige *Istorija inkvizicije* (*History of the Inquisition*), posvećenom preliminarnom pritvoru (*preliminary detention*), postoje neprijatni izvještaji o "iskustvu" (*experience*) dvoje inkvizitora. Inkvizitor po imenu David iz Augsburga (*David of Augsburg*) izjavio je: "Ako ga (optuženog – Y. X.) izlože svjedoci, ne treba mu pokazivati milost. Nije dovoljno samo ga osuditi na smrt; potrebno mu je dati neku hranu da ga strah ne savlada." Ili, drugi primjer. Inkvizitor iz Carcassonnea (*Carcassonne*) držao je 1325. godine čovjeka u zatvoru "dok ne kaže punu istinu" (*until he tells the fuller truth*) (Мейкок, 2002).

Oba navedena slučaja su primjeri apsolutnih pretpostavki krivice (*absolute presumptions of guilt*). Stav prema slučaju bio je zasnovan na činjenici da je krivica osumnjičenog već potpuno dokazana, a prema njemu su primjenjivane ne samo razne torture, već i kazne bez sudske presude (*without a court verdict*).

Srednjovjekovni kontinentalni pravni sistem (*the medieval continental legal system*) takođe je usvojio metodu priznanja dobijenu mučenjem kako bi osigurao dokaze o krivici. U ranim danima pretpostavka nevinosti u kontinentalnom pravnom sistemu više je prihvaćena u teoriji nego u praksi. Kasnije su kanonski pravnici (*canon lawyers*) prešli na rimsko pravo kao vrijedan izvor za razmatranje dokaznih principa (*principles of proof*) i odredbi prema kojim krivicu treba utvrditi dokazima, a ne pretpostavkama (*by proof rather than by presumption*).

[2] Srednjovjekovna jeres imala je dvojnu prirodu – u tome je njen interes i važnost. Članstvo u jeretičkoj sekti smatralo se zločinom u očima države i grijehom u očima Crkve. Kao rezultat toga, s jedne strane, pojavilo se mnoštvo svjetovnih zakona koji su propisivali kažnjavanje jeresi smrtnom kaznom, a, s druge strane, nastao je crkveni tribunal, nazvan inkvizicijom, čija je svrha bila da odredi šta je jeres i ko su jeretici. Inkviziciji je pripadala prinudna vlast i zakonito kažnjavanje moglo je biti izvršeno samo ako ga je ona sankcionisala.

U 1250-im godinama engleski pravnik Henry de Bracton – *Henry de Bracton* (1210–1268), koji je bio snažno pod uticajem kanonskog prava (*Canon law*), napisao je u svom djelu *Zakoni i običaji Engleske* (*Laws and Customs of England*, originalni naslov *De Legibus et Consuetudinibus Angliae*): "Svaka osoba je nevina dok se ne dokaže suprotno" (*every person is innocent until proven guilty*). U kasnijoj srednjovjekovnoj Engleskoj (*medieval England*) u sudskim postupcima optuženi nije bio obavezan da dostavlja dokaze o svojoj nevinosti, i to se smatralo dužnošću tužioca (Foster, 1792).

U to vrijeme u Engleskoj, porotnici (*jurors*) su se koristili za donošenje konačne odluke o krivici osumnjičenog. Od početka XV vijeka engleski pravnici su otvoreno podržavali princip "bolje osloboditi krivog, nego osuditi nevinog" (*it is better to acquit the guilty than to condemn the innocent*), sadržan u *Justinijanskoj zbirci* (*Justinian Collection*) (Smith, 2005).

Od sredine XVIII vijeka Odbrambeni savjet u Engleskoj (*the Defense council in England*) počeo je da koristi pojam presumpcije nevinosti, uzimajući u obzir potrebu da se dokaže krivica. Nije slučajno što je 1753. godine, u slučaju Morphy (*the Morphy case*), rečeno za osumnjičenog: "Moj gospodaru, osoba se zakonski pretpostavlja nevinom dok se ne dokaže krivica" (*My lord, a person is presumed innocent by law until proven guilty*). Sudije su polako prihvatale ovaj princip, čak priznajući da osumnjičenom treba dati benefit u pogledu sumnje (*benefit of the doubt*).

Porotnici su u nizu slučajeva došli do zaključka da "ako vjerujete da je optuženi kriv, proglasićete ga krivim, ako ne – onda ga nećete pronaći krivim" (*if you believe that he is guilty, you will find him guilty, if you don't, then you will not find him guilty*). Treba napomenuti da su 1803. godine, tokom sudskih postupaka vezanih za izdaju u Dablinu (Dublin), sudije više puta donosile odluke o oslobađanju zbog krivice koja proizlazi iz bilo kakve sumnje.

Pretpostavka nevinosti u međunarodnim dokumentima

Prijemom u Organizaciju Ujedinjenih nacija,[3] kao sukcesor bivše SFRJ, Bosna i Hercegovina je postala ugovorna strana svih ranije potpisanih međunarodnih konvencija, pa tako i Opšte deklaracije o ljudskim pravima (1948) i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966).

Opšta (Univerzalna) deklaracija o ljudskim pravima izričito propisuje međunarodni standard prema kome svako lice koje je optuženo za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim sve dok mu se ne dokaže krivica u skladu sa zakonom u javnom postupku u kojem su mu pružena sva jemstva potrebna za odbranu (član 11). Takođe,

[3] 22. maja 1992. godine, kada je Savjet bezbjednosti UN odobrio pristup ovoj međunarodnoj organizaciji Rezolucijom broj 755 (1992).

niko ne može biti proglašen krivim za bilo koje krivično djelo učinjeno bilo kojim činom ili propustom koje, u času učinjenja, po unutrašnjem ili međunarodnom pravu nije bio predviđeno kao krivično djelo, niti mu se može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je krivično djelo učinjeno (Račić / Milinković / Paunović, 1998: 57-59; Толкаченко, 2015; Каминская, 1948).

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,[4] koji čini sastavni dio Aneksa I Ustava Bosne i Hercegovine,[5] kao dodatni međunarodni sporazum o ljudskim pravima, neposredno se primjenjuje u Bosni i Hercegovini. Tako ovaj pakt garantuje brojna procesna prava optuženim licima, a među njima se nalazi pretpostavka nevinosti. (Вилкова, 2025; Башкатов *et al.*, 2012). Ova je pretpostavka propisana kao pravo da se svako optuženo lice smatra nevinim, dok se njegova krivica ne dokaže (član 14. stav 2.) (Полянский, 1956).

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda[6] (1950) predstavlja najdjelotvorniji regionalni instrument za zaštitu ljudskih prava i sloboda optuženih lica u krivičnom postupku. Ovaj dokument ima prioritet nad svim drugim domaćim zakonima, a sudovi i drugi organi u svom radu su dužni direktno primjenjivati odredbe ove konvencije, čak i u situacijama kada se sami građani (pojedinci) ne pozivaju na njene odredbe. Ustav Bosne i Hercegovine je u cijelosti preuzeo katalog ljudskih prava i sloboda garantovanih ovom konvencijom.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 6) garantuje jedno od najznačajnijih procesnih prava optuženog u krivičnom postupku koje nosi naziv "pravo na pravično suđenje". Prema ovom međunarodnom standardu, svako lice tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, koji je obrazovan na osnovu zakona. Pravo na pravično suđenje (stav 2. člana 6. ove konvencije) podrazumijeva da se svako lice koje je optuženo za krivično djelo smatra nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona. U okviru ovog prava se garantuje pretpostavka nevinosti. To, s druge strane, znači da sud u krivičnom postupku mora da utvrdi postojanje krivice na strani učinioca u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja konkretnog krivičnog djela, i to na bazi izvedenih ličnih i materijalnih dokaza (Delalić, 2017: 68-71).

Pravo na pravičan postupak garantuje pravni integritet ličnosti, koji se sastoji iz prava na pravično suđenje i zabrane retroaktivnog važenja krivičnog zakonodavstva (Hedemann, 1931; Pennington, 2003). Tako se pravo na pravičan postupak sastoji od: a) prava na pravičnu raspravu u građanskim i krivičnim stvarima, b) suđenja

[4] Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 7/1971.

[5] Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, broj 25/2009.

[6] Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni glasnik Republike BiH*, broj 25/1993.

pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je zakonom osnovan, c) javnosti suđenja i izricanja presude, d) poštovanja pretpostavke nevinosti, e) prava pojedinca da odmah i na jeziku koji razumije bude obaviješten o prirodi i razlozima optužbe, f) prava optuženog na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremanje odbrane, g) prava na angažovanje branioca i besplatne pravne pomoći, h) prava da se ispitaju svjedoci i i) prava na besplatnu pomoć prevodioca (Sanchez-Gill, 2006). Pravo na pravičan postupak posebno podrazumijeva i pravo na suđenje u razumnom roku, koje je priznato u judikaturi Evropskog suda za ljudska prava, kao jedno od najčešće kršenih prava čovjeka.

Za razmatranje strukture krivičnog postupka kao procesni kriterij uzima se pojam pravičnosti (Landau, 2005). U tom smislu, pravičan postupak podrazumijeva i zabranu diskriminacije između stranaka, zahtjev da se krivični postupak vodi od strane nezavisnog i nepristrasnog suda, da se krivica učinioca utvrdi na osnovu zakonskih kriterija i zabranu miješanja zakonodavne u sudsku vlast.

Nacionalni propisi koji garantuju pravo na pravičan postupak su, prije svega, Ustav Bosne i Hercegovine (kao i ustavi entiteta, ustavi kantona i Statut Brčko distrikta), koji u katalogu ljudskih prava, između ostalog, jemče pravo na pravičan postupak u građanskim i krivičnim stvarima, kao i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom, te procesni krivični zakoni, koji u nekoliko svojih odredaba propisuju niz prava, kao što su: a) da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog djela izrekne krivična sankcija pod uslovima propisanim u materijalnom krivičnom zakonodavstvu, b) poštovanje pretpostavke nevinosti i c) principa *in dubio pro reo*, te propisivanje tačno određenih prava osumnjičenih, odnosno optuženih u krivičnom postupku, a koji su u funkciji ostvarivanja principa pravičnog postupka (Shapiro, 1991).

Pretpostavka nevinosti optuženog predstavlja najvažniju pretpostavku krivičnog postupka, kako evropskog kontinentalnog[7] (Schabas, 2008; Борзунова *et al.*, 2020; Голиков, 2018), tako i angloameričkog tipa[8] (Tollefson, 1961; Boyle, 2022; Berisha,

[7] U Njemačkoj je presumpcija nevinosti takođe proizašla iz načela vladavine prava (*Rechtsstaatsprinzip*) u članu 20. stav 3. i članu 28. stav 1. rečenica 1. Osnovnog zakona (*Grundgesetz*). Na državnom nivou presumpcija nevinosti je u Njemačkoj takođe zapisana, kako to primjerice stoji u Ustavu Savezne pokrajine Brandenburg (*Landesverfassung des Bundeslandes Brandenburg*), član 53. ("Osnovna prava u krivičnom postupku" – *Grundrechte im Strafverfahren*), stav 2: "Svaka osoba koja je optužena ili tužena za krivično djelo, smatra se nevinom dok ne bude pravosnažno osuđena" (*Jede wegen einer Straftat beschuldigte oder angeklagte Person ist so lange als unschuldig anzusehen, bis sie rechtskräftig verurteilt ist*) (Landtag, 1992; Stuckenberg, 1998; Staudinger, 2015; Scholz, 2001).

[8] Tako, na primjer, u kanadskom pravu (*Canadian law*), pretpostavka nevinosti jačana je u određenim situacijama. Krivični zakonik Kanade (*Criminal Code – R.S.C.*, 1985, Published by the Minister of Justice: http://laws-lois.justice.gc.ca) prethodno je sadržavao brojne odredbe prema kojima su odbrane za određena krivična djela bile podvrgnute obrnutom teretu (*reverse onus*), tj. ako optuženi želi iznijeti tu odbranu, mora dokazati činjenice odbrane na osnovu postotka vjerovatnosti (*a balance of probabilities*), umjesto da Kruna (*Crown*) mora opovrgnuti odbranu izvan razumne sumnje (*beyond a reasonable doubt*). To je značilo da bi optuženi u nekim okolnostima mogli biti osuđeni čak i ako postoji razumna sumnja u njihovu krivicu. U nekoliko slučajeva, različite odredbe

2020). Ova presumpcija spada u jednu od tekovina pravne države, a nastala je kao reakcija i sredstvo borbe protiv nedemokratskih mehanizama – torture, nehumanog kažnjavanja i donošenja presude usljed "otpuštanja ispod suđenja" (Григорьева, 2019). Realizuje se pomoću dva pravila, koja su u najužoj vezi sa načelom pravičnog postupka. Ta pravila čine autoritativne pravne standarde koji određuju način i rezultate utvrđivanja pravno relevantnih činjenica u krivičnom postupku (Quintard-Morenas, 2010).

To pokazuje da inkorporisanje tih pravnih standarda u domaće, nacionalno procesno zakonodavstvo – doprinosi razrješenju shvatanja vezanih za pojam pretpostavke nevinosti optuženog (Fraher, 1984). Oni se kreću između shvatanja tog pojma kao iskaza o procesnoj stvarnosti i njegovog tumačenja kao posljedice primjene propisanog načina utvrđivanja pravno relevantnih činjenica, u skladu sa propisanim zakonskim formama (Розанова, 2017; Mazur, 2024).

Pretpostavka nevinosti u ustavnom pravu Bosne i Hercegovine

Ustav BiH (član 2) pod nazivom "Ljudska prava i osnovne slobode", pod brojem 1. ("Ljudska prava"), utvrđuje da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta obezbijediti najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, u kom cilju postoji Komisija za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, kako je predviđeno Aneksom 6. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Sadiković, 2012: 73-77). Pod brojem 3. Ustav BiH (član 2) nabraja prava i osnovne slobode koje sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju. Ona obuhvataju brojna prava i osnovne slobode. U okviru njih se nalaze prava i slobode koje imaju poseban značaj za položaj optuženih lica u krivičnom postupku (Kazazić *et al*., 2009: 47-52).

Takođe, na sličan način korpus ljudskih sloboda i prava uopšte, pa time i osumnjičenog, odnosno optuženog u krivičnom postupku, uređuje i Ustav Federacije BiH.[9] Ovaj ustav u drugom dijelu pod nazivom "Ljudska prava i osnovne slobode", u dijelu A. Opšte odredbe (član 1) utvrđuje: "Budući da se načela, prava i slobode utvrđeni u članu II Ustava BiH primjenjuju na cijeloj teritoriji BiH, sljedeće odredbe odnose se na Federaciju (...)". Stoga se Federacija BiH, u smislu člana 2. Ustava Federacije BiH, obavezuje na primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu ovog ustava. Tu se posebno ističe da sve osobe na teritoriji Federacije uživaju prava među kojima se nalazi pravo na pravičan krivični postupak.

---

obrnutog tereta su proglašene za kršenje odredbe o pretpostavci nevinosti iz Kanadske povelje o pravima i slobodama (*Canadian Charter of Rights and Freedoms*). Zamijenjene su postupcima u kojima je optuženi jednostavno morao pokazati "znak realnost" (*air of reality*) za predloženu odbranu, nakon čega se teret premjestio na Krunu da opovrgne odbranu.

[9] *Službene novine Federacije BiH*, br. 1/1994, 13/1997, 16/2002, 22/2002, 52/2002, 60/2002, 18/2003, 63/2003, 9/2004, 20/2004, 33/2004, 71/2005, 72/2005 i 88/2008.

Ustav Republike Srpske[10] (član 5) utvrđuje da se, između ostalih, ustavno uređenje Republike Srpske temelji na: a) garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima, b) obezbjeđivanju nacionalnih ravnopravnosti i zaštiti vitalnih interesa konstitutivnih naroda, c) vladavini prava i d) zaštiti prava etničkih grupa i drugih manjina. Ovaj ustav u drugom dijelu pod nazivom "Ljudska prava i slobode" inauguriše korpus ljudskih sloboda i prava.

Konačno, Statut Brčko distrikta BiH[11] (član 1. stav 4) propisuje da su Ustav BiH, kao i važeći zakoni i odluke institucija Bosne i Hercegovine, direktno primjenjivi na cijeloj teritoriji Distrikta. Statut (član 13) pod nazivom "Prava i obaveze" proklamuje da svako ima pravo da uživa sva prava i slobode garantovane Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine i zakonima Distrikta, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

Za pravni položaj osumnjičenog, odnosno optuženog u krivičnom postupku, naročiti značaj ima ustavna odredba prema kojoj niko ne može biti kažnjen za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom predviđeno kao kažnjivo djelo, niti mu se može izreći kazna koja za to djelo nije zakonom bila predviđena. Pri tome, niko ne može biti smatran krivim za krivično djelo dok to ne bude utvrđeno pravosnažnom sudskom odlukom (član 20).

Pojam i sadržina pretpostavke nevinosti u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

Zakon o krivičnom postupku BiH[12] propisuje u glavi prvoj "Osnovna načela" više načela (principa), među kojima se nalazi pretpostavka nevinosti i *in dubio pro reo* (član 3). Na sličan način, Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH,[13] u glavi prvoj koja nosi naziv "Osnovna načela", nabraja takođe načela krivičnog postupka, među kojima se nalazi pretpostavka nevinosti i *in dubio pro reo* (član 3). Istovjetna pravna rešenja poznaje i Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH[14] u glavi prvoj pod nazivom "Osnovna načela", u okviru opštih odredbi. Ova su rješenja definisana na sličan način kao i prethodni izvori procesnog prava sa primjenom u Bosni i Hercegovini.

Konačno, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske[15] u glavi prvoj pod nazivom

[10] *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 21/1992, 28/1994, 8/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2003, 117/2005, 48/2011 i 73/2019.

[11] *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, br. 17/2008, 39/2009 i 2/2010.

[12] *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 3/2003, 32/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009, 93/2009, 72/2013 i 65/2018.

[13] *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 35/2003, 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020.

[14] *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 34/2013, 27/2014, 3/2019 i 16/2020.

[15] *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.

"Osnovne odredbe", u odjeljku prvom "Osnovna načela", nabraja procesna načela koja imaju značaj za procesnopravni položaj optuženog lica. Među ovim načelima se nalazi pretpostavka nevinosti i načelo *in dubio pro reo* (član 3).

U sistemu procesnih načela, koja pod identičnim nazivom, odnosno identičnom sadržinom poznaju sva procesna zakonodavstva sa primjenom u Bosni i Hercegovini, uočava se razlika gdje Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH kod načela jednakosti u postupanju izričito spominje i "pravedno suđenje" (što sa drugim zakonima nije slučaj) (Jovančević, 2015: 65; Sijerčić Čolić, 2019: 138-141).

Pretpostavka nevinosti predstavlja jedno od najvažnijih procesnih načela na kojima se zasniva savremeni krivični postupak u Bosni i Hercegovini. Naime, procesna pozicija optuženog lica bila bi otežana ako bi se njegova krivica pretpostavljala. Ova je pretpostavka dio kataloga procesnih garancija pravičnog suđenja. Ona doprinosi uravnoteženju položaja optuženog lica kao procesne stranke, ali i dodatnoj zaštiti njegovih prava lica.

U pravnoj teoriji se javlja više shvatanja o pravnoj prirodi (dejstvu i značaju) pretpostavke nevinosti (Radulović, 2009: 130-131; Škulić / Bugarski, 2015: 185-186). Tako se pretpostavka nevinosti definiše kao: a) jedno od osnovnih načela savremenog krivičnog postupka, b) jedno od klasičnih, standardnih prava osumnjičenog, odnosno optuženog, c) jedna procesna garancija optuženog koja mu omogućuje određeni položaj nezavisno od toga da li je on prihvata, d) radna hipoteza pomoću koje se u toku dokazivanja određuje teret pružanja dokaza i e) elemenat pojma osumnjičenog, odnosno optuženog (pored njegovog duševnog zdravlja i prava na odbranu).

Osnovni značaj ove pretpostavke ogleda se u nemogućnosti suda da anticipira krivicu osumnjičenog, odnosno optuženog. To dalje ima za posljedicu postojanje formalnog tereta dokazivanja na strani tužioca, odnosno ukazuje na privilegovani položaj osumnjičenog, odnosno optuženog u slučajevima sumnje u postojanje odlučnih činjenica. Na taj način se ostvaruje osnovna svrha ove pretpostavke, a to je obezbjeđenje zaštite reputacije čovjeka prije presuđenja, kao i njegova zaštita od procesne i vanprocesne stigmatizacije.

Pretpostavka nevinosti predstavlja neizostavnu garanciju u odnosu na položaj osumnjičenog, odnosno optuženog u svim savremenim demokratskim krivičnim procedurama. Ova pretpostavka je oboriva (relativna) i ona vrijedi samo dok se suprotno ne dokaže. Radi se o privremenoj pretpostavci, dok se ne dokaže suprotno. Njeno se procesno dejstvo ogleda u tome što ona predstavlja sredstvo za otklanjanje *a priori* krivice optuženog i ne mijenja se u toku krivičnog postupka sve do momenta pravosnažnosti sudske odluke (Krapac, 2020).

U osnovi ovog standarda se nalazi psihološko-normativni pojam krivice koja se uvijek mora utvrditi u sprovedenom krivičnom postupku pred nadležnim sudom na osnovu izvedenih i ocijenjenih ličnih i materijalnih izvora dokaza. Nasuprot obavezi suda da uvijek utvrdi i dokaže postojanje krivice na strani učinioca

krivičnog djela, stoji pretpostavka njegove nevinosti. Pored toga, ovo načelo je u domaćem krivičnom zakonodavstvu propisano deklaratornom normom, pa se ono često povređuje ili ugrožava na senzacionalistički način u svakodnevnim životnim situacijama ili u sredstvima javnog informisanja ili u izjavama pojedinih nosilaca političkih funkcija (Knežević, 2023: 95-96).

Pretpostavka nevinosti proteže se i na fazu prije krivičnog postupka i fazu istrage, te i na nakon donošenja presude u krivičnom postupku, povodom žalbi i vanrednih pravnih lijekova (Knežević, 2006: 370-375). Dakle, ova pretpostavka postoji na strani osumnjičenog, odnosno optuženog tokom trajanja cijelog krivičnog postupka, pri čemu ishod postupka nije od važnosti za utvrđivanje da li je tokom trajanja postupka povrijeđeno ovo pravo osumnjičenog, odnosno optuženog. Na taj način se štite pravni i moralni integritet osumnjičenog, odnosno optuženog (Halilović, 2019: 51-52). Istražne radnje, kao što su uzimanje otisaka prstiju, uzoraka krvi ili DNA, pretresi stana i prostorija te drugo oduzimanje potencijalnog dokaznog materijala od osumnjičenog, odnosno optuženog – ne predstavljaju povredu prava na pretpostavku nevinosti (Yunis, 2024).

Posebno pravilo se odnosi na raspodjelu rizika nedokazivanja činjenica u vezi sa krivičnim djelom, kao i krivicom njegovog učinioca (Reggi, 1986). Sud mora donijeti oslobađajuću presudu ne samo kada se potpuno uvjeri u nevinost optuženog, već i kada nije u potpunosti uvjeren u krivicu, ali ni u njegovu nevinost (Simović / Simović / Govedarica, 2021: 122-124; Labandeira, 1967; Sassoon, 2001).

Praktično dejstvo primjene pretpostavke nevinosti osumnjičenog, odnosno optuženog u krivičnom postupku, ogleda se u tome da:

a) imaju pravo, ali ne i dužnost da se brane od optužbe (Decottignies, 1950),
b) oslobođeni su tereta dokazivanja, gdje im pripada i privilegija protiv samooptuživanja (*privilege against self-incrimination*). Veza između prava optuženog da ne odgovara na pitanja koja ga mogu izložiti krivičnom gonjenju i prava na pretpostavku nevinosti, vrlo je uska (Vorms, 2023),
c) obaveza ili teret dokazivanja učinjenog krivičnog djela i krivice njegovog učinioca padaju na tužioca (Solan, 1999). Od osumnjičenog, odnosno optuženog se ne može tražiti da dokaže svoju nevinost. Naprotiv, teret dokazivanja je na tužilaštvu, koje je dužno da van svake razumne sumnje dokaže da je optuženi izvršilac konkretnog krivičnog djela koje mu se stavlja na teret optužnim aktom (Đurđić, 2006; Ikanović, 2024: 42-43);
d) u slučaju sumnje u postojanje krivice učinioca, sud mora donijeti odluku u korist optuženog (Stumer, 2010; Sijerčić Čolić, 2008: 200).

Pravosnažna sudska odluka predstavlja pravnu smetnju za pokretanje novog krivičnog postupka protiv istog lica za isto krivično djelo. U smislu ove pretpostavke, pojam "optuženi" treba razumjeti u širem smislu s obzirom na činjenicu da pretpostavka nevinosti štiti svako lice protiv koga je pokrenut krivični postupak, a ne samo ono

protiv koga je podignuta optužnica (Škulić, 2025: 125-127).

Pretpostavka nevinosti ne prestaje da važi ni u žalbenom postupku samo zato što je optuženi osuđen u prvom stepenu. Drugačije rješenje bi bilo suprotno ulozi žalbenog postupka, kada je apelacioni sud zahtijevao preispitivanje ranije dostavljene odluke u pogledu činjenica i zakona. Uz to, pretpostavka nevinosti se može oboriti jedino pravosnažnom presudom kojom se optuženi oglašava krivim nakon održanog glavnog pretresa, presudom kojom se izriče krivičnopravna sankcija nakon izjašnjenja o krivici ili pregovaranja o krivici ili presudom kojom je izrečen kazneni nalog (Čejović, 2006: 119-121).

U tom smislu je predviđena obaveza državnih organa, medija i drugih subjekata (branilaca, punomoćnika, oštećenih i dr.) da poštuju ovaj princip, kao i da se pridržavaju smisla pretpostavke nevinosti, tako da svojim javnim izjašnjavanjem o postupku koji je u toku – ne smiju povređivati prava osumnjičenog, odnosno optuženog i oštećenog, kao i nezavisnost i nepristrasnost sudstva. Dakle, prikazivanje osumnjičenog u toku istrage kao nesumnjivog učinioca krivičnog djela protivno je presumpciji nevinosti. Obavještavanje javnosti od strane medija je dozvoljeno, ali ono mora da se vrši objektivno, pri čemu novinari treba da izlože stavove optužbe i odbrane, izbjegavajući izraze koji prikazuju osumnjičenog kao nesumnjivog izvršioca krivičnog djela (Sijerčić Čolić, 2019: 48-49). To dalje znači da pitanje pretpostavke nevinosti i slobode izražavanja treba rješavati tako da javnost bude informisana, ali na diskretan način, uz poštovanje pretpostavke nevinosti optuženog. S druge strane, ne postoji procesna sankcija za povredu ove pretpostavke, iako se u praksi javljaju slučajevi njenog kršenja od strane različitih organa ili subjekata, posebno od strane policijskih organa (Simović / Simović, 2019: 373-375).

Zaključak

Važan segment uspostavljanja i daljeg razvoja državnopravnog ustrojstva Bosne i Hercegovine, na putu ubrzanja procesa integracija u Evropsku uniju, kao i dalje demokratizacije društva u cjelini, predstavlja obezbjeđenje efikasne zaštite sistema osnovnih, najznačajnijih, univerzalnih ljudskih prava. Među ovim pravima, koja su neodvojiva od ljudske ličnosti kao takve, javljaju se ona ljudska prava koja imaju univerzalni, opštecivilizacijski značaj.

Pretpostavka nevinosti služi kao zaštita prava građana od nezakonitih optužbi i progonstava, a takođe doprinosi obezbjeđivanju pravičnosti i zakonitosti u krivičnom postupku. Ona podržava osnovne vrijednosti pravne države, uključujući ljudska prava i građanske slobode. Ključni elementi pretpostavke nevinosti su: teret dokazivanja krivice leži na optužbi; osumnjičeni, odnosni optuženi nisu dužni da dokazuju svoju nevinost; sve sumnje u krivicu tumače se u korist optuženog; nedopustivo je označavanje optuženog krivim prije donošenja presude i prava na odbranu i na učešće u procesu putem branioca.

U tom kontekstu, pretpostavka nevinosti je jedan od glavnih principa krivičnog postupka čiji je cilj zaštita prava ličnosti i isključenje neopravdanog optuživanja (osuđivanja) čovjeka. Da li je osoba kriva za krivično djelo i u kojoj mjeri je krivica potvrđena, na kraju odlučuje sud. Odgovarajući materijal za proučavanje slučaja pruža strana optužbe.

Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan tražiti dokaze koji opovrgavaju tvrdnje istrage (prijave). Štaviše, on može uopšte ne davati nikakve izjave u vezi sa optužbama koje mu se stavljaju na teret i čak ni tu njegova prava ne prestaju. Isto tako, presuda kojom se optuženi proglašava krivim ne može se zasnivati na pretpostavkama.

Literatura

Алибекова, Аида Изамидиновна (2024) The concept and significance of the principle of the presumption of innocence in criminal proceedings, *Закон и право*, № 3, 206-209.

Башкатов, Максим Леонидович и др. (2012) *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации*, учебник, 3-е изд., перераб. и доп., Проспект, Москва.

Berisha, Iris (2020) The principle of the presumption of innocence, *European Journal of Economics, Law and Social Sciences*, Vol. 4, No. 2, 249-259.

Борзунова, Юлия Николаевна и др. (2020) Принцип презумпции невиновности в уголовном судопроизводстве и проблемы его реализации, *Социология и право*, № 4 (50), 86-91.

Boyle, Alan E. et al. (2022) *Human Rights and Scots Law*, Bloomsbury Publishing.

Carlos, Don Juan I (1978) Constitución Española, *Boletín Oficial del Estado*, núm. 311, 29. 12. 1978.

Čejović, Bora (2009) *Pretpostavka nevinosti okrivljenog*, Dosije studio – Lion Mark, Beograd – Kragujevac.

Decottignies, Roger (1950) *Les présomptions en droit privé*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, París.

Delalić, Mirna (2017) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava kao sredstvo zaštite ljudskih prava na pravično suđenje u Bosni i Hercegovini, *Pravo i pravda*, god. 16, br. 1, Sarajevo, 2017, 61-78.

Дятчина, Дарья Алексеевна (2023) Принцип презумпции невиновности: проблемы реализации, *Молодой ученый*, № 9, (456), 261-263. https://moluch.ru/archive/456/100378.

Đurđić, Vojislav (2006) Načelo pravičnog postupka, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3, 67-74.

Ferrini, Contardo (1893) *Le presunzioni in diritto romano*, Ermanno Loescher & C., Roma – Torino – Firenze.

Foster, Michael (1792) *Crown Law*, Clarendon Press, Oxford.

Fraher, Richard M. (1984) The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Age: Rei Publicae Interest ne Crimina Remaneant Impunita, *University of Illinois Law Review* 577, 118-131.

Godbey, Allen H. (1905) The Place of the Code of Hammurabi, *The Monist*, Vol. 15, 199-236.

Голиков, Константин Николаевич (2018) Презумпция невиновности в уголовном судопроизводстве, *Российское правосудие*, № 1 (141), 91-98.

Григорьева, В. Д. (2019) Проблема реализации принципа презумпции невиновности, *Моя профессиональная карьера*, № 5, Т. 1, 204-209.

Halilović, Haris (2019) *Krivično procesno pravo*, *Knjiga 1, Uvod i temeljni pojmovi*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo.

Hedemann, Justus W. (1931) *Las presunciones en el derecho*, Revista de Derecho Privado, Madrid.

Ikanović, Veljko (2024) *Krivično procesno pravo*, Panevropski univerzitet Apeiron, Banja Luka.

Jovančević, Nedeljko (2015) *Novo krivično procesno pravo*, Dosije studio, Beograd.

Каминская, Вера Исааковна (1948) *Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе*, АН СССР, Москва – Ленинград.

Kazazić, Vesna; Nadaždin Defterdarević, Mirjana; Kotlo, Rebeka (2009) *Ljudska prava: praktikum*, Centar za ljudska prava, Mostar.

Khalilov, Yunis (2024) Concepts about the source of the word ‘constitution’ and its modern meaning, *Scientific Research and Experimental Development* 6.

Khalilov, Yunis (2024) The prohibition of the use of illegal evidence at the level of decisions of the European court and the presumption of innocence, *German International Journal of Modern Science* (Deutsche Internationale Zeitschrift für Zeitgenössische Wissenschaft), No. 74, 23-25.

Khalilov, Yunis; Qasimov Aziz; Seyidov Mirhuseyn (2024) The history of presumption of innocence, u: *Proceedings of the 6th International Scientific Conference Progress in Science, No. 6 (June 6–7, 2024)*, Brussels, Belgium, 155-159.

Knežević, Saša (2006) Pretpostavka nevinosti okrivljenog u svetlu prava na pravično suđenje, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo, 365-377.

Knežević, Saša (2012) *Osnovna načela krivičnog procesnog prava*, Studentski kulturni centar, Niš.

Knežević, Saša (2023) *Krivično procesno pravo. Opšti deo*, Pravni fakultet, Niš.

Колоколова, Никита Александрович (2012) *Теория уголовного процесса: презумпции и преюдиции,* Юрлитинформ, Москва.

Krapac, Davor (1989) Osnovna prava čovjeka i građana i načela krivičnog postupka, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 39, br. 5–6, 827-854.

Krapac, Davor (2020) *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga, Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 413-415.

Labandeira, Eduardo (1967) *Las presunciones en Derecho Canonico*, Gráficas Iruña, Pamplona.

Landau, Norma (2005) Summary Conviction and the Development of the Penal Law, *Law and History Review*, vol. 23, no. 1, 173-189.

Landtag (1992) *Verfassung des Landes Brandenburg*. http://bravors.brandenburg.de/de/gesetze-212792.

Ларин, Александр Михайлович (1982) *Презумпция невиновности*, издательство “Наука”, Москва.

Mazur, Karolina (2024) Le principe de la présomption d'innocence. Une analyse juridico-historique, *RDC*, 74/1, 93-119.

Мейкок, Алан Лоусон (2002) *История инквизиции*, пер. с. англ. М. В. Келлер, издательство Олма-пресс, Москва.

Milovanović, Dragana (2019) *Pretpostavka nevinosti okrivljenog u krivičnom postupku*, Master rad, Pravni fakultet, Niš.

Mommsen, Theodor; Krueger, Paul; Watson, Alan (1985) *The Digest of Justinian*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1985.

Pejanović, Mirko (2017) Cjelovita naučna studija o nastanku i razvoju ljudskih prava, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 2, 145-149.

Pennington, Kenneth (2003) Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim, *The Jurist*, no. 63, 106-124.

Полянский, Николай Николаевич (1956) *Вопросы теории советского уголовного процесса*, издательство Московского университета, Москва.

Quintard-Morenas, Francois (2010) The Presumption of Innocence in the French and Anglo American Legal Traditions, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 58, No. 1, 107-149.

Račić, Obrad; Milinković, Branislav; Paunović, Milan (1998) *Ljudska prava, pet decenija od usvajanja Opšte deklaracije o pravima čoveka, studije o ljudskim pravima pod okriljem OUN, OEBS i Saveta Evrope*, Međunarodna politika, Beograd.

Radulović, Drago (2009) *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet, Podgorica.

Reggi, Roberto (1986) Presunzione (diritto romano), u: *Enciclopedia del diritto*, vol. XXXV (Prerogative-Procedimento), Giuffrè, Milano, 255-260.

Розанова, О. Г. (2017) *Проблемы реализации принципа презумпции невиновности в уголовном судопроизводстве РФ*, вып. квалификац. работа по направлению подгот. Юриспруденция (уровень бакалавриата), О. Г. Розанова; рук. работы Ю. В. Кувалдина, М-во образования и науки Рос. Федерации, Самар. нац. исслед. ун-т им. С. П. Королева, Юрид. фак., Самара.

Sadiković, Lada (2012) *Ustav Bosne i Hercegovine*, *sigurnost i ljudska prava*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo.

Sanchez-Gill, Antonio S. (2006) *La presunzione di validità dell'atto giuridico nel diritto canonico*, Giuffrè Editore, Milano.

Sassoon, John (2001) *Ancient Laws and Modern Problems: The Balance between Justice and a Legal System*, Third Millenium, London.

Schabas, William (2008) *War Crimes and Human Rights: Essays on the Death Penalty, Justice, and Accountability*, Cameron May, London.

Scholz, Oliver Robert (2001) *Verstehen und Rationalität: Untersuchungen zu den Grundlagen von Hermeneutik und Sprachphilosophie*, Klostermann, Vittorio.

Senato della Republica (2023) *Constitution of the Italian Republic*. https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE.pdf (12. 7. 2024).

Shapiro, Barbara J. (1991) *Beyond Reasonable Doubt and Probable Cause: Historical Perspectives on the Anglo-American Law of Evidence*, California University Press.

Sijerčić Čolić, Hajrija (2008) *Krivično procesno pravo, Knjiga I*, *Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Pravni fakultet, Sarajevo.

Sijerčić Čolić, Hajrija (2019) *Krivično procesno pravo, Knjiga I*, *Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Pravni fakultet, Sarajevo.

Simović, Miodrag (2007) Poštovanje međunarodnih standarda koji se tiču pretpostavke nevinosti u praksi sudova u BiH, u: *Projekat "Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta"*, Kriminalističko-policijska akademija, Ministarstvo nauke Republike Srbije, Beograd, 13-29.

Simović, Miodrag (2012) Praksa Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i njen značaj u razvoju pravnog obrazovanja, u: *Savremene tendencije u razvoju pravne nauke i pravnog obrazovanja, zbornik radova*, Pravni fakultet, Sarajevo, 211-239.

Simović, Miodrag N.; Simović, Marina M.; Simović, Vladimir M.; Simović, Milena (2023) *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Istraživački centar, Banja Luka.

Simović, Miodrag; Blagojević, Milan (2007) *Međunarodno krivično pravo*, Panevropski univerzitet Apeiron – Fakultet pravnih nauka, Banja Luka.

Simović, Miodrag; Blagojević, Milan; Simović, Vladimir (2023) *Međunarodno krivično pravo*, 3. izmijenjeno i dopunjeno izd., Pravni fakultet, Istočno Sarajevo.

Simović, Miodrag; Simović, Marina (2010) Pravo na slobodu izražavanja i pravo na poštovanje privatnosti i praksa Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa na temu "Kako prevazići govor mržnje (nacionalne, vjerske, rasne, političke) i netoleranciju u interesu što bolje političke kampanje i demokratskih rezultata na parlamentarnim izborima 2010. godine u Republici Srpskoj i BiH"*, Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 119-133.

Simović, Miodrag; Simović, Marina (2019) Presumpcija nevinosti iz člana 6. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda: implementacija standarda Evropskog suda za ljudska prava u bh. krivično procesno pravo i praksu, *Pravo i pravda*, god. 18, broj 1, 2019, str. 141-183.

Simović, Miodrag; Simović, Vladimir (2019) *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti deo*, Pravni fakultet, Bihać.

Simović, Miodrag; Simović, Vladimir (2020−2021) Pravo na suđenje u razumnom roku u praksi Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, *Pravo i pravda*, god. 19, br. 1, 15-48.

Simović, Miodrag; Simović, Vladimir; Govedarica, Mladenka (2021) *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti dio*, Pravni fakultet, Bihać.

Smith, Bruce P. (2005) Did the Presumption of Innocence Exist in Summary Proceedings?, *Law and History Review*, Vol. 23, No. 1, 191-199.

Smith, Bruce P. (2005) The Presumption of Guilt and the English Law of Theft, 1750–1850, *Law and History Review*, Vol. 23, No. 1, 133-171.

Solan, Lawrence (1999) Refocusing the burden of proof in criminal cases: some doubt about reasonable doubt, *Texas Law Review*, vol. 78, No. 105, 105-148.

Staudinger, Wolfgang (2015) *Welche Folgen hat die Unschuldsvermutung im Strafprozess? Eine Untersuchung de lege lata und de lege ferenda*, Nomos, Baden-Baden.

Строгович, Михаил Соломонович (1984) *Право на защиту и презумпция невиновности*, издательство "Наука", Москва.

Stuckenberg, Carl-Friedrich (1998) *Untersuchungen zur Unschuldsvermutung*, Walter de Gruyter, Berlin.

Stumer, Andrew (2010) *The Presumption of Innocence Evidential and Human Rights Perspectives, Criminal Law Library*, Hart Publishing, Oregon.

Škulić, Milan (2025) *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet, Beograd.
Škulić, Milan; Bugarski, Tatjana (2015) *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet, Novi Sad.
Толкаченко, Анатолий Анатольевич (2015) Презумпция невиновности, *Большая российская энциклопедия*, Москва. https://bigenc.ru/c/prezumptsiia-nevinovnosti-2ed80a.
Tollefson, E. A. (1961) The Canadian Bill of Rights and the Canadian Courts, *Saskatchewan Bar Review & Law Society's Gazette*, Vol. 26, No. 4, 106-111.
Вилкова, Татьяна Юрьевна (2025) *Уголовный процесс. Принцип презумпции невиновности: учебник для вузов*, 2-е изд., Издательство Юрайт, Москва.
Vorms, Marion (2023) La présomption d'innocence est-elle un principe probatoire? Une approche épistémologique, *Revue des procédures*, no. 5, 14-25. https://hal.science/hal-03972731v1.

ANU BiH
АНУ БиХ

LEGAL SIGNIFICANCE OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN CRIMINAL PROCEDURE LAW OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Miodrag N. Simović
Academician
Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina
Professor Emeritus
Faculty of Law, University of Bihać
Retired Judge
Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina
msimovic@anubih.ba
ORCID: 0000-0001-5116-680X

Vladimir M. Simović
Prosecutor
Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina
Full Professor
Faculty of Security and Protection Slobomir P University in Banja Luka
vlado_s@blic.net
ORCID: 0009-0002-9640-6488

Abstract: In addition to the right to life, freedom, dignity, privacy, property and similar, human rights that are guaranteed in criminal proceedings have a specific character. In this context, the presumption of innocence, which is guaranteed not only by national criminal procedure lists, but also by constitutional acts based on international standards, is distinguished by its nature, content, effect and characteristics. The significance of the topic is conditioned by the fact that the presumption of innocence serves as a guarantee of a civilized, humane and fair judiciary, but contemporary realities make its full realization difficult due to the human factor and the imperfection of legislation.

This is one of the basic principles of the criminal proceedings: every person (even if he/she is publicly and officially accused of any criminal offense) is considered innocent until his/her guilt for the committed criminal offense is proven in the proceedings provided for by the law, and is determined by a final judgment of the court. The most important component of the presumption of innocence is that the burden of proving the accusation rests with the prosecutor.

In this regard, the suspect or the accused has the right (which he can use, as he wishes) to give statements, but he/she is not obliged to prove his/her innocence. The act of complete absence of evidence on the innocence of the accused (or even the accused's demonstrative refusal to provide such evidence) cannot, in itself, be considered as evidence of his/her guilt. In addition, refusal of the accused to give statements or individual explanations, as well as giving contradictory, false and even obviously false statements – cannot be grounds for conviction.

The subject of analysis in the paper is the place, content, effect, scope and significance of the presumption of innocence as an important right of the suspect or the accused in the law of Bosnia and Herzegovina.

Key words: human rights, accused person, presumption of innocence, European standards, Bosnia and Herzegovina

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.19

DOPRINOS AKADEMIKA PROF. DR. MIRKA PEJANOVIĆA IZUČAVANJU GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI

Rasim Muratović
Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
muratovic.rasim@gmail.com
ORCID: 0009-0008-9899-2883

Apstrakt: Odnos prema Srebrenici, kao mjestu zločina genocida, u međunarodnim institucijama, zatim u institucijama Evropske unije, pozitivan je i proaktivan. Odnos Republike Srbije i Republike srpske sadržan je u društvenoj i političkoj negaciji zločina genocida u Srebrenici. To je činjenica koja u proteklih 30 godina čini prepreku za obnovu povjerenja između srpskog i bošnjačkog naroda kako u Bosni i Hercegovini tako i u regiji zapadnog Balkana.

Grad Srebrenica i mjesna naselja u okruženju egzistiraju u uslovima nepostojanja šire podrške, društvene i finansijske, za održivost povratka prognanog i izbjeglog stanovništva iz Srebrenice 1995. godine. Pokušaj organizacija iz Srebrenice i Federacije Bosne i Hercegovine da grad Srebrenica, usljed preživljenog zločina genocida i devastacije privredne osnove života, dobije poseban administrativni i razvojni status unutar Bosne i Hercegovine, nije uspio 2007. godine.

U ovom radu prezentirat će se naučnoistraživački doprinos akademika prof. dr. Mirka Pejanovića izučavanju genocida nad Bošnjacima u Srebrenici. U tom kontekstu rad će se posebno fokusirati na organizaciju i rezultate prve i druge međunarodne naučne konferencije o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici. Prva konferencija pod nazivom *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice* održana je 19. oktobra 2020. godine u Sarajevu, a druga pod nazivom *Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici: socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022)* u Potočarima 12. oktobra 2023. godine.

Rad će se fokusirati i na neke od objavljenih radova akademika prof. dr. Mirka Pejanovića, kao što su "Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine – pretpostavka za njen poseban društvenorazvojni status" i "Povratak izbjeglica u funkciji obnove međuetničkog povjerenja u gradu i opštini Srebrenica – istraživačka studija".
U svim ovim aktivnostima nesebičan doprinos dao je i akademik prof. dr. Mirko Pejanović, koji je svojom prepoznatljivom upornošću, istrajnošću i dosljednošću stavio pečat na veoma važne aktivnosti unutar akademske zajednice, a koje se tiču genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Ključne riječi: Srebrenica, genocid nad Bošnjacima, međunarodna zajednica, negiranje genocida nad Bošnjacima, socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj, posljedice genocida, poseban status

Prva Međunarodna naučna konferencija o Srebrenici

Odgovornost za otklanjanje posljedica genocida nad Bošnjacima u Srebrenici pretpostavlja uspostavljanje posebnog društvenorazvojnog statusa grada i općine Srebrenica. Podršku ideji da se inicira uspostavljanje posebnog društvenorazvojnog statusa Srebrenice, kao mjesta koje je uslijed genocida doživjelo devastaciju u svim oblastima života i rada, dale su mnoge domaće i inozemne organizacije i institucije na prvoj Međunarodnoj naučnoj konferenciji *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice*, održanoj u Sarajevu, 19. oktobra 2020. godine, a u organizaciji Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Tuzli.[1]

Pismo podrške prvoj Međunarodnoj naučnoj konferenciji uputio je reisul-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Husein ef. Kavazović:

> Izražavam svoju bezrezervnu podršku svakom nastojanju da se dodatno istraži i osvijetli Genocid koji je izvršen nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine i koji je potresao čitav svijet. Držim da je to dužnost i obaveza sociologa, antropologa, psihologa, kulturologa, ali i svih onih koji se bave čovjekom i njegovom ulogom u svijetu. Stoga se nadam da će se naučnici i istraživači nastaviti baviti tim užasnim činom i istraživati faktore koji su ga uzrokovali, kulturološku pozadinu koja ga je iznjedrila, ali i posljedice koje je ostavio za sobom. Mi podržavamo nastojanja da se Srebrenici, s obzirom na ono što joj je učinjeno a što ju je pretvorilo u grad simbol patnje i stradanja, dodijeli poseban status – ne samo u Bosni i Hercegovini već i u okviru cijele Evrope. Time bi poruke koje bi ona odašiljala svoj eho nalazile širom svijeta i generacijama koje dolaze pobuđivale svijest o strahotama

[1] Više o ovome vidjeti u: Zbornik radova, 2021.

> genocida i u srca im, umjesto mržnje, usađivale ljubav i poštovanje prema drugom i drugačijem. (Kavazović, 2020)

Također, pismo podrške uputio je i tadašnji visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu Valentin Inzko:

> Poštovani organizatori i učesnici Konferencije, želim da izrazim svoju podršku i čestitam vam na trudu oko organizacije konferencije u trenutnim, izuzetno zahtjevnim okolnostima. Više od 25 godina nakon dešavanja iz jula 1995, Srebrenica je još uvijek otvorena rana. Nakon toliko vremena, brojne žrtve srebreničkog genocida još uvijek nisu našle smiraj. Lokacije masovnih grobnica se skrivaju, neki pokušavaju prekrajati istoriju, drugi relativiziraju zločine, a što je najgore, neki negiraju da se genocid uopšte dogodio i čak veličaju osuđene ratne zločince. Ono što se desilo u i oko Srebrenice 1995. godine pomno je dokumentovano i istraženo. Domaći i međunarodni sudovi utvrdili su da je počinjen genocid. Za ovu zemlju i za njene buduće generacije važno je suočiti se s prošlošću s poštovanjem, važno je otkriti i objaviti svaku činjenicu vezanu za ono što se desilo. Iskreno se nadam da će s konferencije proisteći preporuke o tome kako krenuti dalje i izgraditi zemlju kakvu građani zaslužuju: mirnu, tolerantnu i stabilnu. (Inzko, 2020)

U ovom kontekstu treba istaći da je ubrzo nakon ove konferencije visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu Valentin Inzko nametnuo izmjene Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine kojima se svako negiranje genocida smatra krivičnim djelom.

Kao rezultat rada prve Međunarodne naučne konferencije objavljen je Zbornik radova na više od 1000 strana. U Predgovoru Zbornika tadašnji rektor Univerziteta u Sarajevu prof. dr. Rifat Škrijelj je naglasio "da su konferencije, poput Međunarodne naučne konferencije 'Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice', jako važne, jer ne samo da daju naučnu valorizaciju nepobitnih činjenica utvrđenih na najvišim sudskim instancama u Hagu već ovaj događaj sagledavaju i s historijske, sociološke, psihološke, medicinske, biološke strane. Smatramo da objavljivanjem ovakvih djela ispunjavamo jednu od obaveza akademske zajednice, da na bazi egzaktnih dokaza i bitnih činjenica educiramo mlade naraštaje, a javnost podsjećamo na temeljne vrijednosti ljudskog života." (Škrijelj, 2021: 9-10). Iznesene ideje iz područja naučnog izučavanja fenomena počinjenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici mogu poslužiti donosiocima odluka s ciljem iniciranja društvenih projekata na temelju kojih bi Srebrenica mogla ostvariti svoju socijalnu, ekonomsku, demografsku i kulturnu revitalizaciju.

ANU BiH АНУ БиХ

Druga Međunarodna naučna konferencija

U povodu obilježavanja dvadeset osme godišnjice od genocida počinjenog nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini, što je potvrđeno i pravosnažnim sudskim presudama ICTY-a za područje tzv. sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice i okoline (juli 1995. godine), Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i Institut za historiju organizirali su drugu Međunarodnu naučnu konferenciju: *Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici: socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022)*, koja je održana u Memorijalnom centru u Potočarima, 12. oktobra 2023. godine.[2]

Akademik prof. dr. Mirko Pejanović je lično pozdravio sve učesnike konferencije. Tom prilikom akademik Pejanović je, između ostalog, rekao:

> Ovo je druga Međunarodna konferencija o počinjenom genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine. Na prvoj Međunarodnoj konferenciji, održanoj 19. oktobra 2020. godine u Sarajevu i uz mnogo prijedloga oblikovana je ideja o traženju rješenja da Srebrenica dobije poseban društvenorazvojni status.
>
> Ova ideja ima za cilj socijalno-ekonomsku i demografsku revitalizaciju grada Srebrenice i opštinskog područja Srebrenice.

Na drugoj Međunarodnoj naučnoj konferenciji, koja se održala u Memorijalnom centru Potočari, elaborirani su najvažniji aspekti ekonomsko-socijalnog i demografskog stanja u Srebrenici 28 godina od počinjenog genocida.

Pripremljene naučne studije omogućile su raspravu i donošenje valjanih zaključaka. Jedan od prijedloga odnosio se na donošenje zaključaka o neophodnosti uspostave internacionalnog razvojnog fonda za ekonomski razvoj i demografsku revitalizaciju grada i opštine Srebrenica.

Finansijska sredstva za internacionalni fond za ekonomski razvoj i demografsku revitalizaciju Srebrenice osigurala bi se donošenjem odgovarajućih zakona na nivou države Bosne i Hercegovine i njenih entiteta. Svoje odluke imali bi i svih deset kantona u Federaciji, Brčko distriktu i svi veći gradovi: Tuzla, Doboj, Zenica, Sarajevo, Mostar, Trebinje, Bijeljina, Banja Luka, Travnik, Tešanj, Prijedor, Bihać, Gračanica. Voljom i odlukom Komisije Evropskog parlamenta osigurala bi se i finansijska sredstva iz fondova Evropske unije.

U tom je smislu Naučni i Organizacioni odbor Međunarodne naučne konferencije u ime učesnika konferencije uputio pismo predsjednici Evropske komisije Njenoj ekselenciji Ursuli von der Leyen. U pismu se, između ostalog, navodi da se u pogledu nastojanja da se društvenom akcijom ublaže posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici kao glavno pitanje postavlja pred institucije države Bosne i Hercegovine,

[2] Više o ovome vidjeti u: Kliko, 2023.

kao i Evropske unije, kako u postratnom periodu osigurati ekonomski razvoj i demografsku revitalizaciju grada i opštine Srebrenica. Jedna od ideja istraživača/naučnika konferencije sadržana je u tome da se za Srebrenicu ustanovi poseban društvenorazvojni status.

Prema rezultatima naučnih istraživanja učesnika konferencije, ekonomsko-socijalno i demografsko stanje u Srebrenici može se unaprijediti najviše putem snažnog internacionalnog fonda za ekonomski razvoj i demografsku revitalizaciju Srebrenice.

"Vaša podrška prijedlozima učesnika Naučne konferencije da Srebrenica dobije poseban društvenorazvojni status i mogućnost finansiranja ekonomskog i demografskog razvoja putem posebnog internacionalnog fonda omogućila bi iniciranje Akcionog plana koji bi doveo do konkretnih institucionalnih rješenja", kaže se na kraju pisma predsjednici Evropske unije Ursuli von der Leyen.[3]

Dvadeset i osam godina nakon počinjenog genocida nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini, koji je kulminaciju imao u Srebrenici i oko nje, na prostoru tzv. sigurne zone Ujedinjenih nacija, u julu 1995. godine, i danas su evidentne posljedice u socijalnom, ekonomskom, demografskom, kulturnom i svakom drugom razvoju Srebrenice i okoline. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine i počinjeni genocid nad Bošnjacima ostavili su nesagledive posljedice gotovo u svim aspektima rada i življenja. Te posljedice posebno su indikativne na prostoru Srebrenice, koja se i dvadeset i osam godina od agresije i genocida suočava s problemom razvoja i opstanka povratničkog bošnjačkog stanovništva. Počinjeni zločin genocida nad Bošnjacima u Srebrenici doveo je do dugoročnih socijalnih, ekonomskih, demografskih i kulturnih posljedica na život ljudi nakon agresije. Prva posljedica je radikalno smanjenje stanovništva, koje je s 37.382 u predratnom vremenu spalo na 13.409 osoba u cijeloj općini Srebrenica. U gradu Srebrenica i u mjesnim područjima općine Srebrenica tokom rata je uništena privreda i komunalna infrastruktura. Uništeni su gotovo svi kulturni i prateći objekti. Proces obnove u navedenim aspektima, iako se odvijao i odvija uz pomoć međunarodnih organizacija, nije uspješno završen.

Organizacioni i Naučni odbor odredio je naslov druge Međunarodne naučne konferencije o Srebrenici *Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici: socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022)*. Prvobitno je bilo zamišljeno, a tako je bilo i zaključeno na kraju prve konferencije, da se Konferencija održava svake druge godine i da se u organizaciji smjenjuju Tuzla i Sarajevo te da se konferencija održi 2022. godine u Tuzli. Međutim, iz nama nepoznatih razloga, nakon nekoliko pripremnih sastanaka, došlo je do određenih zastoja i odustajanja u samoj pripremi od strane Univerziteta u Tuzli i Vlade Tuzlanskog kantona. Zbog toga je Organizacioni i Naučni odbor konferencije, na sjednici održanoj 20. juna 2023. godine, odlučio da se Međunarodna

[3] Više o ovome u: Kliko, 2023: 28-29.

naučna konferencija *Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici: socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022)* održi 12. oktobra 2023. u Srebrenici, u Memorijalnom centru Potočari, a da se finansijska podrška za pripremu i organizovanje, kao i izradu zbornika radova, traži od Vlade Kantona Sarajevo. Na sastanku predsjednika Organizacionog i Naučnog odbora s ministrima za nauku, visoko obrazovanje i mlade, boračka pitanja i finansije u Vladi Kantona Sarajevo, održanom 14. jula 2023. godine u Rektoratu Univerziteta u Sarajevu, dogovoreno je da će se u Vladi Kantona Sarajevo ovakve vrsta projekata zbog njihovog značaja za širu društvenu zajednicu finansirati po prioritetnom Programu i to će biti stalna praksa.

Druga Međunarodna naučna konferencija, na kojoj su učešće uzeli eminentni i priznati naučnici i istraživači iz zemlje i svijeta, pored ostalog, bila je prilika za razmjenu saznanja, spoznaja i iskustava o počinjenom genocidu nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini, posebno s aspekta posljedica po socijalni, ekonomski, demografski i kulturni razvoj Srebrenice od 1995. do 2022. godine te razmatranja mogućnosti kako da Srebrenica ostvari napredak u svim ovim oblastima u budućnosti. S tim u vezi formirani su istraživački timovi koji su na temelju provođenja pretežno empirijskih istraživanja po ustaljenoj metodologiji sačinili uvide u socijalnu zbilju u četiri važna aspekta (1. Teorijske osnove za nalaženje rješenja o posebnom statusu Srebrenice – Idejnoteorijski razvojni problem Srebrenice; 2. Demografske posljedice genocida i stanje povratka u Srebrenici; 3. Ekonomski razvoj, zapošljavanje i izgradnja društvene i komunalne infrastrukture u gradu i mjesnim zajednicama opštine Srebrenica i 4. Međunacionalni odnosi i izgradnja povjerenja u zajedničkom življenju bošnjačkog i srpskog stanovništva) i kreirali prijedloge mjera koji su, nakon održane konferencije, proslijeđeni općinskim vijećima, kantonalnim skupštinama, Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine i Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

Na kraju rada učesnici su usvojili zaključke druge Međunarodne naučne konferencije *Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici: socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022)*, koje zbog njihovog značaja i važnosti, a i činjenice da je autor zaključaka akademik prof. dr. Mirko Pejanović, prezentiramo u cijelosti u ovom radu.

1. Zaustaviti negiranje genocida

Moralno-pravna i politička obaveza svijeta i Evropske unije i Bosne i Hercegovine jeste ne samo spriječiti buduće, civilizacijski katastrofične zločine poput genocida nad Bošnjacima u Srebrenici i oko nje nego, i prije svega, spriječiti njegovo planski aktivno i politički, medijski, kvazinaučno, sistematsko poricanje i negiranje. Tome svjedočimo danas i svih poratnih godina u Bosni i Hercegovini i njenom susjedstvu. Umjesto odgovornosti za nesprečavanje genocida, u Srbiji se i dalje veličaju ratni zločinci koji su doveli do izvršenja genocida. Upornim i neskrivenim

javnim veličanjem zločina i međunarodno presuđenih ratnih zločinaca, praveći od njih nacionalne heroje s jedne, i stigmatiziranjem kritičkoga govora i priznavanja genocida od strane grupacija ili pojedinaca u njihovom javnom angažmanu na tu temu, s druge strane, ohrabruju se politike i zagovornici opetovanja genocidnog zla i njegovo javno, nekažnjeno, stadionsko i medijsko veličanje, poput transparenata tokom utakmica na kojima se zanavlja napis: *Nož, žica, Srebrenica*. U logičkom smislu riječi, prešućivanje te očiglednosti i njeno uporno, neskriveno, sistematsko prakticiranje, vode povijesno i tragično nesagledivim posljedicama življenja. Ne samo na ovim prostorima. Kao genocidni čin, čin najneljudskije organizirane akcije ljudi, genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i oko nje zahtijeva odlučno djelovanje najodgovornijih organiziranih ljudskih snaga u Bosni i Hercegovini, regiji, Evropi i svijetu. Drukčije se ne mogu ublažiti niti otkloniti posljedice zločina genocida u Srebrenici niti isključiti mogućnosti i neutralizirati motivi onih koji će i u budućnosti biti spremni kreirati i provoditi programe istrebljenja ljudskih zajednica. Edukacija o genocidu, pored ostalog, treba biti dijelom edukacije svih društvenih struktura Bosne i Hercegovine, posebno mladih ljudi, čime će se dati jasne poruke i pouke budućim generacijama da se takvo nešto nikad i nigdje ne dogodi. S tim u vezi nužno je u nastavne planove, u sistemu obrazovanja u Bosni i Hercegovini uključiti i edukaciju o genocidu u "sigurnoj zoni" UN-a Srebrenici. Takvim pristupom jedino se mogu spriječiti svjesna falsificiranja povijesti i prevenirati radikalni nacionalistički stavovi i postupci kod mladih ljudi u Bosni i Hercegovini.

2. Osigurati poseban društvenorazvojni status Srebrenice

Istraživanja provedena u Srebrenici o stanju ekonomskog razvoja i demografskog stanja pokazala su da je socijalna zajednica ljudi u Srebrenici toliko urušena da su nužne sistemske i dugoročne mjere države Bosne i Hercegovine kako bi se u narednim decenijama obnovila ekonomija i promijenilo demografsko stanje nastalo kao posljedica izvršenog genocida. Građani Srebrenice imaju moralno pravo da traže od države Bosne i Hercegovine i Evropske unije da se Srebrenici omogući poseban društvenorazvojni status. U tom smislu, sa stanovišta istinskog razumijevanja potrebe takvog društvenorazvojnog statusa, država bi trebala, uz pomoć zakonskih i podzakonskih propisa i političkih odluka, osigurati posebne ekonomske, tehničke, personalne i druge uslove i usluge koje će omogućiti brži i kvalitetniji razvoj i životni prosperitet građana lokalne zajednice – Srebrenica. U tom kontekstu nužno je pristupiti donošenju zakona u Parlamentu Bosne i Hercegovine i parlamentima entiteta o posebnom razvojnom statusu Srebrenice. Na toj zakonskoj osnovi formirao bi se internacionalni fond za ekonomski, infrastrukturni i demografski razvoj Srebrenice. Uz snažniju servisnu podršku svih vrsta, išlo bi se na sveobuhvatnije jačanje institucija lokalne vlasti u Srebrenici kako bi građani, sami i sasvim slobodno, u svojim mjesnim zajednicama i u općinskim organima uređivali svoj svakodnevni život i uzajamne odnose onako kako najbolje odgovara potrebama te male, iscr-

pljene, a sada obespravljene i egzistencijalno ugrožene sredine ljudske zajednice u gradu Srebrenica na području općine Srebrenica. Sredstva za internacionalni fond ekonomskog razvoja i demografske revitalizacije osigurala bi se u Bosni i Hercegovini i fondovima Evropske unije.

3. Poduzeti aktivnosti prema međunarodnoj zajednici i Evropskoj uniji u podršci društvenorazvojnom statusu Srebrenice i u razvoju kulture sjećanja u cijeloj Evropi

Naravno, u stanju u kakvom jeste, sveobuhvatnost privredne, ekonomske i pravnoregulativne legislative i krize, kojoj je izložena trodecenijskim političkim nehajem i nebrigom najodgovornijih političkih struktura, institucija i pojedinaca Bosne i Hercegovine, država Bosna i Hercegovina ima i neupitnu dužnost i obavezu da formalnopravno brine o egzistencijalno životnim pitanjima Srebrenice i da ih rješava u kontinuiranoj, tijesnoj koordinaciji s međunarodnom zajednicom i Evropskom unijom, kako u zakonsko-materijalnoj tako i u kulturnoj ravni življenja te genocidom ponižene i uvrijeđene zajednice. Tragična svjetska i evropska iskustva, bazirana na kataklizmama dvaju velikih svjetskih ratova, u Srebrenici bi imala šta – normativno i praktično – kazati i pokazati. Dužnost je svih demokratskih snaga Bosne i Hercegovine i evropskih država da njeguju kulturu sjećanja na počinjeni genocid u Srebrenici. Danas nikom u svijetu ne pada na pamet da relativizira ili negira holokaust nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu niti da dovede u pitanje bilo koji obrazac kulturnog sjećanja na takvu ljudsku i životnu tragediju. O nečem strašnijem, a što se ovdje sistematski događa (otvorene prijetnje ponavljanjem onoga što je bilo), da i ne govorimo. I da se na sve to sasvim mirno gleda. Kao što se mirno gleda i na ubistva, premlaćivanja i zastrašivanja povratnika. Licemjerje dvostrukih aršina svijeta, na koje iznutra država šutke i neodgovorno pristaje, nije nikakvo rješenje, nego svjesno besprincipijelno učešće u jednoj moralno-pravnoj neprihvatljivosti. To valja zaustaviti. Država i njene institucije moraju konačno djelovati aktivno tražeći od svijeta – međunarodne zajednice i Evropske unije – da konačno, preko svojih struktura i predstavnika, na osnovu ovlaštenja za provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma, preuzme na sebe dio svoje moralne i političke odgovornosti za krajnje neprihvatljivi status Srebrenice.[4]

Doprinos akademika prof. dr. Mirka Pejanovića izučavanju genocida nad Bošnjacima u Srebrenici

U sklopu teme koja se ovdje elaborira naznačit ćemo i dva naučna rada akademika prof. dr. Mirka Pejanovića. Prvi naučni rad pod naslovom "Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine: Pretpostavka za njen poseban društveno-razvojni status"[5]

[4] Izvorni tekst Zaključaka vidjeti u: Kliko, 2023: 199-202.
[5] Više o ovome vidjeti u: Pejanović, 2021.

govori da je odnos prema Srebrenici, kao mjestu zločina genocida, u međunarodnim institucijama, zatim u institucijama Evropske unije pozitivan i proaktivan. Odnos Republike Srbije i Republike srpske sadržan je u društvenoj i političkoj negaciji zločina genocida u Srebrenici. To je činjenica koja u proteklih 25 godina čini prepreku za obnovu povjerenja između srpskog i bošnjačkog naroda, kako u Bosni i Hercegovini tako i u regiji zapadnog Balkana.

Agresivni rat Miloševićevog režima protiv suverene i nezavisne Bosne i Hercegovine imao je strateški cilj stvoriti etnički čist prostor, zamišljen kao republika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. U izvođenju tog projekta nasilno je prognano više stotina hiljada Bošnjaka s prostora istočne Bosne od Foče do Bijeljine. U završnici ostvarivanja tog plana u julu 1995. godine izvršen je genocid nad Bošnjacima. Više od 8.000 Bošnjaka strijeljanjem je usmrćeno. Bio je to prvi zločin genocida nakon Drugog svjetskog rata. Vinovnici zločina genocida bili su ekstremni nacionalisti Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Oni su bili opijeni mržnjom prema Bošnjacima samo zato što su druge vjeroispovijesti i druge nacije. Radi se o fašistoidnoj politici uništenja drugog i drugačijeg koja se zanovila 50 godina nakon holokausta u Drugom svjetskom ratu.

Međunarodna zajednica ima odgovornost za zločin genocida nad Bošnjacima. Nije poduzela sve što je bilo u njenoj moći da zaustavi vojne i policijske snage Republike srpske i paravojne snage iz SRJ.

Istina o genocidu ustanovljena je sudskim presudama Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Međutim, počinjeni genocid u Srebrenici donio je velike i teške posljedice za predratno bošnjačko stanovništvo na području Srebrenice. Preko 8.000 Bošnjaka muškaraca pogubljeno je. Više od 35.000 žena, djece, invalida i starijih osoba nasilno je prognano. Porušeni su stambeni objekti. Uništena je komunalna infrastruktura i proizvodna preduzeća. Bošnjaci Srebrenice raseljeni su na prostor Federacije, a preko 10.000 je izbjeglo u inostranstvo.

Povratak Bošnjaka u Srebrenicu započeo je 1998. godine pod vrlo teškim uslovima. Bila je nedovoljna materijalna podrška za obnovu kuća i imanja. Posebno je nedovoljna bila materijalna podrška za obnovu ekonomske osnove života putem samozapošljavanja. Zbog toga, povratak prognanih u Srebrenicu nije dobio pretpostavke za samoodrživost.

Demografska slika Srebrenice bitno je promijenjena. Zločin genocida nad Bošnjacima u Srebrenici planetarno je prepoznat. Srebrenica je postala simbol zanovljenog genocida u Evropi na kraju 20. stoljeća. U činu komemoracije žrtvama nakon 25 godina genocida u Srebrenici, 11. jula 2020. godine, svoja saopštenja u pismima izrazile su države Evropske unije, Evropski parlament i Evropska komisija. Uradile su to i brojne zemlje svijeta. Žaljenje za žrtvama genocida u Srebrenici izrazio je i generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija Antonio Guterres.

Sve poruke državnika svijeta imale su zajedničku odrednicu: zločin genocida u Srebrenici jedno je od najmračnijih poglavlja savremene Evrope. Iskazana je sveopšta solidarnost s preživjelim Srebreničanima u vidu volje zemalja Evropske unije i svijeta da se u Srebrenici ojača ekonomski razvoj, učvrsti mir i tolerancija među etničkim skupinama.

Usljed nepovoljnih kretanja u sferi geopolitičkih promjena u Evropi, svijetu i zapadnom Balkanu, u Bosni i Hercegovini jačaju etnonacionalne politike i nacionalizam. U posljednjih deset godina javlja se i separatistički nacionalizam u Republici srpskoj. U tom kontekstu javlja se tendencija negacije genocida u javnom prostoru Republike srpske. Umanjuje se i pomoć institucija Federacije Bosne i Hercegovine obnovi i ekonomskom i kulturnom razvoju Srebrenice. Takva društvena kretanja marginalizuju posljedice počinjenog genocida u Srebrenici. To je vidljivo naročito u ovim aspektima: zaustavljen je povratak Bošnjaka u Srebrenici; izgradnja komunalne infrastrukture ne prati potrebe ljudi u udaljenim mjesnim zajednicama; raste nezaposlenost i iseljavanje stanovništva u inostranstvo, umjesto obnove i ekonomskog razvoja nastaje nova devastacija u socijalnom životu građana Srebrenice.

Zagovaranje posebnog društvenorazvojnog statusa Srebrenice u funkciji je potpunijeg i bržeg prevladavanja posljedica genocida. Ako bi se u parlamentima koji donose zakone i u entitetima i na nivou države formirali fondovi za ubrzani ekonomski, socijalni, kulturni i infrastrukturni razvoj Srebrenice, onda bi Srebrenica dobila nove osnove razvoja u budućnosti.

Drugi rad pod naslovom "Povratak izbjeglica u funkciji obnove međuetničkog povjerenja u gradu i opštini Srebrenica"[6] urađen je i objavljen u koautorstvu. U njemu se, između ostalog, govori o tome da se ljudska prava koriste u zajednici i čovjek ih ne može sebično, neograničeno i neodgovorno koristiti. Prirodna prava počivaju na aksiomatskim osnovama. Ona su apsolutna, nepromjenjiva i utemeljena na pravdi.

Sva prava u ukupnosti i pojedina od njih moraju biti podvgrnuta nekim ograničenjima koja odražavaju i štite interese drugih ljudi i cijele zajednice. Veliki značaj ima sprečavanje zloupotrebe ove mogućnosti od strane nedemokratskih režima koji vole da se poistovjete s interesima cijele zajednice i da u njeno ime ukidaju i ograničavaju sva ona prava koja im ne odgovaraju. Zato je načelo nediskriminacije toliko važno za uvažavanje ljudskih prava. Ono se svodi na to da čovjeku ne mogu biti uskraćena njegova prava samo zato što posjeduje neko urođeno svojstvo kao što su npr. rasa, boja kože, spol i drugo, ili zato što objektivno spada u neku društvenu grupu bez velike mogućnosti izbora, kao što su npr. nacionalnost ili religija, ili što je to njegovo svojstvo plod slobodnog opredjeljenja, kao što je npr. filozofsko ili političko uvjerenje. Ljudska prava su Ustavom zajamčena prava i država ne može manipulisati tim pravima, već je dužna da ih u cijelosti realizuje.

[6] Više o ovome vidjeti u: Pejanović / Cvrk, 2016.

Princip supsidijarnosti bitno označava karakter zaštite ljudskih prava na evropskom planu. Prema tome, obaveza Evropskog suda za ljudska prava je da zaštiti ljudska prava sadržana u Evropskoj konvenciji ukoliko to nisu u stanju da urade države potpisnice konvencije.

Evropska konvencija je stala na stanovište da je pitanje zaštite ljudskih prava primarno problem država koje čine Savjet Evrope ili su na drugi način prihvatile obavezu da poštuju Evropsku konvenciju, kao što je to slučaj s Bosnom i Hercegovinom. Imajući u vidu značaj ljudskih prava u svijetu, a posebno u područjima koja su bila zahvaćena ratovima, u radu smo razmatrali pitanje zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini nakon agresije koja je izvršena na Bosnu i Hercegovinu u periodu 1992–1995. godine.

Činjenica da država koja je ratificirala Povelju Ujedinjenih nacija ne može tvrditi da pitanje ljudskih prava potpada pod njenu isključivu unutrašnju jurisdikciju, ne znači da je svako kršenje ljudskih prava od države članice Ujedinjenih nacija stvar od međunarodnog interesa. Ono što ova činjenica zaista znači je da, čak u slučaju nepostojanja bilo kojih drugih ugovornih obaveza, država danas ne može više tvrditi da je zlostavljanje vlastitih državljana, bez obzira koliko masovno ili sistematsko, stvar koja se nalazi unutar njene unutrašnje jurisdikcije. Iako je sistem kvota u popunjavanju određenih struktura vlasti prihvaćen u višeetničkim državama, on ne funkcionira na način da se od građana očekuje da glasaju prvenstveno prema svojoj etničkoj pripadnosti, kao što je slučaj u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina mora otkloniti sve oblike diskriminacije nakon presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić-Finci, gdje je utvrđena diskriminacija građana koji ne pripadaju nijednom od konstitutivnih naroda. Poslije te presude je potpuno jasno da postoji diskriminacija konstitutivnih naroda, zavisno od entiteta do entiteta. Srbi su diskriminirani kad je u pitanju izbor u Predsjedništvo Bosne i Hercegovine iz entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, a Bošnjaci i Hrvati su diskriminirani u Rs. Potpuno je jasno da postoji povreda Protokola 12, onako kako se navodi u apelaciji dr. Ilijaza Pilava. Bilo bi najbolje kada bismo kroz implementaciju presude Evropskog suda za ljudska prava ukinuli diskriminaciju u odnosu na sve građane, a prema svim institucijama. Ovdje se radi o drugačijoj vrsti diskriminacije, jer se ona realizuje unutar konstitutivne etničke grupe, s obzirom na teritorijalnu pripadnost.

Srebrenica je specifična i zbog toga što je u njoj oficijelno priznat genocid, pa zbog toga postoji i razlika u poštivanju ljudskih prava u odnosu na cijelu Bosnu i Hercegovinu. Primjeri koje smo istraživali u prethodnim poglavljima ukazuju na međusobnu povezanost između različitih intervencija i osnaživanja ekonomskog i održivog povratka, što na nivou politika ostanu nezabilježeni. Popravljanje društvenih odnosa svakako zavisi od popravljanja društvenih institucija, odnosno politike obnove i održivog povratka.

Zato bi ideja prikupljanja sredstava u entitetskim i internacionalnim fondovima i u Republici srpskoj i u Federaciji BiH omogućila poseban razvojni status Srebrenice, što bi dovelo i do većeg povratka i do održivosti ekonomskog i socijalnog života povratnika.

Zbog toga Srebrenica zaslužuje specijalan status koji bi joj omogućio sigurnost i povjerenje građana na ovim područjima. Za poseban razvojni status nužno je donijeti zakone u Republici srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kroz realiziranje prethodnih pretpostavki, izgradili bi se unutrašnji standardi koji bi doprinijeli implementaciji Dejtonskog mirovnog sporazuma i kvalitetnijoj zaštiti ljudskih prava na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, a time i u Srebrenici.

Na kraju ovog pregleda radova i ukupnog doprinosa akademika prof. dr. Mirka Pejanovića izučavanju genocida nad Bošnjacima u Srebrenici treba naglasiti da se akademik Pejanović 17. jula 2025. godine, u povodu obilježavanja 30 godina od počinjenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici, obratio pismom predsjednici Evropske komisije, Ursuli von der Leyen.

U pismo, između ostalog stoji:

> Poštovana gospođo von der Leyen, ove godine obilježena je 30. godišnjica genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.
>
> Vaša poruka upućena stradalima u genocidu i preživjelim majkama, suprugama, sestrama i djeci znači ohrabrenje i nadu. Više puta ste istaknuli stav da je genocid počinjen nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. na savjesti Evropske unije.
>
> Razmjere posljedica genocida na živote ljudi u Srebrenici u poslijeratnom periodu zahtijevaju pomoć šire zajednice u njihovom otklanjanju. Najveće posljedice nastale su na urušavanju demografske strukture i ekonomske osnove života. To su potvrdili uvidi istraživača s naučnih konferencija o genocidu u Srebrenici. Najveća i stvarna pomoć ekonomskom razvoju i demografskoj revitalizaciji Srebrenice može biti osigurana angažovanjem Evropske komisije i Evropskog parlamenta.
>
> U tom kontekstu upućujemo Vam javno pismo s inicijativom da pokrenete donošenje odluke o osnivanju Evropskog fonda za ekonomski i socijalni razvoj Srebrenice. Na taj način uspostavila bi se solidarnost s preživjelim Srebreničanima i konkretiziralo moralno opredjeljenje za preuzimanje odgovornosti u otklanjanju posljedica genocida.

Akademik prof. dr. Mirko Pejanović je zajedno s prof. dr. Atifom Purivatrom, prof. dr. Nijazom Durakovićem, prof. dr. Ivom Cvitkovićem, prof. dr. Munibom Maglajlićem i dr. Bećirom Macićem izabran u prvi Upravni odbor Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, u septembru 1992. godine. Od tada do danas on je spoljni saradnik Instituta gdje traju i njegove

aktivnosti na polju istraživanja zločina protiv čovječnosti. O ovim istraživanjima objavljeno je više studija. Neke od njih su prevedene na više jezika i izučavaju se na evropskim i američkim univerzitetima.[7]

Zaključak

Organizovanje međunarodnih naučnih konferencija o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, učestvovanje u radu organizacionih i naučnih odbora međunarodnih naučnih konferencija o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, pisanje zaključaka nakon održanih konferencija, pisanje pisama svjetskim zvaničnicima, pisanje i objavljivanje naučnih radova i studija o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, pisanje recenzija za knjige koje su za temu imale genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, kao i brojna mentorstva doktorskih i magistarskih radova koji su na različite načine obrađivali genocid u Srebrenici, samo je dio naučnoistraživačkog opusa akademika prof. dr. Mirka Pejanovića u njegovoj dugogodišnjoj izuzetno plodnoj akademskoj karijeri.

U ovom radu fokus je bio na dvije izuzetno značajne međunarodne naučne konferencije u čijoj je organizaciji kroz članstvo u organizacionim i naučnim odborima učestvovao akademik prof. dr. Mirko Pejanović, kao predsjednik Naučnog odbora. I jedna i druga međunarodna naučna konferencija, osim što su bile prilika naučnim radnicima i istraživačima iz zemlje i inostranstva da iznesu rezultate svojih istraživanja vezanih za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, rezultirale su i važnim praktičnim koracima u stvarnom životu.

Tako je ubrzo nakon prve konferencije Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu Valentin Inzko nametnuo izmjene Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine kojima se svako negiranje genocida smatra krivičnim djelom.

Na kraju rada druge konferencije učesnici su usvojili zaključke čiji autor je bio upravo akademik prof. dr. Mirko Pejanović. Zaključci su proslijeđeni svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, a nakon prevoda na engleski jezik i u sjedište Evropske unije u Bruxelles.

Akademik prof. dr. Mirko Pejanović se 17. jula 2025. godine, a u povodu obilježavanja 30 godina od počinjenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici, obratio javnim pismom predsjednici Evropske komisije Ursuli von der Leyen. U pismu je akademik Pejanović, između ostalog, podsjetio na to da se 2025. godine obilježava 30. godišnjica genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Razmjere posljedica genocida na živote ljudi u Srebrenici u poslijeratnom periodu zahtijevaju pomoć šire zajednice u njihovom otklanjanju. Najveće posljedice nastale su na urušavanju demografske strukture i ekonomske osnove života. To su potvrdili uvidi istraživača s naučnih konferencija o genocidu u Srebrenici. Najveća i stvarna

[7] Više o ovome u: Pejanović, 2014.

pomoć ekonomskom razvoju i demografskoj revitalizaciji Srebrenice može biti osigurana angažovanjem Evropske komisije i Evropskog parlamenta.

Javno pismo je upućeno s inicijativom da se pokrene donošenje odluke o osnivanju Evropskog fonda za ekonomski i socijalni razvoj Srebrenice. Na taj način uspostavila bi se solidarnost s preživjelim Srebreničanima i konkretiziralo moralno opredjeljenje za preuzimanje odgovornosti u otklanjanju posljedica genocida.

U svim ovim aktivnostima nesebičan doprinos dao je i akademik prof. dr. Mirko Pejanović, koji je svojom prepoznatljivom upornošću, istrajnošću i dosljednošću stavio pečat na veoma važne aktivnosti unutar akademske zajednice, a koje se tiču genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

Literatura

Bećirović, Fikret; Džananović, Muamer (ur.) (2016) *Srebrenica 1995–2015: evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida. Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije održane 9–11. jula 2015. godine, Sarajevo, Tuzla, Srebrenica (Potočari)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.

Inzko, Valentin (2020) Pismo Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu Valentina Inzka učesnicima Međunarodne naučne konferencije: "Genocid nad Bošnjacima Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice", 19. 10. 2020. godine.

Kavazović, Husein (2020) Pismo reisul-uleme Huseina Kavazovića učesnicima Međunarodne naučne konferencije: "Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice", 19. 10. 2020. godine.

Kliko, Almir (ur.) (2023) *Druga međunarodna naučna konferencija "Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici": socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022) Potočari, 12. oktobar 2023. godine*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2014) Obraćanja i izlaganja eminentnih učesnika povodom obilježavanja dvadesetdvogodišnjeg rada i funkcionisanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 29. 5. 2014. (Prof. dr. Mirko Pejanović – Dopisni član ANUBiH-a), *Pregled*, god. LV, br. 2, 115-117.

Pejanović, Mirko (2021) Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine: Pretpostavka za njen poseban društveno-razvojni status, u: *Genocid nad Bošnjacima. Srebrenica 1995–2020: uzroci, razmjere i posljedice. Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju – Univerzitet u Tuzli, Sarajevo – Tuzla, 527-551.

Pejanović, Mirko (2025) Javno pismo Ursuli von der Leyen, *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, 17. juli 2025. https://www.anubih.ba/javno-pismo-ursuli-von-der-leyen/

Pejanović, Mirko; Cvrk, Mirsad (2016) Povratak izbjeglica u funkciji obnove međuetničkog povjerenja u gradu i opštini Srebrenica – istraživačka studija, u: Bečirović, Fikret; Džananović, Muamer (ur.) *Srebrenica 1995–2015: evaluacija naslijeđa i dugoročnih posljedica genocida. Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije održane 9–11. jula 2015. godine, Sarajevo–Tuzla–Srebrenica (Potočari)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 310-345.

Škrijelj, Rifat (2021) Predgovor, u: *Genocid nad Bošnjacima. Srebrenica 1995–2020: uzroci, razmjere i posljedice. Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju – Univerzitet u Tuzli, Sarajevo – Tuzla, 9-10.

Transkripti (2020) Transkripti pisama evropskih i svjetskih zvaničnika povodom obilježavanja 25. godišnjice genocida u Srebrenici, Memorijalni centar Potočari–Srebrenica, 11. juli 2020. godine.

Zbornik radova (2021) *Genocid nad Bošnjacima. Srebrenica 1995–2020: uzroci, razmjere i posljedice. Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju – Univerzitet u Tuzli, Sarajevo – Tuzla 2021.

ANU BiH АНУ БиХ

CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN PROF. DR. MIRKO PEJANOVIĆ TO THE STUDY OF THE GENOCIDE AGAINST BOSNIAKS IN SREBRENICA

Rasim Muratović
University of Sarajevo – Institute for Research of Crimes Against Humanity and international Law
muratovic.rasim@gmail.com
ORCID: 0009-0008-9899-2883

Abstract: The attitude towards Srebrenica, as the site of the crime of genocide, in international institutions, and then in the institutions of the European Union, is positive and proactive. The relationship between the Republic of Serbia and the Republika Srpska is contained in the social and political negation of the crime of genocide in Srebrenica. This is a fact that has, over the past 30 years, been an obstacle to the restoration of trust between the Serbian and Bosniak peoples, both in Bosnia and Herzegovina and in the Western Balkans region.

The city of Srebrenica and the surrounding local settlements exist in conditions of a lack of broader support, social and financial, for the sustainability of the return of the expelled and refugee population from Srebrenica in 1995. An attempt by organizations from Srebrenica and the Federation of Bosnia and Herzegovina to grant the city of Srebrenica a special administrative and development status within Bosnia and Herzegovina, due to the crime of genocide and the devastation of its economic life, failed in 2007.

This paper will present the scientific research contribution of Academician Prof. Dr. Mirko Pejanović to the study of the genocide against Bosniaks in Srebrenica. In this context, the paper will specifically focus on the organization and results of the First and Second International Scientific Conferences on the Genocide against Bosniaks in Srebrenica. The first conference, entitled: *Genocide against Bosniaks, Srebrenica 1995–2020: Causes, Scale and Consequences*, was held on October 19, 2020 in Sarajevo, and the second, entitled: *Consequences of the Genocide against Bosniaks in Srebrenica: Social, Economic, Political, Demographic and Cultural Development of Srebrenica (1995–2022)*, in Potočari on October 12, 2023.

The paper will also focus on some of the published works of Academician Prof. Dr. Mirko Pejanović, such as "The Genocide of Bosniaks of Srebrenica in 1995 – a Presupposition for its Special Socio-Developmental Status" and "The Return of Refugees in the Function of Renewing Interethnic Trust in the City and Municipality of Srebrenica".

In all these activities, a selfless contribution was made by Academician Prof. Dr. Mirko Pejanović, who, with his recognizable persistence, perseverance and consistency, put his stamp on very important activities within the academic community concerning the genocide against Bosniaks in Srebrenica.

Keywords: Srebrenica, genocide against Bosniaks, international community, denial of genocide against Bosniaks, social, economic, political, demographic and cultural development, consequences of genocide, special status

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.20

NAUČNI DOPRINOS AKADEMIKA PROF. DR. MIRKA PEJANOVIĆA KROZ SARADNJU S MEĐUNARODNIM INSTITUTOM ZA BLISKOISTOČNE I BALKANSKE STUDIJE (IFIMES)

Zijad Bećirović
vanredni profesor, direktor
Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES), Ljubljana
zijad.becirovic@ifimes.org

Apstrakt: Akademik prof. dr. Mirko Pejanović, kao istaknuti naučnik i politički djelatnik, dao je trajan doprinos razvoju savremene političke misli i institucionalne transformacije Bosne i Hercegovine. Njegova višedecenijska saradnja s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) iz Ljubljane oblikovala je značajan segment naučnog razumijevanja postdejtonskog razvoja BiH, procesa demokratizacije i euroatlantskih integracija. Pejanovićev teorijsko-praktični pristup ističe se insistiranjem na građanskom modelu države, etičnosti u politici i akademskom dijalogu zasnovanom na empirijskim istraživanjima i interdisciplinarnosti.

Ključne riječi: Mirko Pejanović, IFIMES, Bosna i Hercegovina, ZAVNOBiH, Dejtonski sporazum, političke reforme, pluralizam

Uvod i biografski kontekst

Akademik prof. dr. Mirko Pejanović (1946) jedan je od najistaknutijih političkih i akademskih mislilaca Bosne i Hercegovine, s više od četiri decenije angažmana u političkim naukama, međunarodnim odnosima, lokalnoj samoupravi i državnoj politici. Kao član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine (1992–1996) i profesor politologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, razvija perspektivu koja povezuje teoriju i praksu političkog djelovanja.

Pejanović je bio aktivni sudionik jednog od najtežih perioda u modernoj historiji Bosne i Hercegovine. Tokom ratnog perioda dao je poseban doprinos očuvanju države i njenog multietničkog, multireligijskog i multikulturalnog bića, naglašavajući da snaga zemlje leži u jedinstvu kroz različitosti.

Period odbrane teritorijalnog integriteta i političkog identiteta Bosne i Hercegovine tokom rata (1992–1995) zauzima posebno mjesto u Pejanovićevom naučnom opusu. On taj period interpretira ne samo kao borbu za opstanak države, već i kao odbranu ideje multietničnosti, suživota i demokratskih vrijednosti na kojima je Bosna i Hercegovina historijski utemeljena. U svojim analizama detaljno razrađuje *Platformu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine za djelovanje u ratnim uvjetima*, dokument koji je definirao koncepciju političkog otpora, odbrane i očuvanja jedinstva države. Ova platforma, prema Pejanoviću, predstavlja i normativni i moralni okvir državotvornog otpora agresiji, jer se temeljila na očuvanju građanskog i multietničkog karaktera države.

Saradnja s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) započela je 2002. godine. Pejanović aktivno doprinosi istraživanjima o post-konfliktnoj stabilizaciji Balkana, razvoju političkog pluralizma i međunarodnim odnosima u regionu. IFIMES, sa sjedištem u Ljubljani, funkcioniše kao akademski i istraživački institut posvećen analizama političkih, socioloških, ekonomskih i društvenih procesa te međunarodnih studija u jugoistočnoj Evropi i Bliskom Istoku, te ima savjetodavni status pri ECOSOC/UN (New York) od 2018. godine. Institut je izdavač međunarodne naučne revije *European Perspectives*.

Akademski rad i saradnja s IFIMES-om

Akademik Mirko Pejanović u svom bogatom naučnom opusu temeljito istražuje koncept državnosti Bosne i Hercegovine, prateći njen razvoj kroz ključne historijske faze i političke prelomnice. Polazeći od odluka i nasljeđa Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH), analitički sagledava procese političke pluralizacije, nastanak višestranačja i složene okolnosti disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Posebnu pažnju posvećuje periodu referenduma o nezavisnosti, u kojem su građani svih etničkih i vjerskih skupina učestvovali u odlučivanju o budućem državnom statusu, što Pejanović utemeljuje kao izraz političke volje građana i kontinuitet državnosti započet još Prvim zasjedanjem ZAVNOBiH-a 1943. godine.

Kroz saradnju s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES), Pejanović je značajno doprinio razvoju istraživačkih programa instituta, kombinujući teorijsku analizu, empirijsko istraživanje i primjenu metodologija za sagledavanje kompleksnih političkih i društvenih procesa, s posebnim fokusom na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu, euroatlantske integracije i institucionalni razvoj. Njegova ekspertiza omogućila je kreiranje projekata koji integrišu politološke,

historijske, pravne i sociopolitičke aspekte, pružajući rigorozne modele istraživanja, dok je istovremeno njegov interdisciplinarni pristup pokazao kako naučna ekspertiza može doprinijeti stabilnosti države u složenim postkonfliktnim uslovima.

Pejanović kontinuirano ističe važnost rigorozne naučne metodologije, ali i njenih ograničenja u analizi političkog razvoja Bosne i Hercegovine, naglašavajući da "samo kroz rigorozno naučno istraživanje i interdisciplinarni pristup možemo razumjeti složene procese koji oblikuju političku stvarnost Bosne i Hercegovine i Balkana." Njegov pristup integriše politološku, sociološku, pravnu i historijsku dimenziju istraživanja, kreirajući integralni model razumijevanja razvoja države i društva u postkonfliktnim uslovima.

U okviru kvalitativne metodologije korišteni su sljedeći pristupi:

- Analiza primarnih dokumenata: Dejtonski mirovni sporazum, platforma Predsjedništva Republike BiH, ZAVNOBiH dokumenti i entitetski ustavi.
- Analiza sekundarnih izvora: naučni radovi, knjige, istraživački izvještaji IFIMES-a i drugih relevantnih instituta.
- Sadržajna analiza: kvantifikacija i kategorizacija ključnih tema, pojmova i političkih odluka kroz historijske dokumente.
- Diskurzivna analiza: istraživanje načina na koji politički i akademski diskurs oblikuje razumijevanje postdejtonskih reformi i pluralizma.

Primijenjena je i komparativna metodologija, koja uključuje uporednu analizu političkih sistema, dinamiku reformi kroz vrijeme i studije slučaja (npr. reforma Oružanih snaga BiH i "Aprilski paket" amandmana).

Od empirijskih metoda korišteni su: anketni podaci, intervjui s relevantnim političarima, akademicima, članovima IFIMES-a i mladim istraživačima te analiza publikacija i citiranosti, što omogućava kombinaciju teorijske rigoroznosti i praktične validacije nalaza.

Njegov angažman u IFIMES-u uključuje osnivanje i članstvo u Savjetu instituta s doprinosom kreiranju istraživačkih prioriteta, objavljivanje radova u publikacijama instituta i međunarodnoj reviji *European Perspectives*, kao i aktivno sudjelovanje na međunarodnim konferencijama, okruglim stolovima i savjetovanjima. Njegovi radovi u publikacijama IFIMES-a ističu se spajanjem empirijske analize i komparativne metodologije, pokazujući kako specifičnosti bosanskohercegovačkog političkog sistema koegzistiraju s univerzalnim izazovima demokratske tranzicije.

Kroz komparativnu analizu s procesima u regionu, Pejanović posebno naglašava spajanje historijske i pravne argumentacije s analizom modernih političkih fenomena – političkog pluralizma, institucionalnog kontinuiteta i reformskih procesa – pružajući time ključni uvid u državnost Bosne i Hercegovine kao dinamičan, evolutivan i demokratski proces te istovremeno stvarajući model koji može poslužiti kao osnova za razumijevanje složenih političkih i društvenih fenomena u ukupnom balkanskom kontekstu.

ZAVNOBiH i institucionalni kontinuitet

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH[1]), održano 1943. godine, predstavlja temelj modernog institucionalnog razvoja BiH. Pejanović u radu "ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću" (2005a) naglašava: "ZAVNOBiH je definisao osnovne principe multietničke države, postavljajući temelje za kasniji ustavni okvir koji osigurava ravnotežu među narodima i entitetima."

Ovaj događaj nije samo simbol političkog oslobođenja već prelomna tačka u kreiranju koncepta multietničke državnosti koja uključuje Bošnjake, Srbe i Hrvate i ostale građane Bosne i Hercegovine.

Na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a, u oslobođenom Sarajevu 1945. godine, ZAVNOBiH prerasta u privremenu Narodnu skupštinu i donosi Zakon o formiranju Prve narodne vlade Federalne Bosne i Hercegovine.

Ustavno definisanje državnosti Bosne i Hercegovine na principima ZAVNOBiH-a izvodi se usvajanjem Prvog ustava Bosne i Hercegovine u Ustavotvornoj skupštini Federalne Bosne i Hercegovine 1946. godine. Od tada Bosna i Hercegovina egzistira kao narodna država republikanskog oblika.

Politički razvoj Bosne i Hercegovine: kontinuitet, institucije i savremeni izazovi

Politički razvoj Bosne i Hercegovine tokom 20. i 21. vijeka oblikovan je historijskim, etničkim, religijskim i međunarodnim faktorima. Tokom disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Bosna i Hercegovina ulazi u proces odlučivanja o svojoj političkoj budućnosti. Akademik Pejanović u svojim istraživanjima obrađuje kontinuitet državnosti, ključne historijske događaje i institucionalne transformacije i reforme koje su definisale savremenu političku strukturu zemlje, omogućavajući dublji uvid u procese koji oblikuju funkcionalnost države i regionalnu stabilnost.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH), održano 1943. godine, predstavlja temelj modernog institucionalnog razvoja BiH. Pejanović u radu "ZAVNOBiH i kontinuitet državnosti Bosne i Hercegovine kroz 20. i 21. vijek" naglašava njegovu važnost jer je definisao principe multietničke države i postavio temelje za kasniji ustavni okvir koji osigurava ravnotežu među narodima i građanima. Na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a 1945. godine u Sarajevu, Vijeće prerasta u privremenu Narodnu skupštinu i donosi Zakon o formiranju Prve narodne vlade Federalne Bosne i Hercegovine. Prvi ustav BiH usvojen 1946. godine institucionalizovao je principe multietničkog suživota, ravnopravnosti naroda i građana te demokratskog učešća u vlasti, čime Bosna i

[1] Održana su ukupno tri zasjedanja ZAVNOBiH-a.

Hercegovina postaje narodna republika unutar tadašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Ovaj ustavni okvir nije imao samo simbolički značaj već je stvarao realne pretpostavke za izgradnju političkih institucija koje odražavaju složenu etničku i religijsku strukturu zemlje. U okviru socijalističkog poretka razvijao se sistem u kojem su, i pored jednopartijske dominacije, njegovana načela društvene jednakosti, solidarnosti i suživota različitih zajednica. Time su postavljeni temelji za kasniji proces demokratizacije i političkog pluralizma, koji se u punom kapacitetu razvija krajem 20. stoljeća. Kako ističe Pejanović, ova faza institucionalnog razvoja imala je dugoročno presudan značaj za formiranje savremenog političkog identiteta Bosne i Hercegovine, omogućujući postepeno oblikovanje pravnog sistema unutar kojeg su se regulirali odnosi među etničkim i političkim grupama te postavljajući osnovu za uvođenje višestranačkog sistema i razvoj pluralizma.

Savremeni politički razvoj dodatno potvrđuje kontinuitet državnosti. Odluka Skupštine Republike Bosne i Hercegovine o raspisivanju republičkog referenduma donesena je 25. januara 1992. godine, a referendum je održan 29. februara i 1. marta iste godine. Referendumsko pitanje, formulisano kao: *Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?* reafirmira principe Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, zasnovane na zajedničkom životu i ravnopravnosti svih naroda i građana. Pejanović ističe da proces obnove državnosti od 1943. godine, preko ustavnih i političkih odluka socijalističkog perioda, do uspostave nezavisne države 1992. godine, predstavlja kontinuirani razvoj bosanskohercegovačkih institucija.

Istovremeno, historijski kontinuitet mora biti nadograđen savremenim političkim, ekonomskim i društvenim reformama koje osiguravaju dugoročnu stabilnost, efikasnost i otpornost države. Zaustavljanje etnonacionalnih politika koje fragmentiraju društveno tkivo i usporavaju demokratski i institucionalni razvoj je nužno, dok afirmacija političkog pluralizma zasnovanog na građanskim, a ne etničkim osnovama stvara preduslove za demokratizaciju političkog sistema i prevazilaženje podjela koje koče napredak Bosne i Hercegovine.

Postdejtonske reforme, ustavne prilagodbe i razvoj političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini

Postdejtonski period predstavlja jednu od najznačajnijih i najosjetljivijih faza institucionalnog, političkog i društvenog razvoja Bosne i Hercegovine, obilježenu procesom izgradnje i konsolidacije demokratskih institucija, jačanja vladavine prava i stvaranja održivog političkog sistema sposobnog da osigura stabilnost i razvoj države. Pejanović u svojim brojnim radovima, posebno onima objavljenim u okviru IFIMES-a, pruža sveobuhvatnu analizu ovog perioda, sagledavajući složenost

implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma (1995) i njegov višedimenzionalni utjecaj na demokratizaciju, razvoj političkog pluralizma i euroatlantske integracije.

Dejtonski mirovni sporazum, iako prvenstveno zamišljen kao instrument za okončanje rata, otvorio je prostor za afirmaciju političkog pluralizma kroz jačanje građanskih stranaka i proces euroatlantskih integracija. Sporazum je stvorio složen, višeslojni sistem vlasti koji uključuje dva entiteta – Federaciju BiH i Republiku Srpsku – te Brčko distrikt, čime je postignuta ravnoteža između očuvanja teritorijalnog integriteta države i zaštite interesa konstitutivnih naroda. Pejanović naglašava da, iako sistemski problemi poput korupcije, slabe vladavine prava i masovnog odlaska mladih i obrazovanih ljudi i dalje otežavaju reforme, Dejtonski okvir sadrži institucionalni potencijal za demokratsku evoluciju kroz jačanje institucija države, građanskog društva i stranaka orijentisanih prema evropskim vrijednostima.

Proces političke pluralizacije tokom 1990-ih odvijao se u složenim društveno-historijskim okolnostima raspada SFRJ i formiranja etnički definisanih stranaka: SDA, HDZ BiH i SDS. Te stranke su na prvim višestranačkim izborima preuzele ulogu ekskluzivnog zastupnika svojih naroda, fragmentirajući biračko tijelo i uspostavljajući etnički pluralizam koji je obilježio politički pejzaž. Pejanović ističe da pojava građanskih stranaka otvara prostor za inkluzivniji oblik političkog djelovanja, promovišući demokratske vrijednosti, vladavinu prava i kulturu dijaloga, ali nacionalizam i secesionističke tendencije Republike Srpske ostaju trajna prijetnja miru i stabilnosti.

Transformacija stranačkog sistema iz etničkog u građansko-interesni, prema Pejanoviću, predstavlja ključni pravac postdejtonskog političkog razvoja, omogućavajući stabilnost institucija, efikasno donošenje odluka i razvoj funkcionalne demokratije. Dejtonski ustav formalno osigurava stabilnost države, ali kompleksan institucionalni sistem i višestruki nivoi političke kontrole često dovode do paralize institucija i institucionalne stagnacije. Ustav zasnovan na etničkom pluralizmu otežava konsenzus o reformama, što dovodi do "permanentne krize ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja". Pejanović predlaže duboku transformaciju ustava u moderan okvir koji stavlja građanina u središte političkog sistema, omogućavajući funkcionalnu i samoodrživu državu.

U tom kontekstu, postdejtonske ustavne reforme zahtijevaju postupnost, jasno definirane faze i dugoročno strateško planiranje. Prema Pejanoviću, prva faza trebala bi redefinisati položaj i nadležnosti državnih institucija, na primjer kroz "Aprilski paket" amandmana iz 2006. godine, u okviru euroatlantskih integracija. Promjena unutrašnje teritorijalne organizacije, zasnovane na dvoentitetskom ustrojstvu, zahtijeva međunarodnu saglasnost i politički okvir usmjeren na očuvanje mira. Do sada su reforme, osim izmjena entitetskih ustava 2002. godine, uglavnom završavale bez uspjeha, dok reforma Oružanih snaga BiH iz 2005. godine pokazuje koliko strateški angažman međunarodnih aktera može doprinijeti institucionalnom razvoju BiH.

Pejanović identifikuje ključne prepreke efikasnoj provedbi reformi: korupciju i nepotizam, masovnu emigraciju mladih i stručnih kadrova te etnonacionalizam i političku fragmentaciju. Njihovo prevazilaženje zahtijeva institucionalne promjene, jačanje građanskog angažmana i koordiniranu međunarodnu podršku. U tom smislu, Dejtonski sporazum predstavlja temelj evropskih i euroatlantskih integracija, ali neuspjeh procesa do 2030. godine mogao bi dovesti do ekonomskog zastoja i jačanja nacionalističkih politika.

Jedan od instrumenata ubrzanja integracija jeste ugradnja evropske klauzule u Ustav BiH, koja omogućava harmonizaciju zakonodavstva s pravnom stečevinom EU, uz aktivno uključivanje Parlamentarne skupštine BiH. Pejanović predlaže koordiniranu strategiju EU i međunarodne zajednice koja uključuje sinhronizaciju administracije SAD i EU, povećanje pomoći za ispunjenje kriterija članstva, aktivno korištenje Bonnskih ovlaštenja OHR-a, formiranje ekspertno-analitičkog tima i godišnje izvještavanje Evropskog parlamenta o napretku reformi u Bosni i Hercegovini. Takav pristup osigurava funkcionalnu transformaciju političkog sistema i put ka punopravnom članstvu u EU.

U teorijskom okviru, Dahlova poliarhija i Huntingtonove tri faze tranzicije omogućavaju razumijevanje postdejtonskog pluralizma. Formalni pluralizam je uspostavljen kroz višestranačje i slobodne izbore, ali njegova suštinska funkcionalnost ostaje ograničena etnopolitičkom dominacijom. Konsolidacija pluralizma zahtijeva razvoj građanskog identiteta, jačanje nezavisnih institucija i transformaciju političke kulture, što predstavlja kontinuirani proces, a ne dostignuto stanje.

Pejanovićeve analize pružaju konceptualni okvir za kritički osvrt postdejtonske BiH, pokazujući kako složeni politički sistem, uprkos brojnim izazovima, kroz reforme i međunarodnu saradnju može izgraditi stabilnu budućnost u evropskoj porodici država, utemeljenu na građanskoj jednakosti, multietničnosti i evropskim vrijednostima.

Akademski doprinos i međunarodna perspektiva

Kroz dugogodišnju saradnju s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES), akademik Mirko Pejanović ostvario je zapažen doprinos razvoju savremene politologije i međunarodnih studija. Njegov naučni opus obilježavaju tri ključne dimenzije: istraživačka inovativnost, međunarodna relevantnost i interdisciplinarni pristup.

Prvo, Pejanović kombinuje teorijsku analizu s empirijskim istraživanjem, fokusirajući se na postdejtonske reforme u Bosni i Hercegovini. Kroz detaljnu analizu institucionalnih struktura i procesa reformi, on razotkriva izazove političkog pluralizma i institucionalne kohezije, oslanjajući se na bogatu bazu podataka iz domaćih i stranih izvora.

Drugo, kroz regionalne i međunarodne rasprave o demokratizaciji, stabilizaciji i euroatlantskim integracijama, njegovi radovi povezuju teoriju i praksu. Pejanović dosljedno naglašava važnost razumijevanja Bosne i Hercegovine i Balkana u širem međunarodnom kontekstu, pri čemu lokalne specifičnosti i historijski kontinuiteti imaju ključno mjesto u oblikovanju političkih procesa.

Treće, njegov doprinos ogleda se u razvoju metodologije koja objedinjuje politološke, historijske, pravne i sociopolitičke aspekte. Ovaj interdisciplinarni okvir omogućava dublji uvid u postdejtonski sistem i služi kao osnova za formulaciju konkretnih politika usmjerenih na jačanje demokratskih institucija i funkcionalnosti države.

U okviru IFIMES-a, Pejanović ističe važnost empirijski utemeljene analize za pregled složenosti bosanskohercegovačkog institucionalnog okvira. Njegove studije omogućavaju prepoznavanje ključnih slabosti sistema, identifikaciju političkih izazova i formulaciju konkretnih preporuka za unapređenje demokratskih procesa i institucionalne stabilnosti.

Doprinos akademika Pejanovića nadilazi teorijske okvire – njegovi nalazi imaju mjerljiv utjecaj na političku praksu i međunarodne reforme. Njegova istraživanja primjenjuju se u radu organizacija poput UN-a, EU-a, NATO-a, OSCE-a, UNDP-a i drugih, potvrđujući da naučno zasnovana ekspertiza može imati stvaran i trajan učinak u postkonfliktnim i multietničkim društvima.

IFIMES i regionalni naučni uticaj

Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) iz Ljubljane predstavlja jedno od ključnih istraživačkih središta jugoistočne Evrope. Kroz multidisciplinarne programe, institut je izgradio reputaciju centra izvrsnosti u međunarodnim odnosima, političkim naukama, sigurnosnim studijama i analizi historijskih i društvenih procesa Balkana i Bliskog Istoka. IFIMES aktivno doprinosi oblikovanju naučno utemeljenih politika, jačanju međunarodne akademske saradnje i praćenju regionalnih i globalnih dešavanja.

Pored naučnog doprinosa, Pejanović je doprinio međunarodnoj prepoznatljivosti IFIMES-a, predstavljajući institut na konferencijama i forumima širom svijeta. Njegov angažman učinio je institut relevantnim akterom u analizi postkonfliktnih društava, evropskih integracija i stabilizacije političkih sistema Balkana. Kroz radove i javne objave, Pejanović je promovisao političke i akademske studije u regiji, doprinoseći razvoju naučne infrastrukture i unapređenju istraživačkih procesa i standarda.

Zahvaljujući njegovom angažmanu, IFIMES je učvrstio položaj kao ključna platforma za naučno promišljanje, razmjenu iskustava i promociju regionalne saradnje, postajući referentna tačka za istraživače, studente i stručnjake zainteresovane za Balkan i Bliski Istok. Saradnja akademika Pejanovića s institutom doprinosi razvoju naučne zajednice jugoistočne Evrope i promociji univerzalnih vrijednosti u političkim i društvenim naukama.

Strateška uloga u Savjetu IFIMES-a

Kao član Savjeta IFIMES-a, Pejanović je imao ključnu ulogu u definisanju strateškog smjera instituta i usmjeravanju njegovih naučnih prioriteta. Njegov angažman obuhvatao je kreiranje istraživačkih programa, institucionalni razvoj i jačanje međunarodne prepoznatljivosti instituta.

Pejanović je inicirao i koordinirao projekte fokusirane na političku stabilnost, demokratizaciju i integraciju balkanskih društava u širi evropski okvir. Programi su uključivali empirijska istraživanja koja nude konkretna rješenja za postkonfliktne izazove u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Kosovu i regionu.

Poseban doprinos ogleda se u razvoju metodologije političkog istraživanja koja integriše historijsku, politološku, sociološku i pravnu analizu s empirijskim studijama. Ovaj pristup omogućava identifikaciju institucionalnih slabosti, formulaciju preporuka za jačanje političkog pluralizma i institucionalne kohezije te podršku euroatlantskim integracijama. Interdisciplinarnost koju Pejanović promoviše ključna je za analizu multietničkih društava i postdejtonskih reformi.

Kroz mentorstvo mladih istraživača, radionice, okrugle stolove, seminare i međunarodne konferencije, Pejanović je osposobio novu generaciju stručnjaka u oblasti međunarodnih i političkih studija, doprinoseći institucionalnom jačanju IFIMES-a i formiranju mreže mladih akademika i istraživača. Njegov rad učvrstio je institut kao referentnu instituciju za analize reformi, integraciju u EU i NATO te multietničko upravljanje, spajajući akademski autoritet i praktičnu angažovanost.

Akademski doprinos i međunarodna afirmacija

Pejanović je kroz objavljene radove i predavanja jačao međunarodnu prepoznatljivost IFIMES-a i promovirao akademske studije Balkana u globalnom kontekstu. Njegova istraživanja kombinuju teorijsku analizu, historijsku perspektivu i praktično iskustvo u politici, s fokusom na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu, institucionalni razvoj, politički pluralizam i multietničko upravljanje.

Među značajnijim radovima izdvajaju se: “Ideje za promjene političkog ustrojstva BiH” (2005), “Geneza razvoja političkog pluralizma u BiH” (2006), “Integracija BiH u EU i NATO” (2011), “Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u BiH” (2013), “Izgradnja mira u BiH i ubrzanje integracije u EU i NATO” (2018), “ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti BiH” (2024), “Značaj Dana nezavisnosti BiH” (2025). Ovi radovi pokazuju kako akademska istraživanja mogu direktno uticati na reforme, euroatlantsku integraciju i jačanje demokratskog pluralizma u postkonfliktnim društvima.

Pejanović je aktivno promovisao regionalne studije, šireći fokus IFIMES-a s Bosne i Hercegovine na cijeli Balkan, uključujući analizu postdejtonskih reformi i euroatlantskih integracija u susjednim državama. Redovno je učestvovao na

međunarodnim konferencijama, seminarima i okruglim stolovima, dijeleći iskustva i najbolje prakse u multietničkom upravljanju i postkonfliktnim reformama.

Poseban doprinos ogleda se u povezivanju nauke i politike, gdje njegova istraživanja služe kao podloga za praktične političke odluke, institucionalne reforme i kreiranje politika. Za višedecenijski doprinos nagrađen je među ostalim Nagradom za životno djelo IFIMES-a, a njegov intelektualni i naučni opus istaknut je i od strane počasnog predsjednika instituta Stjepana Mesića koji je istakao: "Akademik Pejanović je intelektualac čiji doprinos jačanju demokratije i multietničkog društva u Bosni i Hercegovini predstavlja vrijedan primjer akademskog i društvenog angažmana".

Kroz radove, istraživanja, predavanja i savjetodavni angažman, Pejanović je učvrstio IFIMES kao platformu za rigorozna istraživanja, analize reformi i multietničkog upravljanja, stvarajući mostove između naučne zajednice i politike, lokalnog iskustva i međunarodnog znanja. Njegov interdisciplinarni i pragmatični pristup omogućava trajni uticaj na teoriju, empirijske studije i praktičnu primjenu u politici.

Zaključak i preporuke

Akademik Mirko Pejanović, kroz akademsku i političku karijeru, posebno u saradnji s Međunarodnim institutom za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES), dao je značajan doprinos razumijevanju političkog razvoja Bosne i Hercegovine, implementacije reformi i jačanju demokratskog pluralizma. Njegov rad integriše teorijsku analizu, empirijska istraživanja i praktično iskustvo u državnoj politici, omogućavajući interdisciplinarnu refleksiju i kritičko sagledavanje složenih društveno-političkih procesa.

Pejanović naglašava ključnu ulogu Evropske unije u provođenju principa Dejtonskog sporazuma i integraciji zemalja zapadnog Balkana u euroatlantske strukture, ističući potrebu za novim strategijama i aktivnijim pristupom kako bi se ubrzao proces evropske integracije Bosne i Hercegovine. Unutrašnji politički konflikti, prema njegovom mišljenju, ugrožavaju ne samo unutrašnji mir već i stabilnost regije i šireg evropskog konteksta.

Njegovi ključni doprinosi obuhvataju analizu političkog razvoja i kontinuiteta državnosti kroz historijske institucije, proučavanje postdejtonskih reformi i jačanje građanskih političkih stranaka, transparentnih institucija i funkcionalnog političkog pluralizma. Interdisciplinarni pristup, koji kombinuje politologiju, sociologiju, međunarodne odnose, pravnu teoriju i historijsku analizu, omogućava sveobuhvatan uvid u političke procese Bosne i Hercegovine i Balkana i komparativni pregled drugih postkonfliktnih društava.

Saradnja s IFIMES-om, uključujući rad u Savjetu instituta, okrugle stolove, predavanja, međunarodne konferencije, mentorstvo mladih istraživača i kreiranje istraživačkih programa, dodatno je osnažila međunarodnu prepoznatljivost instituta i njegovu akademsku ulogu. Za buduća istraživanja preporučuje se detaljna analiza

dugoročnih efekata reformi na funkcionalnost institucija, komparativno ispitivanje institucionalne kohezije i uloge međunarodnih aktera te proučavanje doprinosa građanskih stranaka u smanjenju etno-nacionalnih tenzija i jačanju inkluzivnog odlučivanja.

Naučni opus akademika Pejanovića pokazuje kako politika i naučna ekspertiza mogu integrisano djelovati u oblikovanju odgovorne i funkcionalne države. Njegove analize reformi i multietničkog upravljanja pružaju temelj za informirane političke odluke, dok vizija punopravnog članstva Bosne i Hercegovine u EU i NATO otvara put ka stabilnom, demokratskom i modernom društvu. Sveukupno, njegov doprinos postavlja standard za buduća istraživanja i politički angažman u regiji, demonstrirajući kako akademska ekspertiza može oblikovati javno dobro, podržati državnost i promovisati multietnički suživot te euroatlantske integracije, čime postaje model za buduće generacije političara i naučnih istraživača.

Literatura

Arnautović, Suad (1996) *Izbori u BiH 1990. Analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo.

Bećirović, Zijad (2020) 25 Years After the Dayton Peace Agreement – Way Ahead, European Perspectives − *International Scientific Journal on European Perspectives*, vol. 11, n. 1 (19), 141-168.

Begić, Kasim I. (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog mirovnog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Dahl, Robert A. (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press.

Domazet, Anto et al. (2020) *Održivost emigracija iz Bosne i Hercegovine*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo.

Efendić, Adnan; Hadžiahmetović, Azra (2015) *Post-war economic transition in Bosnia and Herzegovina – A challenging transformation*. U: Keil, Soeren; Pery, Valery (ur.) State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina, Ashgate, 70-89.

EU Delegation in BiH. (2024). *Economic Reforms and EU Accession*.

Filipović, Muhamed (1997) *Bosna i Hercegovina: najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compact, Sarajevo.

Cvitković, Ivan; Pejanović, Mirko (ur.) (2017) *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine. Zbornik radova. Okrugli stol, Sarajevo, 8. decembra/prosinca 2016. godine*, Posebna izdanja CLXXI, Odjeljenje društvenih nauka 8, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Haas, Ernst B. (2023) *Dynamics of International Relations*, Legare Street Press.

Huntington, Samuel P. (1991) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman.

Ibrahimagić, Omer (2009) Državno-pravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

IFIMES (2023) *Academician Mirko Pejanović, recipient of the Lifetime Achievement Award*. https://www.ifimes.org/en/press-releases/academician-mirko-pejanovic-recipient-of-the-lifetime-achievement-award/5232

Imamović, Mustafa (2014), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, University Press, Sarajevo.

Kovač, Nikola (1999) *Pregovor*, u: Pejanović, Mirko, Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini, Bosanska knjiga, Sarajevo, 7-12.

Lehmbruch, Gerhard (1969) *Konkordanzdemokratie im internationalen System*, U: Czempiel, Ernst-Otto (ur.) Die anachronistische Souveränität. Zum Verhältnis von Innen- und Außenpolitik, Politische Vierteljahresschrift Sonderheft 1, Westdeutscher Verlag, Opladen, 139-163.

Lijphart, Arend (1977) *Democracy in Plural Societies. Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven – London.

Lukšič, Igor (2022) Politologija v Republiki Sloveniji: 60 let institucionalizacije, *Teorija in praksa*, god. LIX, br. 1, 195-221.

ANU BiH АНУ БиХ

SCIENTIFIC CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN PROF. DR. MIRKO PEJANOVIĆ THROUGH COOPERATION WITH THE INTERNATIONAL INSTITUTE FOR MIDDLE EASTERN AND BALKAN STUDIES (IFIMES)

Zijad Bećirović
Associate Professor, Director
International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES), Ljubljana
zijad.becirovic@ifimes.org

Abstract: Academician Prof. Dr. Mirko Pejanović represents one of the key figures in contemporary political science and international studies in Bosnia and Herzegovina. Through his long-standing cooperation with the International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES) in Ljubljana, Pejanović has significantly contributed to the research of post-Dayton reforms, institutional development and political pluralism in BIH and the wider Balkan context. This paper analyzes his scientific work, his contribution to strengthening academic dialogue and institutional cooperation through IFIMES. Special emphasis is placed on the integration of theory and practice, the ethical approach to political action, and the mentoring and advisory role that Pejanović plays in the education of new generations of political scientists and leaders.

Keywords: Mirko Pejanović, IFIMES, Bosnia and Herzegovina, ZAVNOBiH, Dayton peace agreement, political science, politics

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.21

HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO "NAPREDAK" I AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ – POLITOLOŠKA ANALIZA DRUŠTVENE ULOGE "NAPRETKA" U RATNOM I POSTDAYTONSKOM VREMENU

Franjo Topić
umirovljeni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
franjo.topic1@gmail.com

Dražen Janko
doktorand
Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb
ORCID: 0000-0002-2978-2195

Apstrakt: HKD "Napredak", osnovan 1902. i obnovljen 1990. godine, odigrao je ključnu ulogu u očuvanju hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta unutar multietničke Bosne i Hercegovine. Ova analiza istražuje društvenu funkciju "Napretka" tijekom rata u BiH i postdaytonskog razdoblja. Tijekom sukoba 1992. – 1995., "Napredak" se pokazao kao ključna humanitarna snaga, distribuirajući preko 488 tona hrane i 403.000 obroka u opkoljenom Sarajevu, pomažući pritom svim etničkim skupinama (56% Muslimana, 24% Hrvata, 18% Srba). Istovremeno je organizirao kulturne događaje kao duhovni otpor, poticao međuetnički dijalog i doprinosio mirovnim inicijativama. U poslijeratnom razdoblju, "Napredak" nastavlja zagovarati hrvatsku kulturu i obrazovanje, aktivno gradeći mostove između različitih zajednica. Unatoč značajnim doprinosima, društvo se bori s neriješenim pitanjima pravnog statusa, povrata nacionalizirane imovine i sustavnog državnog financiranja. Osvrti Mirka Pejanovića naglašavaju dubok utjecaj "Napretka" na moral i društvenu koheziju tijekom rata, pripisujući njegovu otpornost vodstvu prof. dr. Franje Topića. Članak zaključuje da je "Napretkov" nadstranački, otvoren

i sveobuhvatan pristup uspješan model za kulturni razvoj u multietničkom društvu, neophodan za unutarnju integraciju BiH i njezine europske aspiracije.

Ključne riječi: HKD "Napredak", Franjo Topić, BiH, Mirko Pejanović, humanitarna uloga

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo (HKD) "Napredak", čiji je rad obnovljen 29. rujna 1990. godine u Sarajevu, a za predsjednika Društva izabran prof. dr. Franjo Topić,[1] igra ključnu ulogu u očuvanju i razvoju kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Njegovo djelovanje, posebno tijekom ratnog i postdaytonskog razdoblja, oblikovano je širinom programske aktivnosti, nadstranačkim karakterom i otvorenošću prema kulturama drugih naroda u BiH. Kroz političku pluralizaciju devedesetih godina prošlog stoljeća obnovljena su nacionalna kulturna društva, a "Napredak" je brzo formirao svoju unutrašnju strukturu, započevši širok spektar aktivnosti u kulturnom životu Hrvata u BiH. Od svog osnutka 1902. godine, pa sve do danas, "Napredak" je ostao najveće kulturno društvo Hrvata u Bosni i Hercegovini i šire, te je 2022. godine proslavio 120 godina od osnivanja (Šapina, 2002: 12). Kroz svoje djelovanje, posebno u područjima kulture, obrazovanja i edukacije, HKD "Napredak" je najviše pažnje zadobio na polju stipendiranja đaka i studenata, što je i bio prvobitni cilj njegova osnivanja (Šapina, 2002: 12). S ponovnom uspostavom HKD "Napretka" 1990. godine i ratom koji se odvijao na prostoru BiH, humanitarno djelovanje je obilježilo početke rada i djelovanja ovoga društva. Kroz suradnju s Vrhbosanskom nadbiskupijom i Caritasom u Sarajevu, te uz razne donacije unutar i izvan Bosne i Hercegovine, HKD "Napredak" je tijekom rata podijelio preko 488 tona hrane i 403.000 obroka, pri čemu su primatelji bili 56% Muslimani, 24% Hrvati, 18% Srbi i ostali, što jasno svjedoči o njegovom univerzalnom humanitarnom opredjeljenju (Šapina, 2002; 66; Topić, 2008: 304).

Ovaj rad, inspiriran analizom Mirka Pejanovića, političara i profesora, ima za cilj dublje istražiti model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom bosanskohercegovačkom društvu kroz prizmu društvene uloge "Napretka" u ratnom i postdaytonskom vremenu. Posebna pozornost bit će posvećena povijesnom kontinuitetu društva, njegovoj ulozi u afirmaciji identiteta, iznimnom humanitarnom radu tijekom ratnih sukoba te izazovima i perspektivama u postdaytonskom razdoblju. Kroz ovu analizu nastoji se prikazati "Napredak" ne samo kao čuvar i promicatelj hrvatske kulture već i kao ključni akter u izgradnji

[1] Obnoviteljska skupština HKD Napredak održana je u Sarajevu 29. 9. 1990. Za predsjednika Društva izabran je prof. dr. Franjo Topić.

dijaloga, suživota i integracije u složenom bosanskohercegovačkom društvenom mozaiku. Pejanovićeva perspektiva, obogaćena osobnim iskustvima i dubokim razumijevanjem bosanskohercegovačkog konteksta, pruža jedinstven uvid u složenu dinamiku kulture, politike i društvenih odnosa.

Povijesni kontinuitet i afirmacija identiteta

Sloboda organiziranja i kulturnog stvaralaštva temelj je razvoja i zaštite nacionalnog identiteta. U Bosni i Hercegovini, hrvatski narod ima povijesno utemeljen i samosvojan razvoj, oblikujući duhovnu i nacionalnu posebnost, kulturnu samobitnost i politički subjektivitet. Korijeni tog razvoja sežu duboko u povijest, gdje su Hrvati na ovim prostorima, kroz stoljeća suživota s drugim narodima, razvijali specifičan kulturni izraz i identitet. Povijesni zapisi i arheološki nalazi svjedoče o kontinuitetu hrvatske prisutnosti i kulturnog stvaralaštva na tlu Bosne i Hercegovine. Kroz razdoblja osmanske vladavine i kasnije austrougarske uprave, Hrvati su uspjeli očuvati svoj jezik, vjeru i običaje, često kroz neformalne oblike organiziranja i uz potporu crkvenih institucija.

Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, u kontekstu buđenja nacionalne svijesti diljem Europe i naglog gospodarskog i kulturnog razvoja Bosne i Hercegovine nakon dolaska austrougarskih vlasti, među hrvatskim narodom osjećala se snažna potreba za osnivanjem društva koje bi pomagalo i financiralo obrazovanje hrvatske mladeži (Šapina, 2002: 12). Ova potreba za institucionaliziranim djelovanjem kulminirala je osnivanjem dva ključna društva. Prvo je osnovano 14. rujna 1902. godine u Mostaru pod nazivom "Hrvatsko potporno društvo za siromašne đake i naučnike", s ciljem pružanja financijske pomoći i potpore mladim Hrvatima u obrazovanju. Samo nekoliko mjeseci kasnije, 11. studenog iste godine, u Sarajevu je osnovano "Hrvatsko društvo za namještanje djece na zanate i u trgovinu", s fokusom na strukovno obrazovanje i zapošljavanje (Šapina, 2002: 12). Ova dva društva, Mostarsko i Sarajevsko, ujedinjuju se 1907. godine, prepoznajući snagu i učinkovitost zajedničkog djelovanja. Od 1914. godine, ujedinjeno društvo djeluje pod nazivom "Hrvatsko prosvjetno i kulturno društvo Napredak", jasno definirajući svoju misiju kao sveobuhvatnu podršku hrvatskom narodu kroz prosvjetu i kulturu (Šapina, 2002: 12). Ova misija, koja je podrazumijevala širenje pismenosti, poticanje umjetnosti, znanosti i obrta, ostala je temeljna sve do 1945. godine. Čak i tijekom turbulentnih razdoblja Prvog i Drugog svjetskog rata, iako je aktivnost bila smanjena, uprava se sastajala i podružnice su djelovale, pokazujući otpornost i predanost Društva (Šapina, 2002: 12).

Ključna je činjenica da je hrvatski narod, zajedno s bošnjačkim, srpskim i židovskim narodom, odlukama ZAVNOBiH-a 1943. godine, unutar obnove državnosti BiH, utemeljio svoju političku ravnopravnost, a Ustavom BiH iz 1946. godine i ustavnu ravnopravnost. Ove su odluke bile temelj za razvoj multietničkog društva u Bosni

i Hercegovini, gdje su svi narodi imali priznato pravo na vlastiti identitet i kulturu. "Napredak", sa svojim dubokim korijenima i povijesnom misijom, prirodno se uklopio u ovaj okvir, prepoznajući važnost očuvanja vlastitog, ali i uvažavanja tuđeg kulturnog naslijeđa.

Koncept kulturnog djelovanja HKD "Napredak" temelji se na njegovanju kulturne tradicije i vrijednosti hrvatskog naroda, oblikovanih stoljećima na tlu Bosne i Hercegovine. Ova tradicija obuhvaća širok spektar umjetničkih, jezičnih, vjerskih i običajnih praksi koje su Hrvati njegovali i prenosili s generacije na generaciju. Od folklornih plesova i pjesama, preko književnosti i likovne umjetnosti, do očuvanja specifičnih dijalekata i vjerskih običaja, "Napredak" pruža platformu za afirmaciju svih aspekata hrvatskog identiteta u BiH. Važno je naglasiti da je kroz stipendiranje mladih "Napredak" omogućio školovanje brojnim generacijama hrvatskih intelektualaca, umjetnika i obrtnika, koji su kasnije postali nositelji kulturnog i gospodarskog života u BiH. Međutim, jednako je važna i otvorenost prema kulturi bošnjačkog, srpskog i židovskog naroda. Princip tolerancije, koji je stoljećima bio prisutan u suživotu različitih vjerskih hramova i zajednica u Bosni i Hercegovini, postao je osnova razvoja kulture hrvatskog i drugih naroda u BiH. Taj princip nije samo teorijski pojam već živa praksa koja se očituje u zajedničkim projektima, suradnji s drugim nacionalnim društvima i aktivnom poticanju međukulturnog dijaloga. Upravo uvažavanje multikulturalnog bića bosanskohercegovačkog društva osiguralo je "Napretku" afirmaciju ne samo među Hrvatima već i među Srbima i Bošnjacima te u široj javnosti BiH, budući da je "Napredak često bio most sa Bošnjacima i Srbima koji žive u Federaciji" (Topić, 1996: 7). Ova uloga mosta posebno je dobila na važnosti u turbulentnim vremenima, kada su drugi oblici komunikacije bili prekinuti. Kroz svoju povijest, "Napredak" je pokazao sposobnost prilagodbe i otpornosti, opstajući unatoč zabranama i ratnim razaranjima, uvijek se vraćajući svojoj temeljnoj misiji očuvanja kulture i izgradnje zajedništva. Njegova duga tradicija i postojanost svjedoče o dubokoj ukorijenjenosti u tkivo bosanskohercegovačkog društva i njegovoj nezaobilaznoj ulozi u formiranju nacionalnog identiteta Hrvata u BiH.

Uloga Napretka u ratnom i postdaytonskom vremenu

Društvena afirmacija HKD "Napredak" tijekom ratnog i poratnog vremena rezultat je brojnih čimbenika. Prvenstveno, to je široka osnova programske aktivnosti Društva. "Napredak" je inicirao, organizirao i promovirao raznolike stvaralačke aktivnosti: koncerte, izložbe, tribine, sportske turnire, izdanja i promocije knjiga te gospodarsku humanitarnu aktivnost i stipendiranje đaka i studenata. Sve ove aktivnosti bile su otvorene i uključivale su pripadnike drugih etničkih skupina. One su predstavljale žilu kucavicu kulturnog života, posebno u Sarajevu, koje je bilo pod opsadom od 1992. do 1995. godine. Primjerice, božićni koncerti i sportski turniri

postali su priredbe koje su zanimale sve građane Sarajeva, nudeći im trenutke nade i normalnosti u nemogućim uvjetima. U opkoljenom gradu, gdje je svaki dan bio borba za preživljavanje, kulturni događaji organizirani od strane "Napretka" bili su oaze mira i podsjetnik na vrijednosti koje su bile ugrožene.

Kulturne aktivnosti i stvaralaštvo unutar "Napretkovih" organizacija zasnivaju se na univerzalnom principu razvijanja kulturnih vrijednosti kao dobra za sve ljude, neovisno o njihovoj etničkoj i vjerskoj pripadnosti. Ovaj princip, duboko ukorijenjen u viziji "Napretka", posebno je došao do izražaja tijekom opsade Sarajeva. Ako se promatraju zbirno i u svojoj cijelosti kulturne priredbe i manifestacije HKD "Napredak" u Sarajevu tokom rata, one su značile snagu duhovnog i kulturnog otpora rušenju grada i stradanju njegovih građana. One su bile više od puke zabave; značile su i ohrabrenje, duhovno i moralno, građanima Sarajeva da izdrže patnje i sačuvaju vrijednosti zajedničkog življenja. Važno je napomenuti da je "Napredak" već u lipnju 1992., nedugo nakon početka rata u Sarajevu, održao svoju prvu kulturnu manifestaciju, koja se smatra prvom u ratnom Sarajevu (Topić, 1996: 7). Ova rana inicijativa simbolizirala je nepopustljivost duha i opredijeljenost za kulturu kao oblik otpora nasilju. Radnici i suradnici "Napretka" su imali "Napretkove" papire koji su im u ratu priznavani kao radna obaveza te su bili oslobođeni od vojničkog angažmana, posvećujući se humanitarnom, kulturnom i duhovnom radu za obranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine (Šapina, 2002: 61).

"Napredak" je, unatoč ratnom vremenu (1992. – 1995.) i težnjama ka etničkoj i teritorijalnoj homogenizaciji koje su dominirale u široj političkoj sferi, odbio ideju etničke podjele, etničke homogenizacije i na toj osnovi kriterij etničke većine za postojanje i rad svojih kulturnih organizacija. Društvo je očuvalo i razvijalo podružnice diljem Bosne i Hercegovine, neovisno o broju Hrvata u pojedinim mjestima, držeći se načela da je "bio, a treba i ostati nadstranačko društvo" i "širom otvoren za konstruktivan dijalog s drugim dionicima ovoga kulturno-civilizacijskog miljea" (Topić, 1990). Ova postojanost u nadnacionalnom i nadstranačkom opredjeljenju bila je ključna za očuvanje njegove autentičnosti i moralnog autoriteta u vremenima podjela.[2]

Nadalje, "Napredak" je odigrao nemjerljivu ulogu u odnosu prema izbjegličkoj populaciji, pomažući raseljenim Hrvatima iz Posavine, Bosanske krajine i drugih krajeva BiH u organiziranju kulturnog i socijalnog života u iseljeništvu te u očuvanju vezanosti za zavičaj i ideju povratka. Predsjednik Franjo Topić jasno je naglašavao: "nastojimo poticati i raditi na povratku ljudi" (Topić, 1999). Društvo je njegovalo ideju ravnopravne egzistencije različitosti na bosanskohercegovačkom prostoru,

[2] "Napredak" je bio, a treba i ostati nadstranačko Društvo, njegovo polje rada obuhvaćat će prvenstveno promicanje hrvatskih kulturnih vrednota, prosvjetno, gospodarsko i socijalno dobro, ali će istodobno ostati širom otvoren (akademik Mirko Pejanović) kao što je uvijek bio, za konstruktivan dijalog s drugim dionicima ovoga kulturno-civilizacijskog miljea. Vidi: Topić, 1990.

istovremeno stvarajući zajedničke kulturne vrijednosti i ciljeve, pod motom "o stoljetnoj upućenosti jednih na druge, čuvajući svoje a poštujući tuđe" (Topić, 1990). U tom kontekstu, "u odabranim ciljevima programske aktivnosti Napretka u istoj ravni s drugim ciljevima stoji suradnja s drugim srodnim društvima" (Topić, 1990), što je dodatno potvrdilo njegovu integrativnu ulogu. U poslijeratnom razdoblju, "Napredak" se fokusira na doprinos ideji pomirenja, kako unutar hrvatskog naroda, tako i među narodima Bosne i Hercegovine, tretirajući pomirenje u dva aspekta (Topić, 1999) – unutarnacionalnom i međunacionalnom. Ovakvim djelovanjem, društvo se legitimira kao važan subjekt u stvaranju zajedničkog življenja, nudeći modele suradnje i suživota u složenom postdaytonskom društvu.

Tijekom rata u Sarajevu, humanitarni rad "Napretka" bio je neprocjenjiv. Već 1992. godine kupljeno je više tona brašna i makarona od tvrtke Klas, koje su podijeljene građanima (Šapina, 2002: 66). Zajedno s Vrhbosanskom bogoslovijom, "Napredak" je podijelio 436 tona obroka, što je malo čudo u potpuno opkoljenom gradu bez struje, plina i s visokim cijenama drva (Šapina, 2002: 66). Dnevno je preko stotinu osoba objedovalo u Bogosloviji, a isto toliko obroka davano je i izvan nje, svjedočeći o posvećenosti i neumornom radu kuharica i osoblja (Topić, 2008: 302). Ambulanta s apotekom, koju je vodila s. Marcijana Krištić, podijelila je lijekove u vrijednosti oko dva milijuna DEM (Šapina, 2002: 66). "Napredak" se, zajedno s Vrhbosanskom nadbiskupijom i Caritasom u Sarajevu, pobrinuo za logistički najsloženije operacije, osiguravajući vitalne potrepštine za preživljavanje stanovništva (Šapina, 2002: 66). Sve to je bilo moguće zahvaljujući "Napretkovim" podružnicama u Zagrebu i Splitu, koje su bile ključne za prikupljanje pomoći izvan BiH (Šapina, 2002: 66).

Kulturne aktivnosti i postdaytonska integracija

Kultura je moćna sila društvene integracije, sposobna povezati ljude kroz zajedničke vrijednosti, jezik i simbole. U suvremenom svijetu, sve države nacije svjesno "koriste jezičnu politiku, školstvo, kolektivne obrede i masovne medije za integraciju društva i zadobivanje lojalnosti građanstva" (Smelser, 1999: 174). Ova spoznaja naglašava da je za političku stabilnost i koheziju neophodno postojanje kulturne nacije koja prethodi političkoj (Tejlor, 2000: 94). U izvjesnom smislu, "društvu je potrebna homogena kultura u koju ljudi moraju biti uvedeni i upućeni, kako bi mogli da rade jedni s drugima..." (Tejlor, 2000: 94). Sva moderna društva imaju službene jezike i službene kulture, koji služe kao vezivno tkivo za građane, olakšavajući komunikaciju i izgradnju zajedničkog identiteta.

Bosanskohercegovačko društvo, međutim, predstavlja složen multikulturalni entitet, s tri ustavno ravnopravna i konstitutivna naroda (srpski, hrvatski, bošnjački) i ostalim narodima, od kojih svaki ima svoju kulturu i religiju. Ove kulture su osnove nacionalnog identiteta i trebale bi, u odnosima ravnopravnosti i međusobne tolerancije, graditi zajedničku osnovu društvene integracije. Proces

izgradnje zajedničkih osnova kulturne politike u BiH je složen i tek treba uslijediti, posebno nakon ustavne reforme entitetskih ustava početkom 2002. godine kojom je uspostavljena konstitutivnost naroda na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Ova reforma, iako je donijela formalnu ravnopravnost, nije automatski riješila sve izazove u implementaciji zajedničke kulturne politike. Postdaytonska BiH se bori s fragmentacijom i nacionalističkim tendencijama koje često koče razvoj jedinstvenog kulturnog prostora. Stoga uloga kulturnih društava poput "Napretka" postaje još važnija kao katalizatora dijaloga i platforme za izgradnju zajedničkih vrijednosti.

HKD "Napredak" , kao nestranačko udruženje i vitalan segment civilnog društva, sa značajnim postignućima u razvoju kulture, stoji kao primjer pozitivnog djelovanja. Prema izvješću o radu 28 podružnica i povjerenstava za 2001. godinu, "Napredak" je organizirao impresivan broj kulturnih manifestacija, uključujući 60 koncerata i glazbenih priredbi, 41 izložbu, 16 dramskih i poetskih programa, 14 folklornih manifestacija, 27 tribina i predavanja, 37 predstavljanja knjiga, 25 tradicionalnih priredbi povodom blagdana i preko 70 ostalih manifestacija. Ova statistika ne samo da pokazuje obujam aktivnosti već i raznolikost programa koji su privlačili široku publiku, daleko izvan uskih etničkih okvira. Od klasičnih koncerata do promicanja narodne baštine, "Napredak" je kontinuirano radio na obogaćivanju kulturnog života BiH. S obzirom na ovakav angažman i rezultate, "Napredak" ima pravo i odgovornost pokrenuti inicijative prema parlamentima za sustavno uređivanje položaja kulturnih društava i financiranje njihovih projekata od općeg značaja za društvo i društvenu integraciju. Značajan dio prihoda "Napretka", gotovo polovica ukupnih sredstava u 2001. godini, dolazio je od sponzorstava, što ukazuje na široku društvenu podršku i prepoznavanje njegove vrijednosti (Topić, 2002). Ipak, bez jasnog zakonskog okvira i stabilnog financiranja od strane države, ovakva društva su ranjiva, a njihov rad često ovisan o *ad hoc* donacijama i projektima. Bez uključivanja kulturnih društava i stvaralaca u kreiranje kulturne politike i zakona, sfera kulture prijeti da postane predmet sporenja i podjela, umjesto da bude snaga koja okuplja i integrira bosanskohercegovačko društvo. Kultura u BiH treba biti tretirana kao investicija u budućnost, a ne kao trošak, te je nužno osigurati stabilne mehanizme podrške koji će omogućiti njezin kontinuirani razvoj i doprinos društvenoj koheziji. Na taj način, kultura može postati istinski most između različitih identiteta, gradeći zajedničku budućnost temeljenu na međusobnom poštovanju i razumijevanju.

Društveni tretman i budući razvojni problemi

Iskustvo "Napretka", stečeno u ratnom i poratnom vremenu, potvrdilo je da predan rad aktivista i vodstva, uz primjenu suvremene organizacije upravljanja, donosi rezultate u razvoju kulture čak i u nepovoljnim društvenim i ekonomskim prilikama. Unatoč svim poteškoćama, uključujući ograničena financijska sredstva, nedostatak vlastitog voznog parka i skladišnog prostora tijekom rata, "Napredak" je

uspio prikupiti i distribuirati značajne količine pomoći i održati kulturne aktivnosti. Primjerice, od 1. lipnja 1992. do 31. prosinca 1996. godine, "Napredak" je primio ili kupio preko 100 različitih artikala u ukupnoj količini od preko 488 tona humanitarne pomoći, najvećim dijelom besplatno preko svojih podružnica u Splitu i Zagrebu (Šapina / Topić, 2017: 120). To svjedoči o iznimnoj posvećenosti njegovih članova i upravljačke strukture.

"Napredak" teži formiranju i razvijanju aktivnosti u svim lokalnim zajednicama i kantonima – županijama gdje živi hrvatski narod u BiH. Ova decentralizacija djelovanja osigurava da kulturne potrebe Hrvata budu zadovoljene diljem zemlje, a ne samo u većim urbanim centrima. Na taj način, društvo djeluje kao mreža koja povezuje hrvatske zajednice i pruža im podršku u očuvanju i promicanju vlastite kulture. Također, djelatnost "Napretka" u inozemstvu (europske zemlje, Kanada, SAD) zahtijeva koordinaciju kako bi se očuvao i razvijao kulturni i nacionalni identitet Hrvata u dijaspori. Kroz tu se aktivnost potiče komunikacija s kulturama zemalja Zapada, čime se kultura hrvatskog naroda uključuje u proces globalizacije i osigurava joj se mjesto u širem europskom i svjetskom kontekstu. Podružnice u dijaspori igraju ključnu ulogu u organiziranju humanitarne pomoći, kulturnih događaja i povezivanju iseljenika s matičnom domovinom.

Međutim, HKD "Napredak", kao i druga nacionalna kulturna društva u Bosni i Hercegovini, suočava se s neriješenim, sustavnim pitanjima koja značajno otežavaju njihov rad i razvoj. Jedan od gorućih problema je pravni položaj ovih društava, koji često nije jasno definiran u zakonodavstvu. Nedostatak jasnog zakonskog okvira dovodi do pravne nesigurnosti i otežava planiranje dugoročnih projekata. Nadalje, pitanje povrata nacionalizirane imovine nakon Drugog svjetskog rata ostaje vitalna rana za "Napredak". Nedostatak vlastitog prostora značajno otežava organizaciju i provedbu aktivnosti, a povrat imovine ne bi bio samo materijalna već i simbolična satisfakcija za povijesnu nepravdu, vraćajući Društvu njegovu povijesnu infrastrukturu i resurse.

Treći ključni problem je sustavno financiranje. Iako "Napredak" ostvaruje značajne prihode putem sponzorstava, oslanjanje isključivo na takve izvore čini ga ranjivim i ovisnim o fluktuacijama tržišta i dobroj volji donatora. Na primjer, u 2001. godini, gotovo polovica ukupnih prihoda (235.038 KM od 547.238 KM) potjecala je od sponzorstava, dok su prihodi iz državnih proračuna bili minimalni (1.040 KM) (Topić, 2002). To ukazuje na nedostatak institucionalne podrške i prepoznavanja važnosti kulturnih društava od strane državnih vlasti. Rješavanje ovih problema zahtijeva fundamentalnu promjenu odnosa vladajuće političke strukture prema društvenoj ulozi kulture i nacionalnih kulturnih društava. Potrebno je prepoznati da kultura nije luksuz, već temelj društvene kohezije i razvoja, te je ulaganje u kulturu ulaganje u stabilnost i budućnost društva. U rješavanju ovih pitanja mogle bi pomoći i institucije međunarodne zajednice, koje su svjesne važnosti stabilizacije civilnog društva u BiH i promicanja interkulturalnog dijaloga. Sama kulturna

društva moraju imati najveći ulog u rješavanju ovih pitanja kroz udruženu javnu akciju, s "Napretkom" kao predvodnikom, s obzirom na njegovu povijesnu ulogu i stečeni ugled. Bez poboljšanja statusa kulturnih društava u cjelini bh. društva, prijeti opasnost od smanjenja aktivnosti "Napretka" i slabljenja njegove uloge u zaštiti i razvoju kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda, što bi imalo dalekosežne negativne posljedice na multietničku strukturu Bosne i Hercegovine i njezin put prema europskim integracijama.

Osobni dojmovi i vodstvo: svjedočanstvo o otporu i nadi

Mirko Pejanović u svom osvrtu na HKD "Napredak" dijeli duboko osobne dojmove iz ratnog Sarajeva, naglašavajući iznimnu ulogu Društva u trenucima strašnog beznađa, hladnoće, gladi i neprestanog granatiranja. U tim najtežim vremenima, kada se činilo da je civilizacija propala, "Napredak" je, unatoč svim preprekama, organizirao priredbe i koncerte u Kamernom teatru 55. Ti događaji nisu bili samo kulturna zbivanja već su predstavljali moćan čin duhovnog otpora zlu koje je opsjedalo grad. Svaki ton glazbe, svaka izgovorena riječ na pozornici, bila je poruka nade i prkosa destrukciji, okupljajući ljude i podsjećajući ih na ljudskost i zajedništvo koje su nastojali uništiti. Kamerni teatar 55, usred razrušenog grada, postao je simbol neuništivog duha Sarajeva, a "Napredak" je bio jedan od glavnih pokretača te vitalnosti. (Pejanović, 1997: 390)

Pejanović posebno pamti horsko pjevanje Zbora "Trebević" u sarajevskoj katedrali tijekom božićnih i uskrsnih blagdana. U gradu bez struje, grijanja i često bez hrane, glasovi Zbora "Trebević" odjekivali su praznim ulicama, donoseći utjehu i spiritualnu snagu. Ti su koncerti Sarajlijama činili život podnošljivijim, pružajući im osjećaj zajedništva i vjere u bolju budućnost, čak i u uvjetima brutalne opsade. Glazba je postala jezik nade, prevladavajući zvučni teror granata. Sjeća se i dolaska Tereze Kesovije u Narodno pozorište 1994. godine, što je bio izuzetan ratni doživljaj. Njezin nastup, usred opsade, bio je čin hrabrosti i solidarnosti, koji je probudio duh grada i pokazao da umjetnost može prevladati najmračnije okolnosti. Ovi su događaji, organizirani od strane "Napretka", bili svjetionici kulture i otpora u tami rata, dokazujući da se život i umjetnost mogu afirmirati unatoč svim nedaćama. (Pejanović, 1997: 390)

Pejanović ističe i "Napretkovu" humanitarnu pomoć, posebno kuhinju koja je pomogla stotinama ljudi da lakše prežive rat. U uvjetima gdje je jedna litra ulja koštala 50 DEM, a kilogram šećera 60 DEM, a humanitarna pomoć dolazila rijetko i u malim količinama (Topić, 2008: 303), "Napretkova" narodna kuhinja u Bogosloviji bila je spas za mnoge, pružajući tople obroke ne samo Hrvatima već i Muslimanima, Srbima i drugima, kako je to već ranije navedeno (56% Muslimana, 24% Hrvata, 18% Srba i ostali) (Topić, 2008: 304). To je bio konkretan primjer beskompromisne humanosti, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Organizacija je bila

iznimno složena, uzimajući u obzir logističke prepreke u opsjednutom gradu, ali posvećenost osoblja i volontera osigurala je kontinuiranu pomoć.

Autor navodi i susrete s istaknutim ličnostima poput Bogića Bogićevića, Vlatka Dolečeka i američkog ambasadora Viktora Jakovića kod profesora Franje Topića, gdje su se rađale ideje za Washingtonski sporazum. To pokazuje da je "Napredak" bio ne samo kulturno i humanitarno središte već i važna platforma za politički dijalog i diplomatske inicijative koje su imale za cilj okončanje rata i uspostavu mira. Ove su diskusije bile ključne za traženje rješenja u najkritičnijim trenucima, a prostor "Napretka" postao je neformalno diplomatsko sjedište gdje su se razmatrale mogućnosti za mir.

Posebno izdvaja promociju knjige biskupa Franje Komarice *U obrani obespravljenih* 1996. godine, ističući riječi biskupa Perića, biskupa Komarice i kardinala Puljića koje su nosile u "novo duhovno stanje u traganju za istinom i etikom koja brani čovjeka kao uzvišeno i univerzalno biće". Ova promocija simbolizira "Napretkovu" predanost pravdi i ljudskim pravima te potragu za moralnim kompasom u poslijeratnom društvu, naglašavajući potrebu za etičkim promišljanjem i zaštitom ranjivih. Pejanović zaključuje da je "Napredak" ne samo afirmirano kulturno društvo hrvatskog naroda već i nosilac kulturnog života za sve građane Sarajeva, privlačeći ljude neovisno o nacionalnoj pripadnosti. Tu izvanrednu ulogu pripisuje vodstvu profesora Topića, koje "umije, može i hoće DA ČINI DOBRO ZA SVOJ NAROD I NARODE S KOJIMA ŽIVI ZAJEDNO". Ovaj osobni osvrt naglašava karizmu i viziju predsjednika Topića, koji je uspio održati "Napredak" vitalnim i utjecajnim, čak i u najtežim povijesnim okolnostima, čineći ga istinskim mostom između kultura i naroda u BiH. (Pejanović, 1997: 390)

Zaključna razmatranja

Od svoje obnoviteljske skupštine 1990. godine, HKD "Napredak" je uspostavio snažnu organizacijsku strukturu i razvio kulturne aktivnosti hrvatskog naroda, koje dominantno utječu na razvoj kulturnog i nacionalnog identiteta Hrvata kao konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini. Njegova duga povijest, koja seže do 1902. godine, ispunjena je periodima uspona i padova, ali uvijek obilježena predanošću svojoj misiji. Širina koncepta, otvorenost prema kulturama drugih naroda i nadstranački karakter omogućili su mu društvenu afirmaciju u cijelom bosanskohercegovačkom društvu, čineći ga nezaobilaznim faktorom u kulturnom i društvenom životu. "Napredak" je postao bitan element civilnog društva, okupljajući kulturne stvaraoce i ljude koji dobrovoljno podupiru razvoj kulture. Kako je to elokventno izrekao prof. dr. Franjo Topić na skupštini "Napretka" 23. ožujka 2002., "društvo prijatelja, društvo ljudi zaljubljenih u kulturu, u napredak svog naroda i u opće dobro" (Topić, 2002). Ova definicija obuhvaća srž njegove djelatnosti – promicanje općeljudskih vrijednosti kroz kulturu.

Svojim razumijevanjem multietničkog bića bosanskohercegovačkog društva "Napredak", zajedno s drugim kulturnim društvima, može vršiti bitnu ulogu u artikulaciji pitanja od vitalnog nacionalnog interesa, a o kojima se odlučuje u domovima naroda entitetskih parlamenata. U vremenu koje dolazi, unutar procesa odlučivanja u domovima naroda entitetskih parlamenata, kao i Domu naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, započet će, na temelju ravnopravnosti naroda, oblikovanje kulturne politike i na toj osnovi donošenje zakona kojim bi se poboljšao pravni i ekonomski položaj nacionalnih kulturnih društava. To je ključno za osiguravanje njihove dugoročne održivosti i neovisnosti te za stvaranje stabilnog okruženja za razvoj kulture svih naroda u BiH. Bez jasnog zakonskog okvira i adekvatnog financiranja, nacionalna kulturna društva ostaju na marginama društvenog interesa.

"Napredak", s obzirom na stečeno iskustvo i postignute rezultate u razvoju kulture, ima moć, ali i moralno pravo da radikalno postavi pitanje odgovornosti političkih struktura društva za vraćanje nacionalizirane imovine i osiguranje stalnih izvora financiranja kulture i rada kulturnih društava. Bez rješavanja ovih fundamentalnih problema, kulturna scena u BiH ostaje ranjiva i podložna političkim utjecajima, što dugoročno ugrožava identitet i razvoj svih konstitutivnih naroda. Kao subjekt razvoja kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, "Napredak" zadobiva novu poziciju u kreaciji kulturne politike hrvatskog naroda. Time "Napredak" ulazi i u javnu društvenu sferu i preuzima odgovornost za tokove društvenog razvoja i unutrašnju integraciju bosanskohercegovačkog društva, kao i integraciju Bosne i Hercegovine u europske institucije. Ovakva uloga podrazumijeva i razvijanje javnog glasila s naklonom na kulturu i društveni razvoj, jer je "Napredak" postao i subjekt profiliranja hrvatskih općih nacionalnih interesa u Bosni i Hercegovini.

Budući da je "Napredak" razvio i afirmirao kulturno stvaranje hrvatskog naroda i uspostavio mostove suradnje s kulturama drugih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, on je postao pronađeni model kulturne samodjelatnosti naroda u multietničkom bosanskohercegovačkom društvu. Njegova je snaga u sposobnosti da spoji nacionalnu specifičnost s univerzalnim vrijednostima te da kroz konkretno djelovanje pokaže kako se kultura može koristiti kao sredstvo za izgradnju mira, tolerancije i prosperiteta u složenom društvenom okruženju. Nastavak takvog djelovanja, uz rješavanje preostalih sustavnih problema, osigurat će "Napretku" i dalje krovnu ulogu u očuvanju i razvoju kulture Hrvata u BiH, ali i doprinositi stabilnosti i razvoju cijelog bosanskohercegovačkog društva.[3]

[3] Ustavnom reformom u obliku amandmana na ustave entiteta početkom 2002. uspostavljena je konstitutivnost naroda na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Ideju o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru države Bosne i Hercegovine pokrenulo je Srpsko građansko vijeće 1994. i realiziralo u suradnji s HNV, VKBI i Krugom 99; Vidi: Amandmani na Ustav Federacije BiH, *Službene novine Federacije BiH*, br. 22/2002. i Amandmane na Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 28/1994; 8/1996; 13/1996; 16/1996; 21/1996; 21/2002; 31/2002; 69/2002; 31/2003; 98/2003; 115/2005; 117/2005; 48/2011.

Literatura

Amandmani na Ustav Federacije BiH, *Službene novine Federacije BiH*, br. 22/2002.

Amandmani na Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 28/1994; 8/1996; 13/1996; 16/1996; 21/1996; 21/2002; 31/2002; 69/2002; 31/2003; 98/2003; 115/2005; 117/2005; 48/2011.

Pusić, Vesna (1994) Federacija Bosna i Hercegovina, *Erasmus*, br. 6, 2-3.

Galbraith, Peter (1994) Razgovor s veleposlanikom SAD u Republici Hrvatskoj Peterom Galbraithom, *Erasmus*, br. 6, 14-19.

Goldstein, Slavko (1994) Hrvatska poslije sporazuma, *Erasmus*, br. 6, 20-21.

Lukić, Darko; Palameta, Miroslav; Šego, Krešimir; Vukšić, Tomo, (1994) Hrvatski narodni kalendar 1994. godine: Kronologija napretkovih aktivnosti tijekom rata 1992.–1993, *Hrvatski narodni kalendar 1994. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 57-72.

Nevjestić, Tvrtko (1997) Isječak našeg vremena, *Hrvatski narodni godišnjak 1997*, HKD Napredak, Sarajevo, 372-376.

Palameta, Miroslav (1995) Napretkove aktivnosti, *Hrvatski narodni kalendar 1995. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 121-172.

Pejanović, Mirko (2007) Napretkov model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom BiH društvu, u: Drmić, Ilija; Josipović, Marko (ur.) *Stoljeće HKD "Napredak" 1902–2002: zbornik radova znanstvenoga simpozija povodom 100-te obljetnice osnutka HKD "Napredak" održanog 6. i 7. rujna 2002*, "Napredak", Sarajevo – Zagreb, 567-576.

Pejanović, Mirko (1997) Univerzalne vrijednosti kao kriterij, *Hrvatski narodni godišnjak za 1997. godinu*, HKD Napredak, Sarajevo, 389-390.

Smelser, Neil (1999) Kultura i integracija nacionalnih društava, u: Milardović, Anđelko (prir.) *Globalizacija*, Pan Liber, Osijek – Zagreb – Split, 75-89.

Šapina, Hrvoje (2002) *Stoljetnica Napretka*, HKD Napredak, Sarajevo.

Šapina, Hrvoje; Topić, Franjo (prir.) (2017) *HKD Napredak 1990.–2015*, HKD Napredak, Sarajevo.

Tejlor, Čarls (2000) *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd.

Topić, Franjo (1990) Govor na obnoviteljskoj skupštini Napretka, Sarajevo, 29. 9. 1990.

Topić, Franjo (1992) Izjava dr. Franje Topića, predsednika HKD Napredak, *List Herceg Bosne*, 29. 2. 1992., 8-9.

Topić, Franjo (1996) Govor na skupštini HKD Napredak, 19. 10. 1996.

Topić, Franjo (1996) HKD Napredak i aktivnosti 1994.–1995, *Hrvatski narodni kalendar 1996. godine*, HKD Napredak, Sarajevo, 7-92.

Topić, Franjo (1999) Govor na skupštini HKD Napredak, Sarajevo, 13. ožujka 1999.

Topić, Franjo (2002) Govor na skupštini HKD Napredak, Sarajevo, 23. 3. 2002.

Topić, Franjo (2008) HKD Napredak u ratnim godinama, u: Bećirović, Hajriz (ur.) *Opsada i odbrana Sarajeva 1992–1995. Referati sa Okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine*, Institut za istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Topić, Franjo (2021) *Bosna i Hercegovina naša domovina*, HKD Napredak – Napredak futura, Sarajevo – Zagreb.

ANU BiH АНУ БиХ

CROATIAN CULTURAL SOCIETY "NAPREDAK" AND ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ – POLITICAL SCIENCE ANALYSIS OF THE SOCIAL ROLE OF "NAPREDAK" IN THE WAR AND POST-DAYTON TIMES

Franjo Topić
Retired Professor
University of Sarajevo – Catholic Faculty of Theology
franjo.topic1@gmail.com

Dražen Janko
PhD Student
Croatian Catholic University Zagreb
ORCID: 0000-0002-2978-2195

Abstract: HKD Napredak, established in 1902 and revived in 1990, has played a pivotal role in preserving Croatian cultural and national identity within multiethnic Bosnia and Herzegovina. This analysis explores Napredak's societal function during the Bosnian War and the post-Dayton era. During the 1992–1995 conflict, Napredak emerged as a crucial humanitarian force, distributing over 488 tons of food and 403,000 meals in besieged Sarajevo, notably assisting all ethnic groups (56% Muslims, 24% Croats, 18% Serbs). Concurrently, it organized cultural events as spiritual resistance, fostered inter-ethnic dialogue, and contributed to peace initiatives. In the post-war period, Napredak continues to champion Croatian culture and education while actively building bridges between diverse communities. Despite its significant contributions, the society grapples with unresolved issues regarding its legal status, restitution of nationalized property, and systemic state funding. Mirko Pejanović's reflections underscore Napredak's profound impact on morale and social cohesion during wartime, attributing its resilience to leadership of Prof. Dr. Franjo Topić. The article concludes that Napredak's non-partisan, open, and comprehensive approach makes it a successful model for cultural development in a multi-ethnic society, essential for BIH's internal integration and European aspirations.

Keywords: HKD Napredak, Franjo Topić, BiH, Mirko Pejanović, humanitarian role

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA RAZVOJU LOKALNE I REGIONALNE SAMOUPRAVE

ANU BiH
НУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.22

DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA TEORIJSKOM ZASNIVANJU I EMPIRIJSKOM ISTRAŽIVANJU LOKALNE I REGIONALNE SAMOUPRAVE

Elmir Sadiković
redovni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka
elmir.sadikovic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0001-7843-9388

Apstrakt: Akademik Mirko Pejanović svojim dugogodišnjim naučnoistraživačkim radom dao je značajan doprinos teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne i regionalne samouprave. Njegov naučni opus obuhvata ustavnopravni okvir lokalne samouprave, razvoj participativne demokratije te procese regionalizacije i regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine u širem kontekstu evropskih integracija. Posebna vrijednost naučnoistraživačkog rada akademika Mirka Pejanovića ogleda se u povezivanju teorijskih uvida, empirijskih istraživanja i normativnih preporuka, čime je ne samo oblikovao akademsko polje i obrazovao nove generacije istraživača već i ponudio praktične smjernice za institucionalne reforme i lokalne i regionalne samouprave na putu Bosne i Hercegovine prema punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

Ključne riječi: lokalna samouprava, regionalna samouprava, participativna demokratija, institucionalna reforma, Bosna i Hercegovina, evropske integracije

Uvod

U svom višedecenijskom naučnoistraživačkom radu akademik Mirko Pejanović dao je nemjerljiv doprinos teorijskom utemeljenju i empirijskom proučavanju lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Kao njegov asistent na

predmetima iz oblasti lokalne i regionalne samouprave na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, imao sam privilegiju da učim i neposredno učestvujem u njegovom nastavnom i naučnoistraživačkom radu, što je za mene predstavljalo dragocjeno iskustvo u akademskom i profesionalnom razvoju.

Uz proučavanje razvoja državnosti Bosne i Hercegovine tokom 20. i 21. stoljeća, te integracijskih procesa u Evropsku uniju u postdejtonskom periodu, akademik Mirko Pejanović je u svom naučnoistraživačkom radu posebnu pažnju posvetio lokalnoj i regionalnoj samoupravi, kao važnim subdisciplinama savremene politologije. Naučnoistraživački opus akademika Pejanovića u ovoj politološkoj oblasti obiman je i višestruko značajan. Njegova istraživanja izvodila su se u vremenu postsocijalističke tranzicije, obilježene oskudicom relevantne literature, nedostatkom istraživanja te ograničenim znanjima i idejama o razvoju lokalne i regionalne samouprave u novonastalom društveno-političkom kontekstu. Taj kontekst bio je određen složenim dejtonskim ustavnim uređenjem Bosne i Hercegovine, procesima političke i ekonomske tranzicije, izgradnje mira, institucionalne demokratizacije zemlje, kao i procesom integracije u Evropsku uniju. Posebna vrijednost istraživanja akademika Mirka Pejanovića ogleda se u originalnosti teorijskih postavki i njihovoj usklađenosti s demokratskim konceptom razvoja lokalne i regionalne samouprave u savremenim evropskim okvirima. Na taj način, akademik Mirko Pejanović je bosanskohercegovački političko-institucionalni i širi društveni kontekst postsocijalističke tranzicije i razvoja lokalne i regionalne samouprave povezao s evropskim integracijskim procesima. Kontinuiranim naučnoistraživačkim i nastavno-pedagoškim radom i javnim djelovanjem, akademik Mirko Pejanović je afirmisao lokalnu i regionalnu samoupravu u naučnom i javnopolitičkom diskursu, profilirajući ih kao važne pretpostavke demokratskog razvoja bosanskohercegovačkog društva i države u procesu konsolidacije demokratije i evropskih integracija. Kroz duboke analitičke uvide i izvedena empirijska istraživanja akademik Mirko Pejanović je ponudio brojna inovativna rješenja institucionalne reforme i razvoja lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, s posebnim naglaskom na jačanje institucionalnih i demokratskih kapaciteta lokalnih zajednica.

Kao profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, na Odsjeku za politologiju, akademik Mirko Pejanović je afirmisao lokalnu i regionalnu samoupravu kroz posebne studijske programe i uveo ih u nastavne planove kao obavezne predmete. Na taj način postavio je naučne temelje za sistematsko proučavanje lokalne i regionalne samouprave ne samo na Fakultetu političkih nauka već i na drugim visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini. Time je značajno doprinio obrazovanju brojnih generacija studenata i mladih istraživača, koji su u njegovim radovima nalazili teorijski okvir, metodološke smjernice i inspiraciju za vlastiti naučnoistraživački rad.

Bogati naučni opus akademika Mirka Pejanovića imao je nemjerljiv uticaj ne samo na obrazovanje i akademsko profiliranje generacija studenata političkih nauka već

i na praksu organizacije i funkcioniranja institucija lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Značaj naučnih dostignuća akademika Mirka Pejanovića nadilazi granice čisto teorijskih rasprava i nalazi svoju primjenu u konkretnom funkcionisanju i razvoju institucija lokalne i regionalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Pejanovićeve naučne spoznaje i ideje ne iscrpljuju se u okviru teorijskog diskursa, već su kroz praktičnu primjenu poslužile kao važan referentni okvir za oblikovanje različitih normativnih rješenja u procesima reforme i razvoja lokalne i regionalne samouprave. Na osnovu njegovih naučnih doprinosa izvedene su značajne zakonske i institucionalne reforme, posebno u okviru sistema lokalne samouprave Federacije Bosne i Hercegovine. Posebno treba istaknuti njegovu ulogu kao člana ekspertskog tima koji je pripremio prijedlog Zakona o principima lokalne i regionalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine (*Službene novine FBiH*, br. 49/06). Ovim zakonom u pravni sistem Federacije BiH inkorporirani su temeljni principi Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, čime je osigurano usklađivanje domaćeg zakonodavstva u ovom bh. entitetu sa standardima Vijeća Evrope u ovoj oblasti. Jedan od posebno značajnih doprinosa akademika Mirka Pejanovića koji vrijedi istaći ogleda se u procesu institucionalne demokratizacije lokalne samouprave kroz uvođenje neposrednih izbora općinskih načelnika i gradonačelnika u Bosni i Hercegovini 2004. godine. Ova izborna reforma, kojoj je njegova ekspertiza dala snažan doprinos, predstavlja ključni iskorak u jačanju političke participacije građana, povećanju transparentnosti vlasti i konsolidaciji demokratskih procesa na nivou jedinica lokalne samouprave. Time je naučnoistraživački rad akademika Pejanovića doprinio ne samo teorijskom zasnivanju demokratskog koncepta lokalne i regionalne samouprave već i njihovom institucionalnom oblikovanju i razvoju.

Iako bi bilo pretenciozno nastojati obuhvatiti sve dimenzije naučnih spoznaja i istraživačkih doprinosa akademika Mirka Pejanovića u ovoj oblasti, moguće je, na osnovu njegovih najznačajnijih radova, identificirati ključne aspekte teorijskog zasnivanja i empirijskog istraživanja lokalne i regionalne samouprave. Njegov istraživački opus u ovoj oblasti može se, u najširem smislu, grupirati u tri temeljna područja:

1. *Ustavnopravni i zakonski koncept, te reforma lokalne samouprave* – kroz analizu normativnih osnova, institucionalnih modela i funkcionisanja lokalnih vlasti u složenom ustavnopolitičkom okviru Bosne i Hercegovine;
2. *Participacija građana u odlučivanju o javnim poslovima* – s posebnim naglaskom na demokratske mehanizme uključivanja građana u procese kreiranja politika i donošenja odluka;
3. *Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u kontekstu evropskih integracija* – pri čemu razmatra mogućnosti stvaranja funkcionalnih i održivih regija u Bosni i Hercegovini kao preduslova za ravnomjerniji društveno-ekonomski razvoj i uspješnije uključivanje u evropske integracijske procese.

Doprinos teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne samouprave

Značajan doprinos proučavanju ustavnopravnog koncepta lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini predstavlja studija *Opštine/općine u Bosni i Hercegovini – demografske, ekonomske, socijalne i političke činjenice* (2006), koja pruža sveobuhvatan i sistematizovan pregled ključnih saznanja o razvoju jedinica lokalne samouprave u prvoj deceniji postdejtonskog perioda. U ovoj studiji naglašava se međuzavisnost demografskih kretanja, ekonomskih trendova i političkih procesa, pri čemu se pokazuje da lokalni nivo vlasti nije samo administrativna jedinica već dinamičan prostor u kojem se najneposrednije reflektiraju širi društveni procesi demokratske tranzicije i postkonfliktnog oporavka bosanskohercegovačkog društva. Posebna vrijednost ove studije ogleda se u isticanju činjenice da upravo opštine, zahvaljujući svojim institucionalnim kapacitetima i neposrednom kontaktu s građanima, predstavljaju ključne aktere u procesu demokratizacije, jačanja socijalne kohezije i stabilizacije bosanskohercegovačkog društva nakon završetka rata. (Pejanović et al., 2006)

Drugo značajno naučno koje vrijedi izdvojiti djelo jeste knjiga *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini* (2010/2012), u kojoj se analitički razmatra normativni, institucionalni i praktični okvir funkcioniranja lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskom periodu (Pejanović / Sadiković, 2010). Poseban naglasak u knjizi stavljen je na proces usklađivanja sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini s evropskim standardima, posebno s odredbama Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, jednog od temeljnih dokumenata Vijeća Evrope u oblasti decentralizacije i demokratizacije lokalne vlasti. Knjiga ne samo da pruža pregled zakonodavnih rješenja i organizacionih modela lokalne samouprave već i kritički razmatra stepen njihove implementacije u praksi, ukazujući na duboko ukorijenjene izazove poput političke fragmentacije, administrativne složenosti i ograničenih institucionalnih i fiskalnih kapaciteta lokalnih zajednica. Na taj način, ovo djelo predstavlja vrijedan teorijski i empirijski doprinos razumijevanju uloge lokalne i regionalne samouprave u širem kontekstu transformacije bosanskohercegovačkog društva i njegovog evropskog puta. Po svom sadržaju, knjiga pruža sveobuhvatan uvid u teorijske i praktične aspekte razvoja lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskom periodu te je, s pravom, uvrštena u obaveznu literaturu brojnih studijskih programa koji se bave ovom politološkom oblašću.

Posebno mjesto u istraživačkom radu akademika Pejanovića, kada je riječ o proučavanju ustavnog koncepta i reforme lokalne samouprave, zauzima analiza položaja i institucionalnog ustrojstva gradova. U tom kontekstu, Grad Sarajevo je često bio predmet njegovog istraživanja. Razlog za to proizlazi iz specifične političko-administrativne strukture i ustavne pozicije glavnog grada Bosne i Hercegovine, ali i iz njegovog izuzetnog historijskog značaja. Sarajevo se u studijama

i analizama akademika Mirka Pejanovića profilira kao primjer složenih i nerijetko kontradiktornih odnosa između lokalne samouprave i viših nivoa vlasti, što dodatno oslikava izazove funkcioniranja, reforme i razvoja sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Akademik Mirko Pejanović u svojim radovima naročitu pažnju posvećuje historijskom kontekstu uspostavljanja postojećeg modela organizacije Grada Sarajeva. Analizom ustavnopravnih dokumenata, zakonskog okvira i političkih praksi on pokazuje na koji je način specifična podjela nadležnosti između općinskih, gradskih i kantonalnih organa oblikovala institucionalni identitet Sarajeva. Time se Sarajevo ne razmatra isključivo kao urbani i administrativni centar, nego i kao političko polje u kojem se ogledaju širi problemi konsolidacije demokratskih institucija u Bosni i Hercegovini. U komparativnim analizama modela organizacije glavnih gradova zemalja jugoistočne Evrope akademik Pejanović kritički elaborira položaj Grada Sarajeva i istražuje mogućnosti primjene različitih modela optimalne organizacije Grada Sarajeva kao jedinice lokalne samouprave. Pri tome uočava da rješenja u razvijenim evropskim državama nude korisne smjernice za redefiniranje nadležnosti i teritorijalnog obuhvata Grada Sarajeva. Njegovi zaključci posebno naglašavaju potrebu uspostave funkcionalnog i demokratskog modela organizacije gradske samouprave koja bi mogla osigurati efikasno i transparentno obavljanje javnih poslova (Pejanović, 2022). Takva istraživačka orijentacija čini doprinos akademika Mirka Pejanovića posebno značajnim u polju ustavnopravne teorije i prakse lokalne samouprave, jer nudi ne samo deskriptivnu analizu već i normativne prijedloge usmjerene ka poboljšanju institucionalne arhitekture i ustavnopravne pozicije glavnog grada Bosne i Hercegovine.

Teorijsko zasnivanje i empirijsko istraživanje političke participacije građana u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini

Posebnu pažnju u svom naučnoistraživačkom radu akademik Pejanović je posvetio razvoju participativne demokratije u lokalnim zajednicama. Među brojnim njegovim studijama posebno značajna je studija *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u BiH* (2022) koja predstavlja jedan od pionirskih pokušaja sistematskog povezivanja teorijskih analiza demokratske participacije s empirijskim istraživanjima u bosanskohercegovačkom kontekstu (Sadiković / Pejanović, 2022). U ovoj originalnoj istraživačkoj studiji analiziraju se postojeći statutarni i zakonski oblici građanske participacije, kao što su mjesne zajednice, referendumi, javne rasprave, građanske inicijative i drugi oblici učešća građana u kreiranju javnih politika na lokalnom nivou. Na osnovu teorijske analize i izvedenog empirijskog istraživanja, identificirane su slabosti i ograničenja postojećih oblika participacije, od njihove nedovoljne institucionalne utemeljenosti, preko niske razine građanske informiranosti i angažiranosti, pa sve do političke instrumentalizacije i nedostatka stvarne moći odlučivanja. Polazeći od

navedenih spoznaja, u okviru ove studije predloženi su inovativni modeli građanske participacije, zasnovani na uspješnim praksama razvijenih demokratskih država, ali istovremeno prilagođeni specifičnom društveno-političkom kontekstu Bosne i Hercegovine. Prijedlozi obuhvataju jačanje institucionalnih kapaciteta lokalne samouprave, normativno preciznije reguliranje oblika građanskog učešća, kao i razvijanje novih modela deliberativne demokratije koji bi omogućili neposrednije i efikasnije uključivanje građana u procese donošenja odluka. Na taj način, ova studija predstavlja dragocjen doprinos teoriji i praksi lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini, jer ne samo da ukazuje na manjkavosti postojećeg sistema već i nudi konstruktivne smjernice za njegovo unapređenje u pravcu stvaranja participativnijeg i transparentnijeg modela lokalne vlasti. Ova i druge studije omogućavaju šire razumijevanje unutrašnjih izazova demokratizacije u Bosni i Hercegovini. U tom smislu, analize akademika Mirka Pejanovića značajno doprinose akademskoj i stručnoj raspravi o ključnom pitanju: u kojoj mjeri Bosna i Hercegovina može slijediti evropske standarde dobrog upravljanja, decentralizacije i građanske participacije? Njegovi naučni radovi ukazuju na to da je usklađivanje s evropskim modelima moguće samo kroz istovremeno jačanje pravnog okvira, institucionalne izgradnje i razvoja demokratske političke kulture. Time Pejanovićev opus ne samo da doprinosi razumijevanju lokalnih specifičnosti nego i otvara prostor za formuliranje normativnih prijedloga usmjerenih na dugoročno uspostavljanje održivih demokratskih praksi političke participacije u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini.

Doprinos teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju regionalne samouprave

Značajan doprinos akademika Mirka Pejanovića ogleda se u teorijskom zasnivanju i afirmaciji koncepta regionalne samouprave u Bosni i Hercegovini. Proces regionalizacije i regionalnog razvoja proučava u širem kontekstu historijskog procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, pri čemu regionalni razvoj ne posmatra isključivo kao ekonomsko razvojno pitanje, već i kao politički, institucionalni i društveni izazov. U svojim radovima fokusira se na teorijske osnove regionalnog razvoja, razvojne probleme i izazove s kojima se suočava Bosna i Hercegovina, te na nužnost usklađivanja domaće razvojne politike i strategije s normativnim i institucionalnim okvirom Evropske unije. Posebno naglašava da proces regionalizacije predstavlja ključni instrument za prevazilaženje unutrašnjih ekonomskih i političkih dispariteta, te da je bez jasne politike regionalnog razvoja otežano dugoročno održivo uključivanje Bosne i Hercegovine u evropske integracijske tokove. U tom smislu posebno se izdvajaju tri studije, od kojih je prva, pod naslovom *Euroregije i Bosna i Hercegovina* (2006/2009), od fundamentalnog značaja za razumijevanje veze između regionalnog razvoja i evropskih integracija

(Osmanković / Pejanović, 2009). U ovoj studiji detaljno se elaboriraju teorije regionalnog ekonomskog razvoja, politika i institucionalni temelji regionalnog razvoja, kao i ideje regionalizacije u Bosni i Hercegovini. Poseban akcenat stavljen je na mogućnosti implementacije koncepta euroregija, kroz koje se lokalne i regionalne zajednice Bosne i Hercegovine mogu povezati sa susjednim regijama unutar šireg evropskog prostora. Na taj način akademik Mirko Pejanović u svojim istraživanjima ne samo da pruža teorijski okvir za razumijevanje regionalnog razvoja već ukazuje i na konkretne instrumente koji Bosni i Hercegovini mogu omogućiti da razvija vlastiti model regionalizacije usklađen s politikom regionalnog razvoja Evropske unije. Druga iznimno značajna studija nosi naslov *Statistička (NUTS) regionalizacija Bosne i Hercegovine* (Osmanković et al., 2009). Posebna važnost ovog istraživanja ogleda se u činjenici da sve zemlje kandidatkinje za punopravno članstvo u Evropskoj uniji imaju obavezu uspostavljanja statističkih regija prema klasifikaciji NUTS (*Nomenclature of Units for Territorial Statistics*), što predstavlja osnovni preduslov za pristup fondovima regionalnog razvoja Evropske unije. Ova studija, pored svoje teorijske dimenzije u kojoj se raspravlja o konceptualnim osnovama statističke regionalizacije i njenom značaju za proces evropskih integracija, posjeduje i izuzetnu praktičnu vrijednost. Naime, ona pruža konkretne smjernice institucijama vlasti u Bosni i Hercegovini o mogućim modelima uspostavljanja statističkih regija, pri čemu se naglašava potreba za institucionalnom koordinacijom, pravnom usklađenošću i strateškim planiranjem. Na taj način ova studija ne samo da doprinosi akademskom razumijevanju fenomena i izazova regionalizacije nego ima i neposredan normativnopolitički značaj, jer nudi funkcionalne prijedloge koji Bosnu i Hercegovinu približavaju evropskim standardima regionalnog razvoja. Treća značajna studija koju vrijedi izdvojiti jeste: *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru* (Pejanović et al., 2019). U ovoj studiji se elaborira historijski razvoj lokalne samouprave u Gradu Sarajevu, pri čemu se posebna pažnja posvećuje transformacijama institucionalnih modela upravljanja od austrougarskog perioda, preko jugoslavenskog sistema, pa sve do savremenih postdejtonskih rješenja. Organizacija lokalne samouprave u Sarajevu komparativno se proučava u odnosu na poziciju i funkcije drugih glavnih gradova srednje i jugoistočne Evrope, što omogućava sagledavanje specifičnosti, ali i sličnosti u širem regionalnom kontekstu. S ekonomskog aspekta, studija multidisciplinarnim pristupom analizira razvojne trendove, strukturalne promjene i kapacitete Grada Sarajeva kao potencijalnog nosioca regionalnog razvoja šireg prostora. Na taj način se Sarajevo ne posmatra isključivo kao politički i administrativni centar, nego i kao urbano-regionalni prostor čiji ekonomski, društveni i kulturni potencijali mogu imati značajne učinke na razvoj Bosne i Hercegovine u cjelini.

Zaključak

Akademik Mirko Pejanović svojim višedecenijskim naučnoistraživačkim radom dao je izuzetan doprinos teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Njegov naučni opus uspješno integrira teorijsku analizu, normativne propise i empirijska istraživanja, stvarajući jedinstven okvir za razumijevanje složenih političko-administrativnih odnosa i političkorazvojnih procesa u širem evropskom kontekstu. S pravom se može reći da je akademik Pejanović bio pionir u teorijskom zasnivanju i empirijskom istraživanju lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine. Njegovi objavljeni radovi, naučne studije i knjige predstavljaju polaznu osnovu i nezaobilaznu referentnu literaturu za autore koji su ovu oblast stavili u središte svojih istraživačkih interesa.

Poseban značaj naučnoistraživačkog rada akademika Mirka Pejanovića ogleda se u nekoliko ključnih dimenzija. Njegove detaljne analize ustavnopravnog i zakonskog uređenja lokalne samouprave omogućile su sistematsko sagledavanje pravnih, administrativnih i političkih izazova reforme lokalne i regionalne samouprave u Bosni i Hercegovini u historijskom procesu integracije u Evropsku uniju. Kroz proučavanje participativne demokratije, akademik Mirko Pejanović je razvio metodološki pristup koji povezuje teorijska polazišta s praktičnim mehanizmima neposrednog uključivanja građana u procese odlučivanja o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave. Njegova teorijska i empirijska istraživanja regionalizacije i regionalnog razvoja doprinijela su razumijevanju procesa oblikovanja politike i strategije regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine u integracijskom procesu u Evropsku uniju. Izvedena istraživanja su imala neposredan utjecaj na institucionalnu praksu i reforme sistema lokalne i regionalne samouprave u procesu postsocijalističke tranzicije i integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Akademik Mirko Pejanović je kroz višedecenijski nastavno-pedagoški rad i kreiranje inovativnih studijskih programa oblikovao temelje akademske subdiscipline lokalne i regionalne samouprave na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i drugim visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini.

U cjelini, naučni opus i doprinos akademika Mirka Pejanovića predstavlja ključni resurs za razumijevanje i razvoj lokalne i regionalne samouprave u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Njegov rad ne samo da obogaćuje teorijsku i empirijsku literaturu već doprinosi izgradnji demokratskih institucija, jačanju participacije građana i afirmaciji principa dobrog upravljanja. Njegova istraživanja ističu se kao nezaobilazna referentna tačka za buduće akademske radove, razvojne strategije i praktične politike, potvrđujući značaj lokalne i regionalne samouprave kao temelja demokratskog, ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja Bosne i Hercegovine u širem evropskom kontekstu.

Literatura

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (2009) *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, 2. dop. izd., Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Domazet, Anto; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer; Pejanović, Mirko (2009) *Statistička (NUTS) regionalizacija Bosne i Hercegovine*, Ekonomski institut – Odbor za ekonomske nauke ANUBiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2000) Ustavno-pravni i politološki aspekti razvoja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, *Pravna misao*, god. 31, tematski broj, 5-12.

Pejanović, Mirko (2003) Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru, u: Pejanović, Mirko; Turčilo, Lejla (ur.) *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru (zbornik saopštenja i diskusija) Mostar, 24 maj 2003*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo: 23-33.

Pejanović, Mirko (2004) Reforma lokalne samouprave u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, god. 35, br. 11–12, 13-22.

Pejanović, Mirko (2005) Izborna volja građana kao osnova društvene moći i odgovornosti opštinskog načelnika, *Pravna misao*, god. 36, br. 2–3, 25-33.

Pejanović, Mirko (2008) Istorijsko oblikovanje regija i mogućnost uspostavljanja regionalne strukture BiH u postdejtonskom periodu, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Euroregije i jugoistočna Evropa*, Fakultet političkih nauka – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Ekonomski institut, Sarajevo, 45-67.

Pejanović, Mirko (2013) Ustavno-zakonska uloga lokalnih vlasti u ekonomskom i infrastrukturnom razvoju opština i gradova u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, god. LIV, br. 3, 135-160.

Pejanović, Mirko (2014) Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, *Pregled*, god. LV, br. 3, 27-70.

Pejanović, Mirko (2016) Grad Sarajevo u međugradskoj saradnji glavnih gradova zemalja jugoistočne i centralne Evrope, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Mjesto i uloga glavnih gradova SEE (Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXIV, Odjeljenje društvenih nauka 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 58-68.

Pejanović, Mirko (2017) Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine, u: Cvitković, Ivan (ur.) *Demografske i etničke promjene u BiH*, Posebna izdanja CLXXI, Odjeljenje društvenih nauka 9, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 70-92.

Pejanović, Mirko (2022) Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka,

Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27-39.

Pejanović, Mirko (2023) Mogućnosti promjene institucionalnog i ustavno-zakonskog položaja grada Sarajeva u procesu evropskih integracija, *Forum Bosnae*, br. 101, 549-566.

Pejanović, Mirko, Zlokapa, Zdravko; Zolić, Hasan; Arnautović, Suad (2006) *Opštine/Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice: istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka u Sarajevu*, Promocult – Fakultet političkih nauka, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto (ur.) (2024) *Lokalni ekonomski razvoj općina Kantona Sarajevo: Vođstvo za transformacijski razvoj u novom normalnom: studija*, Posebna izdanja CCXII, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 3, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto; Osmanković, Jasmina; Sadiković, Elmir (2019) *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, Posebna izdanja CLXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka 10, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2010) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, Šahinpašić, Sarajevo – Zagreb.

Sadiković, Elmir; Pejanović Mirko (ur.) (2022) *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja CCV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2, ANUBiH, Sarajevo.

Todorovski, Ilija; Matei, Lucica; Cernicova, Mariana; Lilić, Stevan; Ploštajner, Zlata; Pejanović, Mirko; Ananieva, Nora; Teller, Nora; Augustinović-Pavičić, Greta; Kličković, Nataša (2002) *Executive and legislature at local level: structure and interrelation in countries of South-East Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb.

Zakon o principima lokalne i regionalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, br. 49/06.

CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ TO THE THEORETICAL FOUNDATION AND EMPIRICAL RESEARCH OF LOCAL AND REGIONAL SELF-GOVERNMENT

Elmir Sadiković
Full Professor
University of Sarajevo – Faculty of Political Sciences
elmir.sadikovic@fpn.unsa.ba
ORCID: 0000-0001-7843-9388

Abstract: Academician Mirko Pejanović, through his longstanding scholarly and research work, has made a profound contribution to the theoretical foundations and empirical study of local and regional self-government. His academic oeuvre encompasses the constitutional framework of local self-government, the advancement of participatory democracy, and the processes of regionalization and regional development in Bosnia and Herzegovina within the broader context of European integration. The distinctive merit of Pejanović's work lies in his synthesis of theoretical insights, empirical research, and normative recommendations, through which he has not only shaped the academic field and educated new generations of researchers, but has also provided practical guidance for institutional reform and for strengthening local and regional self-government on Bosnia and Herzegovina's path toward full European Union membership.

Keywords: local self-government, regional self-government, participatory democracy, institutional reform, Bosnia and Herzegovina, European integration

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.23

LOKALNA I REGIONALNA SAMOUPRAVA U POLITIČKOM I PRAVNOM FOKUSU AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Zijad Hasić
redovni profesor
Univerzitet u Travniku – Pravni fakultet
zijad.hasic@pfk.edu.ba

Apstrakt: Akademik Mirko Pejanović u svom višegodišnjem naučnoistraživačkom radu imao je u fokusu nekoliko naučnih polja. On je pratio, izučavao i tumačio politički pluralizam u Bosni i Hercegovini, evropske i euroatlantske integracije u kontekstu Dejtonskog mirovnog sporazuma, državnost BiH u XX i XXI stoljeću, biografije istaknutih ličnosti BiH, nastavno-pedagoški i mentorski rad pojedinih doktoranata na fakultetima širom BiH, a posebno lokalnu i regionalnu samoupravu. Sve naučne oblasti koje su mu bile u fokusu i o kojima je pisao međusobno su povezane i prožimaju jedna drugu, iako na prvi pogled djeluju raznovrsno. Sve ove oblasti čine koherentnu cjelinu unutar političkih i pravnih nauka i, što je veoma važno, fokusirane su na državotvornu dinamiku BiH. Akademik Mirko Pejanović je pristupao ovim temama interdisciplinarno, spajajući politologiju, sociologiju, historiju i pravo, te javnu upravu i regionalizaciju, kako bi dao potpunije i sveobuhvatnije odgovore na ključna pitanja opstanka i razvoja BiH.

Posebno mu je značajan naučni i pedagoški rad vezan za lokalnu i regionalnu samoupravu, ostvaren istraživanjima, oblikovanjem i definisanjem ovih veoma važnih oblasti ljudskog života, te doprinoseći razvoju tih oblasti ljudskog djelovanja.

Njegov rad je, između ostalog, imao pozitivne posljedice, jer su ideje, istraživanja i pažljiva zaključivanja bili iskazani njegovim brojnim nastupima na konferencijama, okruglim stolovima, predavanjima, kao i napisanim člancima i knjigama, te su imali uticaj i efekte pri donošenju brojnih propisa, ali i u profiliranju politika na državnom i drugim nivoima u BiH.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, demokratija, evropske i euroatlantske integracije, Grad Sarajevo, lokalna i regionalna samouprava, lokalna zajednica, Pejanović

Uvod

Akademik prof. dr. Mirko Pejanović u svom životu i višegodišnjem bavljenju politikom i naukom proučavao je razne naučne discipline. O bitnim njihovim pitanjima donosio je korisne zaključke, često korištene u praktične svrhe uputa i smjernica i donošenja korisnih zakona. Naučne discipline su raznovrsne, ima ih veći broj, ali su sve vezane za BiH i za njenu državotvornost.

Najvažnije discipline su mu bile vezane *za politički pluralizam u BiH*, *evropske i euroatlantske integracije u kontekstu Dejtonskog mirovnog sporazuma*, *državnost BiH u XX i XXI stoljeću*, *biografije istaknutih ličnosti BiH*, *nastavno-pedagoški i mentorski rad pojedinih doktoranata na fakultetima širom BiH*, a posebno *lokalnu i regionalnu samoupravu*. Ove naučne oblasti imaju zajedničke, međusobne niti koje ih povezuju, stvarajući raznovrsnu, ali uvezanu sliku države BiH. Naučne oblasti kojima se bavio akademik Mirko Pejanović imaju više međusobno povezanih tematskih i metodoloških veza, iako na prvi pogled djeluju raznovrsno. Najvažnije njihove veze i međusobne interakcije pokazuju veliku cjelinu akademikovog interesiranja te upotpunjuju slike međusobnih djelovanja.

Politički pluralizam u Bosni i Hercegovini direktno je povezan s Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonskim mirovnim sporazumom), jer je ovaj sporazum definirao sadašnji politički sistem, uključujući višestranačje i ustavno uređenje. To je povezano s državnošću BiH, jer pluralizam odražava nivo demokratskog uređenja države. Također, politički pluralizam je vezan i s lokalnom i regionalnom samoupravom, jer se on reflektira i na nižim nivoima vlasti kroz izbore i decentralizaciju.

Evropske i euroatlantske integracije u kontekstu Dejtonskog sporazuma povezane su s političkom strukturom BiH. Dejtonski pravni okvir uvjetuje tempo integracija. Također, evropske i euroatlantske integracije usko su vezane za državnost BiH, na način da napredak k njima traži funkcionalnu i suverenu državu. Evropske i euroatlantske integracije usko su vezane s lokalnom i regionalnom samoupravom, jer evropski i NATO standardi upućuju, a negdje i zahtijevaju, jačanje lokalne vlasti i aktivno učešće građana u tome.

Na politički sistem, međunarodno pozicioniranje BiH u svijetu i na sam identitet BiH snažno utječe i povezuje ove elemente *državnost Bosne i Hercegovine*, koja je izgrađivana u toku XX i XXI stoljeća, a što je akademik istraživao.

Razumijevanje biografija istaknutih ličnosti veoma je važno, jer se radi o osobama koje su često oblikovale državotvornu ideju BiH. Kroz biografije ljudi koji su oblikovali državotvornu ideju vidljivo je kako su dijelovi te državnosti nastajali, razvijali se i doprinosili državotvornosti BiH. Državnost BiH podrazumijeva postojanje akademskog i pedagoškog rada i edukacije novih generacija, što se kvalitetno može ostvarivati kroz edukaciju o bitnim i zaslužnim ljudima u BiH. Uostalom, u mozaiku državotvornosti BiH, biografije istaknutih ličnosti iz BiH imaju značajno mjesto, jer doprinose razumijevanju i jačanju državnosti, političkom pluralizmu te mentorskom radu. Biografije osoba koje su stvarale i branile BiH, biografije političkih lidera, ali i vizionara, pomažu državotvornosti BiH.

Nastavno-pedagoški, odnosno mentorski rad, kroz prenošenje znanja i vrijednosti na mlađe generacije, nužan je zbog obrazovanja novih generacija. On je povezan s reprodukcijom znanja o BiH, njenoj državnosti, političkom sistemu i mjestu i ulozi u postupku euroatlantskih integracija. Također, on je povezan s lokalnom i regionalnom samoupravom, jer doktorske disertacije oslikavaju i objašnjavaju često važne lokalne i regionalne esencijalne probleme društva.

Posebno je važno akademikovo fokusiranje na oblasti *lokalne i regionalne samouprave*, jer na taj način mnogo saznajemo o fokusiranju pluralizma na lokalnom nivou na mogućnosti, ali i realno približavanje BiH Evropskoj uniji (u daljnjem tekstu: EU), te o samom očuvanju državnosti BiH.

Sve ove oblasti čine koherentnu cjelinu unutar društveno-političkih i pravnih nauka, fokusiranu na državotvornu dinamiku BiH. Akademik Mirko Pejanović pristupao je ovim temama interdisciplinarno, spajajući politologiju, sociologiju, historiju, pravo i javnu upravu kako bi dao sveobuhvatne odgovore na ključna pitanja opstanka i razvoja BiH.

Lokalna i regionalna samouprava

Lokalna samouprava

Jedna od njegovih važnijih oblasti proučavanja su lokalna i regionalna samouprava. Akademik je ovoj oblasti posvetio veliku pažnju. To pokazuje i njegov naučni opus, u kojem su vidljive, kao u zbiru svih naučnih radova i doprinosa koje je posvetio lokalnoj i regionalnoj samoupravi u toku svoje karijere. U tom opusu, u svojevrsnoj naučnoj biografiji akademika, kroz njegova objavljena djela, vidljivo je da je lokalnoj i regionalnoj samoupravi posvetio:

- 9 knjiga u koautorstvu,
- 8 knjiga kao urednik, kourednik,
- 9 radova u zbornicima (sa skupova, simpozija...),
- 8 radova u časopisima,
- 5 recenzija, prikaza, osvrta te
- 6 mentorstva doktorskih disertacija.

Za razumijevanje pojma lokalne samouprave korisno je poznavati njena definisanja i teoretska gledišta. Mnoga velika imena koja su proučavala lokalnu zajednicu dala su svoje definicije lokalne samouprave. Evo nekih definiranja:

> Lokalna samouprava predstavlja pravo i sposobnost lokalnih zajednica da, u okviru zakona, upravljaju javnim poslovima kroz izabrane organe vlasti. (Anderson, 2008)
>
> Lokalna samouprava označava pravo i sposobnost lokalnih vlasti da, u okviru zakona, uređuju i upravljaju značajnim dijelom javnih poslova u interesu lokalnog stanovništva koje ih bira. (Council of Europe, 2020)

Ova definicija Vijeća Evrope međunarodno je priznata i često se koristi kao osnovni teoretski okvir u akademskim i pravnim radovima o lokalnoj upravi i samoupravi, uključujući i u BiH.

> Lokalna samouprava je oblik ostvarivanja vlasti na nižem nivou, u kojem građani neposredno ili preko izabranih predstavnika odlučuju o poslovima od neposrednog lokalnog interesa, u skladu s ustavom i zakonom. (Trnka, 2000)

Ove definicije, kao i brojne druge, dobro je poznavao akademik. Na temelju njih, te svojih općih zapažanja o lokalnoj samoupravi, on je sačinio *svoju definiciju lokalne samouprave*, koja glasi:

> Lokalna samouprava je institucionalni oblik demokratskog izražavanja volje građana na lokalnom nivou, u kojem lokalne zajednice upravljaju javnim poslovima putem izabranih organa, u skladu s principima supsidijarnosti i autonomije. (Pejanović, 2024)

Akademik je proučavao i brojne teorije, kao i različite studije vezane za lokalnu i regionalnu samoupravu. Proučavao je Roberta Morrisona MacIvera, Alberta Johna Reissa i mnoge druge.

Reiss je lokalnu zajednicu posmatrao kao:

> skup institucija koje kroz svoje funkcije omogućavaju ostvarenje osnovnih potreba članova zajednice i održavaju društveni red putem formalne i neformalne kontrole.

Drugim riječima, on je smatrao da lokalna zajednica nije samo geografski prostor već sistem odnosa i institucija (poput porodice, škole, crkve, policije itd.) koji zajedno osiguravaju stabilnost i socijalnu koheziju.[1]

Njegove ključne ideje u vezi s lokalnom zajednicom bile su:

a) Zajednicu čine *formalne i neformalne institucije* koje pomažu ljudima da zadovolje osnovne potrebe i da se socijalizuju.
b) Vjerovao je da *društvena kontrola* (kroz normativna očekivanja i sankcije) počinje *na nivou lokalne zajednice*, čak prije nego što dođe do djelovanja države ili pravosuđa.

[1] O Albertu Johnu Reissu opširnije vidjeti: Wikipedia, 2018.

c) Smatrao je da *snažne lokalne zajednice* imaju veću sposobnost da *spriječe kriminal i devijacije*, jer osiguravaju podršku, nadzor i osjećaj pripadnosti.

Eugen Pusić je pisao o pet elemenata koji čine lokalnu zajednicu. Ti elementi omogućuju njenu održivost i normalno funkcionisanje. U pitanju su:

1) stanovništvo (ljudi na određenom prostoru koji dijele zajedničke potrebe i interese),
2) prostor, kao jasno definirana geografska lokacija (može biti selo, naselje, općina, grad i sl.),
3) zajednički interesi i potrebe (koji su slični i svakodnevni te imaju zajedničke ciljeve),
4) institucije i organizacije, koje organizuju život i pružaju usluge, a mogu biti škola, dom zdravlja, policija, opština, mjesna zajednica i sl.,
5) međusobna povezanost i saradnja, gdje se polazi od toga da se ljudi poznaju, da međusobno komuniciraju, da učestvuju u rješavanju lokalnih problema.

Zapravo, zajednica predstavlja organsko jedinstvo i zasniva se na subjektivnim osjećajima sudionika da su dio iste cjeline.

Isto tako, pojmovno treba odrediti izraz "samouprava", koji je sastavni dio izraza "lokalna samouprava". U pitanju je pravo i sposobnost građana da samostalno upravljaju određenim poslovima, bez direktne kontrole centralne vlasti (određene izvršne vlasti). U kontekstu lokalne ili regionalne samouprave, to znači da građani određene teritorije upravljaju poslovima koji su važni za njihov život, kroz izabrane organe vlasti.

Kada se analizira pa spoji, tada nastaje izraz sastavljen od dva dijela i to:

- "samo", što govori o *samim* građanima, o *aktivnostima samih građana*, a ne nametanju odgovora s viših nivoa vlasti na pitanja,
- "uprava" se vezuje za upravljanje javnim poslovima, vezanim za obrazovanje (škole), saobraćaj (puteve), zdravstvenu zaštitu (vezano za organizaciju i funkcionisanje zaštite zdravlja stanovništva i sl.).

Dakle, lokalna ili regionalna samouprava znači pravo građana lokalnih ili regionalnih zajednica da putem svojih predstavnika upravljaju poslovima koji se tiču njihove teritorije i potreba. Ostvarivanje ovih poslova realizira se putem izbora, lokalnih institucija te donošenjem odluka na nižim nivoima vlasti.

Samouprava ne zavisi u potpunosti od države, već ima autonomiju da rješava lokalne ili regionalne probleme – ali u okviru zakona države.

Samouprava je oblik organizovanja vlasti u kojem određena zajednica (lokalna ili regionalna) ima pravo da samostalno obavlja poslove od neposrednog interesa za svoje građane, putem svojih izabranih organa, u skladu sa zakonom.

U kontekstu razumijevanja lokalne samouprave treba razumjeti i pojam "lokalna zajednica". Taj izraz definiše grupu ljudi koji žive na istom geografskom području

(npr. selo, općina, naselje, grad) i koji međusobno sarađuju kako bi zadovoljili zajedničke potrebe i rješavali lokalne probleme. Lokalnu zajednicu čine:

a) geografska bliskost jer članovi žive u istom mjestu ili u istoj regiji,
b) zajednički interesi svojstveni potrebama i ciljevima članova,
c) međusobna povezanost,
d) formalna ili neformalna organizovanost i
e) aktivno učešće građana.

Dakle, lokalna zajednica je skup ljudi koji žive u istom mjestu i sarađuju kako bi poboljšali kvalitet života u svom okruženju. U lokalnoj zajednici se ostvaruje lokalna samouprava, s brojnim pitanjima na koje je akademik Mirko Pejanović tražio odgovore. Od tih bitnih pitanja treba posebno istaknuti *glavni grad kao jedinicu lokalne samouprave*. Ovo pitanje će se naći u brojnim djelima akademika Mirka Pejanovića, ali i stručnjaka s kojim je radio koautorstva.

Tako u knjizi ANUBiH, *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru*, gdje su koautori Mirko Pejanović, Anto Domazet, Jasmina Osmanković i Elmir Sadiković, naići ćemo na pisanje o ovom problemu. (Pejanović, et al. 2019)

Akademika je interesirao i *ekonomski aspekt lokalne samouprave*, kao i pitanja globalizacije svijeta i društva. S ekonomskog aspekta, akademik Pejanović i drugi proučavali su razvoj globalnog društva i globalne ekonomije. Pitanja globalizacije, razvoja ekonomije, normiranost funkcija grada i njegovih kapaciteta, sve to utiče na ekonomski aspekt pitanja lokalne samouprave. Naravno, akademika Pejanovića i njegove koautore najviše su interesirala istraživanja u vezi sa Sarajevom, s pogledom u njegovu dugu historiju.

U jednom dužem historijskom osvrtu, nakon provođenja brojnih istraživanja i organizovanja raznih naučnih i stručnih rasprava, rezultat tih aktivnosti koje su radili Akademija nauka i umjetnosti BiH i grupa stručnjaka za oblast lokalne samouprave i regionalizacije jest usvajanje raznih dokumenata, od strane raznih državnih institucija, od kojih su poznatiji:

- Ocjena stanja i mogućnosti obnove i razvoja Sarajeva do 2015,
- Ciljevi obnove i razvoja Kantona Sarajevo do 2015,
- Kako realizirati strateške ciljeve obnove i razvoja Kantona Sarajevo,
- Program razvoja gradskog jezgra Sarajevo,
- Changing cities – international perspectives,
- Prostorni plan Kantona Sarajevo 2003–2023,
- Brendiranje Sarajeva.

U cilju zadovoljenja potreba ciljnih grupa: rezidentnih građana (stanovnika grada); poslovne zajednice (investitora i poduzetništva) i posjetilaca (turista), u ovoj ekonomskoj sferi grad mora biti u neprekidnoj dinamici, a njegovo rukovodstvo svjesno da nove promjene razaraju dosadašnju strukturu grada. Sarajevo ima

specifičnost i u tome što je to glavni grad države, što je to jedinica lokalne samouprave, ali isto tako to je regionalni centar u Jugoistočnoj Evropi.

Činjenica je da Sarajevo, kao glavni grad države, ali i kao grad, jedinica lokalne samouprave, ima brojne funkcije, te mora imati snažnu i produktivnu ekonomiju da bi tome udovoljio. Njegova konkurentnost, zaposlenost, investiranje, vanjskotrgovinska razmjena, turizam, budžetski kapaciteti i slično zavise od aktivnosti njegovih institucija, na čije odluke često Grad Sarajevo nema uticaja, pa je neophodno tu aktivnost normativno (prvenstveno zakonski) urediti.

Mnogi od ovih dokumenata imao je ideje akademika i koautora. Njihove vizije su prenesene u te dokumente.

Historijski razvoj lokalne samouprave na prostoru Bosne i Hercegovine interesirao je akademika Mirka Pejanovića, pa je u koautorstvu s politologom Elmirom Sadikovićem napisao knjigu *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini* (Pejanović / Sadiković, 2012).

Ova akademikova koautorska knjiga, pisana s četiri tematske cjeline, otvara brojna pitanja, kao što su:

- Teoretski osnovi lokalne samouprave,
- Lokalna samouprava u BiH,
- Institucije lokalne samouprave,
- Regije i regionalna samouprava.

Ona je značajna jer već u *prvom dijelu*, u prvoj tematskoj cjelini "Teorijski osnovi lokalne samouprave" daje historijske procese nastanka i razvoja lokalne samouprave kao pravnopolitičke institucije. Tu je prikazan historijski proces nastanka i razvoja lokalnih zajednica koje su društveni osnov lokalne samouprave.

U *drugom dijelu* knjige *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini* obrađena su pitanja:

a) ustavnopravni i politički aspekti razvoja lokalne samouprave u BiH,
b) model participacije građana u odlučivanju u javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave,
c) ustavnopravni koncept lokalne samouprave u Federaciji BiH,
d) ustavnopravni položaj gradova kao jedinica lokalne samouprave u BiH,
e) značaj Evropske povelje o lokalnoj samoupravi.

Tu je prikazana sinteza najboljih iskustava i dostignuća u razvoju lokalne samouprave. Posebno je istaknuto da je BiH 2002. godine pristupila Vijeću Evrope, u vrijeme kada je i ratificirala Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi.

U *trećem dijelu* knjige "Institucije lokalne samouprave" prikazana je uloga općinskog vijeća kao predstavničkog tijela građana, kao i općinskog načelnika kao nosioca izvršne vlasti u jedinici lokalne samouprave. Ukazuje se na to da građani svoje interese primarno vežu za svoju lokalnu zajednicu, odnosno jedinicu lokalne

samouprave u kojoj žive. Zato postoji snažna *motiviranost građana da učestvuju u izboru lokalnih vlasti*. Ovdje postoji socijalna komunikacija građana i nosilaca pravnih ovlaštenja u lokalnoj zajednici. Težište odlučivanja u lokalnim zajednicama je na predstavničkom organu, na općinskom vijeću, koje je legitimni nosilac političke moći u odlučivanju o javnim poslovima normativno ustanovljenim samoupravnim djelokrugom općine.

Četvrti dio knjige govori o regijama i regionalnoj samoupravi, o čemu će biti više riječi kasnije.

Svaki dio ove knjige temeljito je pokazao određene oblasti lokalne samouprave.

Akademik je izučavao razne aspekte lokalne samouprave. Davno je uočio važnost lokalne samouprave koja je u svojim početnim koracima razvoja počinjala od aktivnosti teritorijalizacije i prvobitnih oblikovanja zajednice, govoreći da je vezivo unutar tog okvira osiguravala nova društvena institucija, politička vlast. On je uvijek imao na umu činjenicu da lokalna samouprava podrazumijeva pravo i sposobnost građana da putem svojih izabranih organa upravljaju poslovima od neposrednog i svakodnevnog značaja za lokalnu zajednicu. Interesirala su ga sva bitna pitanja lokalne samouprave, posebno ona koja su nadležnost lokalne samouprave i bitno čine lokalnu samoupravu. Te nadležnosti su:

a) komunalne usluge (voda, smeće, grijanje);
b) lokalni putevi i saobraćaj;
c) predškolsko i osnovno obrazovanje;
d) lokalni urbanizam i prostorno planiranje;
e) kultura, sport i rekreacija.

U ovom dijelu knjige koautori su definisali, ciljeve, institucije i instrumente evropske socijalne politike te elemente politike regionalnog razvoja na nivou EU. Posebno je prikazano historijsko oblikovanje regija te je data ideja da BiH, u postdejtonskom periodu, uredi svoju teritorijalnu organizaciju u ovim pitanjima na sličan način. U oblasti nastave ova knjiga je trebala biti vodilja i trasirati put izrade kvalitetnih silabusa za predmete na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, koji obrađuju oblast lokalne samouprave.

Akademika su interesirale i teoretske osnove lokalne samouprave. One se mogu gledati uže ili šire. Pojam lokalne samouprave može se posmatrati u užem i širem smislu, u zavisnosti od toga da li se fokusiramo na pravne okvire, institucije ili društvenu funkciju.

Lokalna samouprava u užem smislu odnosi se na pravo lokalnih organa vlasti (opština i gradova) da samostalno, u okviru zakona, obavljaju poslove od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo. To podrazumijeva: izabrane lokalne organe (npr. skupština opštine, gradonačelnik), pravnu i političku samostalnost u odlučivanju, upravljanje lokalnim budžetom i javnim službama te donošenje lokalnih propisa u skladu sa zakonom. U nadležnosti lokalne samouprave su sljedeći poslovi:

održavanje puteva i ulica, organizovanje javnog prijevoza, upravljanje lokalnim školama i vrtićima te urbanizam i planiranje.

U širem smislu, lokalna samouprava obuhvata cjelokupan sistem društvenih odnosa, institucija i organizacija koje omogućavaju stanovništvu jedne lokalne zajednice da učestvuje u rješavanju svojih problema i uređivanju života u zajednici. To uključuje ne samo formalne organe vlasti već i građane, mjesne zajednice, nevladine organizacije, udruženja građana, kao i lokalne medije i inicijative.

Akademik je uočio da većina teoretičara koji se bave lokalnom samoupravom podržava postojanje elemenata samoupravnosti. Kada govorimo o pet elemenata samoupravnosti lokalne samouprave, mislimo na ključne osobine koje omogućavaju da lokalna samouprava zaista funkcioniše samostalno i demokratski, u skladu s principima decentralizacije. To su:

1. Teritorijalna samostalnost, s ovlaštenjima da lokalna samouprava upravlja poslovima lokalnog značaja, bez miješanja centralnih vlasti;
2. Normativna samostalnost u donošenju raznih propisa: odluka, pravilnika, statuta koji važe na njihovoj teritoriji, u skladu sa zakonom, regulirajući tako pitanja komunalnog reda, budžeta i finansiranja, urbanizma i sl. bez državnih intervencija;
3. Organizaciona samostalnost, na način da sama organizuje svoje organe vlasti i uprave, kao što su: općinska skupština, izvršni organi, službe i lokalna javna preduzeća;
4. Finansijska samostalnost, koja se pokazuje kroz postojanje vlastitog budžeta, kroz ubiranje lokalnih prihoda te samostalnost u raspolaganju svojim sredstvima;
5. Lokalna zajednica posjeduje svojstvo pravnog subjekta, samostalno je pravno lice koje ima pravo da samo bira, postavlja i upravlja kadrovima u lokalnoj administraciji i institucijama.

Aktuelna pitanja danas često se vezuju za decentralizaciju ili centralizaciju vlasti. U kontekstu lokalne samouprave, akademik Mirko Pejanović je uočio da *lokalna samouprava čini decentralizaciju vlasti*.[2]

Regionalna samouprava

Regionalna samouprava obuhvata šire teritorije od lokalne, a bavi se poslovima koji prevazilaze kapacitete i interese pojedinačnih lokalnih zajednica. Obično se imaju u vidu pokrajine, kantoni, regije i sl., u zavisnosti od države i njenog regionalnog koncepta. Regionalna samouprava ima nadležnosti u organizaciji regionalnog razvoja, srednjeg obrazovanja i zdravstva (u nekim državama), u upravljanju prirodnim resursima, u saradnji između općina i gradova u koordinaciji većih infrastrukturnih projekata.

[2] Opširnije o decentralizaciji lokalne samouprave u: Pejanović / Sadiković, 2012.

Primjeri regionalne samouprave mogu biti naši kantoni, na primjer Sarajevski kanton, Unsko-sanski kanton i sl. Također primjeri mogu biti pokrajine (Autonomna pokrajina Vojvodina – u Srbiji), a mogu biti i regije (u Italiji, Hrvatskoj i sl.), te drugi oblici organizovanja u svijetu.

Regije imaju veliki značaj za funcionisanje EU, a posebno u stvaranju jedinstvenog evropskog tržišta. Na to je ukazano u knjizi *Lokalna i regionalna samouprava* o kojoj je bilo riječi.

U kontekstu regija, regionalne samouprave i regionalizacije, akademik Mirko Pejanović je izučavao ovaj pojam, želeći da dobije kvalitetnu sliku regionalne teritorijalne samouprave.

Regionalna samouprava je oblik teritorijalne samouprave u kojem određene regije ili oblasti unutar jedne države imaju pravo da samostalno upravljaju poslovima lokalnog značaja. Taj širi (regionalni) nivo, u odnosu na općinsku ili gradsku samoupravu, privukao je i akademika, pa je i taj fenomen izučavao. Uočio je da je ključna karakteristika regionalne samouprave geografski prostor, koji obuhvata veće teritorije od općina. To mogu biti: oblasti, kantoni, županije, pokrajine ili regije. Regije upravljaju pitanjima kao što su: regionalni razvoj, obrazovanje (djelimično ili u potpunosti), zdravstvo (na regionalnom nivou), prostorno planiranje, saobraćajna infrastruktura, zaštita životne sredine itd. Regija ima svoje predstavničke organe (npr. regionalne skupštine, savjete, vlade). Ona ima određeni stepen autonomije u donošenju odluka, ali u okviru ustava i zakona države.

Tako, na primjer, Hrvatska ima županije kao oblik regionalne samouprave, Italija ima regije s različitim stepenom autonomije, Srbija ima Autonomnu pokrajinu Vojvodinu, dok Španija ima autonomne zajednice (kao što su Baskija ili Katalonija).

Regionalna samouprava se obično odnosi na teritorijalne jedinice unutar jedne države, ali kada se govori o regijama koje obuhvataju dijelove dvije ili više država, tada se ne radi o klasičnoj regionalnoj samoupravi, već o nečemu što se zove: *prekogranična saradnja* (engl. *Cross-border cooperation*) ili *euroregije* (ako je promatrano u evropskom kontekstu).

Dakle, euroregije su neformalna (ili djelimično formalna) udruženja regija iz dvije ili više država koje sarađuju u oblastima privrednog razvoja, zaštite životne sredine, saobraćajne povezanosti, obrazovanja, kulture, turizma i sl.

Primjeri euroregija su: Euroregion Drava, koji obuhvata dijelove Hrvatske, Mađarske i Slovenije; ili Euroregion Neisse-Nisa-Nysa, koji je na tromeđi Poljske, Njemačke i Češke, ili Euroregion Sava, koji uključuje dio država Hrvatske, BiH i Srbije.

Ove regije nemaju zakonodavnu vlast i nisu političke tvorevine, što znači da ne predstavljaju regionalnu samoupravu u pravnom smislu**.**

Dakle, *regionalna samouprava se ne odnosi na regije koje obuhvataju dvije ili više država*, jer se ona zasniva na *ustavnom i zakonskom okviru jedne države*. Međutim,

prekogranične regije mogu imati saradničke i administrativne funkcije, ali nemaju suverena prava ni samoupravu u pravnom smislu.[3]

Tu je akademik Mirko Pejanović, zajedno s koautoricom ove knjige, dao temeljit osvrt na osnove regionalnog ekonomskog razvoja. On ukazuje na to da se regionalizacija manifestuje kao proces *stvaranja, jačanja ili redefinisanja regija* unutar jedne države, bilo u administrativnom, političkom, ekonomskom ili kulturnom smislu. U praksi, to znači da država prepoznaje određene teritorije kao posebne regije i daje im određene nadležnosti, resurse i institucije.

Ovdje je jasno vidljivo prenošenje nadležnosti, na način da se dio nadležnosti koje je imala centralna vlast prenosi na regionalne vlasti. Najčešće je u pitanju dio nadležnosti iz oblasti obrazovanja, zdravstva, saobraćaja, upravljanja resursima ili privrednog razvoja i slično.

Na ovaj način upravljajući resursima omogućava se održiv razvoj i dobrobit zajednice. Regionalne vlasti dobijaju ovlaštenja da same odlučuju kako će koristiti i zaštititi resurse koji se nalaze na njihovoj teritoriji. A tu mogu biti *prirodni resursi*, kao što su: šume, rijeke, jezera; rudna bogatstva (npr. ugalj, nafta, plin), *zemljište*, *voda*; *energija* (vjetar, sunce itd.); mogu biti *ekonomski resusrsi*, kao što su: budžetska sredstva, prihodi od poreza, *lokalna infrastruktura* (ceste, željeznice, luke); a mogu biti *ljudski resusrsi* kao što su: radna snaga, znanje, obrazovanje, stručnost lokalnog stanovništva i sl.

Autori su ukazali na važna pitanja upravljanja resursima, kao što su:

a) *upravljanje šumama*, gdje regionalne vlasti mogu odlučivati o sječi drveća i o pošumljavanju, izdavati dozvole za korištenje šuma, štititi prirodne parkove i sl.;

b) *upravljanje vodama*, na način da reguliraju korištenje riječnih tokova, jezera podzemnih voda, namijenjenih navodnjavanju, piću ili izgradnji hidroelektrana;

c) odlučivanja o *energetskim resursima* kroz donošenje odluka o izgradnji vjetroparkova ili solarnih elektrana, kao i davanje koncesija za eksploataciju prirodnih resursa (uglja, litija i sl.);

d) odlučivanje u *oblasti turizma* i korištenju prostora te

e) odlučivanje o *finansijskim resursima*.

Autori nam ukazuju na to da upravljanje resursima na regionalnom nivou omogućava: *efikasnije donošenje odluka* (jer lokalne vlasti bolje poznaju svoje potrebe), *očuvanje prirodnih bogatstava*, *ravnomjerniji razvoj zemlje* (jer se resursi ne koncentrišu samo u glavnom gradu) te *veću odgovornost lokalnih vlasti* prema građanima.

[3] Svoja jasna saznanja o regionalnom razvoju, u teoretskom, političkom, pa i pravnom smislu, akademik je iskazao kao koautor, u knjizi: Osmanković / Pejanović, 2009.

Tako, na primjer, u Španiji, Katalonija ima vlastite nadležnosti u obrazovanju, zdravstvu i policiji.

Regijama se daju *mogućnosti donošenja vlastitih budžeta*, pravo da *prikupljaju poreze* ili da *upravljaju dijelom javnih prihoda*. Poznato je da neke njemačke savezne pokrajine imaju veoma snažna finansijska poreska ovlaštenja.

Akademik nam je s koautoricom ukazao na politiku i institucionalni osnov regionalnog razvitka. Oni pokazuju da je regionalna politika jedna od najznačajnijih politika EU, da sintetizira dvije osnovne vrijednosti na kojima počiva, i to: solidarnost prema građanima i područjima koja su siromašnija od prosjeka drugih područja te koheziju u smislu smanjivanja razlika u prihodima i bogatstvu regija i država unutar EU.

Regionalna politika EU (poznata i kao *koheziona politika*) jest skup politika, mjera i finansijskih instrumenata kojima EU *podržava ravnomerni razvoj svih svojih regija*, s ciljem da se *smanje regionalne razlike* u bogatstvu, zapošljavanju i kvalitetu života među državama članicama i unutar njih. Kroz regionalnu politiku, EU ostvaruje svoj zacrtani cilj, smanjivanje razlika između razvijenih i manje razvijenih regija u EU. Najefikasnije to provodi kroz strukturne i investicione fondove.

Glavni finansijski alati su: EBRD (Evropski fond za regionalni razvoj), koji najviše djeluje finansirajući infrastrukturu, razne korisne inovacije, podstičući mala i srednja preduzeća na jačanje i sl. Tu je i ESF (Evropski socijalni fond), koji finansira obrazovanje te socijalnu uključenost. Tu je i Kohezioni fond (Cohesion Fund), koji finansira saobraćaj i ekologiju. Tu su i Fond za ruralni razvoj (EAFRD), koji podstiče razvoj poljoprivrede i sela, te Fond za ribarstvo i pomorstvo (EMFAF), koji podstiče razvoj održivog ribarstva i obalnih zajednica.

Autori ukazuju i na dobrobiti članstva u EU. Oni pokazuju šta BiH gubi time što ne ide snažnijim korakom u integraciju s EU. Činjenica da EU promovira prekograničnu, transnacionalnu i međuregionalnu saradnju dovodi do velikih ulaganja u zelenu energiju i zaštitu životne sredine, u stvaranje IT infrastrukture, u podsticanje inovacija i startape te jačanje zdravstva, obrazovanja, raznih oblika socijalne podrške i sl. Konkretno, to znači da se, prvenstveno u manje razvijenim dijelovima Evrope, grade autoputevi, željeznice, luke, da se intenzivnije vrši ulaganje u obuke nezaposlenih i mladih, stvaranje naučno-tehnoloških parkova, ulaganja u lokalnu infrastukturu i sl.

Sve ovo, na što ukazuje i akademik Mirko Pejanović, govori da je regionalizacija proces koji vodi ka većoj ulozi regija u upravljanju državom, što se u konačnici obično manifestira kao prelazak od centralizirane države ka decentraliziranoj ili regionaliziranoj.

Koautori ukazuju na postojanje brojnih pravnih akata kojima se trasira, a zatim provodi kohezijska politika. Posebno je značajan strateški vodič Zajednice pod nazivom *Kohezijska politika kroz podršku razvitku i posredovanju* (Strateški vodič Zajednice 2007–2013) (European Parliament, 2012). U svom trajanju on je

promovirao ravnotežu i održivost razvitka u EU.

Ostvarivanje i razvoj regionalizacije uvjetovali su institucionalizaciju. Nastale su brojne institucije u službi regionalizacije, kao što su: Skupština Evropskih regija (AER); Vijeće Evrope, Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope (CLIRAE), Vijeće općinskih i evropskih regija (CEMR), Odbor regija (COR), Radna zajednica Alpe Jadran, Nacionalno udruženje lokalnih vlasti jugoistočne Evrope (NALAS), Forum pograničnih gradova Evrope, Mreža nacionalnih asocijacija lokalnih vlasti jugoistočne Evrope, Srednjoevroska inicijativa (CEI), Pakt o stabilnosti u jugoistočnoj Evropi, Evropski fond za regionalni razvitak (ERDF), Evropski socijalni fond (ESF), Instrument strukturalne politike za pomoć zemljama istočne i centralne Evrope (ISPA); Projekt finansijske pomoći CARDS i drugi.

Akademik Mirko Pejanović i koautorica ukazali su na postojanje i *statističkih regija*. U pitanju je nacionalna teritorijalna jedinica za potrebe statistike – NUTS, nastala u državama članicama EU početkom sedamdesetih godina XX stoljeća. Temeljni cilj nastanka statističke ili NUTS regionalizacije je da se dođe do teritorijalnih jedinica pogodnih za prikupljanje, obradu, publiciranje, kompariranje i korištenje statističkih podataka i teritorijalnih jedinica pogodnih i za EU, prihvatljivih za potporu iz fondova, programa i projekata EU za lokalni i regionalni razvoj (Osmanković / Pejanović, 2009: 95).

Statističke regije su teritorijalne jedinice koje se koriste isključivo za prikupljanje, obradu i analizu podataka, a nisu za vršenje vlasti ili upravljanje. Njihove osnovne karakteristike su: nemaju pravnu ili upravnu funkciju, koriste se za analizu ekonomskih, demografskih i društvenih pokazatelja, često su usklađene sa sistemom NUTS regija u okviru EU i pomažu u planiranju razvoja i raspodjeli EU fondova.

Tako, na primjer, u Srbiji, regije kao što su Južna i Istočna Srbija ili Šumadija i Zapadna Srbija su statističke regije (NUTS 2) – nemaju sopstvenu vlast, ali se koriste za razvojne politike i statistiku.

Također, *interne regije* su teritorijalne podjele unutar jedne države, koje mogu imati upravnu, ali i organizacionu i razvojnu funkciju, u zavisnosti od ustava i zakona zemlje. Koriste se za organizacionu strukturu, efikasnije upravljanje, provođenje javnih politika te regionalno planiranje i razvoj.

Međutim, akademika je i dalje najviše interesirala regionalizacija BiH. Posebno mu je u fokusu bilo "bosansko pitanje", što je, u stvari, izgradnja demokratskih institucija države BiH. Akademik je s koautoricom dao historijski pregled regionalizacije od srednjeg vijeka do danas. U ratnom periodu 1992–1995. bilo je dosta pokušaja prikazivanja regionalizacije, kroz SAO i hrvatske zajednice, kroz Vance-Owenov plan (1993), Oven-Stoltenbergoov plan (1993), Vašingtonski mirovni sporazum iz 1994, Plan kontakt-grupe iz 1994. te Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. godine.

Akademik i koautorica ukazuju nam na teorijske koncepte regionalizacije BiH te govore o regionalizaciji na zone razvitka, na ekonomsko-geografske pojaseve i

alternativnu regionalizaciju, te kroz srezove kao teritorijalno političke zajednice.

Dato je i najvažnije ukazivanje na prijedloge regionalizacije BiH u postdejtonskom razdoblju, posebno od nevladinih organizacija (Friedrich Ebert, Konrad Adenauer, Heinrich Boll, Friedrich Naumann i sl.). Dat je i prikaz programskih koncepcija političkih stranaka u ovom segmentu (SDP BiH, Stranke za BiH, SDA, HDZ BiH i drugih). Također, dati su prijedlozi eksperata i ekspertnih grupa.

Posebno je važno što je, u tom kontekstu, data i prekogranična saradnja BiH i susjednih država te prikazi BiH u euroregijama i prekograničnim regijama.

Ovdje posebno treba istaći originalnost koautora. U slučaju povoljnijih političkih situacija u BiH, organizovanje BiH u slične koncepte moglo bi biti "temelj" budućeg regionalnog sistema u kontekstu buduće evropske BiH.

Također, u članku "Istorijsko oblikovanje regija i mogućnost uspostavljanja regionalne strukture BiH u postdejtonskom periodu" (Pejanović, 2008) akademik je dao prikaz i historijski pogled na regionalizacije BiH kroz historiju. Tu se mogu pratiti oblikovanja regija u BiH kroz srednji vijek, preko četiri stotine godina otomanske vladavine, austrougarsku upravu, kroz Kraljevinu Jugoslaviju, SFRJ, te kroz postdejtonski period. Autor članka je ukazao na nastanak i mijenjanje regija i uloge njihovih centara, koji su oblikovani u interakciji sa svojim okruženjem. Poruka je ovog članka da regionalizaciji, u duhu normi i pravila EU, treba prići ozbiljno. U BiH treba uspostaviti takvu regionalizaciju koja bi bila primjerena politici regionalnog razvoja unutar EU.

U kontekstu regionalizacije, pažnju treba usmjeriti i na druge članke akademika Mirka Pejanovića koji su napisani u vezi s glavnim gradovima kao velikim urbanim aglomeracijama.[4] Autor prikazuje modele organizacije glavnih gradova istočne i centralne Evrope. Dati su prikazi organizacije gradova Budimpešte, Praga, Ljubljane, Zagreba, Skoplja, Beograda i Sarajeva. U ovom članku akademik Pejanović prikazuje historijski razvoj Grada Sarajeva krajem XX stoljeća. To je vrijeme 70-ih do 90-ih godina XX stoljeća, vrijeme zapaženog uzleta u svom razvoju. Također, to je vrijeme predratnog i ratnog perioda u BiH i egzistencije Grada Sarajeva u tim uvjetima. Zimske olimpijske igre 1984. bile su podsticaj njegovog razvoja, ali rat 1992–1995. bio je period razaranja i stagnacije na svim poljima. Obnova grada se vršila uz donacije, gdje je obnova komunalne infrastrukture išla svojim tokom, ali organizaciono uređenje nije. Važan je akt iz tog vremena (iz 1996) *Protokol o organizaciji Sarajeva*. Ovim aktom Grad Sarajevo je izgubio svoje ranije predratne nadležnosti. On je izgubio svoju urbano-teritorijalnu sredinu. Od ranijih 10 općina, sveden je na četiri u užem urbanom jezgru. On je ostao bez svojih izvornih nadležnosti, kao i bez svojih vlastitih prihoda. Nadležnosti u području komunalne infrastrukture, komunalnih djelatnosti i urbanog planiranja pripale su Kantonu

[4] Posebno pogledati: Pejanović / Sadiković, 2014: 45.

Sarajevo. I pored svega, Grad Sarajevo se javlja kao uspješan nosilac međugradske i međuregionalne saradnje. Ima razvijenu saradnju s većinom glavnih gradova država jugoistočne Evrope.

Autor ukazuje na to da je veći broj glavnih gradova država jugoistočne Evrope u procesu postsocijalističke tranzicije, a BiH je u postupku približavanja ka EU.

Saradnja Sarajeva s drugim glavnim gradovima jugoistočne Evrope usmjerena je na: kulturu, sport, turizam, obrazovanje, očuvanje kulturne baštine. Oblast ekonomske saradnje je najviše vezana za angažman velikih trgovačkih lanaca iz Slovenije, Hrvatske i Srbije. Puno se očekuje od izgradnje Koridora 5C, jer će se Sarajevo cestovno kvalitetno povezati s Budimpeštom i drugim gradovima centralne Evrope.

Kada Grad Sarajevo dobije punu autonomiju, saradnja s glavnim gradovima jugoistočne i centralne Evrope će biti realna i moguća u punom kapacitetu. Gradu Sarajevu treba dati općine: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Hadžići i Trnovo da bi Grad Sarajevo mogao funkcionisati u punom kapacitetu te dobiti širu međunarodnu saradnju.

Spomenimo i članak koautora Sadikovića i Pejanovića: *"Savremene teorije i prakse participativne demokratije u lokalnim zajednicama"* (Sadiković / Pejanović, 2022). U ovom članku autori govore o različitim teorijskim klasifikacijama modela i tipova demokratije. Ukazuju na to da sve počinje s dva postojeća modela: predstavničkim i klasičnim (neposredna demokratija).

Koautori ukazuju na činjenicu da je velika važnost lokalnih zajednica za izgradnju demokratskih standarda i razvoj civilnog, građanskog aktivizma s interesima političke participacije u lokalnim zajednicama. Autori polaze od tvrdnje da sve liberalno-demokratske predstavničke demokratije imaju ustavom, zakonima i statutima jedinica lokalne samouprave institucionalizirane oblike neposredne političke participacije građana u odlučivanju. Politička participacija se posebno manifestira u lokalnim zajednicama jer je jedino u lokalnim zajednicama moguć kontinuiran i neposredan dijalog između građana, njihovih udruženja i nosilaca političke vlasti.

U članku koautori ukazuju na iskustva i teorije koje su stvorili razni mislioci: Tocquevillea, Thomasa Jefersona, Webera, Schumpetera, ali i J. S. Milla, Anthonyja Giddensa i drugih. Autori ukazuju na to da u razvijenom demokratskom participativnom društvu participacija na lokalnom nivou osposobljava građane da prate način donošenja odluka na nacionalnom nivou i njihov sadržaj.

U posljednjim decenijama u evropskim državama javlja se sve veći interes za jačanje neposredne demokratije na svim nivoima upravljanja, nacionalnom, regionalnom i lokalnom. Autori posebno ukazuju na korištenje dva najčešća oblika neposredne demokratije u lokalnoj zajednici: referendum i narodna, odnosno građanska inicijativa. Utvrdili su da je učestalost korištenja instrumenata neposredne demokratije u lokalnim zajednicama evropskih država bitno različita. Najčešće se primjenjuje u Švicar-

skoj, a najmanje je prisutna u Velikoj Britaniji, Bugarskoj, Francuskoj i Slovačkoj. Istraživanjima su utvrdili snažnu vezu zakonske i statutarne regulacije neposredne demokratije s intenzitetom građanske participacije u lokalnim zajednicama.

Ukazali su na kohezijsku[5] *politiku EU*. Kohezijska politika EU (poznata i kao *politika regionalnog razvoja*) glavna je razvojna politika EU koja ima za cilj da smanji razlike između razvijenijih i manje razvijenih regija unutar Evropske unije i da promovira ravnomjeran i održiv razvoj svih područja EU. Autori ukazuju na to da se kohezijskom politikom žele smanjiti regionalne razlike u razvijenosti, jačati konkurentnost i inovacije, dati podrška zapošljavanju i obrazovanju, želi se pomoći razvoj infrastrukture i pristupačnosti regija te podstaći održivi razvoj i zaštita životne sredine.

I u ovom kontekstu akademik se upoznao s raznim teorijama, tražeći u njima najvažnija znanja vezana za regije. Upoznao se s *teorijom kumulativnih efekata* (čiji su nosioci Hla Myint i Gunnar Myrdal). U regionalnom aspektu privreda se ne kreće prema ravnoteži, već suprotno, za razliku od teorija 50-ih godina XX stoljeća, koje su smatrale da politički sistem ima automatsku tendenciju stabilizacije. Ukazali su na teorije koje su imale model razvitka u fazama (50-e i 60-e godine XX stoljeća) te neoklasični, neoliberalni koncept u kojem se naglašava korisnost uloge slobodnog tržišta, otvorene ekonomije i privatizacije neefikasnih javnih preduzeća.

Veoma je važna *teorija endogenog rasta* (engl. *endogenous growth theory*), koju je potrebno malo bolje prikazati. To je ekonomska teorija razvoja koja tvrdi da ekonomski rast dolazi "iznutra" – iz same regije ili države, a ne isključivo iz vanjskih faktora kao što su strane investicije ili međunarodna trgovina. U kontekstu regija, ova teorija se koristi da objasni zašto se neke regije razvijaju brže od drugih i kako unutrašnji resursi regije (ljudi, znanje, inovacije) mogu biti glavni pokretači razvoja.

Ključne ideje teorije endogenog rasta, između ostalog, ukazuju na to da lokalne inicijative i institucije imaju veliku ulogu u razvoju određene sredine, jer razvoj ne dolazi samo od države ili EU već i od lokalne sredine.

U vezi s razvojem regija, teorija endogenog rasta kaže:

a) regije koje ulažu u obrazovanje, istraživanje i razvoj mogu same pokrenuti privredni rast, bez obzira na vanjsku pomoć,
b) lokalne prednosti (npr. univerzitet, industrijska tradicija, preduzetnički duh) mogu stvoriti dinamičnu i konkurentnu ekonomiju,
c) politike koje jačaju lokalni potencijal efikasnije su nego one koje samo "uvoze" razvoj iz drugih država.

Teorija endogenog rasta tvrdi da ekonomski razvoj regije zavisi od njenih unutrašnjih resursa, kao što su znanje, inovacije, obrazovanje i ljudski kapital, a ne

[5] Riječ *kohezija* znači povezanost, jedinstvo, međusobno držanje zajedno. U kontekstu EU, to znači da postoji ekonomska, socijalna i teritorijalna povezanost svih članica i njihovih regija.

samo od vanjskih faktora. Na taj način podstiču se ulaganja u lokalne kapacitete, podržava se decentralizacija, a lokalne zajednice najbolje znaju kako da razviju lokalne resurse.

Grad Sarajevo

Akademika Mirka Pejanovića je posebno interesirao historijski razvoj, organizacija i funkcionisanje Grada Sarajeva. U svojim djelima on je ukazivao na ovu komponentu, navodeći da se od XV stoljeća do danas razvoj Grada Sarajeva odvija neprestano, uz stalni razvoj jedinstvene urbane i komunalne strukture. Iako ima dugu historiju i stalni napredak u razvoju, Sarajevo nema poseban zakon da ga uređuje kao jedinicu lokalne samouprave. Stalno se pokazuje potreba donošenja Zakona o glavnom gradu države BiH. Tim propisom morala bi se precizirati njegova nadležnost, teritorijalna organizacija i odnos grada i općina koje su u sastavu Grada Sarajeva. Koautori su mišljenja da se model unutrašnje organizacije Grada Sarajeva može normirati da bude efikasan. Treba napraviti dobru analizu unutrašnje organizacije glavnih gradova regionalnih država, pa najbolja iskustva ugraditi u taj akt.

Tim zakonom treba biti i vizionar te unijeti pretpostavke za daljnji rast grada, prvenstveno u vidu neoliberalnog modela razvoja Grada Sarajeva, na način da raste finansijska, trgovinska i razna servisna djelatnost. Naravno, Sarajevo može razvijati svoju ulogu regionalnog centra na osnovu svojih prednosti koje ima kao politički, ekonomski i kulturni centar države. Na taj način će Sarajevo oblikovati svoje okruženje, sarajevsku regiju, ali i prostor Jugoistočne Evrope. Posebno je akademika Mirka Pejanovića interesirao Grad Sarajevo u postdejtonskom periodu. U članku "Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije" (Pejanović, 2022) akademik Mirko Pejanović iznosi sljedeće ključne stavove o Gradu Sarajevu u kontekstu lokalne samouprave i regionalnog razvoja:

1) U dijelu članka "Historijski razvoj i značaj Grada Sarajeva" akademik Mirko Pejanović naglašava da se Grad Sarajevo razvijao tokom pet stoljeća (od 15. do kraja 20. stoljeća) u jedinstvenu historijsko-društvenu i urbanu cjelinu. U drugoj polovini 20. stoljeća ostvario je značajnu samoupravnu autonomiju, naročito u oblasti urbanog, ekonomskog i kulturnog razvoja, često ističući historijski zamah koje je donijelo organiziranje XIV zimskih olimpijskih igara 1984. godine.
2) U dijelu članka koji nosi naslov "Problemi i izazovi u postdejtonskom ustavnopravnom okviru" akademik tvrdi da Grad Sarajevo nije ostvario status koji mu pripada, jer nema suštinskih urbanih ni komunalnih nadležnosti, jer su mnoge ključne funkcije u nadležnostima Kantona Sarajevo. Naveo je da ne postoji poseban zakon o glavnom gradu, kakav imaju drugi glavni gradovi u regiji i EU.

3) U vezi s dijelom članka "Modeli reforme i prijedlozi za decentralizaciju", akademik Pejanović i istraživački tim ANUBiH razvili su Studiju: *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru do 2030. godine*, koja sadrži modele reforme ustavnopravnog statusa i teritorijalne organizacije Grada Sarajeva. Predložene reforme obuhvataju: promjenu Ustava Kantona Sarajevo, donošenje novog kantonalnog zakona o lokalnoj samoupravi te novi Statut Grada Sarajeva, kako bi se gradski organi opremili stvarnim nadležnostima, poput drugih glavnih gradova u centralnoj Evropi. Na taj način bi se ispunile i presude Ustavnog suda FBiH iz 2009. godine, koje nisu provedene.

Dakle, akademikov stav o lokalnoj samoupravi i regionalnom razvoju pokazuje da:

a) Stanje sa statusom Grada Sarajeva nije dovršeno, jer Grad Sarajevo nema potrebne nadležnosti niti teritorijalne integralnosti. Lokalna samouprava, trenutno je nedovoljno decentralizirana.
b) Sarajevo kao centralni urbani entitet mora imati nadležnosti za razvoj komunalne, infrastrukturne i privredne djelatnosti.
c) Potrebni su ustavni i zakonski koraci za uspostavljanje stvarne lokalne samouprave i prostora za reformu nadležnosti.

Ukratko, akademik Pejanović zagovara ambiciozan model decentralizacije u kojem Grad Sarajevo dobija stvarni ustavnopravni položaj, uspostavljenu teritorijalnu cjelovitost i autonomne nadležnosti koje su nužne za njegovo urbano, komunalno i razvojno funkcionisanje, suprotno sadašnjem stanju koje je fragmentirano i institucionalno neadekvatno.

Studiju *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru* (proširena formulacija uključuje i dodatak *do 2030. godine*) zajednički su autorizirali Mirko Pejanović, Anto Domazet, Jasmina Osmanković i Elmir Sadiković.[6]

Teme obrađuju: historijski razvoj Sarajeva, organizaciju lokalne samouprave, ekonomski, kulturni i politički aspekt razvoja grada kao urbanog i regionalnog centra. Studija je promovirana na ANUBiH 26. juna 2019, a pokazuje trenutni položaj Grada Sarajeva te preporuke za reforme. Faktički, u pitanju je studija koja je fokusirana na okvir nadležnosti i teritorijalnu organizaciju Grada Sarajeva, na osnovu koje je ANUBiH pripremila međunarodnu konferenciju na tu temu.

Zaključak

Akademik Mirko Pejanović je u životu bio državnik, političar i univerzitetski profesor te značajna ličnost javnog, naučnog i političkog života Bosne i Hercegovine.

[6] Studiju je objavila Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Posebna izdanja CLXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka 10), kao i drugo izdanje 2020. godine (Posebna izdanja CLXXXIV, Odjeljenje društvenih nauka 12).

U odsudnim trenucima Bosne i Hercegovine, u periodu 1992–1995, za vrijeme rata i agresije na BiH, bio je član Predsjedništva BiH.

Zalaže se za institucionalni razvoj države BiH, demokraciju, ravnopravnost naroda, integracije BiH u Evropsku uniju i NATO. U svojoj naučnoj fokusiranosti na pitanja lokalne i regionalne samouprave, akademik je ponudio njihovu obimnu analizu dajući historijski, pravni, politički, institucionalni i praktični aspekt.

Fokusiran je bio na teorijske osnove lokalne i regionalne samouprave te ustavnopravne i politološke aspekte razvoja lokalne samouprave u BiH. Posebno ga je interesirao koncept lokalnih nadležnosti, participacija građana u upravljanju lokalnom zajednicom, model grada kao jedinice lokalne samouprave, posebno Grada Sarajeva, s komparativnim osvrtom na iskustva glavnih gradova srednje i jugoistočne Evrope, te potencijal reformi u organizaciji gradova.

Njegova važna proučavanja i analiziranja bila su usmjerena na ustavnozakonsku ulogu lokalnih vlasti u ekonomskom i infrastrukturnom razvoju općina i gradova u BiH. On, najčešće s određenim koautorima, analizira pravni okvir, dajući odgovore na pitanja šta ustav i zakoni predviđaju da u pogledu infrastrukturnog i ekonomskog razvoja trebaju i mogu raditi lokalne vlasti.

Zajedno sa svojim saradnicima provodio je istraživanja, koja su rezultirala korisnim studijama slučaja, od kojih su posebno važne dvije, koje se odnose na općinu Gračanica (u Federaciji BiH) te grad Bijeljina (u Republici Srpskoj). Rađene su za period 2008–2012, a radi komparacije entitetskih razlika u praksi.[7]

Veoma ga interesiraju teoretski osnovi lokalne i regionalne samouprave, kao i ustavnopravni i politološki aspekti razvoja lokalne samouprave u BiH. O ovim temama nastali su mnogi članci, koautorstva i autorstva u knjigama, člancima i prezentacijama, namijenjenim onima koji donose odluke o uređenju lokalne samouprave u BiH.

Treba napomenuti da je akademik posebno razmatrao koncepte lokalnih nadležnosti, participaciju građana, model grada kao jedinice lokalne samouprave s komparativnim osvrtom na iskustva S/CEE (srednje i istočne Evrope) te potencijal reforme u organizaciji gradova. Znao je da su to izuzetno važne, vitalne funkcije lokalne samouprave.

On analizira pravni okvir problema proučavajući šta ustav i zakoni predviđaju da lokalne vlasti mogu i trebaju raditi u pogledu infrastrukturnog i ekonomskog razvoja.

---

[7] Opširnije v. Pejanović, 2013a. U skraćenom obliku rad je prezentiran u formi referata na međunarodnoj konferenciji "Lokalni ekonomski i infrastrukturni razvoj zemalja jugoistočne Evrope", održanoj u ANUBiH-u 20. i 21. septembra 2013. godine. Rad je objavljen i na engleskom jeziku pod naslovom "Constitutional and legal role of local authorities in economic and infrastructural development of municipalities and cities in Bosnia and Herzegovina" (Pejanović, 2013b).

Akademik je znao da je korijenje lokalne samouprave i regionalnog razvoja u historijskom razvoju lokalne samouprave u XX stoljeću. Dao je on historijski pregled razvoja lokalne samouprave i iz ranijeg perioda, ali ga je XX stoljeće posebno interesiralo. Prikazao je detaljno austrougarsku vlast, vlast u Kraljevini Jugoslaviji te osvijetlio socijalistički period i postdejtonski aranžman. Posebno je obradio vrijeme od postdejtonskog perioda do danas u tom razvoju. Ukazao je na to da je kvalitet aktivnosti na poboljšanju ostvarivanja lokalne samouprave došao uvođenjem međunarodnih normi, kao što su Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, ali i normi vezanih za statutarnu autonomiju, reforme koje prate političke promjene u državi i slično.

U novijim projektima (ANUBiH, Fakultet političkih nauka) akademik Pejanović je radio na istraživanju uloge građana u lokalnoj samoupravi: učešću građana na izborima, apstiniranju i institucionalnom i pravnom uređenju tih aktivnosti.

Značajan je akademikov angažman u komparativnim istraživanjima o evropskoj praksi u vezi s evropskim standardima, vezano za Povelju o lokalnoj samoupravi te iskustvima zemalja u bh. okruženju.

Snažna je sistematičnost i širina akademika u proučavanju lokalne i regionalne samouprave, jer polje proučavanja pokriva historijski razvoj, zakonske norme, institucionalne strukture, praktične primjere, pa su i rezultati zato kvalitetni i provodivi. Upotrebom studija slučaja, on proučavanom problemu daje konkretnost, pomaže razumijevanju razlike između entiteta, gradova/općina te teorijsko-pravnom funkcionisanju u praksi, što je vidljivo iz studije o Gračanici i Bijeljini.

On je dolazio i do loših rezultata, koji su pokazivali udaljenost BiH od idealnih modela, ali ga je to podsticalo da daje preporuke za eventualne reforme.

Mnogo je pažnje posvetio i regionalnoj samoupravi, jer se ona često zaobilazi u naučnim istraživanjima. On govori o "regionalnim aspektima", a istraživanjima utvrđuje da u praksi postoje značajne institucionalne, političke i ustavne prepreke za razvoj regionalne samouprave u BiH, pa su njegovi prijedlozi nekad nailazili na usporeno prihvatanje.

Mora se znati da je naučni rad akademika Mirka Pejanovića na temu lokalne i regionalne samouprave vrlo značajan za BiH, da njegovi članci i koautorstva educiraju i kod onih koji ih čitaju stvaraju razumijevanje historijskog, zakonodavnog i institucionalnog konteksta te nude konkretne prijedloge i modele. Međutim, kao i kod mnogih takvih studija, glavni izazov je u prenošenju teorije u praksu, odnosno u implementaciji, s obzirom na složen politički i pravni sistem BiH.

Nadajmo se da će akademik i dalje u svom radu ostati na pravcu dosadašnjih plodnih aktivnosti, a njegovi rezultati i poruke brže se prihvatati i implementirati u politički i pravni sistem BiH.

Literatura

Anderson, George (2008) *Federalism, An introduction*, Oxford University Press.

Hrvatski sabor (2014) Zakon o gradu Zagrebu, *Narodne novine*, br. 119/14.

KS (1996) Ustav Kantona Sarajevo, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 1/96.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (2009) *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, drugo dopunjeno izdanje, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2008) Istorijsko oblikovanje regija i mogućnost uspostavljanja regionalne strukture BiH u postdejtonskom periodu, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Euroregije i jugoistočna Evropa*, Fakultet političkih nauka – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Ekonomski institut, Sarajevo, 45-67.

Pejanović, Mirko (2013a) Ustavno-zakonska uloga lokalnih vlasti u ekonomskom i infrastrukturnom razvoju opština i gradova u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, god. LIV, br. 3, 135-160.

Pejanović, Mirko (2013b) Constitutional and legal role of local authorities in economic and infrastructural development of municipalities and cities in Bosnia and Herzegovina, u: Pejanović, Mirko; Osmanković, Jasmina (ur.) (2013) *Proceedings. International Scientific Conference Local Economic and Infrastructure Development of SEE in the Context of EU Accession. Sarajevo, September 20-21, 2013*, Special editions CLIII, Department of Social Sciences 3, ANUBiH, Sarajevo 2013, 25-44.

Pejanović, Mirko (2022) Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27-39.

Pejanović, Mirko (ur.) (2024) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, ANUBiH, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto; Osmanković, Jasmina; Sadiković, Elmir (2019) *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, Posebna izdanja CLXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka 10, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2012) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, 2. izd., Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2014) Model organizacije glavnih gradova zemalja centralne i jugoistočne Evrope, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (ur.) *Forum gradonačelnika jugoistočne Evrope, Sarajevo, 21. septembar 2013. zbornik radova*, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu, Fakultet političkih nauka – Ekonomski institut, Sarajevo, 45-54.

RS (2006) Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

RS (2007) Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 127/07, 83/14.

Sadiković, Elmir; Pejanović, Mirko (2022) Savremene teorije i prakse participativne demokratije u lokalnim zajednicama, u: Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (ur.) *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja CCV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2, ANUBiH, Sarajevo, 11-32.

Trnka, Kasim (2000) *Ustavno pravo*, Studentska štamparija Univerziteta, Sarajevo.

Internetske stranice

Council of Europe (2020) *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi*, Strazbur, 15. 10. 1985. Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Vijeća Evrope. https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-bih-a6/16808d7b2b (3. 9. 2025)

European Parliament (2012) European Parliament resolution of 23 June 2011 on the Report 2010 on the implementation of the cohesion policy programmes for 2007-2013 (2010/2139(INI)), *Official Journal of the European Union*, CE 390/1, 18. 12. 2012. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.CE.2012.390.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2012%3A390E%3ATOC

Wikipedia (2018). Albert J. Reiss. https://en.wikipedia.org/wiki/Albert_J._Reiss (4. 9. 2025)

Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo (2021) *Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021–2027*. https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/2024-11/strategija_razvoja_ks_2021-2027_1.pdf (11. 9. 2025)

LOCAL AND REGIONAL SELF-GOVERNMENT IN THE POLITICAL AND LEGAL FOCUS OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ

Zijad Hasić
Full Professor
University of Travnik – Faculty of Law
zijad.hasic@pfk.edu.ba

Abstract: In his many years of scientific research, Academician Mirko Pejanović focused on several academic fields. He monitored, studied, and interpreted political pluralism in Bosnia and Herzegovina, European and Euro-Atlantic integration in the context of the Dayton Peace Agreement, the statehood of Bosnia and Herzegovina in the 20th and 21st centuries, biographies of prominent figures of Bosnia and Herzegovina, the teaching and mentoring work of certain doctoral candidates at faculties across the country, and, in particular, local and regional self-government. All the scientific fields that he focused on and wrote about are interconnected and interwoven, even though they may seem diverse at first glance. Together, they form a coherent whole within political and legal sciences, and, importantly, they are centred on the state-building dynamics of Bosnia and Herzegovina. Academician Mirko Pejanović approached these topics interdisciplinary, combining political science, sociology, history, law, public administration, and regionalization, in order to provide fuller and more comprehensive answers to key questions concerning the survival and development of Bosnia and Herzegovina.

Of particular importance is his scientific and pedagogical work related to local and regional self-government, achieved through research, the shaping and defining of these very significant areas of human life, thereby contributing to the development of those fields of human activity.

His work, among other things, had positive consequences, since his ideas, research, and careful conclusions were expressed through numerous appearances at conferences, round tables, and lectures, as well as through published articles and books. They also had influence and effects on the adoption of numerous regulations, as well as on the shaping of policies at the state and other levels in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, democracy, European and Euro-Atlantic integration, City of Sarajevo, local and regional self-government, local community, Pejanović

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.24

LOKALNA SAMOUPRAVA U BIH U POLITOLOŠKOM KONTEKSTU: ANALIZA ISTRAŽIVAČKOG DOPRINOSA

Ana-Mari Bošnjak
docentica
Sveučilište u Mostaru – Filozofski fakultet
anam.planinic@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5170-4470

Apstrakt: Rad istražuje lokalnu samoupravu kao ključni instrument demokratskog upravljanja, fokusirajući se na složen kontekst Bosne i Hercegovine. Lokalna samouprava se analizira kroz prizmu autonomije, odgovornosti i građanske participacije, pri čemu se povezuju klasične teorijske perspektive s modernim konceptima decentralizacije i pluralizma politika.

Posebna pažnja posvećena je empirijskim iskustvima BiH, gdje formalna institucionalna rješenja često ne prate stvarnu političku praksu. Participativni mehanizmi u većini slučajeva ostvaruju ograničen utjecaj, što naglašava jaz između normativnih okvira i stvarnih mogućnosti građana da oblikuju lokalne odluke. Analiza Pejanovićeva opusa doprinosi razumijevanju lokalne samouprave kao živog i heterogenog sustava, u kojem uspjeh demokratskih procesa ovisi o interakciji formalnih institucija, društvenog kapitala i lokalnih političkih dinamika. Njegova metodološka strategija omogućuje praćenje promjena kroz vrijeme i ističe cikličnu prirodu demokratske konsolidacije u postkonfliktnim uvjetima.

Zaključno, lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini djeluje kao ogledalo šire društvene i političke transformacije, pružajući uvid u sposobnost društva da uskladi zakonske norme, političke interese i građansku participaciju u održiv i funkcionalan sustav upravljanja.

Ključne riječi: lokalna samouprava, Bosna i Hercegovina, politološka kategorija, decentralizacija vlasti, istraživački doprinos

Uvod

Lokalna samouprava predstavlja temeljnu komponentu suvremenih demokratskih sustava, omogućujući građanima neposredno sudjelovanje u upravljanju lokalnim zajednicama i uspostavu odgovornosti između lokalnih institucija i šire politike. Kao politološka kategorija, lokalna samouprava nudi uvid u mehanizme decentralizacije vlasti, odnose između različitih razina vlasti te dinamiku između teorijskih principa i praktične primjene u specifičnim kontekstima.

U Bosni i Hercegovini, lokalna samouprava ima posebno značenje zbog postdejtonske političke strukture, složenog ustavnopravnog okvira i etnički segmentirane organizacije vlasti. Funkcioniranje lokalnih jedinica vlasti u takvom kontekstu odražava ne samo institucionalni razvoj države nego i izazove u implementaciji demokratskih načela i participativne prakse.

Ovaj rad nastaje povodom jubileja Mirka Pejanovića, čiji je znanstveni doprinos proučavanju sustava lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini i regiji postavio temelje za njezino suvremeno razumijevanje. Cilj je rada analizirati dosege postojećih istraživanja o lokalnoj samoupravi u BiH te ukazati na teorijske i empirijske smjerove koji mogu unaprijediti buduća istraživanja. Središnje istraživačko pitanje glasi: Kako je koncept lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini razvijen kroz politološku literaturu i kakav je doprinos dosadašnjih studija u razumijevanju ovog fenomena?

Teorijski okvir lokalne samouprave kao politološke kategorije

Lokalna samouprava predstavlja ključnu politološku kategoriju jer artikulira odnose moći, participaciju građana i upravljanje javnim interesom unutar definiranog teritorijalnog okvira. Ona nije tek administrativna jedinica; radi se o prostoru političkog djelovanja u kojem se oblikuju lokalne politike, testira legitimnost vlasti i razvija demokratska participacija. Kroz lokalnu samoupravu reflektiraju se odnosi između lokalnih aktera, centralnih institucija i društvenih grupa, što čini ovu instituciju relevantnom za analizu šireg političkog sustava (Pejanović / Sadiković, 2010).

Političko-teorijska tradicija lokalne samouprave započinje s radovima Johna S. Milla, koji je u "Razmatranjima o predstavničkoj vlasti" istaknuo da središnja vlast nikad ne može posjedovati dovoljno resursa i znanja za rješavanje svih lokalnih pitanja. Mill smatra da uključivanje lokalne vlasti povećava demokratičnost, uz oprez prema mogućoj tiraniji neobrazovane mase (Mill, 1989). Ova teza snažno je utjecala na razvoj teorija lokalne samouprave u 20. stoljeću, primjerice u radu Gerryja Stokera, koji lokalnu upravu definira kroz tri ključne funkcije: poticanje političke participacije, osiguranje efikasne isporuke javnih usluga i očuvanje tradicije autonomije nasuprot centraliziranoj državi (Stoker, 1996: 6).

Sociološki pristupi dodatno obogaćuju razumijevanje lokalne samouprave kroz koncept lokalne zajednice. Aristotel je već u Antici prepoznao najmanju teritorijalnu zajednicu kao "uzročnika najvećih dobara" (Aristotel, 1992: 4), dok suvremeni autori poput Delantyja ističu dualnu prirodu zajednice – ona istovremeno uključuje i isključuje (Delanty, 2006: 12). MacIntyre naglašava da su bez pripadnosti zajednici ljudi u najboljem slučaju "stranci ili izopćenici" (MacIntyre, 2002: 36). Lokalna zajednica, shvaćena kroz prostor, ljude i njihove aktivnosti, predstavlja funkcionalnu i teritorijalnu cjelinu čije se potrebe i aktivnosti usmjeravaju prema zajedničkom dobru (Pusić, 1979; 2002; Castells, 1976).

Lokalna samouprava se može razumjeti i kroz konceptualni okvir političke teorije vlasti. Kao politička kategorija, ona integrira pitanja moći, legitimnosti i odgovornosti. Njena autonomija omogućuje lokalnim akterima donošenje odluka unutar granica zakona, ali je ta autonomija uvijek uvjetovana odnosima s višim razinama vlasti i pravnim normama koje definiraju opseg lokalne kompetencije (Pejanović / Sadiković, 2010). U tom smislu, lokalna samouprava funkcionira kao mikrokozmos političkog sustava – prostor gdje se odražavaju širi procesi političkog odlučivanja, ali i gdje se testira kapacitet demokracije u praksi.

Političko značenje lokalne samouprave posebno dolazi do izražaja u situacijama decentralizacije ili reformi javne uprave, kada država nastoji preurediti raspodjelu moći između centralnih i lokalnih tijela. Tada lokalna samouprava nije samo administrativna jedinica već instrument institucionalne politike, sredstvo za jačanje participacije građana i okvir za upravljanje interesnim sukobima na terenu (Pierre, 1995; Koprić, 2012). Osim toga, lokalna samouprava omogućuje pluralizam politika unutar šireg političkog sustava, jer različiti lokalni akteri, stranke i društvene grupe imaju mogućnost oblikovanja i provođenja politika koje odražavaju specifične lokalne potrebe i preferencije.

U suvremenoj političkoj teoriji, lokalna samouprava se analizira kroz prizmu više dimenzija: teritorijalne, funkcionalne i političke. Teritorijalna dimenzija definira prostorni okvir djelovanja, dok funkcionalna dimenzija obuhvaća zadatke i odgovornosti koje lokalna vlast preuzima u okviru javnih politika. Politička dimenzija, međutim, naglašava ulogu lokalne samouprave u demokratskoj legitimaciji, participaciji i artikulaciji interesa, čineći je relevantnom ne samo za upravljanje lokalnim pitanjima već i za političku analizu same države (Stoker, 1996; Pejanović / Sadiković, 2010).

Lokalna demokracija predstavlja prirodni nastavak ove teorijske osnove. Ona se ne ograničava samo na institucionalnu prisutnost predstavničkih tijela već uključuje neposredno sudjelovanje građana u odlučivanju, izravnu kontrolu nad lokalnim pitanjima i procese deliberacije. John Dewey naglašava da "demokracija se mora početi kod kuće, a njena kuća je lokalna zajednica" (Dewey, 1927: 368), čime potvrđuje da mikroprostori vlasti, poput općina ili gradskih vijeća, čine temelje demokratizacije. Millova misao dodatno ukazuje na potrebu balansiranja participacije

i odgovornosti: idealna lokalna vlast uključuje građane u odlučivanje, ne samo kroz glasanje nego i kroz praktičnu provedbu javnih funkcija (Mill, 1989: 34).

Lokalna demokracija također podrazumijeva institucionalizaciju neposrednih oblika sudjelovanja, poput referenduma, građanskih panela ili inicijativa, koje nadopunjuju predstavnički model i povećavaju povezivanje vlasti s građanima (Ravlić, 2011: 92-93; Musa, 2011: 118). Time lokalna samouprava postaje prostor u kojem se testira politička participacija, gdje se građani ne promatraju kao pasivni objekti politike, već kao aktivni nositelji demokratske odgovornosti.

Zaključno, lokalna samouprava kao politička kategorija služi kao ključna leća kroz koju se promatra dinamika moći, participacije i odgovornosti unutar države. Ona povezuje teorijska pitanja decentralizacije i demokratskog upravljanja s praktičnim izazovima lokalne politike, istovremeno omogućujući političku analizu načina na koji lokalni akteri oblikuju i provode vlast u skladu s interesima zajednice. Na taj način, lokalna samouprava nije samo institucionalna struktura već i poligon političkog djelovanja i analiziranja demokratskih procesa na mikrorazini.

Politološke refleksije o lokalnoj samoupravi u BiH

Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini predstavlja višeslojni politički fenomen, čije razumijevanje zahtijeva povezivanje teorija decentralizacije s poslijeratnim kontekstom konsolidacije države i društva. Struktura općina i gradova, iako formalno uređena zakonskim normama i načelima Europske povelje o lokalnoj samoupravi, u praksi se suočava s dubokim ograničenjima koja proizlaze iz specifične političke i etničke konfiguracije zemlje. Nakon Daytonskog mirovnog sporazuma, model lokalne vlasti oblikovan je primarno kroz logiku stabilizacije i mirovnog upravljanja, a tek sekundarno kroz načela funkcionalne decentralizacije i učinkovitosti uprave (Pejanović, 2012; 2015). Takav pristup proizveo je institucionalnu arhitekturu u kojoj se zakonski okvir često razilazi s praksom, a politička dinamika lokalne razine reflektira neriješene napetosti između formalne autonomije i stvarne političke ovisnosti.

Zakonska i institucionalna rješenja o lokalnoj samoupravi u BiH uvelike su bila pod utjecajem međunarodne zajednice, čiji je cilj bio usklađivanje s europskim standardima i stvaranje minimalnih preduvjeta za demokratizaciju. Međutim, provedba tih reformi nailazila je na otpor unutar političkih struktura koje su lokalnu vlast doživljavale kao produženu ruku entitetskih i kantonalnih centara moći. Iako su pojedine reforme, poput uvođenja neposrednog izbora načelnika, formalno povećale lokalnu odgovornost (v. Bäck et al., 2006), njihovu su učinkovitost ograničili stranački nadzor, centralizirana raspodjela resursa i slabi fiskalni kapaciteti. Takvi procesi pokazuju da u BiH postoji trajna tenzija između formalne decentralizacije i de facto političke centralizacije kroz stranačke hijerarhije i neujednačenu institucionalnu praksu.

Empirijska istraživanja dodatno potvrđuju da lokalne institucije u BiH funkcioniraju u prostoru u kojem se normativna načela sudaraju s realnim ograničenjima političke kulture i društvenog kapitala (Pickering, 2006). Mehanizmi participacije građana, uključujući mjesne zajednice, javne rasprave i participativne proračune, u većini slučajeva ostaju fragmentirani i formalni (Pejanović / Sadiković, 2010; Pejanović, 2022). Nedostatak tradicije participativne demokracije, niska razina povjerenja u institucije te dominacija klijentelističkih mreža ograničavaju mogućnost stvarne kontrole vlasti odozdo. Time lokalna samouprava, iako deklarativno utemeljena na načelima odgovornosti i uključivosti, često postaje instrument reprodukcije političkih odnosa moći uspostavljenih na višim razinama vlasti.

Kroz politološku prizmu, lokalna samouprava u BiH može se sagledati kao svojevrsni laboratorij za ispitivanje teorija demokratske konsolidacije, institucionalne otpornosti i participativne politike u postkonfliktnim društvima (Pejanović et al., 2006; Pejanović, 2017; 2021). Na lokalnoj se razini najjasnije očituje složen odnos između formalnih normi, neformalnih pravila ponašanja i društvenih očekivanja. Dok teorijski modeli decentralizacije polaze od pretpostavke da prijenos ovlasti donosi veću učinkovitost i odgovornost, bosanskohercegovački slučaj pokazuje i ograničenja emancipacijskog potencijala lokalnih institucija (Bojičić-Dželilović, 2013: 83). Lokalna samouprava tako postaje polje gdje se teoretske pretpostavke suočavaju s empirijskim iznimkama, a normativni ideal participacije transformira u praksu prilagodbe i preživljavanja.

U tom kontekstu, radovi Mirka Pejanovića imaju posebno značenje jer sustavno povezuju analitičku politološku refleksiju s empirijskim istraživanjima konkretnih lokalnih zajednica (v. Pejanović, 2022). Pejanović ne promatra lokalnu samoupravu isključivo kao administrativnu kategoriju, već kao dinamičan politički sustav u kojem se prepliću interesi, strategije i društvene interakcije (Pejanović et al., 2006; Pejanović / Sadiković, 2010; Pejanović, 2012). Njegov pristup naglašava da se funkcionalnost lokalnih institucija ne može razumjeti samo kroz formalni pravni okvir već kroz analizu procesa odlučivanja, raspodjele resursa i upravljanja konfliktima. Time politološka analiza prelazi granice tradicionalne pravne interpretacije i otkriva mehanizme koji određuju stvarni karakter lokalne vlasti.

Pejanović posebno ističe raznolikost lokalnih praksi, pokazujući da formalno jedinstveni zakonski okvir ne proizvodi homogenu institucionalnu stvarnost (Pejanović, 2021; 2022). Gradovi i općine u BiH razlikuju se prema stupnju političke participacije, kao i razini administrativne sposobnosti. U nekim sredinama lokalne su vlasti uspjele razviti relativno stabilne oblike participativnog upravljanja, dok u drugim općinama prevladava klijentelistička i stranački vođena logika odlučivanja. Empirijska raznolikost potvrđuje Pejanovićevu tezu da se lokalna samouprava u BiH mora promatrati kao skup konkretnih političkih praksi, a ne kao apstraktan institucionalni model (Pejanović, 2017; 2022).

Svojim dugogodišnjim istraživanjem, Pejanović je lokalnu samoupravu postavio u središte analize demokratskog upravljanja. Njegovi radovi pokazuju kako se u lokalnim institucijama prelamaju procesi demokratizacije, transformacije političkih elita i pokušaji izgradnje participativne kulture (Pejanović, 2015; 2021). Uspostavom empirijske metodologije i naglaskom na longitudinalni pristup, Pejanović je omogućio praćenje promjena u funkcioniranju lokalnih vlasti kroz vrijeme – od faze institucionalne konsolidacije do pojave novih oblika lokalnog aktivizma i javne kontrole. Takav pristup obogaćuje teorijsko razumijevanje politike, jer pokazuje kako se demokratizacija u postkonfliktnim društvima ne odvija linearno, nego kroz cikluse otpora, prilagodbe i inovacija.

Analitički uvidi iz Pejanovićevih istraživanja posebno su relevantni u razumijevanju odnosa između pravnih normi i političke prakse. Iako je zakonski okvir decentralizacije kao i lokalne samouprave jasno definiran, njegova implementacija ovisi o političkoj volji, institucionalnim kapacitetima i razini društvene mobilizacije. U nekim slučajevima, kao što pokazuju studije o Mostaru (Pejanović, 2003), lokalna samouprava postaje arena u kojoj se testiraju granice pravne regulacije i političkog pregovaranja. U tom smislu, empirijska analiza omogućuje sagledavanje lokalne samouprave kao živog procesa, a ne kao statične strukture (Pejanović, 2003; Pejanović et al., 2006).

Posebno vrijedan doprinos Pejanovićevih radova ogleda se u ukazivanju na povezanost lokalne vlasti i društvenog kapitala. On naglašava da stabilnost i funkcionalnost lokalnih zajednica ovise ne samo o formalnim institucijama nego i o kvaliteti odnosa između građana i vlasti. Povjerenje, suradnja i spremnost na sudjelovanje postaju ključni faktori uspjeha lokalne demokracije. Time politološka analiza dobiva i širu društvenu dimenziju – jer istraživanje lokalne samouprave u BiH otkriva mehanizme pomoću kojih zajednice razvijaju (ili gube) sposobnost kolektivnog djelovanja (Pejanović / Sadiković, 2010).

Demokratski procesi na lokalnoj razini pokazuju znatnu heterogenost. U većim urbanim sredinama, gdje postoji veći pritisak javnosti i razvijenije civilno društvo, uočljiva je veća transparentnost i odgovornost lokalnih vlasti. Nasuprot tome, manje općine često djeluju u uvjetima institucionalne slabosti, ograničenih resursa i minimalne kontrole. To potvrđuje da se lokalna samouprava u BiH razvija u neujednačenom ritmu, pri čemu politička volja i kapacitet aktera imaju veću težinu od samih formalnih normi, a empirijsko promatranje ima ključnu ulogu u razumijevanju stvarnih procesa upravljanja.

U konačnici, promatranje lokalne samouprave u BiH iz politološke perspektive pokazuje da demokracija nije isključivo procedura izbora, nego kontinuirani proces pregovaranja između institucija, političkih interesa i društvenih potreba. Zakonski okvir nužan je preduvjet, ali ne i jamstvo funkcionalnosti. Pejanovićeva istraživanja jasno pokazuju da održivost lokalne vlasti proizlazi iz kombinacije pravne preciznosti, političke odgovornosti i aktivnog građanstva. Spoj tih

elemenata čini temelj empirijski utemeljenog razumijevanja lokalne demokracije u BiH.

Takav pristup nadilazi formalistički pogled i otvara prostor za daljnja istraživanja usmjerena na unapređenje demokratskih praksi, participativnih modela i institucionalne učinkovitosti. Lokalna samouprava u BiH, proma-trana kroz ovu prizmu, postaje ne samo predmet akademske analize nego i ogledalo šire transformacije bosanskohercegovačkog društva – njegove sposobnosti da poveže zakon, politiku i građanstvo u održiv sustav upravljanja.

Zaključak

Analiza lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini potvrđuje da se demokratizacija ne može razumjeti isključivo kroz formalne institucije, već kroz način na koji se one koriste u svakodnevnoj političkoj praksi. Iako zakonski okvir pruža čvrstu osnovu za decentralizirano upravljanje, njegova provedba ovisi o političkoj volji, društvenom kapitalu i sposobnosti građana da zahtijevaju odgovornost vlasti. Time lokalna samouprava postaje pokazatelj stvarne dubine demokratske kulture i institucionalne otpornosti zemlje.

Rad Mirka Pejanovića potvrđuje važnost empirijskog i interdisciplinarnog pristupa u proučavanju lokalne vlasti. Njegove analize pokazuju da lokalne zajednice nisu pasivni administrativni entiteti, već živi politički prostori u kojima se testiraju granice participacije, odgovornosti i povjerenja. U tom smislu, politološka refleksija o lokalnoj samoupravi nadilazi deskriptivni prikaz i prerasta u analizu stvarnih odnosa moći i mogućnosti društvene promjene.

Zaključno, lokalna samouprava u BiH može se razumjeti kao ogledalo šire transformacije društva – između centralizirane kontrole i lokalne autonomije, između formalne demokracije i stvarne participacije. Njeno jačanje ne ovisi samo o institucionalnim reformama već o dugoročnom razvoju političke kulture koja prepoznaje građane kao aktivne sudionike, a ne pasivne korisnike politike. Upravo u tom procesu politologija ima važnu ulogu: ne samo da opisuje nego i da kritički propituje mogućnosti demokratizacije odozdo, u složenim postkonfliktnim društvima poput bosanskohercegovačkog.

Literatura

Almond, Gabriel A.; Verba, Sidney (2000) *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb.

Aristotel (1992) *Politika*, prev. Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Bäck, Henry; Heinelt, Hubert; Magnier, Annick (ur.) (2006) *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Bojičić-Dželilović, Vesna (2013) Decentralization and Regionalization in Bosnia-Herzegovina: Context, Model and Implementation Challenges, u: Bartlett, Will; Maleković, Sanja; Monastiriotis, Vassilis (ur.) *Decentralization and Local Development in South East Europe*, Palgrave Macmillan, 83-99.

Castells, Manuel (1976) Is there an urban sociology, u: Pickvance, C. G. (ur.), *Urban Sociology: Critical Essays*, Tavistock Publications, London, 33-59.

Delanty, Gerard (2006) *Community*, Routledge, London – New York.

Dewey, John (1927) *The Public and Its Problems*, Alan Swallow, United States.

Koprić, Ivan (2012) Lokalna samouprava u Hrvatskoj: pokvarena igračka u rukama politike, u: Musa, A. (ur.) *1. forum za javnu upravu*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut za javnu upravu, Zagreb.

MacIntyre, Alasdair (2002) *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, Kruzak, Zagreb.

Mill, John Stuart (1989) *Izabrani politički spisi*, Informator – Fakultet političkih nauka, Zagreb.

Musa, Anamarija (2011) Lokalna samouprava u kontekstu europskih integracija: trendovi i izazovi, u: Kregar, Josip et al. (ur.) *Decentralizacija*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 107-134.

Pejanović, Mirko (2003) Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru, u: Pejanović, Mirko; Turčilo, Lejla (ur.) *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru (zbornik saopštenja i diskusija) Mostar, 24 maj 2003*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo: 23-33.

Pejanović, Mirko; Zlokapa, Zdravko; Zolić, Hasan; Arnautović, Suad (2006) *Opštine/Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice: istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka u Sarajevu*, Promocult – Fakultet političkih nauka, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2010) *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, Šahinpašić, Sarajevo – Zagreb.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2017) Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine, u: Cvitković, Ivan (ur.) *Demografske i etničke promjene u BiH*, Posebna izdanja CLXXI, Odjeljenje društvenih nauka 9, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 70-92.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2022) Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27-39.

Pickering, Paula M. (2006) Generating social capital for bridging ethnic divisions in the Balkans: Case studies of two Bosniak cities, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 29, No. 1, 79-103.

Pierre, Jon (1995) *Urban and Regional Policy*, The International Library of Comparative Policy, An Elgar Reference Collection, Aldershot.

Pusić, Eugen (1979) Komuna i općina – mogućnosti i granice jedne orijentacije, *Politička misao: časopis za političke znanosti*, god. 16, br. 3, 399-414.

Pusić, Eugen (2002) *Upravljanje u suvremenoj državi*, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Ravlić, Slaven (2011) Lokalna demokracija, u: Kregar, Josip et al. (ur.) *Decentralizacija*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 85-106.

Sadiković, Elmir; Pejanović, Mirko (2022) Savremene teorije i prakse participativne demokratije u lokalnim zajednicama, u: Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (ur.) *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja CCV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 2, ANUBiH, Sarajevo, 11-32.

Stoker, Gerry (1996) Introduction: Normative Theories of Local Government and Democracy, u: King, Desmond; Stoker, Gerry (ur.) *Rethinking Local Democracy*, Macmillan, London.

LOCAL SELF-GOVERNMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE CONTEXT OF POLITICAL SCIENCE: ANALYSIS OF THE RESEARCH CONTRIBUTION

Ana-Mari Bošnjak
Assistant Professor
University of Mostar – Faculty of Philosophy
anam.planinic@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5170-4470

Abstract: This paper examines local self-government as a key instrument of democratic governance, focusing on the complex context of Bosnia and Herzegovina. Local self-government is analyzed through the lenses of autonomy, accountability, and civic participation, linking classical theoretical perspectives with contemporary concepts of decentralization and policy pluralism.

Particular attention is given to the empirical realities of Bosnia and Herzegovina, where formal institutional arrangements often diverge from political practice. Participatory mechanisms, while formally established, tend to have limited impact, highlighting the gap between normative frameworks and citizens' actual ability to influence local decision-making.

The analysis of Mirko Pejanović's scholarly work contributes to understanding local self-government as a dynamic and heterogeneous system in which the success of democratic processes depends on the interaction between formal institutions, social capital, and local political dynamics. His methodological approach enables longitudinal observation of change and underscores the cyclical nature of democratic consolidation in post-conflict conditions.

In conclusion, local self-government in Bosnia and Herzegovina serves as a mirror of broader social and political transformation, offering insight into the capacity of society to align legal norms, political interests, and civic participation within a sustainable and functional governance framework.

Keywords: local self-government, Bosnia and Herzegovina, political science category, decentralization of power, research contribution

DOI: 10.5644/PI2025.221.25

PRAVNE PRETPOSTAVKE ZA UČEŠĆE JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE PRI IZGRADNJI POSLOVNIH ZONA (USTAVNOPRAVNI I STVARNOPRAVNI ASPEKTI)

Albin Muslić
vanredni profesor
Univerzitet u Bihaću – Pravni fakultet
albin_muslic@hotmail.com
ORCID: 0009-0009-1726-0742

Jasmina Bešlagić
vanredni profesor
Univerzitet u Bihaću – Pravni fakultet
jasmina.beslagic@unbi.ba
ORCID: 0000-0002-5466-3569

Uvod

Izgradnja poslovne infrastrukture, naročito poslovnih zona, podrazumijeva ispunjenje cijelog niza pretpostavki koje su često međusobno uslovljene. U vezi s tim u bosanskohercegovačkom pravnom okviru do izražaja dolaze brojni faktori ustavnopravne, ali i stvarnopravne prirode. Najprije treba poći od činjenice složenosti ustavnog sistema u Bosni i Hercegovini, gdje se moraju uvažiti legislativne postavke, naročito u dijelu nadležnosti za uređenje određene oblasti. Tako, kad je riječ o izgradnji poslovnih zona, posebno mjesto imaju jedinice lokalne samouprave, ali s bitno promijenjenom ulogom u odnosu na period u okviru bivše države (SFRJ). Zapravo, u odnosu na raniji (socijalistički) period, kada su jedinice lokalne samouprave imale gotovo ključnu uloge u smislu planiranja te izgradnje proizvodnih kompleksa, danas imaju bitno drugačiji položaj, koji se u pravilu svodi na planiranje prostornih obuhvata budućih poslovnih zona te na izdavanje potrebnih dozvola. To je rezultat napuštanja komandne privrede u okviru koje je izgradnja proizvodnih kompleksa vezana za državnu regulaciju. Dakle, rezultat tranzicijskih

procesa u ovoj oblasti rezultirao je situacijom da je proces izgradnje poslovnih zona iz javnopravnog sektora prešao isključivo u privatnopravnu sferu, gdje ključnu ulogu imaju privatni investitori, dok jedinice lokalnih samouprava imaju servisnu ulogu.

Upravo je saradnja između javnopravnih subjekata, pri čemu se dominantno misli na jedinice lokalne samouprave, i potencijalnih investitora, ključni segment u smislu da li će se uopće izgraditi određena poslovna zona. U tom odnosu, pored ustavnopravnog okvira, od izuzetnog je značaja uređenost imovinskopravnih odnosa, za šta su u pravilu zadužene jedinice lokalne samouprave, bilo kroz stvaranje imovinskog (nekretninskog) portfelja jedinice lokalne samouprave koji će poslužiti za buduću poslovnu zonu, bilo kroz uključivanje u rješavanje određenih, često naslijeđenih imovinskopravnih problema, koji su preduslov za izgradnju, primjera radi, proizvodnih objekata u okviru poslovne zone. U vezi s tim, od presudne je važnosti poznavanje limitirajućih faktora koji su vezani za zakonodavstvo te traženje optimalnih modela za realizaciju poslovnog poduhvata. Na koncu, ali ne manje važno, jest nužnost uvažavanja relevantnih odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, koje su u značajnoj mjeri oblikovale *de lege lata* prizmu u pogledu pravnog statusa značajnog broja nekretnina koje se, pored ostalog, nalaze u obuhvatu sadašnjih, ali i budućih poslovnih zona.

Pravni status jedinica lokalne samouprave

Posmatrano kroz njenu historiju, Bosna i Hercegovina je uvijek imala određene oblike lokalne uprave i samouprave koji su bili determinisani njenim državnim uređenjem u pojedinim periodima. Imajući to u vidu stvorene su značajne tekovine koje mogu biti osnov za dalji razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini i za njenu dalju demokratizaciju (Demirović, 2012: 37).

Prema važećem ustavnopravnom uređenju,[1] Bosna i Hercegovina je složena državna zajednica, izrazito složene organizacione i funkcionalne strukture, u kojoj njena dva entiteta imaju visok stepen samostalnosti u vršenju funkcija državne vlasti (Miličević et al., 1999: 32). Pored državnog i entitetskog nivoa vlasti, u Federaciji Bosne i Hercegovine postoje još dva nivoa vlasti – kanton i opština. U Republici Srpskoj egzistira jedan nivo vlasti manje – država, entitet i opština, a u Brčko distriktu dva nivoa vlasti – država i distrikt.

Kada se govori o najnižim nivoima vlasti, važno je istaknuti kako Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži izričite odredbe kojima se tretiraju jedinice lokalne samouprave. Samo na jednom mjestu se govori o teritorijalnoj organizaciji Bosne i Hercegovine, u odredbi na osnovu koje se utvrđuje obaveza entiteta i svih njihovih administrativnih jedinica da su dužni da se pridržavaju ovog Ustava i opštih načela

1 O ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine, vidjeti više u: Begić, 1997: 297-307.

međunarodnog prava, što znači da moraju poštovati jedan od osnovnih principa svakog demokratskog sistema i da je pravo građana da učestvuju u vođenju javnih poslova demokratski princip koji važi u svim zemljama razvijene demokratije (Miličević et al., 1999: 35).

Kako je već rečeno, Federacija Bosne i Hercegovine se sastoji od federalnih jedinca koje se nazivaju kantonima, a funkcioniše prema principu podjele nadležnosti između Federacije Bosne i Hercegovine i kantona. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine pored kantonalne vlasti poznaje još i opštinske i gradske nivoe vlasti. Ovaj Ustav izričito utvrđuje da se u opštini ostvaruje lokalna samouprava. Prema ovom Ustavu, za područje dvije ili više opština koje su urbano ili teritorijalno povezane svakodnevnim potrebama građana, formira se grad "kao jedinica lokalne uprave i samouprave u skladu sa federalnim zakonom" (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Amandman XVI, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 13/1997).

Analiza pokazuje "da Ustav Republike Srpske od samog početka, tj. od njegovog donošenja u februaru 1992. godine, nije sadržavao jasan i konzistentan koncept lokalne samouprave" (Miličević et al., 1999: 46). Ipak kasnijim izmjenama Ustava lokalnoj samoupravi je posvećeno znatno više pažnje.

Zakonske pretpostavke nadležnosti jedinica lokalne samouprave u upravljanju poslovnim zonama

Prema Zakonu o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine (*Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 49/06 i 51/09), lokalna samouprava se organizira i ostvaruje u opštinama i gradovima kao jedinicama lokalne samouprave, a izvršavaju je organi jedinice lokalne samouprave i građani, u skladu s Ustavom i zakonom i statutom jedinice lokalne samouprave (Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, čl. 3). Ovom odredbom Zakona određeno je da se lokalna samouprava organizira i ostvaruje u općinama i gradovima kao jedinicama lokalne samouprave, te ko je izvršava. Određeno je da lokalnu samoupravu izvršavaju organi jedinice lokalne samouprave i građani, što skreće pažnju na potrebu razumijevanja poslova kroz koje se ostvaruje lokalna samouprava. Često je prisutna dilema da li jedinica lokalne samouprave vrši vlast i može li biti tretirana kao vlast. U odgovoru na to pitanje treba poći od odredbi Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koji sadrži posebno poglavlje koje se odnosi na opštinske vlasti, s odredbama kojima se uređuje organizacija vlasti, način izbora i nadležnosti opštinskog vijeća i opštinskog načelnika. Drugi segment čini lokalna samouprava, uslovno rečeno u užem smislu, koja obuhvata zajedničke aktivnosti organa vlasti i građana, kao i mjesnu samoupravu (Mujakić, 2007: 10-11).

Zakonom o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine je definisano da su nadležnosti organa jedinica lokalne samouprave, između ostalih:

donošenje programa i planova razvoja jedinice lokalne samouprave i stvaranje uslova za privredni razvoj i zapošljavanje, utvrđivanje i provođenje politike uređenja prostora i zaštite čovjekove okoline, donošenje prostornih, urbanističkih i provedbenih planova, uključujući zoniranje, utvrđivanje i provođenje stambene politike i donošenje programa stambene i druge izgradnje, utvrđivanje politike korištenja i utvrđivanje visine naknada za korištenje javnih dobara, utvrđivanje i vođenje politike raspolaganja, korištenja i upravljanja građevinskim zemljištem, utvrđivanje politike upravljanja i raspolaganja imovinom jedinice lokalne samouprave i druge nadležnosti određene Zakonom (Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, čl. 8, st. 3). Iz izabranih nadležnosti jedinica lokalne samouprave i njihove analize sasvim je jasno da upravljanje poslovnim zonama nesumnjivo spada u nadležnosti jedinica lokalne samouprave, jer je njihovo formiranje sastavni dio planiranja i razvoja lokalne zajednice, zoniranja i građenja, kao i upravljanja javnim dobrima.

Pitanje nadležnosti, uz pitanje finansiranja jedinica lokalne samouprave, predstavlja ključno pitanje određenja pozicije jedinica lokalne samouprave. Rješenja sadržana u ovom zakonu predstavljaju značajan napredak u definisanju nadležnosti jedinica lokalne samouprave, a posebno u pogledu širenja nadležnosti jedinica lokalne samouprave (Mujakić, 2007: 15), koje su vremenom bile značajno ograničene u korist viših, odnosno centralnih organa vlasti, a to nikako nije bila tendencija pri osnivanju prvih jedinica lokalne samouprave posmatrajući njihov nastanak i razvoj kroz historiju (Pusić, 1963: 116-127).

Tokom 2024. godine od strane Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine donijet je Zakon o poduzetničkoj infrastrukturi. Tim propisom iskazano je opredjeljenje zakonodavca za donošenje adekvatnog pravnog okvira kojim će se primarno tretirati poduzetnička infrastruktura, kao i sva druga pitanja koja su usko povezana s njom, kao što je registar poduzetničke infrastrukture, sistem podrške za unapređenje poduzetničke infrastrukture, upravni nadzor te kaznene odredbe (Zakon o poduzetničkoj infrastrukturi Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 41/24, u daljem tekstu: ZPI FBiH, čl. 1). Jedinicama lokalne samouprave data je mogućnost da kreiraju prostorne cjeline potrebne za izgradnju poduzetničke infrastrukture,[2] što uključuje i osiguranje određenih finansijskih izvora.[3]

[2] Prema čl. 6. ZPI FBiH u subjekte poduzetničke infrastrukture ubrajaju se: poduzetničke zone, poduzetničke potporne institucije i tehnološko-poduzetnički centri, registrovani kod nadležnog suda za registraciju određenog oblika poduzetničke infrastrukture.

[3] Prema čl. 8. ZPI FBiH, osnivači poduzetničke infrastrukture mogu biti Vlada Federacije, vlade kantona, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, jedinice lokalne samouprave i drugi organizacioni oblici osnovani od strane jedinice lokalne samouprave, poslovni subjekti, javna preduzeća, privredne i obrtničke komore, obrazovne institucije te udruženja i druga pravna lica sa sjedištem u Federaciji Bosne i Hercegovine koji su registrovani za djelatnosti koje unapređuju razvoj poduzetničke infrastrukture i/ili koje se bave i/ili promoviraju istraživanje, inovacije i tehnološki razvoj u poslovnom sektoru.

Međutim, propisom se ne rješava pitanje imovinskopravnih problema na nekretninama koje bi se našle u okvirima poduzetničke infrastrukture, s naglaskom na poslovne zone. Uzroke ovakvog pristupa treba tražiti u činjenici da još uvijek nije donesen Zakon o državnoj imovini Bosne i Hercegovine, iz čega proizilazi zaključak da će i dalje određene nekretnine i biti pravno blokirane zbog trenutno važećeg Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. To je u direktnoj vezi s članom 9. ZPI FBiH koji normira da poduzetnička infrastruktura treba biti opremljena energetskom,[4] komunalnom,[5] saobraćajnom[6] te komunikacijskom infrastrukturom.[7] Dakle, uslov za izgradnju i opremanje poslovnih zona jest osigurati ne samo značajna finansijska sredstva već i kadrovske resurse uz već spomenute legislativne preduslove u pogledu statusa nekretnina.

(Ne)ograničavajući faktori (Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u predmetima državne imovine)

Ustavno sudstvo je zaseban segment vlasti, s jedne strane, a s druge, ustavni sudovi imaju nadležnosti da se miješaju u druge segmente vlasti na način da kontrolišu konačne odluke redovnih sudova, upravnu vlast i upravno sudstvo, da stavljaju van snage protivustavne zakone, rješavaju sporove između različitih nivoa vlasti itd. Zbog toga se odluke ustavnih sudova veoma često jako reflektuju na političku stvarnost u državi. Naime, odluke ustavnih sudova ne predstavljaju konkretizaciju zakona koji detaljno normira pojedine životne odnose, kao što je to slučaj kod redovnih sudova, već one oblikuju političke odnose uređene ustavom (Ademović / Marko / Marković, 2012: 199).

Nadležnosti Ustavnog suda Bosne i Hercegovine definisane su u članovima IV/3, VI/3. i VI/4. Ustava Bosne i Hercegovine. Zakonodavac, niti bilo koji drugi organ vlasti, nema pravo da zakonom propisuje dodatne ili ukida postojeće nadležnosti Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. U okviru svoje osnovne nadležnosti "čuvara Ustava Bosne i Hercegovine", Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima nekoliko oblika nadležnosti, što znači i diferencirane postupke, kao i specificirane odluke zavisno od vrste nadležnosti i prirode sporova. U osnovi, diferenciranje ovih nadležnosti se zasniva na činjenici u kojoj mjeri Ustavni sud Bosne i Hercegovine, pored osnovnog zadatka koji se odnosi na zaštitu ustavnosti, u pojedinim vrstama sporova ostvaruje i neposredniju vezu sa sudskom, odnosno zakonodavnom vlašću (Ustav Bosne i Hercegovine, čl. IV, 3., f)).

---

[4] Pod kojom se podrazumijeva električna energija, javna rasvjeta, priključci na javnu mrežu i/ili izgrađena trafostanica i drugi energetski priključci.

[5] Pod kojom se podrazumijeva snabdijevanje vodom, vodovodne i oborinske instalacije, kanalizacija i odvodnja – fekalna, oborinska, tehnološka, priključci na javnu mrežu i dr.

[6] Pod kojom se podrazumijevaju pristupni putevi, putevi unutar poduzetničke zone, parkirališta i dr.

[7] Pod kojom se podrazumijevaju telefonski i internetski priključci i dr.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine jedini je nadležan da odlučuje o bilo kojem sporu koji se javlja po ovom Ustavu između dva entiteta, ili između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta, te između institucija Bosne i Hercegovine, uključujući, ali ne ograničavajući se na to pitanje. Zatim je nadležan da utvrdi da li je odluka entiteta da uspostavi poseban paralelan odnos sa susjednom državom u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine, uključujući i odredbe koje se odnose na suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine. Nadležan je i da utvrdi da li je bilo koja odredba ustava ili zakona jednog entiteta u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine, što je za ovu temu posebno značajna nadležnost. Ustavni sud Bosne i Hercegovine također ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u Ustavu Bosne i Hercegovine, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je nadležan i u pitanjima koja mu je proslijedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga da li je zakon, o čijem važenju njegova odluka ovisi, kompatibilan s ovim Ustavom Bosne i Hercegovine, s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog opšteg pravila međunarodnog javnog prava koje je bitno za odluku suda (Ustav Bosne i Hercegovine, čl. VI, 3).

Sve odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine su konačne i obavezujuće (Ustav Bosne i Hercegovine, čl. VI, 5). Ustavni sud Bosne i Hercegovine sam određuje subjekte (ili organe) koji trebaju provesti odluke, mjere koje se trebaju provesti i rokove u kojima je mjere potrebno provesti. Naime, Ustavni sud Bosne i Hercegovine se nalazi u boljoj poziciji da ocijeni kako će se Ustav Bosne i Hercegovine zaštititi na najdjelotvorniji način. Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine se provode direktno, a ne u posebnom izvršnom postupku, kao što je to slučaj s odlukama redovnih sudova. Svako ko ima pravni interes može tražiti da se izvrši odluka. U skladu s čl. 74. Pravila Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, svi organi vlasti dužni su, u okviru svojih nadležnosti utvrđenih Ustavom i zakonom, provoditi odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i obavijestiti ga o tome. U slučaju da je izvršenje odluke izostalo, kao i u slučaju kašnjenja, ili u slučaju da nije podneseno obavještenje o izvršenju odluke, Ustavni sud Bosne i Hercegovine utvrđuje rješenjem o neizvršenju da njegova odluka nije izvršena, a može da odredi i na koji način određena odluka treba biti izvršena. Ono se dostavlja nadležnom državnom tužiocu, odnosno drugom organu nadležnom za izvršenje koji odredi Ustavni sud Bosne i Hercegovine. Dostavljanje rješenja državnom tužilaštvu može izazvati pokretanje krivičnog postupka (Pravila Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, prečišćeni tekst, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 94/14, Poglavlje II. i III).

Kada se govori o ulozi Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u pogledu rješavanja statusa državne imovine, najznačajnija je odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine iz 2012. godine, kojom se suspendira primjena Zakona o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji Republike Srpske. Ovom odlukom se utvrđuje da Republika

Srpska nema ustavnu nadležnost za regulisanje pravne materije koja je predmet Zakona o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji Republike Srpske i pod zabranom je raspolaganja, jer je to, u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine, nadležnost države Bosne i Hercegovine. Ovom odlukom je stavljen van snage predmetni zakon (Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-4/21).

Uticaj Ureda visokog predstavnika na zakonodavstvo Bosne i Hercegovine

Aneksom X Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini predviđeno je osnivanje Ureda visokog predstavnika (OHR – Office of the High Representative). Ured visokog predstavnika je nakon ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini trebao biti stabilizirajući faktor, koji bi osiguravao poštivanje međunarodnog i domaćeg prava.

Ured visokog predstavnika je međunarodna institucija odgovorna za nadgledanje implementacije civilnih aspekata Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Osnovni zadatak visokog predstavnika jest pomaganje u provođenju odluka u oblasti vanjske politike i sigurnosti. Visoki predstavnik rukovodi i odgovarajućom službom za planiranje koja učestvuje u oblikovanju politike Evropske unije u oblasti vanjskih poslova. Imajući u vidu ove funkcije visokog predstavnika, njegova funkcija odgovara ulozi (nacionalnog) ministra vanjskih poslova (OHR, 2015).

Ured visokog predstavnika sastoji se od političkog odjela, jedinice za ekonomska pitanja, savjetodavne jedinice za sektor sigurnosti, pravnog odjela, press-ureda i odjeljenja za administrativno-finansijske poslove. Osnovna uloga pravnog odjela jeste da pruža pravne savjete visokom predstavniku, kao i različitim odjelima i jedinicama Ureda visokog predstavnika, posebno u vezi s pitanjima tumačenja Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini te ostalim međunarodnim i domaćim pravnim pitanjima. Odjel analizira nacrte zakona kako bi se osiguralo da budu u skladu s ustavnim okvirom Bosne i Hercegovine i međunarodnim i evropskim standardima i praksom. Osoblje pravnog odjela uključuje pravnike iz Bosne i Hercegovine kao i pravnike iz drugih zemalja. U okviru pravnog odjela djeluju: Jedinica za građansko i privredno pravo, Jedinica za javno i upravno pravo i Jedinica za bazu podataka (OHR, 2015b).

U periodu nakon osnivanja Ureda visokog predstavnika uvedene su brojne nove promjene kada su u pitanju ovlasti i ciljevi funkcije visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini. Najznačajnija promjena u odnosu na ovlasti Ureda visokog predstavnika uslijedila je tokom konferencije koja je održana u Bonu u decembru 1997. godine. Vijeće za provedbu mira je podržalo namjeru visokog predstavnika da od tada i nadalje donosi obavezujuće odluke te je, shodno tome, Uredu visokog predstavnika dodijelilo dodatne ovlasti koje su se odrazile na njegovu ulogu i

njegov utjecaj u Bosni i Hercegovini tokom sljedećih godina. Takozvane "bonske ovlasti" omogućuju visokom predstavniku da ostvaruje puno veći uticaj, između ostalog, na zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, na način da su mu dodijeljene ovlasti zakonodavca, čime mu je ostavljena mogućnost nametanja zakona. Nakon te konferencije, visoki predstavnik je počeo nametati zakone i uklanjati s funkcije one zvaničnike koji nisu ispunjavali svoju obavezu provođenja međunarodnih i evropskih standarda te domaćih ustava i zakona. Takvo postupanje visokog predstavnika kolokvijalno se naziva "korištenje bonskih ovlasti". Dakle, "bonske ovlasti" su korištene kako bi se pokrenule značajne reforme, uključujući i donošenje zakona, amandmane na ustave, donošenje izvršnih odluka, imenovanje sudija i smjenjivanje i zabranu rada izabranim političarima i drugim osobama koje obnašaju javne funkcije ili službu. S tim u vezi, visoki predstavnik donio je brojne zakone, od potpuno novih do izmjena postojećih. Ovakva široka ovlaštenja visokog predstavnika za međunarodnu zajednicu predstavljaju "sigurnosni ventil" koji omogućava da se hitno donesu potrebni zakonski tekstovi i pokrenu reforme. Međutim, načini upotrebe "bonskih ovlasti" često su bili neproduktivni, ne samo zato što su se delegitimirale domaće institucije nego zato što su često korištene u taktičkome i operativnom, a ne u strateškom smislu kako bi se pronašla dugoročno održiva rješenja.[8]

U pogledu "bonskih ovlasti" visokog predstavnika specifični i stavovi opšte javnosti su raznovrsni. U Federaciji Bosne i Hercegovine se generalno smatra da je korištenje ovlaštenja visokog predstavnika bilo neophodno za napredak države te da je većina reformi nastala kao posljedica odluka visokog predstavnika. Druga grupa stavova je kritički nastrojena prema ovlastima visokog predstavnika te njihovi poštovaoci, koji pretežno dolaze iz Republike Srpske, smatraju su da državi više ne trebaju takvih ovlaštenja visokog predstavnika te da bi ih trebalo dokinuti.[9]

Tako je u aprilu 2022. godine visoki predstavnik Christian Schmidt koristeći "bonske ovlasti" donio odluku kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. Tom odlukom jasno se daje do znanja da samo država Bosna i Hercegovina može raspolagati državnom imovinom, odnosno može uređivati vlasništvo nad državnom imovinom, te se to primjenjuje na sve nivoe vlasti u Bosni i Hercegovini. Ovom odlukom visoki predstavnik je suspendovao Zakon o nepokretnoj imovini koji je trebao stupiti na snagu u Republici Srpskoj (Odluka kojom se donosi Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Republike Srpske).

[8] Vidi više u: Franić, 2013.

[9] Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika, na osnovu komentara članova: J. Helgesen (član, Norveška), J. Jowell (član, Ujedinjeno Kraljevstvo), G. Malinverni (član, Švicarska), J.-C. Scholsem (član, Belgija), K. Tuori (član, Finska) koje je Venecijanska komisija usvojila na svojoj 62. plenarnoj sjednici, Venecija, 11–12. mart 2005.

Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine

Prethodno je spomenuto da je visoki predstavnik 2005. godine donio Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. Tim propisom, a u svrhu zaštite, normirana je zabrana raspolaganja državnom imovinom. Pritom je opisano da se državnom imovinom smatra imovina koja pripada državi Bosni i Hercegovini na osnovu međunarodnog Sporazuma o pitanjima sukcesije, koji su 29. juna 2001. godine potpisale države Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Slovenija i Savezna Republika Jugoslavija, te nepokretna imovina na kojoj je pravo raspolaganja i upravljanja imala bivša Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina do 31. decembra 1991. godine (Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ZPZRDIBiH), *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 18/25, 29/06, 85/06, 41/07, 74/07, 99/07, 58/08 i 22/22, čl. 1). Istovremeno, treba naglasiti da je visoki predstavnik tokom 2022. godine (Odluka kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 18/05, 29/06, 85/06, 32/07, 41/07, 74/07, 99/07 i 58/08), od 12. aprila 2022. godine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 22/22) dodatno djelovao i dopunio Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. Konkretno, u Zakon su uvrštene određene odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine koje se odnose na poljoprivredno zemljište,[10] rijeke, šume i šumsko zemljište,[11] gdje se ta dobra smatraju državnom imovinom. Na ovaj su način odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, pored činjenice da su po osnovu Ustava Bosne i Hercegovine konačne i obvezujuće (Ustav Bosne i Hercegovine, čl. VI. 4), postale sastavnim dijelom pozitivnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine. Treba naglasiti da su određena dobra *ex lege* izuzeta od zabrane raspolaganja. Naime, izuzetak se odnosi na imovinu i prava preduzeća koja su predmet privatizacije prema Okvirnom zakonu o privatizaciji preduzeća i banaka u Bosni i Hercegovini i važećih propisa koji su donijeti na osnovu navedenog propisa (ZPZRDIBiH, čl. 3, st. 1). Ipak, u Zakonu je ostavljena mogućnost da se određeno dobro, bez obzira na zakonsku postavku, izuzme od zabrane raspolaganja, koja bi po redovnom toku stvari bila predmetom zabrane raspolaganja. Konkretno, data je mogućnost da se od strane Komisije za državnu imovinu, koja je osnovana od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, a na prijedlog određene strane, određeno dobro izuzme od zabrane raspolaganja (ZPZRDIBiH, čl. 3, st. 2). Iako je ta norma imala za cilj da se olakša postupanje organa u slučaju postojanja problema u vezi s nekim dobrom čiji se pravni status podvodi pod pojam državne imovine, treba naglasiti da ona predstavlja element za

[10] Opširnije vidjeti Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-8/19.
[11] Opširnije vidjeti Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-9/19 i U-4/21.

arbitrarnost i neujednačena postupanja, naročito ako uzme u obzir politički element prilikom formiranja Komisije za državne imovinu, što bi se svakako u perspektivi trebalo promijeniti.[12] Istovremeno, Zakonom je naloženo da se od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine donese zakon kojim će se urediti predmetno pitanje (ZPZRDIBiH, čl. 4). Dodatno, ako se analiziraju relevantne odredbe Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, normirano je da svako neizvršenje ili neprovođenje odluka, pored ostalog i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, predstavlja krivično djelo koje čini svako službeno lice u instituciji Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, ili u kantonu, gradu ili općini ili lokalnoj zajednici, za šta je zaprijećena kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Pored toga, osuda za sobom povlači i pravne posljedice osude u smislu prestanka službene dužnosti i prestanak zaposlenja, oduzimanje odlikovanja, zabranu vršenja i sticanja službene dužnosti u zakonodavnom, izvršnom, pravosudnom, upravnom ili bilo kojem organu koji se u cijelosti ili djelimično finansira iz javnih sredstava (Krivični zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/2021, 31/2023 i 47/2023, čl. 239). Time se dodatno ojačava pravni okvir u smislu zaštite imovinskih dobara. Međutim, s druge strane postavlja se pitanje da li se na taj način zaista i rješavaju konkretni problemi ili su određena dobra bez stvarne potrebe pravno blokirana, naročito ako se uzme u obzir činjenica da je teško očekivati da će u skorijem vremenskom periodu doći do donošenja državnog zakona o državnoj imovini Bosne i Hercegovine. S druge strane, treba uzeti u obzir i pravne pretenzije nižih nivoa vlasti spram šumskog zemljišta. Najeklatantniji primjer je vezan za Odluku Vlade Republike Srpske kojom se namjeravala izvršiti prodaja šumskog zemljišta (Odluka o načinu i uvjetima prodaje nekretnina u vlasništvu Republike Srpske koje se nalaze u okviru posebnog područja Jahorina javnim nadmetanjem – licitacijom, *Službeni glasnik RS*, br. 114/23), a koju je Ustavni sud Bosne i Hercegovine označio neustavnom.[13] Nadalje, brojne jedinice lokalne samouprave u

[12] Opširnije vidjeti u: Muslić, 2024.

[13] Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine U-6/24, po zahtjevu 13 poslanika Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine kojom je konstatirano da Odluka o načinu i uvjetima prodaje nekretnina u vlasništvu Republike Srpske koje se nalaze u okviru posebnog područja Jahorina javnim nadmetanjem – licitacijom, Službeni glasnik RS, broj: 114/23, nije u saglasnosti s odredbama čl. I/1, I/2. i VI/5. Ustava Bosne i Hercegovine. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je prilikom odlučivanja uputio na ranije donesenu Odluku u predmetu broj U-4/21 od 21. septembra 2021. godine u kojoj je navedeno: "Zato što se pitanja koja se odnose na utvrđivanje vlasničkog statusa državne imovine, kao i nadležnost u vezi s tim između državnih i entitetskih organa trebaju regulirati zakonom koji će biti donesen na državnom nivou jer su ta pitanja, prema navedenim odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, u isključivoj nadležnosti države Bosne i Hercegovine." Nadalje, "Ustavni sud smatra da je osporenim aktom Vlada RS neovlašteno raspolagala državnom imovinom koja se nalazi pod režimom privremene zabrane raspolaganja. Činjenica da Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine još uvijek nije donijela zakon kojim će regulirati pravo vlasništva i

Bosni i Hercegovini suočene su s problemima u vezi s izgradnjom cestovne infrastrukture, počevši od one najnižeg ranga, preko regionalnih, magistralnih, brzih cesta, ali i strateški bitnog cestovnog Koridora Vc (Zakon o cestama Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 12/10, 16/10 i 66/13, čl. 2, st. 3). Na ovom mjestu posebno treba istaknuti slučaj izgradnje zaobilaznica gradskih središta čija je (ne)izgradnja uslovljena nedefiniranim statusom nekretnina u obuhvatu trase buduće ceste.[14] Zapravo, spomenuti slučajevi pokazuju koliko je nužno pronaći adekvatan model kojim će se omogućiti izgradnja cestovne infrastrukture. Ako se samo navedeni primjeri uzmu u obzir, postavlja se pitanje dometa Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine u odsustvu trajnog i pravno održivog legislativnog uređenja na državnom nivou. Dakle, iako je nesporna činjenica da se navedeno pitanje mora riješiti u okviru Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, ipak preovladava svijest o težini rješenja i uopće mogućnosti da se to doista i desi. Iz svega toga proizilazi zaključak da je osnovna intencija Visokog predstavnika bila da se kroz Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine regulira pravni status državne imovine Bosne i Hercegovine i spriječi njeno raspolaganje, naročito od strane onih vlasti koje tu imovinu vide isključivo kao sredstvo za ostvarenje različitih benefita, naročito finansijskih. S druge strane, ipak treba podsjetiti na to da su brojna imovinska dobra (nekretnine) i dalje pravno blokirana. Često blokiranost predmetnih dobara uopće nema uporište u Zakonu o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. Jedan od razloga je višedecenijska zapuštenost zemljišnoknjižnih evidencija, odnosno njihovo uništenje u nemalom broju slučajeva u Bosni i Hercegovini. To korespondira s pasivnošću nadležnih pravobranilaštava u funkciji stvaranja fonda imovinskih dobara (nekretnina u vlasništvu države) (Zakon o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 361).[15] Na koncu, praksa pokazuje da brojni organi, naročito jedinice lokalne samouprave, u potpunosti krivo tumače pravni status određenih dobara, kao što je slučaj s nekretninama koje se tretiraju propisima o građevinskom zemljištu.[16] Naime, značajan broj dobara je pravno blokiran jer još uvijek nije, barem kad je riječ o Federaciji Bosne i Hercegovine riječ, donesen Zakon o građevinskom zemljištu kojim bi se riješio status predmetnih imovinskih dobara (nekretnina). Konkretno, iako je Zakon o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine naložio da će se propisi o građevinskom zemljištu uskladiti u roku od

upravljanja državnom imovinom ne može biti opravdanje za donošenje osporene odluke, kojom je entitetska vlada raspolagala državnom imovinom, za što nije bila nadležna."

[14] Primjer izgradnje zaobilaznice Grada Živinica, gdje je od planirane trase u izgradnji manji dio. Pri tome, treba uzeti u obzir činjenicu da je problem izgradnje, pored ostalog, vezan za status nekretnina. Također, slični problemi zabilježeni su pri izgradnji zaobilaznice Grada Bihaća, kao i izgradnji brze ceste Tuzla – Orašje.

[15] O obavezi uknjižbe imovinskih dobara opširnije vidjeti u: Muslić / Imamović, 2024: 17-18.

[16] Opširnije vidjeti u: Povlakić, 2019.

tri mjeseca od početka primjene Zakona, to se do danas nije desilo (Zakon o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 66/13, 100/13 i 32/19, čl. 371. st. 2). Zapravo, ključno je da se tim propisom razjasne imovinskopravni odnosi na nekretninama u okviru građevinskih zemljišta jer generalno gledano raspolaganje u okviru građevinskog zemljišta ne može biti uslovljeno Zakonom o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine. To se odnosi i na nekretnine u okviru poslovnih zona ako se one nalaze u obuhvatu gradskog građevinskog zemljišta, a nisu postale vlasništvo drugog subjekta. Dakle, donošenjem Zakona o građevinskom zemljištu Federacije Bosne i Hercegovine riješio bi se značajan broj imovinskopravnih problema koji trenutno onemogućavaju realizaciju poslovnih investicija, uključujući i one koje se nalaze u okviru poslovnih zona.

Dakle, kad je riječ o raspolaganju državnom imovinom *de lege ferenda*, treba se načiniti distinkcija u smislu potreba za koje se vrši raspolaganje državnom imovinom kao jednog od principa pri budućem normativnom uobličavanju Zakona o državnoj imovini Bosne i Hercegovine.

Na koncu, kada se jedinice lokalne samouprave suoče sa svim prethodno navedenim izazovima, proizilazi zaključak da se one u pravilu ne bave sistemskim stvaranjem nekretninskog portfelja, uključujući i prostorne obuhvate koji su predviđeni za buduće poslovne zone. Zapravo, uloga jedinica lokalne samouprave danas se u pravilu bazira na donošenju prostornoplanske dokumentacije i u određenju prostora kao poslovne zone. To samo po sebi nije problem. Međutim, ključ je u statusu nekretnina i u pravilu naslijeđenih višedecenijskih problema, gdje se i jedinice lokalne samouprave često nalaze u stanju da ne mogu ponuditi investitorima adekvatnu bazu za realizaciju poslovnog poduhvata. Konkretno, pravilo je da se unutar poslovnih zona u pogledu nekretnina bilježe različiti upisi u zemljišnim knjigama, i to od upisa vlasništva jedinica lokalne samouprave, preko nekretnina u statusu opštenarodne imovine, sve do različitih upisa privrednih subjekata, najčešće onih koji su osnovani za vrijeme bivše države, a koji danas ne postoje.[17]

Sve to limitira mogućnosti koje imaju na raspolaganju jedinice lokalne samouprave, gdje se pitanju izgradnje proizvodnih objekata u okviru planiranih poslovnih zona pristupa *ad hoc*, i to u slučaju kada se pojavi investitor, te još češće tek kad se uoči određeni imovinskopravni problem. Dakle, ispravan je zaključak da nedostaje sistemski pristup uređenju prava na nekretninama.

Jedan od modela uređenja predmetne oblasti je da se budućim Zakonom o državnoj imovini predvidi donošenje Zakona o poslovnim zonama, gdje bi se nekretnine u državnom vlasništvu tretirale kao vlasništvo jedinice lokalne samouprave, pod uslovom da već nisu postale vlasništvo nekog drugog subjekta, te da se u okviru nje

[17] Opširnije vidjeti u: Prijedlog Zakona o građevinskom zemljištu Federacije Bosne i Hercegovine, br. 02-02-639/24 od 13. 3. 2024. godine

mogu graditi isključivo poslovni objekti i pripadajući sadržaji. U tom slučaju bi se moglo raspolagati nekretninama u okviru definiranih poslovnih zona uz uvažavanje odredaba važećeg Zakona o stvarnim pravima. Na predloženi način omogućilo bi se upravljanje prostornim cjelinama, i to na način da se jedinice lokalne samouprave stimuliraju da određene prostorne cjeline planiraju kao poslovne zone, uz obavezu da se urede prava na nekretninama, što će se zabilježiti u zemljišnim knjigama, ali i u registrima nekretnina jedinica lokalnih samouprava. To bi omogućilo jedinicama lokalne samouprave, u slučaju zainteresiranosti investitora, da raspolažu nekretninama bilo kroz prodaju, bilo kroz osnivanje prava građenja, u kojem bi slučaju jedinica lokalne samouprave zadržala vlasništvo nad nekretninama.

Zakon o državnoj imovini Bosne i Hercegovine

U radu je u više navrata istaknuta važnost donošenja Zakona o državnoj imovini Bosne i Hercegovine. Nesporno je da se u odsustvu tog propisa i činjenice da se i dalje primjenjuje Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine kojim se sprečava rastakanje imovinskog supstrata Bosne i Hercegovine u posljednje vrijeme bilježe sve veći problemi u vezi s realizacijom investicija u Bosni i Hercegovini. Naročito je to vidljivo kad je riječ o izgradnji cestovne infrastrukture, ali i izgradnji proizvodnih i poslovnih objekata u okviru poslovnih zona. Donošenje Zakona o državnoj imovini Bosne i Hercegovine treba biti rezultat djelovanja Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, što je direktni nalog koji proizilazi važećeg Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine, što je pak u više navrata istaknuo Ustavni sud Bosne i Hercegovine u svojim odlukama (Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 18/05, 29/06, 85/06, 41/07, 74/07, 99/07, 58/08 i 22/22, čl. 4). S druge strane, ako se ipak ne pristupi donošenju tog zakona od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, druga mogućnost je vezana za visokog predstavnika na način da regulira predmetnu oblast. Kako i jedna i druga opcija vode ka donošenju zakona, najoptimalnija je varijanta da propis donese najviše zakonodavno tijelo u Bosni i Hercegovini – Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Međutim, kako je to teško očekivati, naročito ako se uzme u obzir i aktuelni političko-pravni element, druga opcija je mnogo izglednija, a to je da zakon donese visoki predstavnik. Međutim, problem potonjeg rješenja je u potencijalnom odsustvu učešća naučne i stručne javnosti te da se subjekti prava suoče s novom normom koja može imati i određene suštinske nedostatke, kao što se desilo i s prvobitnom verzijom Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom iz 2005. godine.[18] Druga,

[18] Izvorna norma iz čl. 1. Zakona: "Nepokretna imovina koja pripada državi Bosni i Hercegovini (kao međunarodno priznatoj državi) na osnovu međunarodnog Sporazuma o pitanjima sukcesije, koji su 29. juna 2001. god. potpisale države Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Bivša Jugoslovenska

ne manje važna, jest i činjenica da donošenje zakona predstavlja ispunjenje jednog od uvjeta u smislu daljeg napretka Bosne i Hercegovine u pravcu evropskih integracija, što bi uz ispunjenje drugih uslova dovelo i do zatvaranja Ureda visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini. Naime, često se iz vida ispusti činjenica da je pravno definiranje državne imovine jedan od ključnih uvjeta koji vode ka zatvaranju Ureda visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, a što je ispoljeno kroz Briselski Program 5+2 iz 2008. godine.[19]

Strukturalno gledano, ključni kriterij budućeg zakona o državnoj imovini treba se bazirati na kategorizaciji imovinskih dobara, i to s aspekta vlasništva. Konkretno, većina nekretnina treba ostati u vlasništvu Bosne i Hercegovine, pri čemu se misli na objekte i pripadajuća zemljišta administrativno-upravnih organa svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini (uključujući objekte), nekretnine policijskih agencija te perspektivne vojne objekte, međunarodne aerodrome, zatim imovinu koja pripada Bosni i Hercegovini po osnovu Sporazuma o pitanjima sukcesije iz 2001. godine, nekretnine na kojima je na dan 31. 12. 1991. godine pravo raspolaganja i upravljanja imala Republika Bosna i Hercegovina, poljoprivredno zemljište te šume i šumsko zemljište.

U drugu kategoriju dobara trebalo bi uvrstiti neperspektivnu vojnu imovinu, zatim imovinu koja je prenesena s Bosne i Hercegovine u vlasništvo nižih nivoa vlasti te ostalu imovinu, pri čemu se dominantno misli na gradska građevinska zemljišta te nekretnine koje se nalaze u okvirima poslovnih zona a u državnom su vlasništvu i na kojim se može podići isključivo proizvodna infrastruktura.

Također, u provedbenom smislu potrebno je formirati Agenciju za državnu imovinu Bosne i Hercegovine, koja bi imala nadležnost da određeno imovinsko dobro (nekretninu) koje je Zakonom o državnoj imovini Bosne i Hercegovine *ex lege* određeno kao državna imovina Bosne i Hercegovine, uz saglasnost Pravobranilaštva

Republika Makedonija, Slovenija i Savezna Republika Jugoslavija, koja se, na dan donošenja ovog zakona, smatra vlasništvom ili posjedom bilo kojeg nivoa vlasti ili javne organizacije u Federaciji Bosne i Hercegovine". Dakle, predmetnom formulacijom je *de iure* izjednačen posjed kao faktičko stanje i vlasništvo kao najvažnije stvarno pravo.

[19] Politički direktori Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira su na sastanku u Bruxellessu 26. i 27. februara 2008. godine utvrdili zahtjeve koje organi Bosne i Hercegovine trebaju ispuniti prije zatvaranja OHR-a. Ciljevi koje organi Bosne i Hercegovine trebaju ispuniti prije zatvaranja OHR-a su: Prihvatljivo i održivo rješenje pitanja raspodjele imovine između države i drugih razina vlasti; Prihvatljivo i održivo rješenje za vojnu imovinu; Potpuna provedba Konačne odluke za Brčko; Fiskalna održivost (promovisana putem Sporazuma o utvrđivanju stalne metodologije za utvrđivanje koeficijenata za raspodjelu sredstava UINO-a i osnivanje Nacionalnog fiskalnog vijeća); Zaživljavanje vladavine prava (demonstrirano putem usvajanja Državne strategije za ratne zločine, donošenjem Zakona o strancima i azilu i usvajanjem Državne strategije za reformu sektora pravosuđa). Pored tog, Upravni odbor Vijeća za provedbu mira utvrdio je dodatna dva uvjeta nužna za zatvaranje OHR: Potpisivanje SSP-a; Pozitivna procjena situacije u Bosne i Hercegovine od strane Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira bazirana na punom poštivanju Daytonskog mirovnog sporazuma. Opširnije vidjeti: OHR, 2015c.

Bosne i Hercegovine, prenese u vlasništvo nižih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini. Uslov za to je donošenje relevantne odluke nižeg nivoa vlasti iz koje se vidi razlog prijenosa određenog dobra (nekretnine) isključivo u svrhu izgradnje cestovne infrastrukture ili poslovnih zona u okvirima jedinica lokalne samouprave.

Zaključak

U odnosu na raniji period, kada su jedinice lokalne samouprave imale daleko važniju ulogu u smislu razvoja lokalnih zajednica, danas je njihov položaj bitno drugačiji. To se naročito manifestira u pogledu izgradnje poslovnih zona.

Danas jedinice lokalne samouprave imaju reducirane nadležnosti, ali i ograničenja u vezi s raspolaganjem imovinskim dobrima, naročito onim koja potpadaju pod još uvijek važeći Zakon o privremenoj zabrani raspolaganjem državnom imovinom Bosne i Hercegovine. Kako bi se to promijenilo *pro futuro* je potrebno načiniti određene korake. Najprije se treba donijeti Zakon o državnoj imovini Bosne i Hercegovine, u okviru kojeg će se definirati distribucijski kriteriji za državnu imovinu Bosne i Hercegovine s aspekta vlasništva. U njegovom okviru apsolutno je nužno da se značajan broj dobara (nekretnina) i dalje zadrži u okviru državnog vlasništva Bosne i Hercegovine, dok bi se ostala dobra transferirala ka nižim nivoima vlasti entiteta, kantona te jedinica lokalne samouprave na osnovu prethodno donesenih odluka.

Istovremeno, u Federaciji Bosne i Hercegovine treba se donijeti Zakon o građevinskom zemljištu kojim bi se dobra (nekretnine) koja su trenutno u statusu državnog vlasništva s pripadajućim upisima društvenog vlasništva, opštenarodne imovine, ili imaju neki drugi pripadajući upis bez upisanog prava korištenja drugog lica, odnosno ako *ex lege* nisu postala vlasništvo drugog lica, upisala kao vlasništvo jedinica lokalne samouprave iz razloga što su oduvijek upravljale i raspolagale njima.

Sve bi to u potpunosti redefiniralo ulogu jedinica lokalnih samouprava, koje bi dobile mnogo veći spektar ovlaštenja u smislu izgradnje poslovnih zona, ali i u pogledu raspolaganja nekretninama. U vezi s tim, kreiranjem na ovaj način koncipiranog pravnog okvira omogućio bi se jedinicama lokalnih samouprava upis prava na nekretninama koje bi se ne samo zemljišnoknjižno evidentirale već bi i bile podesne za upis u posebne registre imovinskih dobara u vlasništvu jedinica lokalne samouprave.

Zaključno, na ovaj način bi se brojna imovinska dobra koja su trenutno pravno blokirana stavila u funkciju razvoja, naročito kada je riječ o izgradnji potrebne infrastrukture, ali i poslovnih zona kao generatora razvoja ne samo jedinica lokalnih samouprava već i države Bosne i Hercegovine u cjelini. Zato je potrebno poduzimati mjere koje će redefinirati imovinsko-pravne odnose, ali da se pritom ne dovede u pitanje imovinski supstrat državne imovine Bosne i Hercegovine.

Literatura

Knjige i članci

Ademović, Nedim; Marko, Joseph; Marković, Goran (2012) *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Fondacija Konrad Adenauer e. V., Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo. https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_33649_15.pdf/e73986ce-4805-d59a-f86c-da0ed0506d9a?version=1.0&t=1539663280246

Begić, Kasim (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.–1996.)*, Bosanska knjiga – Pravni centar Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo.

Demirović, Mujo (ur.) (2012) *Pravo lokalne i regionalne samouprave*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać.

Franić, Davor (2013) "Bonski sustav" u Bosni i Hercegovini, *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, god. 4, br. 13, 47-52.

Miličević, Neđo; Pašić, Hilmo; Štitić, Anton; Zlokapa, Zdravko (1999) *Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, OSCE – Ured za demokratizaciju, Sarajevo.

Mujakić, Muhamed I. (2007) *Komentar Zakona o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Savez općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo. https://www.sogfbih.ba/sites/default/files/javni_dokument/2020-08/Komentar%20Zakona%20o%20principima%20LS..pdf

Muslić, Albin (2024) Državna imovina u Bosni i Hercegovini – *de lege ferenda* osvrt, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja CCXIII, Odjeljenje društvenih nauka 20, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 214-234.

Muslić, Albin; Imamović, Alisa (2024) Pravni okvir o naknadi kod prava građenja – refleksije na investicione projekte, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, god. X, br. 1, 8-28.

OHR (2015a) Opći podaci. https://www.ohr.int/o-ohr-u-2/opce-informacije/ (25. 9. 2025)

OHR (2015b) Odjeli. https://www.ohr.int/o-ohr-u-2/odjeli/ (25. 9. 2025)

OHR (2015c) Program 5+2. https://www.ohr.int/program-52-2/ (30. 9. 2025)

Povlakić, Meliha (2019) Pretvorba prava na gradskom građevinskom zemljištu – *Neverending story*?, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, br. 17, 145-191.

Pusić, Eugen (1963) *Lokalna zajednica, prilog proučavanju odnosa lokalnih samoupravnih jedinica i teritorijalnih društvenih grupa*, Narodne novine, Zagreb.

Propisi

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/23 i 47/23.

Odluka kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 18/05, 29/06, 85/06, 32/07, 41/07, 74/07, 99/07 i 58/08), od 12. aprila 2022. godine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 22/22.

Odluka kojom se donosi Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Republike Srpske. https://www.ohr.int/odluka-kojom-se-donosi-zakon-o-privremenoj-zabrani-raspolaganja-drzavnom-imovinom-republike-srpske/?print=print (25. 9. 2025)

Odluka o načinu i uvjetima prodaje nekretnina u vlasništvu Republike Srpske koje se nalaze u okviru posebnog područja Jahorina javnim nadmetanjem – licitacijom, *Službeni glasnik RS*, br. 114/23.

Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-4/21. https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/U-4-21-1280725.pdf

Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-6/24. https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/U-6-24-1434874.pdf

Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-8/19. https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/U-8-19-1212620.pdf

Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj: U-9/19. https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/U-9-19-1220646.pdf

Pravila Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, prečišćeni tekst, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 94/14.

Prijedlog Zakona o građevinskom zemljištu Federacije Bosne i Hercegovine, broj: 02-02-639/24 od 13. 3. 2024. godine. https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2024/PRIJEDLOG%20ZAKONA_GRA%C4%90_ZEMLJ__compressed.pdf

Ustav Bosne i Hercegovine. https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (23. 9. 2025)

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Amandman XVI, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 13/1997.

Ustav Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 28/1994; 8/1996; 13/1996; 16/1996; 21/1996; 21/2002; 31/2002; 69/2002; 31/2003; 98/2003; 115/2005; 117/2005; 48/2011. https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/ustav-republike-srpske.html (23. 9. 2025)

Vijeće Evrope (2005) Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima Visokog predstavnika, CDL-AD (2005) 004, Venecija, 11. mart 2005. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)004-bos

Zakon o poduzetničkoj infrastrukturi Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 41/24.

Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 49/06 i 51/09.

Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 18/05, 29/06, 85/06, 41/07, 74/07, 99/07, 58/08 i 22/22.

Zakon o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 66/13, 100/13 i 32/19.

Zakon o cestama Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 12/10, 16/10 i 66/13.

LEGAL ASSUMPTIONS FOR THE PARTICIPATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT UNITS IN THE CONSTRUCTION OF BUSINESS ZONES (CONSTITUTIONAL-LEGAL AND SUBSTANTIVE-LEGAL ASPECTS)

Albin Muslić
Associate Professor
University of Bihać – Faculty of Law
albin_muslic@hotmail.com
ORCID: 0009-0009-1726-0742

Jasmina Bešlagić
Associate Professor
University of Bihać – Faculty of Law
jasmina.beslagic@unbi.ba
ORCID: 0000-0002-5466-3569

ANU BiH АНУ БиХ

Abstract: The existing constitutional and legal framework determines the legal position of local self-government units in Bosnia and Herzegovina. So, it is necessary to take care of the fact that changes have occurred in the past few decades in terms of their jurisdiction.

Within the framework of the above, their positioning in the segment of the construction of business zones as a generator of economic development in Bosnia and Herzegovina as a whole is particularly significant.

However, due to the non-exsistence of an adequate legal framework, local self-government units face numerous challenges, one of the main of which is related to the management and disposal of public (state-owned) property (real estate). The presented should be viewed through the prism of the still missing Law on State Property of Bosnia and Herzegovina, and the existence of legal restrictions that significantly slow down or completely prevent the establishment and establishment of business zones.

Although over 30 years have passed since the signing of the Dayton Peace Agreement, it must be stated that one of the key issues of state development, such as the legal status of state property, has still not been resolved, although the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina has repeatedly defined the path of legislative regulation exclusively at the state level in its decisions.

The issue of the legal status of state property, through the analysis of existing legal solutions, will be the central part of the work, with the task of finding adequate de lege ferenda solutions, for the purpose of establishing a sustainable normative apparatus. The presented should make local self-government units functional systems, for which the regulation of property-legal relations on property is an indispensable segment. Ultimately, the ultimate intention is inspired by the need to enable an increase in the number of business investments in Bosnia and Herzegovina, which will consequently lead to the development of the state as a whole, while preserving the state property of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: state property, business zones, investments, local self-government units, Bosnia and Herzegovina

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

OSVRT NA KNJIGE U KOJIMA JE AKADEMIK MIRKO PEJANOVIĆ AUTOR ILI KOAUTOR

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.26

EUROREGIJE I BOSNA I HERCEGOVINA – PRO I POST-LIBRUM

Jasmina Osmanković
profesorica emerita
Univerzitet u Sarajevu – Ekonomski fakultet, Ekonomski institut
jasmina.osmankovic@efsa.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-8319-7368

Muamer Halilbašić
redovni profesor
Univerzitet u Sarajevu – Ekonomski fakultet, Ekonomski institut
muamer.halilbasic@efsa.unsa.ba
ORCID: 0000-0003-1640-2461

Apstrakt: Po pozivu, a u povodu okruglog stola 80 godina života i 40 godina naučnog i nastavno-pedagoškog rada Mirka Pejnaovića koji organizira ANUBiH, u okviru ovog priloga cilj je predstaviti knjigu *Euroregije i BiH*, koja je objavljena 2006. godine. Predstavljanje knjige, pored uvodnih i zaključnih napomena, strukturirano je u tri podnaslova, i to: Pro-librum, Librum i Post-librum. Pro-librum sadrži osvrt na nastanak i razvoj ideje Osmanković o izučavanju NUTS ili statističkih regija i euroregija u BiH. Knjiga kao materijalizacija te ideje predstavlja se u okviru drugog podnaslova. I na kraju, u okviru post-librum daje se osvrt na efekte ove ideje, odnosno na njenu transformaciju ili valorizaciju kroz međunarodne naučne konferencije, zbornike radova, naučne radove, master radove, naučnu saradnju, postdiplomski studij, predmete I, II i III ciklusa studija itd. Osnovni metod koji se koristi je deskriptivna, historijska, hronološka analiza objavljenih dokumenata i relevantne zabilješke autora u periodu 2000–2025. godine. Prilog pokazuje koliko je bitno da ideja, znanje, projekti, istraživanje, rezultati istraživanja, njihova materijalizacija u raznim formama, autori i njihov rad dobiju podršku od onih koji vode institucije kao što su centri, fakulteti, akademije.

Ključne riječi: Euroregije, NUTS regije, regionalizacija, Bosna i Hercegovina, Evropska unija, podrška i prihvatanje ideje/autora, efekti realizacije ideje

Uvodne napomene

Osnov za pisanje je poziv Mirka Pejanovića i molba akademika Ivana Cvitkovića, predsjednika organizacionog odbora, u ime Odjeljenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, da se priredi prilog za Okrugli sto 80 godina života i 40 godina naučnog i nastavno-pedagoškog rada akademika Mirka Pejanovića planiran u prvoj polovini 2026. godine u kojem bi se predstavila knjiga *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, objavljena 2006. godine u izdanju Centra za lokalnu i regionalnu samoupravu Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Mirko Pejanović je, kao dekan Fakulteta političkih nauka i direktor Centra za lokalnu i regionalnu samoupravu, urednik ove knjige. Prije toga podržao je prijedlog da se ideja razvije i oblikuje kao projekt s kojim bi Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu aplicirao prema Fondu za nauku Kantona Sarajevo. Projekt je finansirao Fond za nauku Kantona Sarajevo.

Prilog je organiziran u pet cjelina ili podnaslova, i to: uvodne napomene, pro-librum, librum, post-librum i zaključne napomene. Pored toga, u skladu s instrukcijama, prilog sadrži korištene izvore ili literaturu.

Prilog se temelji na korištenju metoda analize objavljenih dokumenata i relevantnih ličnih zabilješki autora. U radu su korišteni primarni i sekundarni izvori.

Doprinos ovog priloga mogao bi se rezimirati i na sljedeći način: prvi prilog koji svjedoči o oblikovanju ideje da se u području regionalizacije napravi korak ka procesima u Evropskoj uniji, odnosno statističkoj regionalizaciji i oblikovanju euroregije ili prekograničnih regija i tako napravi određeni odmak od hiperinflacije prijedloga regionalizacije bosanskohercegovačkog prostora u drugoj polovini devedesetih prošlog stoljeća i prvih godina ovog stoljeća.

Prilog doprinosi razumijevanju mjesta i uloge voditelja institucija, kao što su direktori centara, dekani fakulteta i akademija, prihvatanju, ohrabrivanju autora da realiziraju ideje, da ih oblikuju u formi projekata, kao i da ti rezultati dobiju svoju materijalizaciju u različitim formama kao što su knjige, međunarodne naučne konferencije, postdiplomski programi, predmeti, predavanja, prezentacije i slično.

Pro-librum

Knjiga *Euroregije i BiH* rezultat je dugogodišnjih istraživanja regionalizacije, regionalnih centara, gradova, funkcionalno-gravitacionih regija, teorije i politike regionalnog razvitka, finansiranja regionalnog razvitka, institucija regionalnog razvitka, nastanka i razvoja regionalne nauke, izučavanja regionalne nauke.

Teorijsko utemeljenje za nju može se tražiti u radovima Hasana Hadžiomerovića, Sulejmana Kamenice, Ilijasa Bošnjovića koji su nastali u drugoj polovini prošlog stoljeća, a koji reflektiraju oblikovanje i napredak regionalne nauke, posebno radove Françoisa Perrouxa, Gunnara Myrdala, Alberta O. Hirschmana, Waltera Isarda,

Cornell University, Paula Krugmana, London School of Economics, ali i radovi njemačkih autora Thunena, Webera, Christallera i Loscha iz prethodnog stoljeća.

Posebno mjesto u oblikovanju knjige ima Projekt Primjena koncepta euroregija u BiH, koji je realiziran u Centru za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, a koji je finansirao Fond za nauku Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo.

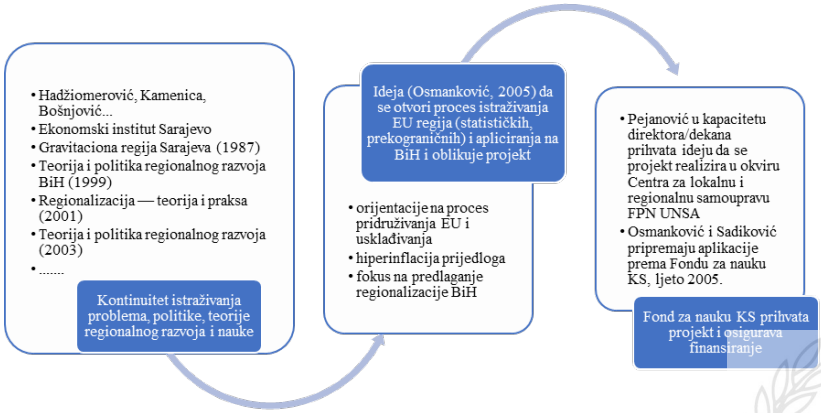

Slika 1. Pro-librum

U realizaciji projekta participirali su: Jasmina Osmanković, Elmir Sadiković, Mirko Pejanović, Denis Zaimović i Klelija Balta. Rezultati ovog projekta uključuju objavljivanje knjige, radove objavljene na međunarodnim naučnim konferencijama (Evropska asocijacija regionalne nauke ERSA i druge), odbranu magistarskog rada (Zaimović), organiziranje međunarodne naučne konferencije i drugo.

Prema tome, knjiga *Euroregije i Bosna i Hercegovina* rezultat je ideje koja je prihvaćena i koja se oblikovala i razvijala kroz naučnoistraživački projekt koji se realizirao u okviru Centra za lokalnu i regionalnu samoupravu, čiji je direktor 2005. godine bio Pejanović na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, čiji je dekan te godine Pejanović. Prihvaćanjem projekta definiran je izdavač (Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu) i finansiranje sredstvima Fonda za nauku Kantona Sarajevo.

Librum

Knjiga *Euroregije i Bosna i Hercegovina* integrira najnoviju misao iz područja euroregija početkom ovog stoljeća s jasnim i sveobuhvatnim pristupom. Rukopis se fokusira na teoriju i politiku regionalnog razvitka s posebnim osvrtom na statističke regije kao "interne" euroregije i euroregije koje su izraz prekogranične saradnje. Ova knjiga ističe bosanskohercegovački kontekst, uključujući implikacije na proces

pridruživanja Evropskoj uniji, ali i procesa pridruživanja Evropskoj uniji na Bosnu i Hercegovinu. Riječ je o dvosmjernom uzročno-posljedično povezanom procesu. (Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 7)

Posebna vrijednost je u tome što knjiga sadrži neke ključne dokumente za razumijevanje statističkih i prekograničnih regija u Evropskoj uniji i tako omogućava čitaocima da kritički analiziraju rezultate provedenog istraživanja.

Rukopis je namijenjen za korištenje u procesu izučavanja teorije regionalnog razvitka, regionalne politike i regionalizacije na sva tri ciklusa univerzitetskih studija. Ima upotrebnu vrijednost i za kreatore politike i strategije regionalnog razvitka.

Knjiga afirmira naučni pristup u elaboraciji dostignuća i problema u uspostavljanju i primjeni politike regionalnog razvitka i regionalizacije evropskih država. U knjizi je usvojen pristup orijentiran ka problemu i politici. Korišteni su relevantni dokumenti, izvori i statistički podaci koji se odnose na primjenu koncepta euroregije, s fokusom na statističke i prekogranične regije. Rukopis prepoznaje potrebu (re)pozicioniranja regionalne dimenzije u strategijama i razvojnim planovima i politikama. Naglašava se potreba kvalitativno drugačijeg odnosa prema fondovima, programima i projektima Evropske unije za regionalni razvitak, a posebno prekograničnu saradnju. Knjiga analizira regionalizaciju BiH u predratnom, ratnom i poratnom periodu.

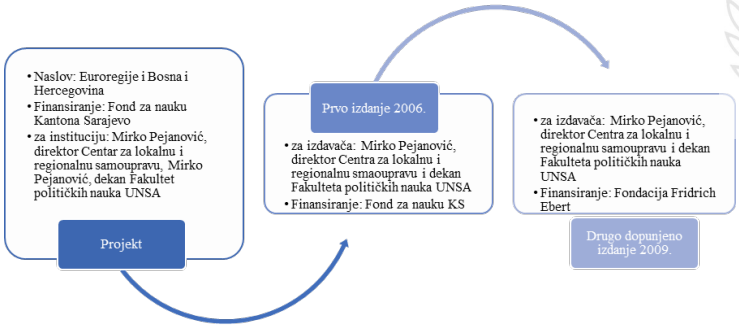

Slika 2. Materijalizacija ideje kroz projekt do knjige

Knjiga *Euroregije i Bosna i Hercegovina* imala je dva izdanja, i to: prvo izdanje 2006. i drugo dopunjeno izdanje 2009. godine. Izdavač je i u prvom i u drugom slučaju Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, čiji je direktor i dekan bio Mirko Pejanović.

Predgovor za prvo izdanje pisao je Boris Tihi. Međunarodni recenzent je bio Hugo Scahster (Francuska), a domaći recenzenti su bili Ilijas Bošnjović i Omer Ibrahimagić. Likovno i grafičko oblikovanje, uključujući naslovnu stranu, prelom i sve karte je radio Jasminko Mulaomerović. Posebnu vrijednost imaju karte koje je pripremio Jasminko Mulaomerović. Kada je riječ o drugome dopunjenom izdanju,

recenzenti su bili: Boris Tihi, Omer Ibrahimagić i Anto Domazet. Predgovor ovom izdanju su pisali autori, a pogovor Boris Tihi. Mape od broja 2 do 28 su originalne mape koje je uradio Jasminko Mulaomerović. Likovno oblikovanje i naslovnu stranu je radio Jasminko Mulaomerović.

Prvo izdanje knjige je napisano na 415 stranica (drugo 491 stranica) i sadrži poglavlja: Predgovor, Uvod, Teorijske osnove regionalnog ekonomskog razvoja, Politika i institucionalna osnova regionalnog razvitka, Ideje regionalizacije u BiH, Mogućnosti situiranja ideje euroregija u BiH, sažetak na lokalnom i engleskom jeziku (prevod Nermana Bičakčić), Pogovor, Literaturu, popis tabela, grafikona, mapa i priloge. Prvo izdanje sadrži deset priloga, i to: Uredba EC broj 1059/2003, Uredba EC broj 1082/2006, Uredba Vijeća broj 1083/2006, Statut Euroregije Dunav–Sava–Drava, Sporazum o prekograničnoj saradnji i formiranju regiona Drina–Sava–Majevica, Rezolucija 37(1996) itd. Drugo dopunjeno izdanje (2009) sadrži 16 priloga, i to: Uredba EC 1059/2003, Uredba EC 1082/2006, Uredba EC 1083/2006, Statut Euroregije Dunav–Drava–Sava, Sporazum o prekograničnoj saradnji i formiranju regiona Drina–Sava–Majevica, Statut Jadranske euroregije, Evropska okvirna konvencija o prekograničnoj saradnji između teritorijalnih zajednica ili vlasti, Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, Deklaracija o regionalizmu u Evropi, Preporuka 34/1997, Helsinška deklaracija o regionalnoj samoupravi, Deklaracija iz Budimpešte 2005, Evropska povelja za prekogranične i pogranične regione itd. Knjiga sadrži 35 mapa. Posebnu vrijednost imaju mape koje je pripremio Mulaomerović za potrebe doktorata *Teorije i politika regionalnog razvoja BiH* i knjigu *Regionalizacija*, a koje su uz odobrenje autora preuzete i u prvo i u drugo izdanje knjige *Euroregije i BiH*.

U pogovoru Boris Tihi naglašava da knjiga, pored naučne vrijednosti, ima možda još i veći značaj za budućnost zbog aktualnosti teme i predloženih rješenja utemeljenih na opsežnim istraživanjima (Tihi, 2006: 245-246).

Knjiga je organizirana u tri dijela. Prvi se koncentrira na teoriju. Drugi na glavne razvojne probleme i politike regionalnog razvitka u zemljama EU. Treći dio se fokusira na Bosnu i Hercegovinu.

U okviru elaboriranja teorijske osnove regionalnog ekonomskog razvitka dat je osvrt na klasične teorije nakon Drugog svjetskog rata, na teorije endogenog rasta, teorije nerazvijenosti kao pogreške u koordinaciji, višestruki ekvilibrij, veliki poticaj, rješenje problema pogreške u koordinaciji, Kremerovu teoriju i druga promišljanja regionalnog razvitka. (Osmanković u Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 15-51).

Politika i institucionalna osnova regionalnog razvitka sadrži elaboraciju politika i institucija regionalnog razvitka, zatim fondova, programa i projekata finansiranja regionalnog razvitka, kao i osvrt na regionalizaciju, na statističke regije i euroregije – prekogranične regije (Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 51-121).

Kada je riječ o idejama regionalizacije u Bosni i Hercegovini, u njihovom prezentiranju posebno se akcentiraju sljedeće: Bosansko pitanje (Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 121-124), zatim Historijsko oblikovanje regija i regionalnih centara, Teorijske koncepcije regionalizacije Bosne i Hercegovine, Prijedlozi regionalizacije BiH u postdejtonskom razdoblju, Prekogranična suradnja Bosne i Hercegovine sa susjednim državama i Bosna i Hercegovina u euroregijama ili prekograničnim regijama (Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 124-219). U ovom dijelu korišteni su i rezultati istraživanja teorije i politike regionalnog razvoja i posebno regionalizacije (Osmanković, 2002c; 2003a-f; Bošnjović, 1992).

Na kraju se naznačavaju Mogućnosti situiranja ideje euroregija u Bosni i Hercegovini s osvrtom na NUTS regionalizaciju i Euroregije (Osmanković / Pejanović / Sadiković, 2006: 219-233). U okviru ovog dijela sintetiziraju se rezultati prethodnih istraživanja statističke (NUTS) regionalizacije Bosne i Hercegovine (Osmanković et al., 2009: 203).

Post-librum

Posebnost knjige koja se predstavlja u ovom prilogu po izboru organizatora je u njenim efektima tokom vremena. Zbog karaktera priloga i određenih subjektivnih i objektivnih ograničenja ovdje se skiciraju samo neki efekti, koji se mogu grupirati na sljedeći način: efekti vezani za generiranje novih projekata temeljem razvijanja novih projektnih ideja ili daljeg razvijanja bazne ideje iz ovog projekta; efekti vezani za naučnu produkciju kao što su knjige, radovi, predavanja i drugo; efekti vezani za kreiranje novih zajedničkih interdisciplinarnih master-programa u području regionalne nauke i regionalne politike; efekti vezani za kreiranje novih nastavnih predmeta, silabusa za predmete iz područja regionalne nauke i regionalne politike u okviru postojećih programa prvog, drugog i trećeg ciklusa studija i uspostavljanje međunarodne saradnje u njihovom oblikovanju i izvođenju (ilustracije radi predmet u području regionalne nauke i politike na doktorskom studiju EFUNSA s Ekonomskim fakultetom u Splitu i Ministarstvom regionalnog razvitka Republike Hrvatske); efekti vezani za uspostavljanje naučne saradnje s naučnicima i istraživačima u području regionalnog razvoja (teorije i politike) i rad na naučnim projektima (Hrvatska akademija nauka i umjetnosti, Univerzitet u Bolonji, LSE London, Univerzitet Regensburg, Corvinus Univerzitet Budimpešta, Univerzitet u Ljubljani, Sveučilišta Zagreb, Sveučilište Split, Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Kragujevcu, Univerzitet u Novom Sadu, Univerzitet u Nišu, Univerzitet u Podgorici, Ekonomski institut Ljubljana, Urbanistički zavod Republike Slovenije itd,); efekti vezani za uspostavljanje saradnje s kreatorima javnih politika, specifično politike regionalizacije i regionalnog razvoja u procesu obrazovanja i istraživanja (Direkcija za evropske integracije BiH, Savez gradova i općina entiteta u BiH, gradonačelnici i administracije glavnih gradova Ljubljana, Zagreb, Beograd, Podgorica, Sarajevo, Direkcija za ekonomsko planiranje, Ministarstvo regionalnog

razvoja Republike Hrvatske, Agencija za statistiku BiH, Mađarska, Slovenija, Ured Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj itd.); efekti vezani za naučno napredovanje master i doktorske teze (ilustracije radi u okviru ovog projekta magistrirao je član tima Denis Zaimović); efekti vezani za saradnju s međunarodnim organizacijama i institucijama u BiH (QIF, EC, UNDP, Fondacija Friedrich Ebert itd.) (Klelija Balta, član projektnog tima, bila je zaposlena na QIF projektima u BIH, kao i u UNDP u Sarajevu i Pragu, državnim institucijama BiH) itd.

Na Univerzitetu u Sarajevu oblikovani su silabusi, planovi i programi za sljedeće predmete u području regionalne nauke, regionalnog razvoja i politike:

- Lokalni i regionalni razvoj, zajednički studij Ekonomski fakultet i Fakultet političkih nauka 2008/2009, II ciklus
- Regionalni razvoj, Ekonomski fakultet 2008/2009–2019/2020, II ciklus
- Regionalni razvoj, Ekonomski fakultet 2017/2018–2022/2023, II ciklus
- Regionalni razvoj i politika, III ciklus, Ekonomski fakultet (priprema silabusa s prof. dr. Brankom Grčićem, prof. s Ekonomskog fakulteta u Splitu i ministra za regionalni razvoj u Vladi Republike Hrvatske)
- Regionalni razvoj i regionalna politika EU, Ekonomski fakultet 2019/2020–2023/2024, II ciklus
- Regionalna politika EU, Ekonomski fakultet 2012/2013–2014/2015, II ciklus

Knjiga i drugi rezultati projekta korišteni su kao osnovna i/ili dopunska literatura za potrebe realizacije nastave prvog, drugog i trećeg ciklusa univerzitetskog studija na univerzitetima u Bosni i Hercegovini i van nje.

Po istom modelu realizirani su i drugi projekti sa sličnim efektima. Posljednji u tom nizu po ideji Osmanković, a uz podršku Pejanovića u kapacitetu direktora Centra u okviru ANUBiH i projektnog tima Osmanković, Domazet, Pejanović i Sadiković, bio je projekt "Sarajevo grad i regije u vremenu i prostoru" (2019/2020).

Pregled literature u okviru ovog priloga ima dvostruku ulogu. Prvo, standardnu da pokaže šta je korišteno u pripremi priloga. Drugo, da naznači naučne i druge radove koji su direktan, indirektan ili inducirani efekt ovog projekta.

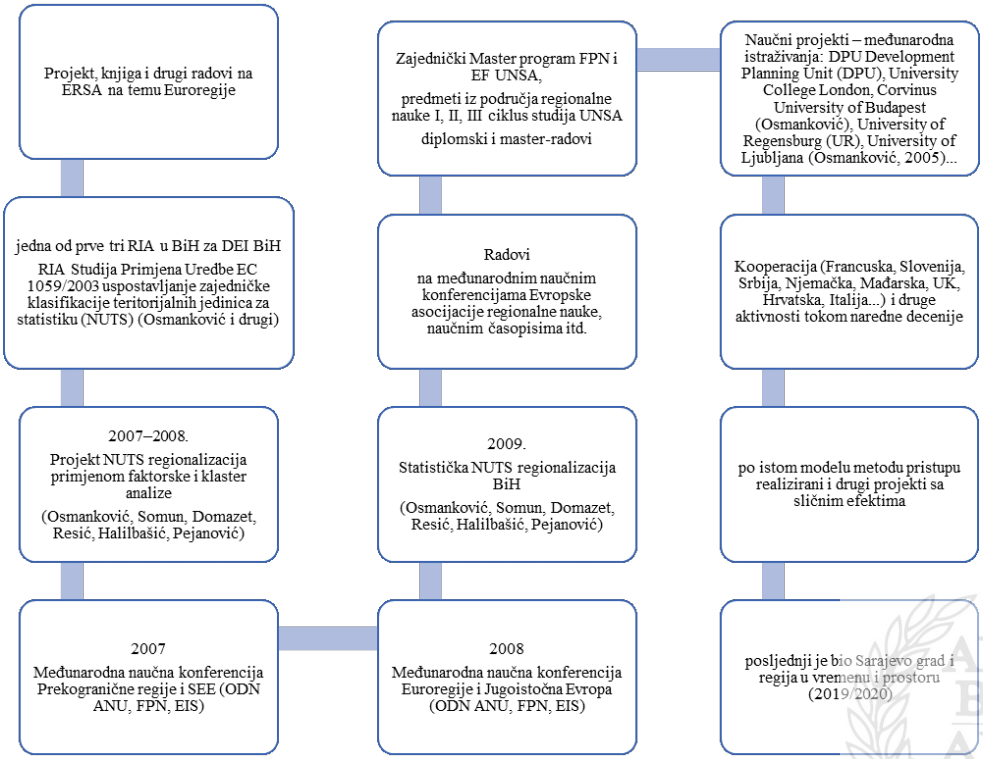

Slika 3. Post-librum ili efekti materijalizacije ideje

Zaključne napomene

Poziv za Okrugli sto 80 godina života i 40 godina naučnog i nastavno-pedagoškog rada Mirka Pejanovića i dvadeset godina od ideje, oblikovanja projekta Euroregije i Bosna i Hercegovina, njegove aplikacije prema Fondu za nauku Kantona Sarajevo, njegove uspješne realizacije, prilika je da se još jednom naglasi važnost prepoznavanja i podrške projektnim idejama pojedinaca koji vode institucije u kapacitetu direktora, dekana itd.

Mirko Pejanović je u kapacitetu direktora Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave, dekana Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, kasnije voditelja Centra pri Akademiji nauka i umjetnosti, prihvatio da se projektne ideje koje su mu prezentirane realiziraju u okviru institucija koje je vodio. Prihvatio je da bude urednik knjiga kojima su ti projekti rezultirali i tako stvorio pretpostavke za sve ono što je kasnije uslijedilo i što se imenuje kao direktni, indirektni i inducirani efekti projektne ideje.

Doprinos ovog priloga mogao bi se rezimirati i na sljedeći način. Prilog svjedoči o spremnosti Pejanovića da podrži ideju autora da se oblikuje projekt koji u području

regionalizacije predstavlja korak ka procesima u Evropskoj uniji, odnosno statističkoj regionalizaciji i oblikovanju euroregija ili prekograničnih regija i tako napravi određeni odmak od hiperinflacije prijedloga regionalizacije bosanskohercegovačkog prostora u drugoj polovini devedesetih prošlog stoljeća i prvih godina ovog stoljeća. Ovo je bila podrška da se popuni uočena praznina, određeni jaz u istraživanjima bosanskohercegovačkih autora i potreba procesa pridruživanja Evropskoj uniji u području regionalizacije, regionalne politike, regionalnog razvoja i regionalne nauke.

Prilog doprinosi razumijevanju mjesta i uloge voditelja institucija, kao što su direktori centara, dekani fakulteta, akademija u prihvatanju, ohrabrivanju autora da realiziraju ideje, da ih oblikuju u formi projekata, kao i da ti rezultati dobiju svoju materijalizaciju u različitim formama kao što su knjige, međunarodne naučne konferencije, postdiplomski programi, predmeti, predavanja, prezentacije i slično.

U tom kontekstu doprinos radu autora u području regionalizacije, politike regionalnog razvoja ili regionalne nauke od strane Pejanovića kao voditelja, direktora, dekana relevantnih institucija je značajan, a u nekim slučajevima i određenim situacijama bio je presudan.

Literatura

Bošnjović, Ilijas (ur.) (1992) *Regionalizacija u Bosni i Hercegovini*, Ekonomski institut, Sarajevo.

Galić, Marijana; Osmanković, Jasmina; Šehić, Ensar (2016). Davanje prednosti prvom gradu: komparativna analiza odabranih zemalja SEE regiona, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Mjesto i uloga glavnih gradova SEE (Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXIV, Odjeljenje društvenih nauka 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 290-308.

Osmanković, Jasmina (1987) *Gravitaciona regija Sarajeva: ekonomska osnova i razvoj*, magistarski rad, Univerzitet u Sarajevu, Ekonomski fakultet.

Osmanković, Jasmina (1990) Jedan model regionalnog razvoja dvadeset pet godina kasnije, *Ekonomski glasnik*, god. XL, br. 1–2/90, Savez društava ekonomista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 69-80.

Osmanković, Jasmina (1999a) Attacment to the Report Urban Managment for Sustanable Development, u: *Improving the Environment in the Mediterranean Lessons for Sustainable Development, Mediterranean Action Plan*, United Nations Environment Programme, The Mediterranean Commission for Sustainable Development, Mediterranean action plan Split.

Osmanković, Jasmina (1999b) Efikasnost korištenja prostora i prezentirani trendovi za novo stoljeće, u: urednici Hadžimuhamedović, Amra; Kovačević-Stefanjuk, Silvija; Tabak-Abedpour, Mulija (ur.) *Uspostava planskog korišćenja prostora u tokovima poslijeratne obnove/razvoja: zbornik radova. I Savjetovanje urbanista BiH, Bihać,*

1998, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša – Društvo urbanista BiH, Sarajevo, 1999.

Osmanković, Jasmina (2000) Iskustva regionalizacije, *Tranzicija*, br. 3–4, Ekonomski institut, Tuzla, 597-621.

Osmanković, Jasmina (2001a) Regional development of Bosnia-Herzegovina, u: *41st Congress of the European Regional Science Association: European Regional Development Issues in the New Millennium and Their Impact on Economic Policy, Zagreb, 2001*, The Croatian Sectian of the European Regional Science Association and MASMEDIA, Zagreb.

Osmanković, Jasmina (2001b) *Regionalizacija: teorija i praksa*, BETA, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina (2002a) Efikasnost korištenja prostora i prezentirani trendovi za novo stoljeće, *URBO BiH*, god. I, br. 2, Udruženje urbanista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 11-14.

Osmanković, Jasmina (2002b) Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, u: Ember, Melvin; Ember, Carol R. (ur.) *Encyclopedia of Urban Cultures. Cities and Cultures around the World, Vol. 4*, Grolier, Danbury, Connecticut.

Osmanković, Jasmina (2002c) *Teorija i politika regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina (2003a) Ekonomska regija Sarajeva u vremenu i prostoru, u: Stojkov, Borislav (ur.) *Zbornik radova. Naučni simpozij sa međunarodnim učešćem Beograd i njegov region. Beograd – Obrenovac, 5–6. 6. 2003*, Geografski fakultet, Beograd.

Osmanković, Jasmina (2003b) Ekonomska regija Sarajeva u vremenu i prostoru, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 3–4 (2003), Sarajevo, 143-155.

Osmanković, Jasmina (2003c) Funkcija regionalnih razvojnih agencija u regionalizaciji i održivom razvoju, u: *Konferencija: Međuregionalna saradnja kao osnova ekonomski održivog razvoja teritorija, Sarajevo, 3–4. 10. 2003*.

Osmanković, Jasmina (2003d) Funkcije regionalnih razvojnih agencija u održivom razvoju, *Lokalna samouprava*, god. 1, br. 8, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo, 56-66.

Osmanković, Jasmina (2003e) Regionalization of Bosnia and Herzegovina as the expression of local communities, u: *Zbornik radova / Proceedings. Međunarodni znanstveni seminar Regionalno razvojna problematika BiH i susjednih zemalja u procesu približavanja Evropskoj uniji, Tuzla, 21.–22.04.2003. / An international seminar Regionally developmental problems of Bosnia and Herzegovina and neighbouring countries in the process of approaching to European Union, Tuzla, 21. –22.04.2003*, Univerzitet, Tuzla.

Osmanković, Jasmina (2003f) Regionalization of Bosnia and Herzegovina in the function of bringing it closer to the EU, u: *International Seminar Regional Development Problems of B&H and Neighbouring countries in the process of approaching to EU, University of Tuzla, Tuzla, April 21–22, 2003*.

Osmanković, Jasmina (2004a) Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u postratnom periodu, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, god. 2, br. 3–4, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 189-203.

Osmanković, Jasmina (2004b) Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u poslijeratnom razdoblju, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, god. 2, br. 1, Ekonomski fakultet Univerziteta u Zagrebu, Zagreb, 33-44.

Osmanković, Jasmina (2004c) Regionalization and regional development in Bosnia and Herzegovina in the post-war period, *Occasional paper / Institute for Economic Research*, no. 5/2004, Institute for Economic Research, Ljubljana.

Osmanković, Jasmina (2006a) Economic indicators for evaluation territorial organisation and inter-regional co-operation, u: *International Conference Chalenging ideologies with strategic planning, Swiss National Science Foundation and other, Sarajevo, 2006*.

Osmanković, Jasmina (2006b) Strategija regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine u procesu pristupanja Europskoj uniji, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 4, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 93-122.

Osmanković, Jasmina (2007a) Prekogranične regije i ekonomski razvoj, u: *Međunarodna naučna konferencija Prekogranične regije i jugoistočna Evropa*, ANUBiH – Fakultet političkih nauka – Ekonomski institut, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina (2007b) Region integration or euroregion, u: *Konferencija Decentralizacija, regionalizacija i povezivanje pograničnih regiona u procesu evrointegracije, Centar za regionalnu politiku Niš i Hans Seidel Stigtung, Niš, 18–19 maj 2007*.

Osmanković, Jasmina (2007c) Regionalno povezivanje ili euroregije, u: Živković, Jovan (ur.) *Regionalizam: novi društveni okvir*, Centar za regionalnu politiku – Hanns Seidel Stiftung, Niš, 46-56.

Osmanković, Jasmina (2008a) Cross-border cooperation and development: the case of Bosnia and Herzegovina and the west Balakns, u: *ERSA2008 48th European Congress of the Regional Science Association International Culture, Cohesion and Competitiveness: regional Perspectives. University of Liverpool, UK*, 68.

Osmanković, Jasmina (2008b) Cross-border cooperation as a component of economic development of economic and integration of Bosnia and Herzegovina, u: *ICES2008 International conference of the School of Economics and Business in Sarajevo Transitional Challenges of EU Integration and Globalisation, October 9–10, Sarajevo, 2008*, 44.

Osmanković, Jasmina (2009) Prekogranična suradnja i ekonomski razvoj, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) *Euroregije i jugoistočna Evropa*, Fakultet političkih nauka – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Ekonomski institut, Sarajevo, 69-81

Osmanković, Jasmina (2010) Regional Development of Bosnia and Herzegovina: Actors, Institutions and Organizations, u: *Annual International Conference Regional Responses and Global Shifts: Actors, Institutions and Organisations, University of Pécs Hungary, Pécs, Hungary Monday 24th – Wednesday 26th May 2010*, HAS Centre for Regional Studies, Hungarian Regional Science Association and the Faculty of Business and Economics of the University of Pécs, 266.

Osmanković, Jasmina (2011a) Political-teritorial structure of BH and its implications on development, or it is time to rethinking territorial structure, u: Čaklovica, Faruk; Arnautović, Samir; Bašić, Hazim (ur.) *Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma. Međunarodni simpozijum – Knjiga sažetaka / Bosnia and Herzegovina – 15 Years of Dayton Peace Agreement. International Symposium – Book of Abstracts*, Univerzitet, Sarajevo, 185-205.

Osmanković, Jasmina (2011b) Promišljanje teritorijalne strukture Bosne i Hercegovine, u: Čaklovica, Faruk; Arnautović, Samir; Bašić, Hazim (ur.) *Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma. Međunarodni simpozijum – Knjiga sažetaka / Bosnia and Herzegovina – 15 Years of Dayton Peace Agreement. International Symposium – Book of Abstracts*, Univerzitet, Sarajevo, 104.

Osmanković, Jasmina (2012) Bosnia and Herzegovina in regional cooperation on Western Balkans, u: Antevski, Miroslav (ur.) *Western Balkans: from stabilization to integration*, The Institute of international politics and economics, Belgrade, 385-403.

Osmanković, Jasmina (2014) Regional science and Bosnia and Herzegovina / Regionalna nauka i Bosna i Hercegovina, u: *Zbornik radova Trećeg kongresa geografa Bosne i Hercegovine: Tuzla, 08.10.–10.10.2012. / Book of papers Third Congress of Geographers of Bosnia and Herzegovina: 08.10.–10.10.2012*, Geografsko društvo u Federaciji BiH, Sarajevo, 45-57.

Osmanković, Jasmina (2015) Transition of territorial organization on local level, u: Barbić, Jakša (ur.) *Nova upravno-teritorijalna organizacija Hrvatske. Okrugli stol održan 6. ožujka 2015. u palači Akademije u Zagrebu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*, Znanstveno vijeće za državnu upravu, pravosuđe i vladavinu prava, Zagreb, 179-204.

Osmanković, Jasmina (2019) Prekogranična saradnja i evropske integracije u Evropski proces proširenja, u: *Međunarodna konferencija Prekogranična saradnja i evropske integracije u Evropski proces proširenja: prekogranična saradnja kao instrument evropskih integracija, Paneuropska unija BiH, Orašje*.

Osmanković, Jasmina et al. (2006) Regional development strategies in last decade, u: *ICES2006 International conference of the School of Economics and Business in Sarajevo from Transition to Sustanable Development The Path to European Integration, October 12–13, 2006, Sarajevo*, 153.

Osmanković, Jasmina et al. (2006–2007) *Bilateralni naučni projekt Slovenija – Bosna i Hercegovina, Regionalna struktura kao element migracione dinamike urbanih regiona u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Tuzli, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Ljubljani, Tuzla – Ljubljana.

Osmanković, Jasmina et al. (2009a) Effects of European Union support towards regional development of Bosnia and Herzegovina in post war period, u: *ERSA 2009 Territorial Cohesion of Europe and integration planning, 49th European Congress of the Regional Science Association International 25–29th August 2009 Lodz, Poland*.

Osmanković, Jasmina et al. (2009b) The cost of territorial organization, u: *5th International Conference Interdisciplinary Management Research, Josip Juraj Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics in Osijek Postgraduate Studies of Management, and the University of Applied Sciences, Hochschule Pforzheim as organizers, supported by the Croatian Ministry of Science, Education and Sports, May 8–10, 2009*.

Osmanković, Jasmina et al. (2010) Relevance of the demographic criteria for establishing statistical regions, u: *ICES 2010 Economic Development Perspectives of SEE Region in Global Recession Context, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina: Book of Abstracts*, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Golić, Bajro (1992) Osvrt na pokušaje regionalizacija u BiH, u: Bošnjović, Ilija et al. (ur.) *Regionalizacija u BiH*, Ekonomski institut, Sarajevo, 7-16.

Osmanković, Jasmina; Halilbašić, Muamer; Galić, Marijana; Hošo, Jasmin (2016) Ocjena efikasnosti teritorijalne organizacije prije i poslije Dejtona, u: Pejanović, Mirko; Šehić Zijad (ur.) *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXVI, Odjeljenje društvenih nauka 7, Odjeljenje humanističkih nauka 44, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 165-176.

Osmanković, Jasmina; Hošo, Jasmin; Galić, Marijana (2014) Interes i izazov: teorija, politika i stvarnost regionalizacije i kooperacije, u: Veladžić, Nevzet; Oruč, Esad (ur.) *Zbornik radova II međunarodne konferencije Bosna i Hercegovina i autoatlantske integracije – trenutni izazovi i perspektive, Bihać, Maj 7–8, 2014*, godina 2, broj 2, Tom II, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću – Centar za društvena istraživanja Internacionalnog Burč univerziteta, Bihać – Sarajevo, 671-691.

Osmanković, Jasmina; Jahić, Hatidža; Zaimović-Kan, Aida (2010) Regions as driving forces of competitiveness – case of Southeast Europe, u: *ICES 2010 Economic Development Perspectives of SEE Region in Global Recession Context, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina: Book of Abstracts*, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Mulaomerović, Jasminko (2009a) Podijeljene općine u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture Preporod*, 2009, Preporod, Sarajevo, 42-50.

Osmanković, Jasmina; Mulaomerović, Jasminko (2009b) Territorial organisation and economic development, u: *ERSA European Congres of the Regional Science Association International Territorial cohesion of Europe and integrative planning, Lodz, Poland, August 25–29, 2009*.

Osmanković, Jasmina; Mulaomerović, Jasminko; Halilbašić, Muamer (2009) Divided Local Community and Economic Development, u: *European Congress of the Regional Science Association International (ERSA) Territorial cohesion of Europe and integrative planning, Lodz, Poland, August 25–29, 2009*.

Osmanković, Jasmina; Mulaomerović, Jasminko; Jahić, Hatidža (2010) Vrednovanje teritorijalne organizacije podijeljene općine, *Sarajevo Business and Economics Review*, Vol. 32, No. 1, School of Economics and Business University of Sarajevo, 75-88.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (2006) Institution for Local and Regional Development in Bosnia and Herzegovina, u: *46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, August 30th – September 3rd 2006, Volos, Greece*, European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve. https://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/67.pdf

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (2009) *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, 2. dop. izd., Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (ur.) (2014) *Forum gradonačelnika jugoistočne Evrope, Sarajevo, 21. septembar 2013. zbornik radova*, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu, Fakultet političkih nauka – Ekonomski institut, Sarajevo

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Balta, Klelija (2006) Support to Local and Regional Development in Bosnia and Herzegovina, u: *46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, August 30th – September 3rd 2006, Volos, Greece*, European Regional Science Association

(ERSA), Louvain-la-Neuve. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/118178/1/ERSA2006_057.pdf

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Balta, Klelija; Zaimović, Denis (2006) Euro regional model in Bosnia and Herzegovina, u: *46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, August 30th – September 3rd 2006, Volos, Greece*, European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/118198/1/ERSA2006_070.pdf

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Sadiković, Elmir (2006) *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, Fakultet političkih nauka, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) (2008) *Euroregije i jugoistočna Evropa*, Fakultet političkih nauka – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine – Ekonomski institut, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko; Tihi, Boris (ur.) (2016) *Međunarodna naučna konferencija Mjesto i uloga glavnih gradova SEE (Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine, Zbornik radova*, Posebna izdanja CLXIV, Odjeljenje društvenih nauka 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Osmanković, Jasmina; Resić, Emina (2010) Relevance of demographic criterion at establishing statistic regions in context problems and prospects of european integration, u: *50th Congress of the European Regional Science Association: Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge Economy, August 19–23, 2010, Jönköping*. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/118925/1/ERSA2010_0604.pdf

Osmanković, Jasmina; Resić, Emina (2011) Relevance of Demographic Criterion at Establishing Statistic Regions in Context Problems and Prospects of European Integration, u: *ERSA 2011 European Regional Science Association*. https://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa10/ERSA2010finalpaper604.pdf

Osmanković, Jasmina; Somun, Rabija (2010) Territorial cohesion and regional development: case of Bosnia and Herzegovina, u: *50th ERSA Congress Sustainable regional growth and development in the creative knowledge economy. August 19–23, 2010, Jönköping*. https://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa10/ERSA2010finalpaper607.pdf

Osmanković, Jasmina; Somun, Rabija (2011) Territorial cohesion and regional development – case of Bosnia and Herzegovina, u: *ERSA 2011 European Regional Science Association*. https://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa10/ERSA2010finalpaper607.pdf

Osmanković, Jasmina; Somun, Rabija; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer (2008) The use of factor and cluster analysis to support regional development policy and adopiton of NUTS classification in Bosnia and Herzegovina, u: *International Scientific Conference on the Occasion of the 50th Anniversary of the IES Challenges of Economic Sciences in the 21st Century, December 4–5, 2008*, Institute of Economic Sciences, Belgrade, 70-77.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Domazet, Anto; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer; Pejanović, Mirko (2009) *Statistička (NUTS) regionalizacija Bosne i Hercegovine*, Ekonomski institut – Odbor za ekonomske nauke ANUBiH, Sarajevo

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Halilbašić, Muamer; Resić, Emina (2008) Analiza potencijalnih modela statističke regionalizacije u skladu sa NUTS kriterijima u BiH, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Sarajevu*, br. 28, 72-92.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer (2009a) Cijena teritorijalne organizacije u BiH, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Sarajevu*, br. 29, 317-325.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer (2009b) The Application of Factorial and Cluster Analysis in Regional Policy, *Interdisciplinary Management Research*, vol. 5, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics, 721-730.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer (2009c) The Application of the factor and cluster analysis in statistics regionalisation of Bosnia and Herzegovina, u: *European Congress of the Regional Science Association International (ERSA) Territorial cohesion of Europe and integrative planning, Lodz, Poland, August 25–29, 2009*.

Osmanković, Jasmina; Somun-Kapetanović, Rabija; Resić, Emina; Halilbašić, Muamer (2009d) The Factorial and Cluster Analysis in Regional Policy, u: *European Congres of the Regional Science Association International (ERSA) Territorial cohesion of Europe and integrative planning, Lodz, Poland, August 25–29, 2009*.

Osmanković, Jasmina; Tihi, Boris (2005) Local and regional economic development in B&H, u: *CoDe Joint European Master in Comparative Local Development for the Balkans and other areas in transformation, University of Trento, Ljubljana, Regensburg, Beograd, Sarajevo, EURAC, Sarajevo, 29. 09. – 2. 10. 2005*.

Osmanković, Jasmina; Zaimović-Kan, Aida; Jahić, Hatidža (2010) Competitiveness of cities, u*: ICES 2010 Economic Development Perspectives of SEE Region in Global Recession Context, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina: Book of Abstracts*, Sarajevo.

Pejanović, Mirko; Domazet, Anto; Osmanković, Jasmina; Sadiković, Elmir (2019) *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, Posebna izdanja CLXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka 10, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo; 2. izd., Posebna izdanja CLXXXIV, Odjeljenje društvenih nauka 12, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2020.

Pejanović, Mirko; Osmanković, Jasmina (ur.) (2013) *Proceedings. International Scientific Conference Local Economic and Infrastructure Development of SEE in the Context of EU Accession. Sarajevo, September 20-21, 2013*, Special editions CLIII, Department of Social Sciences 3, ANUBiH, Sarajevo.

Pelja Tabori, Nataša; Osmanković, Jasmina (2022) Prostorno i urbanističko planiranje Sarajeva – prošlost, sadašnjost, budućnost, u: Pejanović, Mirko (ur.) *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. Sarajevo, 30. novembra 2022. godine. Zbornik radova*, Posebna izdanja CCIV, Odjeljenje društvenih nauka, Centar za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 273-287.

Projekat 2005–2009 SCOPES Bosna i Hercegovina: Teritorijalna organizacija i međuregionalna saradnja. Ideologija naspram strateškog planiranja, II faza. Sarajevo, Program saradnje između zemalja Istočne Evrope i Švicarske.

Projekat Erasmus Mundus Actia 3, CoDe Master Joint European Master in Comparative Local Development for the Balkan and other Areas in Transition (Belgarde, Maputo, Pretoria, Sarajevo), Trento, Italy, 2006–2009.

Šehić, Ensar; Osmanković Jasmina; Galić, Marijana (2013) Economic and Functional Efficiency of Territorial Organization of Bosnia and Herzegovina, u: Pejanović, Mirko; Osmanković, Jasmina (ur.) (2013) *Proceedings. International Scientific Conference Local Economic and Infrastructure Development of SEE in the Context of EU Accession. Sarajevo, September 20-21, 2013*, Special editions CLIII, Department of Social Sciences 3, ANUBiH, Sarajevo, 171-180. DOI: 10.5644/pi2013-153-09

Stefanović, Vladimir; Dekleva, Jože; Osmanković, Jasmina; Galić, Veljko; Krupalija, Zejnil (1995) *Urbanističko planiranje i normalizacija životnih uslova u katastrofalnim situacijama: primjer Sarajevo*, Urbanistički institut Republike Slovenije, Ljubljana.

Stojanov, Dragoljub; Osmanković, Jasmina (2004) Summary of stakeholder and benchmarking analysis in Bosnia and Herzegovina, u: Cugusi, Battistina; Stocchiero, Andrea (ur.) *Toward a New Partnership on Cross-Border Cooperation for the Mediterranean Development*, CeSPI, 23-28. https://www.cespi.it/sites/default/files/documenti/toward_a_new_partnership.pdf.

Tihi, Boris (ur.) (2011) *International scientific confeence "Regional cooperation in Europe: Opportunity for the Balkans". Dubrovnik, 21-23 September 2011. Proceedings*, Special editions CXXXVII, Department of Social Sciences 2, ANUBiH, Sarajevo.

Zulić Dobrača, Aida; Galić, Marijana; Osmanković, Jasmina (2014) Dimenzioniranje jedinica lokalne samouprave na bazi društveno-ekonomskog razvoja, u: Osmanković, Jasmina; Pejanović, Mirko (ur.) *Forum gradonačelnika jugoistočne Evrope, Sarajevo, 21. septembar 2013. zbornik radova*, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu, Fakultet političkih nauka – Ekonomski institut, Sarajevo.

ANU BiH АНУ БиХ

EUROREGIONS AND BOSNIA AND HERZEGOVINA – PRO AND POST-LIBRUM

Jasmina Osmanković
Professor Emeritus
University of Sarajevo – Faculty of Economics, Institute of Economics
jasmina.osmankovic@efsa.unsa.ba
ORCID: 0000-0002-8319-7368

Muamer Halilbašić
Full Professor
University of Sarajevo – Faculty of Economics, Institute of Economics
muamer.halilbasic@efsa.unsa.ba
ORCID: 0000-0003-1640-2461

Abstract: By invitation, and on the round table 80 years of life and 40 years of scientific and teaching-pedagogical work of Pejanović, organized by ANUBIH, the aim of this article is to present the book *Euroregion and BiH*, which was published in 2006. The presentation of the book, in addition to the introductory and concluding remarks, is structured in three subtitles: Pro-librum, Librum and Post-librum. The subtitle Pro-librum contains a review of the emergence and development of Osmanković's idea on the study of NUTS or statistical regions and Euroregions in BiH. The book itself as a materialization of this idea is presented within the second subtitle. And finally, within the subtitle Post-librum, a review of the effects of this idea is given, i.e. its transformation or valorisation through international scientific conferences, proceedings, scientific papers, master theses, scientific cooperation, postgraduate studies, subjects I, II and III cycles of studies, etc. The basic method used is a descriptive, historical, chronological analysis of published documents and relevant authors' notes in the period 2000–2025. The article shows how important it is that ideas, knowledge, projects, research, research results, their materialization in various forms, authors and their work receive support from those who lead institutions such as centres, faculties, academies.

Keywords: Euro-regions, NUTS regions, Bosnia and Herzegovina, regionalization, European Union, supporting and accepting the idea/authors, the effects of the realization of the idea

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.27

ZLATNA GRANA MIRKA PEJANOVIĆA

Dževad Drino
redovni profesor
Univerzitet u Zenici – Pravni fakultet
dzevad.drino@unze.ba
ORCID: 0000-0003-4488-9449

Mnogo ima silnih stvari, ali nema ničeg silnijeg od čovjeka.
Sofokle, Antigona, 604 ff.

Apstrakt: Rad je posvećen znanstvenom angažmanu akademika prof. dr. Mirka Pejanovića u ozračju antifašističkih tradicija Bosne i Hercegovine, pogotovo ustroju organa narodne vlasti u svjetlu Deklaracije o pravima građana Bosne i Hercegovine iz 1944. godine, koju je akademik Pejanović reafirmisao i analizirao u svojim radovima. Pejanovićeva *zlatna grana* obuhvata veliki raspon znanstvenih radova, knjiga, udžbenika, polemika, javnih istupa, koji ukazuju na to da nervna vlakna njegovih tekstova počivaju na postulatima gdje historija ne poznaje nijedan konstantan pojam, sadržaj varira, jezici generišu različite misaone obrasce, novo vrijeme stvara jaz između sadašnjosti i prošlosti. Kako je predmet politoloških istraživanja uvijek složen, Pejanović insistira na prihvatanju složenih dokaza u kojima se zrcale antički korijeni njegova znanstvenog pejzaža, kojim se često vraća preispitivanjem sopstvene metodologije, gdje se prošlost prožima kroz tekstove, ali je uvijek otvoren za nove metode istraživanja i očiti pristaša teorije da je "historija beskrajni dijalog prošlosti i sadašnjosti".

Ključne riječi: antifašizam, Bosna i Hercegovina, državnost, metodologija, zakon, ZAVNOBiH

Znanstveni angažman

Autor o kome pišemo je nesvakidašnja ličnost bosanskohercegovačke nauke, ali i ukupne intelektualne scene, akademik Mirko Pejanović (1946) koji je *virtute verbusque gestis* – vrlinom i djelima zadužio ovdašnju znanstvenu zajednicu svojim opusom, akademskim i državničkim radom, ali i zračućim humanizmom i ličnom harizmom vječitog optimiste.[1] Posljednja autorova knjiga o kojoj sam pisao predstavlja studije, članke i intervjue koje je akademik Mirko Pejanović posvetio antifašistima – vijećnicima Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a) u vremenu Drugog svjetskog rata, u kojoj autor obrađuje ideje ZAVNOBiH-a u Drugom svjetskom ratu, preko disolucije Jugoslavije, odbrane naše zemlje, do razvoja lokalne samouprave i najnovije društvene zbilje Bosne i Hercegovine (Pejanović, 2021). Autor, kao malo ko do sada, posebno analizira *Deklaraciju o pravima građana Bosne i Hercegovine*, donesenu na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 1944. godine, koja je bila faktički temelj budućeg ustava federalne jedinice Bosne i Hercegovine. *Nota bene* – autor *Deklaracije* je bio predsjednik Zakonodavnog odbora ZAVNOBiH-a, mladi pravnik iz Janje Hamdija Ćemerlić – kao prvi Bosanac s doktoratom s prestižne pariške Sorbone, vijećnik sva tri zasjedanja ZAVNOBiH-a, kasniji ministar pravde u prvoj vladi Bosne i Hercegovine. Na naučnom skupu o liku i djelu akademika Ćemerlića, u povodu 100. godišnjice njegovog rođenja, na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, zapaženo izlaganje o Ćemerliću kao rektoru Univerziteta upravo je imao i akademik Pejanović (2006).

Ako je iko pozvan da napravi ovakav pregled kratke moderne bh. državnosti, onda je to svakako akademik Pejanović, iz najmanje dva razloga; prvo, kao neposredni učesnik, pa i sukreator modernih političkih rješenja Bosne i Hercegovine – i drugo, kao realno najznačajniji istraživač društvenih procesa, pogotovo razvoja države i lokalne samouprave, unutar savremene bosanskohercegovačke sociološke, posebno politološke misli.

Knjiga je naišla na veliko zanimanje javnosti, izlazila je i kao feljton u našem najznačajnijem dnevnom listu. Tako već recenzent, naš akademik s američkim pasošem Robert Donia, ukazuje na to da autor "snažno dokazuje državnost Bosne i Hercegovine uz jasnu, uvjerljivu logiku i živopisne opise mnogih važnih pravnih odluka od kasnog 19. do početka 21. stoljeća", dok profesor Husnija Kamberović posebno ukazuje na autorov kombinirajući historiografski i politološki metodološki pristup izazovima državnosti Bosne i Hercegovine. Asim Mujkić, pak, gleda na knjigu kao na jedinstvenu historiju političkih ideja u vremenu od Drugog svjetskog rata do pada Berlinskog zida, a Elmir Sadiković ukazuje na aktuelnost i značaj knjige

[1] Akademik dr. Mirko Pejanović, potpredsjednik Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANUBiH), profesor emeritus Univerziteta u Sarajevu i član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine (1992–1996).

pogotovo u kontekstu donošenja novih političkih odluka važnih za budućnost naše zemlje. Meni lično je bio najzanimljiviji prikaz uglednog alima Mustafe efendije Spahića, koji je knjigu temeljito iščitao i onda se, po vlastitim riječima, ponovno bezbroj puta vraćao na pojedina poglavlja detaljno ih analizirajući, naravno, svesrdno je preporučujući svim čitaocima (Spahić, 2022).

U čemu je zaista značaj Pejanovićeva rada? Zašto je pojava ove knjige izazvala ovako veliko zanimanje javnosti?

Kad pročitamo i odložimo Pejanovićevu knjigu, onda nam se kroz glavu još dugo kreće omnibus različitih ideja, političkih rješenja i savremene sudbine naše zemlje; od perioda Austro-Ugarske, pa sve do postdejtonske Bosne i Hercegovine. Kao *corpus separatum* K&K monarhije, Bosna i Hercegovina tada dobiva svoj prvi moderni Ustav – *Zemaljski štatut* iz 1910. godine; od svih carskih pokrajina car i kralj Franjo Josip II je podario ustave Moravskoj, Bukovini te Bosni i Hercegovini, kao starim zemljama s vlastitom državnopravnom historijom unutar Austro-Ugarske monarhije. Hrvatska povjesničarka Mirjana Gross piše u djelu *Povijest pravaške ideologije* kako hrvatski zastupnici u ugarskom saboru u Pešti protestuju: "kako je to Bosna dobila ustav, a Hrvatska kao stara zemlja i tisućljetno kraljevstvo nije?!" (Gross, 1975: 43).

Starojugoslavenski period je, po riječima autora, zlo za Bosnu i Hercegovinu zbog provođenja koncepta unitarne države, dok *Oktroisani ustav* i uvođenje banovina predstavljaju prvo razbijanje dotadašnje teritorijalne cjelovitosti zemlje. U periodu Drugog svjetskog rata, autor ukazuje na prve korake ka budućem statusu zemlje unutar nove Jugoslavije i važnost ratnih odluka ZAVNOBiH-a – kada su "obnovili i uspostavili razvoj moderne državnosti Bosne i Hercegovine". Zašto treba uvijek na njih podsjećati vidljivo je iz cijele knjige; to je "obnova i uspostava moderne državnosti Bosne i Hercegovine" i preambula svakog budućeg ustava ove zemlje!

Za razliku od nekih drugih pokreta "koji su digli ustanak protiv fašista čim su ovi otišli iz zemlje", a danas se slave kao "prvi gerilci Evrope", autorov diskurs je kristalno jasan: antifašizam je tekovina današnje moderne Evrope, on je utkan u same temelje bosanskohercegovačke državnosti. Da nije bilo antifašističkog pokreta, ova zemlja bi ostala nečija banovina ili pokrajina, a narod koji većinski u njoj obitava ostao bi "cvijeće nekog drugog naroda", bez prava na vlastito ime, jezik i domovinu! Autorov stil je osebujan, direktan, nama je sve jasno, kao da smo to i sami prije znali, ali, eto, treba neko da nas uvijek podsjeti! Akademik Pejanović je dokazani prijatelj logike; nijedna ideja nije nikla sama i nezavisna od svoje historijske osnove ili povijesne pozadine, kako vam drago! Pritom, statistika zna ponekad biti "tačan zbir netačnih podataka", ali je u ozbiljnim istraživanjima neizostavna kao dokumentaciona osnova, što autor vrlo spretno i funkcionalno koristi, dok zaključak svakog poglavlja proističe iz podastrte građe i ne odražava ono što bismo mi možda htjeli ili željeli pročitati, nego upravo ono na što realno upućuju dokazi! Pejanović jeste neosporno dokazani humanista i izvorni socijaldemokrata, ali je u analitici

događanja ubitačno hladan i racionalan, bez ikakve euforije i ostrašćenosti. Time me neodoljivo podsjeća na velikog engleskog historičara, komunistu iz Oxforda, Erika Hobsbauma (1917–2012) koji je u svom djelu *Kratki XX vijek* obuhvatio period od 1914. do 1991. godine. Naime, on je obuhvatio razdoblje od Prvog velikog svjetskog rata 1914. godine, a kao drugi reper uzeo je disoluciju Jugoslavije 1991. godine, koja je rezultirala najvećim ratom na tlu Evrope nakon Drugog svjetskog rata! Hobsbaum nalazi da je prethodni devetnaesti vijek bio doba napretka i najvećih tehnoloških inovacija, a dvadeseti "Doba ekstrema"![2]

Osnovno pitanje koje se postavlja pred svakog istraživača svakako je ono kako je bilo uopće moguće, nakon brzog raspada i sramne kapitulacije iz 1941. godine, obnoviti krhotine Jugoslavije i vratiti je, tako obnovljenu, ali i drugačije uređenu, na historijsku scenu?

Jugoslavenska revolucija 1941–1945. godine imala je svoj epicentar u Bosni i Hercegovini – to je centralno bojište Drugog svjetskog rata, sklonište Tita, Komunističke partije Jugoslavije, narodnooslobodilačkog pokreta, ali i evidentna ključna karika buduće nove Jugoslavije; Marko Attila Hoare je naziva "najzagonetnijom prazninom historiografske slike jugoslavenske revolucije" (Hoare, 2019: 9). Zašto?

Ona je centar NOP nakon povlačenja iz Srbije 1941. godine, tu su osnovane proleterske brigade, Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), tu su se odvile sve velike bitke i ofanzive Drugog svjetskog rata, tu je organizovan ustroj organa narodne vlasti, doneseni *Fočanski* i *Krajiški propisi*, od 97 partizanskih brigada 1943. godine – 38 su hrvatske, 23 – bosanskohercegovačke, 18 – slovenske, dok cijela istočna Jugoslavija (Vojvodina, Srbija, Crna Gora, Kosovo i Makedonija) zajedno organizuju 18 brigada (Babić, 1956: 207). Taj period se gotovo u cijelosti poklapa s Pejanovićevim posmatranjima i analizama, pri čemu je naš autor spretno izbjegao zamku "živog pijeska" prezentacija i interpretacija, a to je "crno-bijelo tumačenje", najčešće kroz zacrtane ideološke prizme. Sumirajući pročitano, mora se reći da je autor našao sretan spoj historijskih fakata o obnovi i izgradnji savremene državnosti naše domovine, kao i svojih rasprava na naučnim skupovima ili intervjuima. Autor je među rijetkima, analizirajući hodogram pripreme AVNOJ-a, istražio boravak Vrhovnog štaba u okolini Kladnja i zadržao se na julu 1943. godine, kada je u naselju Plahovići kod Kladnja Josip Broz Tito pitao

[2] Eric Hobsbawm (1917–2012), najznačajniji historičar modernog doba, pionir *Social history* (Mirjana Gross), njegova kvadrilogija – *Age* (*Doba*) započinje djelom 1. *Doba revolucija: Evropa 1789–1848. g.*, London 1968. (u Hrvatskoj izdavač je Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb 1987), nastavlja djelom 2. *Doba kapitala 1848–1875*, London 1975. (Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb 1987), zatim 3. *Doba imperija*, London 1987, a završava djelom 4. *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće 1914–1991*, London 1994. (Zagrebačka naklada, Zagreb 2009). Svoj životni vijek opisao je u djelu *Zanimljiva vremena: Život kroz dvadeseto stoljeće*, Disput, Zagreb 2009, dok je po uzoru na Ernesta Gellnera (*Nacije i nacionalizam*, P. kult, Zagreb 1998), objavio i vlastito djelo: *Nacije i nacionalizam – program, mit, stvarnost*, prev. N. Čengić, Novi Liber, Zagreb 1993.

rukovodstvo KPJ za Bosnu i Hercegovinu dokle se stiglo u pripremama održavanja ZAVNOBiH-a?

Rukovodstvo NOP-a za BiH – Rodoljub Čolaković i Avdo Humo su se dali na pripremu Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, izabrani su delegati do novembra 1943. godine iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Pokrajinski komitet je oblikovao stajalište da Bosna i Hercegovina u novoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji dobije status federalne jedinice ravnopravne Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori i Makedoniji.

Komisija u sastavu Milovan Đilas, Moša Pijade i Sreten Žujović nije prihvatala prijedlog rukovodstva PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu da Bosna i Hercegovina dobije status ravnopravne federalne jedinice buduće državne zajednice, zagovarajući druga rješenja (među tim rješenjima je bilo razbijanje Bosne i Hercegovine i pripajanje dijelova drugim federalnim jedinicama). Presudio je Titov autoritet, ali i jasno izražena volja naroda. Odlukom 247 delegata ZAVNOBiH-a 25. novembra 1943. godine "Bosna i Hercegovina je prestala biti jabuka razdora između srpskih i hrvatskih velikodržavnih pretenzija!"

Kada će danas Bosna i Hercegovina prestati biti predmet posezanja naših susjeda i komšija – ne znamo, ali znamo da nam je upravo danas riječ akademika Pejanovića možda i najpotrebnija!

Odluke ZAVNOBiH-a su nesumnjivo revolucionarni akti kojim je NOP korjenito mijenjao zatečeno društveno uređenje zamjenjujući ga voljom naroda i vraćanjem na scenu one organizacije zemlje koja ima svoje historijske tradicije. To je prvi dokument moderne bosanskohercegovačke državnosti kojim se uvodi šesta buktinja u grb zemlje – to je istovremeno i danas brana četništvu, ustaštvu i svakom fašizmu na ovom tlu.

Je li ZAVNOBiH samo "komunistička zabluda" ili stvarni izraz želje naroda Bosne i Hercegovine? Šta bi bilo da nije bilo ZAVNOBiH-a?

Banovinski sistem kao dio tala hrvatske i srpske buržoazije bi ostao na djelu, a Bosna i Hercegovina svedena na efemeran geografski pojam koji bi postepeno odumro, a narod koji danas većinski u njoj obitava sveden na "cvijeće" drugog naroda uz prijetnju nestanka. Hronologija uvijek predstavlja "oči povijesti" – hronološki i metodološki uvod u temu izlaganja, pa Pejanović znanstveno razbija mitove o "ukletosti BiH", ukazujući na antifašizam kao trajnu odrednicu; po njemu je fašizam sredstvo diskreditacije i diskvalifikacije, ali predstavlja populistički ultranacionalizam, što je sasvim u skladu s modernim definicijama koje daju Stanley Payne ili Roger Griffin (Đurković, 2023). Upravo zato vrijednosti antifašizma i jesu stalne – on nije samo pobjeda u Drugom svjetskom ratu nego trajna evropska vrijednost do danas. Ugledni Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) iz Ljubljane, redovno analizirajući događanja na Bliskom Istoku, Balkanu i u svijetu, a povodom 1. marta, Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine,

konsultuje Pejanovića koji u svom zapaženom članku "Značaj Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine za razvoj njene državnosti u 21. stoljeću" piše o važnosti tog historijskog događaja (Pejanović, 2025).

Zlatna grana škotskog antropologa Jamesa Georga Frazera (1854–1941) jeste klasično djelo kulturne i prirodne povijesti, etnologije i antropologije, gdje autor na više od 6000 stranica u 12 tomova razvija "najveću znanstvenu odiseju suvremenog humanizma", u kojoj se osvjetljava golemi mozaik ljudskih vjerovanja, običaja i obreda, raznovrsnih oblika čovjekova odnosa prema prirodi, a posebno prema "duhu bilja" – mozaik koji tvori jezgru ljudskosti.[3] Zašto je u našoj kulturnoj povijesti *Zlatna grana* tako važna? Običaji i vrijednosti iz prošlosti se obezvrjeđuju, sadašnjost treba shvatiti naučno, prošlost također, pa će Entoni Gidens u *Odbjeglom svijetu* podsjetiti na to da je riječ "tradicija" u svom današnjem značenju nastala u Evropi tek u posljednja dva vijeka (Gidens, 2006).

Heraklit će napisati: oni koje vole mudrost moraju brojne stvari istraživati! Pejanović je njegov zakleti pristalica, vidimo po njegovu djelu – njegova "zlatna grana" obuhvata veliki dijapazon znanstvenih radova, knjiga, udžbenika, javnih istupa. Kvintesencija svih njegovih radova ukazuje na to da nervna vlakna njegovih tekstova počivaju na postulatima gdje historija ne poznaje nijedan konstantan pojam, sadržaj varira, jezici generišu različite misaone obrasce, novo vrijeme stvara jaz između sadašnjosti i prošlosti. Pejanović ima urođeni talent za analizu, za neobične uvide koji intelektualno razgaljuju, za lucidne analogije kojima u osnovi leži erudicija i ideja izvrsnosti te stalna historijska komparacija. Dva su osnovna tipa historijske komparacije: kontrastivni i generalizirajući; tradicijski model utemeljio je John S. Mill razlikujući metodu razlike i metodu slaganja (Bloch, 2004). Pritom postoji problem "zaključene historiografije", gdje je pozivanje na tradiciju samo "pojavni oblik nezadovoljstva postojećom", dok je tradicija predaja predanja (Carr, 2004). Za nastanak civilizacije odlučujući značaj imala je uspostava sistema vrijednosti, izvođenje normi ponašanja i sankcija (Sorokin, 2002). Možda razumijevanje važnosti problema iz autorovih radova već na početku može olakšati spominjanje činjenice da je prije nepunih stotinu godina na prostoru od Trsta do Urala postojalo samo šest od današnje 23 države (Hobsbaum / Rejndžer, 2011: 287). A s obzirom na to da je novim državama uvijek potrebna i nova prošlost, to ovaj podatak sam po sebi donekle objašnjava rasprostranjenost historijskih mitova. Zbog otvorenog ili latentno prisutnog revanšizma politizovana prošlost možda je nasuštinskiji element nacionalističkih ideologija; kad ne postoji odgovarajuća prošlost, ova uvijek može biti izmišljena, na taj način što pruža slavniju pozadinu sadašnjici koja nema šta da slavi.

[3] Najviše korištena skraćena izdanja su djela Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, izdavač Ivanišević, Beograd 2003. i istoimeno izdanje Edicija, Beograd 2022; obimnije je izdanje na hrvatskom jeziku – James G. Frazer, *Zlatna grana. Podrijetlo religije, obreda i običaja*, Jesenski & Turk, Zagreb 2019.

Ako je čovjek počeo s govorom, civilizacija s pismom i poljoprivredom, industrija s vatrom, pravo počinje s običajem, vlasništvo je majka, a rat otac države, zakon dolazi sa svojinom, brakom, vladarom – ispred svih fenomena leži običaj, gdje je božanska prinuda ostvarena putem religije (Djurant, 1995). Pejanovićev govor i rad obilježen je njegovim učiteljima u vremenima kada je Fakultet političkih nauka u Sarajevu prerastao okvire partijske škole i postajao prva slobodnomisleća politološka škola u Bosni i Hercegovini. U razgovorima s francuskim historičarima, umni Žorž Dibi (1919–1996) će reći: "Moji učitelji su me naučili da čitam pejzaž – nerazlučiv skup materijalnih dokumenata, dok drugi spadaju u ritual, pravo, vjerovanje." (Aničić, 2022: 13).

Znanstveni pejzaž Mirka Pejanovića – antički temelji

Pejanovićev znanstveni pejzaž počiva na antičkim temeljima: na početku Aristotelove *Politike* (I, 1–2) stoji striktno razlikovanje područja na domaćinstvo i državu (*oikos i polis*), dok novovjekovna teorija počinje s pojedincem – nacionalna posebnost se ističe tek u helenističko doba, i to kao obrazovna tradicija! Heleni se ističu obrazovanjem, za razliku od Barbara koji su neznalice i neobrazovani (Dihle, 2016)! U posljednjoj knjizi Herodotove historije (*Kaliopa*), prvi put se sreće *politeia* kao termin za građansko pravo – građanstvo, javni život, može se razumjeti i kao zajednica građana, ali i kao ustav, što Pejanović obilato koristi (Herodot, 2009: 384).

Ciceron navodi kako upravo Platona smatra "najučenijim čovjekom i najozbiljnijim filozofom" slijedeći upravo njegov primjer (Platonovi spisi *Πολιτεία* i *Νόμοι*) sinhronijskim oblikovanjem Zakona i Države, jer država bez zakona ne ispunjava svoju svrhu. "Ali kao što je postupio najučeniji čovjek, Platon, ujedno najozbiljniji od svih filozofa, koji je prvi sastavio spis o državi i isto tako zaseban o njezinim zakonima, mislim da i ja, prije nego što kažem riječi zakona, moram reći nešto u obranu toga zakona. Vidim da su isto učinili Zaleuk i Charonda, a oni svojim gradovima nisu napisali zakone radi teorije ili zabave, nego radi države." (Ciceron, 1996: 64). Ciceron upravo u prvoj knjizi (I, 10) izriče poznatu i utjecajnu frazu *ipse dixit* (on sam je rekao) kao latinski prijevod starogrčke *αὐτὸς ἔφα* koju su koristili Pitagorini učenici pozivajući se na autoritet svojeg učitelja. "Oni pak koji istražuju kod istraživanja treba manje paziti na autoritet osobe, a više na razumske dokaze." (Ciceron, 2022: 39-40). Pejanović dokazano ne robuje autoritetima, on se pažljivo koristi vrelima znajući da je zajednička baština itekako krhka, slojevita i složena i drobi se u rukama onoga ko joj pristupa bez predznanja o povijesnom ili društvenom razvoju. Put scientifikacije – evolucionističko interpretiranje historije države, a tome je posvećen najveći autorov opus, pripada historiji ideja, gdje se teorija, uz difuznu i funkcionalnu analizu te analizu odnosa kulture i ličnosti, obogatila i strukturalnom analizom. Metodološki posmatrano, autor često koristi historijsko tumačenje – to je postupak kojim se traži značenje jedne norme ispitivanjem historijskih okolnosti

koje su prethodile njenom donošenju ili povoda (neposredan razlog – *occasio legis*) za njeno donošenje. Ovo tumačenje je najčešće pomoćno sredstvo ciljnog tumačenja, a primjenjuje se uspoređivanjem tumačenog s normama koje su mu prethodile ili pak s pripremnim materijalima (nacrtima, prijedlozima) za donošenje tumačene norme. Transdisciplinarna metodologija Mirka Pejanovića stoga se u cijelosti fokusira na istraživačko pitanje koje funkcionira kao "kognitivni temelj" nužan da bi se odredila sva dostupna teorijska i metodološka sredstva potrebna za adekvatno rješavanje istraživačkog problema. Sam istraživački proces pak treba oblikovati tako da se uzme u obzir međuovisnost različitih kategorija znanja: spoznaje (*episteme*), djelovanja (*praxis*), proizvodnje (*poiêsis*) i razboritosti (*phronêsis*). Historijska analiza diskursa, kao izvedenica njemačke historije koncepata (*Begrifsgeschichte*), usredotočuje se na složene i dinamičke procese, u čemu je, po općem priznanju, Pejanović pravi majstor. Američki historičar J. L. Gaddis, nazvan "dekanom hladnoratovskih historičara", nalazi da djela Marka Blocha *Zanat historičara* i Edvarda H. Carra *Šta je historija?* predstavljaju najznačajnije radove o historiografskoj metodologiji (Gaddis, 2002).[4] Pejanović se često vraća preispitivanju sopstvene metodologije, kod njega se prošlost prožima kroz tekstove, ali je uvijek otvoren za nove metode istraživanja i očiti pristaša E. H. Carra, koji tvrdi da je "historija beskrajni dijalog prošlosti i sadašnjosti". Kako je predmet politoloških istraživanja uvijek složen, Pejanović insistira na prihvatanju složenih dokaza tvrdeći da je narativ najbolje oružje kojim se istraživači mogu poslužiti. Prilikom istraživanja pojedinih fenomena, a tu je Pejanovićeva radoznalost izuzetna, autor insistira na utvrđivanju neophodnih i dovoljnih, odnosno racionalnih i slučajnih uzroka, definišući kontekst kao zavisnost dovoljnog od neophodnog, gdje uvijek postoji neki ekvilibrij koji se polako urušava. Pejanović, suprotno od Makijavelija, koji u djelu *Vladalac* Lorencu Mediciju ukazuje na značaj "pakovanja" velike količine informacija u kompaktnu i korisnu cjelinu iz koje će čitalac izvući recepte za budućnost, ukazuje na značaj pravilne destilacije informacija i analizu turbulentnih situacija bh. društva. U mogućnosti različitih ishoda (tzv. "prozori mogućnosti – *windows of opportunity*), autor primjenjuje različite intelektualne vježbe, parafrazirajući Marka Blocha – "tražiti ono što je najlakše moglo biti izbjegnuto" u detaljnoj postavci problema (Bloch, 2004).

Pejanović se kontinuirano bavi državom – koncept "države" nepoznat je u anglosaksonskoj pravnoj tradiciji, gdje sve pripada kruni ili izvršnoj vlasti, što je suprotno državnopravnim tradicijama kontinenta; termin *država* počinje se koristiti od Vestfalskog ugovora iz 1648. godine, gdje se narod, teritorija, suverenost prihvataju kao opće doktrine države. Kriterij za sticanje državljanstva: na osnovu porijekla (*ius sanguinis*) ili rođenjem na teritoriji (*ius soli*), pritom danas najčešće uz odrednicu

[4] Kod nas su mu prevedena djela: *Hladni rat: mi danas znamo*, Beograd 2003. i *Iznenađenje, bezbednost i iskustvo Amerike: predavanja o američkoj civilizaciji i upravljanju*, Beograd 2008.

Identitet – on se stvara, mijenja i prilagođava koristeći noviju i stariju povijest, dok suprotno zagovara tzv. primordijalistička teorija (Malešević, 2006). Pejanović primjećuje da najnovija nastojanja da se formiraju velike regionalne državne organizacije, poput EU, kao i težnja ka globalizaciji, nisu dovela do prevazilaženja države, ali su osjetno promijenila princip suvereniteta (ali i neke druge!). Njegovo upoređivanje drugačijih poredaka jest intelektualna radnja sučeljavanja uređenja institucija, dobiva karakteristike naučne discipline: zašto upoređivati (problem funkcije) – šta upoređivati, gdje su funkcije komparacije uvijek produbljivanje znanja. Pejanović stalno ističe da ideja nediskriminacije i jednakih sloboda može biti pravednom formulom svakog novog bosanskog društva – u modernom dobu osnovna politička vrijednost je sloboda, a u ranijem pravda. Aristotel ističe da je njena svjetlost, među ostalim vrlinama, toliko jaka da joj ni "Večernjače ni Zornjače nije ravan sjaj!" (Aristotel, 1988: V, 11). Autor u svim svojim radovima uvijek primjenjuje onu Ulpijanovu definiciju da je pravda stalna i neprekidna volja da svako dobije ono što mu pripada – *iusttitia est constant et perpetuo voluntas ins suum cuique tribuende*, što ga legitimira dosljednim humanistom uvijek radoznalog duha! (Justinijan, 2003: 1, 1, 10).

Ideje za budućnost Bosne i Hercegovine

"Misao je povezana sa događajem kao krug sa svojim centrom" – naglašava Hannah Arendt na samom početku *Krize kulture* – "i ako se od njega odvoji, rizikuje da izgubi svoj značaj. Misao živi na međi prošlosti i budućnosti, tražeći sopstveni smisao u istoriji. Čin mišljenja je neodvojiv od svakodnevnih suočavanja sa svetom. Gajeći čuđenje i dostupnost prema događajima, misao se više ne svodi isključivo na stvaranje novih ideja, već ima i novi zahtev – da identifikuje značajne događaje našeg vremena, omogući da ih bolje razumemo i tako izoštri uvid u stvarnost koja nas okružuje." (Arendt, 2023)[5]

Akademik Pejanović u svom *činu mišljenja* ne zadržava se samo na kritici, njegov novi zahtjev predstavljaju ideje za budućnost koje oslikavaju jasan, ali diskretan šarm nekadašnjeg građanskog društva i demokratskih ideala čovječanstva, ukorijenjenih u današnje civilizacijske norme društva. Pejanović nikada nije borac s praznom puškom ili ispraznom retorikom; njegovu dijagnozu postdejtonske Bosne i Hercegovine potvrđuje vrijeme, a prijedlozi za terapiju (Pejanović, 2012: 200-201) slojeviti su, ali provodivi uz minimum volje domaćih aktera. Pri tom je vodeća ideja integracija zemlje u EU i NATO, o čemu je nekada postignut *consenzus omnium*,

[5] Prevedeno prema: *The Crisis in Culture: Its Social and Its Political Significance* u Hannah Arendt, *Between Past and Future. Eight Exercises in Political Thought* (The Viking Press, New York 1968, 197-227). Tekst je originalno objavljen u prvom izdanju *Between Past and Future* (Vintage, New York 1961). Rana verzija teksta objavljena je pod naslovom Society and Culture, *Daedalus*, Vol. 89, No. 2, 1960, 278-287.

koji se danas bespotrebno politizira, a EU, bez obzira na povremeni briselski birokratizam, najveće društvo blagostanja modernog doba kojemu svakako trebamo težiti. Evropska pravna stečevina može se inkorporirati kreativnim radom Parlamenta, uz provođenje moguće ustavne reforme i promjenu izbornog zakonodavstva u svrhu bržeg implementiranja i izgradnje učinkovite vlasti, a to je u interesu svim državljanima ove zemlje. Pejanović uvijek podsjeća na to da su sve zemlje koje su prolazile evropske integracijske procese imale konsenzus vladajućih i opozicionih stranaka, a u poimanju građanskog dijeli stavove svoga dugogodišnjeg prijatelja profesora Zdravke Grebe koji navodi: "Danas vapijuće zjapi građanska praznina i građanstvo postaje pogrdna i kužna riječ čak i u onom obliku u kome bi je poželjeli kao ustavni patriotizam." (Grebo, 2017).

Pejanovićev recept za ozdravljenje je jednostavan, ide u kategoriju *narodnih lijekova*, a nikakvog složenog farmakološkog pripravka, lako je primjenjiv i probavljiv, a traži minimum zajedničke volje svih aktera bez poziva na ikakvo uplitanje stranih faktora, i ono najznačajnije – zahtjeva domaću pamet. Ima li je?

Zaključak

Zaključujući ovu raspravu navodim da je akademik Mirko Pejanović sa svojim magna opusom umnogome nalik na Homerovog pjevača koji ponavlja, prenosi i uređuje kolektivno sjećanje; postoje umjetnost, filozofija i književnost koje se slobodno šetaju njegovim sociološkim i politološkim djelima. Njegovi radovi uvijek dobro dođu međunarodnim i drugim zvaničnicima koji se bave Bosnom i Hercegovinom (kako je isticao i Lars Gunar Vigemark, specijalni predstavnik EU, promovišući Pejanovićevu studiju), gdje su im već duži niz godina neizostavan i objektivan reper, ali su studije o razvitku lokalne samouprave dragocjene za rad općina i gradova gdje postoji građanski interesni pluralizam, za razliku od entitetskog i državnog nivoa.

Otkako je tvorničar velškog porijekla Robert Oven skovao izraz "socijalizam", on je u žiži interesovanja nauke, na kritici Hegelove filozofije prava Marx je iznio poznatu tvrdnju da je religija "opijum za narod" – ako je tako, onda je nacionalizam kokain današnjice, što razumski uočava, ali i razobličava Pejanović. Društva stvaraju sliku o sebi, ali generacije stvaraju kulturu i identitet, u svakoj budućoj analizi bosanskohercegovačke kulture i države, u projektima lokalne samouprave, u odnosu prema vlastitoj baštini, buduće generacije naći će rukopis akademika Mirka Pejanovića.

Literatura

Aničić, Dejan (ur.) (2022) *Istorija mentaliteta. Žorž Dibi, Žak Le Goff, Filip Andrijes, Rober Mandru, Rože Šartije*, prev. V. Stanić, Karpos, Beograd.

Arendt, Hannah (2023) Kriza kulture: njeno socijalno i političko značenje, u: Arent, Hana, *Mišljenje i delanje u mračnim vremenima. Izbor tekstova objavljenih na Peščaniku*, prev. B. Dujmić, S. Miletić, Peščanik, Beograd, 57-82.

Aristotel (1970) *Politika*, prev. M. N. Đurić, Beograd.

Aristotel (1988) *Nikomaova etika*, prev. T. Ladan, Globus, Zagreb.

Babić, Anto (ur.) (1956) *Enciklopedija Jugoslavije, tom II*, Leksikografski zavod, Zagreb.

Bloch, Marc (2004) Prilog komparativoj historiji evropskih naroda, u: Roksandić, Drago (ur.) *Uvod u komparativnu historiju*, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb, 37-64.

Bloch, Marc (2008) *Apologija historije ili zanat povjesničara*, prev. J. Milinović, Srednja Europa, Zagreb.

Carr, Edward Hallet (2004) *Što je povijest?*, prev. D. Vojak, Srednja Evropa, Zagreb.

Ciceron (1996) *Libri politici. Zakoni*, prev. Daniel Nečas Hraste, Demetra, Zagreb.

Ciceron, Marko Tulije (2022) *O naravi bogova*, prev. Ante Jurić-Arambašić, Fakultet filozofije i religijskih znanosti – Dominikanska naklada Istina, Zagreb.

Dihle, Albert (2016) *Grci i stranci*, prev. A. Kostić, Karpos, Beograd.

Djurant, Vil (1995) *Istorija civilizacije*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd.

Đurković, Miša (2023) *Fašizam u našoj epohi*, Čigoja štampa – Institut za evropske studije, Beograd.

Gadamer, Hans-Georg (1978) *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Gaddis, John Lewis (2002) *The Landscape of History – How Historians Map the Past*, Oxford University Press, Oxford.

Gidens, Entoni (2006) *Odbegli svet*, Stubovi kulture, Beograd.

Grebo, Zdravko (2017) Uz malo gorčine u ustima, sretan vam praznik! *Media.ba*, 28. 2. 2017. https://www.media.ba/bs/mediametar/uz-malo-gorcine-u-ustima-sretan-vam-praznik (1. 8. 2025)

Gross, Mirjana (1975) *Povijest pravaške ideologije*, serija Monografije, knj. IV, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb.

Herodot (2009) Posljednja knjiga "Kaliopa", u: *Herodotova istorija*, prev. M. Arsenić, Dereta, Beograd, 384-418.

Hoare, Marko Attila (2019) *Bosanski muslimani u drugom svjetskom ratu*, prev. E. Suljagić, IK Vrijeme, Zenica.

Hobsbaum, Erik; Rejndžer, Terens (ur.) (2011) *Izmišljanje tradicije*, prev. M. Prelić, S. Glišić, XX vek, Beograd.

Hobsbawm, Eric (2009) *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće 1914–1991*, Zagrebačka naklada, Zagreb.

Justinijan (2003) *Digesta*, Prva knjiga, II izd., prev. dr. A. Malenica, Službeni glasnik, Beograd.

Malešević, Siniša (2006) *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*, Palgrave Macmillan, New York.

Pejanović, Mirko (2006) Riječ na skupu o akademiku Hamdiji Ćemerliću, u: *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, br. 11, 59-62.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Zagreb – Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2025) Značaj Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine za razvoj njene državnosti u 21. stoljeću, *Ifimes*. https://www.ifimes.org/ba/istrazivanja/znacaj-dana-nezavisnosti-bosne-i-hercegovine-za-razvoj-njene-drzavnosti-u-21-stoljecu/5461 (1. 7. 2025)

Sorokin, Piterim (2002) *Društvena i kulturna dinamika: proučavanje promena u velikim sistemima umetnosti, istine, etike,prava i društvenih odnos*a, CID, Podgorica – Beograd.

Spahić, Mustafa (2022) Dosljednost i vjernost svojoj zemlji i državi, *Oslobođenje*, Sarajevo, 16. 1. 2022.

ANU BiH АНУ БиХ

MIRKO PEJANOVIĆ'S GOLDEN BRANCH

Dževad Drino
Full Professor
University of Zenica – Faculty of Law
dzevad.drino@unze.ba
ORCID: 0000-0003-4488-9449

Abstract: This paper is dedicated to the scientific engagement of academician Prof. Dr. Mirko Pejanović in the context of anti-fascist traditions in Bosnia and Herzegovina, especially an organization of national government bodies in the light of the Declaration on the Rights of Citizens of Bosnia and Herzegovina (dated 1944), which academician Pejanović reaffirmed and analyzed in his works. Pejanović's "Golden Branch" include a wide range of scientific works, books, textbooks, polemics and public speeches, which indicate that the nerve fibers of his texts rely on postulates in which history does not know any constant concept, content varies, languages generate different thought patterns, new time creates a gap between the present and the past. As the subject of political science research is always complex, Pejanović insists on accepting complex evidences that reflect ancient roots of his scientific landscape, which he often returns to by questioning his own methodology, where the past permeates through texts, but he is always open to a new research methods and he is an obvious supporter of the theory that "history is an endless dialogue between the past and the present."

Keywords: antifascism, Bosnia and Herzegovina, sovereignty, methodology, law, ZAVNOBiH

ANU
BiH
АНУ
БиХ

OSVRT NA MENTORSKI RAD AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.28

NAUČNO-PEDAGOŠKI DOPRINOS AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA IZVOĐENJU POLITOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA KROZ MENTORSTVO U IZRADI DVANAEST DOKTORSKIH DISERTACIJA

Hoda Dedić
dr. sc., ambasadorica
Ambasada Bosne i Hercegovine u Kraljevini Norveškoj
hodadedic@yahoo.com

Apstrakt: Naučni opus akademika Mirka Pejanovića oblikovan je kroz višedecenijski angažman na Univerzitetu u Sarajevu i mentorstvo u izradi doktorskih disertacija koje su tematski usmjerene na kompleksne procese tranzicije, evropskih integracija i demokratskog razvoja Bosne i Hercegovine i država regije. Kroz mentorstvo u izradi 12 doktorskih disertacija, akademik Mirko Pejanović je dao značajan doprinos razvoju društvenih nauka, naročito u oblastima političke teorije, evropskih integracija, javnih politika i institucionalne transformacije postratnih društava.
Doktorske disertacije izrađene pod mentorstvom akademika Mirka Pejanovića obuhvataju ključne procese izgradnje i modernizacije državne uprave i javnog sektora u državama Zapadnog Balkana, s posebnim naglaskom na razvoj pluralnog stranačkog sistema i njegov uticaj na konsolidaciju parlamentarnih demokratija. Posebno se izdvajaju rezultati istraživanja fokusiranih na političke i institucionalne pretpostavke integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i regionalizaciju država Zapadnog Balkana u procesu evropskih integracija. Doktorske disertacije pod mentorstvom akademika Pejanovića odlikuje primjena savremenih teorijsko-metodoloških pristupa i oslanjanje na empirijska istraživanja, čime se postiže visok nivo akademske relevantnosti i originalnosti.

Akademik Mirko Pejanović dao je nemjerljiv doprinos razvoju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, kao i afirmaciji evropskih vrijednosti, demokratskih principa i vladavine prava. Ovaj rad ima za cilj da sistematizuje

naučni doprinos akademika Pejanovića kroz prizmu nastavno-pedagoškog i mentorskog rada, te da prikaže sinergiju između njegovog istraživačkog opusa i konkretnih rezultata koje su njegovi doktoranti ostvarili u akademskoj i društvenoj zajednici. Analizom tematskih okvira disertacija koje je mentorisao, rad daje uvid u dominantne pravce naučnog promišljanja savremenih društvenih izazova u Bosni i Hercegovini i državama regije.

Ključne riječi: akademik Mirko Pejanović, mentorstvo, doktorske disertacije, politička teorija, evropske integracije, institucionalna transformacija postratnih društava

Uvod

Obilježavanje jubileja akademika Mirka Pejanovića, osamdeset godina života i četrdeset godina naučnog i pedagoškog rada, predstavlja izuzetnu priliku da se sagleda njegov cjelokupan doprinos razvoju društvenih nauka i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Radi se o profesoru i akademiku čije je ime neraskidivo povezano s Univerzitetom u Sarajevu i razvojem političkih nauka u Bosni i Hercegovini, ali i o javnom intelektualcu čija je djelatnost nadilazila granice akademske zajednice i ostavljala trag u društvenom i političkom životu Bosne i Hercegovine. Njegov rad može se posmatrati kroz tri međusobno povezana područja. Kao naučnik, akademik Pejanović je dao vrijedan doprinos teorijskom promišljanju državnosti Bosne i Hercegovine, procesima tranzicije, razvoju parlamentarizma i evropskih integracija. Njegove knjige, studije i članci danas se smatraju temeljnom literaturom u oblasti političkih nauka i nezaobilaznom referencom za istraživače i studente. Kao intelektualac, bio je jedan od rijetkih univerzitetskih profesora koji su aktivno učestvovali u političkom životu države Bosne i Hercegovine, promovišući vrijednosti mira, dijaloga, demokratije i evropskog puta Bosne i Hercegovine.

Kao pedagog i mentor, oblikovao je generacije studenata i istraživača, od kojih su mnogi danas afirmisani univerzitetski profesori, istraživači, diplomate, afirmisani djelatnici u domaćim i međunarodnim institucijama. Poseban segment njegovog pedagoškog djelovanja je mentorstvo na doktorskim disertacijama. Tokom svoje akademske karijere bio je mentor na ukupno dvanaest doktorata. Tematski, disertacije obrađuju ključne aspekte savremenog bosanskohercegovačkog društva, izgradnju i modernizaciju državne uprave i javnog sektora, razvoj parlamentarizma i stranačkog sistema, ulogu političkih stranaka u donošenju odluka, afirmaciju civilnog društva, lokalnu demokratiju i proces evropskih integracija. Iako raznovrsne u pristupu i metodologiji, sve disertacije povezuje zajednički okvir: analiza složenih procesa tranzicije i demokratizacije u Bosni i Hercegovini, uz naglašenu evropsku dimenziju kao odrednicu društvenog razvoja. Na taj način, doktorske disertacije predstavljaju

važan izvor preporuka za unapređenje institucija i javnih politika. Poseban osvrt u ovom radu posvećen je disertacijama u oblasti evropskih integracija, jer ovi radovi, iako različiti po tematskom fokusu, zajedno oslikavaju cjelovitu sliku evropskih integracija Bosne i Hercegovine.

Ovaj rad ima za cilj da sistematizuje naučno-pedagoški doprinos akademika Mirka Pejanovića kroz prizmu njegovog mentorskog rada, da predstavi tematske i metodološke okvire doktorskih disertacija nastalih pod njegovim mentorstvom, te da pruži sintezu rezultata provedenih istraživanja. Na ovaj način nastoji se dati koherentan prikaz naučnog i pedagoškog naslijeđa akademika Mirka Pejanovića, ali i prikazati širi društveni značaj koji proizilazi iz rada njegovih doktoranata.

Naučno-pedagoški okvir mentorstva akademika Pejanovića

Mentorski rad akademika Mirka Pejanovića predstavlja jedno od njegovih najznačajnijih dostignuća i nezaobilaznu dimenziju njegovog cjelokupnog naučnog i pedagoškog opusa. Kroz višedecenijski rad na Univerzitetu u Sarajevu, a posebno na Fakultetu političkih nauka, akademik Pejanović je uspio oblikovati generaciju istraživača koji su svojim doktorskim disertacijama dali originalne i empirijski utemeljene odgovore na ključna pitanja tranzicije, demokratizacije i evropskih integracija Bosne i Hercegovine. Njegovo mentorstvo karakterišu tri temeljna principa: teorijska utemeljenost, metodološka dosljednost i društvena relevantnost.

Akademik Pejanović insistirao je na tome da doktorske disertacije ne smiju biti samo deskriptivni pregledi literature već da moraju biti jasno pozicionirane unutar relevantnih teorijskih okvira. To znači da su njegove doktorante uvijek pratila pitanja o tome koja teorija objašnjava istraživani fenomen, na koji način ona može biti prilagođena specifičnom kontekstu Bosne i Hercegovine te kakav doprinos istraživanje može dati razvoju same teorije. Disertacije nastale pod mentorstvom akademika Mirka Pejanovića nisu bile puka primjena teorijskih modela, nego njihova prilagodba i dalja nadogradnja u specifičnim uslovima postkonfliktnog društva. Primjena teorija demokratizacije, institucionalizma, teorije evropskih integracija i postkonfliktne rekonstrukcije bile su sastavni dio istraživanja, a doktoranti su bili podstaknuti da teorijske koncepte povezuju s empirijskim nalazima.

Drugi temelj pedagoškog pristupa akademika Pejanovića je metodološka dosljednost. On je smatrao da doktorat mora biti naučno utemeljen istraživački rad koji jasno pokazuje metodološki put do izvođenja zaključnih razmatranja. Zbog toga je insistirao na kombinovanoj upotrebi kvalitativnih i kvantitativnih metoda. Analiza dokumenata, zakonskih i ustavnih akata, javnih politika i programskih dokumenata političkih stranaka činila je polazište mnogih disertacija. Akademik Pejanović je podsticao doktorante da idu i dalje – da provode anketna istraživanja, intervjue s ključnim akterima, fokusne grupe i da koriste studije slučaja. Na taj način, disertacije su dobijale empirijsku težinu i naučnu vjerodostojnost. Takav

zahtjev pokazuje njegovu dosljednost u primjeni naučnih standarda i želju da doktorati budu ne samo teorijski nego i praktično korisni.

Treći, i možda najvažniji princip, jest društvena relevantnost istraživanja. Akademik Pejanović nije shvatao nauku kao izolovan proces unutar akademske zajednice. Za njega, naučni rad je uvijek imao i javnu dimenziju. To se ogleda i u temama koje su njegovi doktoranti obrađivali: evropske integracije, reforma javne uprave, razvoj parlamentarizma, stranačkog sistema, civilnog društva i lokalne demokratije. Sve su to pitanja koja imaju direktan uticaj na kvalitetu života građana i na budućnost zemlje. Disertacije njegovih doktoranata redovno su sadržavale preporuke za unapređenje institucija, zakona i javnih politika.

Mentorski rad akademika Pejanovića treba posmatrati i u širem kontekstu razvoja Univerziteta u Sarajevu i političkih nauka kao discipline. On je bio jedan od profesora koji su aktivno učestvovali u institucionalnom jačanju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, njegovom međunarodnom umrežavanju i afirmaciji. Kroz mentorstvo nad dvanaest doktorata, on je osigurao kontinuitet razvoja istraživačkog kadra, čime je dao nemjerljiv doprinos jačanju akademske zajednice. Time je stvorena nova generacija istraživača sposobnih da odgovore na izazove vremena i da ne budu pasivni posmatrači, već aktivni akteri društvenih promjena.

Mentorski rad akademika Mirka Pejanovića teško je razdvojiti od njegovog vlastitog naučnog opusa. Njegove knjige o državnosti Bosne i Hercegovine, parlamentarizmu i evropskim integracijama bile su osnova na kojoj su se gradila istraživanja njegovih doktoranata. S druge strane, istraživanja doktoranata često su obogaćivala i njegov vlastiti naučni rad. Na taj način stvorena je sinergija između njegovog istraživačkog i pedagoškog djelovanja. Rezultat te sinergije ogleda se u razvoju specifične akademske tradicije koja spaja nauku i praksu, teoriju i empiriju, akademiju i društvo.

Pedagoški okvir koji je akademik Pejanović postavio ima zapravo trajnu vrijednost. Radovi njegovih doktoranata koriste se u nastavnim programima, citiraju u akademskim istraživanjima i služe kao polazište za kreiranje javnih politika. Mnoge disertacije su nakon odbrane objavljene u obliku knjiga i udžbenika, čime su našle širu primjenu u obrazovanju i postale vrijedan izvor znanja za studente i širu stručnu javnost.

U tom smislu, naučno-pedagoški okvir mentorstva akademika Mirka Pejanovića može se posmatrati kao spoj teorijske dosljednosti, metodološke preciznosti i društvene angažiranosti. Njegov pristup pokazuje da mentor nije samo vodič kroz proces pisanja disertacije. On je aktivno oblikovao naučne i profesionalne ličnosti doktoranta. Rezultati tog pristupa vidljivi su u kvalitetu disertacija koje su nastale pod njegovim mentorstvom, ali i u doprinosu koji istraživači danas daju akademskoj i društvenoj zajednici.

Analiza dvanaest doktorskih disertacija nastalih pod mentorstvom akademika Mirka Pejanovića omogućava da se uoče tematske cjeline koje prate osnovne pravce njegovog naučnog i pedagoškog djelovanja. Iako svaka disertacija nosi individualni osvrt istraživača, zajednički nazivnik svih radova jeste njihova usmjerenost na ključne procese tranzicije, demokratizacije i evropskih integracija u Bosni i Hercegovini i državama Zapadnog Balkana. Radi preglednosti i analitičke dosljednosti, radovi će biti prikazani u nekoliko cjelina: prva obuhvata istraživanja iz oblasti evropskih integracija i reforme javne uprave, druga se odnosi na parlamentarizam, demokratizaciju i stranački sistem, dok treća grupiše radove o civilnom društvu, lokalnoj demokratiji i pitanjima političkog identiteta. Unutar svake od ovih cjelina biće predstavljene osnovne tematske odrednice disertacija, teorijski i metodološki okvir, glavni nalazi i doprinosi, ali i naznačene sličnosti i razlike u pristupima doktoranata.

Na ovaj način moguće je sagledati i pojedinačne rezultate istraživanja, ali i zajednički doprinos jedne generacije naučnika oblikovane u okviru pedagoškog rada akademika Pejanovića. Naučni doprinos ovih disertacija leži u povezivanju teorijskih modela evropskih integracija s empirijskim istraživanjima domaćih institucija i politika.

Disertacije u oblasti evropskih integracija i javne uprave

U svojoj disertaciji pod nazivom *Regionalizacija država Zapadnog Balkana u procesu integracije u Evropsku uniju*, dr. sc. Elmir Sadiković razmatra političke i institucionalne pretpostavke integracije Bosne i Hercegovine u EU. Njegovo istraživanje zasniva se na institucionalizmu i neofunkcionalizmu, a metodološki okvir obuhvata analizu pravnih dokumenata, statističkih izvještaja i empirijsko istraživanje reforme javnog sektora. Nalazi pokazuju da su ključne prepreke integracijama slabi administrativni kapaciteti, fragmentiran politički sistem i nedostatak političkog konsenzusa. Naučni doprinos rada ogleda se u preciznoj dijagnozi institucionalnih slabosti i preporukama za harmonizaciju pravnog sistema i jačanje upravnih kapaciteta.

Doktorska disertacija dr. sc. Elmira Sadikovića predstavlja cjelovito politološko istraživanje fenomena regionalizacije i oblikovanja institucionalne osnove politike regionalnog razvoja u zemljama Zapadnog Balkana tokom historijskog procesa njihove integracije u Evropsku uniju u prvim decenijama XXI stoljeća. Dr. sc. Elmir Sadiković je utemeljio naučno relevantan teorijsko-metodološki okvir u pristupu teorijskoj elaboraciji teme doktorske disertacije. Uz teorijsko utemeljenje predmeta istraživanja, dr. sc. Elmir Sadiković je izveo empirijsko istraživanje anketiranjem 506 ispitanika, što je omogućilo da potvrdi postavljenu generalnu i razrađujuće hipoteze. Teorijsko utemeljenje regionalizacije zemalja članica Evropske unije i njihove politike regionalnog razvoja u kontekstu cjeline politike regionalnog

razvoja, kao jedne od zajedničkih politika u institucijama Evropske unije, dovelo je do naučno koherentnih teorijskih sinteza o genezi i dometima regionalizacije i njene institucionalizacije unutar Evropske unije.

Doktorska disertacija dr. sc. Hode Dedić pod nazivom *Pretpostavke i dosezi integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju* fokusirana je na parlamentarni sistem i vladavinu prava u procesu evropskih integracija Bosne i Hercegovine. Njena disertacija oslanja se na teorije demokratizacije i konsolidacije parlamentarnih sistema. U svojoj doktorskoj disertaciji dr. sc. Hoda Dedić istražuje cjelinu politike evropskih integracija u kontekstu proširenja Evropske unije i na tom osnovu pretpostavke zasnivanja i odvijanja procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Integracija država u stabilnu ekonomsku i geopolitičku cjelinu postaje sastavni dio procesa globalizacije u savremenom svijetu koji nadilaze izazove razvoja nacionalnih država. Kontinuirani integracijski procesi učinili su Evropu kontinentom mira, demokratije i prosperiteta. U vremenu od preko šest decenija svog postojanja, Evropska unija se pokazala kao alternativa historijskim tvorevinama – nacionalnim državama, postajući konkurentna zajednica država na globalnoj ravni. Motivi za integraciju u Evropsku uniju su u proteklih šest decenija bili dominantno političke naravi jer je članstvo u Evropskoj uniji svakoj državi pojedinačno omogućilo stabilan politički razvoj i ekonomski napredak. Već od samog osnivanja evropskih zajednica po završetku Drugog svjetskog rata, države Beneluksa su, zbog svoje specifične geopolitičke pozicije, nastojale osigurati sigurnost i političku stabilnost unutar jedne šire zajednice evropskih država.

Predmet naučnog istraživanja doktorske disertacije iznimno je značajan u savremenim geopolitičkim i ekonomskim okolnostima u kojima se nalazi Evropska unija, a posebno Bosna i Hercegovina i države Zapadnog Balkana. Bosna i Hercegovina se, u odnosu na države regije, nalazi u specifičnom tranzicijskom procesu. Proces postsocijalističke tranzicije Bosne i Hercegovine, koji se odvija paralelno s njenim situiranjem u institucije EU, određen je i angažmanom međunarodne zajednice na temelju ovlaštenja koja proističu iz Dejtonskog mirovnog sporazuma. Za Bosnu i Hercegovinu je proces integracije u EU značajan iz više aspekata. Radi se o tome da proces integracije u EU, uslijed složene političke konstitucije Bosne i Hercegovine kao multietničke, ali istovremeno i policentrične, u znatnoj mjeri etnički podijeljene države i društva, bitno uslovljava njen stabilan politički, ekonomski i društveni razvitak. Odvijanjem procesa integracije BiH u Evropsku uniju generira se provedba funkcionalnih društvenih reformi i doprinosi prevazilaženju etničke kolektivističke osnove u političkom i socijalnom razvitku države BiH i bh. društva. Uz analizu historijsko-kulturoloških i političkih pretpostavki integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, dr. sc. Hoda Dedić je kroz komparativnu analizu efekata članstva u EU država centralne i jugoistočne Evrope ponudila znanstvene zaključke koji ovom radu daju karakter originalnog istraživanja.

Dr. sc. Adis Arapović u svom radu pod nazivom *Ideološki identiteti političkih stranaka i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini* istražuje kapacitete javne uprave u procesu evropskih integracija. Njegova disertacija polazi od koncepta dobre uprave, dok metodologija uključuje anketna istraživanja u javnim institucijama i analizu reformskih strategija. Nalazi istraživanja pokazuju da su administrativni kapaciteti nedovoljni, a da reforme često ostaju formalne i spore. Naučni doprinos rada ogleda se u empirijskom prikazu slabosti javne uprave i prijedlozima za profesionalizaciju kadrova i jačanje efikasnosti administracije. Uz teorijsko utemeljenje predmeta istraživanja dr. sc. Arapović je izveo dvostruko empirijsko istraživanje anketiranjem 16 parlamentarnih političkih stranaka te ispitivanjem javnog mnijenja na uzorku od 850 ispitanika u cijeloj Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja predstavljaju relevantnu naučnu spoznaju društveno-historijskog procesa uspostavljanja pluralnog stranačkog sistema i njegove uloge u konsolidaciji parlamentarne demokratije u Bosni i Hercegovini krajem XX vijeka i prvim decenijama XXI vijeka.

Doktorska disertacija dr. sc. Muhameda Mujakića pod nazivom *Politička i pravna osnova razvoja institucija Bosne i Hercegovine od 1996. do 2016. godine* predstavlja cjelovito teorijsko i empirijsko istraživanje uspostavljanja, nastanka, rada i razvoja institucija Bosne i Hercegovine, kao i potrebe njihove rekonstrukcije i dodatne institucionalizacije u procesu integracije Bosne i Hercegovine u euroatlantske institucije. Dr. sc. Muhamed Mujakić istražuje transformaciju javnih politika u postratnim društvima, s posebnim fokusom na Bosnu i Hercegovinu. Teorijski okvir rada polazi od koncepta postkonfliktne rekonstrukcije, a metodološki pristup uključuje studije slučaja i analizu politika međunarodnih organizacija. Nalazi ističu da je međunarodna zajednica imala presudnu ulogu u ranoj fazi reformi, ali da dugoročna održivost zavisi od domaće političke volje. Naučni doprinos ogleda se u analizi uloge međunarodne zajednice u postratnoj transformaciji i oblikovanju javnih politika.

Doktorska disertacija koji je napisala dr. sc. Ana-Mari Bošnjak pod nazivom *Europeizacija lokalne samouprave u tranzicijskim zemljama* analizira obilježja evropeizacije lokalne samouprave te ispituje stavove bosanskohercegovačkih načelnika/gradonačelnika izvan površine formalnog procesa. Istraživanje je provedeno na 63 načelnika/gradonačelnika i otkrilo je da se EU posmatra kao prilika za povećanje ekonomskog i socijalnog prosperiteta, što se etabliralo kao najznačajnija funkcija lokalne samouprave. Teorijski okvir čine teorije evropske konvergencije, dok metodološki pristup uključuje uporednu analizu zakonodavstva, institucionalnih reformi i javnih politika. Nalazi pokazuju da institucionalni kapaciteti i politički konsenzus određuju brzinu integracija.

Disertacije u oblasti parlamentarizma, demokratizacije i stranačkog sistema

Ova tematska cjelina pokazuje kako funkcionisanje zakonodavne vlasti i struktura političkih stranaka presudno utiču na konsolidaciju demokratskog poretka. Disertacije obuhvaćene u ovom dijelu fokusirane su na pluralizam, mehanizme donošenja odluka i specifičnosti bosanskohercegovačkog političkog sistema, čime se osvjetljavaju institucionalne i političke prepreke evropskim integracijama. Poseban značaj ovih istraživanja ogleda se u tome što povezuju teorijske modele demokratizacije s empirijskim analizama stranačkog života i rada parlamenata u BiH, nudeći originalne uvide u ograničenja, ali i potencijale političkog sistema države Bosne i Hercegovine.

Dr. sc. Dragan Bašić u disertaciji pod nazivom *Transformacija državne uprave i javnog sektora u zemljama Zapadnog Balkana* istražuje razvoj pluralnog stranačkog sistema u Bosni i Hercegovini nakon 1990-ih godina. Teorijski okvir zasniva se na teorijama pluralizma i konsolidacije demokratije, dok metodologija obuhvata analizu izbornih rezultata, stranačkih programa i zakonskih akata. Nalazi pokazuju da dominacija etničkih stranaka i fragmentacija sistema otežavaju proces konsolidacije demokratije. Naučni doprinos rada ogleda se u empirijskom prikazu slabosti pluralnog sistema i preporukama za njegovo unapređenje.

Dr. sc. Saša Leskovac svoju disertaciju pod nazivom *Politika reforme javne uprave u zemljama u tranziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* posvećuje ulozi političkih stranaka u procesima donošenja odluka. Teorijski okvir rada čini koncept stranačke demokratije, dok metodologija uključuje intervjue s političarima, analizu zakona i studije slučaja. Nalazi pokazuju da političke stranke imaju presudan uticaj na funkcionisanje institucija, često stavljajući partijske interese ispred javnih. Naučni doprinos rada nalazi se u empirijskom uvidu u ulogu stranaka u procesu odlučivanja i njihovom uticaju na javne politike. Disertacija predstavlja značajan doprinos bosanskohercegovačkoj politološkoj, a zbog nužno interdisciplinarnog karaktera u izvjesnoj mjeri i upravnoj naučnoj misli.

Disertacije u oblasti civilnog društva, lokalne uprave i identiteta

Ovu grupu čine disertacije koje se bave pitanjima civilnog društva, lokalne uprave i političkog identiteta. Iako tematski raznovrsne, disertacije povezuje zajedničko polazište da demokratizacija nije moguća isključivo kroz institucionalne reforme na državnom nivou, nego zahtijeva angažman građana, razvoj participativnih mehanizama i usklađivanje identitetskih dinamika. Radovi u ovoj cjelini analiziraju ulogu nevladinih organizacija, razvoj građanskog identiteta, odnos etničkog i građanskog u evropskom kontekstu te značaj lokalnih zajednica za demokratizaciju. Njihov doprinos ogleda se u ukazivanju na šire društvene procese koji oblikuju demokratski razvoj, a koje je akademik Pejanović kroz svoje mentorstvo

prepoznavao kao jednako važne za razumijevanje i unapređenje političkog sistema u Bosni i Hercegovini.

Dr. sc. Resul Bašić u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom *Političko-pravni položaj i organizacija lokalne samouprave u gradu Sarajevu od 1878. do 2003. godine* na temelju izvedenog istraživanja dolazi do zaključka da sadašnji model reducirane organizacije Grada Sarajeva kojim je Grad prostorno sveden na četiri centralne opštine nije održiv jer predstavlja ograničenje njegovom daljem demokratskom razvoju, pa je zato nužna reforma modela organizacije Grada Sarajeva kao autonomne jedinice lokalne samouprave. Doktorska disertacija predstavlja naučni doprinos zasnivanju teorijske osnove i institucionalnih rješenja u organizaciji i razvoju lokalne samouprave u Gradu Sarajevu krajem XX i početkom XXI stoljeća.

Doktorska disertacija dr. sc. Vanje Kenjić pod naslovom *Strukturalne promjene u razvoju visokog obrazovanja u procesu integrisanja Bosne i Hercegovine u Europsku uniju* predstavlja cjelovito istraživanje pozicije i uloge visokog obrazovanja u procesu integracije Bosne i Hercegovine u EU. Prvi segment istraživanja odnosi se na oblikovanje politika visokog obrazovanja u programima vladajućih parlamentarnih stranaka tokom procesa postsocijalističke tranzicije bosanskohercegovačkog društva. Drugi bitan segment izvedenog istraživanja fokusira se na uvođenje Bolonjskog modela studija na visokoškolskim ustanovama u BiH. Treći segment istraživanja izveden je primjenom metode slučaja kojom je obuhvaćen Univerzitet u Sarajevu. Kao glavni cilj istraživanja dr. sc. Vanja Kenjić je postavila teorijsko zasnivanje modela visokog obrazovanja u uslovima uspostavljanja Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini i uključivanja visokog obrazovanja u jedinstveni evropski prostor visokog obrazovanja kao bitne pretpostavke integracije države Bosne i Hercegovine u EU.

Dr. sc. Sabina Žunić u svojoj doktorskoj disertaciji pod naslovom *Evropska politika razvoja lokalne samouprave u tranziciji s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* analizira građanski identitet i političku kulturu u Bosni i Hercegovini. Teorijski okvir polazi od koncepta građanskog identiteta i političke kulture, dok metodološki pristup obuhvata anketna istraživanja i fokus grupe. Nalazi pokazuju da etničke podjele i dalje dominiraju, ali da postoje potencijali za razvoj građanskog identiteta. Konstantna potreba za "branjenjem" entitetskih nadležnosti dovela je do toga da čak i Vijeće Evrope, koje je trebalo osigurati da se principi evropske Povelje normativno reguliraju na nivou države u BiH, kao što su se primijenili i u svim drugim evropskim zemljama, popusti pred političkim zahtjevima entiteta. Disertacija predstavlja sveobuhvatno i dubinsko teorijsko istraživanje vodećih evropskih i anglo-saksonskih naučnika, koji su teorijskim konceptima obilježili, unaprijedili, a neki čak i definisali liberalno-demokratske teorijske postavke, koje su u direktnoj korelaciji sa sistemom lokalne samouprave. Naučni doprinos rada ogleda se i u analizi političke kulture i njenog značaja za evropske integracije.

U svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom *Izvršna vlast u sistemu lokalne samouprave Bosne i Hercegovine tijekom postsocijalističke tranzicije* dr. sc. Željko Josić iznio je rezultate politološkog istraživanja o odvijanju društvenog procesa oblikovanja i funkcioniranja izvršne vlasti u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini tokom razdoblja postsocijalističke tranzicije, od uvođenja političkog pluralizma 1990. godine do implementacije rezultata lokalnih izbora održanih 2012. godine. Lokalna samouprava i njene institucije imaju važnu ulogu u razvoju demokratskog društva. Poseban segment u izvedenom istraživanju obuhvata odnose neposredno izabranog opštinskog načelnika kao nosioca lokalne izvršne vlasti i predstavničkog tijela građana. Naučni doprinos disertacije ogleda se u novim politološkim spoznajama u polju teorijskog zasnivanja i institucionalnog oblikovanja sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u razdoblju postsocijalističke tranzicije.

Dr. sc. Faik Špago svoju disertaciju pod nazivom *Konflikti lokalnih i državnih interesa – studija slučaja: planiranje i izgradnja hidroelektrana u gornjem toku rijeke Neretve od 1945. do 2005. godine* posvećuje lokalnoj demokratiji i tranziciji Bosne i Hercegovine. Teorijski okvir rada obuhvata koncepte lokalne samouprave i participativne demokratije, dok metodološki pristup uključuje studije slučaja opština i analizu zakonskih rješenja. Nalazi pokazuju da lokalne zajednice predstavljaju važan potencijal za demokratizaciju, ali da su ograničene političkom centralizacijom i slabom fiskalnom autonomijom. Naučni doprinos rada ogleda se u analizi lokalnih politika i potencijala opština kao generatora demokratizacije i približavanja evropskim standardima.

Zaključna razmatranja

Analiza dvanaest doktorskih disertacija koje su nastale pod mentorstvom akademika Mirka Pejanovića pokazuje da se radi o pedagoškom naslijeđu koje prevazilazi individualne naučne radove. Disertacije nastale pod mentorstvom akademika Pejanovića predstavljaju relevantan izvor znanja i preporuka za razvoj državne uprave, javnog sektora, parlamentarizma, demokratizacije, civilnog društva i procesa evropskih integracija. Kada se posmatraju u cjelini, moguće je uočiti tri tematske grupe koje odgovaraju i osnovnim poljima interesovanja akademika Pejanovića. Prva grupa obuhvata istraživanja o evropskim integracijama i javnoj upravi. Druga se odnosi na parlamentarizam, demokratizaciju i stranački sistem. Treća se bavi pitanjima civilnog društva, lokalne uprave i identiteta. Svaka od ovih grupa ima svoje specifičnosti, ali ujedinjene u širem okviru one pokazuju kako se kompleksna pitanja tranzicije i integracija mogu obraditi na naučno utemeljen, metodološki dosljedan i društveno relevantan način.

Prva grupa disertacija, posvećena evropskim integracijama i javnoj upravi, posebno je značajna jer se radi o temama koje određuju budućnost Bosne i Hercegovine. Radovi pokazuju da je proces integracija neraskidivo povezan s reformom javne

uprave, harmonizacijom zakonodavstva, regionalnom saradnjom i postkonfliktnom transformacijom javnih politika. Njihovi nalazi konvergiraju u jednoj tački: bez funkcionalnih institucija, efikasne administracije i stabilnog političkog sistema Bosna i Hercegovina ne može napredovati prema Evropskoj uniji. Naučni doprinos ovih radova ogleda se u preciznim analizama institucionalnih slabosti i prijedlozima kako ih prevazići, dok pedagoški doprinos akademika Pejanovića vidimo u tome što je svoje doktorante usmjeravao na teme od najveće društvene važnosti i podsticao ih da povezuju teorijska znanja s empirijskim istraživanjima.

Druga grupa disertacija posvećena razvoju parlamentarizma, demokratizacije i stranačkog sistema ukazuje na to da demokratizacija Bosne i Hercegovine nije moguća bez transformacije parlamentarizma i stranačkog sistema. Njihovi radovi pokazuju da pluralizam, iako formalno uspostavljen, u praksi funkcioniše kroz dominaciju etničkih stranaka, fragmentaciju i stalne političke blokade. Leskovac je dodatno pokazao da političke stranke često stavljaju partijske ispred javnih interesa, čime se kompromituje sama svrha demokratskog odlučivanja. Naučni doprinos ovih radova nalazi se u tome što su pokazali kako institucionalni dizajn i praksa političkih stranaka direktno određuju kvalitet demokratije, a pedagoški doprinos akademika Pejanovića u tome što je doktorante usmjerio da istraže temeljne slabosti bosanskohercegovačkog političkog sistema.

Treća grupa disertacija, posvećena civilnom društvu, lokalnoj demokratiji i identitetu, naglašava da se demokratizacija ne može svesti samo na reformu institucija već zahtijeva aktivno učešće građana i razvoj participativnih mehanizama. Ovi radovi pokazuju da civilno društvo može igrati važnu korektivnu ulogu, da građanski identitet ima potencijal za razvoj, da evropske integracije mogu poslužiti kao most između etničkih i građanskih identiteta te da lokalne zajednice mogu biti generator demokratizacije. Ovi nalazi su dragocjeni jer pokazuju da demokratija nije samo pitanje institucija već i društvene kulture, angažmana i identiteta. Pedagoški doprinos akademika Pejanovića ogleda se u tome što je svojim doktorantima otvorio prostor da istraže teme koje nadilaze usko institucionalne okvire i povežu ih sa širim društvenim procesima.

Akademik Pejanović je uspio usmjeriti svoje doktorante da istražuju ključne teme koje određuju budućnost zemlje, ali i doprinijeti oblikovanju njihovih radova tako da oni danas imaju vrijednost akademskog, stručnog i društvenog resursa za razumijevanje i unapređenje evropskog puta Bosne i Hercegovine.

Kada se sagleda ukupni opus disertacija nastalih pod mentorstvom akademika Pejanovića, moguće je ustanoviti da se radi o naučnoj i pedagoškoj cjelini koja ima trajnu vrijednost. Njegovi doktoranti nisu samo stekli akademske titule već su njihovi radovi postali dio šireg znanja koje se koristi u istraživanjima, nastavnom procesu i kreiranju javnih politika. Akademik Pejanović je dao dvostruki doprinos – s jedne strane razvoju političkih nauka kao akademske discipline, a s druge strane jačanju demokratskog i evropskog puta Bosne i Hercegovine.

Širi društveni značaj pedagoškog naslijeđa ogleda se u tome što ono pokazuje da univerziteti nisu izolovane institucije, već aktivni akteri u društvenom razvoju. Disertacije doktoranata pod mentorstvom akademika Pejanovića pokazuju da akademska istraživanja mogu imati direktan uticaj na javne politike, da mogu ponuditi rješenja za institucionalne slabosti i da mogu doprinositi oblikovanju javnog diskursa.

Pedagoški model akademika Pejanovića zasniva se na tri principa: teorijskoj utemeljenosti, metodološkoj dosljednosti i društvenoj relevantnosti. Njegovi doktoranti su kroz svoje radove pokazali da su usvojili ovaj model i razvili ga u različitim pravcima. Oblikovana je akademska tradicija koja može poslužiti kao inspiracija budućim generacijama istraživača. Može se reći da naučno-pedagoški opus akademika Mirka Pejanovića predstavlja jedan od stubova razvoja političkih nauka u Bosni i Hercegovini. Njegova uloga mentora dvanaest doktorskih disertacija jasno pokazuje da univerziteti imaju veoma važnu ulogu u oblikovanju demokratske kulture, institucionalnih reformi i evropskog puta Bosne i Hercegovine. Njegov rad ostaje inspiracija za buduće generacije istraživača i podsjetnik da nauka i obrazovanje imaju ključnu ulogu u izgradnji stabilnog, demokratskog i evropskog društva.

Na kraju želim izraziti i ličnu zahvalnost profesoru, mentoru i učitelju, akademiku Mirku Pejanoviću. Njegova posvećenost nauci, pedagoškoj misiji i ljudskoj toplini ostavila je neizbrisiv trag u mom životu i radu. Akademik Pejanović nije bio samo mentor koji je prenosio znanje već i profesor koji je nesebično dijelio iskustvo i podsticao na smjelost u radu i istraživanju. Naučni i pedagoški rad akademika Pejanovića pokazuje da se akademska veličina ne mjeri samo napisanim knjigama i disertacijama već i ljudskošću kojom oblikuje generacije koje dolaze. Biti njegov doktorant i imati priliku učiti od akademika Pejanovića bila je privilegija i trajna inspiracija, a njegov naučni doprinos i humanost ostaće vodilja na mom profesionalnom i životnom putu.

Literatura

Knjige

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvoj Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2012) *Ogledi o državnosti Bosne i Hercegovine i političkom razvoju BiH*, Šahinpašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2023) *Bosna i Hercegovina 30 godina od sticanja nezavisnosti (studije, članci, recenzije knjiga)*, UMHIS, Sarajevo.

Doktorske disertacije

Arapović, Adis (2018) *Ideološki identiteti političkih stranaka i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini*, FPN, Sarajevo.

Bašić, Dragan (2019) *Transformacija državne uprave i javnog sektora u zemljama zapadnog Balkana*, FPN, Sarajevo.

Bašić, Resul (2008) *Političko-pravni položaj i organizacija lokalne samouprave u gradu Sarajevu od 1878. do 2003. godine*, FPN, Sarajevo.

Bošnjak, Ana-Mari (2020) *Europeizacija lokalne samouprave u tranzicijskim zemljama*, FPN Sarajevo

Dedić, Hoda (2013) *Pretpostavke i dosezi integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*, FPN, Sarajevo.

Josić, Željko (2017) *Izvršna vlast u sistemu lokalne samouprave Bosne i Hercegovine tijekom postsocijalističke tranzicije*, FPN, Sarajevo.

Kenjić, Vanja (2014) *Strukturne promjene u razvoju visokog obrazovanja u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*, FPN, Sarajevo.

Leskovac, Saša (2008) *Politika reforme javne uprave u zemljama u tranziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, FPN, Sarajevo.

Mujakić, Muhamed (2021) *Politička i pravna osnova razvoja institucija Bosne i Hercegovine od 1996. do 2016. godine*, FPN, Sarajevo.

Sadiković, Elmir (2013) *Regionalizacija država Zapadnog Balkana u procesu integracije u Evropsku uniju*, FPN Sarajevo

Špago, Faik (2008) *Konflikti lokalnih i državnih interesa – studija slučaja: planiranje i izgradnja hidroelektrana u gornjem toku rijeke Neretve od 1945. do 2005. godine*, FPN, Sarajevo.

Žunić, Sabina (2012) *Evropska politika razvoja lokalne samouprave u tranziciji s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, FPN, Sarajevo.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN MIRKO PEJANOVIĆ TO THE CONDUCT OF POLITICAL SCIENCE RESEARCH THROUGH MENTORING IN THE PREPARATION OF TWELVE DOCTORAL DISSERTATIONS

Hoda Dedić
PhD, Ambassador
Embassy of Bosnia and Herzegovina in the Kingdom of Norway
hodadedic@yahoo.com

Abstract: The scientific work of academic Mirko Pejanović was shaped through decades of engagement at the University of Sarajevo and mentoring in the preparation of doctoral dissertations that are thematically focused on the complex processes of transition, European integration, and democratic development of Bosnia and Herzegovina and the countries of the region. Through mentoring in the preparation of 12 doctoral dissertations, Academician Mirko Pejanović has made a significant contribution to the development of social sciences, especially in the areas of political theory, European integration, public policies, and institutional transformation of post-war societies.

Doctoral dissertations written under the mentorship of academician Mirko Pejanović cover key processes of building and modernizing state administration and the public sector in the Western Balkan countries, with special emphasis on the development of a plural party system and its impact on the consolidation of parliamentary democracies. Of particular note are the results of research focused on the political and institutional assumptions of the integration of the state of Bosnia and Herzegovina into the European Union and the regionalization of the Western Balkan countries in the process of European integration. Doctoral dissertations under the mentorship of Academician Pejanović are characterized by the application of modern theoretical and methodological approaches and reliance on empirical research, thus achieving a high level of academic relevance and originality.

Academician Mirko Pejanović made an immeasurable contribution to the development of higher education in Bosnia and Herzegovina, as well as to the affirmation of European values, democratic principles, and the rule of law. This paper aims to systematize the scientific contribution of Academician Pejanović through the prism of teaching, pedagogical and mentoring work, and to present the synergy between his research work and the concrete results that his doctoral students

have achieved in the academic and social community. By analyzing the thematic frameworks of the dissertations he mentored, the paper provides insight into the dominant directions of scientific reflection on contemporary social challenges in Bosnia and Herzegovina and the countries of the region.

Keywords: academician Mirko Pejanović, mentoring, doctoral dissertations, political theory, European integration, institutional transformation of post-war societies

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.29

KONFLIKTI INTERESA UZROKOVANI ISKORIŠTAVANJEM PRIRODNIH RESURSA[1]

Faik Špago
redovni profesor
Univerzitet u Travniku – Edukacijski fakultet
spagof@gmail.com; faik.spago@eftfts.edu.ba

Apstrakt: Motivi da se sagledaju konflikti interesa uzrokovani prekomjernim iskorištavanjem prirodnih resursa proističu iz praktičnih i teorijskih razloga. Interesi različitih subjekata aktueliziraju potrebu da se utvrdi konfliktna osnova vezano za interese i korištenje prirodnih resursa, a u posljednje vrijeme i kao posljedica sagledavanja "oskudice" kojom se izražava neravnoteža između "ponude" i "potražnje". Egzistencijalna zavisnost stanovništva uzrokovana je i metodama iskorištavanja, što daje poseban okvir istraživanjima uzroka, karaktera i posljedica konflikata interesa u čijoj su osnovi različita viđenja i pristupi načinima eksploatacije, upravljanja i zaštite prirodnih resursa. Bez obzira na različite pristupe, formalna obrazloženja, umijeća i vještine govorne komunikacije – značajan broj konflikata interesa dodatno je opterećen i posljedicama prisutnosti korupcije u sistemu državne uprave.

Ključne riječi: konflikti, interesi, pluralizam interesa, prirodni resursi, prirodno bogatstvo

[1] Kao polazna osnova teme *Konflikti interesa uzrokovani iskorištavanjem prirodnih resursa* poslužila je disertacija *Konflikti lokalnih i državnih interesa – studija slučaja: planiranje i izgradnja hidroelektrana u gornjem toku rijeke Neretve od 1945. do 2005. godine*, izrađena i odbranjena 2008. godine pod mentorstvom akademika prof. dr. Mirka Pejanovića na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Zemlja nudi dovoljno za potrebe svih,
ali ne i za pohlepu nekolicine.
(M. Gandhi)

Uvod

Pod mentorstvom uvaženog akademika Mirka Pejanovića radili smo disertaciju naslova: *Konflikti lokalnih i državnih interesa – Studija slučaja: Planiranje i izgradnja hidroelektrana u gornjem toku rijeke Neretve od 1945. do 2005. godine*. Iako disertacija obuhvata vremenski okvir od 1945. do 2005. godine, i dalje je veoma aktuelna s obzirom na izražene "apetite" spram prirodnih resursa koji predstavljaju opšte dobro i zajedničko prirodno bogatstvo svake zemlje, društvena dešavanja, kao i prirodne pojave koje se odvijaju u sadašnje vrijeme.

Nekontrolisani zahvati u prirodi, bez sagledavanja "nultog stanja", interesa građana i lokalne zajednice konstantno uzrokuju posljedice koje se manifestuju u različitim oblicima, ali sve češće na štetu lokalne zajednice, odnosno građana.

Mentorski i metodološki pristup akademika Pejanovića doprinijeli su da se na veoma sveobuhvatan i razumljiv način problematizira i obradi spomenuta tema. Definišući problem, javnosti je pojašnjena društvena vrijednost i značaj teme. Ukazano je na činjenice i pojave koje su za istraživača bile iznenađenje, neshvatljive okolnosti i nemoguća i nepoznata realnost koja protivriječi postojećim spoznajama i tjera na razmišljanje i traženje nedostajućih odgovora. Potraga za nepoznatim uključila je nova teorijska, ali i empirijska istraživanja s ciljem da se objektivna stvarnost i činjenice otkriju u stanju onakvom kakve jesu.

Istraživanje je rezultiralo spoznajom koja je u suprotnosti s interesima pojedinih ljudi ili grupa. Posebni i partikularni interesi su otežavali i otežavaju dolazak do istinite spoznaje, ali to nije dokaz čovjekove nezainteresiranosti za istinitom spoznajom, jer kako je bilo poricanja istine pod pritiskom posebnih interesa, isto tako je bilo odricanja od posebnih interesa pod utjecajem istine.

Konflikti interesa prilikom zahvata za *iskorištavanje prirodnih resursa* su u korelaciji s pristupom korištenju i valorizaciji resursa. Također, konflikti interesa su u korelaciji i sa stepenom zaživljavanja lokalne samouprave u duhu *Evropske povelje o lokalnoj samoupravi*, uz nužno poštivanje *Deklaracije o okolini i razvoju*, koja počiva na ideji da ljudi imaju pravo na zdrav i plodotvoran život u skladu s prirodom.

Čovjek i priroda pod utjecajem globalizacije

Prirodni resursi predstavljaju prirodno bogatstvo kojim ljudi raspolažu. Oni predstavljaju darove prirode koje čovječanstvo koristi ili potencijalno može koristiti za stvaranje materijalnog bogatstva, za osiguranje svog opstanka i povećanje

blagostanja. Također, za prirodne resurse možemo kazati da su temelj ljudskog opstanka i razvoja, a obuhvataju elemente iz okoline na koje se oslanjamo za naše svakodnevne potrebe i privredne aktivnosti.

Definicija prirodnih resursa polazi od širokog razumijevanja ovog prirodnog dobra. Tako slijedeći definiciju Margaret Mur (Margaret Moore) prirodni resurs razumijevamo kao sve ono što je izvedeno iz okoliša, a nije stvoreno od strane ljudi, što je instrumentalno za zadovoljavanje ljudskih želja i potreba. Oni kao takvi su dio "prirodnog bogatstva" svijeta (Moore, 2012).

Korištenje prirodnih resursa često uzrokuje konflikte među zainteresovanim stranama. Društvo se sve češće suočava s konfliktima i sporovima vezanim za korištenje ili upravljanje prirodnim resursima. S ciljem da se iz prirode iskoristi sve ono što se smije i ne smije, kako bi se zadovoljile beskrajne potrebe čovjeka u ime neposrednog ekonomskog blagostanja, a da ni za jedan tren ne razmisli o posljedicama takvog poduhvata za buduća pokoljenja ljudi ili za ostala stvorenja ovog svijeta, čovjek prirodu sve više potčinjava svojim neracionalnim interesima. Priroda je postala nešto čime se manipulira i vlada. Međutim, čovjek mora osigurati održivost života, odnosno sposobnost da zadovoljimo vlastite potrebe, a da pri tome ne ugrozimo potrebe budućih generacija da zadovolje svoje.

Čovjek[2] i *priroda*[3] su neraskidivo povezani te kao takvi predstavljaju nerazdvojno jedinstvo. Poznato je da nema ljudske historije bez prirode. Međutim, taj međusobni odnos karakteriše činjenica da *priroda može bez čovjeka*, a da *čovjek sve više i više zavisi od prirode*. Pored naglašene ovisnosti, čovjekova vladavina prirodom odvija se bez dovoljnog osjećaja, obaveze i odgovornosti.

O čovjekovoj nužnoj uzročno-posljedičnoj povezanosti s prirodom u *Ranim radovima* pisao je i K. Marks, gdje kaže:

> Priroda je čovjekovo anorgansko tijelo, naime, priroda, ukoliko sama nije čovjekovo tijelo. Čovjek živi od prirode, to znači – priroda je njegovo tijelo, s kojim on mora ostati u stalnom procesu da ne bi umro. Da je čovjekov fizički i duhovni život povezan s prirodom, nema drugog smisla nego da je priroda povezana sama sa sobom, jer čovjek je dio prirode. (Marks, 1967: 250).

---

[2] Definiranjem čovjeka bavilo se više naučnika s područja društvenih nauka čija su promišljanja vodila razumijevanju čovjeka. Valja ovdje spomenuti neka shvatanja čovjeka, još uvijek aktuelna i relevantna za izučavanje u tematskom području ovog rada. Hegelovo shvatanja čovjeka polazi od spoznaje, po kojoj se čovjek određuje kao svijest, odnosno samosvijest. Vidjeti opširnije: Gehlen, 1990.

[3] Priroda – (lat. *natura* – *nasci*, postati, roditi se; grč. *physis*), sveukupnost onoga što nastaje samo od sebe te sveukupnost onoga što se zbiljski pokazuje. Pod prirodom podrazumijevamo sve što okružuje čovjeka, odnosno sveukupnost materije u prostoru. U empirizmu, ali isto tako i u Kantovu transcendentalno-filozofskome shvaćanju, priroda prvorazredno označuje objekt kvantificiranoga naučnog istraživanja kao i objekt tehničko-praktičnoga ovladavanja.

Marks je u prirodi vidio izvor upotrebnih vrijednosti i osnovu društvenog kapitala, ali je i prepoznao negativno djelovanje čovjeka na svoju prirodnu okolinu. U degradiranju životne sredine i pustošenju prirodnih dobara, Marks je prepoznao privatno-svojinski odnos čovjeka prema prirodi. Za Marksa:

> rad nije izvor svega bogatstva. Priroda je izvor upotrebnih vrijednosti (a od njih se sastoji i materijalno bogatstvo) isto toliko koliko i rad, koji i sam nije ništa drugo do manifestacija jedne prirodne sile, ljudske radne snage (Marks, 1950: 86).

U djelu *Novi Levijatan* P. Nevil analizirao je sistem i zadovoljenje posebnih i društvenih potreba, te ističe da "cjelina pojedinačnih potreba stvara društvenu potrebu, i prema tome, društvenu upotrebljivost" (Naville, 1989: 27).

Ova analiza je komparacija Marksovog i Hegelovog shvaćanja sistema proizvodnje i rada. Upravo na sistemu potreba Hegel temelji političku ekonomiju, odnosno na ljudskom biću i njegovoj samosvijesti.

Danas živimo u vremenu u kojem je čovjek otkrio mnoge tajne prirode i zagospodario njome u svoju korist, a koje s društvenog aspekta obilježava činjenica definirana u pojmu *globalizacija* (Beck, 2003: 29), koja se u akademskim krugovima češće počela koristiti tek početkom 80-ih godina prošlog vijeka. U. Beck prilikom spoznaje ovog fenomena kaže da: "Globalizaciju treba odgonetnuti kao polaganu, postrevolucionarnu, epohalnu preobrazbu nacionalnoga i internacionalnoga sistema ravnoteže moći i pravila moći koji prevladava u državi" (Beck, 2004: 86).

Pod *utjecajem globalizacije*, prema M. Kastelsu, vrijeme u kojem živimo je vrijeme tzv. "obaviještene zbunjenosti", jer je savremeni pojedinac zatrpan mnoštvom nepreglednog informacijskog materijala, koji stvara haotično i zbrkano stanje, koje nije uvijek moguće racionalno nadzirati. "Čak i bez ulaženja u iscrpnu diskusiju o značenju kvalitete života, uključujući posljedice za okoliš u posljednjoj fazi industrijalizacije, naizgled nejasan prikaz razvitka u osvit informacijskog doba pokazuje ideološki manipuliranu zbunjenost" (Castells, 2003: 77). Po mišljenju nekih autora, naučna rasprava o globalizaciji izdiferencirala je tri temeljna stajališta: *neoliberalno*, *reformističko* i *radikalno*.

Za E. Gidensa, autora tzv. "trećeg puta" u britanskoj politici, globalizacija je "intenzifikacija svjetskih odnosa koji međusobno udaljene lokalitete povezuju na takav način da su lokalna zbivanja oblikovana događajima koji se odigravaju kilometrima daleko i obratno" (Giddens, 1999: 64). Prema njegovom stajalištu, pod utjecajem globalizacije društvo poprima karakteristike svjetske kapitalističke privrede u sistemu nacija država uz sve prisutniju međunarodnu diobu rada. Također, pod utjecajem globalizacije stvara se novi svjetski vojni poredak. Giddens priznaje da globalizacija u puno segmenata povećava nejednakosti i nepravde unutar svjetskog privrednog poretka, ali ne možemo iskočiti iz njezinog kolosijeka, jer je ona obilježje našeg sadašnjeg života.

Čovjeku je svojstveno i da drugom čovjeku nameće svoje interese kako bi u tome našao zadovoljenje svoje vlastite egoističke potrebe. Između dvije ili više varijanti upotrebe resursa očekivati je da čovjek kao umno biće donese racionalnu odluku; ovo temeljimo na osnovu toga što je, čovjek prema M. Šeleru "živo biće koje se može prema svom životu, koji ga snažno obuzima, principijelno asketski držati – potiskujući vlastite nagonske impulse". Uspoređen sa životinjom koja uvijek zbiljskom bitku kaže da, pa i tamo gdje je gađenje spopada i gdje bježi, čovjek je "onaj koji može kazati ne" (Scheler, 1987: 65). Čovjek stvarno može i treba kazati ne – svemu onome što u konačnici nije interes njegov, kao ni interes njegovih potomaka.

Kant je svojom filozofijom najavio *krizu čovjeka* novog doba. Sa zabrinutošću možemo postaviti pitanje: Šta se može desiti ako nagoni nadvladaju djelovanje koje određuje um čovjeka? Posljedice su nesagledive. Moramo biti svjesni da privredni rast i razvoj imaju smisla samo ako zadovoljavaju ljudske potrebe, ali ne na štetu prirode i drugih ljudi. Sagledavanje problema globalizacije zaključit ćemo riječima M. Mahatira koji kaže: "Činjenica da je globalizacija stigla ne znači da trebamo sjediti i mirno gledati kako nas grabljivci uništavaju" (Mahatir, 2002: 3).

U namjeri da s naučnog aspekta sagledamo interese koji su centralna kategorija društvenih odnosa građanskog društva, put nas vodi ka sagledavanju čovjeka, njegovih relacija i korelacija. Postavlja se pitanje: *Zbog čega smo kao društvo u situaciji da, umjesto da čovjek procjenjuje vrijednost nauke i tehnologije i da se odluke o zahvatima u prirodi temelje na tim dostignućima, imamo situaciju da se argumenti "običnog" čovjeka više doimaju kao sentimentalni krik, negoli intelektualni glas?*

Da bismo mogli donijeti rezonsku odluku zasnovanu na naučnom promišljanju, učešće javnosti, a posebno stručne, u donošenju odluka od važnosti za životnu sredinu mora biti aktivnije. Neophodno je nametnuti pravila ponašanja i granice koje znače održavanje prirodnih resursa, koje štite i održavaju ravnotežu neophodnu za život.

Drugi interesi prednost daju planovima inženjera i ekonomista koji kroz korištenje prirodnih dobara nastoje ostvariti maksimalan profit. Voda i tlo – prostor predstavljaju osnovni prirodni resurs, koji su po nekim definicijama obnovljivi, ali mi se u potpunosti, iz dosadašnjih negativnih iskustava, ne možemo složiti s tom konstatacijom iz više razloga. Najkvalitetniji zemljišni potencijal pretvoren je u hidroakumulacioni bazen, oko koga niti nakon pedeset godina ne postoje adekvatne pristupne komunikacije, a ni građani nisu adekvatno i pravično obeštećeni za ono što su založili u "višem interesu" (Špago, 2005: 74).

Odnos prema prirodnim resursima i politika upravljanja resursima

Vladanje resursima i upotreba prirodnih resursa[4] su upitni ako nisu povezani sa stvarnom brigom za taj resurs i s pravednošću njihove raspodjele. Intenzivna i prekomjerna industrijska eksploatacija dovela je u pitanje čovjekov sklad s prirodom, gdje su ljudski interesi prirodu potčinili različitim ciljevima. "Ljudski interesi i interesi zajedničkog svijeta bi, do daljnjeg, trebalo da budu međusobno tako izbalansirani da se razaranje okoline vrati na onu mjeru razorenosti kakva je postojala prije otprilike jednog vijeka. Smisaoni cilj ne može biti ni održavanje postojećeg stanja ni netaknuta priroda" (Lübbe, 1990: 139). Pored toga, nameće se pitanje kako u društvu pravedno pristupiti i koristiti prirodne resurse, a posebno one čijom se upotrebom ostvaruje maksimalan profit.

Problemom poimanja pravde bavili su se mnogi naučnici, a mi ćemo ovom prilikom komparirati suprotstavljene stavove teoretičara liberalizma[5] Dž. Rolsa i neoliberalizma[6] R. Nozika. Iz njihovih radova nastala su savremena učenja i teorije o pravednom raspolaganju, upotrebi i prisvajanju resursa. Ovom prilikom naglasit ćemo *Teoriju pravde* Dž. Rolsa, koja po sudu mnogih savremenih filozofa predstavlja najznačajnije djelo političke filozofije 20. stoljeća (Rols, 1998: 117). Ovom teorijskom studijom Rols pokazuje da je pravda temeljna vrijednost na kojoj se može zasnovati istinsko ljudsko društvo, uprkos činjenici da ga čine pojedinci koji su jedni drugima vukovi.

Rolsova teorija zasnovana je na intuitivnom uvjerenju ljudi da je pravda više socijalna vrijednost od svih drugih kategorija kao što su bogatstvo, ugled, efikasnost. Prema uvjerenju ovog teoretičara, pravdu određuje odsustvo proizvoljnih razlika u shvatanju prava i dužnosti ljudi u društvenim institucijama i postojanje pravila koja određuju ravnotežu. U vezi s tim, Rols kaže da *pravedni* i *nepravedni* mogu biti ne samo zakoni, institucije i društveni sistemi nego i *postupci ljudi*, *njihove odluke* i *stavovi*. Učenje ovog liberalnog teoretičara zasniva se na načelima pravednog društva te ga pokušava odrediti hipotetskim ugovorom koji sklapaju članovi zajednice.

---

[4] Pod "prirodnim resursom" podrazumijevamo komponente prirodnog okoliša, odnosno sastavni dio prirodnog okoliša koji se može koristiti da bi se zadovoljile potrebe društva, izuzimajući vještački okoliš. Iako su prisutne razne klasifikacije, ovom prilikom izdvojit ćemo onu koja pod prirodnim resursima podrazumijeva: zemljišne, energetske, mineralne, vodne, šumske resurse i rijetku floru i faunu.

[5] Liberalizam predstavlja kompleks političkih ideja koji, omeđen postulatima sposobnosti samoodređenja pojedinca pomoću razuma, individualne slobode u odnosu na državu (ljudska i građanska prava), kroćenja političke vladavine putem ustava i samoregulacijom privrede putem tržišnih zakonitosti i natjecanja završava u evolucijskoj viziji historijskog razvoja i koji je, barem u doba nastanka i procvata građanstva, bio najplodniji sa svojim vlasničkim interesima i iz tog proizišlim zahtjevima za moći. Vidjeti opširnije: Miller, 2003.

[6] Neoliberalizam predstavlja teoriju prema kojoj je djelotvornost tržišta temelj za političku slobodu i koja se zalaže za ograničenu ulogu države.

Rols ovim načelom dopušta preraspodjelu resursa, a razlike u bogatstvu, prema ovom teoretičaru, trebaju biti opravdane samo ukoliko koriste najsiromašnijim. Također, smatra da blagostanje svakog zavisi od sheme kooperacije bez koje niko ne može imati zadovoljavajući život. Raspodjela dobara treba da je takva da izmami voljnu saradnju svakog ko učestvuje u njoj, uključujući i one koji su u lošijim prilikama (Rols, 1998: 31). Međutim, Rols je drugim načelom, koje još naziva *načelo distributivne pravde*, izazvao naučnu polemiku R. Nozika, koji daje oštru kritiku moralnog opravdanja države blagostanja te ističe da nepravedna distribucija resursa dovodi do pljačke i porobljavanja pojedinca.

Kod Rolsa, smatra Nozik, nije usputno tvrđenje da su nejednakosti opravdane ukoliko služe tome da poboljšaju položaj najlošije stojeće grupe u društvu, ako ona ne bi stajala lošije bez tih nejednakosti. Rols naglašava da mnogi projekti mogu biti korisni, ali nije pravedno da jedni imaju manje kako bi dugi mogli da napreduju (Rols, 1998: 31).

Iz navedenih teorija, kao i naučnih radova teoretičara pravedne raspodjele bogatstva, možemo uvidjeti osnovne probleme političke pravednosti. Međutim, niti teoretičari, kao ni praksa, nemaju jedinstveno stajalište ni kritiku distributivne pravde. Problem je činjenica što su prisutni pojedinci koji brinu jedino za vlastitu korist i ništa drugo, a svaka teorija nosi ideološki dres. Teorija pravedne distribucije mora sublimirati sve vrijednosti raspodjele koja se protivi raspodjeli raznolikih socijalnih dobara prema jedinstvenom kriteriju i umjesto toga traži uvođenje različitih kriterija, od kojih je svaki specifičan za određenu vrstu dobara.

Interesi i konflikti interesa

Da bismo došli do spoznaje konflikata interesa, neophodno je izvršiti identifikaciju interesa i njihovo objektivno sagledavanje, tim prije što je, ako nam je poznato da snage koje upravljaju društvom svoje posebne interese predstavljaju kao opšte interese, onda konflikt interesa neizbježna činjenica. Današnji pristup korištenju prirodnih resursa, kao i različit pristup u neposrednoj prošlosti, uzrok je izraženih konflikata interesa. Posljedice ovakvog pristupa su višestruke, posebno one s negativnim predznakom, i bit će sve izraženije dok sve strane u konfliktu ne budu uvažavale opšte vrijednosti.

Za razumijevanja uzroka konflikta interesa prilikom korištenja prirodnih resursa veoma je značajno sagledati pluralizam interesa. *Pluralizam*[7] *interesa* je veoma

[7] Pluralizam podrazumijeva uvjerenje da postoji ili da bi trebala postojati raznolikost. Politički pluralizam prepoznaje i potiče razne društvene, kulturne i ideološke oblike i procese. Pluralističke teorije ispituju utjecaj društvenih grupa na donošenje javne politike, odnosno na pristup i sudjelovanje u njemu prilikom nadmetanja za grupni utjecaj. Pluralizam je forma društva zapadnih demokracija. Osnov pluralizma su mnoštvo slobodno obrazovanih, političkih, privrednih, religioznih, etničkih i drugih interesnih grupa, koje, jedna nasuprot druge, stoje u konkurentnom odnosu u cilju dobivanja

složena kategorija koja upućuje na postojanje i funkcionalnost ravnopravnih interesa, u demokratskom ambijentu, čija je praktična primjena prisutna u svakodnevnim ljudskim komunikacijama, odnosno društvenim akcijama. Pojam *pluralizma interesa* podrazumijeva da su interesi u društvu *disperzirani*, pri čemu funkcionalnost pluralizma interesa polazi od viđenja da se danas društvo sve više diferencira na niz društvenih grupa i grupnih interesa. Za svaku društvenu grupu karakteristično je da posjeduje i razvija svoje motive, posebne potrebe i interese. Na toj osnovi formiraju se organizacije koje će artikulirati i predstavljati njihove interese, to jest interesne grupe.

Također, pluralizam naglašava i *društvenu činjenicu*[8] da postoje mnogostruka središta interesa te da zbog samog značaja interesa dolazi do konflikata. *Pluralizam interesa* podrazumijeva posebne društvene okolnosti u kojima ljudske potrebe i svaki interes izrastaju u sintezu budućeg univerzalnog. Analiza *pluralizma interesa* odslikava raznolike pristupe nadmetanja aktera, pri čemu "pregovori i dogovori" u životu interesa imaju ključni značaj. Prilikom uspostavljanja pluralizma interesa, snažan utjecaj ima moć i pluralizam potreba, jer sam interes svrstava i reducira potrebe po svojim prioritetima, a prisustvo moći podrazumijeva da oni koji drže moć čine to na štetu drugih (Haralambos / Heald, 1989: 105).

Pluralizam interesa podrazumijeva *fer-plej* utakmicu između *ličnog*, *posebnog* i *opšteg*, u čijem središtu treba da bude *čovjek* i njegova *životna sredina*. U sagledavanju i analizi konfliktnih odnosa pojedinaca ili drugih društvenih grupa pluralizam interesa ima centralno mjesto, te prema njemačkom sociologu R. Dahendorfu "pruža mogućnost uspjeha svakom interesu koji se glasno izrazi" (Dahrendorf, 1989: 86). Pluralizam razvija spektar različitih interesa, međutim, postavlja se pitanje kako ostvariti dobrobit koja neće biti nikome na štetu? Prema Hegelu, jedini uslov za postizanje dobrobiti u kojoj će biti zadovoljeni opšti i posebni interesi jest država sa striktno izdiferenciranim dužnostima i pravima koji čine unutrašnju snagu države (Hegel, 1989: 380), jer, kako kaže Hobs, svrha države je opšte dobro u službi društva i naroda (Hobbes, 2004: 11).

S ciljem da se iz prirode iskoristi sve ono što se smije i ne smije, kako bi se zadovoljile beskrajne potrebe čovjeka u ime neposrednog ekonomskog

---

političkog i privrednog utjecaja. U pluralističkoj teoriji stoji da se ova borba između interesnih grupa ne smije odvijati u formi nesređene borbe svim sredstvima, nego u formi konstruktivnih djelovanja izgrađenih na kompromisima s ciljem postizanja zadovoljavajućeg rezultata za sve. Vidjeti opširnije: Miller, 2003: 467-469; Zgodić, 2006.

[8] Društvene činjenice predstavljaju temeljni predmet politološko-socioloških istraživanja. One su načini djelovanja, mišljenja i osjećanja koji su izvanjski pojedincu i imaju prisilni karakter. Iako nemaju materijalni oblik (*npr*. kolektivne težnje), društvene činjenice trebaju biti shvaćene kao stvari, budući da su stvarne. Društvene činjenice su pojave *sui generis*, a također činjenice su zadane *a priori*. Otporne su na promjene i opstaju kroz generacije. Na primjer, pravo je društvena činjenica koja postoji u svakom društvu.

blagostanja, a da ni za jedan tren ne razmisli o posljedicama takvog poduhvata za buduća pokoljenja ljudi ili za ostala stvorenja ovog svijeta, čovjek prirodu sve više potčinjava svojim neracionalnim interesima. Priroda je postala nešto čime se manipulira i vlada.

Njemački filozof K. Jaspers u knjizi *Duhovna situacija vremena* piše o problemima koji su postali planetarni. Tom prilikom kaže:

> Čini se da kao tehnički i privredni svi problemi postaju planetarni. Zemaljska kugla nije samo postala preplitanjem svojih privrednih odnosa i mogućim jedinstvom tehničkog ovladavanja opstankom; sve je više ljudi vidi kao jedan zatvoreni prostor, u kojem se oni združuju kako bi razvijali svoju historiju. (Jaspers, 1998: 82).

Bitan problem društva predstavlja i problem osiguravanja najbolje upotrebe resursa poznatih svakom članu lokalne zajednice, odnosno pripadniku društva, za ciljeve i potrebe koje sami ti pojedinci imaju i znaju. S velikom sigurnošću možemo reći da se pitanju iskorištavanja i uništavanja prirodnih bogatstava ne pridaje značaj u onom omjeru koliko su ta bogatstva bitna za opstanak ravnoteže prirodne zajednice.

Artikulacija interesa

Artikulacija interesa proistječe iz karaktera društvenih odnosa, odnosno iz ustavnih određenja, zakonskih rješenja i deklaracija o ljudskim pravima i lokalnoj samoupravi proisteklih iz međunarodnih dokumenata, pri čemu značajnu ulogu ima i javnost. Za analizu određenog interesa jako je bitno izvršiti njegovu artikulaciju, kao i definirati njegov intenzitet i trajanje, koje može biti slabo i površno, odnosno snažno i duboko. S aspekta trajanja interesi se svrstavaju u kategorije trajnih i prolaznih, odnosno aktivnih i pasivnih interesa. Iako je učinjeno mnogo truda na stvaranju univerzalne klasifikacije interesa, napori nisu urodili definitivnim rezultatom, odnosno opšteprihvaćenom klasifikacijom.

Jedna od prisutnijih klasifikacija u teorijama društveno-humanističkih nauka interese dijeli na: teoretske – *interese za spoznajom istine*, ekonomske – *interese za postizanjem materijalnog dobra*, estetske – *interese za lijepim i skladnim sadržajima*, socijalne – *interese postojanja komunikacije među ljudima i nastojanje da im se pomaže*, političke – *interese upravljanja drugima* i religiozne – *interese za spoznaju misterije Boga*.

Opšti interes nastaje, artikulira se i realizuje u društvenoj sredini koju karakteriše razumska spoznaja, ali i osjećajna isključivost, te njihovo međusobno ispreplitanje, u kojem se slažu, suprotstavljaju i nadjačavaju posebni interesi. U ambijentu koji determinišu razni društveni faktori, a posebno na političkoj pozornici granica između nametanja jednog i sintetiziranja posebnih interesa, kao i eliminiranja i uključivanja interesa pojedinaca i interesnih grupa, vještački se stvaraju mogućnosti koje omogućuju "otuđenje" opšteg interesa.

Otuđenjem interesa gubi se atribut opštosti i u cilju zadržavanja njegove širine nužno je iznaći rješenje za prevazilaženje stanja u kome dolazi do "otuđenja" opšteg interesa. A. Heler u djelu *Vrednosti i potrebe* naglašava da su se *posebni interesi* tokom historije često nametali i prikazivali kao *opšti*. Ovome u prilog ide stanje u kojem su pojedinci osjećali obavezu da se podrede svemu što ima *oreol opšteg*. Međutim, to opšte kroz historiju vrlo često je bilo mistificirano na način da je bio prikriven interes privilegovanih (Heller, 1981: 141).

Privilegirane grupe i vođe kao oličenje univerzalnosti i društvenosti odlučuju najčešće o tome koji su interesi opšti, vjerodostojni i pravi. Predstavnici opšteg interesa donosili su odluke o interesima većine često tako da su davali prednost još nespoznatim potencijalnim interesima, zanemarujući pri tome stvarne interese. Zbog tih razloga, tvrdi A. Heller, kategoriju opštih interesa valja demistificirati tako da se što više direktno povezuju individualni i opšti interesi i da se ukine pojam potencijalnih nespoznatih interesa, jer on omogućuje nametanje lažnih reprezenata opšteg. Dakle, kao opšti interesi mogu se predstaviti samo oni interesi koji u sebi uključuju pojedinačne interese, i to najčešće kao prosjek individualnih potreba koje su razvijene historijski, prenesene običajno i prožete moralnim načelima. Opšti interesi koje ne dijele konkretni pojedinci nisu opšti interesi (Heller, 1981: 143). Podjela rada je ishodište diferencijacije interesa, ali i međuzavisnosti pojedinca.

Međutim, građansko društvo je bojno polje konflikata između raznih posebnih interesa, te između posebnih interesa s jedne i državnog interesa s druge strane (Hegel, 1989: 385). Prisutne suprotnosti čine neophodnim da se opšti interes provodi prisilnim djelovanjem upravnih vlasti, izvršne vlasti i kolegijalnih nadleštava povezanih s najvišom vlašću. Prisila je nužna iz razloga što pojedinci ne mogu često sagledati i spoznati opštu i dugoročnu sliku jer su previše usredsređeni na svoje sebične svrhe. Postavlja se onda pitanje: *Kako se može od posebnog doći do opšteg interesa*? Za ovu operaciju nužno je državno određenje i regulisanje, čime će se prevladati konflikti i odvajanja i stvoriti ambijent za provođenje posebnog ka opštem interesu (Hegel, 1989: 420).

> Vladavina kapitala stvorila je tim masama zajednički položaj, zajednički interes. Tako je ta masa već klasa prema kapitalu, ali još ne i za samu sebe. U borbi ova se masa ujedinjuje, konstituiše se za sebe samu. Interesi koje ona brani postaju klasni interesi. (Marks, 1946: 155).

Složen je odnos među nosiocima različitih interesa. Prema nekim teoretsko-ideološkim stavovima, "zajednički interes ne postoji samo u predodžbi kao opšti, nego najprije u stvarnosti kao međusobna zavisnost individuuma među kojima je podijeljen rad" (Marks, 1946: 105).

Za usklađivanje različitih interesa bitan je i društveni ambijent koji trebaju karakterisati *moralne vrijednosti* čije bi se odsustvo negativno odrazilo na identitet

lokalne zajednice[9] jer one određuju kulturni prostor zajednice i grupni identitet njezinih članova. Od lokalnih vlasti se očekuje da su dobro i objektivno upoznate s lokalnim problemima i potrebama te će stoga biti u stanju predložiti realne i kreativne pristupe rješavanja problema građana lokalne zajednice. Operacionalizacijom svojih planova lokalne vlasti direktno ostvaruju privredne potencijale zajednice. Operacionalizacijom planskih dokumenata, također, nužno je voditi aktivnosti koje sprječavaju ugrožavanje prirodne i kulturno-historijske baštine lokalne zajednice uz promociju vrijednosti javnih prostora.

Lokalna vlast mora da aktivira i zainteresuje svoje građanstvo za aktivno sudjelovanje prilikom artikulacije svojih interesa i u donošenju bitnih odluka, jer to je od suštinskog značaja za demokratiju društva. "Zajednička su prava demokratski imperativ – ona državne i komercijalne interese čine odgovorima i brane prava ljudi na vodu u obliku decentralizirane demokratije" (Shiva, 2006: 51).

Da bismo konflikte usmjeravali u pravcu društvenog progresa, neophodna je svakako kontrola različitih interesa i vektora moći. Konflikt u teorijama privrednog i društvenog razvoja obrađivali su teoretičari poput Hobsa, Hegela, Klauzevica, Marksa, Lenjina, Kahna, R. Rumela i drugih. Kod ovih teoretičara razlikama u poimanju privrednog razvoja objašnjavaju se uzroci pojedinih konflikata, posebno kada se tretiraju načini relativiziranja (Rapoport, 1974: 118).

Značajno je razmišljanje E. Froma, koji na specifičan način prilazi pitanju društvenih sukoba kao i njihovim uzrocima te piše: "To je čovjekova sudbina da je njegova egzistencija zasnovana na protivrječnostima, koje on mora da rješava nemajući mogućnosti nikad da ih do kraja riješi" (From, 1963: 43). Kada je društvo "mentalno nezdravo", kada u njemu vladaju "socijalne nervoze", javlja se sukob između socijalnog sistema i potčinjenih, eksploatisanih grupa, koje se ne ponašaju onako kako to on od njih zahtijeva. Pitanje da li će one reagirati mržnjom, apatijom ili stvaralačkim impulsima zavisi od mnogih faktora, prije svega ekonomskih i političkih, i od duhovne klime u kojoj ljudi žive. Plodonosno rješenje za "zdravo društvo" je da se ljudi odnose jedni prema drugima s ljubavlju, kao i da se priroda prevaziđe stvarajući, a ne uništavajući i da svako stvori svijest o svome ja (From, 1963: 37).

Zanimljivo poimanje društvenog sukoba ima i Albion Vudberi Smol. Za ovog teoretičara društvo je područje socijalnih sukoba, ali je vjerovao da se oni mogu, pod kontrolom države, ublažiti i preinačiti u saradnju (Barnes, 1982: 854).

Postavlja se ključno pitanje: Kako doći do potrebne saradnje? Na tragu odgovora na postavljeno pitanje je Kozerovo upozorenje da društveni sukobi mogu konstruktivno utjecati ne samo na upravljanje društvenim promjenama već i

[9] Lokalna zajednica je oblik neposredne međusobne povezanosti ljudi na osnovu prostorne bliskosti. Kada govorimo o lokalnoj zajednici, valja naglasiti da ona uz teritorijalna obilježja, tj. područje koje obuhvata neki dio grada, čitav gradić ili selo, podrazumijeva i psihološko-socijalna obilježja, odnosno postojanje funkcionalnih i psiholoških veza među ljudima u jednoj zajednici.

na procese povezivanja društvenih struktura. Pretpostavke za to su objektivno depersonaliziranje socijalnih konflikata i poznavanje zajedničkih elemenata suprotstavljenih aktera. Depersonalizacija društvenih sukoba podrazumijeva odstranjivanje ličnih elemenata iz konfliktnog odnosa i oslanjanje na njegov objektivni osnov, a to je, prema Kozeru, raspodjela rijetkih vrijednosti i dobara. Autor ovdje društveni sukob vidi kao "borbu oko vrijednosti i polaganja prava na rijetke položaje, sredstva i moć u kojoj su ciljevi protivnika da neutrališu, onesposobe ili unište svoje rivale" (Rummel / Coser, 2001: 11).

Da bi se kvalitetno upravljalo konfliktima, potrebno je poznavati konfliktnu situaciju, dotadašnje odnose sukobljenih, znati vrijeme kad je konflikt nastao i vrijeme raspoloživo za rješavanje sukoba. Konflikti različitih interesa ne odvijaju se nikada sasvim jednostavno. Pojavljuju se vidljive i nevidljive snage za koje politička scena nije uvijek prostor gdje se viteški i džentlmenski rješavaju konflikti različitih interesnih strana. Politički subjekti društva nisu uvijek i stvarni, a i njihov konflikt nije uvijek direktan, a ni opredjeljujući za osnovne tokove razvoja društva.

Konflikti interesa kao društveni odnosi

Konflikti interesa su centralno polje proučavanja neusklađenih društvenih odnosa, koji se u tim odnosima kategoriziraju kao društveni konflikti. S tim u vezi, a na osnovu empirijske i naučne spoznaje, možemo kazati da beskonfliktno društvo i institucije ne postoje, kao što ne postoje niti sintetičko-sistematska teorija društvenih konflikata. Konflikt interesa predstavlja posebnu vrstu društvenog odnosa, interakciju društvenog dešavanja gdje su jasno izdiferencirani "akteri" u konfliktu svjesni svojih potreba, odnosno interesa, koje percipiraju u društvenom prostoru njima suprotstavljenu stranu, interese i način na koji druga strana osujećuje ostvarivanje potreba dotične strane. Konflikt interesa nije nesvjestan, slučajan "sukob" slučajnih ljudskih "masa", gdje se ne zna ni ko se s kim "sukobio" niti zašto je do toga sukoba došlo. Spoznaja suštine društvenog konflikta, fenomenologije i načina "upravljanja", odnosno reguliranja konflikta interesa u društvu, važni su momenti u razumijevanju sfere društvenih odnosa i kvalitetnog unapređivanja tih odnosa i života uopšte u modernom društvu.

Uzroci konflikta interesa su različiti interesi, bilo da se radi o konfliktu pojedinačnih ili grupnih interesa, do kojih dolazi zbog namjere individue ili grupe da u političkom životu pokušavaju ostvariti vlastite interese. Za potpuniju spoznaju konflikata interesa kao društvenih odnosa poslužit ćemo se Darendorfovom podjelom koji razlikuje *dvije vrste interesa*. U prvu grupu spadaju *latentni* interesi – kao pomoćna konstrukcija pojave svjesnih motiva. Kao druga grupa javljaju se *manifestni* interesi, koji proizilaze iz latentnih, ali to sigurno ne umanjuje njihovu osobenost u kontekstu formiranja određenih sadržaja svijesti i organiziranja za akciju (Darendorf, 1959: 67).

Darendorf analizira odnos grupe koja vlada i one kojom se vlada i zaključuje da ih na konflikt, akciju jedne protiv druge, tjera poseban interes, jedne da održe svoju vladajuću poziciju, a druge da promijene svoj potčinjeni položaj (Darendorf, 1959: 67). Suštinski, u konfliktu interesa su realni akteri, društvene grupe ili koalicije društvenih grupa, koji imaju suprotstavljene interese. Interese valja razumjeti ne kao svaku vrstu "htijenja", "želja", već kao suštinske usmjerenosti (stremljenja, zalaganja) ka određenim egzistencijalnim dobrima. Latentno, te usmjerenosti ispoljene u formi interesa javljaju se kao "potencijalne akcije" radi sticanja i/ili čuvanja određenih dobara. Stoga je, prema sadržini, interes čovjeka u lokalnoj zajednici odrednica koja bitno određuje društveni položaj i kvalitet života ljudi u datoj zajednici.[10]

Suprotstavljeni interesi po pravilu dovode do društvenih konflikata, s tim što je moguće razrješenje tih konflikata kompromisnim usaglašavanjem zahtjeva konfliktnih strana, odnosno dobrovoljnom ili iznuđenom preorijentacijom potencijalnih akcija interesenata na druge prihvatljive i komplementarne ciljeve. Suprotstavljenost interesa ne mora nužno da se ispolji u vidu otvorenih konflikata, već se često manifestuje kroz latentne konflikte različitog oblika. Protivrječnim interesima valja smatrati one suprotstavljene interese gdje zadovoljavanje interesa jedne strane suštinski isključuje mogućnost istovremenog zadovoljavanja interesa suprotstavljene strane i gdje trajnije razrješenje konflikta nije moguće postići kompromisom ili preorijentacijom, već ili nametanjem prevlasti (dominacijom) jedne strane nad drugom stranom, ili radikalnim mijenjanjem društvenih uslova koji generiraju protivrječne interese. Protivrječni su, nesumnjivo npr. klasni interesi, ali i interesi drugih društvenih grupa i zajednica, gdje su bitni uslovi života kvalitativno različiti, zasnovani na različitim i suprotstavljenim osnovama sticanja sredstava i društvene moći (recimo, jedna strana stiče dobra po osnovu svojine, a druga strana po osnovu rada).

Da bi došlo do konflikta, interesne grupe ili njihove koalicije moraju, dakle, imati suprotstavljene ili protivrječne interese i moraju imati društvene uslove za djelovanje u smjeru realizacije svojih interesa.[11] Latentni (prikriveni) konflikt se pretvara u manifestni, otvoreni konflikt kada dođe do "incidenta", trenutne izrazite povrede interesa određenog "aktera" u konfliktu. Bazični latentni sukob može se duže vrijeme ispoljavati u vidu sukobljavanja povodom "sporednih stvari" ili u vidu učestalih individualnih interesnih sporova.

---

[10] Nužno je razlikovati društveno oblikovane "interese" i "interesovanja" kao psihološka stanja, gdje se "svijest okreće ka određenim stvarima, pa, stoga, kažemo da ljudi imaju interesovanja za muziku, tehniku i *sl*., te da imaju interes u određenim 'dobrima'".

[11] U totalitarnom društvu, gdje nema uslova za slobodno djelovanje interesnih grupa, gotovo da nema društvenih sukoba, iako ima mnogo prikrivenog masovnog nezadovoljstva ljudi u tom društvu. Nakon prividnog "mira" i "stabilnosti", totalitarna društva raspadaju se "preko noći", kao što se to desilo krajem 80-ih godina s "realsocijalističkim" društvima Istočne i Jugoistočne Evrope.

Konflikti su situacije u kojima privatni interesi prijete da će preuzeti javni interes, vrlo su brojni u društvenom životu, posebno onome koji sagledava političko-ekonomski aspekt tog života. U našem slučaju interesuje nas pitanje kako država raspolaže svojim resursima, prvenstveno prirodnim, i kako njihova upotreba dovodi do promjene dotadašnjeg načina života stanovništva u zahvatu projekta koji nastoji da za sebe prigrabi sve raspoložive resurse na tom području i šire. Jedan od uzroka konflikta javlja se i u situaciji kada određene interesne grupe pokušavaju iskoristiti državu u vlastite svrhe. Značaj i uloga konflikta interesa, u društvenim odnosima, proizilazi iz bitnosti interesa. Ako su interesi kao intenzivne društvene pojave definirani kao "pokretači ljudskih akcija" (Swedberg, 2006: 292), onda je neminovno i da, kada ljudi pokušavaju da ostvare svoje interese, ako nisu koegzistentno pristupili tom pokušaju i u obzir uzeli druge pojedince ili grupe, na društvenu scenu donose konflikte kao način ostvarenja interesa zanemarenog aktera.

Analitički je moguće razlikovati konflikte *koji su primarno obilježeni akcijama lokalnog stanovništva* i *konflikte obilježene akcijama nosilaca investicionog kapitala*, odnosno onih koji nastoje za potrebe projekta izgradnje hidroenergetskog objekta promijeniti sliku krajolika i pomjeriti lokalno stanovništvo.

Kao što je već rečeno, ljudi u modernim društvima polaze od stava da su društveni konflikti nezaobilazna strana društvenog života, kao što je to i sama osnova društvenih konflikata – *suprotstavljenost interesa različitih aktera*. Stoga se razumni ljudi i razumne društvene zajednice ne bave primarno osuđivanjem aktera konflikta, već nastoje *kontrolisati* takva dešavanja, utvrđivanjem određenih društvenih pravila, te stvaranjem *institucija* čija je funkcija da konflikte drže u određenim društveno prihvatljivim granicama i da ih razrješavaju na privremen ili trajniji način. "Kritički realizam" kakav zagovara K. Poper ima jednu duboku humanu dimenziju. Racio traži argumente i svačiji se argumenti trebaju čuti i valorizirati. To se odvija u dijalogu. Ako smo racionalni, ma kojim jezikom govorimo, uz prevođenje, razumjet ćemo se širom planete. To znači da je čovječanstvo ujedinjeno činjenicom jedinstva ljudskog razuma, a onda svi možemo voditi dijalog, razumjeti se i dogovarati.

Međutim, i mi pripadamo kulturno-civilizacijskom kodu gdje se dijalog ne koristi u dovoljnoj mjeri u razrješavanju problema i konflikata. Tu su deficitarni i naši političari, a oni inače, umjesto da govore jasno, često mistificiraju. Možda i o nama nešto govori K. Poper kada kaže:

> Možda je to slučajno, ali je u svakom slučaju upadljivo da još postoji kulturna granica između Zapadne Evrope i oblasti Srednje Evrope koje se gotovo podudaraju s onim oblastima koje nisu došle pod upravu Augustove Rimske imperije i koje nisu uživale blagodati rimskog mira tj. rimske civilizacije. Iste "barbarske" oblasti su osobito sklone da budu pod uplivom misticizma, čak ako to i nije njihov izum. (Popper, 1998: 441).

Rasel u razrješavanju društvenih problema vidi vrijednost zapadnog racionalizma. Tvrdi da je od najveće važnosti uvijek, a posebno u manje sretnim vremenima, kakvo je i naše, da budemo racionalni u smislu zahtjeva za univerzalizmom i interpersonalnom normom istine, a do nje, do rješenja se dolazi u dijalogu i sučeljavanju argumenata. Ako se ni u dijalogu ne nađe rješenje, dogovor, ni tada ne treba odustati, nego strpljivo tragati za zajedničkim rješenjem i ne gubiti razum i samokontrolu civilizovanog čovjeka humanih gesta te ne pribjegavati "muškoj" sili ni rušenju protivnika. K. Poper definira neku vrstu pravila, odnosno imperativa u vođenju saradnje, a ne sukoba, ovu tvrdnju potkrepljujemo njegovim riječima. "Ja mogu ne biti u pravu i da ti to možeš biti u pravu i da se zajedničkim naporom možemo približiti istini" (Popper, 1998: 270).

Konflikti javnog i privatnog interesa

Kada govorimo o konfliktima na interesnoj osnovi između javnog i privatnog, odnosno posebnog i zajedničkog interesa, potrebno je imati u vidu da politički pluralizam ima jako značajnu funkciju prilikom artikulacije interesa. Međutim, neusklađeni politički stavovi o pojedinim pitanjima iz javnog i društvenog života, bilo da se odnose na promjenu namjene određenog prostora ili donošenje odluke o izgradnji industrijskih kapaciteta čiji utjecaji proizvode negativne posljedice na lokalnu sredinu, bilo da se radi o prekomjernoj upotrebi i potrošnji neobnovljivih prirodnih resursa, dovode do konflikta između različitih interesnih opcija.

Interesi su kategorija koja je podložna promjenama, a njegovi su nosioci također podložni raznim utjecajima. Najizraženijim smatramo političke utjecaje koji dovode do savezništva političkih partija s različitim programskim opredjeljenjima, a nisu nepoznati ni konflikti interesa istorodnih političkih opcija. Iskustvena saznanja govore uvjerljivo precizno da problemi nastaju kada se osjeti da se i javni, odnosno zajednički interesi realizuju tako da se zadovolje prevashodno interesi onoga ko upravlja kapitalom. Isto tako, zloupotrebe ekonomskih i finansijskih moćnika (bilo naših ili stranih) treba onemogućiti i "ekonomska moć ne smije dominirati nad političkom moći" (Popper, 1998: 117).

Ekonomska moć mora biti pod kontrolom političke moći. Naravno, ovdje K. Poper podrazumijeva da je politička moć u državnim institucijama koje uspostavljaju i kontrolišu građani. To uveliko potvrđuje savremena politička nauka i praksa u razvijenim demokratijama. U navedenom primjeru problemi se javljaju iz razloga što nije izvršena objektivizacija interesa. To podrazumijeva utvrđivanje ko je pravi nosilac javnog interesa, jer među interesnim sferama nužna je određena koordinacija.

U zajedničke interese utkani su i spektri posebnih interesa čije ostvarenje zavisi od strukturiranja potreba, organizacije i odlučivanja koje može jednoj strani da omogući prevalenciju njenih interesa u odnosu na drugu grupu ili pojedinca. Svaka neobjektivna prevalencija jednog subjekta na štetu drugog nosi potencijalni konflikt.

Postoji mogućnost da vlada ne obavlja valjano svoju ulogu te, umjesto da kreira planove razvoja i usklađuje interese društvenih subjekata, ona dopušta ili podržava protekciju, te tako izaziva, umjesto razrješava konflikte. Treba širiti demokratsku svijest, učiti iz prakse razvijenih demokratija. Demokratija je veoma napredovala tamo gdje je ustanovljeno pravo građana da sude vladi i da je mogu raspustiti. To je jak instrument zaštite građana od zloupotrebe političke moći onih koje građani biraju. Demokratska kontrola i javnost rada uprave su moćni instrumenti čuvanja i širenja slobode.

Institucije Bosne i Hercegovine prevashodno su unutrašnje jedinice čije nadležnosti proizilaze iz ustavnih načela i zakonskih određenja, čiji je jedan od temeljnih zadataka stvarati ambijent za ostvarenje interesa građana Bosne i Hercegovine, a krajnji cilj "interes za evropsku budućnost Bosne i Hercegovine" (Pejanović, 2005: 94).

Zaključna razmatranja

Nakon sveobuhvatne analize možemo zaključiti da su jednim dijelom i iz razloga površnog rješavanja konflikta interesa uzroci današnjeg vrlo niskog ekonomskog potencijala bosanskohercegovačkih građana koji žive u siromaštvu ili na granici siromaštva vrlo kompleksni. U takvim okolnostima postavlja se pitanje da li građani imaju mogućnost afirmisati svoje interese, šta biva s njima poslije njihove artikulacije. Polemika o tome da li treba prvo rješavati ekonomske probleme, pa onda probleme vezano za životnu sredinu upozorava na nužnost promjena pristupima koji se tiču interesa čovjeka. Nije teško pokazati da su uzroci siromaštva, uzroci degradacije životne sredine, direktno povezani s uvažavanjem čovjeka i vertikale njegovih potreba, a što se odvija u ambijentu pretjerane potrošnje prirodnih resursa.

Svaki zahvat u prirodne resurse trebao bi biti utemeljen na pozitivnim studijama uticaja na okolinu, na optimalnim tehničko-tehnološkim rješenjima i ekonomskoj profitabilnosti, kako ne bi dolazilo do konflikata interesa uzrokovanih korištenjem prirodnih resursa.

Konflikti interesa uzrokovani korištenjem prirodnih resursa na početku 21. stoljeća uzrokom su da se čovjek suočava s veoma izraženom pohlepom pojedinaca dok pravna država "spava" i ne uređuje normative koji bi adekvatno pratili ove društvene i privredne aktivnosti.

Također, konflikti interesa uzrokovani korištenjem prirodnih resursa koji predstavljaju opšte dobro i zajedničko prirodno bogatstvo mogu biti amortizovani ako investitori odustanu od iznimno velikih profita i neracionalnih zahvata. U tom slučaju ključno pitanje neće biti *da li* graditi ili ne graditi – nego *kako* nešto graditi ili kako ulaziti u prirodne resurse.

S obzirom na sve probleme i činjenicu da je za same stanovnike u lokalnim zajednicama korist od iskorištavanja prirodnih resursa minimalna, a šteta ogromna i nepopravljiva, očekivati je i promjene nabolje imajući u vidu izmjene *Zakona o*

dopunama Zakona o električnoj energiji u FBiH, koji predviđa zabranu planiranja i izgradnje novih malih hidroelektrana u FBiH, a koji je na snazi od jula 2022. godine. Očekivati je da se i u drugim oblastima donesu takvi zakoni koji bi više poštovali čovjeka i njegove interese, a manje preferirali pohlepu u lokalnoj zajednici, a i državi.

Jedan od značajnih uzroka konflikata interesa uzrokovanih korištenjem prirodnih resursa jeste u činjenici nepostojanja pravnih propisa koji bi adekvatno pratili čovjekove zahvate u prirodne resurse, isto kao što nisu postojali adekvatni propisi i norme za privatizaciju društvene, odnosno državne imovine, koja je zbog takvih okolnosti preko noći postala privatno dobro uskog kruga ljudi – uglavnom politički podobnih.

Drugi uzrok jeste u činjenici koja govori da ovakvi slučajevi u većini prolaze bez odgovornosti onih koji su uzrokovali takvo stanje. S obzirom na to da je i korupcija u našem društvu na veoma visokom nivou, ne čudi što takvi slučajevi nemaju adekvatan pravosudni epilog.

Literatura

Barnes, Hari Elmer (1982) *Uvod u istoriju sociologije*, BIGZ, Beograd.

Beck, Urlich (2004) *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, Školska knjiga, Zagreb.

Beck, Urlich (2003) *Što je globalizacija?*, Vizura, Zagreb.

Castells, Manuel (2003) *Kraj tisućljeća*, Golden marketing, Zagreb.

Dahrendorf, Ralf (1989) *Homo sociologicus*, Gradina, Niš.

Darendorf, Ralf (1959) *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Routledge & Kegan Pauel, London.

From, Erih (1963) *Zdravo društvo*, Rad, Beograd.

Gehlen, Arnold (1990) *Čovjek: njegova priroda i njegov položaj u svijetu*, Veselin Masleša – Svjetlost, Sarajevo.

Giddens, Anthony (1999) *Treći put: obnova socijaldemokratije*, Politička kultura, Zagreb.

Haralambos, Michael; Heald, Robin (1989) *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb.

Hegel, Georg Wilhelm Fridrih (1989) *Osnovne crte filozofije prava*, Svjetlost, Sarajevo.

Heller, Agnes (1981) *Vrednosti i potrebe*, Nolit, Beograd.

Hobbes, Thomas (2004) *Leviathan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Jesenski i Turk, Zagreb.

Jaspers, Karl (1998) *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb.

Lübbe, Herman; Ströker, Elisabeth (1990) *Ekološki problemi u kulturnoj mijeni*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Mahatir, Mohamed (2002) *Globalizacija i nove realnosti*, Ljiljan, Sarajevo.

Marks, Karl; Engels, Fridrih (1967) *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb.

Marks, Karl (1946) *Beda filozofije*, Kultura, Beograd.

Marks, Karl (1975) *Njemačka ideologija, Osamnaesti brimer Luja Bonaparta*, Svjetlost, Sarajevo.

Marks, Karl (1950) *Primjedbe uz program njemačke Radničke partije*, K. Marks – F. Engels, Izabrana dela, Kultura, Beograd.

Miller, David (ur.) (2003) *Blackwellova Enciklopedija političke misli*, Demetra, Zagreb.

Moore, Margaret (2012) Natural Resources, Territorial Right, and Global Distributive Justice, *Political Theory*, god. 40, br. 1, 84-107.

Naville, Pierre (1989) *Novi Levijatan*, Globus, Zagreb.

Pejanović, Mirko; Zlokapa, Zdravko; Zolić, Hasan; Arnautović, Suad (2006) *Opštine/Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice: istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka u Sarajevu*, Promocult – Fakultet političkih nauka, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.

Popper, Karl R. (1998) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji. Tom 1: Čar Platona*, Pravni centar – otvoreno društvo BiH, Sarajevo.

Rapoport, Anatol (1974) *Conflict in Man-Made Environment*, Pengiun Books.

Rols, Džon (1998) *Teorija pravde*, JP Službeni list – CID, Beograd – Podgorica.

Rummel, Rudolph J.; Coser, Lewis A. (2001) *Socijalni konflikti*, FKN, Sarajevo.

Scheler, Max (1987) *Položaj čovjeka u kozmosu*, Veselin Masleša – Svjetlost, Sarajevo.

Shiva, Vandana (2006) *Ratovi za vodu: privatizacija, zagađivanje i profit*, DAF, Zagreb.

Swedberg, Richard (2006) *Načela ekonomske sociologije*, MATE, Zagreb.

Špago, Faik (2005) *Jablaničko jezero & politika "višeg interesa"*, Štamparija Fojnica, Fojnica.

Zgodić, Esad (2006) *Vladavina konsenzusom*, BZK Preporod, Sarajevo.

ANU BiH АНУ БиХ

CONFLICTS OF INTEREST CAUSED BY THE EXPLOITATION OF NATURAL RESOURCES

Faik Špago
Full Professor
University of Travnik – Faculty of Education
spagof@gmail.com; faik.spago@eftfts.edu.ba

Abstract: Motives to consider conflicts of interest caused by overexploitation of natural resources arise from practical and theoretical reasons. The interests of different subjects actualize the need to determine the conflicting basis related to the interests and use of natural resources, and lately also as a consequence of seeing the "shortage" that expresses the imbalance between "offer" and "demand". The existential dependence of the population is also caused by the methods of exploitation, which provides a special framework for research into the causes, character and consequences of conflicts of interest, which are based on different views and approaches to the methods of exploitation, management and protection of natural resources. Regardless of the different approaches, formal explanations, skills and abilities of verbal communication – a significant number of conflicts of interest are additionally burdened by the consequences of the presence of corruption in the state administration system.

Keywords: conflicts, interests, pluralism of interests, natural resources, natural wealth

ANU
BiH
АНУ
БиХ

BIOGRAFIJA I BIBLIOGRAFIJA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

ANU
BiH
АНУ
БиХ

BIOGRAFIJA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA

Mirko Pejanović rođen je 1946. godine u Matijevićima, opština Kladanj. Osnovnu školu završio je u Stuparima, a Učiteljsku školu u Tuzli. Redovni studij Sociologije završio je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu s odličnim uspjehom. Na ovom fakultetu pohađao je i završio postdiplomski studij. Doktorsku disertaciju na temu *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica* odbranio je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu 1988. godine.

U višedecenijskom nastavno-naučnom radu bio je profesor na Odsjeku za politologiju Fakulteta političkih nauka i saradnik fakultetskog Instituta za društvena istraživanja. Predavao je na predmetima: *Lokalna i regionalna samouprava*, *Evropske integracije*, *Teorijski koncepti i modeli lokalne samouprave u državama Evropske unije*; *Javna uprava u BiH* i *Participacija građana u odlučivanju o javnim poslovima u lokalnoj zajednici*. Studijski je boravio u Republici Sloveniji 2000. godine i izučavao lokalnu samoupravu u Republici Sloveniji. Učestvovao je u izvođenju nastave na postdiplomskim studijama *Bosna i Hercegovina u savremenom svijetu* i *Diplomatija u savremenom svijetu*. Od 2012. godine učestvuje u izvođenju nastave na doktorskom studiju Fakulteta političkih nauka na predmetima: *Političko predstavljanje*, *Demokratija u lokalnim zajednicama* i *Evropski regionalizam*.

Imao je više desetina mentorstava za magistre nauka i magistre struke. Bio je mentor za 12 doktorskih disertacija.

Bio je voditelj više naučnoistraživačkih projekata. Rezultati istraživanja su štampani kao posebne studije u izdanju Fakulteta političkih nauka: *Euroregije i Bosna i Hercegovina* (2006), *Opštine/Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice* (2006), *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini* (2006). U okviru naučnoistraživačke aktivnosti bio je rukovodilac fakultetskog Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave od 1998. do odlaska u penziju 2014. godine.

Obavljao je i dužnost rukovodioca Odsjeka za politologiju na Fakultetu političkih nauka i dekana Fakulteta od 2007. do 2012. godine. Na temelju odluke Senata

Univerziteta u Sarajevu od decembra 2014. ima zvanje profesora emeritusa. Bio je prorektor i član Upravnog odbora Univerziteta u Sarajevu. Od 2005. do 2007. godine obavljao je dužnost glavnog i odgovornog urednika univerzitetskog časopisa *Pregled*.

Objavio je 21 knjigu u autorstvu i 18 knjiga u koautorstvu. Objavio je i više desetina naučnih i stručnih radova u časopisima *Pravna misao*, *Pregled*, *Historijska traganja*, *Bosna franciscana*, *Glas antifašista*, *Ljudska prava*, *Znakovi vremena*, *Sveske* i dr.

Kao član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine aktivan je u radu odjeljenja, centara i odbora. Pristupno predavanje na temu *Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću* održano je 4. 11. 2014. godine u ANUBiH-u. Tokom 2013. godine predvodio je Odbor za održavanje Međunarodne naučne konferencije u ANUBiH-u na temu *Lokalni, ekonomski i infrastrukturni razvoj u zemljama jugoistočne Evrope*. Od 2015. godine učestvovao je u organizaciji više naučnih konferencija i naučnih simpozija u okviru realizacije programa Odjeljenja društvenih nauka. Poseban značaj su imale međunarodne naučne konferencije povodom 20-godišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma i 75-godišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a. Predvodio je naučni tim tokom 2019. godine na izradi istraživačke studije *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru do 2030. godine*. Nakon toga, vodio je projekte: *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, *Demografske promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine* i *30 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma: dosezi u izgradnji mira i funkcionalne države*.

Osnivač je i direktor Centra za istraživanje razvoja lokalne i regionalne samouprave pri Odjeljenju društvenih nauka ANUBiH-a od 2020. godine. U okviru Centra predvodio je nekoliko istraživačkih projekata: *Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije*, *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini* i *Lokalni ekonomski razvoj općina Kantona Sarajevo*.

Učestvovao je s referatima na više naučnih konferencija u zemlji i inostranstvu.

U studentskom dobu bio je aktivista studentske organizacije i predsjednik univerzitetskog odbora Saveza studenata Univerziteta u Sarajevu. Na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini 1990. godine bio je kandidat stranaka ljevice za člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

Od juna 1992. do septembra 1996. godine bio je član ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. U ulozi člana Predsjedništva bio je član državne delegacije za pregovore o postizanju mirovnog rješenja u Bosni i Hercegovini na Mirovnoj Ženevskoj konferenciji od 1992. do sredine 1994. godine.

Bio je osnivač i predsjednik Srpskog građanskog vijeća od 1994. do 2010. godine.

Na parlamentarnim izborima u Bosni i Hercegovini 2010. godine izabran je na listi Socijaldemokratske partije BiH za poslanika u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH za mandatni period 2010–2014. godina.

Bio je član Asocijacije nezavisnih intelektualaca Krug 99 i Vijeća internacionalne lige humanista.

Dobitnik je više pohvala i nagrada Fakulteta političkih nauka i Univerziteta u Sarajevu. Plaketu za doprinos miru i humanizmu dodijelila mu je Internacionalna liga humanista. Dobitnik je Šestoaprilske nagrade Grada Sarajeva za 2020. godinu.

Za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Odjeljenje društvenih nauka izabran je 2012, a za redovnog 2018. godine. Potpredsjednik ANUBiH-a je od 2021. godine.

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ

DOI: 10.5644/PI2025.221.30

BIBLIOGRAFIJA AKADEMIKA MIRKA PEJANOVIĆA (1978–2025)

Minela Đelmo
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
Biblioteka
minela.djelmo@gmail.com
ORCID: 0009-0007-1787-4846

Doktorska disertacija: *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica*, 1988, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Magistarska teza: *Delegacije i delegatska tijela: ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini*, 1980, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

I KNJIGE

a) Autorstvo

1. **Mirko Pejanović** (2023), *Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti: (studije, članci, recenzije knjiga)*, 2. dop. izd, Udruženje za modernu historiju = Udruga za modernu povijest, UMHIS, Sarajevo. ISBN 978-9926-477-23-3: 304.
2. **Mirko Pejanović** (2023), *Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti: (studije, članci, recenzije knjiga)*, Udruženje za modernu historiju = Udruga za modernu povijest, UMHIS, Sarajevo. ISBN 978-9926-477-20-2: 270.
3. **Mirko Pejanović** (2023), *The statehood of Bosnia and Herzegovina in the 20th and 21st centuries: studies, articles, interviews*, University Press: International Burch University, Sarajevo. ISBN 978-9958-673-90-0 (UP), 978-9958-834-75-2 (IBU): 356.
4. **Mirko Pejanović** (2021), *Državnost Bosne i Hercegovine u XX. i XXI. stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo. ISBN 978-9958-673-82-5: 325.

5. **Mirko Pejanović** (2017), *The state of Bosnia and Herzegovina and democracy*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo. ISBN 978-9958-673-53-5: 268.
6. **Mirko Pejanović** (2016), *Essays on the statehood and political development of Bosnia and Herzegovina: studies, articles, interviews*, 3rd ed., Šahinpašić, Sarajevo. ISBN 978-9958-41-673-6: 381.
7. **Mirko Pejanović** (2015), *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press – Magistrat izdanja, Sarajevo. ISBN 978-9958-673-28-3: 252.
8. **Mirko Pejanović** (2013), *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo. ISBN 978-9958-41-499-2: 336.
9. **Mirko Pejanović** (2012), *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studje, članci i intervjui*, 2. dop. izd., Šahinpašić, Sarajevo, Zagreb. ISBN 978-9958-41-452-7 (Sarajevo), ISBN 978-953-282-105-5 (Zagreb): 306.
10. **Mirko Pejanović** (2010), *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci i intervjui*, Šahinpašić, Sarajevo, Zagreb. 978-953-282-071-3 (Sarajevo), ISBN 978-953-282-072-0 (Zagreb): 268.
11. **Mirko Pejanović** (2007), *The political development of Bosnia and Herzegovina in the post-Dayton period*, Šahinpašić, Sarajevo. ISBN 978-9958-41-210-3: 238.
12. **Mirko Pejanović** (2005), *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u post-dejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo. ISBN 9958-41-148-2: 292.
13. **Mirko Pejanović** (2004), *Through Bosnian eyes: the political memoir of a Bosnian Serb*, 1. U.S. ed., Purdue University Press, West Lafayette, Indiana. ISBN 1-55753-359-8: 253. (Translated by Marina Bowder)
14. **Mirko Pejanović** (2002), *Through Bosnian eyes: the political memoirs of a Bosnian Serb,* Šahinpašić, Sarajevo. ISBN 9958-41-058-3: 237. (Translated by Marina Bowder)
15. **Mirko Pejanović** (1999), *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo. ISBN 9958-20-063-5: 312.
16. **Mirko Pejanović** (1997), *Sadašnjost i politička budućnost Bosne i Hercegovine = Present and political future of Bosnia and Herzegovina*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo. ISBN 9958-47-001-2: 49.
17. **Mirko Pejanović** (1995), *Amerika i mirovno rješenje za Bosnu i Hercegovinu*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo: 16.
18. **Mirko Pejanović** (1989), *Delegatsko odlučivanje u skupštinama društveno-političkih zajednica*, "Veselin Masleša", Službeni list SR BiH, Sarajevo. ISBN 86-21-00781-9: 207.

19. **Mirko Pejanović** (1987), *Savez komunista u samoupravnom razvoju društva*, Oslobođenje, Sarajevo. ISBN 86-319-0039-7: 204.
20. **Mirko Pejanović** (1986), *Društveno organizovanje i uloga omladine u političkom sistemu*, Centar društvenih aktivnosti RK SSO BiH, Sarajevo: 135.
21. **Mirko Pejanović** (1981), *Delegacije i delegatska tijela: ustavno konstituisanje u SR Bosni i Hercegovini*, Službeni list SR BiH, Svjetlost, Republički zavod za javnu upravu, Sarajevo: 203.

b) Koautorstvo

1. Cvitković, I., **Mirko Pejanović**, Spahić Šiljak, Z. i Milanović, B. (2020), *Koliko se poznajemo*, Posebna izdanja **195**(16), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-62-9: 140.
2. Čičić, M., **Mirko Pejanović**, Turulja, L., Arslanagić-Kalajdžić, M., Kadić-Maglajlić, S., Husić-Mehmedović, M. i Avdagić, A. (2020), *Pretpostavke i pravci unapređenja kvalitete života i kreiranja stimulativnog okruženja za povratnike*, Posebna izdanja **192**(7), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-60-5: 113.
3. **Mirko Pejanović**, Domazet, A., Osmanković, J. i Sadiković, E. (2020), *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, 2. izd, Posebna izdanja **184**(12), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-50-6: 133.
4. **Mirko Pejanović**, Domazet, A., Osmanković, J. i Sadiković, E. (2019), *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru: studija*, Posebna izdanja **178**(10), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-39-1: 133.
5. Avdić, D., Čavlović, I., Čičić, M., Čohodar-Husić, M., Dželilović, M., Hadžiselimović, R., Milošević, D., Pašalić Kreso, A., **Mirko Pejanović**, Sijerčić-Čolić, H. (2019), *70 godina Univerziteta u Sarajevu: Univerzitet u Sarajevu – pokretač razvoja bosanskohercegovačkog društva*, Sarajevo: Univerzitet. ISBN 978-9958-600-74-6: 238.
6. Demirović, M., Kregar, J., **Mirko Pejanović**, Findrik, N. i Bešlagić, J. (2012), *Pravo lokalne i regionalne samouprave*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać. ISBN 978-9958-9269-9-0: 264.
7. **Mirko Pejanović**, Sadiković, E. (2012), *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, 2. izd., Šahinpašić, Sarajevo, Zagreb. ISBN 978-9958-41-454-1: 307.
8. **Mirko Pejanović**, Sadiković, E. (2010), *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, Šahinpašić, Sarajevo, Zagreb. ISBN 978-9958-41-395-7 (Sarajevo), ISBN 978-953-282-071-3 (Zagreb): 307.

9. Osmanković, J. i **Mirko Pejanović** (2009), *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, 2. dop. izd., Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-16-6: 491.
10. Osmanković, J., Somun-Kapetanović, R., Domazet, A., Resić, E., Halilbašić, M. i **Mirko Pejanović** (2009), *Statistička (NUTS) regionalizacija Bosne i Hercegovine*, Ekonomski institut, Odbor za ekonomske nauke ANUBiH, Sarajevo. ISBN 978-9958-687-06-8: 203.
11. Ćurak, N., Fink Hafner, D., Krašovec, A., Lajh, D. i **Mirko Pejanović**, Tomić, Z. (2006), *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana; Fakultet političkih nauka; Promocult, Sarajevo. ISBN 9958-9319-9-0: 231.
12. Osmanković, J. i **Mirko Pejanović** (2006), *Euroregije i Bosna i Hercegovina*, Fakultet političkih nauka, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-06-7: 415.
13. **Mirko Pejanović**, Zlokapa, Z., Zolić, H. i Arnautović, S. (2006), *Opštine/ Općine u Bosni i Hercegovini: demografske, socijalne, ekonomske i političke činjenice: istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka u Sarajevu*, Promocult, Fakultet političkih nauka, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Sarajevo. ISBN 9958-9319-8-2: 402.
14. Džihanović, Š., Kukić, S., **Mirko Pejanović**, Šehić, V. i Živanović, M. (2005), *Platforma za novi demokratski Ustav Republike Bosne i Hercegovine*, s. n., Sarajevo: 144.
15. Todorovski, I., Matei, L., Cernicova, M., Lilić, S., Ploštajner, Z., **Mirko Pejanović**, Ananieva, N., Teller, N., Augustinović-Pavičić, G. i Kličković, N. (2002), *Executive and legislature at local level: structure and interrelation in countries of South-East Europe*, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb. ISBN 953-7043-03-7: 134.
16. **Mirko Pejanović** (1994), *Srpsko građansko vijeće i budućnost R BiH / Mirko Pejanović. Konstitutivnost i država / Halid Čaušević. Nacija-konstitutivni ili autohtoni element / Omer Ibrahimagić*, Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, Sarajevo: 28.
17. Ibrahimagić, O., Trnka, K. i **Mirko Pejanović** (1989), *Marksizam i socijalističko samoupravljanje: udžbenik za II razred srednjeg usmjerenog obrazovanja*, 1 izd., Svjetlost, Sarajevo. ISBN 86-01-02503-X: 134.
18. **Mirko Pejanović**, Đerić, B., Međović, D., Abramović, N. i Kreso, S. (1986), *Društveno – ekonomski položaj mladih u Bosni i Hercegovini*, Centar društvenih aktivnosti RK SSOBiH, Sarajevo: 134.

c) Uredništvo

1. **Mirko Pejanović** i Husić-Mehmedović, M. /Ur./ (2025), *Demografske promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine: zbornik radova*, Posebna izdanja **219**(21), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-574-11-6: 156.
2. **Mirko Pejanović** /Ur./ (2024), *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine: zbornik radova*, Posebna izdanja **213**(20), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-98-8: 491.
3. **Mirko Pejanović** i Domazet, A. /Ur./ (2024), *Lokalni ekonomski razvoj općina Kantona Sarajevo: vođstvo za transformacijski razvoj u novom normalnom: studija / [autori Anto Domazet, Muamer Halilbašić, Denis Berberbović]*, Posebna izdanja **212**(3), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-574-00-0: 244.
4. Sadiković, E. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2022), *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja **205**(2), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-80-3: 298.
5. **Mirko Pejanović** /Ur./ (2022), *Međunarodna naučna konferencija Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije, Sarajevo, 30. novembra 2022. godine: zbornik radova*, Posebna izdanja **204**(1), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-78-0: 326.
6. Simović, M. N., **Mirko Pejanović** i Šehić, Z. /Ur./ (2020) *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja **193**(15), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-63-6: 280.
7. **Mirko Pejanović** /Ur./ (2020*), Doprinos akademika Ivana Cvitkovića razvoju sociologije religije: (povodom 75-te godišnjice života)*, Posebna izdanja **186**(13), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-51-3: 268.
8. Cvitković, I. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2020), *Okrugli stol „Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 8. decembra/prosinca 2016. godine“: zbornik radova*, 2. izd., Posebna izdanja **191**(14), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-59-9: 171.

9. **Mirko Pejanović** /Ur./ (2020), *Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBIH-a i njihov značaj za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine: zbornik radova sa Okruglog stola povodom obilježavanja 75. godišnjice Drugog zasjedanja ZAVNOBIH-a, održanog u Sanskom Mostu, 30. juni i 1. juli 2019. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo. ISBN 978-9958-9392-8-0: 189.
10. Pašalić Kreso, A. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2019), *Bibliografija radova o državnosti Bosne i Hercegovine: 1943-2019* / [Zijad Šehić], Posebna izdanja **179**(11/2), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-46-9: 205.
11. Pašalić Kreso, A., **Mirko Pejanović** i Katz, V. /Ur./ (2019), *Međunarodna naučna konferencija „75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine": zbornik radova*, Posebna izdanja **179**(11/1), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-40-7: 574.
12. Cvitković, I. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2017), *Okrugli stol „Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 8. decembra/prosinca 2016. godine": zbornik radova*, Posebna izdanja **171**(8), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-24-7: 171.
13. Osmanković, J. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2016), *Međunarodna naučna konferencija „Mjesto i uloga glavnih gradova SEE (Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine": zbornik radova*. Posebna izdanja **164**(6), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-07-0: 311.
14. **Mirko Pejanović** i Šehić, Z. /Ur./ (2016), *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine: zbornik radova*. Posebna izdanja **166**(7), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-09-4: 272.
15. Osmanković, J. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2014), *Zbornik radova Forum gradonačelnika Jugoistočne Evrope, Sarajevo, 21. septembar 2013*, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu Fakulteta političkih nauka Univerziteta, Ekonomski institut, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-55-5 (FPN), ISBN 978-9958-687-14-3 (EI): 169.
16. Osmanković, J. i **Mirko Pejanović**, Tihi, B. i Čičić, M. /Eds./ (2013), *Proceedings International Scientific Conference „Local Economic and Infrastructure Development of SEE in the Context of EU Accession"*, Special Editions, **152**(3), Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. ISBN 978-9958-501-92-0: 449.

17. Osmanković, J., **Mirko Pejanović** i Tihi, B. /Ur./ (2008), *Zbornik radova sa Međunarodne konferencije Euroregije i jugoistočna Evropa*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Fakultet političkih nauka – Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Ekonomski instutut, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-11-1: 247.
18. Fink Hafner, D. i **Mirko Pejanović** /Ur./ (2006), *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Sarajevo, Fakultet političkih nauka. ISBN 961-235-233-X: 231.
19. **Mirko Pejanović** i Turčilo, L. /Ur./ (2003), *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru: zbornik saopštenja i diskusija*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 9958-589-00-0: 137.
20. **Mirko Pejanović** /Ur./ (2001), *Zbornik radova Međunarodni naučni simpozijum Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 18. i 19. maja/svibnja 2000. godine*, Univerzitet, Sarajevo. ISBN 9958-600-04-8: 334.

II POGLAVLJA U KNJIGAMA

1. **Pejanović, M.** (2025), ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću. U: *Svečana sjednica Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine posvećena Danu državnosti Bosne i Hercegovine: 22. novembar 2024. godine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-574-09-3: 15-22.
2. **Pejanović, M.** (2010), Demografsko-migracijski problemi u posljeratnoj Bosni i Hercegovini. U: (ur. Markešić, I.) *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Pravni fakultet, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb. ISBN 978-953-270-044-2: 35-45.
3. Fink Hafner, D. i **Pejanović, M.** (2006), Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini. U: (ur. Fink Hafner, D., Pejanović, M.) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Sarajevo, Fakultet političkih nauka. ISBN 961-235-233-X: 13-16.
4. **Pejanović, M.** (2006), Struktura i karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989–2003. U: (ur. Fink Hafner, D., Pejanović, M.) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Sarajevo, Fakultet političkih nauka. ISBN 961-235-233-X: 45-70.
5. Fink Hafner, D. i **Pejanović, M.** (2006), Između liberalnog i etničkog principa. U: (ur. Fink Hafner, D., Pejanović, M.) *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji*

i Bosni i Hercegovini, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Sarajevo, Fakultet političkih nauka. ISBN 961-235-233-X: 191-201.

6. **Pejanović, M.** (1997), Međunarodna zajednica i država Bosna i Hercegovina. U: (ur. Imamović, M.) *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i borba za njen opstanak 1992.–1995. godine*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo: 155-160.

III RADOVI U ZBORNICIMA

1. **Pejanović, M.**, Osmić, A. (2025), Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća. U: (ur. Pejanović M. i Husić-Mehmedović, M.), *Demografske promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine: zbornik radova*, Posebna izdanja **219**(21), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-574-11-6: 139-154.
2. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine tokom XX i početkom XXI stoljeća. U: (ur. Pejanović, M.), *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine: zbornik radova*, Posebna izdanja **213**(20), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410- 98-8: 52-67.
3. **Pejanović, M.** (2024), Geopolitičke promjene u Evropi i svijetu i mogućnost ubrzanja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. U: (ur. Bakić, S. i Mujagić, N.) *Zbornik radova s međunarodne naučne konferencije „Društvo i država nakon nezavisnosti“: Sarajevo, 27. februar 2023. godine*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 978-9926-475-83-3: 161-179.
4. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti Bosne i Hercegovine: od razgovora u Kladnju u julu 1943. sa rukovodstvom PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu do prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a. U: (ur. Muratović, R.) *Zbornik radova s okruglog stola Tito i Bosna i Hercegovina: razgovor s rukovodstvom NOP-A za Bosnu i Hercegovinu u Plahovićima kod Kladnja 1943. godine, Kladanj, 30. 6. 2023. godine*, Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, SABNOR BiH, Sarajevo. ISBN 978-9926-8802-1-7: 23-38.
5. **Pejanović, M.** (2024), Dejtonski sporazum i istorijski preokret u opstanku BiH. U: (ur. Ziliotto, S. i Leone L.) *Dejton, 1995: kraj rata u Bosni i Hercegovini, početak novog haosa*, Planjax komerc, Tešanj. ISBN 978-9926-552-13-8: 91-102.
6. **Pejanović, M.** (2023), Volja građana bila je presudna u odbrani grada Sarajeva u vremenu opsade od aprila 1992. do novembra 1995. godine. U: (ur. Mastalić Košuta, Z.) *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: opsada i odbrana Sarajeva: tri decenije poslije: [zbornik radova]*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo. ISBN 978-9958-028-46-5: 239-256.

7. **Pejanović, M.** (2023), Uvodna riječ. U: (ur. Kliko, A.) *Druga međunarodna naučna konferencija "Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici": socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022): Potočari, 12. oktobar 2023. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta; Institut za historiju Univerziteta, Sarajevo. ISBN 978-9958-028-45-8 (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta), 978-9958-649-69-1 (Institut za historiju Univerziteta): 28-29.
8. **Pejanović, M.** (2023), Zaključci. U: (ur. Kliko, A.) *Druga međunarodna naučna konferencija "Posljedice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici": socijalni, ekonomski, politički, demografski i kulturni razvoj Srebrenice (1995–2022): Potočari, 12. oktobar 2023. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta; Institut za historiju Univerziteta, Sarajevo. ISBN 978-9958-028-45-8 (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta), 978-9958-649-69-1 (Institut za historiju Univerziteta): 199-202.
9. Sadiković, E. i **Pejanović, M.** (2022), Savremene teorije i prakse participativne demokratije u lokalnim zajednicama. U: (ur. Pejanović, M. i Sadiković E.), *Participacija građana/građanki u odlučivanju o javnim poslovima u jedinicama lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja **205**(2), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-80-3: 11-32.
10. **Pejanović, M.** (2022), Ustavno-pravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu sa uklonom na mogućnost reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije. U: (ur. Pejanović, M.), *Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije: zbornik radova*, Posebna izdanja **204**(1), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-78-0: 27-39.
11. **Pejanović, M.** (2021), Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva. U: (ur. Cvitković, I.), *Reforma izbornog zakonodavstva Bosne i Hercegovine: zbornik radova*, Posebna izdanja **198**(17), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-66-7: 227-238.
12. **Pejanović, M.** (2021), Obrazovanje prve Narodne vlade na Trećem zasjedanju ZAVNOBIH-a predstavlja dovršetak konstitucije državne vlasti federalne Bosne i Hercegovine. U: (ur. Simović, M., Pejanović, M. i Šehić, Z.), *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja **193**(15), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-63-6: 43-62.

13. **Pejanović, M.** (2021), Doprinos Adila Zulfikarpašića oblikovanju mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu s deset multietničkih provincija 1992. i 1993. u Ženevi. U: (ur. Bandžović, S.) *Adil Zulfikarpašić i liberalne političke inicijative: zbornik radova*, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo. ISBN 978-9958-743-36-8: 129-134.
14. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine – pretpostavka za njen poseban društveno-razvojni status. U: *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice. Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu Genocide against Bosniaks, Srebrenica 1995–2020: Causes, Scales and Consequences. Proceedings of the International Scientific Conference Held on October 19, 2020 in Sarajevo*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta; Univerzitet, Institut za historiju Univerziteta Sarajevo; Univerzitet, Tuzla. ISBN 978-9958-028-37-3 (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta), 978-9958-600-80-7 (Univerzitet u Sarajevu), 978-9958-649-41-7 (Institut za historiju Univerziteta), 978-9958-609-82-4 (Univerzitet u Tuzli): 527-550.
15. **Pejanović, M.** (2021), Zaključci Međunarodne naučne konferencije "Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice". U: *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice. Zbornik radova s Međunarodne naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu Genocide against Bosniaks, Srebrenica 1995–2020: Causes, Scales and Consequences. Proceedings of the International Scientific Conference Held on October 19, 2020 in Sarajevo*. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta; Univerzitet; Institut za historiju Univerziteta Sarajevo; Univerzitet, Tuzla. ISBN 978-9958-028-37-3 (Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta), 978-9958-600-80-7 (Univerzitet u Sarajevu), 978-9958-649-41-7 (Institut za historiju Univerziteta), 978-9958-609-82-4 (Univerzitet u Tuzli): 1019-1022.
16. **Pejanović, M.** (2021), Ideje ZAVNOBiH-a u političkoj praksi demokratskih snaga u Bosni i Hercegovini. U: *ZAVNOBiH i politika odbrane Bosne i Hercegovine u odnosu na rezultate Dejtonskog sporazuma: zbornik radova sa okruglog stola održanog u Sarajevu 15.12.2020. godine*, Fond Memorijala Kantona Sarajevo, Sarajevo. ISBN 978-9926-8247-7-8: 25-39.
17. **Pejanović, M.** (2020), Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu. U: (ur. Juzbašić, Dž i Šehić, Z.), *Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine: (2001-2017). 2*, Posebna izdanja **187**(47/2), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-54-4: 211-229.

18. **Pejanović, M.** (2020), Gli Accordi di Dayton e la storica virata nella sopravvivenza della BiH. U: (ur. Ziliotto, S. i Leone L.) *Dayton 1995. La fine della guerra in Bosnia ed Erzegovina, l'inizio del un nuovo caos*, Edizioni Infinito, Formigine. ISBN 9788868614881: 119-134.

19. **Pejanović, M.** (2020), Uvodni prilog povodom jubileja 75 godina života akademika Ivana Cvitkovića. U: (ur. Pejanović, M.) *Doprinos akademika Ivana Cvitkovića razvoju sociologije religije: (povodom 75-te godišnjice života)*, Posebna izdanja **186**(13), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-51-3: 7-14.

20. **Pejanović, M.** (2019), Kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. godine do referenduma građana o suverenosti i nezavisnosti 1992. godine. U: (ur. Pašalić Kreso A., Pejanović, M. i Katz V.), *Međunarodna naučna konferencija „75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću, Sarajevo, 24. i 25. aprila 2019. godine": zbornik radova*, Posebna izdanja **179**(11/1), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-40-7: 13-32.

21. **Pejanović, M.** (2018), Džemal Bijedić u ulozi predsjednika Skupštine SR Bosne i Hercegovine 1967–1971. U: (ur. Kamberović, H.) *Džemal Bijedić – 100 godina od rođenja i 40 godina od smrti: zbornik radova*, Univerzitet "Džemal Bijedić", Mostar. ISBN 978-9926-434-20-5: 121-142.

22. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine. U: (ur. Cvitković, I.), *Demografske i etničke promjene u BiH*, Posebna izdanja **172**(9), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-25-4: 70-92.

23. **Pejanović, M.** (2017), Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1946). U: (ur. Pekić, M.) *Tito i mi: jučer, danas, sutra*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izd., SUBNOR BiH, Sarajevo. ISBN 978-9958-9392-7-3: 131-147.

24. **Pejanović, M.** (2017), Bosna i Hercegovina i geopolitičke promjene u Evropi i svijetu na početku XXI stoljeća. U: (ur. Cvitković, I. i Pejanović, M.), *Okrugli stol „Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 8. decembra/prosinca 2016. godine": zbornik radova*, Posebna izdanja **171**(8), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-24-7: 42-58.

25. **Pejanović, M.** (2016), Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom vremenu. U: (ur. Pejanović, M. i Šehić, Z.) *Simpozij Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19. novembra/studenoga 2015. godine*, Posebna izdanja **166**(7), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-09-4: 193-210.

26. **Pejanović, M.** (2016), Grad Sarajevo u međugradskoj saradnji glavnih gradova zemalja jugoistočne i centralne Evrope. U: (ur. Osmanković, J. i Pejanović, M.), *Međunarodna naučna konferencija „Mjesto i uloga glavnih gradova SEE (Jugoistočne Evrope) u razvoju međuregionalne i međudržavne suradnje u okviru Dunavske i Jadransko-jonske evropske makroregije, Sarajevo 19. septembra/rujna 2015. godine“: zbornik radova*. Posebna izdanja **164**(6), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo. ISBN 978-9926-410-07-0: 58-68.

27. **Pejanović, M.** (2016), Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1946). U: (ur. Pekić, M.) *Tito i mi: jučer, danas, sutra*, SABNOR BiH, Sarajevo. ISBN 978-9958-9392-6-6: 131-146.

28. **Pejanović, M.** (2015), Etnički nacionalizam i nasilje: iskustvo BiH u vremenu rata: 1992–1995. U: *Svijet bez ekstremizma i nasilja: zbornik radova Međunarodnog simpozija održanog 10.12.2014. godine u Sarajevu*, Udruženje za promociju perzijskog jezika i kulture književnosti “Damavand”, Sarajevo. ISBN 978-9926-8023-0-1: 54-61.

29. Sadiković, E. i **Pejanović, M.** (2014), Model organizacije glavnih gradova zemalja centralne i jugoistočne Evrope. U: (ur. Osmanković, J, i Pejanović, M.) *Zbornik radova Forum gradonačelnika Jugoistočne Evrope, Sarajevo, 21. septembar 2013*, Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu Fakulteta političkih nauka Univerziteta, Ekonomski institut, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-55-5 (FPN), ISBN 978-9958-687-14-3 (EI): 45-54.

30. **Pejanović, M.** (2014), Ideje za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Europsku uniju, *Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije: međunarodna konferencija: zbornik radova*, **2**(2). ISSN 2303-5757: 5-17.

31. **Pejanović, M.** (2013), Constitutional and legal role of local authorities in economis and infrastructural development of municipalities and cities in Bosnia and Herzegovina. In: (eds. Osmanković, J., Mirko Pejanović, Tihi, B. i Čičić, M.), *Proceedings International Scientific Conference „Local Economic and Infrastructure Development of SEE in the Context of EU Accession“*, Special Editions, **CLII**(3), Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. ISBN 978-9958-501-92-0: 25-44.

32. **Pejanović, M.** (2012), Politički i državnički pristup Alije Izetbegovića u rješavanju pitanja opstanka SFRJ i nezavisnosti Bosne i Hercegovine. U: *Disolucija Jugoslavije: procesi, uzroci i pozicija Bosne i Hercegovine kroz prizmu djelovanja političkog vodstva na čelu sa Alijom Izetbegovićem: Sarajevo, 4. decembar 2010., zbornik radova međunarodnog simpozija*, Muzej „Alija Izetbegović“, Sarajevo. ISBN 978-9958-566-02-8: 31-39.

33. **Pejanović, M.** (2012), Budućnost Bosne i Hercegovine u budućnosti Evrope. U: *Bosna i Hercegovina i euro-atlantske integracije – trenutni izazovi i*

perspektive: zbornik radova međunarodne naučne konferencije 9–10. maj 2012. godine, Pravni fakultet, Bihać; NATO Headquarters, Sarajevo: 3-17.

34. **Pejanović, M.** (2012), Bosna i Hercegovina je na mapi Evrope i u okviru federalne Jugoslavije bila već srednje razvijena zemlja. U: *Protiv zaborava: zbornik izlaganja u povodu obilježavanja značajnih događaja iz NOB-a 1941-1945*. Grafičar promet, Sarajevo. ISBN 978-9958-9925-7-5: 118-127.
35. **Pejanović, M.** (2011), Demokratska konsolidacija i mogućnost uspostave konsenzusa o ustavnoj reformi u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine. U: (ur. Bašić, H i Muslić, F.) *Zbornik radova Međunarodni simpozij Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma, Sarajevo, 18–19. januar 2011.*, Univerzitet, Sarajevo. ISBN 978-9958-600-26-5: 43-55.
36. **Pejanović, M.** (2011), Regionalization in Bosnia and Herzegovina. In: (ed. Tihi, B.) *Regional cooperation in Europe – opportunity for the Balkans: proceedings*, Special Editions, CXXXVII(2), Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. ISBN 978- 9958-501-61-6: 43-51.
37. **Pejanović, M.** (2010), Protivrječnosti odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine: problemi uspostave konsenzusa unutar parlamentarne većine. U: (ur. Abazović, D. i Hammer, S.) *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Daytona: političko-pravni aspekti demokratske konsolidacije u postkonfliktnom periodu*, Fakultet političkih nauka, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-27-2: 77-86.
38. **Pejanović, M.** (2009), Predgovor. U: (ur. Gavrić, S., Banović, D. i Krause, C.) *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti*, Sarajevski otvoreni centar: Fondacija "Konrad Adenauer", Sarajevo. ISBN 978-9958-9959-0-3: 9-10.
39. **Pejanović, M.** (2009), Pretpostavke mira i pomirenja u Bosni i Hercegovini. U: *Bosna i Hercegovina – 2014.: gdje želimo stići?*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo. ISBN 978-9958-9036-5-6: 40-49.
40. **Pejanović, M.** (2008), Istorijsko oblikovanje regija i mogućnost uspostavljanja regionalne strukture BiH u postdejtonskom periodu. U: (ur. Osmanković, J. Pejanović, M. i Tihi, B.), *Zbornik radova sa Međunarodne konferencije Euroregije i jugoistočna Evropa*, *Sarajevo, 1. i 2. 11. 2007*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Fakultet političkih nauka – Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave, Ekonomski instutut, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-11-1: 45-67.
41. **Pejanović, M.** (2008), Uloga Sarajeva u odbrani multietničnosti i državnosti BiH. U: (ur. Bećirović, H.) *Opsada i odbrana Sarajeva: 1992–1995.: referati sa Okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta, Sarajevo. ISBN 978-9958-740-46-6: 51-66.

42. **Pejanović, M.** (2008), Izlaganja. U: (ur. Droca, V.) *Ustavne reforme u kontekstu demokratskog funkcionisanja institucija u Bosni i Hercegovini*, Srpsko građansko vijeće – pokret za ravnopravnost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, str. 7-8, 57-59, 75-76, 107-110, 111-112, 142-143, 144.

43. **Pejanović, M.** (2007), Titova vizija državnosti BiH u jugoslavenskoj federaciji (1943–1980). U: *Tito i Bosna i Hercegovina: regionalni naučni skup, Sarajevo, 18. novembar 2006: zbornik radova*, Savez društava Tito u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: 129-138.

44. **Pejanović, M.** (2007), Napretkov model razvoja nacionalne kulture hrvatskog naroda u multietničkom BiH društvu. U: (ur. Ilija Drmić, Marko Josipović) *Stoljeće HKD "Napredak" 1902–2002: zbornik radova znanstvenoga simpozija povodom 100-te obljetnice osnutka HKD „Napredak" održanog 6. i 7. rujna 2002*, Napredak, Sarajevo, Zagreb. ISBN 978-9958-840-34-0 (Sarajevo), ISBN 978-953-9383-29-2 (Zagreb): 567-576.

45. **Pejanović, M.** (2007), Geneza naučnog rada u zasnivanju predmeta Politički sistem Bosne i Hercegovine. U: *45 godina naučnog i pedagoškog rada prof. dr. Omera Ibrahimagića*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-10-4: 27-29.

46. **Pejanović, M.** (2006), Ideje za promjene političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine. U: *Zbornik radova Znanstveni/naučni skup Daytonsko-pariški mirovni sporazum: deset godina poslije – stanje i perspektive, Mostar, 14. prosinca/decembra 2005. godine*, Organizacijski odbor za obilježavanje desete obljetnice Daytonsko-pariškog mirovnog sporazuma, Mostar: 71-79.

47. **Pejanović, M.** (2006), Izlaganja. U: *Osma izvještajno-izborna skupština Srpskog građanskog vijeća – pokret za ravnopravnost u Bosni i Hercegovini*, Srpsko građansko vijeće – pokret za ravnopravnost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, str. 11-15.

48. **Pejanović, M.** (2005), Novo političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine kao pretpostavka integracije u Evropsku uniju. U: (ur. Veljko Droca) *Bosna i Hercegovina pred izazovom evropske budućnosti i novog političkog ustrojstva*, Srpsko građansko vijeće, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Hrvatsko narodno vijeće, Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99, Sarajevo: 68-75.

49. **Pejanović, M.** (2003), Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru. U: (ur. Pejanović, M. i Turčilo L.) *Okrugli sto Položaj i ustrojstvo gradova u Federaciji BiH sa posebnim osvrtom na razvoj lokalne samouprave u gradu Mostaru: zbornik saopštenja i diskusija*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 9958-589-00-0: 23-33.

50. **Pejanović, M.** (2001), Bosna i Hercegovina i evropske integracije. U: (ur. Pejanović, M.) *Zbornik radova Međunarodni naučni simpozijum Uloga nauke/*

znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 18. i 19. maja/svibnja 2000. godine, Univerzitet, Sarajevo. ISBN 9958-600-04-8: 197-152.

51. **Pejanović, M.** (2001), Ravnopravnost i državnost u Bosni i Hercegovini u teorijskom opusu akademika Arifa Tanovića. U: (ur. Premec, V.) *Jubilarni simpozij Sedamdeset pet godina Arifa Tanovića,Sarajevo, 05. decembar/studeni 2000*, Posebna izdanja, **114**(34). ISBN 9958-501-14-7: 219-228.
52. **Pejanović, M.** (1998), Politički pluralizam u postdejtonskom društvenom razvoju Bosne i Hercegovine. U: *Zbornik radova sa okruglog stola Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine*, Programski odbor projekta Bosna i Hercegovina – mogućnosti i perspektive razvoja, Sarajevo. ISBN 9958-9518-0-0: 47-52.
53. **Pejanović, M.** (1998), Mogućnosti organizovanja grada Tuzle kao jedinice lokalne samouprave. U: *Okrugli sto Stanje i razvoj lokalne i regionalne samouprave u svjetlu demokratizacije odnosa u BiH, Tuzla, 20. maj 1998. godine*, Forum građana Tuzle, Tuzla: 5-8, 17, 33-34.
54. **Pejanović, M.** (1998), Ljudska prava i Dejtonski sporazum: uvodno izlaganje. U: *Okrugli sto Ljudska prava i Dejtonski sporazum: konstitutivnost građana i naroda*, Srpsko građansko vijeće – građanski pokret za ravnopravnost, Hrvatsko narodno vijeće, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Krug 99, Sarajevo: 5-9.
55. **Pejanović, M.** (1997), Univerzalne vrijednosti kao kriterij. U: *Hrvatski narodni godišnjak za 1997. godinu*, HKD Napredak, Sarajevo. ISSN 1512-5904: 389-390.
56. **Pejanović, M.** (1997), Uvodna riječ i diskusija. U: (ur. Pejanović, M.) *Okrugli sto Deklaracija o ljudskom pravu na političku i nacionalnu ravnopravnost*, Srpsko građansko vijeće Bosne i Hercegovine, Sarajevo: 5-6, 14, 65-66, 70.
57. **Pejanović, M.** (1984), Društvena uloga i osposobljenost SSRNJ za ispoljavanje i integraciju pluralizma samoupravnih interesa u komuni. U: (ur. Pijevac, K.) *Subjektivni faktor u procesu usklađivanja pluralizma samoupravnih interesa*, Marksistički studijski centar CK SKBiH "Veljko Vlahović", Sarajevo: 128-140.

IV. ČLANCI U ČASOPISIMA

1. **Pejanović, M.** (2024), Integracija BiH u EU je pitanje za sve, *Korak*, **48**. ISSN 1512-9411: 7-8.
2. **Pejanović, M.** (2023), Mogućnosti promjene institucionalnog i ustavno-zakonskog položaja grada Sarajeva u procesu evropskih integracija, *Forum Bosnae*, **101**. ISSN 1512-5122: 549-566.
3. **Pejanović, M.** (2023), Geopolitičke promjene u Evropi i svijetu i mogućnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, **54**(7–8). ISSN 0555-0092: 22-39.

4. **Pejanović, M.** (2023), Disolucija Jugoslavije, *Korak*, **46**. ISSN 1512-9411: 55-62.
5. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine predstavlja istorijski preokret na kraju dvadesetog stoljeća, *Dijalog*, 1–2. ISSN 0350-6177: 9-23.
6. **Pejanović, M.** (2022), Čudo se dogodilo 1992. godine, *Korak*, **44**. ISSN 1512-9411: 60-61.
7. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana BiH 1992. godine predstavlja izraz demokratske volje građana za suvereni i nezavisni državnopravni status Bosne i Hercegovine u istorijskom vremenu disolucije SFRJ-a, *Pravna misao*, **52**(1-2). ISSN 0555-0092: 27-46.
8. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. godine – pretpostavka za njen poseban društveno-ekonomski status, *Pregled*, **1**. ISSN 0350-6177: 215-232.
9. **Pejanović, M.** (2021), Lekcije naučene nakon implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma, *Korak*, **43**. ISSN 1512-9411: 12-13.
10. **Pejanović, M.** (2021), Izlaganje na Zajedničkoj komemorativnoj sjednici Skupštine Kantona Sarajevo, Skupštine Grada Sarajeva i općinskih vijeća sa teritorije Kantona Sarajevo, *Korak*, **42**. ISSN 1512-9411: 80-82.
11. **Pejanović, M.** (2020), Dayton Peace Accords – A Turning Point in the Historical Sustainability of Bosnia and Herzegovina, *European Perspectives*, **2**(20). ISSN 1855-7694: 17-39.
12. **Pejanović, M.** (2020), Dejtonski mirovni sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti Bosne i Hercegovine, *Dijalog*, 1–2. ISSN 0350-6177: 9-28.
13. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, **52**(2). ISSN 1986-5244: 69-89.
14. **Pejanović, M.** (2020), Značaj odluka Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a za uspostavu i razvoj državnih institucija Federalne Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, **51**(7–8). ISSN 0555-0092: 27-46.
15. **Pejanović, M.** (2019), Now it's Time to Finish the Business, *European Perspectives*, **10**(2)(18). ISSN 1855-7694: 9-16.
16. **Pejanović, M.** (2019), Uloga i doprinos Srpskog građanskog vijeća u odbrani suvereniteta i integriteta države Bosne i Hercegovine, *Korak*, **38**. ISSN 1512-9411: 75-86.
17. **Pejanović, M.** (2018), Društveno-istorijske pretpostavke ustavne reforme u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, **49**(9–10). ISSN 0555-0092: 7-21.

18. **Pejanović, M.** (2018), Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u gradu Sarajevu, *Pregled*, **59**(3). ISSN 1986-5244: 25-46.
19. **Pejanović, M.** (2018), Alija Izetbegović i njegov politički koncept suverenog i nezavisnog statusa države Bosne i Hercegovine tokom istorijskog procesa disolucije SFRJ, *Pregled*, **59**(Suppl). ISSN 2637-3068: 111-121.
20. **Pejanović, M.** (2018), Promjena etničke strukture općina u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine, *Tranzicija*, **20**(42). ISSN 1512-5785: 1-19.
21. **Pejanović, M.** (2017), Društvena uloga akademika Nikole Kovača u istorijskom procesu utemeljenja suverenosti i nezavisnosti države Bosne i Hercegovine i odbrane njene opstojnosti: 1990–1995, *Dijalog*, 1–2. ISSN 0350-6177: 30-40.
22. **Pejanović, M.** (2017), Cjelovita naučna studija o nastanku i razvoju ljudskih prava, *Pregled*, **58**(2). ISSN 1986-5244: 145-149.
23. **Pejanović, M.** (2017), Dosezi i pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez, *Pregled*, **58**(3). ISSN 1986-5244: 1-15.
24. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva iz 2013. godine, *Pregled*, **58**(1). ISSN 1986-5244: 1-26.
25. **Pejanović, M.** (2017), Nadmoć u volji da se brani svoja država nadjačala nadmoć agresora u oružju i tehnici, *Korak*, **35**. ISSN 1512-9411: 81-84.
26. **Pejanović, M.** (2016), Bosna i Hercegovina u procesu integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, **57**(3). ISSN 1986-5244: 209-214.
27. **Pejanović, M.** (2016), Država Bosna i Hercegovina od međunarodnog priznanja suverenog položaja do članstva u EU i NATO-savezu, *Pregled*, **57**(1). ISSN 1986-5244: 9-28.
28. **Pejanović, M.** (2016), Odnos državne strukture prema razvoju bolonjskog modela studija, *Pregled*, **57**(2). ISSN 1986-5244: 221-232.
29. **Pejanović, M.** (2016), Bosnia and Herzegovina, Its Development and Democracy, *European Perspectives*, **1**(14). ISSN 1855-7694: 225-232.
30. **Pejanović, M.** (2015), Odnos državne strukture prema razvoju bolonjskog modela studija, *Pregled*, **56**(1). ISSN 1986-5244: 45-49.
31. **Pejanović, M.** (2015), Pogledi istraživača o fenomenu odbrane Sarajeva u opsadi: 1992–1995, *Pregled*, **56**(2). ISSN 1986-5244: 95-100.
32. **Pejanović, M.** (2015), Stanje političke kulture u BiH, *Hum*, **10**(13). ISSN 1840-233X: 215-219.
33. **Pejanović, M.** (2014), Pretpostavke za ubrzanje procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, **55**(1). ISSN 1986-5244: 27-28.

34. **Pejanović, M.** (2014), Politološko pravni aspekti mogućnosti ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, **45**(7-8). ISSN 0555-0092: 83-96.

35. **Pejanović, M.** (2014), Obraćanja i izlaganja eminentnih učesnika povodom obilježavanja dvadesetdvogodišnjeg rada i funkcionisanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 29. 5. 2014. (Prof. dr. Mirko Pejanović – Dopisni član ANUBiH-a), *Pregled*, **55**(2). ISSN 1986-5244: 115-117.

36. **Pejanović, M.** (2014), Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću, *Pregled*, **55**(3). ISSN 1986-5244: 27-70.

37. **Pejanović, M.** (2014), Pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tijekom pristupanja EU-u, *Političke analize*, **5**(19). ISSN 1847-4977: 24-28.

38. **Pejanović, M.** (2013), Ustavno-zakonska uloga lokalnih vlasti u ekonomskom i infrastrukturnom razvoju opština i gradova u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, **54**(3). ISSN 1986-5244: 135-160.

39. **Pejanović, M.** (2013), Interes građana za izbor opštinskih načelnika kao pretpostavka jačanja participativne demokratije i političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini, *Uprava*, 7–8. ISSN 566-3348: 19-29.

40. **Pejanović, M.** (2013), Društveno-istorijske pretpostavke konsenzusa parlamentarnih stranaka za promjene Ustava Bosne i Hercegovine, *Pravna misao*, **44**. ISSN 0555-0092: 7-19.

41. **Pejanović, M.** (2013), Bosna i Hercegovina od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma: kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću, *Historijska traganja*, **12**. ISSN 1840-3875: 27-48.

42. **Pejanović, M.** (2012), Pitanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, **53**(3). ISSN 1986-5244: 241-246.

43. **Pejanović, M.** (2012), Društveno-istorijski značaj referenduma iz 1992. godine za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine, *Pregled*, **53**(1). ISSN 1986-5244: 11-30.

44. **Pejanović, M.** (2012), Ideja referenduma građana o suverenom razvoju države Bosne i Hercegovine, *Korak*, **26**. ISSN 1512-9411: 19-21.

45. **Pejanović, M.**, Dedić, H. (2011), Pretpostavke i dometi integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pregled*, **52**(1). ISSN 1986-5244: 45-70.

46. **Pejanović, M.** (2010), Društvene i političke pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tokom procesa integracije u Evropsku uniju, *Pregled*, **51**(3). ISSN 1986-5244: 53-70.

47. **Pejanović, M.** (2009), U istoriju savremenog doba Bosna i Hercegovina ulazi obnovom svoje državnosti, *Korak*, **17**. ISSN 1512-9411: 3-10.

48. **Pejanović, M.** (2009), Pretpostavke mira i pomirenja u Bosni i Hercegovini, *Tranzicija*, **11**(23–24). ISSN 1512-5755: 2-9.

49. **Pejanović, M.** (2007), Istorijsko oblikovanje regija i mogućnosti uspostave regionalne strukture Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, **2**. ISSN 1840-1708: 65-89.

50. **Pejanović, M.** (2007), Does Bosnia And Herzegovina need the Institution of the High Representative (OHR)?, *IFIMES*, 2007. ISSN 1581-9183: 95-102.

51. **Pejanović, M.** (2007), Constitutional changes – the most complex refom in the process of BiH's integration into the European Union, *Analytical Outlook*, **2**: 29-43.

52. **Pejanović, M.** (2007), Ustavne promjene – najsloženija reforma u procesu integracije BiH u Evropsku Uniju, *Analitički pogled*, **2**: 27-39.

53. **Pejanović, M.** (2006), Izborna volja građana kao osnova društvene moći i odgovornosti opštinskog načelnika u vršenju lokalne vlasti, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, **1**. ISSN 1840-1708: 116-129.

54. **Pejanović, M.** (2006), Riječ na skupu o akademiku Hamdiji Ćemerliću, *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, **11**. ISSN 1512-7648: 59-62.

55. **Pejanović, M.** (2005), Osnovne karakteristike razvoja političkog pluralizma, *Pregled*, (1–2). ISSN 1986-5244: 49-74.

56. **Pejanović, M.** (2005), Izborna volja građana kao osnova društvene moći i odgovornosti opštinskog načelnika, *Pravna misao*, **36**(3–4). ISSN 0555-0092: 25-32.

57. **Pejanović, M.** (2004), Reforma lokalne samouprave u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, *Pravna misao*, **35**(11–12). ISSN 0555-0092: 13-22.

58. **Pejanović, M.** (2004), Provođenje amandmana o konstitutivnosti naroda u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, *Pravna misao*, **35**(7–8). ISSN 0555-0092: 4-11.

59. **Pejanović, M.** (2004), Političke stranke i državnost Bosne i Hercegovine, *Ljudska prava*, **5**(1). ISSN 1512-6579: 36-40.

60. **Pejanović, M.** (2003), Uloga političkih partija u funkcionisanju države Bosne i Hercegovine, *Ljudska prava*, **4**(1–2). ISSN 1512-6579: 10-12.

61. **Pejanović, M.** (2003), The Dayton Peace Agreement and the development of political pluralism in Bosnia and Herzegovina, *IFIMES*, 2003. ISSN 1581-9183: 204-225.

62. **Pejanović, M.** (2001), Ustavna ravnopravnost naroda u Bosni i Hercegovini u kontekstu provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma i jednake zaštite ljudskih prava, *Ljudska prava*, **2**(1–2). ISSN 1512-6579: 63-72.

63. **Pejanović, M.** (2001), Platforma o djelovanju Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima i politički razvitak BiH u postdejtonskom vremenu, *Glas antifašista*, **5**(20). ISSN 1512-5629: 7-10.
64. **Pejanović, M.** (2000), Ustavno-pravni i politološki aspekti razvoja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, *Pravna misao*, **31**(tematski broj). ISSN 0555-0092: 5-12.
65. **Pejanović, M.** (2000), Bosna i Hercegovina i evropske integracije na početku XXI stoljeća, *Socijaldemokrat*, **I1**(4). ISSN 1512-6323: 143-152.
66. **Pejanović, M.** (1999), Pretpostavke za uključivanje BiH u Evropsku uniju, *Pravna misao*, **30**(1–2). ISSN 0555-0092: 1-7.
67. **Pejanović, M.** (1999), Ljudska prava u Bosni i Hercegovini u postdejtonskom vremenu, *Glas antifašista*, **3**(10). ISSN 1512-5629: 2-4.
68. **Pejanović, M.** (1999), Lokalna samouprava – traganja i iskustva – prikaz knjige, *Pravna misao*, **30**(3-4). ISSN 0555-0092: 106-109.
69. **Pejanović, M.** (1999), Država Bosna i Hercegovina i religijske zajednice, *Znakovi vremena*, **3**(5–6). ISSN 1512-5416: 74-77.
70. **Pejanović, M.** (1991), Saradnja i dogovaranje, *Odjek*, **43**(23–24). ISSN 0029-8387: 3.
71. **Pejanović, M.** (1989), Ispoljavanje i sinteza interesa pluralizma samoupravnih interesa u delegatskom odlučivanju, *Opredjeljenja*, **XX**(3). ISSN 0351-126X: 17-38.
72. **Pejanović, M.** (1988), Vijeće udruženog rada – izraz autentičnih interesa radničke klase, *Sveske*, **6**(22–23). ISSN 0352-2636: 193-197.
73. **Pejanović, M.** (1986), Koncepcija slobodnog udruženog rada i „nacionalne ekonomije“, *Sveske*, **4**(13–14). ISSN 0352-2636: 405-413.
74. **Pejanović, M.** (1986), Samoupravna integracija rada i dohotka – osnova uspostavljanja samoupravljanja kao jedinstvenog sistema, *Socijalizam*, **29**(1). ISSN 0560-6675: 111-120.
75. **Pejanović, M.** (1984), The conception of the SAWPY and the problem of its realization in the commune, *Socialist Thought and Practice*, **14**(3). ISSN 0583-7200: 80-88.
76. **Pejanović, M.** (1984), ASPLJ com'è concepita e come opera nella comune, *Questioni attuali del socialismo*, **9**(3). ISSN 0351-0107: 84-92.
77. **Pejanović, M.** (1980), Neki aspekti društvenog organizovanja omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije, *Polja*, 260. ISSN 0032-3578: 342-345.
78. **Pejanović, M.** (1978), Savez socijalističke omladine u sistemu socijalističke samoupravne demokratije, *Opredjeljenja*, **6**(6). ISSN 0351-126X: 53-65.

ANU BiH АНУ БиХ

V RECENZIJE, PRIKAZI, OSVRTI

1. **Pejanović, M.** (2024), Priključak za evropski akademski prostor, *Oslobođenje*, 28. 9. 2024. ISSN 0350-4352: 28. (Prikaz monografije *Univerzitet u Sarajevu 2016–2024: reforma i integracija*).
2. **Pejanović, M.** (2024), Historija BiH na 2.250 stranica, *Oslobođenje*, 6. 1. 2024. ISSN 0350-4352: 29. (Prikaz knjige u šest tomova *Historija Bosne i Hercegovine*).
3. **Pejanović, M.** (2024), Recenzija. *Univerzitet u Sarajevu: (2016–2024): reforma i integracija*, Sarajevo: Univerzitet, 2024.
4. **Pejanović, M.** (2023), Recenzija. Mile Lasić, Zašto nam izmiču europski horizonti?, University Press: Magistrat izdanja, Sarajevo, 2023.
5. **Pejanović, M.** (2023), Opsada Sarajeva je bila državni terorizam, *Oslobođenje*, 28. 1. 2023. ISSN 0350-4352: 28. (Prikaz knjige *Geopolitika i terorizam* autora doktora Vahida Karavelića).
6. **Pejanović, M.** (2023), SKBiH je imao snage da prizna Muslimane kao naciju, *Oslobođenje*, 11. 2. 2023. ISSN 0350-4352: 24-25. (Prikaz knjige *U ime nacije* autorice dr. Ive Lučić, Sarajevo, University Press, 2022).
7. **Simović, M, Pejanović, M.** (2023), Sarajevo mora iskoračiti u 21. stoljeće, *Oslobođenje*, *Pogledi*, 1. i 2. 4. 2023. ISSN 0350-4352: 22-23.
8. **Pejanović, M.** (2022), Najtolerantniji gradonačelnik, *Oslobođenje*, 19. 2. 2022. ISSN 0350-4352: 29. (O knjizi *Sjećanja o Husejinu Smajloviću* i značaju kulture vrednovanja Smajlovićevog doprinosa razvoju lokalne samouprave u Gradu Zenici).
9. **Pejanović, M.** (2022), Profesor Topić traga za vrijednim rješenjima, *Oslobođenje*, 8. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 30. (Prikaz knjige *Bosna i Hercegovina naša domovina*, autora prof. dr. Franje Topića).
10. **Pejanović, M.** (2022), Značaj istraživanja istorijskog procesa revaloriziranja nacionalnog identiteta Muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji (1956–1971), *Pregled*, 3. ISSN 1512-5556: 115-121. Tekst je prikaz knjige U ime nacije autorice dr. Ive Lučić; University Press: Magistrat izdanja, Sarajevo, 2022.
11. **Pejanović, M.** (2022), Naučna elaboracija istorijske uloge Branka Mikulića u društvenom razvoju Bosne i Hercegovine, *Pregled*, **1**. ISSN 1512-5556: 157-163. Tekst je prikaz knjige *Branko Mikulić: Politička biografija 1965–1989*. autorice dr. sc. Dženite Sarač-Rujanac, Institut za historiju, Sarajevo, 2020.
12. **Pejanović, M.** (2022), Cjelovito istraživanje uloge Pašage Mandžića u tuzlanskom procesu, *Pregled*, **1**. ISSN 1512-5556: 119-131. Prikaz knjige Kadrija Hodžić *Tuzlanski procesi 70-ih godina XX stoljeća*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju = Udruga za modernu povijest, 2021.

13. **Pejanović, M.** (2021), „Bio sam ljevičar i time se ponosim“, *Oslobođenje*, 6. 11. 2021. ISSN 0350-4352: 28. (Prikaz knjige Roka Markovine *Mostar: kronika destrukcije 1990-1992 – dolazi rat*)
14. **Pejanović, M.** (2021), Prikaz knjige *Fenomen višestranačja u Bosni i Hercegovini* / Edhem Muftić, Slavo Kukić, Ibrahim Prohić. Lukavac: Centar za kulturu, 2020, *Gračanički glasnik*, **51**. ISSN 1512-5556: 179-182.
15. **Pejanović, M.** (2020), Od beogradskog studentskog pokreta do organizatora ustanka u BiH i člana ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, *Pregled*, **2**. ISSN 0032-7271: 211-221. (Tekst je osvrt na knjigu Avde Hume *Moja generacija*, Vrijeme, Zenica, 2019).
16. **Pejanović, M.** (2020), Distrikt Brčko kao model razvoja multietničkog bića Bosne i Hercegovine, Prikaz knjige: *Brčko arbitraža: (1996–1999)*, Ejup Ganić *Pregled*, **2**. ISSN 0032-7271: 135-146.
17. **Pejanović, M.** (2020), Srebrenica je planetarno pitanje, *Pregled*, 1. ISSN 0032-7271: 129-132. Tekst je prikaz knjige *O ljudskim pravima i njihovom kršenju na području općine Srebrenica* autora dr. Mirsada Cvrka, Sarajevo: Promocult, 2019.
18. **Pejanović, M.** (2018), Kontroverze o izborima i izbornom sistemu u BiH, *Nezavisne novine*, 4. 6. 2018: 22.
19. **Pejanović, M.** (2018), Prikaz knjige „Izvršna vlast u sistemu lokalne samouprave Bosne i Hercegovine tijekom postsocijalističke tranzicije“, autor Željko Josić, *Pravna misao*, **49**(3–4). ISSN 0555-0092: 71-76.
20. **Pejanović, M.** (2017), Istorijsko iskustvo o opsadi i odbrani grada Olova: 1992–1995, *Pregled*, **58**(2). ISSN 1986-5244: 181-185. (Prikaz knjige prof. dr. Rasima Muratovića *Olovo 1992–1995.: Stradanje i razaranje herojskog Olova*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2017).
21. **Pejanović, M.** (2016), Bio je ustrajan u očuvanju cjelovitosti i multietničnosti BiH, *Stav*, 3. 3. 2016. ISSN 2303-7172: 31. (Izlaganje na promociji knjige: *Mislilac i državnik – Alija Izetbegović*).
22. **Pejanović, M.** (2016), Bosanci i Hercegovci žele u EU, *Oslobođenje*, 16. 4. 2016. ISSN 0350-4352: 36-37. (Prikaz knjige *Bosna i Hercegovina i Evropska unija pretpostavke i dosezi integracije* autorice dr. sc. Hode Dedić).
23. **Pejanović, M.** (2015), Stanje političke kulture u BiH, *Hum*, **10**(13). ISSN 1840-233X: 215-219. (Prikaz knjige Damirka Mihaljević: Politička kultura u Bosni i Hercegovini).
24. **Pejanović, M.** (2015), Sistematičnošću, radinošću i znanjem objedinjavao je ljudske energije, *Oslobođenje*, 21. 5. 2015. ISSN 0350-4352: 34. (Prikaz knjige *U sjenci Branka Mikulića*, Mile Lasić, HKD Napredak, 2015).

25. **Pejanović, M.** (2015), Istina je dobila planetarno priznanje, *Oslobođenje*, 27. 6. 2015. ISSN 0350-4352: 25. (Prikaz knjige *Srebrenica nakon genocida*, Lara Netelfield i Sarah Vagner, Institut za istoriju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015).
26. **Pejanović, M.** (2015), Čitanka o stanju ljudskih prava i nevoljama obespravljenih, *Oslobođenje*, 23. 7. 2015. ISSN 0350-4352: 34. (Prikaz knjige *Ljubav, sila, domišljatost*, Franjo Komarica i Winfried Gburek, Večernji list, Zagreb, 2015).
27. **Pejanović, M.** (2014), Snažna demokratska država – uslov sigurnosti, *Pregled*, **55**(2). ISSN 1986-5244: 73-76. Tekst je prikaz knjige Lade Sadiković *Ustav Bosne i Hercegovine, sigurnost i ljudska prava* (Centar za sigurnosne studije BiH, Sarajevo, 2012).
28. **Pejanović, M.** (2014), Obraćanja i izlaganja eminentnih učesnika povodom obilježavanja dvadesetdvogodišnjeg rada i funkcionisanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 29. 5. 2014., *Pregled*, **55**(2). ISSN 1986-5244: 115-117.
29. **Pejanović, M.** (2014), Prikaz knjige: Drago Martinović: Mediji i promocija participacije građana u lokalnoj samoupravi, *Informatologia*, **47**(4). ISSN 1330-0067: 293-295.
30. **Pejanović, M.** (2014), Prikaz knjige: Drago Martinović: Mediji i promocija participacije građana u lokalnoj samoupravi, *Mediji, kultura i odnosi s javnostima*, **5**(2). ISSN 1333-6371: 245-246.
31. **Pejanović, M.** (2014), Žestoka kritika etnopolitika i njihovih nositelja, *Dnevni list*, 7. 4. 2014. ISSN 1512-8792. (Izlaganje na promociji knjige *Lopovluk u ime naroda*, autora profesora Slave Kukića).
32. **Pejanović, M.** (2013), Milošević i rat u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, **54**(3). ISSN 1986-5244: 179-184. (Tekst je prikaz knjige Kjella Arilda Nilsena *Milošević u ratu i Haagu – dokumentacija*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2013).
33. **Pejanović, M.** (2013), Svedržavna čitanka o stradanju Bošnjaka, *Korak*, **30**. ISSN 1512-9411: 120-124. (Izlaganje na promociji knjige prof. dr. Smaila Čekića *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*).
34. **Pejanović, M.** (2012), Izborni sistem Bosne i Hercegovine: kritička analiza i kompilacija izbornog zakonodavstva / Arapović, Adis, Centri civilnih inicijativa, Tuzla. ISBN 978-9958-9892-8-5: 307.
35. **Pejanović, M.** (2011), Bitne odlike udžbeničke literature, *Oslobođenje*, 2. 6. 2011. ISSN 0350-4352: 34-35. (Prikaz knjige: prof. dr. Salih Fočo: *Rasprava o etici i moralu*, Sarajevo PuC)

36. **Pejanović, M.** (2011), O našem religijskom iskustvu, *Pregled*, 52(3). ISSN 1986-5244: 247-252. (Tekst je prikaz knjige Moj susjed musliman Ivana Cvitkovića, Školska knjiga, Zagreb, 2011).
37. **Pejanović, M.** (2011), Cijena jedne zablude, *Korak*, **25**. ISSN 1512-9411: 158-163. Prikaz knjige Husejina Paravlića *Cijena jedne zablude: zapisi, sjećanja i komentari*.
38. **Pejanović, M.** (2010), Povodom Bibliografije univerzitetskih i naučnih publikacija: 1949–2009, *Pregled*, **51**(2). ISSN 1986-5244: 249-253.
39. **Pejanović, M.** (2010), Monografija o rogatičkom kraju, *Pregled*, **LI**(2). ISSN 1986-5244: 291-295.
40. **Pejanović, M.** (2010), Cijena jedne zablude, *Korak*, **21**. ISSN 1512-9411: 177-180. (Prikaz knjige *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*).
41. **Pejanović, M.** (2010), Svi aspekti procesa integracije BiH u Evropsku uniju, *Oslobođenje*, 23. 9. 2010. ISSN 0350-4352: 33-34. (Prikaz knjige *Evropska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*, autora dr. Mile Lasića)
42. **Pejanović, M.** (2009), Državnopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine / Ibrahimagić, Omer, Izdanje autora, Sarajevo: ISBN 978-9958-9915-3-0: 507.
43. **Pejanović, M.** (2009), Tranzicija i reforma javne uprave: politika reforme javne uprave u zemljama u tranziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu / Leskovac, Saša, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. ISBN 978-9958-598-22-7: 443.
44. **Pejanović, M.** (2006), Studija izuzetne vrijednosti, *Diwan,* **9**(23–24). ISSN 1512-5025: 4. (Prikaz knjige Esad Zgodić / *Vladavina konsenzusom*, Sarajevo, BZK Preporod, 2006).
45. **Pejanović, M.** (2004), Mr. Hilmo Pašić: „Izbori u Bosni i Hercegovini 2000. godine“ – prikaz knjige, *Pravna misao*, **35**(9–10). ISSN 0555-0092: 67-71.
46. **Pejanović, M.** (2004), Predgovor. U: (ur. Šljivić, F.), *Bosno, i mi smo tvoj narod: (deset godina rada Srpskog građanskog vijeća – Pokreta za ravnopravnost u regiji Tuzla 1994–2004)*, Srpsko građansko vijeće – Pokret za ravnopravnost u tuzlanskom kantonu, Tuzla. ISBN 9958-9636-0-4: 5-9.
47. **Pejanović, M.** (2004), Ivan Markešić, Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu – u povodu desete obljetnice HNV BiH (1994–2004), *Bosna franciscana*, **12**(21). ISSN 1330-7487: 319-324.
48. **Pejanović, M.** (2004), Bosna kao realnost i vizija, *Ljudska prava*, **5**(1). ISSN 1512-6579: 85-87. (Prikaz knjige *Alija Izetbegović: Tajna zvana Bosna*, Sarajevo, 2004.
49. **Pejanović, M.** (2000), Recenzija. Ustavno-zakonske osnove lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine / Alagić, Nedžmudin, Službeni list BiH, Zajednica općina i gradova BiH, Sarajevo. ISBN 9958-46-021-1: 96.

50. **Pejanović, M.** (1999), Lokalna samouprava – traganja i iskustva / Musabegović, Nijaz, Voćkić-Avdagić, Jelenka, Nuhanović, Asad, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo. ISBN 9958-9491-1-3: 368.
51. **Pejanović, M.** (1999), Privatizacija i njene socijalne konsekvence: zbornik radova, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo. ISBN 9958-9491-2-1: 230.
52. **Pejanović, M.** (1999), Lokalna samouprava / Šmidovnik, Janez, Studentska štamparija Univerziteta, Sarajevo. ISBN 9958-44-035-0: 242.
53. **Pejanović, M.** (1990), Osvrt na knjigu Alije Isakovića: O nacionaliziranju Muslimana, *Sveske*, **8**(28–29). ISSN 0352-2636: 484-487.

VI NOVINSKI ČLANCI, ČLANCI NA PORTALIMA

1. **Pejanović, M.** (2025), Pismo za Von der Leyen, *Oslobođenje*, 18. 7. 2025. ISSN 0350-4352: 1;3.
2. **Pejanović, M.** (2025), Travnik i regija u XIX i XX stoljeću, *Oslobođenje*, 25. 1. 2025. ISSN 0350-4352: 20-21.
3. **Pejanović, M.** (2025), Tražim osnivanje Evropskog fonda za ekonomski i socijalni razvoj Srebrenice, *Dnevni Avaz*, 25. 7. 2025. ISSN 1512-6498: 8.
4. **Pejanović, M.** (2025), Značaj Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine za razvoj njene državnosti u 21. stoljeću. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 1. mart 2025.
5. **Pejanović, M.** (2024), Predsjedništvo RBiH je vodilo odbranu zemlje, *Oslobođenje*, 4. 5. 2024. ISSN 0350-4352: 24-26.
6. **Pejanović, M.** (2024), ZAVNOBiH in kontinuiteta razvoja državnosti Bosne in Hercegovine v 20. in 21. stoletju. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 24. novembar 2024. (Nagovor akademika Mirka Pejanovića na slavnostni seji ANUBiH ob Dnevu državnosti Bosne in Hercegovine 22. novembra 2024).
7. **Pejanović, M.** (2024), ZAVNOBiH and the continuity of statehood in Bosnia and Herzegovina through the 20th and 21st centuries. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 24 November 2024. (Presentation by academician Mirko Pejanović at the ceremonial session of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina (ANUBiH) on the occasion of Bosnia and Herzegovina's Statehood Day, held on 22 November 2024).
8. **Pejanović, M.** (2024), ZAVNOBiH i kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 24. novembar 2024. (Izlaganje akademika Mirka Pejanovića na Svečanoj sjednici ANUBiH-a povodom Dana državnosti Bosne i Hercegovine održanoj 22. novembra 2024. godine).

9. **Pejanović, M.** (2023), Ima načina da se Srebrenici vrati život, *Oslobođenje*, 14. 10. 2023. ISSN 0350-4352: 22.
10. **Pejanović, M.** (2023), Dijaspora je snažan faktor europeizacije BiH, *Oslobođenje*, 12. 8. 2023. ISSN 0350-4352: 24-25.
11. **Pejanović, M.** (2023), Titovi razgovori u Kladnju, juli 1943., *Oslobođenje*, 17. 6. 2023. ISSN 0350-4352: 22.
12. **Pejanović, M.** (2022), Značaj Platforme o radu Predsjedništva RBiH za odbrambeno-oslobodilački rat, *Oslobođenje*, 20. 8. 2022. ISSN 0350-4352: 28-30.
13. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine predstavlja istorijski preokret na kraju XX. stoljeća. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 28. juni 2022. (Skraćeni dio izlaganja akademika Mirka Pejanovića na okruglom stolu ANUBiH na temu „Trideset godina od međunarodnog priznanja države Bosne i Hercegovine i prijema u OUN“, 25.5.2022.)
14. **Pejanović, M.** (2021), Lessons learned after the implementation of the Dayton peace agreement. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 12 January 2021.
15. **Pejanović, M.** (2021), Lekcije naučene nakon implementacije Daytonskog mirovnog sporazuma. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 12. januar 2021.
16. **Pejanović, M.** (2021), Referendum o nezavisnosti: preokret u istorijskom razvoju državnosti Bosne i Hercegovine. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 28. februar 2021. (Izlaganje na svečanoj akademiji u povodu Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine, Narodno pozorište, Sarajevo, 1. mart 2021.)
17. **Pejanović, M.** (2021), Ideje za promjenu Izbornog zakona BiH, *Oslobođenje*, 11. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 9.
18. **Pejanović, M.** (2020), 25 godina Daytonskog mirovnog sporazuma: Pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u EU. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 20.novembar 2020. (Referat je prezentovan na 8. međunarodnom naučnom skupu 26. juna 2020. sa naslovom „Evropske i evroazijske integracije“ na Evropskom univerzitetu u Brčkom).
19. **Pejanović, M.** (2020), Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 10. mart 2020. (Referat je prezentovan na Međunarodnoj naučnoj konferenciji „Prilozi za historiografiju BiH: 2001–2018“, koja je održana 21. i 22. juna 2019. godine u ANUBiH. Referat je objavljen u Zborniku ANUBiH u februaru 2020.)

20. **Pejanović, M.** (2018), Višev jekovno iskustvo tolerancije, *Oslobođenje*, 25. 11. 2018. ISSN 0350-4352: 17.
21. **Pejanović, M.** (2017), Izgradnja mira u BiH bitno je ovisna od ubrzanja integracije u EU i NATO. https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 1. mart/ožujak 2017.
22. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema popisu stanovništva 2013. godine. https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 19. septembar 2017.
23. **Pejanović, M.** (2017), Dosezi i pretpostavke ubrzanja integracije BiH u EU i NATO. https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 25. novembar/studeni 2017.
24. **Pejanović, M.** (2017), Sankcionisati nosioce političkog projekta otcjepljenja RS od BiH. https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 18. januar 2017.
25. **Pejanović, M.** (2017), Država Bosna i Hercegovina: kako postići evropsku političku budućnost? https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 4. februar 2017.
26. **Pejanović, M.** (2017), Bosna i Hercegovina i geopolitičke promjene u Evropi i svijetu na početku XXI stoljeća. https://www.ifimes.org/ba. Sarajevo/Ljubljana, 18. april 2017.
27. **Pejanović, M.** (2016), Značaj 1. marta, *Oslobođenje*, 29. 2. 2016. ISSN 0350-4352: 11.
28. **Pejanović, M.** (2015), 20 godina poslije: od Daytona do EU, *Oslobođenje*, 5. 12. 2015. ISSN 0350-4352: 25.
29. **Pejanović, M.** (2015), Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 7. juli 2015. (Objavljeno u časopisu za društvena pitanja *Pregled* u Sarajevu, broj 3/2014.)
30. **Pejanović, M.** (2015), Dejtonski mirovni sporazum – 20 godina poslije (Izlaganje na konferenciji: "Dejtonski mirovni sporazum – 20 godina poslije" u organizaciji IFIMES-a, Ljubljana, 2. 12. 2015.). https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 13. decembar 2015.
31. **Pejanović, M.** (2014), Od Austro-Ugarske do Bruxellesa, *Oslobođenje*, 22. 11. 2014. ISSN 0350-4352: 28-29.
32. **Pejanović, M.** (2014), Evropska BiH, *Oslobođenje*, 22. 3. 2014. ISSN 0350-4352: 31.
33. **Pejanović, M.** (2014), Široka koalicija „Za evropsku BiH" dobila bi podršku građana, *Dnevni Avaz*, 25. 10. 2014. ISSN 1512-6498: 7.

34. **Pejanović, M.** (2014), Ideja za formiranje široke stranačke koalicije „Za evropsku Bosnu i Hercegovinu“ u vremenu 2014–2018. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 7. novembra 2014.

35. **Pejanović, M.** (2014), Ideje za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 8. maja 2014.

36. **Pejanović, M.** (2013), Politički pluralizam i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 6. oktobra/listopada 2013.

37. **Pejanović, M.** (2012), Budućnost Bosne i Hercegovine U EU. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 28. februara/veljače 2012.

38. **Pejanović, M.** (2011), Ključ stabilnosti i razvoja, *Oslobođenje*, 24. 5. 2011. ISSN 0350-4352: 11.

39. **Pejanović, M.** (2011), Integracija Bosne i Hercegovine u EU i NATO kao pretpostavka izgradnje mira i institucija države BiH. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 27. maj/svibanj 2011.

40. **Pejanović, M.** (2011), Zemlje Zapadnog Balkana i EU sa osvrtom na poziciju Bosne i Hercegovine u procesu integracije u EU. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Motta Dolcino, 27. juli/srpanj 2011.

41. **Pejanović, M.** (2011), Bauk koalicionog programa kruži Bosnom i Hercegovinom, *Dani*, 25. 2. 2011. ISSN 1512-5130: 32.

42. **Pejanović, M.** (2011), Ključ stabilnosti i razvoja, *Oslobođenje*, 24. 5. 2011. ISSN 0350-4352: 11.

43. **Pejanović, M.** (2010), Stabilna parlamentarna većina kao politička pretpostavka ubrzane integracije BiH u EU. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 13. oktobar/listopad 2010.

44. **Pejanović, M.** (2010), Društvene i političke pretpostavke ustavne reforme u Bosni i Hercegovini tokom procesa integracije u Evropsku uniju. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana/Sarajevo, 28. januar/siječanj 2010. godine.

45. **Pejanović, M.** (2010), Stabilna parlamentarna većina kao politička pretpostavka ubrzanja integracije BiH u EU, *Oslobođenje*, 23. 10. 2010. ISSN 0350-4352: 30-31.

46. **Pejanović, M.** (2009), Pravo na lokalnu samoupravu, *Oslobođenje*, 24. 11. 2009. ISSN 0350-4352: 12-13.

47. **Pejanović, M.** (2009), ZAVNOBiH – temelj državnosti Bosne i Hercegovine. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 7. decembra/prosinca 2009.

48. **Pejanović, M.** (2008), Lokalni izbori – imitacija opštih parlamentarnih izbora iz 2006. godine. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 23. septembra/rujna 2008.

ANU BiH АНУ БиХ

49. **Pejanović, M.** (2008), Bauk konsensusa u parlamentarnoj demokratiji Bosne i Hercegovine. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 1. decembra/prosinca 2008.
50. **Pejanović, M.** (2008), Karadžić ide u Haag a država Bosna i Hercegovina u Evropsku uniju. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 4. avgusta/kolovoza 2008.
51. **Pejanović, M.** (2008), Karadžić flies to the Hague while Bosnia and Herzegovina goes to the EU. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 20 August 2008.
52. **Pejanović, M.** (2008), Karadžić ide u Hag a država Bosna i Hercegovina u EU, *Dnevni Avaz*, 2. 8. 2008. ISSN 1512-6498.
53. **Pejanović, M.** (2008), Pesimizam pred izbore, *Dnevni Avaz*, 20. 9. 2008. ISSN 1512-6498.
54. **Pejanović, M.** (2008), Obnova povjerenja, *Dnevni Avaz*, 22. 11. 2008. ISSN 1512-6498.
55. **Pejanović, M.** (2008), Čerčil je bio u pravu, *Oslobođenje*, 10. 5. 2008. ISSN 0350-4352: 10.
56. **Pejanović, M.** (2008), Pitanje svih pitanja – članstvo u Evropskoj uniji, *Oslobođenje*, 1. 3. 2008. ISSN 0350-4352.
57. **Pejanović, M.** (2007), Does Bosnia and Herzegovina need the institution of the high representative (OHR)? https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 26 February 2007.
58. **Pejanović, M.** (2007), Treba li Bosni i Hercegovini institucija visokog predstavnika (OHR)? https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 23. februara/veljače 2007.
59. **Pejanović, M.** (2006), Geneza razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na mogućnost formiranja parlamentarne većine poslije izbora 2006. godine. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 27. novembra/studenog 2006.
60. **Pejanović, M.** (2006), Evropska BiH – udaljavanje od opasnosti za njenu etničku podjelu, *Oslobođenje*, 23. 12. 2006. ISSN 0350-4352.
61. **Pejanović, M.** (2005), Ideje za promjene političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine: istorijska ograničenja političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi. https://www.ifimes.org/ba. Ljubljana, 29. decembra/prosinca 2005.

ANU BiH АНУ БХ

VII FELJTONI

1. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (1): Okvir za integraciju, *Oslobođenje*, 18. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 21.
2. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (2): Istorijski projekt, *Oslobođenje*, 19. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 21.
3. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (3): Reforma policije, *Oslobođenje*, 20. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 42.
4. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (4): Političke konfrontacije, *Oslobođenje*, 21. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 39.
5. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (5): Pretpostavke za ubrzanje integracije u EU, *Oslobođenje*, 23. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 23.
6. **Pejanović, M.** (2025), Geopolitičke promjene i mogućnost ubrzanja integracije BiH u EU (6): Zlatno doba u Titovoj Jugoslaviji, *Oslobođenje*, 24. 6. 2025. ISSN 0350-4352: 21.
7. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (1): Titova presudna uloga, *Oslobođenje*, 14. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 19.
8. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (2): Višestranački izbori, *Oslobođenje*, 15. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 42.
9. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (3): Kandidatski status, *Oslobođenje*, 16. i 17. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 39.
10. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (4): Euroatlantske integracije, *Oslobođenje*, 18. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 23.
11. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (5): Geopolitičke pretpostavke, *Oslobođenje*, 19. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 19.
12. **Pejanović, M.** (2024), Istorijski izazovi u razvoju državnosti BiH (6): Neprolazne vrijednosti, *Oslobođenje*, 20. 11. 2024. ISSN 0350-4352: 20.
13. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti BiH (2): Oslobodilački pohod, *Oslobođenje*, 11. 7. 2024. ISSN 0350-4352: 20.
14. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti BiH (3): Republika izvojevana u herojskoj borbi, *Oslobođenje*, 12. 7. 2024. ISSN 0350-4352: 42.
15. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti BiH (4): Najsretniji dan, *Oslobođenje*, 13. 7. 2024. ISSN 0350-4352: 39.
16. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti BiH (5): Rezolucija ZAVNOBiH-a, *Oslobođenje*, 15. 7. 2024. ISSN 0350-4352: 24.

17. **Pejanović, M.** (2024), Titova koncepcija državnosti BiH (6): Izgradnja moderne državnosti BiH, *Oslobođenje*, 16. 7. 2024. ISSN 0350-4352: 20.
18. **Pejanović, M.** (2023), Ustavnopravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu (4): Povijesni razvoj, *Oslobođenje*, 26. 1. 2023. ISSN 0350-4352: 29.
19. **Pejanović, M.** (2023), Ustavnopravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu (5): Kanton Sarajevo, *Oslobođenje*, 27. 1. 2023. ISSN 0350-4352: 47.
20. **Pejanović, M.** (2023), Ustavnopravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu (6): Ideje za novi ustavni okvir, *Oslobođenje*, 28. 1. 2023. ISSN 0350-4352: 45.
21. **Pejanović, M.** (2023), Ustavnopravni položaj Grada Sarajeva u postdejtonskom periodu (7): Šest opština, *Oslobođenje*, 30. 1. 2023. ISSN 0350-4352: 31.
22. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa BiH (1): Disolucija Jugoslavije, *Oslobođenje*, 26. 11. 2022. ISSN 0350-4352: 20.
23. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa BiH (2): Prvi višestranački izbori u BiH, *Oslobođenje*, 28. 11. 2022. ISSN 0350-4352: 31.
24. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa BiH (3): Raspisivanje referenduma, *Oslobođenje*, 29. 11. 2022. ISSN 0350-4352: 27.
25. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa BiH (4): Međunarodno priznanje, *Oslobođenje*, 30. 11. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
26. **Pejanović, M.** (2022), Sticanje suverenog i nezavisnog državno-pravnog statusa BiH (5): NATO donosi mir, *Oslobođenje*, 1. 12. 2022. ISSN 0350-4352: 30.
27. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (2): Prve ustaničke akcije, *Oslobođenje*, 3. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 31.
28. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (3): Ideja ZAVNOBiH-a, *Oslobođenje*, 4. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 27.
29. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (4): Titova podrška, *Oslobođenje*, 5. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 30.
30. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (5): Prva Narodna vlada, *Oslobođenje*, 6. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
31. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (6): Politička pluralizacija, *Oslobođenje*, 7. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 47.
32. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (7): Formiranje stranaka, *Oslobođenje*, 8. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 45.
33. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (8): Postratni izbori, *Oslobođenje*, 10. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 31.

34. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (9): Preokret na izborima 2000., *Oslobođenje*, 11. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
35. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (10): Stvaranje etničkog straha, *Oslobođenje*, 12. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 30.
36. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (11): Parlament na periferiji, *Oslobođenje*, 13. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
37. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (12): BiH i geopolitičke promjene, *Oslobođenje*, 14. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 43.
38. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (13): Integracija u EU i NATO, *Oslobođenje*, 15. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 45.
39. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (14): Ideja široke koalicije, *Oslobođenje*, 17. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 31.
40. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (15): Zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji, *Oslobođenje*, 18. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 27.
41. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (16): Tri bitna zakona, *Oslobođenje*, 19. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
42. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (17): Ukidanje diskriminacije, *Oslobođenje*, 20. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 29.
43. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (19): Borba protiv korupcije i kriminala, *Oslobođenje*, 22. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 45.
44. **Pejanović, M.** (2022), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (20): Bonske ovlasti, *Oslobođenje*, 24. 1. 2022. ISSN 0350-4352: 31.
45. **Pejanović, M.** (2021), Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću (1): Civilizacijski napredak, *Oslobođenje*, 31. 12. 2021. ISSN 0350-4352: 73.
46. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (1): Zaokružena izgradnja državnosti BiH, *Oslobođenje*, 25. 2. 2021. ISSN 0350-4352: 43.
47. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (2): Višepartijski izbori, *Oslobođenje*, 26. 2. 2021. ISSN 0350-4352: 43.
48. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (3): Nacionalna homogenizacija, *Oslobođenje*, 27. 2. 2021. ISSN 0350-4352: 45.
49. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (4): Sukob stranaka oko budućnosti BiH, *Oslobođenje*, 1. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 35.

50. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (5): Mišljenje Arbitražne komisije EZ-a, *Oslobođenje*, 3. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 35.

51. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (6): Referendumsko pitanje – koncept državnosti, *Oslobođenje*, 4. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 29.

52. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (7): Glasali su i Srbi, *Oslobođenje*, 5. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 47.

53. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (8): Osnova za međunarodno priznanje BiH, *Oslobođenje*, 6. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 20.

54. **Pejanović, M.** (2021), Referendum građana za suverenu i nezavisnu državu BiH (9): Građani su nadišli sukobljavanje stranaka, *Oslobođenje*, 8. 3. 2021. ISSN 0350-4352: 23.

55. **Pejanović, M.** (2021), BiH od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma – kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću (I): Tito i Kardelj stali su uz BiH, *Dani*, 1. 9. 2021. ISSN 1512-5130: 72-73.

56. **Pejanović, M.** (2021), BiH od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma – kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću (II): Zlatno doba počelo je '60., *Dani*, 1.10. 2021. ISSN 1512-5130: 72-73.

57. **Pejanović, M.** (2021), BiH od ZAVNOBiH-a do Daytonskog sporazuma – kontinuitet izgradnje državnosti u XX stoljeću (III): Falilo nam je istorijske sreće, *Dani*, 1.11. 2021. ISSN 1512-5130: 74-75.

58. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (1): Ulazak u svijet slobodnih država, *Oslobođenje*, 3. i 4. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 49.

59. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (2): Uloga ratnog predsjedništva BiH, *Oslobođenje*, 5. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 30.

60. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (3): Uslovi za kraj rata, *Oslobođenje*, 6. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 26.

61. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (4): Centralne institucije, *Oslobođenje*, 7. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 29.

62. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (5): Preokret u Daytonu, *Oslobođenje*, 8. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 29.

63. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (6): Politička budućnost, *Oslobođenje*, 9. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 43.

64. **Pejanović, M.** (2021), Dejtonski sporazum – preokret u istorijskoj opstojnosti BiH (7): Integracija u Evropsku uniju i NATO, *Oslobođenje*, 10. i 11. 4. 2021. ISSN 0350-4352: 18.
65. **Pejanović, M.** (2021), Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva (18): Formiranje političkih stranaka u BiH, *Oslobođenje*, 3. 8. 2021. ISSN 0350-4352: 29.
66. **Pejanović, M.** (2021), Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva (19): Nefunkcionalna država, *Oslobođenje*, 4. 8. 2021. ISSN 0350-4352: 31.
67. **Pejanović, M.** (2021), Ideje za reformu Izbornog zakonodavstva (20): Zanemarivanje interesa građana, *Oslobođenje*, 5. 8. 2021. ISSN 0350-4352: 29.
68. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. (25): Karadžićevi ciljevi, *Oslobođenje*, 16. 9. 2021. ISSN 0350-4352: 30.
69. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. (26): „Sigurne zone“, *Oslobođenje*, 17. 9. 2021. ISSN 0350-4352: 43.
70. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. (27): Koncentracioni logor, *Oslobođenje*, 18. 9. 2021. ISSN 0350-4352: 45.
71. **Pejanović, M.** (2021), Genocid nad Bošnjacima Srebrenice 1995. (28): Poseban status, *Oslobođenje*, 20. 9. 2021. ISSN 0350-4352: 31.
72. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (1): Socijalni konsenzus o članstvu EU, *Oslobođenje*, 7. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 27.
73. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (2): Sastanak sa Sattlerom, *Oslobođenje*, 8. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 29.
74. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (3): Geneza procesa integracije BiH u EU, *Oslobođenje*, 9. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 31.
75. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (4): Britansko-njemačka inicijativa, *Oslobođenje*, 10. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 52.
76. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (5): Izbori u Mostaru, *Oslobođenje*, 11. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 28.
77. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (6): Pod pritiskom izbjeglica, *Oslobođenje*, 13. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 31.
78. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (7): Prekinut zastoj, *Oslobođenje*, 14. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 31.
79. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (8): Građani su za EU, *Oslobođenje*, 15. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 30.

80. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (9): Ključ za mir, *Oslobođenje*, 16. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 30.

81. **Pejanović, M.** (2020), Pretpostavke ubrzanja integracije BiH u Evropsku uniju (10): Koalicija za evropsku BiH, *Oslobođenje*, 17. 7. 2020. ISSN 0350-4352: 50.

82. **Pejanović, M.** (2019), Zbornik radova: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (1): Obnova državnosti BiH, *Oslobođenje*, 15. 8. 2019. ISSN 0350-4352: 48.

83. **Pejanović, M.** (2019), Zbornik radova: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (2): Razgovor sa Titom, *Oslobođenje*, 16. 8. 2019. ISSN 0350-4352: 48.

84. **Pejanović, M.** (2019), Zbornik radova: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (3): Čvrsto bratstvo, *Oslobođenje*, 17. 8. 2019. ISSN 0350-4352: 48.

85. **Pejanović, M.** (2019), Zbornik radova: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (4): Narodna vlada, *Oslobođenje*, 18. 8. 2019. ISSN 0350-4352: 48.

86. **Pejanović, M.** (2019), Zbornik radova: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a (5): Ravnomjerniji razvoj regija u BiH, *Oslobođenje*, 19. 8. 2019. ISSN 0350-4352: 48.

87. **Pejanović, M.** (2017), Dosezi i pretpostavke ubrzanja integracije BiH u EU i NATO (1): Geopolitika evroatlantskih integracija, *Oslobođenje*, 12. 12. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

88. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (2): Optimalna organizacija u vrijeme socijalizma, *Oslobođenje*, 10. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

89. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (3): Sarajevo sa deset opština, *Oslobođenje*, 11. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

90. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (4): Dvonacionalna struktura, *Oslobođenje*, 12. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

91. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (5): Uticaj progona i etničkog čišćenja, *Oslobođenje*, 13. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

92. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (6): Formiranje dominantne etničke većine, *Oslobođenje*, 14. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.

93. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (7): Radikalne promjene, *Oslobođenje*, 15. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 56.
94. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (8): Srebrenica izuzetak, *Oslobođenje*, 16. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.
95. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (9): Nove opštine na liniji razgraničenja, *Oslobođenje*, 17. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.
96. **Pejanović, M.** (2017), Promjena etničke strukture opština u BiH prema popisu stanovništva 2013. (10): Razdvajanje naroda, *Oslobođenje*, 18. 9. 2017. ISSN 0350-4352: 48.
97. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (1): Titova koncepcija statusa BiH, *Oslobođenje*, 15. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.
98. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (2): Blokade u Parlamentu Bosne i Hercegovine, *Oslobođenje*, 16. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.
99. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (3): Birokratija strahuje od samouprave, *Oslobođenje*, 17. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 46-47.
100. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (4): Bezuspješne promjene Ustava, *Oslobođenje*, 18. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.
101. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (5): Evropska paradigma zajedničkog življenja, *Oslobođenje*, 19. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.
102. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (6): Istorijsko oblikovanje regionalnih centara, *Oslobođenje*, 20. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.
103. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (7): Vraćanje na princip etnicizacije prostora, *Oslobođenje*, 21. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 38-39.
104. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (8): Regije sa zagarantovanom autonomijom, *Oslobođenje*, 22. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.
105. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (9): Razvoj i jačanje lokalne samouprave, *Oslobođenje*, 23. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.
106. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (10): Krajišnik, Hercegovac, Istočnobosanac..., *Oslobođenje*, 24. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 46-47.

107. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (11): Sarajevo grad istorijske posebnosti, *Oslobođenje*, 25. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.

108. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (12): Planovi za etničku podjelu BiH, *Oslobođenje*, 26. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.

109. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (13): Platforma Predsjedništva Republike BiH, *Oslobođenje*, 27. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.

110. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (14): Osnov odbrane multietničkog Sarajeva, *Oslobođenje*, 28. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 38-39.

111. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (15): Kulturološki aspekt odbrane Sarajeva, *Oslobođenje*, 29. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.

112. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (16): EU pitanje svih pitanja, *Oslobođenje*, 30. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.

113. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (17): Početak političke pluralizacije, *Oslobođenje*, 31. 1. 2011. ISSN 0350-4352: 46-47.

114. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (18): Kampanja za prve višestranačke izbore, *Oslobođenje*, 1. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.

115. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (19): Nepovjerenje i strah od drugog, *Oslobođenje*, 2. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.

116. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (20): Pobjeda nacionalnih stranaka, *Oslobođenje*, 3. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 40-41.

117. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (21): Od rata do Daytona, *Oslobođenje*, 4. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 40-41.

118. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (22): Velika moć visokog predstavnika, *Oslobođenje*, 5. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.

119. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (23): Novi trijumf nacionalnih stranaka, *Oslobođenje*, 6. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.

120. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (25): Reforme opet izostale, *Oslobođenje*, 8. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 44-45.

121. **Pejanović, M.** (2011), Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH (26): Opasnost od sukoba je samo odgođena, *Oslobođenje*, 9. 2. 2011. ISSN 0350-4352: 42-43.
122. **Pejanović, M.** (2010), Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj BiH (1): Hrvati najviše migrirali, *Oslobođenje*, 19. 2. 2010. ISSN 0350-4352: 40-41.
123. **Pejanović, M.** (2010), Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj BiH (2): BiH izgubila 800.000 stanovnika, *Oslobođenje*, 20. 2. 2010. ISSN 0350-4352: 44-45.
124. **Pejanović, M.** (2010), Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj BiH (3): Nasilno pokrenuto oko 2,2 miliona stanovnika, *Oslobođenje*, 21. 2. 2010. ISSN 0350-4352: 44-45.
125. **Pejanović, M.** (2010), Mostovi Igmanske inicijative (1): Značajan jubilej NVO sektora, *Oslobođenje*, 17. 6. 2010. ISSN 0350-4352: 44-45.
126. **Pejanović, M.** (2010), Mostovi Igmanske inicijative (2): Preko Igmana, kroz tunel..., *Oslobođenje*, 18. 6. 2010. ISSN 0350-4352: 40-41.
127. **Pejanović, M.** (2008), Bauk konsenzusa u parlamentarnoj demokratiji BiH (1): Prvi višestranački izbori, *Oslobođenje*, 23. 11. 2008. ISSN 0350-4352: 44-45.
128. **Pejanović, M.** (2008), Bauk konsenzusa u parlamentarnoj demokratiji BiH (2): Internacionalizacija problema, *Oslobođenje*, 24. 11. 2008. ISSN 0350-4352: 40-47.
129. **Pejanović, M.** (2008), Bauk konsenzusa u parlamentarnoj demokratiji BiH (3): Vanparlamentarno odlučivanje, *Oslobođenje*, 26. 11. 2008. ISSN 0350-4352: 46-41.
130. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (1): Geopolitička uloga EU, *Oslobođenje*, 27. 11. 2005. ISSN 0350-4352: 28.
131. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (2): Dalja evropeizacija BiH, *Oslobođenje*, 28. 11. 2005. ISSN 0350-4352: 50.
132. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (3): Segregacija i u miru, *Oslobođenje*, 29. 11. 2005. ISSN 0350-4352: 24.
133. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (4): Sve bh specifičnosti, *Oslobođenje*, 30. 11. 2005. ISSN 0350-4352: 28.
134. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (5): Formula dvostrukog određenja, *Oslobođenje*, 1. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 24.
135. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (6): Dvije kategorije građana, *Oslobođenje*, 2. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 34.
136. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (7): Projektovanje budućnosti, *Oslobođenje*, 3. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 28.

137. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (8): Stranke i državnost BiH, *Oslobođenje*, 4. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 27.

138. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (9): Neodgovorna politička elita, *Oslobođenje*, 5. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 47.

139. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (10): Kako do konsenzusa, *Oslobođenje*, 6. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 27.

140. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (11): Istorijski paradoks, *Oslobođenje*, 7. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 27.

141. **Pejanović, M.** (2005), BiH i evropske integracije na početku XXI stoljeća (12): Polazišta za promjene, *Oslobođenje*, 8. 12. 2005. ISSN 0350-4352: 40.

VIII INTERVJUI

1. **Pejanović, M.** (2025), Poziv za spas Srebrenice: verbalne poruke neće spasiti Srebrenicu, *Oslobođenje*, 8. 8. 2025. ISSN 0350-4352: 1, 4-5. Razgovarala Matea Jerković.

2. **Pejanović, M.** (2025), Interes srpskog naroda je da s Bošnjacima i Hrvatima gradi mir, *Dnevni Avaz*, 11. 3. 2025. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao Alen Bajramović.

3. **Pejanović, M.** (2024), NATO je naš krov, *Dnevni Avaz*, 26. 9. 2024. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao Alen Bajramović.

4. **Pejanović, M.** (2024), Onaj ko je htio ugušiti Sarajevo ne priznaje istinu, *Dnevni Avaz*, 3. 5. 2024. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao Alen Bajramović.

5. **Pejanović, M.** (2024), Moskva je čula sve o Karadžićevim zločinima, *Oslobođenje*, 27. 2. 2024. ISSN 0350-4352: 26-28. Razgovarala Vildana Selimbegović, priredila Maja Smajlović.

6. **Pejanović, M.** (2023), Preživjeli smo mrak, granate i smrt, *Dnevni Avaz*, 1. 3. 2023. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao Alen Bajramović.

7. **Pejanović, M.** (2023), ZAVNOBiH je naš izvor, a EU i NATO naša budućnost, *Dnevni Avaz*, 24, 25. i 26. 11. 2023. ISSN 1512-6498: 34-35. Razgovarao Alen Bajramović.

8. **Pejanović, M.** (2023), Ugrožen mir u BiH, *Dnevni Avaz*, 10. 7. 2023. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao Alen Bajramović.

9. **Pejanović, M.** (2022), Ubrzanje integracije u EU je pitanje mira u BiH, *Oslobođenje*, 8, 9. i 10. 7. 2022. ISSN 0350-4352: 32-33. Razgovarao Daniel Omeragić.

10. **Pejanović, M.** (2022), Građani BiH drumom žure u Evropu, a političke elite idu šumom, *Dnevni Avaz*, 26. i 27. 11. 2022. ISSN 1512-6498: 4-5. Razgovarao Alen Bajramović.

11. **Pejanović, M.** (2021), Ništa nije preče od mira, *Dnevni Avaz*, 22. 10. 2021. ISSN 1512-6498: 4-5. Razgovarao Alen Bajramović.
12. **Pejanović, M.** (2020), Mostarci će biti najveći izborni pobjednici, *Oslobođenje*, 14. i 15. 11. 2020. ISSN 0350-4352: 26-27. Razgovarao Daniel Omeragić.
13. **Pejanović, M.** (2019), Nekad smo imali istinsku narodnu vlast, *Oslobođenje*, 29. 6. 2018. ISSN 0350-4352: 4-5. Razgovarao Adem Džaferović, priredila Amela Lončarić.
14. **Pejanović, M.** (2018), Antinacionalističke stranke moraju se udružiti na izborima, *Dnevni Avaz*, 18. 2. 2018. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarao/la S. Degirmendžić.
15. **Pejanović, M.** (2018), Prijetnje ratom pucanj u prazno, *Monitor*, 1429. ISSN 0353-8354: 40-43. Razgovarao Veseljko Koprivica.
16. **Pejanović, M.** (2017), Kao dječak proživio sam težak život, *Dnevni Avaz*, 9. 12. 2017. ISSN 1512-6498: 5. Razgovarala Radmila Sesar (preštampani intervju obavljen 1995. godine pod naslovom "Nikad više neću graditi vikendicu").
17. **Pejanović, M.** (2015), Živi su otpori izgradnji BiH kao države, *Monitor*, 1310. ISSN 0353-8354: 32-34. Razgovarao Veseljko Koprivica.
18. **Pejanović, M.** (2014), Moguće je da Lagumdžija štima izbor Nikšića, *Oslobođenje*, 3. 12. 2014. ISSN 0350-4352: 5. Razgovarala Anja Grabovac.
19. **Pejanović, M.** (2013), Lideri su preoteli moć Parlamentu BiH, *Oslobođenje*, 9. 11. 2013. ISSN 0350-4352: 26-28. Razgovarao Daniel Omeragić.
20. **Pejanović, M.** (2010), Država nije stvorila pretpostavke za Bolonju, *Global*, 56. ISSN 1840-4421: 26-27. Razgovarao Husein Orahovac.
21. **Pejanović, M.** (2009), Vanredni izbori u slučaju haosa u BiH, *Oslobođenje*, 26. 4. 2009. ISSN 0350-4352: 5. Razgovarao Asaf Bečirović.
22. **Pejanović, M.** (1995), Formula budućnosti: mi se borimo za pravdu, ljubavi toleranciju, *BiH Ekskluziv*, 28. 4. 1995, **3**(131):1, 8. Razgovarao Slavko Šantić.
23. **Pejanović, M.** (1995), Nikad više neću graditi vikendicu, *Dnevni Avaz*, 1. 11. 1995. ISSN 1512-6498. Razgovarala Radmila Sesar.
24. **Pejanović, M.** (1995), Karadžić gubi monopol, *Oslobođenje*, 17. 2. 1995. ISSN 0350-4352: 8. Razgovarao Mirko Šagolj.
25. **Pejanović, M.** (1995), Mladic, Karadzic do not represent the Serbian people, *Executive Intelligence Review*, **22**(39). ISSN 0273-6314: 43-46. Razgovarao Umberto Pascali.

IX MENTORSTVO DOKTORSKIH DISERTACIJA

1. Muhamed Mujakić, *Politička i pravna osnova razvoja institucija Bosne i Hercegovine od 1996. do 2016. godine*, 2021, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.

2. Ana-Mari Bošnjak, *Europeizacija lokalne samouprave u tranzicijskim zemljama: doktorska disertacija*, 2020, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
3. Dragan Bašić, *Transformacija državne uprave i javnog sektora u zemljama zapadnog Balkana*, 2019, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
4. Adis Arapović, *Ideološki identiteti stranaka i parlamentarna demokratija u Bosni i Hercegovini*, 2017, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
5. Željko Josić, *Izvršna vlast u sistemu lokalne samouprave Bosne i Hercegovine tijekom postsocijalističke tranzicije*, 2017, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
6. Vanja Kenjić, *Strukturalne promjene u razvoju visokog obrazovanja u procesu integracije Bosne i Hercegovine u Europsku uniju*, 2014, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
7. Elmir Sadiković, *Regionalizacija država zapadnog Balkana u procesu integracije u Evropsku Uniju*, 2013, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
8. Hoda Dedić, *Pretpostavke i dosezi integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju,* 2013, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
9. Sabina Žunić, *Evropska politika razvoja lokalne samouprave u tranziciji s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, 2012, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
10. Faik Špago, *Konflikti lokalnih i državnih interesa – studija slučaja: planiranje i izgradnja hidroelektrana u gornjem toku rijeke Neretve od 1945. – 2005. godine*, 2008, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
11. Saša Leskovac, *Politika reforme javne uprave u zemljama u tranziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, 2008, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
12. Resul Bašić, *Političko-pravni položaj i organizacija lokalne samouprave u gradu Sarajevu od 1878. do 2003. godine*, 2007, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.

ANU BiH АНУ БиХ

Svojim donacijama štampanje zbornika su podržali porodica i rodbina akademika Pejanovića: supruga Spomenka, kćerka Tamara sa suprugom Nebojšom, sin Ognjen sa suprugom Lanom, sestra Desanka, sestrična Ivana sa suprugom Mousa, brat Trivko sa suprugom Milom, brat Ranko sa suprugom Olgom i bratična Irena sa suprugom Harisom.

Održavanje okruglog stola i štampanje zbornika finansijski su omogućili:

- Ured premijera Federacije Bosne i Hercegovine, gospodin Nermin Nikšić
- Ured potpredsjednika Federacije Bosne i Hercegovine, gospodin Refik Lendo
- Kabinet premijera Kantona Sarajevo, gospodin Nihad Uk
- Vlada Srednjobosanskog kantona/Kantona Središnja Bosna
- Grad Živinice
- Grad Bihać
- Općina Centar Sarajevo
- Općina Stari Grad Sarajevo
- Općina Travnik
- Općina Donji Vakuf
- Općina Tešanj
- SDP partija BiH
- Bihexo d.o.o. Sarajevo
- Advokatsko društvo Adil Lozo i drugi d.o.o. Travnik
- Pravni fakultet Univerziteta u Travniku
- Energoinvest d.d. Sarajevo
- Bosna Reosiguranje d.d. Sarajevo
- OKI upravitelj d.o.o. Sarajevo
- Centrotrans d.d. Sarajevo
- Mibral d.o.o. Sarajevo
- Domod d.o.o. Sarajevo
- Kristal d.o.o. Živinice
- Vjetroelektrane d.o.o. Glamoč
- Grakop d.o.o. Kiseljak
- Civić d.o.o. Cazin
- Studio Zec, Sarajevo
- Fondacija Ganić, Sarajevo
- Hotel Kostelski buk, Bihać
- Nedjing d.o.o. Tešanj
- Edin Dervišhalidović
- Muhamed Pilav
- Mladen Tomić

ANU BiH
АНУ БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ